

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

HABAD-LUBAVİÇ HASİDİLİĞİNİN
TARİHSEL GELİŞİMİ VE
MİSYON FAALİYETLERİNİN DİNİ KÖKENİ

FATİH MEMİÇ

2502140062

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. MAHMUT SALİHOĞLU

İSTANBUL - 2022

ÖZ
HABAD-LUBAVİÇ HASİDİLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE
MİSYON FAALİYETLERİNİN DİNİ KÖKENİ

FATİH MEMİÇ

Hasidik geleneğe mensup olan Habad-Lubaviç hareketi rebbe olarak anılan liderler tarafından yönetilmiştir. Bu hareket faaliyetlerini ilk beş rebbe zamanında Rusya’da, son iki rebbe döneminde ise Amerika’da yürütmüştür. Her lider harekete katkıda bulunmuş ve onların rehberliğinde geliştirilen öğretilerle yeni şartlara uyum sağlanmıştır.

Habad-Lubaviç hareketi, misyoner karakteriyle diğer hasidi ekollerden belirgin bir şekilde ayrılmaktadır. Çalışma da **“Habad-Lubaviç’i ortaya çıkartan etmenleri, misyoner karakterini şekillendiren unsurları ve krizler karşısında hareketin atmış olduğu adımları”** araştırmaktadır. Hareket, misyon öğretisini Kabalacı geleneğin yaratılış teorisi üzerine kurmuştur. Bu doğrultuda her bir Yahudi’nin kurtuluş için yapacağı eylemlere önem verilmiştir. Yahudiler, hayvani ruh ile birlikte tanrısal bir unsur olan ilahi ruha da sahip oldukları için diğer insanlardan ontolojik açıdan farklı görülmüştür. Hareketin kabul ettiği bu kategorik ayrım, Yahudilere yönelik misyonerliği teşvik eden dini unsurların en önemlisidir. Habad-Lubaviç’in evrensel bir dini hareket olmasında kurtuluşun ancak hasidik öğretinin yayılmasıyla mümkün olduğu inancının yanı sıra Siyonizm’in ortaya çıkışı ve Amerika’ya göç de önemli rol oynamıştır.

Mesih’in gelişi, Yahudi geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Bu düşünceye özel vurgu yapan 7. rebbenin faaliyetleri, onun Mesih olduğu ile ilgili büyük bir beklenti oluşturmuştur. 1994’te vefat etmesi ise hareketin müntesiplerini hayal kırıklığına uğratmıştır. Ayrım yapmaksızın kurumları ve temsilcileriyle bütün Yahudilere hizmet etmeyi ilke edinen hareket, bugün rebbesiz bir şekilde faaliyetlerini sürdürmektedir. Tüm bu düşünce ve eylemler Habad-Lubaviç’in dünya çapında teşkilatlı bir misyoner Yahudi grup olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Habad, Lubaviç, Hasidizm, Misyon, Tanya, Tsadik, Rebbe, Mesih, Tora

ABSTRACT
THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF HABAD-LUBAVITCH
HASIDISM AND THE RELIGIOUS ORIGIN OF MISSION ACTIVITIES

FATİH MEMİC

The Chabad-Lubavitch movement is a branch of hasidic tradition and has been led by leaders known as rebbes. This movement carried out its activities in Russia during the first five rebbes and in America during the last two rebbes. Each leader contributed to the movement and the new conditions were adapted with the teachings developed under their guidance.

With its missionary character, the Chabad-Lubavitch movement is distinctly different from other hasidic schools. The study aims to investigate **“the factors that led to the emergence of Habad-Lubavitch, the elements shaping its missionary character, and the steps taken by the movement in response to crises”**. The movement built its teaching of mission on the creation theory of the Kabbala tradition. In this perspective, actions of each individual Jew would contribute to the salvation. Jews have been regarded as ontologically different from other people, as they possess the divine soul along with the animal soul. This categorical distinction by the movement is the most important religious motivation that encourages missionary activities towards the Jews. The emergence of Zionism and immigration to America played an important role in Chabad-Lubavitch’s being a universal religious movement, as well as the belief that salvation is only possible with the spread of Hasidic teaching.

The coming of the Messiah has an important place in Jewish tradition. The activities of the seventh rebbe, who placed special emphasis on this idea, created a great expectation that he was the Messiah. His death in 1994 disappointed the movement's adherents. This movement, which has adopted the principle of serving all Jews with its institutions and emissaries, continues its activities today without a rebbe. All these thoughts and actions paved the way for the emergence of Chabad-Lubavitch as a worldwide Jewish missionary group.

Keywords: Chabad, Lubavitch, Hasidism, Mission, Tanya, Zaddik, Rebbe, Messiah, Torah

ÖNSÖZ

Habad-Lubaviç Hasidiliği farklı yaklaşımlara sahip olmakla beraber Ortodoks Yahudilik içerisinde misyonerliğiyle belirgin şekilde öne çıkmıştır. Hareketin liderleri ve mensupları hem kozmik düzenin inşası hem de bireysel kurtuluş sürecinde her bir Yahudi'nin hatta Yahudi olmayanların bile varlığına ve davranışlarına değer atfetmiştir. Hareketin liderleri bu hususta kendilerini diğerlerine karşı sorumlu hissetmiştir. Bu amaçla da dünya çapında faaliyet yürüten hareketin kendisini konumlandığı merkezi pozisyon kendi toplulukları dışındakilere yönelik üç katmanlı bir misyonu zorunlu kılmıştır: Ortodoks Yahudi olmakla beraber kendi toplulukları dışında kalanları harekete dâhil etmek, dindarlıktan uzaklaşan Yahudileri Ortodoks hayat tarzına çekebilmek -ki bu kendileri için belirledikleri en önemli misyondur- ve nihayet diğer ulusların veya Yahudi olmayanların Nuh kanunlarını icra etmesine yardımcı olmaktır. Aslında Habad-Lubaviç, hasidik geleneğin diğer kolları gibi tipik bir hasidik ekoldür. Diğerlerinden farklı tarihi seyir izlemesi ve bugünkü misyoner karakterine bürünmesi yönüyle de Yahudi tarihi içindeki en önemli hareket olduğunu söylemek mümkündür. Yahudilere dinin emir ve yasaklarını tebliğ etme anlamında misyoner bir hareket olarak tanımlanan Habad-Lubaviç üzerine yapılan akademik çalışmalar genelde onun söz konusu karakterini, günümüzdeki etkinliğini ve yetkinliğini ortaya koyma çabası içerisindeydi. Ancak kaynağı itibarıyla diğer hasidik gelenekler gibi rebbelerin liderliğinde yerele bağlı olarak ortaya çıkan Habad-Lubaviç ekolü nasıl bir süreç geçirmiştir ki dünya çapında faaliyet yürüten bir harekete evrilmiş; diğerleri kapalı ve katı toplum yapısı ortaya koyarken o, daha kapsayıcı ve ılımlı hareket tarzı benimsemiş, modern dünyanın olumsuz etkilerine rağmen nasıl daha entegre hayat tarzı geliştirmiş veya Yahudiler arasında etkinlik açısından nasıl bu kadar görünür ve etkili olabilmıştır? gibi konuyla ilgili asıl meselelerin henüz yeterince ele alındığı söylenemez. Dolayısıyla bütün bu meselelere yönelik cevap arayışı; hareketi, -diğerlerinin aksine- şaşırtıcı şekilde misyonerlik tavrına iten etmenler veya parametrelerin belirlenmesi ve hareketin geçirdiği tarihsel sürecin merhalelerini dikkate almadan yapılacak değerlendirmelerin eksik kalacağı düşüncesi bizi bu alanda çalışmaya yöneltmiş ve araştırmamızın temel problemlerini oluşturmuştur.

Konunun ve problemlerin belirlenmesi, geliştirilmesi ve nihayetinde tespitlerimizin kayda alınması sürecinde en büyük pay şüphesiz ki kıymetli hocam Doç. Dr. Mahmut Salihoğlu'na aittir. Titiz değerlendirme ve okumalarıyla, yönlendirme ve yorumlarıyla, her daim yanı başımda olan ilminden ve tecrübesinden istifade etmeme fırsat tanıyan, zaman zaman da içine düştüğüm çıkmazlarda çıkış yolunu işaret eden muhterem hocama en kalbi duygularıyla teşekkürü borç bilmekteyim. Hoca-talebe ilişkisinin ötesinde göstermiş olduğu samimiyet, hoşgörü ve sabra minnettarım. Lisans eğitimimden itibaren talebesi olmakla bahtiyar olduğum ve doktora eğitimim sürecinde kıymetli katkıları ve yönlendirmeleriyle zihin dünyamı zenginleştiren Prof. Dr. Şinasi Gündüz'e de büyük teşekkür borçluyum. Görev yaptığım fakültemde bana rehberlik eden, çalışmamın olgunlaşmasında büyük emeği bulunan kıymetli hocam Doç. Dr. Salih İnci de özel teşekkür etmem gereken isimlerdendir. Doktora sürecinin başlangıcında kendisiyle kısa süreli çalışma fırsatı bulduğum ancak bu az zaman içerisinde ortaya attığı meselelerle ve yönlendirmeleriyle ufukumun açılmasına, farklı perspektifler kazanmama ve çalışmamın olgunlaşmasına vesile olan Prof. Dr. Nuh Arslantaş'a da müteşekkirim. Kaynak temininde yardımcı olan Özgür Dikmen'e ve Zohar'daki bazı meseleleri netleştirmemde katkısı olan Arş. Gör. Dr. Ravza Aydın'a da şükran borçluyum. Çalışmamızın hemen başında yaptığım görüşmelerde sonrasında da tez jürimde eleştirileriyle katkı sunan Prof. Dr. Salime Leyla Gürkan'a da teşekkürü borç bilirim. Çalışmama öneri ve teklifleriyle yön veren tez jürimin saygı değer hocaları Prof. Dr. Ali Öztürk ve Prof. Dr. Hakan Olgun ve Prof. Dr. Muhammet Tarakçı'ya da içtenlikle teşekkür ediyorum.

Çalışmanın mistik ve ezoterik bir harekete odaklanması yer yer meselelerin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Metinlerin karşılaştırmalı olarak okunması ve değerlendirilmesi hususunda fikirlerinden ve kütüphanesinden istifade ettiğim kıymetli dostum Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bilal Yamac'a ve kıymetli ağabeyim Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Topatan'a da müteşekkirim. Farklı bilim dallarında aynı süreci paylaştığımız, sohbetiyle ve yaptığımız istişarelerle meselelerime farklı açılardan bakabilmeme vesile olan oda arkadaşım, kıymetli dostum Dr. Öğr. Üyesi Kamil Yelek'e de teşekkürü borç bilirim.

Son olarak kütüphane imkânlarından sonuna kadar faydalanmama olanak sağlayan Kırklareli Üniversitesi kütüphanesinin değerli çalışanlarına teşekkür ediyorum. Hareket hakkında baş ucu kaynaklarımdan birini teşkil eden metinsel ve görsel malzemesiyle tam bir Yahudi kütüphanesi olarak adlandırabileceğim chabad.org'un yöneticilerine de şükran borçluyum.

Lisansüstü eğitim hayatımın başından sonuna yanı başımda olan, şikayet etmeksizin içtenlikle yükümü paylaşan vefakâr ve kıymetli refikam Emel Hanım'a, ve dahi "baba yine mi ders çalışıyorsun?" sorusuyla üstü kapalı sitemlerini ifade eden kendileriyle yeterince ilgilenemediğim için mahzun olduğum ve kendilerinden helallik istediğim göz aydınlığı yavrularım Kerem, Zeynep ve Ali Asaf'a sonsuz teşekkür ederim. Nihayet hiçbir teşekkürle ve hiçbir surette haklarını ödeyemeyeceğim anneme, babama ve de onların şahsında dua ve niyazlarını benden esirgemeyen aileme ve büyüklerime tüm samimiyetimle minnet ve şükranlarımı arz ederim. Sağ olsunlar, var olsunlar...

Ülkemizde genelde Hasidizm özelde Habad-Lubaviç ekolü üzerine gerçekleştirilen araştırmaların çok yeni olması bizi heyecanlandırmakta ve cesaretlendirmektedir. Bu vesileyle çalışmamızla bilim dünyamıza ve akademimize katkıda bulunmak en büyük temennimizdir. Gayret ve Tevfik Yüce Mevla'dandır.

Fatih Memiç
KIRKLARELİ, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HABAD-LUBAVİÇ HASİDİLİĞİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. R. Shneur Zalman Liady ve Habad Hareketinin Ortaya Çıkışı.....	19
1.1.1. Hasidik Lider Olarak R. Shneur Zalman	19
1.1.2. R. Shneur Zalman'ın Harekete Etkisi	29
1.1.2.1. Ezoterik Öğretiyi Erişilebilir Kılma.....	29
1.1.2.2. Liozna Düzenlemeleri	32
1.1.2.3. Kişisel Rehberlikten Metinsel Rehberliğe Geçiş: <i>Tanya</i>	34
1.1.2.4. Sözlü Öğreti	39
1.2. R. Dov Baer ve Hanedan Hareketine Geçiş	43
1.2.1. Hasidik Lider Olarak R. Dov Baer	43
1.2.2. R. Dov Baer'in Harekete Etkisi	46
1.2.2.1. Hanedan Liderliğine Geçiş.....	46
1.2.2.2. Ezoterik Öğretinin İletişim Ağının Genişletilmesi	49
1.3. R. Menahem Mendel ve Yahudi Kimlik Mücadelesi.....	59
1.3.1. Hasidik Lider Olarak R. Menahem Mendel.....	59
1.3.2. R. Menahem Mendel'in Harekete Etkisi	62
1.3.2.1. Yahudi Kimliğinin Sürekliliği için Gösterdiği Çaba	62
1.3.2.2. Tek Bir Tsadik Anlayışının Ortadan Kalkması.....	68
1.4. R. Samuel Schneersohn ve Lubaviç Hareketi	72
1.5. R. Shalom Dov Baer ve Hareketin Evrenselleşmesine Yönelik İlk Adımlar..	78
1.5.1. Hasidik Lider Olarak R. Shalom Dov Baer	78
1.5.2. R. Shalom Dov Baer'in Harekete Etkisi.....	82
1.5.2.1. Ezoterik Öğretinin Yayılmasının Kurumsal Bir Yapıya Dönüştürülmesi	82

1.5.2.2. Yerelden Evrensele Bir Misyon Hareketi	87
1.6. R. Joseph Isaac Schneersohn ve Hareketin Amerika'ya Taşınması.....	93
1.6.1. Hasidik Lider Olarak R. Joseph Isaac Schneersohn	93
1.6.2. R. Joseph Isaac'ın Harekete Etkisi	98
1.6.2.1. Amerika'ya Göç ve R. Joseph Isaac'ın Liderliğinde Kurumsallaşma.....	98
1.6.2.2. Misyon Öğretisi ve Mesihî Kurtuluş Düşüncesi	105
1.7. R. Menachem Mendel Schneerson ve Uluslararası Harekete Dönüşme	109
1.7.1. Hasidik Lider Olarak R. Menachem Mendel Schneerson	109
1.7.1.1. Hayatı ve Eğitimi	109
1.7.1.2. Evliliği.....	116
1.7.1.3. Almanya-Fransa Yılları ve Hareketle İlişkisi	118
1.7.1.4. R. Isaac'ın Ölümü Sonrası Liderlik Tartışmaları	123
1.7.2. R. Menachem Mendel Schneerson'ın Harekete Etkisi	135
1.7.2.1. R. Mendel Schneerson'ın Liderliğinde Kurumsallaşma	137
1.7.2.2. Misyon Öğretisi ve Elçiler Gönderilmesi	138
1.7.2.3. Yahudi Kimliğinin Muhafazasına Yönelik Dini Faaliyetler.....	142
1.7.2.4. Mesihî Çağın Başlaması için Çabası ve Kendisinin Mesihle Özdeşleştirilmesi	148
1.8. Değerlendirme	155

İKİNCİ BÖLÜM

HABAD-LUBAVİÇ HASİDİLİĞİ VE DİNİ MİSYONU

2.1. Manevi Bir Hayatın Rasyonel Analizi: İki Ruh Anlayışı.....	162
2.1.1. İlâhi ve Hayvani Ruh	162
2.1.2. Hareketin Rasyonel Yönü	175
2.1.3. Dini Hayatın Temeli: Kulluk Bilinci	178
2.1.3.1. Tanrı-Âlem İlişkisi	178
2.1.3.2. Tanrı-İnsan İlişkisi	189
2.1.3.2.1. Ruhi İbadet	189
2.1.3.2.2. Bedenî İbadet	196
2.2. Yahudi'nin Din Kardeşine Karşı Vazifesi: Ahava Israel Öğretisi	202
2.3. Besht'in Öğretilerinin Mesihî Misyonu.....	210
2.4. Habad-Lubaviç'e Yöneltilen Eleştiriler	216
2.4.1. Dini Eylemleri.....	216

2.4.2. Mesihlik Düşüncesi.....	227
2.4.3. Siyonizm ve İsrail Devleti	237
2. 6. Değerlendirme	243

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖNEMLİ KURUMLAR

3.1. Agudas Chasidei Chabad (AGUCH).....	248
3.2. Merkos L'Inyonei Chinuch (Merkos)	252
3.2.1. Kehot Publication Society	254
3.2.2. The National Campus Office	255
3.2.3. Jewish Educational Media (JEM)	258
3.2.4. Shluchim Office	259
3.2.5. Web Sitesi: chabad.org	261
3.2.6. Rohr Jewish Learning Institute (JLI) ve Jewish Learning Network (JNET)	263
3.3. Machneh Israel (MI).....	264
3.3.1. Colel Chabad.....	267
3.3.2. Lubavitch Women's Organization (LWO)	268
3.3.3. Taharas Hamishpacha International.....	270
3.3.4. Tzivos Hashem	270
3.4. Değerlendirme	272
SONUÇ	274
KAYNAKÇA	284
EKLER	313
ÖZGEÇMİŞ	321

KISALTMALAR LİSTESİ

ACHACH	: Agudat Hasidim Anshei Habad, (The Union of Hasidim) (People of Habad)
ACLU	: American Civil Liberties Union
ADL	: Anti-Defamation League
AGUCH	: Agudat Chasidei Habad (the Union of Habad Hasidim)
AJC	: American Jewish Committee
AJS Review	: Association for Jewish Studies Review
Akt.	: Aktaran
B.T	: Babil Talmudu
Besht	: Baal Şem Tov, Israel b. Eliezer
b.	: ben
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
CTS	: The Council of Torah Sages
çev	: Çevirmen
d.	: Doğum
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
ESTP	: Ecole Speciale des Travaux Publics
HaBaD	: Hohma, Bina, Daat
İbr.	: İbranice
İng.	: İngilizce

JDC	: The Leading Global Jewish Humanitarian Organization
JEM	: Jewish Educational Media
JLI	: Jewish Learning Institute
JNET	: Jewish Learning Network
LWO	: Lubavitch Women's Organization
LYO	: Lubavitch Youth Organization
MI	: Machneh Israel
MIDF	: Machneh Israel Development Fund
MLC	: Merkos L'Inyonei Chinuch
ö.	: Ölüm
R.	: Rabbi veya Rebbe
RCA	: Rabbinical Council of America
s.	: sayfa
URJ	: Union for Reform Judaism
Yid.	: Yidişçe

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU ve AMACI

Araştırmanın ana konusunu “Hasidizm içerisinde etkin bir hareket olan **“Habad-Lubaviç hasidiliğinin ortaya koyduğu Yahudi kimlik mücadelesindeki iç misyonerlik anlayışı ve böyle bir misyonerlik mücadelesinin ortaya çıkmasına sebep olan arka planın ne olduğu”** problemi teşkil etmektedir.

Problemimiz belirlenirken hareket noktası olarak kabul ettiğimiz temel varsayımlar şu şekildedir:

- Habad-Lubaviç’in temel misyonu, Yahudi kimliğinin varlığını korumak, sürekliliğini sağlamak ve hasidik öğretiyi tüm dünyada yaymaktır.
- İlk rebbeden son rebbeye kadar bu misyonun tek bir amacı vardır: Yaratılış esnasında gerçekleşen kozmik kaosu tekrardan aslına yani ilk düzenine döndürebilmektir. Bu sayede kitleler kurtarıcı Mesih’in gelişine hazırlanacak ve Mesihî kurtuluş elde edilecektir.
- Bu noktada Habad-Lubaviç’in diğer Yahudi dini gruplarından ayırt edici özelliği misyoner karaktere sahip olmasıdır.

Çalışma boyunca bu iddia veya kabullerin problemle ilişkisine bağlı olarak aşağıdaki sorulara cevap verilmeye çalışılmıştır.

- Habad-Lubaviç’in ortaya çıkmasına sebep olan etmenler nelerdir?
- Habad-Lubaviç dünya çapında misyon gözeten bir harekete nasıl dönüşmüştür?
- Bunun şekillenmesinde dâhili ve harici ne gibi unsurların etkisi olmuştur?
- Habad-Lubaviç’in dini ve sosyal misyonu nedir ve temelde ne hedeflenmiştir?
- Diğer Yahudi dini gruplarıyla olan ilişki ne yönde gelişmiş ve hangi zeminde seyretmiştir?
- Yahudilere yönelik tutumunun modern dünyada pratiğe yansımaları ne şekilde olmuştur?

Yahudilerin, dinin yayılmasına yönelik girişiminin zaman ve mekâna bağlı olarak değiştiği bilinmektedir. Bu açıdan Yahudiliği tamamen misyonerliğe kapalı bir din olarak tanımlamak zordur.¹ Habad-Lubaviç'i misyoner bir hareket olarak ifade ederken de bu hususu göz önünde tutmak ve onu dışa doğru bir dini yayılma mücadelesi olarak tanımlamadığımıza dikkat çekmek gerekmektedir. Çünkü Habad-Lubaviç en azından Hristiyan ve Müslümanları Nuhi kategorisinde değerlendirmekte ve mevcutta bulundukları hal ile doğrudan dünyanın ıslahında rol oynayabileceklerine inanmaktadır.² Bu bağlamda Yahudilik içerisindeki çeşitli gruplara veya modern çağla beraber Yahudiliğini unutmak üzere olanlara yönelik eylem stratejisini, iç misyonerlik olarak okumak gerekmektedir. Yani onun misyonerliği hali hazırda Yahudi olanlara yöneliktir. Yahudileri dini kimlikleri ve kökenleriyle tekrardan irtibat kurdurmak, onları Ortodoks çizgiye getirmek esas hedeftir.

Temel amaç en etkili hasidik topluluk kabul edilen ve otantik Yahudi kimliğinin temsilcisi olma iddiasıyla dünya çapında misyon faaliyetine girişen Habad-Lubaviç mensuplarının evrensel bir harekete dönüşümünü nasıl sağladığını, dünya çapındaki faaliyetleriyle neyi amaçladığını ve modernite tehdidi karşısında ne gibi mücadele yöntemleri yürüttüğünü tespit ve tahlil etmektir. Aynı zamanda hareketin kendi iç dinamiklerine dikkat çekerek farklı Yahudi anlayışların varlığına işaret edilmekte ve Yahudiliğin yekpare bir yapı olmadığına dikkat çekilmektedir. Bu doğrultuda modern dünyada mensupları sürekli artan bir hareket olan Habad-Lubaviç'in Yahudilikteki yeri ve önemi ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Araştırma konusunun temel problemine bağlı olarak iki odak belirlenebilir: Yahudi dini grupların aksine Habad-Lubaviç mensupları, Yahudi kimliğinin tüm dünyada yayılması ve tanınır hâle gelmesi için aktif bir "outreach" (dışa açılma) faaliyeti yürütmektedir. Kabalacı öğretiyi kitlelere yayan ilk hasidik liderlerden biri olan Habad'ın kurucusu R. Shneur Zalman tarafından genelin aksine gûnahtan dönüşü

---

¹ Yahudiliğin misyonerlik anlayışı için Bkz: Baki Adam, "Yahudiliğin Misyonerlik Anlayışı", **Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri**, ed. Ömer Faruk Harman İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004.

² "1983: The Rebbe's Message to Mankind", erişim 03 Haziran 2020, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/62180/jewish/1983-The-Rebbs-Message-to-Mankind.htm; "The 7 Noahide Laws: Universal Morality", erişim 15 Ocak 2022, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/62221/jewish/The-7-Noahide-Laws-Universal-Morality.htm.

değil, daha önceki manevi durumuna geri dönmeyi ve kökenleri ile yeniden birleşmeyi arzulayan ruhu anlatan “teşuva” terimi Tora ve mitsva merkezli hayatı temel almaktadır.³ Yahudiliğin bireyden ziyade topluma dayalı din olması ve söz konusu toplumun ritüel merkezli yapı arz etmesinin zorunluluğu, toplumu dönüştürme ya da Habadlaştırma yönündeki en temel gerekçeyi oluşturmaktadır. Bu faaliyetlerin saiki ise Habad-Lubaviç kitlelerinin enerjik ve dinç tavır almalarına imkân sağlayan Mesihçi kurtuluş özlemidir. Sürekli olarak Mesih beklentisiyle mobilize edilen ve canlı tutulan kitlenin faaliyetleri, hareketin daha fazla prestij kazanmasına ve güç elde etmesine olanak vermektedir. Nihayetinde modern bir dünyada var olabilmek ve Yahudi kimliğini sürdürebilmek için mensupların ne gibi strateji ve uygulamaları devreye soktuğunun analizi ve modern dünya için meydan okuma ve alternatif üretme noktasında neler yaptığına yönelik değerlendirme bu çalışmanın odak noktalarından biridir.

Temsil edilen Yahudi kimliği ve mensup olmayan Yahudilere yönelik düşünce, sergilenen tavır ve tutum odaklanılan diğer bir alandır. Bir taraftan Hasidizm içi mücadele, Mitnagdim⁴ baskısı, Doğu Avrupa’da yaşanan trajedi ve Rusya’nın Yahudilere yönelik yaptırım ve baskıları diğer taraftan Amerika’ya göç, bunun getirdiği asimilasyonla mücadele ve modernizm karşısında hayatta kalma mücadelesi sürece etki eden temel unsurlardır. Bu açıdan diğer Yahudilere bakış Habad-Lubaviç’in kendini konumlandığı yerin tespit edilmesine ve Yahudi grupların harekete yönelik eleştirileri de onun ortaya koyduğu Yahudi kimliğinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

TEZİN ÖNEMİ

---

³ Shneur Zalman, “Tanya”, **Igeret Hateshuva-4**, erişim 21 Kasım 2021, https://www.chabad.org/library/tanya/tanya_cdo/aid/1028862/jewish/Tanya.htm; Rabbi Avraham Katz, çev., “Lessons in Torah Or and Likutay Torah”, böl. **Likutay Torah-Offering Ourselves to Hashem-4**, erişim 18 Ocak 2022, <https://www.learnchassidus.com/lessons>.

⁴ Hasidizm’in, geleneksel değerlerin takipçisi olmakla beraber onlara yeni anlamlar ve boyutlar eklemesi, bunu kendisine yönelik tehdit algılayan Doğu Avrupa Yahudilerini savunmacı bir anlayışa sevk etmiştir. Hasidler kendilerine muhalefet eden bu kitleyi tanımlamak için “karşı çıkanlar” anlamında “Mitnagdim” kelimesini kullanmışlar ve bu kullanım onlar tarafından da benimsenmiştir. Bkz: Ali Osman Kurt, **Fundamentalist Yahudiler**, Eskiyei Yayınları, 2016, s. 83-84.

Habad-Lubaviç'in bugünkü merkezi Amerika olsa da ortaya çıkışı Doğu Avrupa'dır. Bu coğrafya ile dini ve kültürel bağlarını korumaya da daima özen gösteren hareket yaklaşık 250 yıllık tarihe sahiptir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla da hareket üzerine Türkiye'de bilimsel bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Ortodoks Yahudilik Türkiye'de layık olduğu ilgiyi henüz yeterince görmemiş bir alandır. Çalışmamız bu alana katkıda bulunmayı ve sonraki çalışmalar için basamak oluşturmaya hedeflemektedir.

Hasidik geleneğin temel farklılığı rebbe olarak ifade edilen dini figürün yapılanmanın merkezine yerleştirilmesidir. Karizmatik kişiliğinin yanında dini ve sosyal otoritesiyle rebbenin etrafında şekillenen ve bu geleneğin bir parçası olan Habad-Lubaviç de incelenmesi gereken bir hareket olarak dikkat çekmektedir. Özellikle son rebbe Menachem Mendel Schneerson'dan sonra yaşanan gelişmeler hareketin içinde rebbenin ölümü sonrası tasarrufta bulunmaya devam ettiği yönünde bazı anlayışları ortaya çıkarmıştır. Bu düşünce geleneksel Yahudilik içerisinde ise mevcut olmayan bir yaklaşımı temsil etmektedir. Yaşanan süreç ve hareketin küresel pozisyonu da kendisini bir kat daha önemli hale getirmiştir.

Dini yapıların ülke siyasetinin şekillenmesinde etkin olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Habad-Lubaviç'in kendini otantik Yahudiliğin temsilcisi sayması, yoğun etkinliklerle toplumda hazır ve aktif kitlenin ortaya çıkışına imkân sağlaması, toplumsal yapılanmada bazen aşağıdan yukarıya bazen de yukarıdan aşağıya ıslah teşebbüsünde bulunması, faaliyetin siyasi erklerle ister istemez etkileşimine yol açmakta ve çeşitli ittifakları zorunlu hâle getirmektedir. Filistin topraklarının kutsallığı, bölgenin jeopolitik ve teopolitik önemi, İsrail ve Amerika gibi Türkiye'nin her daim gündeminde olan iki ülkenin iç ve dış dinamiklerine dolaylı yoldan da olsa etkisi olduğunu düşündürmektedir. Çalışma, tartışmaların arka planını anlamaya ve hareketin toplum ve siyaset nezdindeki etkinliğine yönelik çeşitli çıkarımlarda bulunmaya olumlu katkı sunabileceği inancı içerisindeyiz. Hareket mensuplarının faaliyet yürüttükleri ülkelerde Yahudi dini kurumlarının liderliklerine talip olmaları ve etkili teşkilatlar kurma çabaları, Rusya, Amerika vb. ülkelerde harekete mensup bireylerin üst düzey ilişkilere sahip bulunması ve zaman içerisinde muhtemelen

Türkiye’de de benzer bir sürecin gerçekleşme olasılığı hareketi daha da dikkate değer hâle getirmektedir.

Hareketin ülkemizdeki temsilcisi ve yakın zamanda Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan’ın davetiyle Beştepe’ye çıkan İslam Ülkelerindeki Hahamlar Birliği’nin (*Alliance of Rabbis in Islamic States=ARIS*) yönetim kurulu başkanı R. Mendy Chitrik’in sosyal mecraları aktif şekilde kullanarak son zamanlarda Türkiye’deki Yahudi mirasını ortaya çıkarmak niyetiyle gerçekleştirdiği geziler ve diğer faaliyetleri en azından Türk Yahudileri arasında kimlik bilinci oluşturmaya yönelik girişim olarak okunmalıdır ve bu noktada hareketin yakından tanınması önem kazanmaktadır.

Tarihlerinin büyük bir kısmını diasporada yaşayan bir topluluğun çeşitli ülkelerde ve farklı dinlerin müntesiplerinin egemenliğinde hayatlarını sürdürüyor olması doğal olarak bazı problemler doğurmuştur. Yahudilerin yaşadıkları bu sıkıntıların çözümünde takındıkları tavır ve muhataplarıyla sürekli iletişim hali Habad-Lubaviç hareketinin önemini bir kat daha arttırmıştır. Meselenin izahı açısından tepkiler bağlamında Yahudi Reform hareketiyle kıyaslama yapılacak olursa ağırlıklı olarak Reformistlere gelen eleştirilerin dindar Ortodoks olarak ifade edilen kesimden geldiği görülecektir. Habad-Lubaviç söz konusu olduğunda ise dini eylemlerinden Mesihlik düşüncesine, Siyonizm ve İsrail Devletiyle ilişkilerdeki tutumdan organizasyon yapısına ve kadınlara, çocuklara hatta Yahudi olmayanlara yönelik faaliyetlerine varıncaya kadar dikkat çekici uygulamaları neredeyse tüm Yahudi gruplardan ciddi eleştiriler almasına sebep olmuştur. Aslında hareket başlangıçta kendisi dışındakileri ikna etmek için ılımlı ve kucaklayıcı tavır takınmıştır. Ancak kendisine merkezi pozisyon belirlediği için kendi anlayışının doğru olduğundan hareketle bunun yaygınlaştırılması çabası içerisine girmiştir. Bu da doğal olarak devamında tepkilere neden olmuştur. Tüm bunlar da hareketi araştırma açısından daha ilgi çekici bir konuma yükseltmiştir.

Dolayısıyla genel olarak ifade etmek gerekirse Habad-Lubaviç, Kabala gibi ezoterik bir öğretiyi herkesin anlayabileceği ve uygulayabileceği konuma getirme çabasıyla Yahudi bireylere yaşama umudu veren hasidik geleneğin takipçiliğini yapmıştır. Mesihçi kurtuluş planında Yahudilerin yanında Yahudi olmayanlara da yer

vererek farklı bir misyon üstlenmiş ve Yahudilerden Tora'nın 613 emrinin, Yahudi olmayanlardan ise Nuh kanunlarının talep edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Mesih'in gelişini hızlandırmak amacıyla tüm dünyada örgütlenen, eğitim ve medya ile uluslararası iletişim ağına sahip olan Habad-Lubaviç bu açıdan özel bir araştırma konusu olmayı fazlasıyla hak etmektedir.

TEZİN YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Çalışmamız dini bir grubu, bu grubun oluşum sürecini ve mevcut duruma gelişindeki kırılma noktalarını konu edinmektedir. Literatürü esas alan araştırmada tarihsel ve mukayese yöntemlerine başvurulmuş, analitik bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Araştırmada üç basamaklı bir süreç izlenmiştir. Literatür kısmında da değinilen rebbeler tarafından yazılan veya rebbelerin vaazlarının deşifre edilerek kaleme alınmasından oluşan külliyat gibi doğrudan harekete ait metinler öncelikli kaynakları oluşturmuştur. Bu kaynaklardan yola çıkarak hareketin günümüzdeki karakterine etki eden unsurlar tespit ve tahlil edilmeye çalışılmıştır. Harekete mensup olup akademiye intisap edenlerin konuya dair eserlerinin yanında hareketi sadece akademik çalışmanın nesnesi olarak inceleyen araştırmacıların çalışmalarına da yer verilmiştir.

Araştırmamız ülkemizde müstakil olarak çalışılmamış bir hareketi bütün olarak incelemekten ziyade mevcut karakteristiğini oluşturan unsurları ortaya çıkarmaya odaklandığı için bazı hususlar zorunlu olarak ihmal edilmiştir: İnceleme ve okumalarımız esnasında ilgi alanımıza dahil olan ancak başlı başına çalışma konusu olabilecek hareketin tarihsel arka planı Hasidizm'in ortaya çıkışına sebep olan etmenler, Israel b. Eliezer'in (Baal Şem Tov) gerçekten Hasidizm'in kurucusu olup olmadığı, Habad-Lubaviç'in inanç, ibadet ve ritüel boyutu, 3. rebbe Menahem Mendel'in diğer çocukları ve onların müntesipleri, hareketin iktisadi, ilmi ve fikri hayatının yanında diğer hasidik veya mistik geleneklerle ilişkisi vb. gibi meseleler süreç içerisinde tezin iç tutarlılığının ve sınırlarının net şekilde belirlenmesi gereğine binaen kapsam dışında bırakılmıştır.

Yer yer mukayeseler yapılmak suretiyle Habad-Lubaviç'in diğer Yahudi gruplarıyla ilişkilerine temas edilmesine rağmen onun Yahudi dünyasındaki yerini

tespite yönelik çeşitli ipuçları veya çıkarımlarda bulunulmakla iktifa edilmiştir. İki buçuk asırlık tarihiyle Liady, Liozna ve Lubaviç ile Rusya'dan Amerika'daki Crown Heights'e oldukça geniş bir zaman ve mekânda etkili olan hareket tarihsel süreçte rebbelerin lider olmaları ve harekete etkileri bağlamında dikkatle incelenmiştir. Siyasi, sosyal ve ekonomik etkinin yanında göç gibi önemli parametreler yer yer detaylandırılmış ve hareketin misyoner karakterde olmasına sebep olan teolojik arka plana odaklanılmıştır.

Film, video, ses kayıtları vb. materyal zenginliğine sahip olan Habad-Lubaviç Hasidiliğinde literatür de dil çeşitliliği açısından geniştir. Hasidizm'in ortaya çıktığı coğrafyanın bugünkü Ukrayna-Polonya bölgesi olması hasebiyle yoğun şekilde Lehçe devlet kayıtlarının ve Yahudilik çalışmalarının varlığı, hareketin ortaya çıktığı bölgenin ise Amerika'ya göç ettiği 1950'li yıllara kadar Rusya toprakları olduğu düşünüldüğünde Rusça kayıtların önemi, din dili olmasından dolayı İbranice eserler vermeleri ve kökenlerine sadakatin gereği olarak görülen Yidişçenin varlığı, tüm bunların yanında dünya çapında faaliyet yürütme niyetinde olan hareketin bunlar harici daha birçok dilde yayınlar neşretmiş olması geniş bir dil havuzu problemi ile bizi karşı karşıya getirmiştir. Bu denli dil zenginliğini aşabilmek için yetkin olmadığımız dillerdeki metinlerin güvenilir tercümelerine yöneldik. Şüphesiz ki bu denli geniş dil yelpazesine sahip olmak çalışmanın kalitesini çok daha ileri düzeye taşıyacaktır ancak kısa vadede bu olanaksızdır. Bunun yanında ifade edildiği gibi Türkiye'de bu alanın bâkir olması doğal olarak Türkçe kaynakları da sınırlandırmıştır.

Gerek rebbelerin yazdığı eserler gerekse alan itibariyle başucu olarak ifade edilen bazı eserlerin temininin de kolay olmadığını belirtmeliyiz. Çalışma yayınlanmış materyal temel alınarak hazırlandığı için mülakat, anket vb. uygulamalara yer verilmemiştir. Ancak topluluk üzerine yapılan anket, saha çalışmaları, soru-cevap tarzı veya elektronik ortamlardaki diyalog faaliyetleri gibi materyallere yer yer müracaat edilmiştir. Kaynakların temininin yanında Hasidizm'in sözlü vaaz kültürü, her bir rebbenin sohbeti, Habad-Lubaviç'in hacimli vaaz külliyatının getirmiş olduğu genişlik, ezoterik bir dili anlamaya ve anlatmaya yönelik girişim, metinlerin doğaları gereği açıklamaya muhtaç olması bizi zorlayan etmenlerden bir diğeri olmuştur. Genelde metinlerin şerh-haşiye vb. şeklinde birbirini açıklayan seyir içinde işlenmesi

meseleyi biraz olsun kolaylaştırmıştır. Ancak konuyla ilgili başvuru niteliğindeki temel eserlerin yokluğu bazı anahtar meselelerin, kavramların veya kelimelerin anlam alanının belirlenmesinde sıkıntı çekilmesine ve farklı kaynaklardan tekrar tekrar karşılaştırılarak okunmasına neden olmuştur. Bu da meselelerin anlaşılması ve teorik zemine oturtulması için gereğinden çok daha fazla zamanın harcanmasına yol açmıştır.

Bu tarz çalışmalarda karşılaşılan problemlerden biri de kaynakların açık şekilde erişime açılmadığı iddiasıdır. Araştırmamızda çalışmalarından faydalandığımız bazı yazarların bu konudan bahsetmesi dikkate değerdir. Hareketin mevcut ideolojisini korumak için bazı hususlarda kapalı tutum sergilediği ifade edilmektedir. Çalışmamızda yer yer referans verdiğimiz Samuel Heilman gibi önde gelen Ortodoksluk araştırmacılarının ve hareketin içinden olmakla beraber son rebbe seçiminde diğer adayı destekleyen Shaul Shimon Deutsch gibi kişilerin bazı ifadelerinin harekete mensup bireyler açısından ciddi eleştirilere maruz kalması da bu açıdan önemlidir. Ayrıca chabad.org'daki video kayıtlarının ham veriler değil de işlenmiş ve montajlanmış görüntüler olduğu akılda tutulmalıdır.

Kuruluş yıllarından itibaren harekete mensup olanların sayısı ile ilgili çeşitli rakamlar ileri sürülmüştür. Genel kanaat Habad-Lubaviç'in sayısal olarak Hasidizm içindeki en büyük hareket olduğu şeklindedir.⁵ Ancak onu tüm dünyada faaliyet yürüten bir hareket olması hasebiyle en fazla bilinen veya yaygınlığa sahip olarak tanımlamak daha uygun bir ifade şekli olacaktır.⁶ Zira 2018 yılında yaptığı araştırmaya göre Marcin Wodzinski, Satmar'ın yaklaşık 20 bin hane ve toplam hasidlerin %20'sine tekabül eden sayısı ile en kalabalık hareket olduğunu, Habad-Lubaviç'in ise 16-17 bin hane sayısı ile dünyadaki hasidik nüfusun %13'üne tekabül ettiğini ileri sürmüştür.⁷

Hareket hakkında yanlış anlamaları önlemek amacıyla bazı ön bilgileri kaydetmekte fayda mülhaza ediyoruz. Hareket, farklı şekillerde isimlendirilmektedir.

---

⁵ Haviv Rettig Gur, “**Two Centuries After the Death of Its Founder, Chabad Launches Year-Long Celebration with Reissue of His Works**”, erişim 10 Ocak 2022, <https://www.timesofisrael.com/two-centuries-after-the-death-of-its-founder-chabad-launches-year-long-celebration-with-reissue-of-his-works/>.

⁶ Bkz: Samuel C. Heilman ve Menachem Friedman, “**The Rebbe: The Life and Afterlife of Menachem Mendel Schneerson**”, 4. bs, Princeton-Oxford: Princeton University Press, 2012, s. 204.

⁷ Marcin Wodzinski ve Waldemar Spallek, **Historical Atlas of Hasidism**, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2018, s. 194-95; 198-99.

Bunlardan biri olan “Habad”, kurucusu R. Shneur Zalman Liady ile başlayan, 7. rebbe Menachem Mendel Schneerson ile biten, rebbelerin öğretisine bağlı ve günümüzde lidersiz olarak devam eden gelenek olmanın yanında felsefe veya teoloji anlamında da harekete isim olarak verilmiştir. Yani “Habad” hem bir öğreti hem de hareket ve organizasyona verilen isimdir.⁸ Sıkça kullanılan bir başka kelime ise harekete yüz yıla yakın merkezlik yapan Beyaz Rusya’daki bir kasabanın adı olan *Lubaviç*’tir. İsmin kasabanın kurucusu R. Meir adındaki Yahudi tarafından verildiği rivayet edilmiştir. Buna göre “Luba-aşk” kelimesine “vitch” eklenmesiyle birlikte Lubaviç kasabası “sevgi veya aşkın kenti” olarak ifade edilmiştir.⁹ Bu da hareketin diğer Yahudilere karşı yüklenmiş olduğu dini sorumluluk bilincinin yansıması şeklinde düşünülmüştür.

Hareket mensupları arasında da isimlendirme ile ilgili belli farklılıkların olduğu görülmektedir. İsrail’deki müntesiplerin Habad’ı, Kuzey Amerika’dakilerin ise Lubaviç veya Lubaviçer’i tercih ettikleri kaydedilmiştir.¹⁰ Dışarıya karşı daha açık ve girişken olanların Lubaviç’i, rebbenin ve hareketin saygınlığına hâle geleceğini düşünen bundan dolayı da kapalı ve dikkatli tutum takınanların ise Habad’ı benimsedikleri düşünülmüştür.¹¹ Tüm bunlar hareketin tek bir vücut olmadığını ortaya koymaktadır. Rebbe sonrasındaki farklı anlayışların yanında kimlerin hasid ve takipçi olduğu meselesi de problemi daha girift hâle getirmektedir.

Yabancı kelimelerin metin içerisinde gösterilmesi ile ilgili de şu şekilde bir yaklaşım benimsenmiştir. İngilizce, İbranice ve Yidişçe olan kelime veya kavramlara orijinal halleriyle yer verilmiş ve imkân dâhilinde de Türkçeleri, ifade ettiği anlamı veya İslam geleneğinden hareketle yaklaşık karşılıkları parantez veya metin içerisinde ifade edilmeye çalışılmıştır. Dilimizde tam karşılığı bulunmayan kavram ve kelime grupları da orijinallerine sadık kalınarak mevcut halleriyle bırakılmıştır.

---

⁸ “**About Chabad-Lubavitch**”, (erişim 11 Nisan 2019),

https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/36226/jewish/About-Chabad-Lubavitch.htm

⁹ Joseph Isaac Schneerson, **Lubavitcher Rabbi’s Memoirs**, çev. Nissan Mindel, Brooklyn, N.Y.: Otzar Hachasidim, 2012, 1:16.

¹⁰ William Shafir, “Jewish Messianism Lubavitch Style: An Interim Report”, ed. World Jewish Congress, **Jewish Journal of Sociology** 35, sy 2 (t.y.): s. 116.

¹¹ Daphne Lazar, “**Chabad Lubavitch: The Centrality of the Rebbe in the Movement During His Lifetime and After His Death**” Yüksek Lisans, Ottawa, National Library of Canada=Bibliothèque nationale du Canada, 2000, s. 2.

Türkçe eserlerde bulunan kelime veya kavramlar arasından bazı tercihlerimiz de söz konusu olmuştur. Hasidlerin toplanmış oldukları mekân İngilizce “court”, İbranice “hatser” ve Yidişçe “hoif veya hoyf” şeklinde isimlendirilmiştir.¹² Türkçe’deki çalışmalarda bu mekân ocak, mahkeme veya külliye olarak tanımlanmıştır. Bu yerden rebbenin yaşadığı ev ve etrafındaki müstemilatın içerisinde bulunduğu geniş alan kastedilmekle beraber asıl vurgu toplanma mekânına yapıldığından dolayı bu ifade “mahfil” şeklinde tanımlanmıştır. İbranice “tsaddik”, İngilizce “zaddik” olarak yazılan ve hasidik lideri ifade eden kelime ise kaynaklarımızda saddik, sadık, siddik ve tsadik şeklinde yazıya geçirilmiştir. Doğru sözlü, hak ve hakikatin peşindeki dürüst kimseyi ifade eden sadık veya siddik kelimesi¹³ Yahudi geleneğindeki mürşidi kâmil veya manevi lider olarak tanımlayabileceğimiz kişiyi karşılamamaktadır. İfade edildiği gibi İslam düşüncesindeki çeşitli kavramlarla karşılanmış olmakla beraber tam anlamıyla o kavramı karşılamadığı düşüncesinden, devamında o müktesebatı da getireceği endişesinden ve benzer kelimelerin yazımında tutarlılık sağlama arzusundan dolayı “tsadik” şeklinde yazıya geçirilmiştir. Habad-Lubaviç’in misyoner karakterini ifade etmek için kullanılan İngilizce “outreach” kelimesi de hareketin diğerlerine yönelik eylem stratejileri bağlamında “dışa açılma” şeklinde Türkçeleştirilmiştir.

İsimlerin İngilizcelerin değil de İbranicelerinin kullanılması hareket nezdinde geleneklere bağlılık ve asimilasyon tehdidi karşısında mücadele yöntemi olarak ifade edilmiştir. Mesela Ortodokslar Isaac şeklinde Habad-Lubaviç mensupları ise Yitzchak şeklindeki kullanımı daha doğru bulmuşlardır.¹⁴ Hareketin prensiplerine sadık kalmakla beraber bu şekildeki örneklerin çalışma içerisinde çok fazla olması ve kafa karışıklığına sebep olabileceği endişesi bizi tüm isimlendirmelerde Ortodoksların yaklaşımını esas almaya itmiştir. Hareketteki şahıs isimlerinin yazımında da kullanım birliğini sağlamak amacıyla *Encyclopedia Judaica* referans alınmıştır. Habad-

---

¹² Uri’el Gellman, vd. “Hasidism’s Birthplace”, **Hasidism: A New History** Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2017, s. 32.

¹³ Bkz: Mustafa Çağrı, “Siddik”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, 37/91-2.

¹⁴ Samuel C. Heilman, **Defenders of the Faith: Inside Ultra-Orthodox Jewry**, New York: Schocken Books, 1992, s. 12; Yosef Yitzchak Schneersohn, “Sefer HaSichos 5703”, **böl. 8**, erişim 10 Ocak 2022, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/4433252/jewish/Sefer-HaSichos-5703.htm.

Lubaviç'in internet sayfasından erişim sağladığımız kitap isimlerinin yazımında da yine aynı sebepten dolayı ilgili sayfadaki yazıma sadakat gösterilmiştir. Ayrıca rebbelerin soy ağacına, liderlik sürelerine ve hareketle ilgili tablo ve haritalara "Ekler" bölümünde yer verilmiştir.

KAYNAK DEĞERLENDİRMESİ

Türkiye'de Doğu Avrupa kökenli Yahudi akımları hakkında yapılan çalışmalar henüz çok yenidir ve tespit edebildiğimiz kadarıyla başlıcaları Kürşat Demirci'nin "*Doğu Avrupa Yahudiliği: Hasidizm*" (2005) başlıklı makalesi, Ebru Metli'nin "*Hasidizm'in Yahudi ve Öteki Anlayışı*" (2006) ve Hatice Gültekin'in "*Bir Yahudilik Yorumu olarak Hasidizm*" (2009) başlıklı yüksek lisans tezleri ile Ali Osman Kurt'un "*Fundamentalist Yahudiler*" (2016) başlıklı kitabıdır. Ayrıca, Canan Seyfeli ve Hüseyin Akdemir'in "*Hasidik Yahudilikte Vaat Edilmiş Topraklar Fikri: İsrail Karşıtlığı*" (2020), Ömer Faruk Araz'ın "*Tarihten Günümüze Hasidik Yahudiler ve Kendilerine Özgü Dindarlık Anlayışları*" (2021) ve Bülent Şenay'ın "*Hasidism under the Influence of Hesychasm and Sufims: Baal Shem Tov-A Jewish Sufi and Hesychast?*" (2021) başlıklı makaleleri de son zamanlarda neşredilmiş kayda değer diğer araştırmalardır.

Burada hareketin anlaşılmasına yönelik birincil kaynaklara temas edilmiştir. Hareketin liderlerinin metinleri, mensuplarının konuya dair bilimsel çalışmaları, harekete mensup olmayan araştırmacıların bilimsel çalışma ve değerlendirmeleri hareketin liderleriyle ilişkisi bağlamında kronolojik şekilde tanıtılmıştır.

Hareket hakkında kaynak olarak zikredilecek ilk eserler şüphesiz ki R. Zalman'ın kaleme aldığı *Tanya* ve sözlü geleneğin R. Zalman'ın vefatından sonra torunu R. Menahem Mendel tarafından derlenerek neşredildiği *Torah Or* ve *Likkutei Torah* adlı kitaplardır. Bu metinler Habad-Lubaviç hasidiliği için kurucu metinlerdir ve *benoni* olarak adlandırılan hedef kitlenin ruhi tekâmülünde rehberlik yapma amacıyla kaleme alınmıştır. *Tanya* ve *Torah Or-Likkutei Torah* ikilisi birbirini tamamlayan niteliğe sahiptir ve kurtuluşun müjdecisi olarak algılanmıştır. Çünkü bu eserler ezoterik öğretiyi sistemli şekilde kitlelerin erişimine açmış ve sonraki tüm

çalışmalarla birlikte Mesih'in gelişini kolaylaştıran ve öğretilerin/kaynakların (*ma'ayanot*) yayılması olarak ifade edilen en temel düstura katkı sunmuştur.

R. Menahem Mendel tarafından kaleme alınan *Derech Mitzvosecha-A Mystical Perspective on the Commandments* adlı eser Tanya'dan sonraki temel metinlerdendir. Çalışmamız açısından önemi, eserin Yahudi kardeşini sevmeye ve ondan nefret etmeme emriyle başlamış olmasıdır. R. Menahem Mendel, eserde Yahudi halkının ruh birliğinden hareket etmiş ve *ahava Israel* (Yahudi kardeşini sevmeye) olarak dile getirilen öğretiyle Habad'da Yahudi bireyin merkeziliğini ortaya koymuştur. Bu temaya odaklanan bir başka eser ise R. Shalom Dov Baer tarafından 1898 yılında verilen *Heichaltzu* adlı *maamar*dır (mistik hasidik söylemler). Çalışmada “komşunu-dostunu kendin gibi seveceksin”¹⁵ ilkesi temel alınmıştır.

R. Joseph Isaac'ın hatıra ve vaazları diğer önemli kaynaklardandır. *Likkutei Dibburim* ve *Sefer ha-sichos* olarak adlandırılan çalışmalarda dikkate değer bilgiler yer almaktadır: Rebbe özellikle Sovyet Rusya'da çektiği çileye, Amerika'ya göçün kesin dille yasaklandığı durumda onun göçe mecbur kalmasının öğretisi ve anlayış açısından getirdiği paradoksa, kendince yaşadığı sıkıntı ve bundan kurtulmaya yönelik görüşlerine değinmiştir. Mesih'in gelişinin gecikmesine dair Amerika'daki Yahudi liderlerine yönelik sert söylemleri de birinci elden materyal sunması hasebiyle çalışmamıza katkı sunmuştur.

R. Mendel Schneerson'ın öğretileri hakkında kapsamlı bilgi sahibi olabileceğimiz en önemli kaynak *Sichos* olarak adlandırılan konuşmalarıdır. Toplantı salonunda ve masanın etrafında toplanmış hasidlerin huzurunda Yahudi hukuku, düşüncesi ve kutsal günleri hakkında gerçekleştirilen konuşmalar, yazıcılar eliyle ve kameralar marifetiyle kayda geçirilmiş sonrasında ise R. Mendel'in onayından geçerek risaleler hâline getirilmiştir. Bu konuşmalar derin kabalistik terminolojiyi kullanan *maamar*'ın aksine gündelik konuşmalardır ve mistik bilginin basitleştirilmiş özünü somut ve pratik şekilde sunma gayretindedir. R. Isaac'ın son hasidik söylemini, R. Mendel'in ise rebbeliği kabul ettikten sonraki ilk ifadelerini barındırmasıyla *Basi*

---

¹⁵ Levililer 19:18

Legani adlı *maamar* ve R. Mendel'in, sefelinin vefatından hemen sonraki *Proceeding Together* adlı erken dönem konuşmaları özellikle dikkate değer çalışmalardır.

Son üç eser hareketin ideolojisinin anlaşılmasında ve R. Mendel ile birlikte yaşanan dönüşümün izlerinin takip edilmesinde hayati derecede öneme sahiptir. Mesih olduklarını düşündükleri R. Isaac'ın ölümüyle beraber yaşanan hayal kırıklığının ardından hareket tam bir sessizliğe bürünmüştür. Kitlelerin kontrol altına alınması, coşkulu şekilde kurtuluşun gelişi için mücadele ettirilmesi, dünya çapında faaliyetleriyle karşımızda olan hareketin bugüne kadarki yolunun taşlarının nasıl döşendiğinin anlaşılması ve onun izlerinin takip edilmesi bu metinlerle mümkündür. Bu durum da onları çalışmamızın önemli bilgi kaynakları hâline getirmektedir.

Harekete liderlik etmiş şahsiyetlerin çalışmamızca önemli görülenlerine bu kısımda değinilmiştir. Bunlar hareketin içinde üretilen ve öğretiyi oluşturan birinci el kaynaklardır. Bundan sonrasında ise akademik kariyere sahip olan hareket mensuplarının ve hareketi akademik çalışmanın konusu olarak inceleyen araştırmacıların çalışmalarına yer verilecektir.

Akademik bakış açısıyla, R. Zalman'a ait birinci elden kayıtları kendisine temel alan Immanuel Etke's'in *Rabbi Shneur Zalman of Liady: The Origins of Chabad Hasidism* adlı kitabında hareketin erken dönem tarih anlatısına karşı çıkılmakta ve alternatif bir tarih yazımı önerilmektedir. Bu bağlamda R. Zalman'ın uzun mücadele döneminin ardından bağımsız lider olarak ortaya çıkışına yaptığı vurgu ve ona tabi olanların R. Zalman hayattayken artık birer Habad hasidi olarak isimlendirilmesine yönelik tespiti çalışmamız açısından değerli bir katkı sunmaktadır.¹⁶ Rachel Elior'un *The Paradoxical Ascent to God: The Kabbalistic Theosophy of Habad Hasidism* isimli çalışması ise hareketin, Tanrı-âlem ve insan arasındaki ilişkisini ikilik ve paradoks üzerine kurmakta, hakikatin algılanmasının ve ruhun kemâle ermesinin bununla ancak mümkün olacağını ifade etmektedir.

Naftali Loewenthal'ın *Communicating the Infinite: The Emergence of the Habad School* adlı eseri hareketin ikinci neslinde ezoterik öğretinin yayılması düşüncesi üzerinden meydana gelen tartışmayı merkez almakta ve öğretinin yayılması

---

¹⁶ Bkz: 1.1.1. Hasidik Lider Olarak R. Shneur Zalman

ve muhatap kitlenin genişletilmesi sürecinin hangi parametreler ışığında ilerlediğini ve kırılma noktalarının neler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kırılma noktalarından biri olan dua ve tefekkür sürecine vurgusuyla Louis Jacobs, *Hasidic Prayer* isimli kitabında harekete ve diğer hasidik geleneklere ait dua ile ilgili metinlere hacimli şekilde yer vermektedir.

The Fundamentalism Project adlı çalışmada, M. Friedman'ın "*HaBaD as Messianic Fundamentalism: from Local Particularism to Universal Jewish Mission*" ve Aviezer Ravitzky'nin "*The Contemporary Lubavitch Hasidic Movement*" başlıklı makaleleri hareketin dışı yönelik tutumunun belirlenmesinde, kendisini dönemin çalkantılı atmosferine karşı alternatif kurtuluş yolu olarak kurgulamasında ve manevi savaştaki stratejilerin ortaya konulmasında önemli tespitlerde bulunmuştur. Ada Rapoport-Albert, *Hasidism after 1772: Structural Continuity and Change* ve *Hagiography with Footnotes: Edifying Tales and the Writing of History in Hasidism* başlıklı makaleleriyle Habad'ın hasidik gelenekteki ağırlığına ve R. Zalman'ın bu hareketin neresinde bulunduğu ile ilgili kurgulamaya çalıştığı tarih yazımına itiraz etmiştir. R. Zalman'ın hasidik gelenek içerisindeki yerinin anlaşılmasında, tespitler ve ürettiği alternatif cevaplarla bu iki çalışma önem arz etmektedir.

M. Avrum Ehrlich, *Leadership in the HaBaD Movement: A Critical Evaluation of HaBaD Leadership- History and Succession* ve *The Messiah of Brooklyn: Understanding Lubavitch Hasidism Past and Present* adlı eserlerinde genel hatlarıyla hareketin son rebbesi Mendel Schneerson'a odaklanmaktadır. İlk eser, her bir rebbenin kendinden öncekiyle ilişkisini ortaya koyma, liderlik sürecine etki eden meseleleri detaylandırma ve muhtemel liderlik modelleri sunmasıyla sürece odaklanırken ikinci eser R. Mendel ve onun 1994 yılındaki vefatından sonra lidersiz şekilde faaliyetlerini sürdürmek zorunda kalan harekete odaklanmaktadır. Ele aldığı problemlerle güncelliğini koruyan bu iki eser rebbenin vefatı sonrasındaki durumun anlaşılması açısından önemli çalışmalardır. R. Mendel'in hayatını merkeze alan bir başka eser ise Ortodoks Yahudilik üzerine otorite kabul edilen S.C. Heilman'ın, Menahem Friedman'la beraber kaleme aldıkları *The Rebbe: The Life and Afterlife of Menachem Mendel Schneerson* isimli çalışmadır. Bu çalışma hasidik bir liderin hayat portresini farklı şekilde çizmektedir. Yazarlar, R. Mendel'in hayatının eksik

parçalarını gün yüzüne çıkartmakta, bir nevi onu kahraman imajına sahip olduğu göksel âleminden insanlarla eş tutulduğu dünyevi âleme indirmekte, takipçilerinin zihninde olduğundan daha farklı olduğunu ve liderlik sürecine kadar olan hayatının hasidik Yahudi geleneğinden ziyade modern tarzı merkeze alarak seyrettiğini ortaya koymaktadır.

R. Mendel'in liderliğine odaklanan bir başka çalışma ise David Berger tarafından kaleme alınan *The Rebbe the Messiah and the Scandal of Orthodox Indifference* adlı eserdir. Berger, R. Mendel'in Mesih şeklinde algılanmasını eleştirmekte ve 1994'teki ölümünden sonra tekrardan döneceği şeklinde hareket içerisinde ortaya çıkan inanca karşı çıkmaktadır. Harekette bu inancın izlerini takip eden, etkisinin hangi boyutlarda olduğuna yönelik çıkarımlarda bulunan Berger'in bu çalışması son dönem tartışmaları anlamlandırma noktasında önemli rehberlik sunmaktadır.

Özetle hareket hakkındaki çalışmalara bakıldığında genel olarak tarih, liderlik, teoloji, Mesihlik ve misyon faaliyetlerine odaklanıldığı görülmektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalarda ise genellikle hareket R. Mendel Schneerson ile özdeşleştirilmektedir. Hareketin onunla birlikte dünya çapında faaliyet yürüten uluslararası oluşuma dönüşmesinden dolayı bu durum çok normaldir. Bu hakikati teslim etmekle beraber daha önceki çalışmaların vurgulamadığı bir meseleyi merkeze almak istediğimiz için bu durum yok sayılarak çalışma yürütülmüştür. Başta da ifade edildiği gibi çalışmaların temel hareket noktası Habad-Lubaviç'in Yahudilere yönelik misyoner karaktere sahip olduğudur. **Kurulduğu günden bugüne hareketin köklerine işleyen misyoner karakter merkeze alınmakla beraber bu varsayıma neden olan unsurları ve hareketi günümüzdeki pozisyona getiren tarihsel gelişimi ve dini misyonu ortaya çıkartmak, bu anlayışın günümüzdeki yansımalarını ve faaliyet alanını göstermek çalışmanın vurgulamayı düşündüğü temel hedeftir.**

Habad-Lubaviç'in kurucu metinlerinde hareketin web sayfası esas alınmıştır. Tanya'ya yapılan atıflar <https://www.chabad.org/> internet sitesindeki ilgili sayfadan yapılmıştır. Torah Or ve Likkutei Torah adlı metinlerin kullanımında da <http://likkuteitorah.com/>, <https://www.learnchassidus.com/lessons> internet

adreslerinden Tora bazlı metinlerin bazılarına, <https://www.chabad.org/> internet sayfasından da Yahudi bayramları ile ilgili seçilen kimi metinlere erişim sağlanmıştır.

Çalışmanın temel kaynakları olmamakla beraber zaman zaman başvurduğumuz klasik Yahudi eserler de mevcuttur. Talmud ve Midraş Rabba'nın Soncino baskısı, Zohar'ın ise Pritzker edisyonu esas alınmıştır. Maimonides'in Mişne Tora'sı ve Habad'ın kurucusu R. Zalman tarafından düzenlenmiş olan Joseph Karo'nun Şulhan Aruh'u için de yine hareketin resmi web sayfası chabad.org'a müracaat edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HABAD-LUBAVİÇ HASİDİLİĞİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Yahudi varlığı bir taraftan Sabatay Sevi, Jacob Frank ve rabbani elitler gibi kendi iç çekişmelerinden dolayı kaynaklanan bir kazan diğer taraftan içinde bulundukları toplumdan kaynaklı dini, siyasi, ekonomik ve sosyal tecride karşı boğuşan ve yer yer Krallık-Kilise vb. güç odaklarının elinde birer maşa olmak zorunda kalan bir yapı ortaya koymuştur. Böyle bir atmosferde, 18. yüzyıl Doğu Avrupa'sında (Polonya-Ukrayna) kökenleri itibariyle Yahudi geleneğini temel alan ve kendi yorumlarıyla onları yeniden inşa eden, içinde bulunduğu şartların etkisiyle de teşekkülünü tamamlayan Hasidizm¹, dini ihya hareketi olarak ortaya çıkmıştır.² *Baal Şem* geleneğinin³ meşhur takipçilerinden biri Israel b. Eliezer (*Baal Şem Tov*),⁴ gizlenme ve dini hazırlık döneminden sonra, yeni dini mesaj taşıyan ve büyümlü güçlere sahip mistik ve “kutsal isimlerin” kullanımı konusunda uzman bir *Baal Şem* olarak (muhtemelen 1733'te) kendisini ifşa etmiştir.⁵ Bu dünyada gizlenmiş olan Tanrı'nın her an, her yerde insanoğluluyla birlikte olduğunun bilinmesi ve tanınması gerekliliği inancı Besht'in mistik öğretisinin özetidir.⁶

¹ İyilik, şefkat, sevgi ve dindarlık anlamına gelen *hesed* isminden türetilen *hasid* kelimesi yasaya mutlak itaat eden ve ona uygun davranışlarda bulunan dindar kimseyi ifade etmektedir. Herman Rosenthal ve Simon M. Dubnow, “Hasidim-Hasidism”, **The Jewish Encyclopedia**, ed. Isidore Singer, New York-London: Funk and Wagnalls, 1904, 6:251; Gershom G. Scholem, **Origins of the Kabbalah**, ed. R. J. Zwi Werblowsky, çev. Allan Arkush, 1. Ed. Princeton, N.J: Princeton Univ. Pr., 1987, s. 230; Philip Birnbaum, “Hasidim”, **Encyclopedia of Jewish Concepts**, New York: Hebrew Publishing Company, 1979, s. 231.

² Gershon David Hundert, **Jews in Poland-Lithuania in the Eighteenth Century A Genealogy of Modernity**, Berkeley; Los Angeles: University of California Press, 2004, s. 186-87.

³ “YHWH”in ya da diğer ilahi isimlerin sırrına vâkıf olan bunların gücüyle mucizeler icra eden, kötü güçlerle nasıl mücadele edileceğini bilen, geleceği gören, kısır kadının gebe kalmasını sağlayan, doğumda kadını koruyan, hastaları iyileştiren ya da tılsım ve takılar yoluyla gezginleri koruyan, büyümlü yeteneklere sahip olduğu iddia edilen bir tür gezici şifacılar ya da şamanlardır. Hundert, **Jews in Poland-Lithuania**, s. 143; Moshe Rosman, **Founder of Hasidism: A Quest for the Historical Ba'al Shem Tov**, London, United States: Littman Library of Jewish Civilization, 2013, s. 13-21; Immanuel Etkes, **Besht: Magician, Mystic, and Leader**, Lebanon, United States: Brandeis University Press, 2012, s. 7-75.

⁴ Bundan sonrasında Baal Şem Tov'un kısaltması olarak Besht kullanılacaktır.

⁵ David Assaf, “**Hasidism: Historical Overview**”, http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Hasidism/Historical_Overview (erişim: 08.11.2018),

⁶ Rosenthal ve Dubnow, “Hasidim-Hasidism”, 6:252.

Besht'in takipçisi *maggid* Dov Baer⁷ sonrası dönemin (1772) liderlik ve teşkilat üzerinde ciddi etkiler bıraktığı kabul edilir. Mitnagdimle mücadelenin ilk dışa vurumu, Polonya krallığının dağılmasıyla hasidik cemaatlerinin farklı kültürel ve politik yapılar altında kalması ve Dov Baer'in kendi ardında varis bırakmadan ölümü bu yıl içinde gerçekleşen olaylardandır.⁸ Shmuel Ettinger (1919–1988), Dov Baer'in otorite sahibi olmasına rağmen merkezci yönetim anlayışı benimsememesinin paradoks olduğunu ifade etmiş ve bunun kendisinden sonra birçok farklı tsadik hanedanlığının ortaya çıkışına sebep olduğunu ileri sürmüştür.⁹ Aldıkları eğitimden içinde bulundukları ortama kadar birçok faktör -sosyal-siyasal, ekonomik, coğrafi farklılık ve demografik dağılım- tsadiklerin düşünceleri ve anlayışları üzerinde etkili olmuştur. Bir kısmı öğretilerini bulunduğu yere adapte ederek takipçilerini gözetmiş bir kısmı da öğretilerini empoze yoluyla takipçilerini dönüştürmeye çalışmıştır. Bu durum farklı anlayışların ortaya çıktığı hanedanlarının teşekkülüne sebep olmuştur.¹⁰

Hasidik doktrin temelde iki farklı anlayışa kapı aralayarak hasid ve tsadik arasındaki ilişkinin mahiyetini ortaya koymuştur. İlkinin öncüsünün *maggid* Dov Baer'in öğrencisi R. Elimelech Lyzhansk (1717–1786) olduğu düşünülmektedir. Ona göre tsadik, hastalık, çocuk, şifa, iâşe vb. gibi hayatın tüm alanında etkin ve yetkin bir lider kabul edilmekte, bunların gerçekleşmesi için Tanrı ve insan arasında aracı pozisyonda bulunmakta, bu vazifesini yerine getirebilmesi için hasidin ayni ve nakdi her türlü desteğini talep eden merkezi şahsiyet görülmektedir. Polonya-Ukrayna/Kuzey coğrafyasında daha sık şekilde görülen bu anlayışta hasidik liderin

---

⁷ Besht'in takipçisi ve Hasidizm'in ondan sonraki lideri kabul edilen Dov Baer hasidik bilinçte *maggid* (vaiz) kabul edilmektedir. Habad'ın ikinci rebbesi ve R. Zalman'ın oğlu olan R. Dov Baer'le karışıklığa sebep olmaması için kendisinden "*maggid*" ifadesiyle birlikte bahsedilecektir.

⁸ Ada Rapoport-Albert, "Hasidism after 1772: Structural Continuity and Change", **Hasidism Reappraised**, ed. Ada Rapoport-Albert, London: The Littman Library of Jewish Civilization, 1996, s. 76.

⁹ Shmuel Ettinger, "The Hasidic Movement-Reality and Ideals", **Essential Papers on Hasidism: Origins to Present**, ed. Gershon David Hundert, New York: New York University Press, 1991, s. 238.

¹⁰ Immanuel Etkes, **Rabbi Shneur Zalman of Liady: the origins of Chabad Hasidism**, Çev. Jeffrey M. Green. Waltham, Massachusetts: Brandeis University Press, 2015. s. 26; Simon Dubnow, **History of the Jews in Russia and Poland, from the Earliest Times Until the Present Day**. çev. Israel Friedlaender, Jewish Publication Society of America, 1916, 1:216; Hundert, **Jews in Poland-Lithuania**, s. 209-10.

aracı rolüne odaklanıldığı için pratik tsadiklik şeklinde ifade edilmiştir.¹¹ Diğerine ise *maggid* Dov Baer'in öğrencileri, R. Aaron Karlin (ö. 1772), R. Menahem Mendel Vitebsk (1730?–1788) ve R. Shneur Zalman gibi şahsiyetler öncülük etmiştir. Tsadikin mucizeler gösteren ve aracı olan lider değil de rehber kabul edildiği bu anlayış Litvanya-Beyaz Rusya/Güney bölgesinde kendisine taraftar bulmuştur.¹² Bu anlayış farklılığı çalışmamıza esas teşkil eden Habad-Lubaviç hareketinin ortaya çıkışına zemin hazırlayan en önemli etmenlerden birini oluşturmuştur. Takip eden ilk bölüm hareketin ortaya çıkışına ve dünya çapında faaliyet yürütmesine sebep olan etmenlerin ve dönüşümün tarihi seyrine hasredilmiştir

Habad'ın Kabala gibi ezoterik bir öğretiyi herkesin anlayacağı ve uygulayacağı tarzda kitlelerin hizmetine nasıl sunduğu, yerellikten evrenselliğe geçişte hangi kırılmaları yaşadığı konusu bu bölümde ele alınan temel husustur. İlk rebbe R. Zalman'dan son rebbe Mendel Schneerson'a kadar olan süreç biyografik bilgilerin yanında harekete etkisi açısından da değerlendirilmiştir. Lider olmalarına etki eden olaylar, rebbe olmalarıyla harekete yaptıkları etkiler, gelişen tarihi, siyasi, sosyal ve dini hadiselerle verdikleri cevaplar ve aldıkları kararlar kronoloji dikkate alınarak ortaya koymaya çalışılmıştır. Bir taraftan Hasidizm içi mücadele, Hasidizm'e muhalif olanların (Mitnagdim) baskısı, Doğu Avrupa'da yaşananlar ve Rusya'nın harekete yönelik yaptırım ve baskıları diğer taraftan Amerika'ya göç, bunun getirdiği asimilasyonla mücadele ve modernizm karşısında hayatta kalma mücadelesi sürecin şekillenmesinde etki eden temel unsurlar olarak incelenmiştir.

1.1. R. Shneur Zalman Liady ve Habad Hareketinin Ortaya Çıkışı

1.1.1. Hasidik Lider Olarak R. Shneur Zalman

18 Eylül 1745'te Belarus'a bağlı Mohilev eyaletindeki Liozna yakınlarında dünyaya gelen R. Shneur Zalman'ın çocukluğuna dair bilgiler sınırlıdır.¹³ Babası R.

---

¹¹ Esther (Zweig) Liebes, "Elimelech of Lyzhansk", **Encyclopaedia Judaica**, ed. Fred Skolnik Farmington Hills, Mich.; Detroit: Thomson Gale; Macmillan Reference, 2007, 6:348; Dubnow, **History of the Jews**, 1:232.

¹² Dubnow, **History of the Jews**, 1:233.

¹³ Liozna, Liady ve Lubaviç gibi Habad hasidlerinin yerleşim yaptıkları yer isimleri hareket üzerinde etkiler bırakmıştır. R. Zalman'ın soyadının Borukhovich olmakla beraber kendisinin Liady'li R. Shneur

Baruch'un (ö. 1790) çocuğu olmadığından dolayı takipçisi olduğu Besht'ten dua istediği ve manevi ışıyla yeryüzünü aydınlatacak bir erkek çocukla müjdelendiği rivayet edilmiştir.¹⁴ Eğitimini hasidik geleneğe mensup kişilerden aldığı, büyük bir onur kabul edilen defin hizmetlerinde (*hevra kadişa*) 4 gibi çok da makul olmayan bir yaştan itibaren yardımcı olarak görev yaptığı ve 9-10 yaşlarından itibaren âlim bir şahsiyet görüldüğü anlatılmıştır.¹⁵ R. Zalman'ın Besht ile görüşmesine dair anlatılan tek rivayet üç yaşındayken geleneksel saç kesimi için ona götürülmesidir.¹⁶ Habad geleneği, R. Baruch'u Besht'le ilişkili bir kişi şeklinde resmetse de oğlu R. Zalman'ın Besht veya hasidik hareketle ilişkisinde netlik yoktur. R. Baruch'u Besht ile ilişkili bir kişi farz ettiğimizde oğlunun da bu yakınlıktan faydalanması gerektiği ilk akla gelen husustur. Ancak ilerleyen satırlarda da görüleceği üzere R. Zalman'ın hareketle ilişkisi bu yakınlığa göre nispeten geç bir tarihe dayanmaktadır. R. Baruch'un seyahat etmek istememesi, Besht'ten gelen olası bir talep veya R. Zalman'ın, iradesini özgür şekilde kullanması niyeti gibi olası cevaplardan kaynaklı, onun hasidik hareketle ilişkisinin geç olduğu yorumları yapılmıştır.¹⁷

R. Zalman, 1760 yılında 15 yaşında iken Vitebsk kentinin varlıklı din âlimlerinden R. Judah Leib Segal'in kızı Sterna ile evlenmiş ve aile, damatlarını eğitiminin devamı için bir müddet desteklemiştir. Süreç onun karşısına iki yol çıkarmıştır: Ya Talmud eğitiminin merkezi Vilna'ya ya da genç ama hızlı şekilde

---

Zalman olarak bilinmesini bu etkinin bir yansıması görmek gerekmektedir. Henry Goldschmidt, "Religion, Reductionism, and the Godly Soul: Lubavitch Hasidic Jewishness and the Limits of Classificatory Thought", *Journal of the American Academy of Religion* 77, sy 3, 2009, s. 555.

¹⁴ Menachem M. Schneerson, "**Biographical Information Concerning Alter Rebbe's Father; Yechidus; Whether It Is Valuable to Write the Tanya by Hand - Letter No. 343:**", erişim 08 Aralık 2021, https://www.chabad.org/therebbe/letters/default_cdo/aid/2281929/jewish/Biographical-information-concerning-Alter-Rebbes-father-yeichidus-whether-it-is-valuable-to-write-the-Tanya-by-hand.htm.

¹⁵ Dovber Levine Shalom, **Treasures from the Chabad Library: Rare Volumes, Manuscripts, Letters, Documents, Sacred Objects, Marriage Contracts, Portraits & Photographs**, Library of Agudas Chasidei Chabad-Ohel Yosef Yitzchok-Lubavitch 770 Eastern Parkway, Brooklyn, New York: Kehot Publication Society, 2009, s. 10; Yosef Yitshak Kaminetski, **Days in Chabad: Historic Events in the Dynasty of Chabad-Lubavitch**, çev. Yosef Cohen, Brooklyn, N.Y. Kehot Publication Society, 2002, s. 64; Menachem Mendel Schneerson, "**Hayom Yom**", **böl. Shevat 7**, erişim 10 Ocak 2022, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2618427/jewish/Hayom-Yom.htm.

¹⁶ Kaminetski, **Days in Chabad**, s. 268-70; "**14 Facts About Rabbi Schneur Zalman of Liadi-The Alter Rebbe**", erişim 05 Ocak 2022, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/4992846/jewish/14-Facts-About-Rabbi-Schneur-Zalman-of-Liadi-The-Alter-Rebbe.htm.

¹⁷ Schneersohn, **Lubavitcher Rabbi's Memoirs**, 1:35-42.

büyüyen hasidik hareketin takipçisi *maggid* Dov Baer'in bulunduğu Mezhirech'e gidecektir. R. Zalman, "Vilna'da nasıl Talmud çalışılacağını ve Mezhirech'te nasıl dua edileceğini öğreneceğimi biliyordum. Çalışmak konusunda biraz yetenekliydim ama dua hakkında çok az şey biliyordum. Ben de Mezhirech'e gittim" diyerek kararının ardındaki etken faktörü açıklamaktadır.¹⁸ Bu karar kendisi için dönüm noktası gibi gözükmektedir. R. Zalman'ın hasidik hareketin müntesibi olmasıyla gelecekte hareketin kurucusu olacak sürecin ilk adımı atılmıştır. Alınan karar kayınpederi tarafından hoş karşılanmadığı ve verilen mali destekten mahrumiyetle tehdit edildiği için mali zorluklarla karşı karşıya kalınan bir durum ortaya çıkmıştır.¹⁹ Nitekim 1783 yılında, doğduğu yer olan Liozna'daki vaizlik (*maggid*) görevini kabul edene kadar bu sıkıntılı günler bitmemiştir.²⁰

Genel kabul R. Zalman'ın erken dönemden itibaren hasidik hareket içinde saygın bir yer elde ettiğidir. *Maggid* Dov Baer'in talebiyle *Şulchan Aruh* üzerine yapmış olduğu *Rav's Shulchan Aruch*, sistematikliği, delillerin açıklanması ve nihai kararların belirlenmiş olmasıyla önemli bir eser olarak kabul görmüştür.²¹ Mitnagdim'in hasidlere yönelik tavrını yumuşatma düşüncesiyle R. Elijah b. Solomon Zalman'a (Vilna Gaon) giden heyetin içerisinde yine R. Zalman'ı görmek mümkündür.²² Nitekim 6. rebbe Joseph Isaac Schneersohn, (1880-1950) Dov Baer'in talebelerini belli zamanlarda bir araya gelen ve hareketin gidişatının ve takip edilmesi gereken siyasetin kararlarını alan merkezi yapının müntesibi gibi resmetmiştir. Bu anlatıya göre R. Zalman, 1773-1776 yılları arasında taşradaki yapıların, merkezin kararlarına

---

¹⁸ Nissan Mindel, "A Brief Biography", erişim 11 Nisan 2019, <https://www.chabad.org/article.asp?aid=112334>.

¹⁹ Mindel, A Brief Biography

²⁰ Eli Rubin, "Living with the Times: Rabbi Schneur Zalman of Liadi's Oral Teachings-Jewish History", erişim 26 Nisan 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2087776/jewish/Living-with-the-Times-Rabbi-Schneur-Zalman-of-Liadi-Oral-Teachings.

²¹ Yosef Zevin Shlomo, "Systematization, Explanation and Arbitration: Rabbi Schneur Zalman of Liadi's Unique Legislative Style", çev. Eli Rubin, erişim 11 Nisan 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2087395/jewish/Systematization-Explanation-and-Arbitration-Rabbi-Schneur-Zalman-of-Liadi-Unique-Legislative-Style.htm.

²² Dubnow, *History of the Jews*, 1:238.

uyup uymadığını denetlemek ve genel durumu gözlemlemek için çeşitli yerlere ziyaretler düzenleyen güç ve otoriteye sahip bir lider olarak nitelendirilmiştir.²³

Görüldüğü üzere R. Zalman, erken dönemlerden itibaren din âlimliğinin yanında idareciliğiyle de ön plana çıkmış bir kişi kabul edilmiştir. Faaliyetlerin birçoğuna doğrudan müdahil olmuş ve icracı kararlar almıştır. Etkes, (d. 1939) sürecin uzun bir zaman dilimine yayıldığını ifade ederek ilgili kabullerin aksini savunmuş ve erken dönemlerden itibaren liderlik pozisyonuna sahip olduğu düşüncesine karşı çıkmıştır. Ona göre ne hasidik hareket merkezi kurumsal yapıya sahiptir ne de R. Zalman hasidik hareketin merkez şahsiyetidir. Evet, harekete intisap etmiş, önemli eserler meydana getirmiştir ancak ilerleyen satırlarda detaylandırılacağı üzere *maggid* Dov Baer'in ölümünden hatta R. Menahem Mendel'in 1788'deki vefatından sonra bile kendisini tam anlamıyla lider görmemiştir. O, liderlerine sadık kalmıştır. Sadakat, uzlaşmacı ve ılımlı tavrın yanında, Filistin'e gidecek yardımlardan (*coel chabad*) sorumlu olması muhakkak surette onu daha iyi yerlere getirmiştir. Geleneksel anlatı ölümlere rağmen liderlik iddiasında bulunmamasını tevazu ve alçakgönüllülükle açıklamaya çalışmış olsa da genç yaşta olması ve tecrübesizlik daha muhtemel sebeplerdir.²⁴

Bu ölümlerin liderlik yolunda birer basamak olduğunu ve nihayetinde R. Abraham Kalisk'le yaşamış olduğu tartışmayla Rusya'da tek lider kabul edilmesine giden sürecin başladığı söylenebilir. Bu sürecin önemli parametrelerini Rusya'dan Filistin'e zorunlu göç, Polonya'daki hasidik anlayışın farklılığı, biraz önce de ifade edilen R. Abraham Kalisk'le yaşanan tartışma ve R. Zalman'ın Ruslar tarafından tutuklanması şeklinde ifade etmek mümkündür.

Mitnagdim baskısından dolayı Litvanya-Beyaz Rusya'da diğer yerlerde olduğu kadar yayılma imkânı bulamayan ve kutsal beldenin manevi atmosferinden de faydalanmak isteyen hasidler Filistin'e göç etmek arzusu içerisine girmişlerdir.²⁵

---

²³ Rapoport-Albert, **Hasidism after 1772**, s. 122-24; Immanuel Etkes, **The Gaon of Vilna: The Man and His Image**, Çev. Jeffrey Green, Berkeley, United States: University of California Press, 2002. s. 122-23.

²⁴ Bkz: Etkes, **Rabbi Shneur Zalman of Liady**, s. 9-21

²⁵ Naftali Loewenthal, **Communicating the Infinite: The Emergence of the Habad School**, Chicago: Univ. of Chicago Pr, 1990, s. 39; Bazı bilgiler Filistin'e göçü Mesihî bir eylem olarak algılamalarına rağmen ifade edildiği gibi altta yatan neden Tanrı ile bir araya gelebilmek ve cemaati için daha uygun

1777’de R. Menahem Mendel Vitebsk ve R. Abraham Kalisk’in yönetiminde yapılan bu göçte gidenler arasında R. Zalman da bulunmaktadır. Ancak Mohilev’e vardıklarında güvenilir ve sadık birinin Filistin’de kendilerini desteklemesi gerektiği düşüncesinin izharı ile R. Zalman geride bırakılmıştır. Bu göç dini liderlikte boşluk ortaya çıkartmıştır. Sorun mektuplarla giderilmeye çalışılsa da hasidlerin, liderler tarafından dini yozlaşma olarak nitelendirilen tavırları ve devamında civar noktalardaki tsadiklerle ilişkileri bu çabayı beyhude kılmıştır. Bunları önlemek ve finansal sıkıntıları ortadan kaldırmak için başka önlemler devreye sokulmuştur. 1782 yılında R. Zalman ve onun hocalığını da yapan R. Issachar Ber’in yerel müşavirler atanması alınan bu önlemlerden bir diğeridir. Bu kararın ardındaki muhtemel sebep Filistin’e göç eden iki rabbinin liderlik pozisyonunu kaybetme endişesidir. Liderliğin kaybedilmemesi noktasında verilen tüm bu önlem ve çabanın başarısızlığa uğraması ise R. Zalman’ın liderliğe giden yolda önünü açan önemli etmenler olmuştur.²⁶

Polonya’daki anlayışın Rusya’daki hasidler üzerindeki etkinliğinin azaltılamaması yerel müşavir olarak atanmış R. Zalman’a daha fazla yetkinin verilmesini gerektirmiştir. Liderine tabi olan ve temsilci sıfatıyla faaliyet yürütecek olan R. Zalman, üstatlarının teşvik ve desteklerini yanına alarak 1786 yılında bölgedeki hasidlerden sorumlu kişi olmuştur.²⁷ Yekpare ve bölgesel bir hasidilikten bahsetmenin mümkün olmadığı bir atmosferde Polonya’daki anlayışın Rusya’daki hasidler üzerindeki etkisini azaltmaya yönelik alınan tüm bu tedbirler ilginç bir durumu ortaya çıkarmıştır. Hasid olarak yola çıkan R. Zalman sürecin sonunda tsadike dönüşmek zorunda kalmıştır. Üstatlarının cesaretlendirmeleriyle lider hâle gelen R. Zalman, Polonya tarzı pratik tsadiklik anlayışını benimsememiştir ancak sürecin yer yer onu bu noktaya götürdüğü de olmuştur.²⁸

---

bir yer gördüğü Filistin topraklarının maneviyatından faydalanabilmektir. Raya Haran, “**Menahem Mendel of Vitebsk**”, erişim 02 Mayıs 2019, http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Menahem_Mendel_of_Vitebsk.

²⁶ Etkes, **Rabbi Shneur Zalman of Liady**, s. 9-14, 21; Loewenthal, **Communicating the Infinite**, s. 42.

²⁷ Loewenthal, s. 42.

²⁸ Avrum Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement: A Critical Evaluation of HaBaD Leadership, History and Succession**, New Jersey: Jason Aronson Publishers, 2000, s. 133.

Polonya Hasidizmi'nin yanında Mitnagdim'in de R. Zalman'ın öğretileri ve liderliği üzerinde etkileri olmuştur. Mitnagdimle ilişkileri düzeltme ve makul bir anlayış ortaya koyabilme çabasının en karakteristik özelliği temas edilen ve ileride detaylandırılacak olan tsadikin rolünde tezahür etmiştir. Bir tarafta Polonya hasidiliği diğer tarafta Mitnagdim'in varlığı R. Zalman'ı orta yol tutturma çabasına sevk etmiştir.²⁹

Mitnagdim'in kendisine yönelik suçlamaları ve devamında Rus makamlarından gelen tutuklama kararlarının da liderliğine etki ettiğini söylemek mümkündür. Zira bu tutuklamalar onun saygınlık ve itibar kazanmasının yolunu açmış ve belli oranda önündeki engelleri kaldırmıştır. 1798 yılı Ekim ayı başlarında tutuklanan ve Kasım'ın on altısına kadar Petersburg'da hapiste kalan R. Zalman hakkında somut deliller bulanamamakla beraber şüphe içerisindeki tutum devam ettirilmiştir. Hasidizm'i toplum ve devlet için zararlı görmediği kanaatini bildiren Çar I. Paul, (1754-1801) hareketin ve liderlerinin kontrol altında tutulmaları koşuluyla R. Zalman'ın salıverilmesine karar vermiştir. Ancak Avigdor b. Joseph isimli şahsın suçlamasıyla R. Zalman 30 Ekim 1800'de tekrar tutuklanmıştır. Rus makamı bunun güvenlik meselesi değil Yahudilerin kendi iç meseleleri olduğunu ifade etmiş, meselenin çözümüne kadar R. Zalman'ın başkentten ayrılmaması şartıyla 29 Mart 1801'de serbest bırakılmasına³⁰ ve I. Aleksandr'ın (1777-1825) 1801'deki tahta geçişinden birkaç ay sonra da Petersburg'dan ayrılmasına karar verilmiştir.³¹

R. Zalman, Kabalacı öğretilerin kitlelere erişimine olanak sağlamasından kaynaklı kendisine yönelik göksel bir yaptırımda bulunduğunu ve tutuklanmanın bunun dünyevi yansıması olduğunu ifade ederek hapis sürecini ilahi imtihan şeklinde algılamıştır. Hapishaneden kurtuluşunu ise haklılığının ve bu yolda devam etmesinin yanında bu eylemi daha fazla artırması gerektiğinin işareti olarak yorumlamıştır.³² Bundan kaynaklı R. Zalman'ın ve hasidlerinin serbest bırakıldığı Kislev ayının 19.

²⁹ Bkz: 1.1.2.1. Ezoterik Öğretiye Erişebilir Kılma

³⁰ Etkes, **Rabbi Shneur Zalman of Liady**, s. 168; 175; 199.

³¹ Dubnow, **History of the Jews**, 1:378.

³² “**Sichos in English**”, böl. 1 (5738) **Yud-Tes Kislev, 5738 (1977)**, erişim 21 Kasım 2021, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2468546/jewish/Sichos-in-English.htm; “**Mysticism Demystified: The Development of the Chabad Genre of Chasidic Teachings**”, t.y., https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2080138/jewish/Mysticism-Demystified.

günü mistisizmin kaynağından gün ışığına çıkmasına izin verilen ve yeni çağın habercisi olan dönüm noktası şeklinde nitelendirilmiştir.³³

R. Zalman'ın liderliğine ve nihayetinde Habad'ın bağımsız bir hareket olarak ortaya çıkışına sebep olan en önemli etmenlerden biri de Filistin'e göç eden R. Kalisk'le yaşamış olduğu sorundur. Tartışmanın görünen temeli ezoterik bilgiyi sistemli şekilde halk kitlelerine ifşa etme ihtimalidir. R. Zalman, Tanrı'ya ibadette kitlelere Kabalanın gizemlerinin ifşa edilmesinin hayati rol oynadığına ve bu temel bilgileri göstermeksizin dini ve manevi yükselişe yönlendirmenin imkânsız olduğuna inanmıştır. Bu durum R. Kalisk'i, seleflerin öğretilerinden kopma, yanlış anlaşılmalara ve yorumlamalara sebep olma, dini, kısır entelektüel çalışmaya indirgeme gibi tehlikeli sonuçlara yol açacağı endişesine sevk etmiştir. O, gizemlerin elit azınlık içinde kalması gerektiğini, kitlelere lazım olanın saf, basit manevi inançlar ve ahlaki prensipler olduğunu savunmuştur.³⁴ Ayrıca öğretiyi yayacak ve uygulayacak kişilerin gerekli yetkinliğe sahip mânâ ehli, ârif insanlar (*pnömatik* yetkinliğe sahip) olmadığını, yetkilendirme hususunda çok geniş davranıldığını ancak kontrol mekanizmasının dar tutulduğunu ve tsadikliğin erişilmesi gereken hedef olmaktan çıkarıldığını dile getirerek mevcut anlayışa karşı çıkmıştır.³⁵

Yetkilendirme ve kontrol noktasında yaşanan anlaşmazlığın yanında R. Zalman'ın uygulama ve girişimleri de rahatsızlığa sebep olmuştur. Detaylandırılacak olan Liozna düzenlemeleri, onu takiben 1796'da Tanya'nın basımı ve tartışmanın başlaması arasındaki yakınlık bu açıdan dikkat çekmektedir. Nitekim R. Kalisk hareketin temel metni Tanya'nın ve dolaşımda olan diğerlerinin kıymetinin olmadığını dolayısıyla da toplatılması gerektiğini ifade etmiştir.³⁶ Aslında tartışmanın altında yatan ana sebebin otorite ve itibar meselesi olduğunu söylemek mümkündür. Bir

---

³³ “What Is Yud Tes Kislev?”, erişim 11 Nisan 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3875115/jewish/What-Is-Yud-Tes-Kislev.htm.

³⁴ Etkes, *Rabbi Shneur Zalman of Liady*, s. 209-11

³⁵ Nehemia Polen, “Charismatic Leader, Charismatic Book: Rabbi Shneur Zalman's Tanya and His Leadership”, *Rabbinic and Lay Communal Authority*, ed. Suzanne Last Stone, KTAV Publishing House, Inc. 2006, s. 60-61.

³⁶ Roman A. Foxbrunner, *Habad: The Hasidism of R. Shneur Zalman of Lyady*, Tuscaloosa, University of Alabama Press, 1993, s. 125; Rachel Elior, *The Paradoxical Ascent to God: The Kabbalistic Theosophy of Habad Hasidism*, State University of New York Press, 1993, s. 168.

tarafıta Beyaz Rusya’da kalabalık bir topluluğa liderlik eden R. Zalman³⁷ diğeri tarafıta Filistin’de küçük bir azınlığa önderlik eden R. Kalisk vardır.³⁸ İki taraf da diğeri üzerinde otorite kurma çabası içerisinde. R. Kalisk kendisini R. Menahem Mendel Vitebsk’in mirasçısı ve R. Zalman’ın liderliğinde etkili olan bir kişi şeklinde tanımlamıştır. R. Zalman ise kendisi üzerinde herhangi bir otoritesinin olmadığını ifade etmiş ve onu 1772’deki hasidlere yöneltilen heremin müsebbibi olmakla suçlamıştır.³⁹

Tartışmanın asıl sebebi ise Beyaz Rusya hasidleri üzerinde otorite kurmak, saygınlık ve etkinlik faktörü olan para toplama faaliyetinde kontrolü ele almaktır. Ancak iktidar ve güç mücadelesi, Kabalanın gizemlerinin ifşa olması meselesi üzerinden dini-ideolojik kisveye bürünmüştür. R. Kalisk, kontrolü ele alma niyetiyle çıktığı mücadelesinde alternatif para toplama organizasyonu gerçekleştirerek R. Zalman’a olan maddi bağımlılıktan kurtulmuş, Beyaz Rusya hasidleri üzerindeki otoritesini ve iktidar mücadelesini ise kaybetmiştir.⁴⁰ 1797 yılında bir mektupla başlayan ve 1805 yılında nihai ayrılıkla son bulan tartışma Beyaz Rusya hasidleri arasında bölünmeye sebep olmuştur. Nihai ayrılık R. Zalman’ı tam bağımsız lider, müntesiplerini ise Habad şeklinde ayrı bir hasidik grup hâline getirmiş ve Tanya’da ortaya konulan öğretilerin kitlelere erişiminin önünü açmıştır. Bu durum çeşitli sebeplerden dolayı sürekli olarak hareketi tek çatı altında toplama girişimlerinin beyhudeliğini ortaya çıkartmış ve hareket içindeki bazı anlayış farklılıklarını tam anlamıyla tezahür ettirmiştir.⁴¹

Geleneksel kabul Habad’ın hasidik hareket olarak ortaya çıktığı zamanı R. Zalman’ın Liozna’ya yerleştiği 1783 veya Beyaz Rusya’daki hasidlere liderlik

---

³⁷ Brastlav hasidik geleneğindeki bir anlatıya göre R. Nahman Bratslav ile R. Zalman arasında gerçekleşen bir görüşmede Habad hasidliğinin bir görünümü sunulmuştur. “Hasidlerine R. Zalmanla ilgili “Binlerin reisine selam ve hürmet gösterin”(Çıkış 18:21) ve ona “senin seksen bir haside sahip olduğun ile ilgili söylenen şeyler doğru mu” dediği nakledilmiştir. Rus hükümet çevrelerince Habad hasidlerinin sayısının kırk bin civarında olduğu tahmin edilmiştir. Ancak tutuklandığı sırada kendisine sorulan sorulara verdiği yanıtta Hasidizm’in azınlık bir grup olduğunu ortaya koymuştur. Gerçekte ise kendisine tabi olanların bu sayının çok daha altında olduğu iddia edilmiştir. Etkes, **Rabbi Shneur Zalman of Liady**, s. 2, 162.

³⁸ Etkes, s. 284.

³⁹ Loewenthal, **Communicating the Infinite**, s. 78.

⁴⁰ Etkes, s. 255.

⁴¹ Etkes, s. 241.

yapması için ona talepte bulunulan 1786 yılına tarihlendirmiştir.⁴² 6. rebbe Isaac ise vaazlarında 1766 ve 1774 gibi çok daha erken tarihler vermiştir.⁴³ R. Zalman'ın ve etrafındaki kitlenin ayrı bir hareket olarak tanımlanmasının bu genel kabullerin aksine olduğu söylenebilir. Görüldüğü gibi R. Zalman'ın liderliği uzun ve yorucu süreç neticesinde gerçekleşmiştir. O, uzun yıllar kendisini kutsal topraklardaki hasidik liderlerin atanmış sadık bir temsilcisi görmüştür. Hatta 1788'deki R. Menahem Mendel'in vefatından sonra bile bağımsız lider kabul edilmesinin hemen mümkün olmadığı ve ancak 1789'dan sonra Beyaz Rusya hasidlerinin ana lideri olarak kabul gördüğü belirtilmiştir.⁴⁴ Ancak R. Zalman'ın öğretilerini ifade ettiği ve bunun neticesinde çeşitli tartışmaların çıktığı süreci başlangıç olarak almak daha uygun gibidir. Çünkü yeni bir durumun tam olarak tanımlanabilmesi onun her şeyiyle ortaya konulmasıyla mümkündür. Bundan dolayı R. Zalman'ın öğretisini sistemleştirmeye başladığı ve Tanya adlı eserle bunu somutlaştırdığı 1796 önemli bir yıldır. Yukarıda ifade edilen ve R. Kalisk ile mücadele etmesine sebep olan süreç dikkat edilmesi gereken bir başka tarih aralığıdır. Zira 1805 yılında nihayete eren bu tartışmayla hareket ayrı bir grup şeklinde ortaya çıkmıştır. Yani hareketin ortaya çıkışını veya ayrı birer grup olarak isimlendirmesini tam olarak tarihlendiremesek de yeni durumun sistemleştirilmeye ve tartışılmaya başlandığı 1796 ve 1805 arası bunun için makul bir zaman dilimi gözükmemektedir.

Başta da ifade edildiği gibi Habad geleneğinin R. Zalman'ı erken dönemde tek başına Beyaz Rusya hasidiliğinin lideri ve Hasidizm'in kurumsal yapılanmasındaki merkezi şahsiyeti göstermesi çok da mümkün gözükmemektedir. Onun liderliği uzun ve mücadeleli sürecin neticesinde gerçekleşmiştir. Aslında olumsuz bir durum gibi algılanan bu süreç, Hasidizm içerisinde hasid olarak başlayan ve basamakları zaman

---

⁴² Eli Rubin, “**Toil of the Mind and Heart-Diachronic Perspectives on the Leadership and Oral Teachings of Rabbi Schneur Zalman of Liadi**”, erişim 11 Nisan 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2853849/jewish/Toil-of-the-Mind-and-Heart.htm.

⁴³ Yosef Yitzchak Schneersohn, “**Likkutei Dibburim- 6 -**”, böl. 63 (3), erişim 10 Ocak 2022, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2719178/jewish/Likkutei-Dibburim-Volume-6.htm; Yosef Yitzchak Schneersohn, “**Sefer HaSichos 5701**”, böl. Pesah Sheni, erişim 10 Ocak 2022, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3375856/jewish/Sefer-HaSichos-5701.htm.

⁴⁴ Polen, **Charismatic Leader, Charismatic Book**, s. 62.

içerisinde aşarak Beyaz Rusya'daki hasidlerin liderliğini ele alan R. Zalman'ın tüm zorluklara karşı durmasını ve başarısını göstermektedir.

R. Zalman'ın liderlik süreci gibi ömrünün son zamanları da meşakkatli geçmiştir. Dönemin iki süper gücü ifade edilen Rusya ve Fransa'nın mücadelesi arasında kalan Yahudilerin kimden yana tavır alacakları hususu ciddi bir mesele hâline gelmiştir. İçerisinde R. Shlomo Karlin, Kozienice *maggidi* R. Isroel Hopstein, R. Levi Isaac Berdichev ve R. Mendel Rimonov gibi Yahudi din adamlarının bulunduğu grup, olası Fransız zaferinin Mesih'in gelmesine sebep olacağını savunmuştur. Diğer taraftaki R. Shneur Zalman ise böyle bir durumun Yahudi dini hayatı için ölüm fermanı olduğunu düşünmüş⁴⁵ ve en genç hasidlerinden biri olan R. Moshe Meisels'e yazdığı mektubunda Ruslardan yana tavır alınması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁶

Eğer Napolyon Bonapart kazanırsa Yahudilerin durumu düzelecek ancak kalpler İlahi Babamızdan uzaklaştırılacak. Fakat Çar I. Aleksandr kazanırsa Yahudilerin durumu belki daha kötüleşecek ancak kalplerimiz İlahi Babamıza daha da yakınlaşacak.⁴⁷

R. Zalman'ın, dini inancın kalplerden kaldırılacağı korkusunun yanında şüphesiz kararını etkileyen başka etmenler de olmuştur: Onun Rus otoriteleriyle olan ilişkisi, sorgulamalar sırasında gelişen karşılıklı güven, hapishaneden çıkartılması, eşit vatandaşlık hakkı tanınmasına rağmen Fransa'da gerçekleşen olumsuz tutum ve tavır bunlar arasındadır. Rusya'da Hasidizm'in yaşama hakkının kabulü, yayılmasına dolaylı yoldan etki ve Yahudilerin dinlerinin gereklerini yerine getirmeleri için durum ve şartların iyileştirilmesi niyeti de muhakkak surette tavrında etkili olmuştur.⁴⁸ Bu yakınlığın sonucunda Fransızlardan misilleme gelebileceği korkusu onun Ruslar lehine hareket etmesine de sebep olmuş olabilir.⁴⁹ Nitekim Fransız ordularının Liady'e yaklaşmasıyla burayı terk etmek zorunda kalması bu çerçevede ele alınabilir.⁵⁰

⁴⁵ Yanki Tauber, "Is Judaism a Theocracy?", erişim 29 Nisan 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2184/jewish/Is-Judaism-a-Theocracy.htm.

⁴⁶ Etkes, mektupta 1840'lardaki Yahudilerin genel durumuna dair bilgilerin paylaşıldığını ifade etmiştir. O, R. Dov Baer'in, Moshe'ye yazdığı mektubun bu kişi için ilham kaynağı olduğunu ve mektubun yazarı her kim olursa olsun daha sonraki gelişmeleri geriye doğru yansıttığını ve sonrasında meydana gelecek şeylerin kehanetsel vizyonu olduğunu iddia etmiştir. Etkes, **Rabbi Shneur Zalman of Liady**, s. 280.

⁴⁷ Dubnow, **History of the Jews**, 1:356-57.

⁴⁸ Etkes, s. 267-71.

⁴⁹ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 100.

⁵⁰ Kaminetski, **Days in Chabad**, s. 248-49.

Âhir ömründe iki taraf arasında verdiği mücadele hayatına mâl olmuştur. Kaçışın getirdiği sıkıntı ve sert kış şartları, adım adım ilerleyen ve bir bakıma başarı hikâyesi şeklinde addedilebilecek sürecin sonunda gelen 23 yıllık liderlik hayatı, 1812 yılında evinden uzaklarda ölmesiyle neticelenmiştir.⁵¹ Bu kaçış ve Liady'den çıkış Habad için harekete adını veren Lubaviç kasabasına yerleşime ve yeni kapıların açılmasına fırsat vermiştir. R. Zalman'ın hayatı pahasına vermiş olduğu mücadele halefi ve oğlu R. Dov Baer tarafından sürdürülmüştür. İlerleyen sayfalarda ifade edileceği üzere R. Zalman'ın Fransa ve Rusya arasında Ruslardan yana taraf olmasının karşılığı Habad hasidlerinin Lubaviç kasabasına yerleştirilmesi ve onlara çeşitli imtiyazların verilmesidir.

1.1.2. R. Shneur Zalman'ın Harekete Etkisi

1.1.2.1. Ezoterik Öğretiyi Erişilebilir Kılma

Hasidizm, gelişmeye ve yayılmaya başladığı zaman bir çıkmazla karşılaşmıştır. Hareketin genişlemesine imkân veren durum ve şartlar daha az eğitilmiş kitleyle karşı karşıya kalınmasına sebep olmuştur. Bu durumda hasidik mistik öğretinin mesajlarının karşıt kitlenin ruhi ve akli gelişimine uygun şekilde aktarılması zarureti baş göstermiştir. Sorun, gizlenen ilahi hakikati bulmanın ve kulluğu ifa etmenin tsadike bağlanmakla mümkün olacağı düşüncesiyle aşılmaya çalışılmıştır.⁵² Artık tsadikin kişiliğine, maddi ve manevi âlem arasındaki aracı rolüne olan inanç, yani karizma ve şahsiyet en temel hasidik sorumluluk haline gelmiştir.⁵³

Litvanya ve Beyaz Rusya'daki hasidik hareket ise farklı eğilimde gelişmiştir. R. Zalman, Hasidizm ile Mitnagdim arasında köprü olacak bir anlayış geliştirmeye çalışmış, hasidlere tavsiye ve öğüt vermenin önemini vurgulamıştır. Çatışmacı olmasa da mucize ve keramet gösteren ve tsadikin hasidlerin dünyevi ihtiyaçlarını karşılamaktan sorumlu olduğu Polonya tarzı pratik tsadiklığın kendi düşüncesinde yerinin olmadığını ifade etmiştir. O, topluluğa ilahi hikmeti öğretene ve onlara yol gösteren rehberlik merkezli tsadiklik anlayışından yana taraf olmuştur. Hasidlerinin kendisine bu tarz taleplerle gelmemeleri hususunda onları ikaz etmiş, bu durumun onu

⁵¹ Kaminetski, *Days in Chabad*, 103-4.

⁵² Hundert, *Jews in Poland-Lithuania*, s. 209-10.

⁵³ Gershom Scholem, *Major Trends in Jewish Mysticism*, New York : Schocken Books, 1946. s. 344.

sıkıntıya soktuğunu belirtmiştir.⁵⁴ Ancak bu anlayışında baskı ve zorlamalardan kaynaklı yer yer belli tavizler verdiğini, onları dinlemeye ve çeşitli tavsiyeler vermeye razı olduğunu da itiraf etmiştir.⁵⁵

R. Zalman’la birlikte tsadikin hasidleriyle olan bağı rehberlikle sınırlandırılmıştır. Hasid, kurtuluş yolunda üstüne düşeni yapacak, mücadele edecek, tsadik ise onun potansiyelinin ortaya çıkması ve arttırılması için çabalayacaktır.⁵⁶ Yani biri diğerini zorunlu kılan ve birinin varlığının diğerinin varlığına bağlı olduğu bir ilişki tarzı söz konusudur. İfade edildiği gibi hasid tsadikin rehberliğiyle kurtuluşu kovalayacak, tsadik ise kendisine tabi olmalarına muhtaç olduğu hasidlerine -bir nevi hizmetkâr olarak- rehberliğiyle yön vererek kendi yükselişini sağlayacaktır. Bu açıdan tsadik en büyük faydayı elde eden taraf olacaktır. Zohar’daki,⁵⁷ “tsadik öldüğünde hayatında olduğundan daha fazla dünyada bulunması gerektiği belirtilir...”⁵⁸ pasajına atıfta bulunan R. Zalman⁵⁹ tsadikin etkisini sadece dünyevi alanla sınırlandırmamıştır. Tsadikin topluma katkısı diğer hasidik geleneklerde hayattayken günahların kefareti şeklinde tecelli etmiş, R. Zalman’da ise bedenın sınırlarını aşarak ölümden sonra en büyük katkının gerçekleşeceği belirtilmiştir.⁶⁰ Başka bir ifadeyle tsadikin öldükten sonraki katkısının çok daha fazla olması dünyada tsadike yönelik aşırı saygının ortadan kalkıp tsadikin hasid üzerindeki görevini ruhani-manevi alanla sınırlarken Mitnagdim ile olan ilişkinin dengelenmesine de imkân vermiştir.⁶¹

R. Zalman, tsadikin rehberliğine yapılan vurgunun yanında, seleflerinin maneviyatçılığı ve öğretileriyle içinde bulunduğu topraklardaki rabbani geleneği ve

---

⁵⁴ Bkz: Zalman, “Tanya”, Igeret Hakodesh-22; 27.

⁵⁵ Immanuel Etkes, “Shneur Zalman of Liady”, erişim 21 Nisan 2019, http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Shneur_Zalman_of_Liady.

⁵⁶ J. Immanuel Schochet, **Chassidic Dimensions: Themes in Chassidic Thought and Practice**, New York: Kehot Publication Society, 1995, s. 209-14.

⁵⁷ The Zohar, Aharei Mot 3:71b; Ayrıca Bkz: B.T. Hullin 7b.

⁵⁸ İslam tasavvufunda ermiş, evliya, sufi meşrep veya kemâl sahibi olarak ifade edilen insanların ölümleri Mevlana örneğinde olduğu gibi şeb-i arûs’tur. Yani düğün gecesidir. Bu yetkinliğe sahip kişiler için ölüm, korku değil tam tersine sevincin zirve yaptığı andır. Ölüm onlar için dünyadan ukbaya geçişte sıçrama tahtası olarak düşünülebilir. Bu açıdan tsadikin ölümünden sonraki hizmeti ile bu kimselerin durumu arasında benzerlik iddia edilebilir.

⁵⁹ Bu görüşün tezahürü ileride işlenecek olan 6. ve 7. rebbelerin vefatları sürecinde karşımıza çıkacak ve karşılaşılan zorlukları yenmede meşru bir dayanak kullanılacaktır.

⁶⁰ Zalman, “Tanya”, Igeret Hakodesh-27-28.

⁶¹ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 48.

entelektüel anlayışı bir potada mezcetmiştir. Besht, fiziki hakikatin ardında her an her yerde var olan tek gerçek hakikat olduğunu ve bunun her şeyi ihata ettiğinin bilinmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu bilinçle hareket eden Besht, geleneksel anlayışın dışında da kulluk bilincinin yerine getirilebileceğini ortaya koymuştur. R. Zalman ise sistemli ve hiyerarşik bir metot geliştirerek bunun yolunu öğretmiş ve geniş kitlenin erişimine açık hâle getirmiştir. Başka bir deyişle Besht ile açığa çıkan düşünce R. Zalman ile uygulamaya konulmuştur. Besht, duyguları harekete geçirmiş, R. Zalman ise kalpteki coşkuyu (*hitlahavut*) güçlü tutabilecek etmen olarak akla vurgu yapmıştır. Bu nokta Habad'ı diğer hasidik geleneklerden ayıran ve öne çıkartan temel bir özelliktir. Zira *maggid* Dov Baer'in diğer öğrencileri, duanın coşkusu ve heyecanını vurgulamış, R. Zalman ise dua öncesinde ve sırasında bu coşkuyu kendiliğinden doğurabilecek olan tefekküre (*hitbonenut*) vurgu yaparak kalp ve akıl arasında oluşan boşluğa köprü kurmuştur.⁶²

İlerleyen bölümlerde detaylıca açıklanacak olmakla beraber kısaca R. Zalman'ın, rehberlik anlayışını ve öğretisini üç temel üzerine inşa ettiğinden bahsedebiliriz. İlki hareketin akli yönüne işaret eder. Bireyin zâhirin ardındaki batını idrak edebilmesi için “hohma” (hikmet-kavramsal yeti), “bina” (anlayış-anlama yeteneği) ve “daat” (bilgi-yoğunlaşma ve içselleştirme) kavramlarını temel alan bir sistem geliştirmiştir. Öğretinin ikinci sacayağı Yahudilerin sahip olduğu ilahi unsurun ve hayvani güdünün tespitidir. Buna göre her Yahudi'de hayvani ve ilahi olmak üzere iki ruh vardır. Bu ikili ruh anlayışının idrak edilmesi ve hayvani güdüye karşı mücadele edilmesi temel esaslardan bir diğeridir. R. Zalman'ın öğretisini inşa ettiği üçüncü ayak ise bu mücadelenin neyle ve nasıl kazanılacağı sorusu oluşturmaktadır.

Özetlemek gerekirse Habad felsefesinin temelinde nispeten Hint düşüncesine benzer şekilde tezahür eden ikiliğin ardındaki tek hakikatin idrakine vararak bu ikiliği ortadan kaldırmak ve ayrımın yanılısamanın sonucu olduğunu idrak etmek yatmaktadır. Bunun için samimi dua ve sürekli mücadele esastır. Bu, varoluşun amacı olan Tanrı ile birleşmenin yanında kulluğu ifa etme hedefini ulaşılabilir hâle getirmektedir. Kişisel kurtuluş kozmik kurtuluşa da imkân tanıyacaktır. Çünkü

---

⁶² “What Is Chabad?-Do-It-Yourself Judaism”, erişim 21 Nisan 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1600970/jewish/What-Is-Chabad.htm.

Yahudilerin dünyadaki misyonu, kendi yükselişlerini başarabilmek ve yaratılış esnasında meydana gelen metafizik alandaki bozulmayı düzelterek *Şehina*'nın sürgününü bitirip kozmik barışın ve birliğin gerçekleşmesine yardımcı olmaktır. Misyonun başarılması hususunda hasidlere rehberlik etmeye kendini adayan R. Zalman'ın atmış olduğu adımların ilki hareketi ve öğretiyi sistematik yapıya büründürmeye çalışan Liozna düzenlemeleridir.

1.1.2.2. Liozna Düzenlemeleri

R. Zalman, yerel müşavir ve danışman olduğu günden beri manevi tavsiyeler vermeye ve rehberlik yapmaya teşvik edilmiştir. Faaliyetlerinin ilki hasidik mahfildeki vaazlar ve özel görüşmeler diğeri ise talimatıyla oluşturulan dua gruplarıdır.⁶³ Hasid ve tsadik arasındaki ilişkinin ritüele ve parasal karşılığa bağlandığı bu dönemde⁶⁴ R. Zalman *yehidut*'un (özel görüşme) samimiyet ve rehberlik üzerine kurulduğu görüşünü dile getirmiştir. O, ezoterik öğretilerin iletilmesinde ve hasidin kendi seviyesine uygun ihtiyaçlarını desteklemedeki eğitsel anlayışında, görüşmeye önem atfetmiştir.⁶⁵ Bu görüşme tsadik açısından eğitim ve rehberlik görevinin icra edilmesi için fırsat, hasid açısından ruhunun bağlandığı üstün kişilikle buluşma anlamında eşsiz bir imkândır.⁶⁶ Faaliyetin ikinci ayağı dua gruplarıdır. Mitnagdim'den farklı kimlik ortaya koymada, kişilerin kendi topluluklarına sadakat ve bağlılıklarını kuvvetlendirmenin yanında takipçileri bir araya getirme ve hareketi daha geniş kitlelere yayma anlamında bu dua grupları önemli işlev görmüştür.⁶⁷

Hasidler mahfili ziyarete teşvik edilmiş fakat sayının ciddi anlamda artış göstermesi, gelenlerin arzu edilmeyen tsadiklik beklentisi içerisine girmesi, özellikle 1790'ların başında gelen ve üstesinden gilemeyecek seviyede olan ziyaretçi artışı

---

⁶³Etkes, “**Shneur Zalman of Liady**”, erişim 21 Nisan 2019, http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Shneur_Zalman_of_Liady.

⁶⁴ Tsadik ve hasid arasındaki ruhi tecrübenin farklılığı ve tsadikin maneviyatının yüksekliği karşısında hasidin ruhi seviyesinin düşüklüğü düşünüldüğünde bu ikisi arasında fiziksel bağlantı kurulması gerektiği kabul edilmiştir. Tsadik ve hasid arasında yeterli fiziksel bağlantıyı sağlayan maddi ödemeye *pidyon*, tsadike kendisinin ve annesinin ismini ve isteğini bildirdiği nota ise *kvitl* denir. Tsadik bu notu okur ve isteğinin yerine getirileceğine dair hayırduada bulunur. Etkes, **Rabbi Shneur Zalman of Liady**, s. 38; M. Avrum Ehrlich, **The Messiah of Brooklyn: Understanding Lubavitch Hasidism Past And Present**, New Jersey: Ktav Publishing House, 2004, s. 20.

⁶⁵ Etkes, **Rabbi Shneur Zalman of Liady**, s. 31.

⁶⁶ Ehrlich, **The Messiah of Brooklyn**, s. 61.

⁶⁷ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 138.

durumu içinden çıkılmaz hâle getirmiştir. R. Zalman'ın teşvikleriyle karşılaşılan bu durum bir problemi ortaya çıkarmıştır. Gelen ziyaretçilerin konaklaması vb. hususlarda yaşanan sıkıntıların yanında R. Zalman'ın da kendine ve hasidlerine yönelik görevlerini yapamaz hâle geldiği belirtilmiştir. Yani hareketin temel özelliklerinden biri olan öğretilerin yayılması gerektiği düşüncesi ve bu noktada yapılan teşvikler doğrudan yine bu düşüncenin önündeki engel hâline gelmiştir. Yayılmaya yönelik faaliyetler sistemin kitlenmesine ve R. Zalman'ın en temel vazifelerini bile yapamamasına neden olmuştur. Bunun önünü alabilmek için hasidik gelenek içerisinde bu zamana kadar görülmemiş tedbirlerin alınmasına ve bir takım düzenlemelerin hayata geçirilmesine karar verilmiştir. R. Zalman'ın etrafında iki grup vardır. İlki onunla tanışan ve eğitilmiş hasidlerden oluşan çekirdek tabaka (*yeşanim*), diğeri ise onunla tanışmayan kendisinden mucizevi eylemler bekleyen ve daha az eğitilmiş olan geniş tabakadır (*hadaşim*). Ziyaretçi artışı onu bu iki grup arasında seçim yapmaya zorlamıştır. Eğitilmiş ve kıdemli olanlarla ilgilenmeye devam edip yeni gelenlere daha az zaman mı ayıracaktır yoksa ilk grubu tamamen göz ardı etmemekle beraber yoğunluğunu yeni gelenlere mi verecektir? R. Zalman böyle bir vazifeden geri duramayacağını ve bunun kendi sorumluluğu altında olduğunu dile getirerek tercihini ikincisinden yana kullanmıştır.⁶⁸

Bu tercihin ve kalabalıkları düzene koyma düşüncesinin somutlaşmış hali Liozna düzenlemeleridir. İki grubun hangi zamanlarda ve ne sıklıkla R. Zalman'ı ziyarete geleceklerinden, lojman ve misafirhaneleri nasıl kullanacaklarına varana kadar birçok husus karar altına alınmıştır.⁶⁹ Bunlarla yetinilmemiş kuralların uygulanması ve benimsenmesi için bir dizi karar daha alınmıştır. Vazifelerin artması görev taksimatının yapılmasına ve aracı görevlilerin ihdas edilmesine yol açmıştır. Manevi meselelerde oğlu R. Dov Baer (1773–1827) ve takipçisi R. Aaron Ha-Levi (1766–1828), parasal meselelerde ise diğer oğlu Hayyim Abraham (1779-1844) görevlendirilmiştir. Ayrıca Filistin'de yaşayan hasidler için para toplamak ve düzenlemelere ne kadar riayet edildiğini denetlemek, gelen ziyaretçileri kontrol altına

---

⁶⁸ Etkes, **Rabbi Shneur Zalman of Liady**, s. 42, 44, 49, 282; Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 45.

⁶⁹ Etkes, s. 41-49.

almak, çevreden merkeze rapor vermek, merkezin de yereldeki temsilcisi olarak gelenleri topluluğa iletmek amacıyla yerel yöneticiler atanmıştır.⁷⁰

R. Zalman'ın aldığı bu kararlar sürekli artan sayı karşısında iki grup arasında denge politikası olarak düşünülebileceği gibi onun kaldırmakta zorlandığı sorumluluğun ağırlığının göstergesi ve bu yükten kurtulmaya yönelik çıkış yolu olarak da yorumlanabilir. Hareketi diğer hasidik ekollerden belirgin şekilde ayıran bu düzenlemeler, liderle hasidin görüşmesini belirli periyoda bağlamış, merkez ve topluluk arasında hiyerarşik bir yapı ortaya çıkartmıştır. Bu andan itibaren R. Zalman, belirli zamanlarda erişilebilen, saygın ve karizmatik bir lider hâline dönüşmüştür.

Bu yapı ilk başta paradoks ve bir o kadar da ilginç bir duruma işaret etmektedir: Ezoterik öğretiyi kitlelere yayma düşüncesiyle ortaya çıkan ve vazifesini icra etmeyi erişilebilir olma üzerine kuran bir lider, hasidleriyle arasına mesafe koymakta ve muhataplarıyla belirli zamanlarda görüşmeyi bir düzene bağlamaktadır. Ancak yukarıda da yaşanan sıkıntıları göz önünde bulundurduğumuzda hasid ve lider arasına mesafe koyan bu yapının zorunluluk hâline geldiği görülecektir. Nitekim tsadikin rehberliğinden birazdan ifade edilecek olan metnin rehberliğine doğru bir eğilimin olması ve tsadikin yokluğunda bile ulaşılabilir unsurun varlığının oluşturulmaya çalışılması bu uğurda belirli kararların alınmasına yol açmıştır. Aslında bu erişilmezlik en baştaki düşüncenin yansımasından başka bir şey değildir. Çünkü R. Zalman tekrardan güç yetirilemeyecek bir durumla karşı karşıya kalındığında önlemler almak adına sonrasını da düşünerek hareket etmiş, öğretisinin temel özelliklerini de ortaya koyarak rehberliği vurgulamış ve düşüncesinin harekete dönüşmesi noktasında sağlam esaslar belirlemeye çalışmıştır. Dolayısıyla tüm bunların Habad rebbesinin rehberlik ülküsüyle çelişmediğini tam tersine bu sürecin bir parçasını oluşturduğunu söylemek mümkündür.

1.1.2.3. Kişisel Rehberlikten Metinsel Rehberliğe Geçiş: *Tanya*

Liozna düzenlemeleri, hareketi sistematik ve hiyerarşik hâle getirme düşüncesinin yansımasıdır. Liderin yokluğunda bile rehberliğin devam edebilmesi niyetinin somut göstergesi ise Tanya adlı metnin yazıya geçirilmesidir. Kitabın basımı

---

⁷⁰ Etkes, **Rabbi Shneur Zalman of Liady**, s. 61; 64-65.

ve son Liozna düzenlemelerinin tarihsel olarak yakınlığı, basımın düzenleme sürecinin parçası ve güç yetmeyecek şekilde artan ziyaretçi sayısına karşı alınan tedbir olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca hasidik geleneğin öğretim yöntemlerinden biri olan kişisel görüşme uygulamasının bir dereceye kadar kitapla yer değiştirdiğine de işaret etmektedir.

Belirttiğimiz gibi R. Zalman'ın hasidlerle daha yakından iletişim kurabilmek amacıyla verdiği taviz onların kişisel sorunlarıyla ilgilenmesine ve duygusal zorlukla karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur:

Dertlerini anlatmaya gelenlerin hayatımı mahvedecek kadar büyük acılarından dolayı sana yazmak benim için çok zor. Düşüncelerim ve zihnim onların sorunlarına uygun cevap vermekle meşgul olduğunda, o dikkatimi Tanrı'ya ibadetten uzaklaştırmakta ve ben bu eziyete katlanamıyorum.

Duygusal zorluğun etkisiyle öğretileri sistemli şekilde ifade etmenin zamanının geldiğini belirten R. Zalman, bunun kişisel görüşmelerin yerini tutması gereken zorunluluk olduğunu ifade etmektedir. Öğretinin kitaplaşma süreciyle birlikte kontrolün kaybedilmesi, yanlış anlaşılmanın ortaya çıkması ve etkinin azalması gibi çeşitli risklerin de farkındadır:

Ahlaki öğretileri dinlemekle bunları kitaplarda görüp okumak aynı şey değildir. Çünkü okuyucu tarzına, zihnine, zihinsel yeteneklerine ve düşüncelerine göre okur... Ancak, sorulara ayrıntılı olarak tek tek cevap vermek için fazla zaman yok. Unutma durumu da var. Herkese açık olması için tüm soruların cevaplarını yazdım. *Yehidut* için artık itişip kakışmaya gerek yok, bu sayfalarda ruh için huzur, Tanrı ibadetindeki her zorlu şey için de iyi bir tavsiye olacak... Bu sayfalardan gelen tavsiyeleri anlamakta güçlük çekenlerin, kasabasındaki alimlerle konuşmasına izin verin, ona açıklayacaklar.⁷¹

R. Zalman'ın ifadelerinde de yer bulduğu gibi Tanya, hayatın anlaşılmasına, mücadelenin nasıl verilmesi gerektiğine, kozmik kaosun nasıl düzene dönüştürülebileceğine ve Yahudilerin dünyadaki misyonunun ne olduğuna yönelik sorulara odaklanan rehber bir metin olmayı hedeflemiştir.⁷² Öğretilerin kaleme alındığı ve içerisinde bazı hataların bulunduğu birçok el yazmanın tedavülde olması, Mitnagdimle olan ilişkileri belli oranda baltalamıştır. Doğal olarak metinlerin

⁷¹ Uriel Gellman, vd., "Lithuania, White Russia, and The Land of Israel", **Hasidism: A New History**, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2017, s. 127; 130.

⁷² Yisroel Cotlar, "What Is the Tanya About?", erişim 03 Mayıs 2019, https://www.chabad.org/library/tanya/tanya_cdo/aid/530074/jewish/What-Is-the-Tanya-About.htm.

kanonikleştirilmesi gerekmiştir. Bu amaçla küçük kardeş R. Judah Leib b. Baruch, metinlerin toplanması ve tashih edilmesi için kurulan heyetin başkanlığına getirilmiştir:

Şu andan itibaren burayı (Liozna) ziyaret eden herhangi bir kimse yeni veya eski olsun, hasidik öğretilerin el yazmalarını yanında getirmelidir. Bu, kardeşim (R. Judah Leib) tarafından yazılan nüshaları da içermektedir. Çünkü birçok ciddi yazım hatası mevcuttur. Her kişi, cilde ismini ekleyerek metinleri ciltlemeli ve onları diğer araştırmacılarla birlikte inceleyecek olan kardeşime vermelidir, bundan sonrası kardeşimin idaresindedir. Metinler daha sonra sahiplerine iade edilecektir.⁷³

Kitabın günümüzdeki hâle gelmesi ile ilgili basımdan yapılan düzenlemelere, isimlendirmeden ekleme çıkarmalara kadar bir dizi süreç söz konusu olmuştur. El yazması şeklinde olan metinler belirli tashih ve redaksiyonlardan geçtikten sonra ek bölümlerle matbu hâle getirilmiştir. Baskıların aşamalı seyrinden, kitabın bir anda mevcuttaki şekilde basılmadığını, çeşitli düzenlemelerin yapıldığını ve zaman içerisinde muhatap kitleye düzenli öğretiler sunmayla daha fazla ilgilenildiği anlamak mümkündür.⁷⁴

Eserin 3 ayrı isimle adlandırıldığı görülmektedir. 1796 yılında *Likutei Amarim* (Vaazlar Koleksiyonu) ismiyle ilk kez basılan metnin isminden hareketle, orijinalliğin reddedildiği ve ataların mirasının seçkisi olduğuna işaret edildiği söylenebilir. *Sefer shel Benonim* isminin alternatif alt başlık olarak kullanılmasından (*Likutei Amarim, Birinci Bölüm: Sefer shel Benonim*) hareketle de *benoniye* vurgu yapıldığı yorumu yapılabilir.⁷⁵ Merkezine bir konuyu alan ve onun etrafında teolojik sistem öngören kitabın, genel vaaz türü tarzında *Likutei Amarim* şeklinde isimlendirilmesi şaşırtıcıdır.⁷⁶ Nehemia Polen, R. Zalman'ın bu başlığı kullanmasındaki amacın kitabı, selefi *maggid* Dov Baer'in *Likutei Amarim-Maggid Devarav LeYaakov* adlı eserine bağlamak ve geleneklere sadakat gösterdiği imasını ortaya koymak olduğunu iddia

---

⁷³ Loewenthal, *Communicating the Infinite*, s. 67.

⁷⁴ Loewenthal, s. 50.

⁷⁵ chabad.org'da beinoni ve benoni şeklinde iki farklı kullanım mevcuttur. İbranice sözlükte ise beynoni ve benoni tarzında telaffuz edilmektedir. Kullanım birliğini sağlamak üzere benoni şeklindeki kullanım esas alınmıştır.

⁷⁶ Mevcut metnin günümüzdeki kitap olmadığına dikkat edilmelidir. Çünkü bunu kullanırken kastedilen sadece ilk bölüm değil o zaman için mevcut olan kitabın tamamıdır.

etmiştir.⁷⁷ Metne verilen üçüncü isim ise *Tanya*'dır. Aramice olan bu kelime “öğretilmiş olan” anlamında metnin ilk sözünden dolayı kitaba isim verilmiştir. 1798 yılındaki ikinci basımda *Likutei Amarim*, Tanya'nın alt başlığında konumlandırılmıştır. Ayrıca 1814 yılındaki sekizinci basıma kadar R. Zalman'ın ismi kitabın yazar kısmında ifade edilmemiştir.⁷⁸

R. Zalman'ın 1812 yılında öldüğü düşünüldüğünde kendisi hayattayken yazmış olduğu kitaba yazar olarak ismini veremediği görülmektedir. Buna dair çeşitli yorumlar yapabilmek mümkündür. Her şeyden önce manevi karizmatik bir lider ve sözlü kültüre sahip hasidik geleneğin, metni önceleyecek olması başlı başına yeniliktir. Yeniliğin üstesinden gelmek ve eleştirileri biraz olsun yumuşatmak için geleneğe başvurulduğu görülmektedir. R. Zalman, kitabın sorulara verilen cevaplardan oluştuğunu, bu açıdan değişen bir şey olmadığını ifade ederken, ardındaki Kabalacı geleneğe atıf yaptığını, onların özeti olduğunu ve Filistin'deki liderlerinden çeşitli alıntılar yaptığını belirtmiştir.⁷⁹ Ayrıca geleneğe sadakatının nişanesi olarak eserine *Likutei Amarim* (Vaazlar Koleksiyonu) adını vermiş ve kendisine meşruiyet alanı inşa ederek muhataplarını iknaya çalışmıştır. Hasidizm'in erken döneminde kitabın önemi tartışmalı olsa da Tanya, yazarı tarafından doğrudan yazılmıştır ve yazarın denetimi altında yayınlanmış olmasıyla hasebiyle nadir bir eserdir.⁸⁰ Onun elinden çıkmasının da itirazların biraz olsun yumuşamasında etkili olduğu söylenebilir.⁸¹

Temel amaç ezoterik bilginin genele yayılması olduğu için bu noktadaki uğraş muhalefetle karşılaşmıştır. Çünkü bu durum bir eşiğin aşılmasına yol açmıştır. Sebep olan etmen ise kutsallığın ihlal edileceği endişesidir. Üstadı olan R. Menahem Mendel

---

⁷⁷ Nissan Mindel, “What Is the Tanya? - An Introduction to the Book, Its Sources and Its Composition”, erişim 26 Nisan 2019, https://www.chabad.org/library/tanya/tanya_cdo/aid/2031161/jewish/What-is-the-Tanya.htm.

⁷⁸ Ariel Mayse, “The Sacred Writ of Hasidism: The Tanya and the Spiritual Vision of R. Shneur Zalman of Liady”, *Books of the People: Revisiting Classic Works of Jewish Thought*, ed. W. Halpern Stuart, t.y. s. 114-15.

⁷⁹ Etkes, *Rabbi Shneur Zalman of Liady*, s. 95.

⁸⁰ Loewenthal, *Communicating the Infinite*, s. 48; David Assaf, “Hasidism in the Museum: The Social History Perspective”, *New Directions in the History of the Jews in the Polish Lands*, ed. Antony Polonsky, Hanna Węgrzynek, ve Andrzej Zbikowski, Boston:[Warsaw, Poland]:Academic Studies Press; Polin Museum of the History of Polish Jews, 2018, s. 98.

⁸¹ Naftali Loewenthal, “The Manuscript in Chabad: Joining Souls?”, *Representing Jewish Thought: Proceedings of the 2015 Institute of Jewish Studies Conference Held in Honour of Professor Ada Rapoport-Albert*, ed. Agata Paluch, Brill, 2021, s. 87.

Vitebsk'ten bu hususta açık ve sarıh bir ifade bulunmamakla beraber R. Zalman'ın çağdaşlarından biri olan R. Asher Stolin'in Habad tarzını eleştiren ifadeleri mevcuttur.⁸² R. Zalman'ın başka bir çağdaşı R. Kalisk'le yaşamış olduğu mücadelenin görünür taraftaki sebeplerinden birinin bu husus olduğu zaten bilinmektedir. Öte yandan yenice ortaya çıkmış olan Hasidizm'e yönelik Mitnagdim baskısı ve kendisine yönelik tutuklamalar da R. Zalman'ın düşüncelerini rahat şekilde yaymasına imkân vermemiştir. Ancak oğlu ve halefi R. Dov Baer zamanıyla birlikte öğretilerin yayılmasının önündeki engellerin yumuşaması ve onunla beraber neredeyse basım seferberliği olarak adlandırabileceğimiz sürecin yaşanması R. Zalman'ın içinde bulunduğu dönemi anlamlandırma noktasında bazı ipuçları vermektedir. Aslında R. Zalman hem hasidlere yani içeriye hem de Mitnagdim'e yani dışarıya karşı mücadeleye giriştiği ve kuvvetli muhalefetle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. İki tarafın kullandığı yöntemleri kullanmasının altında da eleştirilerin dozunu azaltmaya çalışması yatmaktadır.

Kitabın içeriğinin süreç içerisinde tamamlandığından bahsedilmiştir. Kitabın ilk iki bölümü olan *Likutei Amarim* ve *Shaar Hayichud Vehaemuna*'ya 1798 yılında yapılan ikinci baskıyla tövbenin önemini ifade eden *Igeret Hateshuva*,⁸³ 1814 yılındaki sekizinci baskıyla beraber oğullarının da onayıyla *Kuntres Acharon* adlı bölüm dâhil edilmiştir. Ancak bu baskıda bağımsız bölüm değil *Igeret Hakodesh* adlı dördüncü bölüme eklenmiş sonraki baskılarda ise ayrı bölüm olarak konumlandırılmıştır.⁸⁴ Bu durumun yani 1814 yılındaki baskıya kadar Tanya'ya içerik olarak son şeklinin verilmemiş olmasının ve yukarıda ifade edilen manevi ve sosyal baskının eserin isimsiz olarak basılmasında önemli bir etken olduğunu söylemek mümkündür.

Eserde ismin geçmemesinin yanında muhatap kitlenin kim olduğu sorusu da bir başka problemli meseledir. Öğretinin genelleştirilmesinde havas olarak ifade edilenler kimlerdir ve ezoterik öğreti böyle bir kitlede nasıl anlam bulabilir gibi sorular bu noktada önem arz etmiştir. R. Zalman çalışmasını inançlarında herhangi bir şüpheyeye düşmemiş, sadece doğruluk peşinde olan, Tanrı'yı arayan ve karanlıklar

---

⁸² Bkz: Elior, *The Paradoxical Ascent to God*, s. 169.

⁸³ Loewenthal, *Communicating the Infinite*, s. 50.

⁸⁴ Yosef Wineberg ve Uri Kaploun, ed., *Lessons in Tanya: the Tanya of R. Shneur Zalman of Liadi*, çev. Levy Wineberg ve Sholom B. Wineberg, Brooklyn, N.Y: Kehot, 1999, s. 259.

içinde ona hizmette zorlanan kimselere sistemli bir yapının var olduğunu göstermek için kaleme almıştır.⁸⁵ R. Kalisk’le tartışmada ortaya konulduğu gibi dini ve manevi yükselişin yegane yolunun ezoterik bilgilerin öğrenilmesinden geçtiğine inanılmıştır. Bu durum mevcut kitlenin ezoterik bilgiyi idrak etme kabiliyetine sahip olduğunu ima etmenin yanında Tora-Talmud çalışmasına ve Kabalacı dile aşına olan, verilen tavsiyelerle baş eden, manevi yetkinlikte bireyler olduğunu da zımnen ifade etmektedir. R. Zalman’ın yazdığı mektuplardan tüccar ve eğitimle meşgul olanların da bu kişiler arasında sayıldığı anlaşılmaktadır.⁸⁶ Özetle R. Zalman’ın asıl muhatap kitlesini şunlar oluşturmuştur. İlk kademe mânâyâ dair bâtinî bilgisi olan ilim irfan sahibi insanlardır. İkinci kademe ise yetkinlik noktasında iddiası olmayan ancak ezoterik öğretiyi idrak edecek seviyede olan âlim şahsiyetlerdir.⁸⁷

Öğretilerin yayılması ve bu noktada kişilere rehberlik yapılması gerektiği prensibi, hareketin iki önemli metnini meydana getirmiştir. İlki ifade ettiğimiz gibi temel metin Tanya’dır. İkincisi ise R. Zalman tarafından bizzat verilen vaazların sonraki süreçte kaleme alınmasından oluşan *Torah Or* ve *Likkutei Torah* adlı metinlerdir. Yazıya geçirilen bu eserlerdeki öğreti de Tanya gibi kademeli bir seyir takip etmiş, muhteva açısından ise ondan daha zengin bir içeriğe sahip olmuştur.

1.1.2.4. Sözlü Öğreti

R. Zalman’ın vaazlarının şekli ve muhtevası da liderliği gibi aşamalı şekilde gelişmiştir. Kendisine yöneltilen suçlamalar neticesinde Petersburg’da hapsedilmesi, sonrasında ise Liozna’ya gitmek yerine Liady’e taşınması, hem kendisinin hem de Yahudiler’in içerisinde bulundukları şartların sosyo-ekonomik, politik ve dini olarak farklılaşması bu dönüşümün önemli değişkenlerini oluşturmuştur.

R. Zalman’ın iki kez tutuklanması ve Petersburg hapsi bu süreçte önemli katalizördür. Petersburg’dan önce hasidik vaazlar aşkın doğaya sahiptir. Petersburg’dan sonra ise bu aşkın ve kutsal doğa, kitlelerin idrak edeceği açık ve

---

⁸⁵ Mindel, “What Is the Tanya?” Erişim 26 Nisan 2019. https://www.chabad.org/library/tanya/tanya_cdo/aid/2031161/jewish/What-is-the-Tanya.htm.

⁸⁶ Zalman, “Tanya”, *Igeret Hakodesh-4*; Loewenthal, *Communicating the Infinite* s. 47-48.

⁸⁷ Loewenthal, s. 52.

anlaşılır bir hâle sokulmaya çalışılmıştır.⁸⁸ Hareketin beşinci rebbesi R. Shalom Dov Baer de ezoterik bilgiyi dar ve sınırlı çevreden daha geniş kitleye iletme düşüncesinin vaazların şekil ve muhtevastaki değişiklikte önemli bir kırılma olduğunu vurgulamıştır. Bu sayede elit kitlenin tekelinin kırıldığını ve ezoterik öğretinin kitlelerin erişimine açıldığını belirten R. Shalom, konuşmasında aynı konu üzerinde iki metinden bahsetmiştir: Birini 1805’e diğerini ise Petersburg’dan önceye tarihlendiren rebbe bu iki metin arasındaki temel ayrım noktasını açıklık ve anlaşılabilirlik şeklinde ifade etmiştir. Ona göre Petersburg’dan önceki, kapalı muhtevaya sahip olduğu için ancak batını bilgiye sahip olanlarca anlaşılabilir. Diğerisi ise açık ve anlaşılır dile sahip olduğu için rahatlıkla Petersburg’dan sonrasına tarihlendirilebilir.⁸⁹

Benzeri bir ayrım Liozna ve Liady dönemleri şeklinde de yapılmıştır. Buradaki önemli kırılmayı ise R. Zalman’ın 1801’deki ikinci gözaltından sonra Liozna’dan Liady’e taşınması oluşturmuştur. Liozna’da his ve duygu ön planda iken Liady’de akıl egemen hâle gelmeye başlamıştır. Hasidik düşünce üzerine yazılar kaleme alan Habad-Lubaviç mensubu R. Nochum Grunwald, vaazların içten gelen duygular eşliğinde açık ve net şekilde verildiğini, Liady’e geçiş ile belirli kavram ya da ilgili konulara odaklanıldığını dile getirmiştir. Öncesinde böyle bir şey olmamakla beraber sonraki süreçte neredeyse her yıl *or eyn sof* (*eyn sof*’un sonsuz nuru) ve *zimzum* konulu bir konuşmanın gerçekleştirilmesini bunun kanıtı gören R. Grunwald, başka bir değişikliğin R. Zalman’ın kısıtlama ve uygulamalarında da gözlendiğini belirtmiştir. Ona göre Liozna döneminde R. Zalman, yetkileri itibariyle sınırlı ve üstatlarına karşı sorumlulukları olan biridir. Bundan kaynaklı yukarıda da ifade ettiğimiz gibi belli kısıtlamalarda bulunmuştur. Liady döneminde ise artık tüm sorumluluk onun üzerindedir. Bu tarz kısıtlama ve uygulamalara gitmemesi de tavırdaki değişiklik şeklinde yorumlanmıştır.⁹⁰

---

⁸⁸ Rubin, **Living with the Times**, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2087776/jewish/Living-with-the-Times-Rabbi-Schneur-Zalman-of-Liadis-Oral-Teachings.

⁸⁹ Loewenthal, **Communicating the Infinite**, s. 72-73.

⁹⁰ Bkz: Rubin, **“Toil of the Mind and Heart”**, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2853849/jewish/Toil-of-the-Mind-and-Heart.htm.

Fakat Liozna döneminde alınan kararlar ve uygulamalar belirli problemlere çözüm olan düzenlemelerdir. Bu problemlere çözüm önerdiği için sonraki süreçte de uygulamasına devam edilmiş hatta günümüze kadar gelenleri de söz konusu olmuştur. Yani meseleyi sadece R. Zalman'ın üstatlarına karşı sorumlulukları ve yapılan kısıtlamalar üzerinden değil ortaya çıkan problemlerin çözümüne odaklanmak suretiyle de okumak gerekmektedir. R. Zalman'ın ve mensuplarının süreçten daha az hasar almasına yardımcı olacak kararlar şeklinde de düşünebileceğimiz bu düzenlemenin benzerlerine sonraki dönemlerde ihtiyaç olmamasını ise bu noktadaki tavır değişikliği şeklinde okumak çok makul bir gerekçelendirme olmasa gerektir.

R. Zalman'ın vaazlarındaki bir başka değişiklik zamanının sosyo-politik meselelerine de yer yer değinmesidir. 1796'dan itibaren hemen hemen her yıl Purim ile ilgili vaazda bulunan R. Zalman 1804'ten itibaren bu söylemini fedakârlık temasıyla ilişkilendirmiştir. Peki, bu değişimi nasıl yorumlamak gerekmektedir. Yukarıda ifade ettiğimiz şekilde mekânlardan kaynaklı bir değişime mi işaretir yoksa doğrudan öğretiden kaynaklı bir durum mu söz konusudur. Aslında değişimin ana sebebi Çar I. Aleksandr'ın aynı yıl Yahudilerin ekonomik faaliyetini kısıtlayan bir dizi karara imza atmasıdır. Bu kararların Rusya'daki Yahudilerin yarısına yakını ekonomik darboğaza sürüklediği tahmin edilmiştir.⁹¹ Alınan kararlar neticesinde zor ve çetin günler yaşayacak olan Yahudilere vaazlarla sabır ve sebat tavsiye edilmiştir. Pers imparatoru Ahaşveroş zamanında Yahudi topluluğunun vezir Haman tarafından katledilmesi planı, yapılan fedakârlıklar neticesinde nasıl önlenmişse bugün de dinlerinden en ufak sapma olmaksızın canlarını vermek dâhil aynı fedakârlıkları göstermeleri Yahudilerden talep edilmiştir.⁹²

Bu, R. Zalman'ın dini anlamda rehberliğin ötesine geçerek sosyo-politik meseleler karşısında da topluma liderlik yaptığının, kitlelerde avuntu ve teselli kaynağı olmanın yanında zorluklara karşı durabilmek için cesaret verdiğinin göstergesidir. Ortaya koyulan liderlik anlayışının kitlelerde karşılık bulması ve bunun her

---

⁹¹ Loewenthal, *Communicating the Infinite*, s. 91-92.

⁹² Shneur Zalman, “**Selections From Torah Or and Likkutei Torah: Festivals**”, böl. **Chayav Inish: Purim-4**, erişim 10 Ocak 2022, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2841700/jewish/Selections-From-Torah-Or-and-Likkutei-Torah-Festivals.htm.

Yahudi'nin anlayacağı ve erişeceği uygun ortamda gerçekleşmesi için zamanın politik gerçekleri araç olarak kullanılmıştır. Bu durum aynı zamanda kitlelere yönelik iletişimin ve toplumdaki etki alanının genişleme içinde olduğunu da göstergesidir.⁹³

R. Zalman'ın liderlik sürecinde temas edildiği gibi yıllardır vermiş olduğu bu vaazlar el yazması şeklinde dolaşımdadır. Öğretiyi kitlelere yayma düşüncesinin muhalefetle karşılaşması, matbu metnin halk nezdinde yanlış anlamalara yol açacağı endişesi ve Hasidizm'in sözlü geleneği temel alması uzun müddet bu öğretilerin sözlü veya el yazması şeklinde kullanımda kalmasına sebep olmuştur. Öğretileri kaleme alanlar genellikle yakın ailesidir. Kardeş R. Judah Leib, oğul R. Dov Baer ve Moshe bunlar arasındadır. R. Zalman'ın torunu ve hareketin üçüncü rebbesi olan Menahem Mendel de bu yazma nüshalara dayanarak dedesinin 1796-1813 yıllarına ait vaazlarının çoğunu içeren⁹⁴ ilk antolojisi *Torah Or* adlı eserini 1837 yılında, ikinci kitabı ise Yahudi aydınlanma hareketi Haskala'nın baskısı sonucu *Likkutei Torah* şeklinde farklı bir isimle ancak 1848 yılında basabilmiştir.⁹⁵

Metin ve sözlü öğreti arasında bazı ayrımların söz konusu olmasından dolayı muhatap kitlenin farklı olduğu iddia edilmiştir. Bu iddiaya sebep olan unsur ise verilen bilgilerdir. Vaazların bir kısmında sınırlı Kabala bilgisine yönelik bilgilendirme yapılmış, birçoğunda ise daha derin ve karmaşık ezoterik bilgilerden bahsedilmiştir. Verilen bilgilerin derinliklerindeki ayrım muhatapların farklı olduğunu göstermektedir. Daha derin ve karmaşık bilgiler doğası gereği küçük ve dar olan elitlere, sınırlı Kabala bilgisi ise hasidik kavramlar noktasında temel zemine ihtiyaç duyan yeni takipçilere verilmiştir.⁹⁶ Bu düşüncenin somut bir göstergesi olan Tanya, bir mesele etrafında mümkün olan en geniş kitleye hitap edecek anlatım tarzıyla açık ve anlaşılır şekilde kaleme alınmıştır. Sözlü öğretiler tam tersine geniş konu yelpazesıyla ezoterik bilginin daha zengin ve tafsilatlı sunumunun yapıldığı bir

⁹³ Loewenthal, *Communicating the Infinite*, s. 91-97.

⁹⁴ Foxbrunner, *Habad*, s. 51.

⁹⁵ Naftali Loewenthal, "Lubavitch Hasidism", erişim 14 Mayıs 2019, http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Lubavitch_Hasidism.

⁹⁶ Loewenthal, *Communicating the Infinite*, s. 74.

durumu ortaya koymuştur. Bunun en önemli nedeni de belli zaman ve mekânla kayıtlı olmasıdır.⁹⁷

Daha geniş kitlelere ulaşma noktasında verilen mücadele aşamalıdır ve en azından bu dönem için belli oranda başarılıdır. Önceki nesilde gündeme gelen bu mesele, R. Zalman döneminde uygulamaya koyulmuş ve mevcut elit kitlenin ötesine geçmek için adım atılmıştır. Tanya gibi metinler rehberlik yapması için kaleme alınmış ve bir bakıma sonraki sürecin hazırlığı yapılmıştır. R. Zalman sonrası dönemin en önemli tartışma konularından birini de tam olarak bu mesele oluşturmuştur. Süreç hareketin R. Zalman sonrası kimle devam edeceği ve ezoterik öğretinin kitlelere ulaştırılması hususunda muhatap kitlenin kimlerden oluşması gerektiği tartışmasına yol açmıştır. Bu iki meselenin birbirinin içerisine girdiği R. Dov Baer dönemi ise hareketin hanedana dönüştüğü ve muhatap kitlenin bir adım daha ileriye taşındığı sürece sahne olmuştur.

1.2. R. Dov Baer ve Hanedan Hareketine Geçiş

1.2.1. Hasidik Lider Olarak R. Dov Baer

R. Zalman'ın üç oğlundan en büyüğü ve kendisinden sonraki halefi R. Dov Baer, 9 Kasım 1773'te Liozna'da dünyaya gelmiştir. Çocukluk yılları R. Zalman'ın liderlik mücadelesinde geçen R. Dov Baer, uzun dönem hareketin yapısında ciddi katkı sunmamıştır. Babasının ismini benimsemesi aile adının ortaya çıkmasında etkili olmuş ve kendisinden sonra, onun oğlu anlamında “Schneersohn” hanedana isim olarak verilmiştir.⁹⁸ Öğretilerin açıklanması ve yorumlanmasından dini-manevi rehberlik için sorulara cevap verilmesine kadar bir dizi vazifeyi R. Aaron ile paylaşmış,⁹⁹ babasının sözlü vaazlarının kayıt altına alınmasında da önemli görev icra etmiştir.¹⁰⁰ 16 yaşında Sheyne isimli kadınla evlenen R. Dov Baer'in bu evlilikten 8 kız 2 erkek çocuğu

⁹⁷ Rubin, “Living with the Times, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2087776/jewish/Living-with-the-Times-Rabbi-Schneur-Zalman-of-Liadi-Oral-Teachings.

⁹⁸ Kaminetski, *Days in Chabad*, s. 53; “**Rabbi Dov Ber Schneuri - (5534-5588; 1773-1827)**”, erişim 10 Mayıs 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/112320/jewish/Rabbi-Dov-Ber-Schneuri.htm.

⁹⁹ Etkes, *Rabbi Shneur Zalman of Liady*, s. 46, 57; 61.

¹⁰⁰ Rubin, “Living with the Times” https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2087776/jewish/Living-with-the-Times-Rabbi-Schneur-Zalman-of-Liadi-Oral-Teachings.

dünyaya gelmiş ve bunlar arasındaki en önemli kişi de hareketin 3. rebbesi R. Menahem Mendel’e eş olması hasebiyle Hayyah Mushka olmuştur.¹⁰¹

R. Dov Baer’in liderliği bazı farklar olmakla beraber babası gibi sıkıntılı geçmiştir. R. Zalman yeni bir öğreti ortaya koyduğu için var olma mücadelesi yaşarken R. Dov Baer babasının takipçilerini ikna etmekle uğraşarak hayatta kalma çabası vermiştir. Neredeyse hayatının tamamını babasının gözde talebesi R. Aaron ile mücadele içerisinde geçirmiştir. Buna sebep olan en büyük etken babası gibi kitlelerde karşılık bulan yeni öğretiler ortaya koyamaması, onun gibi baskın ve karizmatik kişilik sergileyememesi ve sadece babasının öğretilerine çeşitli yorum ve izahlarla onu daha da derinleştiren şahsiyet olarak algılanmasıdır.¹⁰² Liderliğini tehlikeye sokan bu duruma rağmen R. Dov Baer’in etrafında belirgin bir takipçi sayısına ulaştığı ve bunları tek bir çatı altında toplamaya çalıştığı ifade edilebilir. Babasının ikili ilişkilerinin ve verdiği mücadelenin meyvelerini kendi döneminde toplamaya çalışan R. Dov Baer hasidlerin kendi ayakları üzerinde durmaları için çeşitli girişimlerde bulunarak liderliğine yönelik algıyı tersine döndürmeye çabalamıştır.

Savaş sonrası tamamen harap olan Liady’den devletin desteğiyle harekete adını verecek Lubaviç kasabasına göç bu girişimlerin ilkidir. Devlet açısından bakıldığında bölgeye ekonomik kalkınma getiren bu göç harekete bir asrı geçen süre merkezlik yapacak yeni bir yerleşimi kazandırmış, aynı zamanda R. Dov Baer’in liderliğinin başlangıcı kabul edilmiştir.¹⁰³ Hasidlere ekonomik temel oluşturmak için araziler satın alma ve onları ticaret ve zanaata yönlendirme ise bu girişimlerin bir diğeridir. Yahudilerin ekonomik durumuyla ilgili sıkıntılı sürecin ortadan kaldırılması için gösterilen çaba ve teşvik şu satırlarda açık şekilde belirtilmiştir:

...Kendi önerim, Yahudi topluluklarında katı düzenlemeler yapılmasıdır, böylece kadınlar ve çocuklar, erkekler ve kızlar, fabrikalarda kullanılan yardımcı el sanatları, çeşitli dokuma ve iplikçilik gibi bazı temel zanaatları öğrenir. Esnaf ve zanaatkârların eğitimi de aynı şekilde sistemli olarak organize edilmeli, desteklenmeli, fakir ve orta sınıfın çocukları için uygun hâle

¹⁰¹ “**15 Historical Facts About Rabbi DovBer of Lubavitch**”, erişim 05 Ocak 2022, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/4943196/jewish/15-Historical-Facts-About-Rabbi-DovBer-of-Lubavitch.htm.

¹⁰² Loewenthal, **Communicating the Infinite**, s. 104-5; 116; 142.

¹⁰³ Bkz: Loewenthal, s. 104-5; 116; 142; “**Rabbi Dov Ber Schneuri-(5534-5588; 1773-1827)**”, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/112320/jewish/Rabbi-Dov-Ber-Schneuri.htm.

getirilmelidir. Onlar, halk tarafından ve onların gözetiminde ücretleri ödenen öğretmen ve eğitimcilerle sahip olmalı. Tarımı hor görmemeliler. Verimli topraklar, büyük veya küçük alanlar edinmeli ve onlar toprak üzerinde çalışmalıdırlar; Tanrı toprağa bereketini elbette gönderecektir, böylece onlar en azından çocuklarını uygun şekilde besleyebilecekler. Kuşkusuz, yeterince eğitilinceye kadar deneyimli ama Yahudi olmayan rençperleri iki ya da üç yıllığına işe almak zorunda kalacaklar. Toprağı yetiştirmekten utanmamalılar... Toprak bu bölgelerde verimlidir. Sıkı çalışırsak, burada fakirlere büyük ölçüde yardımcı olacak iyi alanlar elde edebiliriz. Zaten sorumlu insanlarla yazıştım. Tanrı'nın toprağı kutsayacağına ve halkımızın ihtiyaç duyduğu kadar kazanacağına da inanıyorum...¹⁰⁴

R. Dov Baer, Yahudilerin içinde bulunduğu sıkıntılı durumu gayret ve yönlendirmeleriyle kendi lehine döndürmeyi başarmıştır. Mitnagdim ile olan mücadele bu süreçte devam etmiş ve babası R. Zalman'ın yaşadığı sürecin benzerini o da yaşamıştır. Rus çıkarlarını tehdit ettiği suçlamasıyla 1826 yılında tutuklanan¹⁰⁵ R. Dov Baer, Belarus valisi Nikolay Chovansky'ye mektup yazmış ve Kislev ayının 10'unda serbest kalmıştır.¹⁰⁶ Bu durum tıpkı babası gibi onun da kahraman gibi görülmesini ve takipçilerinin kendisine sadakatle bağlanmasını sağlamıştır.

Rus topraklarındaki Yahudilere yönelik şartlar I. Aleksandr'dan sonra başa geçen I. Nikolay (1796-1855) döneminde biraz daha ağırlaşmış ve yönetiminin ilk yarısı (1826-1840) askeri eğilimlere sahne olmuştur.¹⁰⁷ Askeri uygulamaların ortaya konması kadar uygulamada yaşanan ayrıcalıklar da sıkıntıya sebebiyet vermiştir. 1827 yılında çıkarılan yasayla 12-18 yaş aralığındaki çocuklar 25 yıllık askeri hizmete mecbur bırakılmıştır. Bu uygulamanın herkese icra edildiğini söylemek mümkün değildir. Çünkü varlıklı ve nüfuzlu kişiler rüşvet vb. çeşitli yöntemlerle kendi yakınlarını bu uygulamadan muaf tutmaya çalışmış, dolayısıyla da bu durum genellikle toplumun alt kesimleriyle sınırlı kalmıştır.¹⁰⁸ Uygulamanın getirdiği

---

¹⁰⁴ “**Rabbi DovBer, the ‘Mitteler Rebbe’ (1773-1827)-A Brief Biography of the Second Chabad Rebbe**”, erişim 06 Ocak 2022, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/110442/jewish/The-Mitteler-Rebbe.htm.

¹⁰⁵ **Rabbi Dov Ber Schneuri- (5534-5588; 1773-1827)**, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/112320/jewish/Rabbi-Dov-Ber-Schneuri.htm.

¹⁰⁶ Yehuda Shurpin, “**9 Jewish Works Written in Prison or Confinement**”, erişim 12 Mayıs 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/4228642/jewish/9-Jewish-Works-Written-in-Prison-or-Confinement.htm.

¹⁰⁷ Dubnow, **History of the Jews**, 1:391.

¹⁰⁸ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi: Başlangıcından 1917'ye Kadar**, 2. bs, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987, s. 341; Moshe Sevilla Sharon, **İsrail Ulusunun Tarihi**, Yeruşalayim, 1981. s. 222-23; Dubnow, **History of the Jews**, 2:17.

sıkıntıların yanında tanınan bu iltimas toplumda birçok rahatsızlığı ortaya çıkartmıştır. Sürenin uzun olmasının yanında Yahudi geleneksel hayatının bitme tehlikesiyle karşı karşıya kalması bu rahatsızlığın temel sebeplerindendir. Bu durumun kaldırılması hususunda gerekli desteği alamayan hareket mensupları, Yahudi gençlerini kaçırma, ölü gösterme ve yukarıdakine benzer şekilde uygulamalarla bu mecburiyetten kurtarma çabası içerisine girmişlerdir.¹⁰⁹ Hatta R. Dov Baer'in 9 Kislev 1827 yılındaki vefatının ardında, uygulamanın kaldırılması için verdiği çabanın, duyduğu üzüntü ve endişenin yattığı ifade edilmiştir.¹¹⁰

R. Zalman'ın vefatı sonrası hareket mensupları R. Dov Baer ile güçlü rakibi R. Aaron'ın mücadelesine tanık olmuşlardır. Ezoterik öğretinin ulaştırılacağı kitlenin kim olduğu sorusu üzerinden sürdürülen bu mücadele aynı zamanda harekete kimin liderlik edeceği problemini de ortaya çıkarmıştır. Son ana kadar devam eden bu durum hasidik kitlenin ikiye bölünmesine ancak hareketin hanedana dönüşmesinde ve öğretinin muhatap kitlesinin genişlemesinde önemli bir eşiğin aşılmasına yol açmıştır.

1.2.2. R. Dov Baer'in Harekete Etkisi

1.2.2.1. Hanedan Liderliğine Geçiş

R. Aaron öğretiyi yayma, açıklama ve yorumlama gibi liderliğin önemli fonksiyonlarını R. Dov Baer'le birlikte icra etmiştir. R. Zalman'ın tutuklanması sonrası da kendini Filistin'deki hasidler için toplanılan yardım fonuna vakfetmiştir. Kendisini Besht'in manevi evladı gören R. Zalman gibi R. Aaron da üstadına bağlılık göstermiş ve bunu meşruiyet gerekçesi olarak kullanmıştır.¹¹¹ Karşısında olanlar bile R. Aaron'un bilgisine ve sadakatine hayran kalarak onu saygın bir kişi kabul etmiş ve öğretilerinin, üstadı R. Zalman'ın fikirlerini etkili şekilde ortaya koyduğunu itiraf etmiştir.¹¹² Ona karşı ilgi ve alaka devam etmiş, Tanya'nın modern basımlarında da R. Aaron, R. Zalman'ın "önde gelen öğrencisi" şeklinde anılmıştır.¹¹³

¹⁰⁹ Detaylı bilgi için Bkz: 1.3.2.1. Yahudi Kimliğinin Sürekliliği için Gösterdiği Çaba

¹¹⁰ Kaminetski, **Days in Chabad**, s. 56; "**Rabbi Dov Ber Schneuri - (5534-5588; 1773-1827)**" https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/112320/jewish/Rabbi-Dov-Ber-Schneuri.htm.

¹¹¹ Loewenthal, **Communicating the Infinite**, s. 102-9.

¹¹² Louis Jacobs, "**Aharon Ben Mosheh ha-Levi Horowitz**", erişim 11 Mayıs 2019, http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Aharon_Ben_Mosheh_ha-Levi_Horowitz.

¹¹³ Loewenthal, **Communicating the Infinite**, s. 137.

Genel kanaat R. Aaron'un birçok hususta R. Dov Baer'den daha üstün kabul edildiğidir. Çünkü R. Dov Baer'in liderliğin gereklerini yerine getirecek potansiyele sahip olmadığı, orijinal fikirler ortaya koymadığı, baskın ve karizmatik bir kişilik göstermediği ve babasını tekrar ettiği düşünülmüştür. Bundan kaynaklı olarak topluluğun R. Zalman'ın ölümünden sonra R. Aaron ve R. Dov Baer şeklinde ikiye bölündüğü görülmektedir. İkili arasındaki bu mücadele neredeyse son güne kadar devam etmiştir. R. Dov Baer'e atfedilen konumu ve önemi, kendisine verilen isimlendirmede de görmek mümkündür. Babası R. Zalman ve damadı R. Menahem Mendel gibi iki karizmatik ve baskın karakterin gölgesinde kaldığı için olsa gerek kendisine "Mitler (Orta) Rebbe" unvanı verilmiştir.¹¹⁴

Meseleyi daha somut verilerle ifade etmeye çalışan Naftali Loewenthal'in çalışması R. Zalman sonrası duruma odaklanması hasebiyle zikredilmeye değerdir. R. Aaron ve R. Dov Baer'in kimler tarafından kabul edildiğini ortaya koymaya çalışan Loewenthal, Hayim Meir Heilman'ın *Beit Rabbi* adlı eserini kendisine referans almıştır. Buna göre R. Zalman'a tabi olan yaklaşık altmış kişinin ölümünden sonra ancak yarısına yakınının R. Dov Baer'e bağlılık gösterdiği, beş kişinin R. Aaron'u takip ettiği, beş kişinin doğrudan R. Dov Baer'i eleştirdiği, geriye kalanlardan altısının çocuklarının ise R. Dov Baer'in önemli takipçileri arasında bulunduğu tespit edilmiştir.¹¹⁵ Hareket mensuplarının ciddi bir kararla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. R. Dov Baer'e tabi olanlara bakıldığında her ne kadar yarıya yakın bir oran söz konusu ise de R. Aaron'u saygın bir kişi olarak görmekle beraber çok daha az kişinin onun liderliğine sıcak baktığını da söylemek mümkündür. Bu oranı ortaya çıkartan temel motivasyonun ise hareketin sürekliliği düşüncesi olması ihtimal dâhilindedir.

Eylem ve faaliyetlerin belirli bir ekonomik düzen üzerinden sürdürüldüğü düşünüldüğünde istikrarın hareket için ne denli önemli olduğu daha anlaşılır hâle gelmektedir. Harekete mensubiyet belirli bir ekonomik sorumluluğu ve devamında finansal kaynağı getirmektedir. R. Aaron ve R. Dov Baer arasındaki mücadeleyi bu kaynakların kim tarafından sürdürüleceği meselesi üzerinden de okumak pekâlâ

---

¹¹⁴ Loewenthal, *Communicating the Infinite*, s. 144.

¹¹⁵ Loewenthal, s. 135.

mümkündür.¹¹⁶ R. Zalman’a liderlik yolunu açan önemli adımlardan birinin finansal kaynakların kontrolü olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu denli güce sahip olmanın liderliğe giden yolda önemli bir eşik olarak kabul gördüğü söylenebilir. Tepe noktadaki kişiler için bu durum liderlikle eşdeğer görülmekle beraber hasidler için varoluş mücadelesi olduğuna dikkat etmek gerekmektedir. Zira kaynakların heba olması demek kendi bağımsız topluluklarının sonu anlamına gelir ki kararlarının R. Dov Baer’den yana olmasında bu tehlikenin de etkili olduğu düşünülebilir.

R. Dov Baer’in hareketin sürekliliği açısından en önemli pozisyona sahip kişi olduğu düşünülmektedir. Habad, bu andan itibaren nesebe bağlı hanedan hareketine mi yoksa liderin yerine aile dışından başkasının halef olacağı bir harekete mi dönüşecektir? Bu açıdan R. Dov Baer’in lider olarak en önemli işlevinin liderliğin kalıtsal şekilde ilerlemesi fikrinin hareket içinde benimsenmesinde yattığı ifade edilebilir.¹¹⁷ R. Aaron’un daha saygın bir kişi algılanmasına rağmen hareketin liderliğinin R. Dov Baer tarafından devam ettirilmesinin tek makul gerekçesi de bunun yani kalıtsal durumun devreye girmesidir. R. Dov Baer’in liderliği alması, “kutsal tohum” ilkesinin önemini, ailenin kritik durumunu ve eşin haleflik üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.¹¹⁸

Ayrıca liderliğin hanedan içerisinde kalmasında ciddi etkileri olan iki şahsiyetten bahsedilmektedir: İlki R. Zalman’ın önde gelen öğrencilerinden biri Pinhas Reizes Shick Shklov’dur. Hasidlere yazdığı mektubunda ilahi âlemde kendisinden sonra yerine geçmesi gereken kişinin R. Dov Baer olduğunun bildirildiğini belirten R. Zalman, hasidlere bu doğrultuda tavsiyede bulunmuş ve oğlunun tek ilgi ve endişesinin hasidik öğretileri yaymak olduğunu kaydetmiştir. Bu süreçte R. Dov Baer’i lider kabul eden ve onu destekleyen diğer kişi ise harekette söz sahibi olan amcası R. Judah Leib’tir. Talmud’a atıf yaparak¹¹⁹ en büyük oğlun babasına yakın olmasından dolayı halefliğinin daha değerli olduğunu (*behor*) dile getirmiştir.¹²⁰ O, ayrıca R. Aaron’un,

---

¹¹⁶ David Biale vd. “In The Empire of The Tsars: Russia”, **Hasidism: A New History**, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2017, s. 295.

¹¹⁷ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 189.

¹¹⁸ Samuel C. Heilman, **Who Will Lead Us? The Story of Five Hasidic Dynasties in America**, California, United States: University of California Press, 2017, s. 210.

¹¹⁹ Bkz: B.T. Ketubot 103b.

¹²⁰ Ehrlich, s. 173.

R. Dov Baer'in daha geniş anlama yeteneğine sahip olduğunu itiraf ettiğini iddia ederek onunla böyle bir mücadele içerisine girmesini de eleştirmiştir.¹²¹

Tüm bunlar liderliğin aktarılmasında ve meşruiyet kaynağı olmasında biyolojik kökenin başat bir rol oynadığını göstermektedir. Her ne kadar liderliğin kardeşler üzerinden sürdürüldüğü vaki ise de¹²² Yahudi geleneğinde nesebe atfedilen önem hareket nezdinde bu şekilde tezahür etmiştir. Daha öncesine dair net kriterler bulunmamakla beraber R. Aaron karşısında daha az düşünülen R. Dov Baer'le yola devam edilmesiyle hareketin liderliği hanedan içerisinde kalmıştır. Liderliğin nasıl aktarılacağı meselesinin hareket içerisinde bu şekilde karara bağlanmış olması son rebbe Menachem Mendel Schneerson'a kadar devam eden aile liderliğinin başlangıcını temsil etmektedir.

R. Dov Baer'in harekete ilk önemli etkisinin hanedan prensibinin benimsenmesi ve belki de hareketin sürekliliğin sağlanması olduğu görülmektedir. Bu durum hareketin etkisini genişletme çabasıyla birbirinin içerisine girmiş bir mücadeledir. Dolayısıyla muhatap kitlenin kimlerden oluşması gerektiği düşüncesi aynı zamanda liderliğin ve hanedan prensibinin harekette benimsenmesinin önemli tartışma konularından birini oluşturmaktadır.

1.2.2.2. Ezoterik Öğretinin İletişim Ağının Genişletilmesi

R. Dov Baer'in, liderlikle ilgili en büyük probleminin kitleler karşısında yeterliliğini ispatlayamamış olma kanaatini belirtmiştik. Toplumun çiftçi ve köylü sınıfı R. Dov Baer'i, ticaret ve zanaat erbabı ise R. Aaron'u lider görmüştür. R. Zalman sonrası liderin kim olacağı probleminin yanında hareketin toplumdaki amaçlanan erişimi, yani öğretilerin nasıl iletileceği ve muhatabın kimler olacağı sorunu da tartışmanın temel dinamiklerini oluşturmuştur. Her iki taraf liderliklerinin güçlendirilmesi için bu çevrelere yönelik girişimlerde bulunmuştur. Fikirlerin sözlü aktarılması yerine basılı materyal aracılığıyla yayılması düşüncesi yayın faaliyetine yol açarak liderlik sürecinde önemli bir etken oluşturmuştur. Bundan dolayı R. Dov

---

¹²¹ Loewenthal, *Communicating the Infinite*, s. 106-7.

¹²² Ehrlich, s. 213; 223.

Baer, öğretilerin yayılması prensibini basım faaliyetleriyle sistemli hâle getiren ilk kişi kabul edilmiştir.¹²³

R. Dov Baer kendisini kabul etmeyen bu orta sınıfı çekmek ve ismi geçmemekle beraber R. Aaron'un görüşlerine karşılık vermek için 1814 yılında *Kuntres Ha-Hitpaalut* (Vect Risalesi) adlı eseri kaleme almıştır.¹²⁴ Küçük seçkinler grubuna yönelik hazırlanan bu çalışmanın yanına yine aynı yıl öğretilerin daha geniş kitlelere rehberlik yapması için *Kuntres ha-Hitbonenut* (Tefekkür Risalesi) adlı eser eklenmiştir. Bu iki çalışma R. Dov Baer'in kendini ispatlaması ve hasidik düşünceye katkısını ortaya koyması açısından önemli yayınlardır. *Siddur Pirush Hamilos* adlı dua kitabı ve *Pokeach Ivrim* (Körlerin Gözlerini Açmak) isimli eser basılan diğer eserlerdir. Tövbeyle ruhani hayatını geliştirmek ve dönüştürmek isteyen kadınlara yönelik yazılmış bu eser aynı zamanda Habad'ın kadınlara yönelik gayretinin erken dönem örneğidir. İbranice bilmeyen ancak bu gayretin dışarısında bırakmamak için kadınlara yönelik hazırlanmış eser bu açıdan ilginç bir çalışmadır. Tüm bu çalışmalar Habad'ın ortaya koyduğu ve R. Dov Baer'in daha da genişletmeye çalıştığı yöntemin birer meyvesidir. Tefekkürün yanından Yahudi şeriatı halaha'ya da vurgu yapan bu yöntem sayesinde nihai amaç olan *bittul*¹²⁵ sıradan insanların erişebileceği hedef olarak tanımlanması ümit edilmiştir.¹²⁶

R. Dov Baer ve R. Aaron arasındaki fikir ayrılığını 3 başlık altında toplamak mümkündür. İlki coşkunun mahiyeti ve en iyi ibadet yönteminin ne olduğudur. Yani kişinin coşku ve egosundan sıyrılma arasında öncelikli olarak hangisini seçmesi gerektiği sorusudur. İkinci problem yine bununla ilişkili olarak *bittul* durumunun nihai hedef olup olmayacağıdır. Üçüncü problem ise bunların bir sonucu olarak konuşulanların kimler için olduğu yani muhatap kitlenin kimlerden oluşacağı ve öğretinin ne şekilde aktarılacağı sorunudur.

İfade edildiği gibi ilk problem duygusal coşkunun mu yoksa bireyin Tanrı karşısındaki hiçliğinin mi daha üstün olduğu ile ilgilidir.¹²⁷ R. Zalman'ın öğretisi bize

¹²³ Loewenthal, *Communicating the Infinite*, s. 121; 257-58

¹²⁴ Ehrlich, *Leadership in the Habad Movement*, s. 180.

¹²⁵ Öz bilincin yokluğu veya egonun etkisinin azaltılması.

¹²⁶ Bkz: Loewenthal, s. 148; 159; 195-203.

¹²⁷ Ehrlich, s. 170.

bu noktada fikir vermektedir. Bakıldığında coşkulu ve sessiz iki dua tarzının da icra edildiği görülecektir. Ancak R. Zalman, sevinçle dua etmek, çokça ağlamak ve Tanrı'dan sesli şekilde af dilemek dâhil uzun ve coşkulu dua tarzında ısrarcı olmuş, R. Aaron'un aralarında bulunduğu elit topluluktan da bunu talep etmiştir. R. Aaron'un nasıl dua ettiğine dair ise şunlar kaydedilmiştir:

Onun dua tarzı, büyük heyecan ve muazzam coşkunlukla hayranlık uyandırıcıydı, böylece onu gören ya da duyan herhangi bir kimse çok heyecanlı olacaktı. Onu takip edenlerin hepsi coşkulu ve heyecanlı dua tarzına sahipti.¹²⁸

Öte yandan R. Zalman'ın yalnız kaldığında sessiz şekilde dua ettiği ve geniş kitlelerden de sükûnet içerisinde dua etmelerini talep ettiği rivayet edilmiştir. Peki, R. Dov Baer, nasıl dua etmiştir sorusuna ise aşağıdaki şekilde cevap verilmiştir.

Onun duası herhangi bir hareket ya da kıpırtı olmaksızın sessizdi. O alev gibi yanıyordu ama dışarıdan hiçbir şekilde belli olmuyordu.¹²⁹

Görünürde iki farklı dua tarzından bahsedilse de aslında tartışmanın merkezinde dua anlayışı yoktur. R. Dov Baer'in ve R. Aaron'un uygulamalarının R. Zalman'ın ortaya koyduğu yöntemle ne kadar uyum içinde olduğunun tespiti daha öncelikli meseledir. R. Zalman, kabiliyeti olan küçük gruba coşkulu dua tarzını önerirken, daha geniş kitlelerden sakince dua etmelerini talep etmiştir. R. Aaron, duyguların açık ve görünür şekilde ifadesinden yana tavır alırken, R. Dov Baer, duada sessizliği ve sakinliği tercih etmiştir. İkili arasındaki temel farklılık kabiliyetten ziyade bir tercih meselesi olsa gerektir. Tabii ki bu durum kimin R. Zalman'ın ortaya koyduğu dua tarzının takipçisi olduğu problemini de gündeme getirmektedir. Ortaya koyduğu dua tarzıyla R. Aaron, üstadının takipçisi; R. Dov Baer ise seleflerinin karşısında pozisyon almış gibi görünmektedir. Ancak hem R. Zalman'ın hem de coşkulu dua tarzıyla bilinen Hasidik hareketin erken dönem liderlerinin sessiz şekilde yapılan duaya referansları R. Dov Baer'in gelenekten kopmadığını da ortaya koymaktadır.¹³⁰

R. Aaron ve R. Dov Baer arasındaki tartışmanın ikinci başlığı, nihai hedefin ne olduğu sorusudur. Yapı şunun üzerine kurulmuştur: İlk adımda ibadet ve emir gibi normatif kuralların icrasıyla sonsuz olanla bağlantı kurmak, sonrasında ise bunun

¹²⁸ Loewenthal, **Communicating the Infinite**, s. 111-12.

¹²⁹ Loewenthal, s. 113.

¹³⁰ Loewenthal, s. 114-17; 262; Foxbrunner, **Habad**, s. 193.

özümsemiyle en yüce seviye olan hiçlik makamına erişmek. R. Dov Baer, biraz önce de ifade edilen coşkuyu tartışmanın merkezine çekmiş ve öncelikli olarak hasidik harekette yaygın olan bu hususu eleştirmiştir. Coşkuyu, gerçek ile sahteyi ayırt edebilmenin kıstası sunmuş, bunu da *bittul* ile ifade etmiştir. Gerçek olan coşkunun kişinin içinden geldiğini ve bunun kutsalla irtibatlandırılabilirliğini açıklayan R. Dov Baer, sahte olanın ise dışarıdan kaynakladığını ve bunun bir yanılsamadan ibaret olduğunu dile getirmiştir. Dolayısıyla benliğin eseri ve tamamen dış kaynaklı tatmin sürecinin ürünü olan bu sahte coşkunun insanların genelini hataya sevk ettiğini ve böyle sahte bir coşkunun da kutsalla ilişkilendirilemeyeceğini belirtmiştir. Buna göre gerçek coşku, uzun ve yoğun tefekkür neticesinde kişiyi Tanrı ile yakın hâle getirecek ve kutsalın doğasının kabulü ile kişideki ilahi nüveyle Tanrı buluşacak ve benlik ortadan kalkacaktır. Yani R. Dov Baer'in sistemini coşkudan ziyade tefekkür üzerine kurduğunu söylemek pekâlâ mümkündür. R. Aaron ise üstadının düşüncesinde böyle tasnifler olmadığı iddiasıyla R. Dov Baer'in bütün ayrımlarını reddetmiştir. Coşkunun hasidik gelenekte önemli bir unsur ve ifade edilen tarzdaki riskin de ihtimal dâhilinde olduğunu belirten R. Aaron, idealin her zaman gerçekleşmesinin imkânı olmadığından hareketle coşkuya ulaşmış her seviyenin kendi düşüncesinde yeri olduğunu vurgulamıştır.¹³¹

R. Dov Baer öğretiyi toplum kesimlerine yayma planında tefekküre vurgu yapmıştır. Yöntemini de ifade edildiği gibi coşkudan ziyade bunun üzerine kurmuştur. Yapıya bakıldığında ise altı kademeli bir sistemin inşa edildiği görülmektedir. İlk iki seviye tefekkür altı, sonraki iki seviye tefekkür ve son iki seviye ise tefekkür üstü tam bir adanmışlıkla sonsuz olanda hiç olmaktır. Altı mertebeli yapının ilk aşaması donuk/yüzeysel veya deruni olmayan düşüncedir. Okuma yazması olup akli melekelerini düzgün şekilde kullanan herkes bu mertebede sayılmıştır. İkinci mertebe ise her şeyin tanrının varlığı ve birliği karşısında hiç olduğunun idrakine varmak, bu güce teslim olmak veya bunu kabullenmektir. İşaret edildiği gibi bu ilk iki aşama tefekkürle ilgili değildir. Çünkü düşünce alelade bir eylemken tefekkür, derin ve yoğun bir zihni faaliyettir. Bundan dolayı bu iki mertebe idrakten yoksun, donuk bir ameliye

---

¹³¹ Bkz: Loewenthal, s. 122-23; Louis Jacobs, **Hasidic Prayer**, Cary, United States: Littman Library of Jewish Civilization, 1984. s. 98-103; Elior, **The Paradoxical Ascent to God**, s. 164; 195;197.

görülmüştür. Yani bu ikisi temel düzeyi ortaya koymaktadır. Emirlerle riayet etmek ve ibadetleri yerine getirmek gibi dindarlık şeklinde ifade edilen asgari şartlar. Emir ve yasaklara uymak devamında kişiyi bu gücün kabulüne o da arzulanan en yüce hedef olan *bittul*'a ulaştıracaktır.¹³²

Sonraki iki merteye ise samimi tövbede ve fedakârlıkta ifadesini bulan daha yoğun adanmışlıktır. Emir ve yasaklara riayet etmek ve kendini tanrıya adanmak çok daha yoğun tefekkürle imkân verecektir. Üçüncü merteye olan bu aşamada kişiye coşku, huzur ve mutluluk gelecek, bunun neticesinde ise aşk ortaya çıkacaktır. Dördüncü mertebede tefekkür ve coşku arasında ilişki kurulacak ve bunun neticesi “aşk emeği” olarak nitelendirilecektir. Doğrudan tefekkürle ilgili olan bu iki aşamada kulluk bilincinin kişide yol açtığı ruhi değişikliklere temas edilmektedir. Bu sayede kişide sükûnet ve selamet hissi ortaya çıkacak, tefekkür neticesinde kutsalla kurulan bağ ile ruh, manevi lezzet alacaktır.¹³³

R. Dov Baer, bundan sonra iki merteye daha zikretmektedir. Bunları genelden ziyade daha özel takipçi kitlesinden talep etmiştir. Beklenen ise “mutlak *bittula*” ulaşmaktır. Yoğun entelektüel çaba ve tefekkür, kişide duyguların veya benliğin ortadan kaldırılmasına ve umulan hedefin gerçekleşmesine imkân sağlayacaktır. Emir ve yasaklara riayetle başlayan, sonrasında samimiyet ve adanmışlıkla tanrıda sükûn bulan ruh, geline süreçte kendi benliğinden sıyrılmakta ve tanrıda bir olmakta, hiç olmaktadır. Kişinin tanrıda hiç olmasının imkân dairesinde olduğunu ifade eden R. Dov Baer, *bittul*'u ikiye ayırmaktadır. Bunlardan ilki sadece dua esnasında muhafaza edilebilen pasif, diğeri ise kutsallıkla bağın her daim sürdürüldüğü aktif tarzıdır. İkincisi doğal olarak ilkinin göre daha yüksek bir hâl olarak tanımlanmıştır.¹³⁴

R. Dov Baer'in ortaya koyduğu bu sistemli çabanın hedefi, başta da ifade edildiği gibi ezoterik öğretinin nurunu, ayrıntılı tefekkür yöntemiyle; âlimlerin anlayacağı ve uygulayacağı tarzda sunmak hatta daha da genişleterek hareketin her mensubuna iletme. Bu çabayı ve tasnifi R. Aaron'un kiyle karşılaştırdığımızda çıkan sonuçlar şunlardır: Her şeyden önce R. Zalman'ın düşünce sisteminin mirasçısı

¹³² Loewenthal, **Communicating the Infinite**, s. 124-25.

¹³³ Loewenthal, s. 125-27.

¹³⁴ Loewenthal, s. 181-82.

olan bu ikilinin arasındaki ayırım genellikle vurgulardaki farklılıklarda yatmaktadır. Buna göre ilk farklılık R. Dov Baer tarafından ortaya konulan tasnifin ilk mertebesinde dir. R. Dov Baer tarafından yüzeysel ve derinlikten yoksun düşünce kabul edilen birinci aşamaya R. Aaron itibar etmemektedir. Yani meselenin doğrudan muhatap kitlenin kimlerden oluşacağı sorusuyla da ilişkili olduğu ve R. Aaron’a göre R. Dov Baer’in erişim imkânını genişletmeye çalıştığı söylenebilir. İkinci farklılık ise R. Aaron’un ortaya koyduğu metodun R. Dov Baer’e göre daha üst bir düzeye hitap etmesidir. R. Aaron tarafından yapılan tasnifin ilk basamağı iyi-faydalı düşünce olarak adlandırılmış ve bunun R. Dov Baer’in donuk/yüzeysel veya deruni olmayan düşünce şeklinde ifade ettiği ilk mertebenin üstünde olduğu görülmüştür. Derinlikten yoksun düşüncenin aksine içten gelen ve kişinin doğrudan müdahil olduğu tefekkür tarzıyla gerçekleşen bu coşku hali R. Dov Baer’de olduğu gibi olumlu bir eylem kabul edilmiştir.

Özetle R. Dov Baer nihai hedef olarak *bittul*’u vurgulamıştır. R. Aaron ise *bittul*’un, coşkunun önüne geçirilmesini ve yüceltilmesini eleştirmiştir. Acaba onu buna erişme çabasından alıkoyan husus nedir? Ona göre bu seviyedeki kazanımlar Musa peygamber veya onunla karşılaştırılabilir tarzda olan geçmişin büyük şahsiyetleri ile ilgilidir. Dolayısıyla bu denli yüksek bir hedefin kişiyi yanılsıza sevk edebileceği iddia edilmiştir. R. Aaron’un bu düşüncesinin ardında muhtemelen üstadı R. Zalman’ın yaklaşımı yatmaktadır. Çünkü R. Zalman, insanları ruhi tekâmülüne göre tasnif ederken tsadik mertebesini en üst düzeye ancak herkesin kolaylıkla ulaşamayacağı seviyeye çıkartmıştır.¹³⁵ Bu yüzden her ne kadar *bittul* daha yüce bir mertebe olsa da R. Aaron’a göre bireylerin bunun peşinden gitmesi talep edilmemiştir. Aksine kişilerin böyle bir arzuyla hareket etmeleri hadlerini aşma ve yanılsıza yönelmeyle eşdeğer görülmüştür.

Anlaşılabacağı gibi R. Aaron hasidik öğretilerin daha üst düzey kişilerce uygulanmasından yana tavır almış ve metodunu bunun üzerine inşa etmiştir. Yüzeysel bilgiye sahip olanların deruni ilimlere vâkıf olmalarının imkânsızlığını ortaya koyarak muhatap kitleyi sınırlama eğilimine girmiştir. R. Dov Baer ise işin zahiriyle ilgilenen,

---

¹³⁵ Bkz: Zalman, “Tanya”, *Likutei Amarim* 13; 28.

derinlikten yoksun, yüzeysel bilgiye sahip olanları da muhataplar arasına katmak için kucaklayıcı ve erişilebilir bir metot geliştirmeye çalışmıştır. Yukarıda da ifade edilen nüans farklılıklarına rağmen ittifak edilen bir husus vardır: Her ikisi de; öğretilerin kişinin hayatında somut bir karşılığı olmaksızın sadece tefekkür boyutunda kalmasına karşı çıkmışlardır. Yani tefekkür kişide etkiye sahip olmalıdır. Bunun asgari boyutu da kişide ibadet ve amel gibi pratik eylemler hususunda daha fazla alakadar olmaya yönelmedir.¹³⁶

R. Aaron ve R. Dov Baer arasındaki tartışmanın üçüncü başlığı ise konuşulan meselenin sosyal hayattaki karşılığıdır. Yani kimlerin muhatap ve takipçi olacakları, bunların kimi kapsayacağı meselesidir. R. Zalman ve R. Kalisk arasındaki tartışmada ezoterik öğretinin kitlelere ulaştırılması ihtimali ve bunun uygulamaya geçirilmesi üzerinden tartışmanın sürdürüldüğü bilinmektedir. Buradaki tartışma ise uygulamada bir adım daha atılıp atılmayacağı veya kitlenin genişleyip genişlemeyeceği sorusudur. R. Aaron ile R. Dov Baer'in, R. Kalisk'in karşı çıktığı ezoterik öğretinin kitlelere yayılması düşüncesinde ittifak hâlinde olduğu görülmektedir. O zaman problem tam olarak nedir? Sorunun esasını, ilkinin mevcut düzenin sürekliliğini sağlama, diğerinin ise muhatap kitleyi genişletme isteği oluşturmaktadır. R. Aaron, üstadının özel olarak ilgilendiği ve kendilerinden daha üst düzey beklentiler içerisine girdiği, kendisi gibi duygusal coşku yaşayan mânâ ehli insanlarla muhatap olmayı tercih etmiş, diğerlerini ise uygulamanın dışında tutmuştur. R. Dov Baer ise daha geniş topluluğa ulaşmayı hedef belirlediği için asgari şartlarla yetinmeyi arzulamıştır. Ancak burada havas ve avam şeklinde ifade edebileceğimiz bir ayrıma giderek sınırlı bir topluluktan sükûnetle, geniş olan topluluktan ise hasidik melodi eşliğinde tefekküre dalarak dua etmelerini talep etmiştir. Yukarıdaki ayrımlar burada da etkisini göstermiş ve R. Aaron, coşkuyu önceleyerek kıstasları daha üst düzeyde tutup takipçi kitlesinin sınırlı olmasından yana tavır almıştır. R. Dov Baer ise kutsalı aklileştirme çabasının yanında tefekkürü de vurgulayarak kapsamı genişletme ve takipçi kitlesini artırma arzusunda bulunmuştur.¹³⁷

---

¹³⁶ Loewenthal, **Communicating the Infinite**, s. 133; 269.

¹³⁷ Loewenthal, s. 101; 120; 134.

R. Dov Baer'in bu arzusu devamında Hasidik öğretilerin sabah ve akşam çalışılması, emir ve yasaklara riayet edilerek tefekkürü varan duanın, cemaatle neşeli ancak alçakgönüllü şekilde icra edilmesi gibi çeşitli talepleri getirmiştir. Peki, bu talepler takipçiler tarafından yerine getirilebilmiş midir? Doğal olarak tefekkür ve dua arasındaki bağlantıyı kuramama gibi belirli problemler gün yüzüne çıkmıştır. Talep edilen tarzda dua edememelerinin altında kişilerin gündelik meşguliyetlerinin yattığı, samimi bir kalbe, duygusal coşkuya ve biraz tefekküre sahip olduklarında bu problemin de üstesinden gelebilecekleri ve kutsalla manevi bağ kurabilecekleri teminatı verilmiştir.¹³⁸

Kutsalla bağın nasıl kurulacağı ise bu noktada sorulması gereken bir sorudur. Habad kaynakları genel ve ayrıntılı olmak üzere iki çeşit tefekkürden bahsetmiştir. İlki kolay ve yeni başlayanlar için daha uygun olan varoluş ile ilgili temel perspektifleri, yani Tanrı'nın içkinliği ve herkesin Tanrı'da olduğu fikri üzerinde duran genel tefekkürdür. Diğeri ise Tanrı ile canlılar arasındaki ilişkiyi merkezine alarak Tanrı'nın her canlıdaki içkinliğine, varlıklarının Tanrı'ya bağlı olduğuna ve dünyanın yaratılışındaki düzenin her bir aşamasında ilahi birliğe odaklanan ayrıntılı tefekkürdür.¹³⁹ Yukarıdan beri ifade etmeye çalıştığımız detaylardaki farklılık burada da kendisini göstermiştir. Zira R. Dov Baer ilkinde yani dünyadaki kutsallığı keşfetmeye, R. Aaron ise ikinciye yani kutsallığın bizzat kendisine odaklanmıştır.¹⁴⁰

R. Zalman'ın iki mirasçısı arasındaki tartışmanın temeli ifade edildiği gibi elit bir mânâ ehli gruptan daha geniş kitleye ezoterik öğretinin iletilmesi problemidir. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken bir husus vardır. R. Zalman hayattayken öğretileri hasidik kitle içerisinde rahatsızlık yaratmış ve bu düşüncenin uygulanmasının probleme yol açacağı belirtilmiştir. Sonraki süreçte ise bu düşüncenin uygulanmasından kaynaklı huzursuzluk ve tartışmanın ortaya çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla ilk başta uygulanmasına yönelik tartışma söz konusu iken sonraki adımda uygulamada daha ileri gidilmemesi gerektiği hususunda bir ihtilafın ortaya çıktığını ve

---

¹³⁸ Loewenthal, s. 161-62.

¹³⁹ Loewenthal, s. 151; Jacobs, **Hasidic Prayer**, s. 86-88; Elior, **The Paradoxical Ascent to God**, s. 161.

¹⁴⁰ Loewenthal, "Lubavitch Hasidism" erişim 14 Mayıs 2019, http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Lubavitch_Hasidism.

bunun hareketin içerisine yayılarak her iki liderin vefatına kadar devam ettiğini söyleyebiliriz. Yani R. Zalman hayattayken dışarıya doğru gelişen tartışma ondan sonrasında hareketin içerisine doğru ilerleyen bir süreci ortaya çıkarmıştır.

Sürecin bu şekilde gelişmesine sebep olan etmen R. Dov Baer ve R. Aaron'un her birinin R. Zalman'ın manevi mirasının kendinde olduğu iddiasıdır. R. Aaron, R. Dov Baer'i üstadının öğretisinde bulunmayan yeni unsurlar icat etmekle suçlayıp onun meşruiyetine meydan okurken R. Dov Baer ortaya koyduğu her şeyin babasından aldığı mirasın parçası olduğunu söyleyerek meşruiyetini babası R. Zalman'a dayandırmıştır. Ezoterik kaynağın ifşa edilmesi ve yayılmasındaki artan hissiyatta R. Dov Baer, bu boşluğu doldurabilecek yeteneğe sahip olarak algılanmıştır. Zira R. Zalman'ın R. Kalisk'le mücadelesine bakıldığında bu eşiği geçmiş kimselerin varlığından bahsedildiği görülecektir. Dolayısıyla R. Dov Baer'in de bu kitlenin genişlemesinde öncü bir rol oynayacağı düşünülmüştür.¹⁴¹ Fakat R. Dov Baer'in, R. Zalman tarafından belirlenen sınırların ötesinde ezoterik fikirleri genişletme çabası veya bu noktadaki uygulamaları babası tarafından endişeyle takip edilmiştir. Çünkü R. Zalman'ın hayatta olduğu dönemde bunun konuşulması bile problemidir. Genişletilmesi için girişilebilecek çaba çok daha büyük riskleri barındırmaktadır. Bundan dolayı R. Zalman'ın endişeyle takip etmesi çok normaldir. Buna rağmen R. Zalman onun akıl-kalp ilişkisinde ve duadaki halinde kendisinden daha deruni tecrübeye ve manevi hallere sahip olduğunu ve kendi zamanına göre oğlu R. Dov Baer döneminin ileri adım atmak için daha uygun şartları barındıracağını ifade etmiştir.¹⁴²

R. Zalman hayattayken yazılan tek eseri Tanya'da ikili arasında tartışmaya sebep olan hususlara ayrıntılı şekilde değinilmediği görülmektedir. Weiss, Tanya'daki bu sessizliği yazıldığı dönemki tartışmaları göz önünde bulundurarak gergin olan ortamın daha da gerilmemesine yönelik tedbir veya muhtemel tartışmaları önleme çabası olarak değerlendirmektedir.¹⁴³ Yani istenilen şartlar sözle vurgulanırken çeşitli çekincelerden dolayı metne geçirilmesinin uygun görülmediği kabul edilebilir. Bu açıdan bakıldığında R. Aaron'un, R. Dov Baer'i öğretilerde bulunmayan yeni unsurlar

---

¹⁴¹ Loewenthal, **Communicating the Infinite**, s. 137.

¹⁴² Loewenthal, s. 107; Jacobs, **Hasidic Prayer**, s. 64.

¹⁴³ Joseph Weiss, **Studies in East European Jewish Mysticism and Hasidism**, ed. David Goldstein, London: Littman Library of Jewish Civilization, 1997, s. 202-7.

icat etmekle suçlamasının haklılığı ortaya konmuş olabilir. Ancak yukarıda ifade ettiğimiz üzere ikisi arasındaki tartışmaya bakıldığında yalnızca tefekkürün yetersiz kaldığı bunun coşkuyla birlikte olmasının gerektiği konusunda hemfikir oldukları görülmektedir. Yani R. Aaron'un ileri sürdüğü, R. Dov Baer'in yeni şeyler gündeme getirdiği suçlamasının aksine ikisinin aynı noktada olduğu yalnızca detaylarda farklı düşündükleri ortaya çıkmaktadır.

Loewenthal, ikili arasında farklılığa sebep olan unsurun R. Zalman'ın öğretilerindeki kademeli durum olduğunu ifade etmiştir. Çünkü biraz önce de değinildiği gibi R. Zalman öğretilerini muhalefet altında beyan etmiş ve bu durum rahatsızlıklara yol açmıştır. Dolayısıyla öğretilerin kaleme alınmasında bu hassas sürece dikkat edilmiş ve her husus metne geçirilmemiştir. Bundan dolayı R. Aaron'un, R. Zalman'ın erken dönem düşüncesinin, yani metnin kaleme alındığı atmosferin, R. Dov Baer'in ise babasının son on yılındaki öğretisinin yani yayılmaya yönelik imkânın konuşulduğu ve bu eşiğin yavaş yavaş aşıldığı bir sürecin temsilcisi olduğu düşünülmüştür. Aslında ifade ettiğimiz gibi ikisinin aynı kaynaktan beslendiği sadece R. Zalman'ın düşüncesindeki değişiklik sürecinin iki farklı takipçisi olabilecekleri vurgulanmıştır.¹⁴⁴

R. Dov Baer'in ezoterik öğretinin erişimi için toplumun her kesimini kapsayan bir yapı kurma çabasında olduğu görülmektedir. O, sınırlı gruptan yoğun tefekkürle mutlak *bittula* ulaşmasını beklerken geniş kalabalıklardan emir ve yasaklara uyarak asgari düzeyde *bittul* seviyesi talep etmiştir: Bu da Yahudiliği korumak için her an fedakârlığa ve kendinden vazgeçmeye hazır olma arzusudur. Bu noktada Dov Baer'in, Habad'ı, ezoterik öğretinin sınırlı kitlenin ötesine iletilmesinin tezahürü olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Kişilerin manevi potansiyellerinin farkına varmasına olanak sağlanarak öğretileri inceleme ve gerçekleştirme becerileri geliştirilmiş, mensubiyetleri ve bağlılıkları kuvvetlendirilmiştir. R. Zalman'la başlayan bu süreç R. Dov Baer'le daha da genişlemiştir. Ömrünün son anına kadar güçlü rakibiyle mücadele içerisinde bulunan R. Dov Baer'den sonra hareketin liderliğini ele alacak olan damadı R. Menahem Mendel, hasidlerin bu savrulmalarına

---

¹⁴⁴ Bkz: Loewenthal, *Communicating the Infinite*, s. 104.

ve iki lider arasında kalmalarına son noktayı koymuş ve tekrardan hepsinin bir çatı altında buluşmasına imkân sağlamıştır.

1.3. R. Menahem Mendel ve Yahudi Kimlik Mücadelesi

1.3.1. Hasidik Lider Olarak R. Menahem Mendel

R. Zalman'ın torunu ve R. Dov Baer'in damadı R. Menahem Mendel 1789 yılında Liozna'da dünyaya gelmiştir.¹⁴⁵ R. Zalman'ın kızı olan annesi Devorah Leah, o üç yaşındayken vefat etmiştir. R. Zalman, kızına verdiği sözden dolayı onu yanına almış ve torununa olan düşkünlüğünden dolayı kendi denetiminde eğitime tâbi tutmuştur.¹⁴⁶ Habad liderlerinin genel özelliklerinden biri erken yaşta evlilik ve bunlar da çoğunlukla akrabalar arasında gerçekleşmiştir. R. Menahem Mendel de 1803 yılında 14 yaşında iken aynı zamanda dayısı olan R. Dov Baer'in kızı Hayyah Mushka (1790-1861) ile evlenmiştir.¹⁴⁷ Önceki satırlarda değinildiği gibi R. Menahem Mendel de dedesinin liderliği sürecine katkıda bulunmuş ve 1805 yılında R. Judah Leib ile birlikte, R. Zalman'a gönderilen soruları yanıtlamakla görevlendirilmiştir.¹⁴⁸

Hasidik hareketlerdeki liderlik sürecini belirleyen etmenlerden biri ifade edildiği gibi kişinin bu görevi yerine getirebilecek potansiyele sahip olmasıdır. R. Menahem Mendel'in gerek R. Zalman'ın torunu ve R. Dov Baer'in damadı gerekse de ilmi kişiliğiyle ön plana çıkan bir şahsiyet olması hasidlerin onun takipçisi olmasında önemli bir işlev görmüştür. Ayrıca almış olduğu kararlar ve yaptıkları, kitlenin onu rahatça benimsemesinde ve ona tâbi olmasında etkili olmuştur. Nitekim 1826'da R. Dov Baer'in tutuklanması neticesinde hareket içerisinde yönetimle ilgili sıkıntı yaşamaması için almış olduğu inisiyatif buna örnek olarak verilebilir. Oluşan boşlukta toplumsal sorunlarda gerekli kararları almaları ve onu savunmaları için beş kişilik komisyon oluşturulması kararını vermiş olan R. Menahem Mendel'in bu inisiyatifinin liderliğe giden yolda önemli bir adım olduğu düşünülmektedir.¹⁴⁹

---

¹⁴⁵ Kaminetski, **Days in Chabad**, s. 277.

¹⁴⁶ Kaminetski, s. 6; 12.

¹⁴⁷ Kaminetski, s. 50-51.

¹⁴⁸ Mordechai Rubin, “**Timeline - The Life and Times of the Tzemach Tzedek (1789-1866)**”, erişim 20 Mayıs 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3285481/jewish/Timeline.htm.

¹⁴⁹ “**The Zemach Zedek and the Haskalah Movement**”, erişim 20 Mayıs 2019, <http://www.jewish-history.com/Chabad/haskalah1.html>.

Diğer rebbelerin seçim sürecine etki eden hususlarda da görüleceği gibi selef ve halef arasındaki ilişkinin boyutu da liderin belirlenmesine tesir etmektedir. Nitekim R. Menahem Mendel'in, R. Dov Baer tarafından desteklendiği hatta kendisinden sonra lider olmasına yönelik bazı referanslar olduğu ifade edilmektedir. Ancak bunların ne zaman, nerede ve hangi bağlamda kullanıldığı açık ve net değildir. Bundan dolayı da sonradan oluşturulan çıkarımlar olarak yorumlanması daha makul gözükmemektedir.¹⁵⁰

Liderliğe etki eden bir başka hususun neseb bağı olduğu ifade edilmektedir. Yani R. Menahem Mendel'in seçiminde önceki lider R. Dov Baer'in damadının olmasının etkili olduğu kabul edilmektedir. R. Dov Baer'in liderlik mücadelesi harekette önemli bir kırılmadır. Ancak R. Aaron gibi herkes tarafından saygıyla karşılanan biriyle rakip olması ve bu durumun neredeyse hayatının tamamında sürmesi de bir o kadar önemlidir. Dolayısıyla hanedan olarak ifade edilen nesebe bağı liderlik anlayışının tam anlamıyla benimsenmesi ilerleyen tarihi de içine almaktadır. Bu açıdan R. Menahem Mendel'in hasidler tarafından kabul edilmesi hatta onlar tarafından ısrarla istenmesini hanedanlık prensibinin benimsenmesi sürecinin bir parçası olarak yorumlamak mümkündür. Yani R. Menahem Mendel'in lider olması nesebe sahip olmasından dolayı değildir. Onun seçimiyle bu prensibin güç kazandığını söylemek daha makul bir yorumdur. Nitekim kayınpederi R. Dov Baer'e değil de dedesi R. Zalman'a nispet edilmesi bu noktada dikkat edilmesi gereken bir husustur. Zira R. Dov Baer'in yeni öğretiler ortaya koymaması bunun yerine onların derinleştirilmiş izahını sunması, R. Menahem Mendel'in ise ilmiyle ön plana çıkması muhtemel sebep olsa gerektir. R. Dov Baer'in mücadelesi harekette hanedan prensibine önem kazandırmış, R. Menahem Mendel'in liderliğiyle bu daha da pekiştirilmiştir. Ancak ifade edildiği gibi onun liderliğini tam manasıyla bir soy bağlantısına atfetmek tamamen doğru kabul edilmemiştir. Tamamen akrabalık ilişkisinden ziyade herkesin saygıyla kabul edeceği şahsiyeti ve her kesimi aynı çatı altında toplayacak ilmi yeterliliği onun liderliğinin temel kıstası zikretmek daha makul görünmektedir.¹⁵¹

---

¹⁵⁰ Bkz: Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 199.

¹⁵¹ Bkz: Ehrlich, s. 208.

1827’de R. Dov Baer’in¹⁵² ve hemen sonrasında 1828’de R. Aaron’un yakın vefatı bu noktada dikkat edilmesi gereken tarihlerdir.¹⁵³ R. Dov Baer’in ölümüne rağmen R. Aaron’un hayatını sürdürmeye devam ettiği olası bir kurguda ikili arasındaki mücadelenin bir benzerini, ilmi yeterliliğiyle kendisini ispatlamış R. Menahem Mendel ile R. Aaron arasında da görmek mümkün olabilirdi. Yine talebe olmanın, ilmi yeterliliğin ve nesep bağının öneminin bir kez daha tartışıldığı bir tarihle karşı karşıya kalabilirdik. R. Aaron’un R. Zalman’ın talebesi olmasının yanında erken dönemden itibaren harekette etkin olması güçlü rakibine karşı onu öne geçirebilir ve hareketin bugünkü seyrinden farklı zeminde gitmesine ve belki de ortadan kalkmasına yol açabilirdi. R. Menahem Mendel’in ilmi kişiliğinin yanında R. Zalman’la ve R. Dov Baer’le nesep bağının olması ise rakibine karşı avantaj elde etmesine ve hanedan prensibin kabul edilmesinde bizzat kendisinin katkıda bulunmasına imkân tanıyabilirdi. Ancak ifade edildiği gibi birbirine yakın ölümler onun önünü açmış, hasidlerin de ısrarlı talepleri sonucu R. Menahem Mendel 1829 yılında rebbeliği kabul etmiştir. Uzun yıllar görev yapan R. Menahem Mendel hareket içindeki en başarılı liderlerden biri olmuş¹⁵⁴ ve R. Dov Baer ve R. Aaron şeklinde ikiye bölünmüş Habad mensuplarını liderliğiyle tekrardan tek bir çatı altında toplayabilmiştir.¹⁵⁵

R. Menahem Mendel’in harekete etkisini iki başlık altında toplayabilmek mümkündür. İlki, ilmi kişiliği ve mücadeleci tavrıyla Yahudi kimliğinin ve Habad yorumunun sürdürülebilmesi için birçok sahada mücadele etmesidir. Uzun yıllar Mitnagdim ile devam eden tartışmaların onun ortaya koyduğu liderlikle uzlaşmaya dönmesi ve Rusya ile verilen mücadelede ortaya konulan liderlik bu göstergelerden biri kabul edilebilir. İkincisi ise hareket içerisinde aynı anda birçok liderin olmasına olanak sağlamasıdır. Uzun yıllar hareketin liderliğini yürütmesi kendisinden sonra, çocuklarının her birini potansiyel lider olarak ortaya çıkarmıştır. Habad hareketinin daha geniş kitlelere erişmesi noktasında ortaya çıkan bu ihtimal R. Menahem Mendel’in bir diğer etkisidir.

---

¹⁵² Kaminetski, **Days in Chabad**, s. 54.

¹⁵³ Kaminetski, s. 21.

¹⁵⁴ Kaminetski, s. 182-83.

¹⁵⁵ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 200.

Mitnagdim ile olan mücadelenin bitirilmesi için verdiği çabanın ve Rus otoritelerin Yahudi kimliğinin asimilasyonuna yönelik girişimlerine karşı verilen uğraşının onu yorgun düşürdüğü kabul edilmektedir. 1859 yılında hastalığa yakalanan R. Menahem Mendel uzun süre bu rahatsızlığa karşı mücadele etmiş nihayetinde 1866 yılında vefat etmiştir. 37 yıllık liderlik hayatıyla harekete damga vuran şahsiyetlerden biri olan R. Menahem Mendel arkasında Habad'ı şemsiye gibi kanatları altına alan ve onun büyümesi açısından tarihindeki önemli kırılmalardan birini oluşturan, her biri kendi ekollerini kuran birçok rebbe bırakmıştır.¹⁵⁶

1.3.2. R. Menahem Mendel'in Harekete Etkisi

1.3.2.1. Yahudi Kimliğinin Sürekliliği için Gösterdiği Çaba

R. Menahem Mendel'in ilmi birikimi, Talmud uzmanlığı ve vaizliğinin yanında sözüne itibar edilen liderliği R. Aaron ve R. Dov Baer şeklinde ikiye bölünen yapıyı tekrardan birleştirmiş ve Mitnagdim'in Habad'a ve hasidlere yönelik eleştirilerini büyük oranda sonlandırmıştır. R. Menahem Mendel liderliği süresince basın faaliyetleriyle, Çarlık Rusya'nın Yahudi kimliğinin aleyhine olacak uygulamalarını önlemeyle ve Haskala'nın liderleri olan Maskilim'in harekete yönelik eylemleriyle uğraşmıştır.

Bu çabanın ilki hareketin temel karakteristiği olan ezoterik öğretinin kitlelere ulaştırılmasıdır. Vücut bulmuş en önemli hallerinden biri ise yayın faaliyetidir. R. Zalman ile başlayan, R. Dov Baer ile devam eden süreç R. Menahem Mendel döneminde de hız kesmemiştir. Selefleri gibi kendisi de çok velut olan R. Menahem Mendel yapmış olduğu çalışmalarla ilmi yeteneğini göstermiştir. Bunlar arasındaki önemli çalışmalardan biri *Responsa Tzemach Tzedek* (1871–1874) isimli eserdir. Hasidik düşüncenin halaha'ya yaklaştırılması ve sistemli bir yapının oluşturulmasında R. Zalman'dan sonra önemli bir şahsiyet olan R. Menahem Mendel bu eserini hasidlerin sorularına cevap vermek amacıyla oluşturmuştur. Bir diğer önemli çalışması ise R. Zalman'ın sözlü öğretisinin kaleme alınmasıdır. Vaaz ve konuşmalardan oluşan bu öğreti iki cilt halinde yazıya geçirilmiştir. Tanya'dan sonraki en önemli

---

¹⁵⁶ Rubin, “**Timeline-The Life and Times of the Tzemach Tzedek (1789-1866)**” erişim 20 Mayıs 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3285481/jewish/Timeline.htm.

kaynaklardan biri olan bu eserleri R. Menahem Mendel, ilk cildini *Torah Or* adıyla 1837 yılında ve ikinci cildini ise *Likkutei Torah* adıyla 1848 yılında bastırmıştır.¹⁵⁷ Tüm bu çalışmalar ifade edildiği gibi hem liderin topluluk nezdindeki otoritesini ve yetkinliğini ortaya koymuş hem de R. Dov Baer ile sistemli hale gelen yazım faaliyetlerinin sürdürülmesinde ve hareketin kitlelere erişiminin genişlemesinde önemli bir işlev görmüştür.

R. Menahem Mendel, eser basımlarıyla kitlelerle iletişim kurmanın yanında Çarlık Rusya’ındaki Yahudilerin durumlarıyla da yakından ilgilenmiştir. Bu dönemin en önemli problemlerinden biri gençlerin uzun yıllar zorunlu askerliğe tabi tutulmasıdır. Önceleri belli vergilerle bu vazifeden muaf olunmasına rağmen 1827 yılında alınan kararla bu uygulamaya son verilmiştir. 18 yaşında gençlerin zorunlu askerliğe alınması ve uzun yıllar silahlı tutulması dini sorumlulukların ve uygulamaların yerine getirilmesini büyük oranda engellemiştir. Ordunun dönüştürücü gücü karşısında geleneğin ortadan kalkacağı endişesi, belli Hristiyan ritüellerini icra etmenin zorunluluk olmasından dolayı Yahudi gençlerin Hristiyanlığa geçme ihtimali ve ailelerin çocuklarını bir daha göremeyecekleri düşüncesi bu uygulamanın en büyük olası sonuçları arasındadır.¹⁵⁸ 1791 yılında alınan karar gereği Yahudilerin zorunlu iskân bölgelerinde yerleşmeleri ve ihtiyaçlarını buralarda karşılamaları gerektiği bilinmektedir. Bu karar neticesinde Yahudilerin yaklaşık % 95’i bu sınırlar içinde yaşamak zorunda kalmıştır. Bunun dışında yaşayabilmek ayrıcalık görülmüş ve zorunlu askerlik yegâne yollardan biri olarak işaret edilmiştir.¹⁵⁹ Tüm bunlar Çarlık Rusya’nın amacının Yahudi gençleri ordu eliyle vaftiz ettirip Ruslaştırmak ve Yahudileri asimilasyona uğratmak olduğu fikrini düşündürmüştür.¹⁶⁰

Bu düşünceye rağmen vaftiz olan Yahudi asker sayısının % 1 gibi çok düşük bir orana tekabül ettiği iddia edilmiş, yetişkin çağlarında orduya alınan kimselerde ise

---

¹⁵⁷ Loewenthal, “Lubavitch Hasidism” erişim 14 Mayıs 2019, http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Lubavitch_Hasidism.

¹⁵⁸ Petrovsky-Shtern Yohanan M. “Jews in the Russian Army: Through the Military Towards Modernity (1827–1914)”, Doktora, The Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences, Brandeis University, 2001, s. 23-25.

¹⁵⁹ Şir Muhammed Dualı, *Çarlık Rusyasında Yahudiler*, Divan Kitap, 2016, s. 65; 86; Lloyd P. Gartner, *History of the Jews in Modern Times*, Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 162.

¹⁶⁰ Dualı, *Çarlık Rusyasında Yahudiler*, s. 84-85; Gartner, s. 170.

bu oranın çok daha düşük olduğu ortaya konmuştur.¹⁶¹ Süreç içerisinde Şabat uygulamasından belirli Yahudi bayramlarının kutlanmasına kadar Yahudi din-vicdan özgürlüğü bağlamında bir dizi yeni kararın alındığı görülmektedir. Yahudilerin lehine uygulamalar olmakla beraber standart ve düzenli olmayan bu durumun istenilen özgürlüğü sağlamadığı ifade edilebilir. Çünkü verilen izinlere, askeri disiplini ihlal ettiği algısıyla çoğunlukla müsaade edilmemiştir. Bu da Yahudilerin Rusya’da tam manasıyla din ve vicdan hürriyetine sahip olmadıklarını, durumun Rusların izin verdikleri ile sınırlı olduğunu göstermektedir.¹⁶²

Yahudiliği ve gençleri tehdit eden bu durum karşısında R. Menahem Mendel ve Habad mensupları bazı girişimlerde bulunmuştur. Manevi ihtiyaçların giderilmesi, sabırlı olmaları için cesaretlendirme ve bu sıkıntılı süreci atlatmaları için teşviklerin yanında doğrudan problemi ortadan kaldırmaya veya etkisini azaltmaya da odaklanılmıştır. Askeri toplanma merkezlerine önde gelen Yahudi şahsiyetler gönderilmiş, askere çağrılan Yahudilerin kotalarının indirilmesi için çabalanmış ve bu çocuklar belirli rüşvetlerle askerlikten kurtarılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla çalışma grubu kurulmuş ve haklarında ödeme yapılanların kayıtlara ölü olarak geçmesi ve uzaklardaki eğitim merkezlerine gönderilmeleri sağlanmıştır.¹⁶³

Habad kaynakları bu çalışma grubuna ve eylemlerine önem atfetse de çalışmasının odağına ilgili dönemi yerleştiren Yohanan Petrovsky-Shtern, bu algıya itiraz etmiştir. Öncelikli itirazı hareketin 6. rebbesi Joseph Isaac’ın yazdığı ve kurgulamaya çalıştığı Hasidizm tarihi algısıdır. Onun çizmiş olduğu tarih anlatısında Hasidizm özelinde Habad ve mensupları, Yahudilerin haklarını korumaya çalışan tek ve özel grupmuş gibi resmedilmektedir. Bu anlatıya yönelik eleştiri ve şüpheler akademik camiada da yer bulmaktadır.¹⁶⁴ Yazar da bu çalışma grubuna yönelik referansların tek kaynağının R. Joseph Isaac olmasından kaynaklı buna karşı

---

¹⁶¹ Erken yaştaki çocukların askerlik hayatı, misyoner faaliyetlerin onlar üzerindeki etkisi ve onların buna tepkileri için Bkz: Yohanan M. **Jews in the Russian Army**, s. 65-119.

¹⁶² Yohanan M, s. 27-32.

¹⁶³ “**The Zemach Zedek and the Haskalah Movement**”, erişim 22 Mayıs 2019, <http://www.jewish-history.com/Chabad/haskalah3.html>.

¹⁶⁴ Bkz: Rapoport-Albert, **Hagiography with Footnotes: Edifying Tales and the Writing of History in Hasidism**, **History and Theory** 27, sy 4, 1988, s. 139-40; Rapoport-Albert, **Hasidism after 1772**, s. 119-20.

çıkılmaktadır. Habad'ın belli oranlarda yaptıklarıyla önemli bir boşluğu doldurduğunu kabul eden yazar ilgili dönemde başka grupların da olduğunu ifade etmiş ve Habad'ın ortaya koyduğu tarih anlatısını bu açıdan aşırı bulmuştur. Özetle hareketin faaliyetleri yadsınmamakla beraber eylemlerinin çok abartılmaması gerektiği eleştirisinde bulunulmuştur.¹⁶⁵

R. Menahem Mendel, bir taraftan Rusların Yahudilere yönelik faaliyetlerini asgari seviyede tutmaya, diğer taraftan da Yahudilerin kendi ayakları üzerinde durmalarına imkân sağlamaya çalışmıştır. 1846 yılında kurulan Schedrin isimli yerleşim yeri buna yönelik eylem planıdır. R. Menahem Mendel adına satın alınan, kereste tüccarı Hayyim Golodetz'in öncülüğünde altmış aile ile kurulan ve ilerleyen yıllarda dört bin kişilik nüfusa ulaşan bu merkezde tarımsal faaliyetler yürütülmüştür. Dönem, Yahudilerin belirli yer ve mesleklerle sınırlandırıldığı bir vakittir. Hem zorunlu sınırların dışına çıkılması hem de sınırlı sayıdaki kişi de olsa sağlanan ekonomik destek önemlidir. Zira yukarıdaki satırlarda da belirtildiği gibi Ruslar, Yahudilerin devlet için faydalı bireyler olması için çeşitli girişimlerde bulunmakta ve bunun yolunu onları asimile etmekte görmektedir. Bu açıdan Rusya'da sorun haline gelmeye başlayan Yahudilerin bu faaliyetlerden kendilerini nispeten de olsa korumalarında kalkan görevi gördüğünü ve kendilerine yönelik baskıyı azaltmaya ve ihtiyaçlarını karşılamaya hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Başboş dolaşan veya istikrarı olmayan sahalarda istihdam sağlamaya çalışan Yahudilerin en azından belli kısmının sürekli bir işle meşgul edilmesi Rus yetkililer tarafından takdirle karşılanmıştır. Bu girişimin sonucunda R. Menahem Mendel'e vatandaşlığın yanında bazı hak ve imtiyazlar tanınmıştır. Kendisinden sonraki aile fertlerini de kapsayan bu haklar ilerleyen süreçte Yahudilerin devlet bürokrasisiyle ilişkiler kurmasında önemli işlev görmüştür.¹⁶⁶

---

¹⁶⁵ Yohanan M. **Jews in the Russian Army**, s. 41-42.

¹⁶⁶ Bkz: Eli Rubin, “**The Chabad Shtetl Schedrin - Working the Earth, Looking to Heaven**”, erişim 22 Mayıs 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2529074/jewish/The-Chabad-Shtetl-Schedrin.htm; “**19th-Century Documents Uncover Origins of the Rebbe's Hereditary Honor**”, erişim 04 Ocak 2022, https://www.chabad.org/news/article_cdo/aid/2529070/jewish/19th-Century-Documents-Uncover-Origins-of-the-Rebbs-Hereditary-Honor.htm; “**Shtetlinks: Scadryn (Shchedrin), Belarus**”, erişim 04 Ocak 2022, <https://kehilalinks.jewishgen.org/Scadryn/>.

R. Menahem Mendel'in, Ruslara karşı mücadele ederken Haskala'nın faaliyetlerine yönelik girişimlerde bulunduğu kabul edilmektedir. Yahudi kimliğinin savunulmasında asimilasyona karşı ön saflarda bulunan R. Menahem Mendel ve Hasidizm mensupları, Rusya'daki Maskilim için büyük bir engel görülmüştür. Yahudi toplumunun entegrasyonunun ve geliştirilmesinin tarihi zorunluluk olduğuna inanan Maskilim, Hasidizm'i geleneksel Yahudi toplumunda hatalı olan ve reform ihtiyacı olan her şeyin somut örneği değerlendirmiştir.¹⁶⁷ "Rus Yahudilerinin Mendelsshon'u" kabul edilen önemli Maskilim liderlerden Isaac Ber Levinson, (1788-1860)¹⁶⁸ otoriteleri harekete geçirmiş ve hasidik öğretinin zararlı olduğunu belirterek bu öğretinin olduğu kitapların yakılmasını, basımının engellenmesini ve basım evlerinin kapatılmasını teklif etmiştir.¹⁶⁹ Bu doğrultuda yapılan bir başka girişimde ise Filistin'deki hasidler için toplanılan maddi destek, yabancı güçlere fon sağlama şeklinde ihbar edilmiş ve R. Menahem Mendel'in zorunlu askerlik politikasına karşı muhalefeti gün yüzüne çıkartılmaya çalışılmıştır.¹⁷⁰

Maskilim, kendilerini Yahudilerin onurlu şekilde varlıklarını koruması için gayret gösteren kişiler olarak görse de Ortodoks zaviyeden onlar devlet mekanizmalarını kullanarak geleneğini tehdit eden ve Yahudilerin asimilasyonu ile neticelenebilecek girişimlerde bulunan şahsiyetlerdir. Son ifade üzerinden Haskala ve Rus yetkilerin hedeflerinin benzer olduğu dile getirilebilir. Ruslar açısından Yahudiler toplumun üzerinde yüküdür. Onların hem topluma hem de ekonomiye kazandırılması ve devlete faydalı bireyler olması temel hedeftir. Çeşitli reform denemeleriyle hak ve hürriyetler verilmeye çalışılmasının altında yatan sebep de budur. Haskala açısından ise eğitim ve kültür, topluma entegrasyonun temel araçlarıdır. Dolayısıyla toplum içinde belli yerlere gelebilmenin ve faydalı bireyler olabilmenin yolu ancak ona adapte

---

¹⁶⁷ Immanuel Etkes, "Haskalah", erişim 19 Kasım 2018, <http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Haskalah>.

¹⁶⁸ Heiko Haumann, **A History of East European Jews**, Budapest; New York: Central European University Press, 2002, s. 119.

¹⁶⁹ "The Zemach Zedek and the Haskalah Movement", erişim 22 Mayıs 2019, <http://www.jewish-history.com/Chabad/haskalah2.html>.

¹⁷⁰ "The Zemach Zedek and the Haskalah Movement", <http://www.jewish-history.com/Chabad/haskalah2.html>.

olmakla mümkün görülmüştür. Bu açıdan Haskala ve Rus yetkililerin stratejik müttefik olduğu kabul edilebilir.

Eğitim-öğretim faaliyetlerinde bu ittifakı görmek mümkündür. Gerek devlet mekanizması gerekse de katılımcılar açısından 1843 yılında Petersburg’da icra edilen konferans önem arz etmektedir. Toplantıyı organize etmek için önce devlet yetkilileri ikna edilmiş sonrasında ise Rusya’daki Yahudi eğitim sistemini devlet destekli okullar açmak suretiyle sekülerleştirmeye yönelik yeni bir inşa faaliyetine girişilmiştir. Toplantıya katılanlar arasında bir tarafta R. Menahem Mendel ve R. Hayyim Volozhin’in oğlu R. Isaac gibi önemli Ortodoks liderler diğer tarafta ise Volhinya Yahudi topluluğunun temsilcisi ve finansörü Israel Halperin Berditchev ve Odessa’daki Maskilim okulunun müdürü Bezalel Stern gibi reform yanlısı önemli şahsiyetler vardır.¹⁷¹ Gençlerin eğitimi ile ilgili her türlü yeniliğe doğrudan karşı olan R. Menahem Mendel, Tora’nın kutsallığına işaret ederek reform yanlısı bir değişikliğe itiraz etmiştir. Ortodoks liderlerin itirazlarına rağmen değişiklikler kabul edilmiş ve seküler eğitim müfredatının dayatıldığı yeni bir sistem ortaya konulmuştur.¹⁷²

Burada şöyle bir soru sorma gerekliliği oluşmaktadır. R. Menahem Mendel ve R. Isaac gibi Ortodoks Yahudiliğin iki büyük temsilcisi, amacı eğitim sistemini modern dönemin şartlarına adapte etmek olan böyle bir toplantıya niçin katılmışlardır veya alınan bu kararları neden engelleyememişlerdir? Her şeyden önce üzerlerinde çok ciddi devlet baskısının olduğu unutulmamalıdır. Bundan kaynaklı olarak iş birliği ve uzlaşma mesajı vermemelerinin Çar’ın politikasına karşı çıkma gibi anlaşılabileceği ve Rus hükümetinde ciddi sıkıntılara sebep olabileceği korkusu mevcuttur. Haskala düşüncesine etki etme beklentisinin de bu kararda etkili olabileceği kabul edilmiştir.¹⁷³ Ayrıca bu iki Ortodoks liderin ifadelerinin ve düşüncelerinin kararlar üzerindeki etkisinin sınırlı olduğu görülmektedir. Çünkü her şey dönemin Eğitim Bakanı Sergey

---

¹⁷¹ Eli Lederhendler, **The Road to Modern Jewish Politics: Political Tradition and Political Reconstruction in the Jewish Community of Tsarist Russia**, New York: Oxford University Press, 1989, s. 71.

¹⁷² Dubnow, **History of the Jews**, 2:118-9.

¹⁷³ Lederhendler, **The Road to Modern Jewish Politics**, s. 72.

Uvarov ve yardımcıları tarafından hazırlanmış, onlar ise kendilerine dayatılmış kararları onaylamak zorunda kalmışlardır.¹⁷⁴

Dolayısıyla da R. Menahem Mendel, Yahudi kimliğinin sürekliliği için mücadele içerisinde olmuş, yayın faaliyetleriyle hem ezoterik bilginin yayılması hem de dönemi içerisinde olan sorunları çözmek için çabalamıştır. Rus yetkililerin ve Maskilim'in bir noktada uzlaşan tavırlarına yönelik karşı duruş söz konusu olsa da burada tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Güç ve yetkiyle doğru orantılı olan bu durum Ortodoks Yahudi olarak ifade edilen bu grubun hak-hukuk ve özgürlük alanının yetkili kurum ve kişilerin inisiyatifine bağlı kaldığını da göstermiştir. Bundan dolayı onun mücadelesinin etkilerinin sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. R. Menahem Mendel'in harekete katkı sağladığı ve Habad'ı etkilediği hususlardan bir diğeri ise uzun yıllar liderlik yapmasından kaynaklı olarak hareket içerisinde kendisinden sonra birçok kimsenin aynı anda lider olmasına imkân sağlamasıdır.

1.3.2.2. Tek Bir Tsadik Anlayışının Ortadan Kalkması

Hasidik gelenek belirli zamanda bir veya birçok tsadik meselesinin mahiyetini tartışmış ve birçok tsadik olabileceğini ancak asrın lideri anlamında tek bir (tsadik ha-dor) söz konusu olduğunu belirtmiştir. O da beklenen kurtarıcı Mesih kabul edilmiştir. Hasidizm'in kutsal tarihini oluşturma amaçlı kaleme alınan *Shivhei Ha-Besht* adlı koleksiyon¹⁷⁵ Besht'i tek bir tsadik göstererek onun statüsünü yükseltme çabası içinde olsa da Besht'in bu şekilde kabul edilmediği, halefi *maggid* Dov Baer'in liderliğinin de herkes tarafından mutlak olarak onaylanmadığı hatta kendisine tabi olmakla beraber bizzat bağımsız hasid gruplarına liderlik yapan şahsiyetlerin var olduğu iddia edilmiştir.¹⁷⁶ Besht'in tek bir tsadik anlayışına inandığına ve kendisini bu şekilde gördüğüne dair bazı çıkarımlarda bulunulmasına rağmen arkada yazılı materyal bırakmaması ve takipçilerinin sübjektif tavrı net bir fikre imkân vermemektedir. Aynı şekilde *maggid* Dov Baer'in tek tsadik inancına inanıp

¹⁷⁴ Etkes, “**Haskalah**” erişim 19 Kasım 2018, <http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Haskalah>.

¹⁷⁵ Bkz: Ben-Amos, Dan, **In Praise of Baal Shem Tov (Shivhei Ha-Besht: the Earliest Collection of Legends About the Founder of Hasidism)**, Northvale NJ, United States: Jason Aronson, Inc. 1976.

¹⁷⁶ Bkz: Rapoport-Albert, **Hasidism after 1772**.

inanmadığı veya belirli zamanda dünyada daha fazlasının olabileceği fikrini kabul edip etmediği de açık değildir.¹⁷⁷

Hasidik gelenek içerisinde genel kabul, her hasidin kendi ruhuna uygun bir tsadik bulma çabası içinde olması ve kurtuluşa ulaşmak için tsadike bağlanmanın gerekli olduğu düşüncesidir. Bu düşünce birçok tsadikin varlığını realitede kabul etmektedir. Çünkü farklı ruhların varlığı bu ihtiyacı karşılayacak birçok tsadiki ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu durum birçok tsadikin benzer coğrafyalarda bulunması anlamına da gelmektedir. Hasidlerin başka mahfillere gitmeme ve bir liderin diğerinin bölgesine karışmama gibi sınırlara riayet edildiği müddetçe her tsadikin diğerini meşru gördüğünü veya ona yönelik olumsuz bir tavır içerisine girmediğini söylemek mümkündür. Konuyla ilgili en önemli şahsiyet Besht'in torununun çocuğu R. Nahman Bratslav'dır (1772-1810). O, *tsadik ha-dor* anlayışına ilgi duymuş ve Yahudilik yorumunda ona merkezi bir yer vermiştir. R. Nahman Bratslav, kendisini “artık kesin olarak biliyorum ki bu devrin tek lideri benim... benim gibi başka bir lider yok”¹⁷⁸ sözleriyle tanımlamıştır. Yani kendisini baştan beri tartışmış olduğumuz konunun merkezine koyarak asrın tek lideri olduğunu ve bu dönem içerisinde böyle bir yetkiye sahip kimsenin olmadığını belirtmiştir.¹⁷⁹ Ancak tespitlerimiz, R. Nahman'ın neslin tek lideri ve tüm hasidler üzerindeki tek yetki sahibi tarzı söyleminin kendine has belirgin bir özelliğe işaret ettiğini ve yaygın bir tavır olmadığı göstermektedir. Bundan dolayı hasidik gelenekteki genel kanaatin, sınırlara riayet etmek kaydıyla birbirlerinin meşruiyetini tanıdıkları çoklu tsadik anlayışı olduğu söylenebilir.

Hasidik gelenekte tsadikin tekliği veya çokluğu meselesi bu şekildeki bir tartışma ortamını doğurmuştur. Araştırmamıza konu olan Habad'daki duruma baktığımızda ise karşımıza şunlar çıkmaktadır: Hareket başlangıçtan sona kadar bir aile tarafından yönetilmiş ve R. Menahem Mendel'in çocukları hariç bu aile içerisinde birden fazla liderin aynı anda ortaya çıkmadığı görülmüştür. Hareketin kurucusu olan

---

¹⁷⁷ Arthur Green, *The Zaddiq as Axis Mundi in Later Judaism*, **Journal of the American Academy of Religion** XLV, sy 3, 1977, s. 339.

¹⁷⁸ Yoram Bilu ve Zvi Mark, “Between Tsaddiq and Messiah - A Comparative Analysis of Chabad and Breslav Hasidic Groups”, **After Spirituality: Studies in Mystical Traditions**, ed. Jonathan Garb ve Philip Wexler, New York: Peter Lang Inc. International Academic Publishers, 2012, s. 51.

¹⁷⁹ Green, *The Zaddiq as Axis Mundi in Later Judaism*, s. 340.

R. Zalman ve onun halefi olan R. Dov Baer'le hareket tek bir lider üzerinden yönetilmiştir. R. Zalman'ın R. Dov Baer harici çocukları olmasına rağmen liderlik onunla ilerlemiştir. R. Dov Baer sonrasında ise damat R. Menahem Mendel hareketin liderliğini üstlenmiştir. Hâlbuki R. Dov Baer'in de çocukları vardır ancak liderlik damadı üzerinden sürdürülmüştür. R. Dov Baer'in çocuklarının yaş olarak küçüklüğü ve onların R. Menahem Mendel'e olan saygılarının yanında üzerinde oluşan uzlaşısı da onun liderliğine giden yolu aralamıştır.¹⁸⁰

R. Menahem Mendel sonrası dönem bu açıdan hareket içindeki kırılmayı temsil etmektedir. Kırılmaya sebep olan etmen çok çocuk sahibi olması değildir. Çünkü ifade edildiği gibi kendisinden önceki rebbe'lerin de birden fazla çocuğu vardır. Nitekim R. Menahem Mendel'in de 1805-1834 yılları arasında 6'sı erkek 2'si kız olmak üzere toplam 8 çocuğu dünyaya gelmiştir.¹⁸¹ Asıl kırılma kendisinden sonra çocuklarının liderlikle ortaya çıkmasıdır. Babalarının 1866'daki ölümünden sonra R. Judah Leib (1811-1866) Kopust'ta, R. Hayyim Shneur Zalman (1814-1880) Liady'de, R. Israel Noah (1816-1883) Nezhin'de, R. Joseph Isaac (1809-1875) Ovruch'da, hareketin dördüncü lideri R. Samuel Schneersohn ise Lubaviç'te topluluklarına liderlik etmişlerdir.¹⁸² Habad'daki durum R. Nahman Bratslav nezdinde müşahhas hale gelen *tsadik ha-dor* anlayışından farklılık arz etmektedir. Her şeyden önce bu Habad liderlerinin hiçbirisi diğerini kendinden ayrı görmemiş, hakikatin tek temsilcisi ve döneminin lider olmaya layık tek şahsiyeti olduğu gibi bir iddiayı da dillendirmemiştir. Her biri kendisini aynı yolun temsilcisi görmüş, eşit statüde değerlendirmiş ve hasidlerin bir diğerinin mahfiline gitmesine de engel olmamıştır.¹⁸³

Özetle, Habad geleneği içerisinde tek bir tsadik anlayışının yönetim bazında kabul gördüğünü ancak çoklu tsadik olarak ifade edilecek şekilde aynı anda birden fazla kimsenin liderlikle ortaya çıkmasına da kapının kapanmadığını söylemek mümkündür. Nitekim R. Menahem Mendel sonrası dönem böyle bir atmosfere sahiptir

---

¹⁸⁰ Shalom, **Treasures from the Chabad Library**, s. 97; Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 195-96.

¹⁸¹ Rubin, “**Timeline-The Life and Times of the Tzemach Tzedek (1789-1866)**” Erişim 20 Mayıs 2019. https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3285481/jewish/Timeline.htm.

¹⁸² Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 41.

¹⁸³ Bkz: 1.4. R. Samuel Schneersohn ve Lubaviç Hareketi

ve her bir oğul bulundukları bölgelerde kendi liderliklerini ilan etmiştir. Aynı dönem içerisinde farklı coğrafyalarda da hasidik mahfillerin olduğu belirli itirazlara rağmen onların da meşruiyetlerinin kabul edildiği unutulmamalıdır. Hem hareket içerisinde hem de hareketin dışında farklı tsadiklerin var olabileceği anlamına gelen bu husus *tsadik ha-dor* olarak kavramsallaştırılan “asrın lideri” anlayışının Habad öğretisinde kabul görmediğini göstermektedir.¹⁸⁴

Bu kırılmanın mahiyetini anlayabilmek için şu iki yazarın tespitlerine odaklanmak gerekmektedir: Arthur Green, tsadiki tarihte bir referans noktası olarak tanımlamak için *Axis Mundi* (dünyanın eksenî-merkezi) terimini genişletmiştir. Yani hasidik gelenekte belirli rebbeler kendilerini merkez nokta hâline getirmişlerdir. O, bunu “baskın tsadik” veya “ölümden sonra yetkinin devredilmesi” şeklinde ifade etmiştir.¹⁸⁵ Avrum Ehrlich de bu kavramı dayanak göstererek R. Menahem Mendel’in harekete uzun yıllar liderlik yapmasının onu baskın tsadik hâline getirdiğini, ondan dolayı kendisinden sonra oğullarının potansiyel aday olmasına imkân verdiğini belirtmiştir.¹⁸⁶

Bu durumun niçin önceki dönemlerde değil de R. Menahem Mendel sonrasında olduğuna dair bir soru akla gelebilir. R. Dov Baer’in liderliği zaten ifade edildiği gibi baskın karakterin ortaya konulmadığı bir dönemdir. Dolayısıyla da onun oğulları için bunu söylemek çok da makul değildir. Ancak R. Zalman gibi hareketin kurucu şahsiyetinden sonra niçin oğullarının her birinin liderlikle ortaya çıkmadığı sorusu sorulabilir. Kanaatimizce her ne kadar R. Zalman, hareketin ortaya çıkmasındaki başat unsur olsa da R. Menahem Mendel kadar tartışmasız ve otoritenin rahatça kullanılabildiği bir atmosfere sahip değildir. R. Zalman önce kendi liderliğini kanıtlamak sonrasında da hem içeriden hem de dışarıdan gelen eleştirilere karşı otoritesini ortaya koymak ve haklılığını ispatlamak durumunda kalmıştır. Dolayısıyla hareketin kurucusu da olsa burada ifade edilen manada baskın bir liderlik

---

¹⁸⁴ Son rebbe Mendel Schneerson döneminde idareci statüsündeki kişilerin beyanatlarına bakıldığında onun böyle bir ifadesi olmasa da R. Mendel Schneerson’ı neslin lideri anlamında (*tsadik ha-dor*) beklenen Mesih olarak tanımlamışlardır. Bu da en azından hareket liderlerinin kendi söylemlerini baz alarak böyle bir inancın vaki olmadığını göstermektedir.

¹⁸⁵ Bkz: Green, **The Zaddiq as Axis Mundi in Later Judaism**

¹⁸⁶ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 208.

sergileyemediği söylenebilir. Ayrıca hanedan prensibinin henüz yerleşmemiş olması ve kendisinden sonraki çocuklarının bu vazifeyi yürütecek potansiyele sahip olmamaları gibi hususların da bu durumun ortaya çıkışında etkili olduğu düşünülebilir.

R. Menahem Mendel'den sonra ortaya çıkan bu farklılık ilk bakışta olumsuz gibi gözükse de Habad hareketine zenginlik kattığını söylemek mümkündür. Bu sayede bağımsız ama aynı zamanda birbirlerini eşit gören ve hasidlerine bu noktada herhangi bir kısıtlama yapmayan liderler ortaya çıkmıştır. Öğretinin yorumlanması ve daha geniş kitlelere erişimin sağlanmasında da önemli bir unsur olan bu kırılma tek lider fikrine hareketin tamamen kapalı olmadığını da göstermiştir. Ayrıca diğer hasidik cemaatlerin aksine öğretinin tek merkezden iletildiği yerleşen anlayışı da bir tarafa bırakan bu durum neticesinde farklı merkezlerin sürece dâhil olduğu evrenselleşen bir tavra doğru adım atılmıştır.¹⁸⁷ Özetle R. Menahem Mendel'in harekete en büyük etkisinin hem içeriden hem de dışarıdan gelen itirazlar karşısında hareketi yekvücut hâline getirebilmesinde yattığı görülmüştür. Kendisinden sonra birçok tsadikin aynı anda lider olma potansiyelini ortaya koymasıyla da hareketin genişlemesine ve yayılmasına fırsat vermiştir. Tartışmaya konu olan ve öğretinin yayılmasına katkıda bulunan tsadiklerden biri de hareketin sonraki lideri R. Samuel Schneersohn'dır.

1.4. R. Samuel Schneersohn ve Lubaviç Hareketi

R. Menahem Mendel'in en küçük oğlu R. Samuel Schneersohn, 1834 yılında Lubaviç'de dünyaya gelmiştir. R. Samuel ilk önce 1848'de 14 yaşındayken abisi R. Hayyim Shneur Zalman'ın kızıyla, vefatından dolayı bir yıl sonra ise 2. rebbe Dov Baer'in torunu Rebekah (1833-1914) ile evlenmiştir.¹⁸⁸ Kayınpederinin yanında eşiyle birlikte yaşayan Rebekah, kayınpalidesinin ölümü sonrası buradaki sorumluluğun çoğunu üstüne almıştır.¹⁸⁹ 1855'ten itibaren babasının talimatları doğrultusunda toplumsal meselelere müdahil olmaya başlayan R. Samuel'in ilk görevi Rus hükümeti tarafından Yahudi ders kitaplarının görüşülmesi amacıyla düzenlenen konferansa katılmaktır. R. Samuel, babasının talimatıyla toplumsal faaliyetlere dâhil olduğu

---

¹⁸⁷ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 227.

¹⁸⁸ “**A Basic Timeline of Rabbi Shmuel's Life**”, erişim 28 Mayıs 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/878638/jewish/A-Basic-Timeline-of-Rabbi-Shmuels-Life.htm.

¹⁸⁹ Heilman, **Who Will Lead Us?** s. 216.

günden beri Yahudilerin durumunu sosyo-kültürel ve dini olarak tehdit eden modernizasyon, Haskala, sekülerleşme, Rus hükümetinin asimilasyon mücadelesinin devam eden etkisi gibi döneminin önemli sorunlarına karşı yetkili makamlarla ikili ilişkiler kurmak suretiyle çözümler üretmeye çalışmıştır.¹⁹⁰

Önceki rebbeler ile mukayese edildiğinde R. Samuel'in çok daha geç bir yaşta hareketin faaliyetleriyle ilgilendiği söylenebilir. Genellikle önceki rebbelerin yirmili yaşlara gelmeden hareketin faaliyetlerine dâhil edildiği görülmektedir. Yani R. Samuel o dönem için çok daha olgun yaşlarda bu sorunların çözümüne destek sunmaya başlamıştır. Nitekim R. Samuel'in, rebbelerin karakteristik özelliklerinden biri olan hasidik söylemler verme yeterliliğine ancak babasının ölümünden bir sene önce otuz iki yaşındayken sahip olduğu ve R. Menahem Mendel'in, takipçilerine “beni dinlediğiniz gibi onu da (R. Samuel) dinleyin” talimatını verdiği rivayet edilmiştir.¹⁹¹

Muhtemelen buna yol açan en büyük sebep onun en küçük oğul olmasıdır. Büyüklerin babalarına destek olmasının onun geç yaşlarda sorumluluk almasına sebep olduğu düşünülebilir. Bu noktada onun kardeşleriyle ve babasıyla olan ilişkisi önem arz etmektedir. Bunu anlayabilmek için R. Samuel'in liderliğe giden yolunu takip etmek gerekmektedir. Bu doğrultuda bir dizi yorum yapıldığı görülmektedir. Onun lider doğması veya hasidik geleneğin pek aşına olmadığı bir kişiliğe sahip olması gibi herkesin üzerinde ittifak etmesi ve şartların onu lider yapması gibi rivayetlerden kurulu bir tarih anlatısı söz konusudur.

R. Menahem Mendel'in çocuklarının doğum tarihlerinden hareket eden bir görüşe göre R. Samuel hariç diğer kardeşlerin hepsi R. Menahem Mendel'in liderliği kabul ettiği tarihten önce doğmuştur. R. Samuel'in, babasının lider olduğu tarihten sonra doğması onun, rebbeliğin içine doğan kişi şeklinde görülmesine neden olmuştur. Buradan hareketle onun liderliğe hak sahibi olduğu şeklinde çıkarımda bulunulmuştur. Zira R. Menahem Mendel'in rebbe olmasından önce doğanlar kendilerini müstakbel veliaht görmemiş olabileceklerinden dolayı R. Samuel'in, harekette lider kabul

---

¹⁹⁰ “**Rabbi Shmuel of Lubavitch-The ‘Rebbe Maharash’**”, erişim 27 Mayıs 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/626953/jewish/Rabbi-Shmuel-of-Lubavitch.htm.

¹⁹¹ “**Biographic Chronology**”, erişim 27 Mayıs 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/847159/jewish/Biographic-Chronology.htm.

edildiği düşünülmüştür. Ancak Yahudi geleneğinde ilk oğulun veya büyük çocukların öncelikli olduğu daha önce de ifade edilmiştir. Hatta R. Dov Baer'in seçiminde bunun etkili olabileceği de belirtilmiştir. Dolayısıyla daha büyük çocuklar varken onun öncelikle hak sahibi olabileceği düşüncesi çok da makul gözükmemektedir. Fakat ilk oğul Baruch Shalom'a (1804-1869) bakıldığında liderliğe yönelik girişimde bulunmadığı görülmektedir. O, daha çok ticari faaliyetlerde bulunan ve babasının vefatı sonrasında da normal hayatına devam eden bir kişi olarak tasvir edilmiştir. Asıl hak sahibi olması gereken kişinin bu tutumu sonraki hasidik çalışmalarda alçak gönüllüğüyle ifade edilmiş ve mitleştirilmiştir. Şöyle ki 7. rebbe Menachem Mendel Schneerson, Baruch Shalom'un soyundan gelmektedir ve liderlik hususundaki bu fedakârlığın, torunlarıyla geri döneceğine inanılmıştır.¹⁹²

Kardeşleri arasında ikinci oğul R. Judah Leib bulunduğu pozisyon ve yer itibariyle R. Samuel'e ciddi rakip olabilecek tek kişidir. Babası tarafından görevlendirildiği ve Yahudilerin sorunlarını çözmek için çeşitli girişimlerde bulunduğu bilinmekle beraber, R. Judah Leib'in Kapust kasabası dışında liderliğinin kabul edildiğine dair emare bulunmamıştır.¹⁹³ Babasının rebbe olmasından sonra dünyaya gelen R. Samuel'in aksine, R. Judah Leib'in R. Zalman'dan itibaren bütün rebbeleri görmüş kabul edilmesi ona saygı ve itibar kazandırmıştır. Bu durum R. Aaron ve R. Dov Baer arasındaki mücadeleyi hatırlatmaktadır. Benzer şekilde R. Judah Leib hem yaş hem de saygınlık itibariyle R. Samuel'e göre daha öncelikli gözükmemektedir. İbrenin diğer tarafa yönelmesine ne sebep olmuştur sorusuna verilebilecek en makul cevap ölüm tarihleri gibi durmaktadır. Zira R. Mendel ve R. Judah Leib'in 1866 yılı içerisindeki birbirine yakın vefatları muhtemeldir ki onun R. Samuel'e rakip olma ihtimalini ortadan kaldırmıştır.¹⁹⁴

Aslında Habad geleneğinin R. Samuel'i tasvir şekli de farklıdır. R. Dov Baer için konuşulan meselelerin bir benzerinin onda da mevcut olduğu görülmektedir. Başarılı ve abilerini gölgede bırakacak bir liderlikten bahsedilmemiştir. Hemen hemen hepsi belirli rabbani yeterliliğe sahip kişilerdir. R. Samuel ise birkaç dile vâkıf, borsa

---

¹⁹² Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 214. Detaylı bilgi için bkz: 1.7.1.4. R. Isaac'ın Ölümü Sonrası Liderlik Tartışmaları

¹⁹³ Ehrlich, s. 216.

¹⁹⁴ Kaminetski, **Days in Chabad**, s. 36, 287.

ve yatırım işleriyle uğraşan, yaşadığı rahatsızlıktan kaynaklı sıkıntı çeken, muhtemelen bundan dolayı modern ilaç tedavisini ve güncel olayları takip edip farklı yerlere ziyaretler düzenleyen bir kişidir. Çeşitli gazete aboneliklerinin yanında hasidik sözlü melodileri (*nigunim*) öğreten ve müzik okumaları yapan R. Samuel rabbilik açısından ise zayıf bir şahsiyettir.¹⁹⁵ Hatta diğer rebbeler hakkında nasıl görüldüğüne dair bazı örnekler mevcutken onunkinin olmaması dikkat çekmektedir. Resmin olması veya olması neden bu kadar önemlidir diye sorulduğunda liderlik karizması şeklinde cevap verilmiştir. Zira herhangi bir resmin olmaması karizmatik liderlik ortaya koyamaması veya resminin yapılmasına layık bir kişi olmaması şeklinde açıklanmıştır.¹⁹⁶ Öte yandan kimliğini gizleyen saygın biri olduğu iddiasıyla da tevil edilmeye çalışılmıştır.¹⁹⁷ Nitekim gelenekte R. Samuel Dov Baer Lipkin ile *Etz Hayim* (hayat ağacı) üzerine yaptığı meşhur konuşma bu kimliğin gizlenmesine işaret olarak gösterilmiştir.¹⁹⁸

R. Samuel, çok belirgin liderlik gösterememiştir. Abilerinin de ondan çok farklı olduğu söylenemez. Öne çıkan bir durumun olmadığı görülmektedir. Babaları gibi bir liderlik yapamayacakları kanaatinin, hem hareketin devamı hem de liderliğin sürekliliği açısından kardeşler arasında bir mutabakatın oluşmasına yol açtığı düşünülebilir. Yukarıda da değinildiği gibi diğer kardeşlerin dini tecrübelerinden faydalanmak amacıyla takipçilerin ziyaretlerine müsaade edilmesi, akrabalık ilişkilerinin evlilikle taçlandırılması, kardeşlerin R. Samuel lehine Lubaviç'ten ayrılması, onun liderliği hususunda belirgin bir tartışmanın yaşanmaması ve sakinlik hâli dile getirilen bu uzlaşya delil olabilir.¹⁹⁹

Bu noktada asıl mesele her birinin ayrı birer liderlikle bağımsızlıklarını ortaya koymaları değil biraz önce de belirtildiği gibi Lubaviç'in hangi çocuk tarafından devam ettirileceği problemidir. Liady'den sonra burası hareketin merkezi hâline

---

¹⁹⁵ Bkz: Eli Rubin, “**Rabbi Shmuel Schneersohn of Lubavitch and the False Twilight of Habad Hasidism, 1866-1882**”, European Congress of Jewish Studies, Krakow, 2018, s. 4; Loewenthal, “**Lubavitch Hasidism**” erişim 14 Mayıs 2019, http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Lubavitch_Hasidism.

¹⁹⁶ Ehrlich, *Leadership in the Habad Movement*, s. 225.

¹⁹⁷ Ehrlich, s. 213.

¹⁹⁸ Rubin, s. 5.

¹⁹⁹ Ehrlich, s. 225.

gelmiştir ve farklı merkezlerden yönetim mümkünse de asıl ana üs olduğu için önem arz etmektedir.

Kardeşlerin R. Samuel'in liderliği üzerinde karar kılmasına etki eden bazı sebeplerden bahsedilebilir. R. Menahem Mendel'in, onun hasidik yazılarını ve eylemlerini onayladığı, ona hayırdüada bulunduğu bir mektubun varlığı buna örnek olarak verilebilir.²⁰⁰ Tabi ki bu tarz ifadelerin kardeşler için söylenilmesi de ihtimal dâhilindedir ve yapılan yorumlamalar genellikle geriye dönük işletilmektedir. Yoksa rebbelerin liderliklerini tek başına halef ve selef arasındaki bu icazet ve onaya dayandırmak mümkün değildir. Yorumlamalar ve çıkarımlar yapılırken bunlara da dikkat etmek gerekmektedir. Aslında Lubaviç'te babasıyla beraber yaşıyor olması R. Samuel'in liderliğindeki belki de en önemli stratejik faktördür. Bu durum beraberinde liderliği hususunda artı avantaj sağlayacak hasidik öğretilerin el yazma koleksiyonlarına sahip olmasına da imkân vermiştir.²⁰¹ Nihayetinde tüm bu olasılık ve yorumların onun liderlik sürecine etki ettiği kabul edilmiştir. Kardeşler Lubaviç'ten ayrılmış, birbirlerine müdahale etmemek ve hasidlerin geliş gidişlerini engellemek şartıyla onun liderliğini onaylamışlardır.

R. Samuel'in diğer rebbelerden farklı bir kişiliğe sahip olduğu belirtilmiş ve ayırt edici özelliğin liderlik uygulamalarına da yansıdığı görülmüştür. Onun zamanında rabbi rolüne paralel işlev gören *maşpia*²⁰² vazifesi tesis edilmiş ve bunun için özel fon kurulmuştur. Maaşları topluluk tarafından verilen bu görevliler cemaat içinde manevi rehber olarak her Yahudi'den beklenen kulluk vazifesini icra etmek,

---

²⁰⁰ “**Biographic Chronology**”, erişim 27 Mayıs 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/847159/jewish/Biographic-Chronology.htm.

²⁰¹ Loewenthal, “**Lubavitch Hasidism**” erişim 14 Mayıs 2019, http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Lubavitch_Hasidism, Nafthali Yosef Brawer, “**Resistance and Response to Change: The Leadership of Rabbi Shalom Dovber Schneersohn (1860-1920)**”, Doktora, University of London, University College London, United Kingdom, 2004, s. 249-50.

²⁰² Tanrı'ya karşı sorumluluğun yerine getirilmesinde ruhun potansiyelini en üst mertebeye çıkarmaya yardımcı olan, ruhun manevi hastalıklarına karşı kişiye rehberlik sunan manevi öğretmen veya akıl hocası. Bkz: “**Why Do I Need a Spiritual Mentor?**”, erişim 07 Ocak 2022, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1777641/jewish/Why-Do-I-Need-a-Spiritual-Mentor.htm.

öğretileri anlatmak, hasidik söylemler vermek ve gerekli idari görevleri yerine getirmekle sorumlu tutulmuşlardır.²⁰³

R. Samuel'in liderliğindeki bu yeni uygulama günümüz araştırmacıları tarafından ise farklı şekilde algılanmıştır. Nitekim S. C. Heilman, rebbe ve *maspia* şeklinde ayrıma gitmesinin altında yatan sebebi onun karizmatik bir figür olmaması ve ikincil kişiler üzerinden kendisine meşruiyet alanı oluşturma şeklinde açıklamıştır.²⁰⁴ Bu doğrultuda Heilman'ın, 1868'de R. Shumel Dov Baer Lipkin'in *maspia* tayin edilmesini olumsuz bir faktörmüş gibi düşündüğü görülmektedir. Ancak Habad geleneği buna itiraz etmiştir. Tam tersine bu atamanın rebbenin karizmasını ortaya koyduğu, Habad'ın karakteristik özelliği olan öğretilerin yayılması fikri doğrultusunda gönderilen birer temsilci olduğu ve Lubaviç sınırlarının ötesinde de otoritesinin olduğuna yönelik bir iddiayı içinde barındırdığı iddia edilmiştir.²⁰⁵

R. Samuel hakkında çok fazla bilgiye sahip olunamaması da yukarıda ifade edilen tasviri bir açıdan doğrulamaktadır. Konjonktürel şartlar, ihtiyacın gereği zamanın yeniliklerine adaptasyon, öğretilerin yayılması prensibinin sürekliliğiyle dış dünyayla ilgilenme ve muhafazakârlar tarafından tehdit olarak algılanan nüktedan kişilik diğerlerinden ayrılmasına sebep olmuştur.²⁰⁶ Selefleri gibi baskın liderlik sergileyememiştir. Habad'ın hayatta kalan tek hanedan olması, Lubaviç'in buraya merkezlik yapması ve liderliğin R. Samuel ile sürdürülmesi bu şekildeki bir portreyi ortaya çıkarmıştır. Yani belirgin bir özellik olmamasına rağmen Habad'ın, Lubaviç koluyla devam edilmesinin doğal olarak R. Samuel'i ön plana çıkaracak liderlik hususlarının vurgulanmasına yol açtığını söylemek mümkündür.²⁰⁷

Hayatı boyunca birçok rahatsızlığa göğüs germek zorunda kalan, diğer rebbelere göre çok genç yaşta (32) nispeten kısa süren liderlik (yaklaşık 16 yıl) ortaya koyan R. Samuel, 1882 yılında vefat etmiş ve Lubaviç'te babasının yanına defnedilmiştir.²⁰⁸ Onun ölümü arkada bir boşluk bırakmıştır. Belirgin bir halefin

²⁰³ Loewenthal, "Lubavitch Hasidism" erişim 14 Mayıs 2019, http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Lubavitch_Hasidism.

²⁰⁴ Heilman, *Who Will Lead Us?* s. 219-20.

²⁰⁵ Rubin, "Rabbi Shmuel Schneersohn of Lubavitch", s. 3.

²⁰⁶ Rubin, s. 6.

²⁰⁷ Ehrlich, *Leadership in the Habad Movement*, s. 225.

²⁰⁸ Kaminetski, *Days in Chabad*, s. 15-16.

olmaması ve Yahudilerin Rusya’da yaşadıkları baskı, hareketi ciddi anlamda sıkıntılı bir sürecin içerisine sokmuştur. Yaklaşık 10 yıllık aranın ardından başa geçmek zorunda kalan oğul R. Shalom Dov Baer, hareketin misyon öğretisinin temellerini atmış ve kendisinden sonrakilerin beklenen Mesihî çağı getirmeleri hususunda uygun ortamın oluşmasına yardımcı olmuştur.

1.5. R. Shalom Dov Baer ve Hareketin Evrenselleşmesine Yönelik İlk Adımlar

1.5.1. Hasidik Lider Olarak R. Shalom Dov Baer

5 Kasım 1860’da R. Samuel’in üçüncü çocuğu olarak dünyaya gelen R. Shalom Dov Baer,²⁰⁹ 15 yaşındayken kuzeni Sterna Sarah (1860-1942) ile evlenmiştir.²¹⁰ Küçük yaşlardan itibaren çektiği rahatsızlıklar onun bir yerde uzun süre kalamaması gibi çeşitli sorunlara neden olmuştur. Bu durum olumlu ve olumsuz olmak üzere iki noktaya etki etmiştir. Sürekli hareket halinde olmasıyla bu durum, ilerleyen süreçteki liderliğinin özelliği hâline gelmiş ve birçok yere ziyaretler düzenleyerek ikili ilişkilerini kuvvetlendirmesine, rahatsızlığını lehine döndürmesine yol açmıştır. Uzun süre bir yerde duramamasının sonucunda aile hayatı olumsuz etkilenmiştir. Onlardan uzak kalmış ve aile bütünlüğü sağlanamamıştır. Selef rebbelerin çok çocuk sahibi olmasıyla mukayese edildiğinde onun tek bir çocuğunun olması hem hasidik gelenek açısından ilginçtir hem de hareketin teamüllerine aykırı olmasıyla nadir bir olaydır.²¹¹

R. Samuel’in çocuklarına baktığımızda hasidik geleneğe mesafeli oldukları ve doğrudan ilişki içerisinde bir hayat sürdürmedikleri fark edilmektedir. Önceki rebbenin büyük kardeşinin tavrının benzerini burada da görebilmek mümkündür. Liderliğe hak sahibi olması açısından ilk aday olan büyük kardeş Shneur Zalman Aaron babasının ticari ve ekonomik faaliyetleriyle ilgilenmiş bundan kaynaklı hareketin işlerinden uzak durmuştur. Küçük kardeş Menachem Mendel, Hasidizm’e bile ilgi göstermemiştir. Ortanca kardeş R. Shalom ise genç olması ve küçükken

---

²⁰⁹ “**Biography of Rabbi Sholom Dovber Schneersohn, the Rebbe Rashab**”, erişim 31 Mayıs 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/110470/jewish/Biography-of-Rabbi-Sholom-Dovber-Schneersohn-the-Rebbe-Rashab.htm.

²¹⁰ Kaminetski, s. 77-79; 254.

²¹¹ Heilman, **Who Will Lead Us?** s. 220-24.

yaşadığı travmanın psikolojik etkisinden dolayı manen bu görev için henüz yetersiz görülmüştür.²¹²

R. Sameul'in çocuklarının bu durumu pek tabi ki hareket mensuplarını endişelendirmiştir. Hareket mevcut durum itibariyle lidersiz gözükmekte ve bunun hızlıca çözülememesi hareketin sonu düşünülmektedir. Problemin çözümü için akla ilk gelen yukarıda da ifade edildiği gibi büyük oğuldur. Zalman Aaron, liderliği kabul etmesi için ikna edilmeye çalışılmıştır.²¹³ Nihayetinde Zalman Aaron'un kısa süre liderlikte hizmet ettiği, sonrasında görevini kardeşine bırakarak Vitebsk'e gittiği²¹⁴ veya aralarında görev paylaşımı yaparak Zalman Aaron'un hareketin idari yönetimiyle R. Shalom'un ise manevi rehber görevini alarak hasidik meselelerle ilgilendiği rivayet edilmiştir. Ancak Zalman Aaron'ın liderliği meselesi Habad açısından bir dizi problemi barındırmaktadır. Onun rebbeliği kabul edildiğinde tıpkı Hristiyan dünyanın dini lideri Papa'nın görevinden ayrılabilmesi veya azlinin mümkün olup olmadığı tartışmasındaki gibi çeşitli sorular gündeme gelmektedir. Bir rebbe görevinden ayrılabilir mi veya hasidlerin sürecin nihayetini bekleme olasılıkları geri çekilme olarak düşünülebilir mi? Bu ve bunun gibi daha birçok soru onların sorumluluğunun belli yer ve zamanla sınırlı olmadığı göz önünde bulundurularak tamamen reddedilmiştir.²¹⁵ Bundan kaynaklı olarak Habad geleneği, R. Shalom'u liderliğin tek adayı görmüş, Zalman Aaron'u ise göz ardı etmeye çalışmıştır.

Bu durum R. Shalom'un liderliğinin ne zaman gerçekleştiği sorusu ile tekrardan gün yüzüne çıkmaktadır. Zira R. Mendel Schneerson, R. Shalom'un hareketin liderliğini hemen devraldığını ve arada boşluk olmadığını söylerken; R. Isaac 1893 yılında babasının liderliği kabul etmesiyle sevinç gösterilerinin yapıldığından bahsetmektedir. Bu tarih dedesinin 1882'deki ölümünden yaklaşık on yıl sonrasındır, aynı zamanda amcasının Lubaviç'ten ayrılıp Vitebsk'e gittiği 1892 yılına tekabül etmektedir.²¹⁶ Dolayısıyla da R. Shalom'un babasının vefatıyla

---

²¹² Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 241.

²¹³ Heilman, **Who Will Lead Us?** s. 220-21.

²¹⁴ Menachem Friedman, "Habad as Messianic Fundamentalism: From Local Particularism to Universal Jewish Mission", **Accounting for Fundamentalisms: the dynamic character of movements**, ed. Martin E. Marty ve R. Scott Appleby, Chicago: The University of Chicago, 1994. s. 355.

²¹⁵ Ehrlich, s. 240.

²¹⁶ Kaminetski, **Days in Chabad**, s. 15; 18.

kendisinin liderliği ve abisinin onun yanından ayrılması arasında geçen süre yaklaşık olarak 10 yıldır. Bu süre içerisinde hareketin nasıl devam ettiği, faaliyetlerini nasıl sürdürdüğü ve en önemlisi liderliğin nasıl halledildiği meselesi net değildir. Kanaatimizce her ne kadar Habad geleneği bunu reddetse de liderlik ve hareketin faaliyetleri çok belirgin şekilde olmasa da ilk oğul Zalman Aaron üzerinden sürdürülmüştür. Bu esnada da R. Shalom’un liderliğe uygun hâle getirilmesi için çaba verilmiştir. Yani görev çok daha erken kabul edilmiştir ancak belli srenin geçmesi beklenmiştir. R. Isaac’in, babasına atıfla 1893 yılı öncesi ve sonrasını, R. Zalman’ın Petersburg hapsinin öncesi ve sonrasıyla paralel grmesi²¹⁷ de kanaatimizi destekler niteliktedir. Nitekim R. Shalom bu süreyi kendini yetiştirmek ve hareketin misyonunu taşıyacak olgunluğa erişmek için geçirmiş ve üstü kapalı şekilde abisi tarafından sürdürülen liderliği yaklaşık 10 yıl gibi bir süre sonra ondan devralmıştır.

Kardeşler arasında liderlik için bilinen bir rekabet söz konusu değildir. Ancak bazı faktörlerin R. Shalom’un rebbeliğinin ve otoritesinin kitleler tarafından kabul görmesinde etkili olduğu söylenebilir. R. Shalom on iki yaşından itibaren babasının konuşmalarını kaleme almış, liderliği süresince birçok vaaz vermiş, uzun yıllar Kabala kavramları hakkında konuşmuş (*hemşechim*) ve hasidik öğretiyi sistemli şekilde sunmaya çalışmıştır. Tüm bunlardan dolayı kendisi “Habad Hasidizm’inin Maimonidesi” olarak anılmıştır.²¹⁸

Seleflerle irtibat (*hitkaşrut*) liderlikte önemli olan bir başka husustur. Manevi rehber olma yolunda bir nevi icazet ve onay makamı gibi düşünülen bu irtibata sahip tek ocuğun R. Shalom olduğu kabul edilmiştir. Her ne kadar Habad geleneği ilk oğul Zalman Aaron’un liderliğini kabul etmese de dikkat çekmeyen şekilde sürece yayılan bu durumda babasıyla ilişkisi bir başka soru işaretini gündeme getirebilir. Zira seleflerle irtibat liderlikte önemli bir husus olarak karşımızda dururken en azından Zalman Aaron’a dair böyle bir icazetin olmadığı görülmektedir. Böyle bir onay yokken

---

²¹⁷ Yosef Yitzchak Schneersohn, “**Sefer HaSichos 5698**”, bl. 3-**The Eve of the Second Day of Sukkos**, erişim 12 Ocak 2022, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/4062993/jewish/Sefer-HaSichos-5698.htm.

²¹⁸ “**Biography of Rabbi Sholom Dovber Schneersohn, the Rebbe Rashab**” Erişim 31 Mayıs 2019. https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/110470/jewish/Biography-of-Rabbi-Sholom-Dovber-Schneersohn-the-Rebbe-Rashab.htm.

hasidler tarafından lider kabul edilmek ise bir başka problemi doğurmaktadır. İnsanlara ezoterik bilgiyi ulaştırma bilgisine ve hikmetine sahip manevi bir rehber olduğu onaylanmayan bir kimsenin bu görevi ifa edebilmesi ne kadar mümkündür? Tabi ki tüm bu tarihin geriye doğru yorumlandığı gözlerden kaçmamalıdır. Zira aksi bir durum olsaydı muhtemelen Zalman Aaron için de benzer şeyleri söylemek mümkün olacaktı. Bundan kaynaklı olarak bu yorum ve çıkarımların kişilerin liderlikle ilgili meşruiyetlerini sağlamaya yönelik sonraki bir çabanın ürünü olduğu dikkate alınmalıdır. R. Shalom'un, bu irtibata sahip olmasından kaynaklı kardeşleriyle bazı hususlarda anlaşmazlığa düştüğü de rivayet edilmiştir. Kardeşlerinin, babasının mülkiyetine zarar verdiği ve babasına ait kitap ve el yazmalarının kendine ait olduğu söyleminde bulunduğu da iddia edilmiştir.²¹⁹

Ata mezarlarına hürmet ve muhabbet liderliğin kabulüne etki eden bir başka faktördür. Bu durum 3. rebbe Menahem Mendel'den itibaren önem kazanmaya başlamıştır. Biraz önce ifade edilen irtibatla ilişkili şekilde ölümler de otorite kabul edilmiştir. Artık onlar sadece hayattayken değil öldükten sonra da yüce olanla bağlantı kurabilmenin vasıtalarından biri görülmüştür.²²⁰ Ata mezarlarına duyulan saygı buraların birer ziyaret mekânı olmasına, eğitim-öğretim faaliyetlerinin merkezi hâline gelmesine ve yoğunluğun artmasına yol açmıştır. Gelenler ilgili lideri rebbe kabul etmiş ve bu kişiler ilerleyen süreçte meslekleriyle ilgili üst düzey pozisyonları elde ettiklerinde hareketin lehine olan bir durumu ortaya çıkarmıştır. Genişleyen bu kitle hem rebbenin ve hareketin otoritesini kabul ettirmiş hem de hareketin yayılmasına imkân sağlamıştır.

R. Shalom'un rebbeliğinin nihai kabulü harekete ciddi katkı sunmuştur. Liderliğin babadan oğula geçmesinin olağan bir sürece tabi kılınması bu katkının ilkidir.²²¹ Zira bilindiği gibi kurucu lider R. Zalman'dan sonra 2. rebbe Dov Baer'in başa geçmesi hareketinin hanedana dönüşümünde önemli bir kırılmadır. Ancak ondan

---

²¹⁹ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 243.

²²⁰ En önemli somut örneği ileride ele alınacak 7. rebbe Menachem Mendel Schneerson'ın liderliğinde ortaya çıkmıştır. Zira doğrudan kendi otoritesini ve meşruiyetini kayınpederi ve selefi 6. rebbe Joseph Isaac Schneerson'ın mezarından ve onunla görüştüğü iddiasından almıştır. Detaylı bilgi için Bkz: 1.7.1.4. R. Isaac'in Ölümü Sonrası Liderlik Tartışmaları

²²¹ Ehrlich, s. 233; 243-44.

sonra başa geçen R. Menahem Mendel, Schneersohn ailesi içinde olsa da onun oğlu değil damadır. Hanedanın, aile içerisinde kaldığını söylemek mümkünse de babadan oğula geçildiğinden bahsetmek için henüz erkendir. Onun birden fazla oğlu aynı anda liderliklerini açıklamış ancak Habad hareketi diğerlerinin varlıklarını devam ettirememesinden dolayı R. Samuel'in liderliğinde Lubaviç koluyla faaliyet yürütmüştür. Onun da oğlu olan üzerinde konuştuğumuz R. Shalom'un liderliğiyle de baba-oğul arasındaki geçişin artık olağan akışı içerisinde gerçekleşmeye başladığını söylemek mümkün hâle gelmiştir.

Başta da ifade edildiği gibi R. Shalom'un, rahatsızlığına yönelik çabası hareket açısından avantaja dönüşmüştür. Tedavi görmek amacıyla gittiği birçok yerde farklı kişilerle tanışmış, kurmuş olduğu ilişkiler ise hareketin olanaklarını arttırmıştır. Onun zamanında hareketin dünya çapında faaliyet yürütmesi için çeşitli adımlar atılmıştır. Misyon düşüncesinin sistematik hale getirilmesi ve ezoterik öğretinin bir çatı altında belirli müfredat eşliğinde kitlelere ulaştırılması bunların başlıcalarıdır. Hareketin misyon öğretisinin sağlamlaştırılmasında ve dünya çapında faaliyet yürütmesi için çabalanmasında yapılan bu gezilerin ve ilişkilerin muhakkak ki olumlu etkisi olmuştur. 33 yaş gibi erken bir yaşta hareketin başına geçen ve 27 yıl harekete önderlik eden R. Shalom, arkasında sistematik hâle getirilmiş misyon öğretilerine sahip bir hareket bırakarak 1920 yılında Rostov'da vefat etmiştir.²²²

1.5.2. R. Shalom Dov Baer'in Harekete Etkisi

1.5.2.1. Ezoterik Öğretinin Yayılmasının Kurumsal Bir Yapıya Dönüştürülmesi

R. Shalom'un zamanı, hareketin belirgin şekilde içeriden ve dışarıdan tehditlerle karşı karşıya kaldığı bir dönemdir. Daha önce ifade edildiği gibi Haskala ve Rus yetkililerin Yahudilere yönelik reform girişimleri büyük bir kitlenin seküler eğitim almasına yol açmıştır. Hatta 1880'lerde üniversite eğitimi gören Yahudilerin sayısı Rusya'daki yeşivalarda öğrenim görenlerin sayısını geçmiştir. Yeşivaya gidenler için sınırlamanın olmadığı düşünüldüğünde bu durum daha da önem arz

---

²²² Kaminetski, *Days in Chabad*, s. 147.

etmektedir.²²³ 1881’de üniversitedeki Yahudilerin oranı %9’u gösterirken gidişatın önlenememesi sonucu 1887’de %13’e ve bazı yerlerde daha yüksek oranlara ulaşılmıştır.²²⁴

R. Shalom, laik eğitimin Yahudiler üzerinde manevi tahribat yapmasının yanında onların güvenlik ve çıkarlarını tehlikeye atabilecek bir ortam oluşturduğunu da belirtmiştir. Buna sebep olan etmeni de Yahudilerin Siyonizm vb. gibi radikal, devrimci ve geleneğe karşıt olan akımlarla ilişkisinde görmüştür.²²⁵ Laik eğitim sisteminin yanında Fransız devriminin etkisiyle ortaya çıkan ulus-devlet anlayışı da Yahudi gelenek yapısını tehdit etmiştir. Çünkü devletin altındaki her bir vatandaşın ortak değerler etrafında buluşması esas ve tek bir hukuka tabi olmalarının getirdiği zorunluluk kimliğin yaşanabilir kılınmasını sınırlandırmıştır. Haskala’nın, geleneksel hayat tarzının tek ve meşru Yahudi kimliği olmadığı iddiasıyla durum daha da tehlikeli bir hâl almıştır. Tüm bunlar neticesinde kendisini dindar ifade eden kişiler artık marjinal görülmüş ve toplumdan dışlanmaya çalışılmıştır.²²⁶

1881 yılında Çar II. Aleksandr’ın (1818-1881) suikasta kurban gitmesinin Yahudilerle ilişkilendirilmesi Yahudileri sıkıntılı bir sürecin içerisine sokmuştur. Rusların ve Haskala’nın Yahudileri topluma entegre etme noktasındaki stratejik ortaklık boşa çıkmış, tüm reform girişimleri durmuş ve Yahudilere yönelik eylemler neticesinde binlerce Yahudi, pogromlarda öldürülmüştür.²²⁷ Yahudilerin toplum içerisinde istenmeyen kimseler olarak algılanmasının yanında kendilerine yöneltilen şiddet olayları da yoğun bir kitlenin çıkışına sebep olmuştur. Rusya’da zamanında Yahudilere yöneltilen ekonomik kısıtlamalar bundan kurtulmak isteyen kimselerin iç göçüne yol açmış, böyle bir baskı, tehdit ve kaos ortamı da Yahudilerin dış göçüne sebep olmuştur. Çare, Amerika veya Filistin’e gitmekte görülmüştür. Ancak bir problem vardır: İleride de temas edileceği üzere Filistin’e toplu göç dinen yasaktır. Amerika ise aydınlanma ruhuna sahip olduğu düşüncesiyle saf ve temiz olmayan ülke

---

²²³ Yakov M Rabkin, **Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı**, ed. Kıvanç Koçak, çev. Şahika Tokel, İletişim Yayınları, 2014, s. 160.

²²⁴ Dualı, **Çarlık Rusyasında Yahudiler**, s. 96-97.

²²⁵ David Assaf, vd, “The Crisis of Modernity”, **Hasidism: A New History**, Princeton Oxford: Princeton University Press, 2017, s. 546.

²²⁶ Friedman, Habad as Messianic Fundamentalism, s. 313.

²²⁷ Dualı, s. 116-23.

(*treife medina*) şeklinde nitelendirilmiştir. Yahudi kimliğini tehdit eden küfür ülkesi görüldüğünden dolayı da Amerika'ya yönelik göçe sıcak bakılmamıştır.²²⁸

Yahudilere yönelik şiddet eylemleri onların Rusya'da kalmasını zorlaştırmıştır. Amerika'ya ve Filistin'e göç gibi bir düşünce de hoş görülmemiştir. Böyle bir atmosferde Yahudilerin asimile olmamaları ve geleneksel hayat tarzını sürdürebilmeleri için verilen mücadele, ekonomik ve politik durumlara yönelik girişimler ve ilerleyen bölümlerde anlatılacak olan diğer etmenler Habad-Lubaviç'i Yahudi hak ve özgürlüklerinin savunucusu ve bayraktarı hâline getirmiştir. Daha ziyade takipçilerinin kendi saflarında kalmasını sağlamak için iki rakip hareketin (Mitnagdim-Habad) birbirine meydan okuması neticesinde ortaya çıkan kurumsal yapılar şeklinde düşünülen Yeşivaları bu mücadelenin örneklerinden biri olarak verebiliriz. Erken dönemin bir ürünü olan ve Haredi Yahudiliğin başlangıcı kabul edilen ilk yeşiva 1803 yılında R. Elijah b. Solomon Zalman'ın (Vilna Gaon) takipçisi R. Hayyim Volozhin tarafından Litvanya/Volozhin kasabasında kurulmuştur. Tanrı ile bir olabilmenin ve kurtuluşun yegâne yolunun Tora olduğu öğretisine vurgusuyla Yahudi kimliğinin muhafazasına çalışılmış ve Hasidizm'in ortaya koyduğu anlayışa karşı çıkmıştır.²²⁹

Bu anlayışa cevap ve yukarıda da ifade edilen girişimleri engellemeye yönelik bir adım R. Shalom tarafından atılmış ve o 1897 yılında Lubaviç'de "*Tomchei Temimim*" isimli yeşivayı kurmuştur. Yeşiva, Tora ve Talmud çalışmalarının yanında Mitnagdim'den farklı olarak Habad öğretisini de incelemeye tabi tutmuştur. Yeşivaya verilen isimde de bu farklılığın yanında verilen mesajı ve karşı duruşu görebilmek mümkündür. *Temim*, hiçbir ahlaki kusuru olmayan, kalbin saf ve temiz hali, kâmil manasına gelmektedir²³⁰ ve yeşivadaki bu saf ve temiz kimseler üzerinden hem Tora'ya meydan okuyanlara ve Mesihî kurtuluşun yakınlığından şüphe duyanlara hem de Litvanya Yahudilerine cevap verilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan iç ve dış etkenlere bağlı olmakla beraber yeşivaların birbirini tetikleyen bir süreçte meydana geldiğini söylemek mümkündür.

---

²²⁸ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 265.

²²⁹ Friedman, *Habad as Messianic Fundamentalism*, s. 333.

²³⁰ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 22.

Burada katı ve disiplinli bir kabul süreci yaşanmıştır. Öğrencilerin kültürel-tarihi arka planları ve finansal durumları göz ardı edilmiş, mümkün mertebe adilane bir seçim yapılmaya çalışılmış hatta kendi akrabalarından bazı kimselerin bile reddedildiği belirtilmiştir. Seçilen öğrencilerin kendi başlarına bırakılmasına da izin verilmemiş, yaşça tecrübeli olan kişilerin onlara refakat etmesi talep edilmiştir. Bu durum metinlerin çözümünde kolaylık sağlamış ve öğrencilerin birbirleriyle ilişkilerinin geliştirilmesine de yardımcı olmuştur. Gün içerisinde kimin hangi çalışmaları hangi saatte yapacağına, öğrencilerin yemek yeme ve uyuma düzenlerinin hangi şartlarda olacağına kadar derin ve incelikli bir program düzenlenmiştir. Bunun yanında öğrencilerin yaş ve yeteneklerine göre sınıflandırılması ve aşağıdan yukarıya her sınıftan diğerine geçişin bir dizi sınav ve değerlendirmeye tabi tutulması, aileleriyle görüşmelerinin bile sıkı kontrol altına alınması organize ve disiplinli bir eğitim ortamının ortaya çıkışını sağlamıştır. Bu denli sıkı bir programın ve takibin uygulanmasının altında yatan asıl sebebin Mesihî süreçte verilecek mücadelede etkin şekilde savaşabilecek karaktere sahip insanları bulma çabası olduğu vurgulanmıştır.²³¹

Duaya özellikle vurgu yapılmış, tefekkür ve yaratıcıya teslimiyet hususunda hasidler teşvik edilmiştir. Bu amaçla da R. Shalom tarafından eğitim-öğretim faaliyetlerinde kullanılmak üzere bir dizi çalışma kaleme alınmıştır. İlk çalışma olan *Kuntres ha-Tefila* (Dua Risalesi) mutlak *bittul* idealinin yanında içten gelen duygunun takip edilmesinden ve dua esnasındaki tuzaklara karşı uyarılardan bahsetmektedir. Disiplinin elden bırakılmaması gerektiği, uzun ve ayrıntılı tefekkür sürecinin ilerleyen zamanlara ertelenebileceği ve deneyimli kimselerin tecrübelerinden faydalanmaları gerektiği de hatırlatılmıştır. *Kuntres ha-Avoda* (İbadet Risalesi), dua ile ulaşılacak farklı duygu ve maneviyat seviyelerini tanımlarken *Kuntres Etz Hayim* (Hayat Ağacı Risalesi) hasidik öğretilerin çalışılmasının nedenini ortaya koymaktadır. Tüm bunlar R. Shalom'un çağdaş Yahudi dünyasında derin maneviyat ihtiyacına olan inancını ifade etmektedir. Bu şekilde hem geneli hem de özelde yeşivadaki öğrencileri ve

---

²³¹ Brawer, *Resistance and Response to Change*, s. 220, 241-46, 255-66.

takipçileri disiplin altına alma ve onlardan beklenileni gerçekleştirme hedefini de ortaya koymaktadır.²³²

Yeşiva, mevcut gidişata meydan okumasıyla Yahudi kimliğinin muhafazasında ciddi başarı elde edecek ve ezoterik öğretinin kitlelere yayılması problemini sistemli yapı içerisinde ders programına dahil ederek kurumsallaştıracak ve sorun olmaktan çıkaracaktır. R. Zalman döneminde böyle bir fikrin kendisi bile şiddetli şekilde karşılık bulurken, R. Dov Baer zamanında kime verilmesi gerektiği veya daha da genişletilip genişletilemeyeceği meselesi gündem edilmiştir. R. Shalom dönemine geldiğimizde ise bu tartışmanın artık aşıldığı ve bunun eğitim planına dâhil edilerek daha geniş kalabalıkların erişimine açıldığını görmekteyiz. 5. rebbenin harekete en büyük katkısı olarak değerlendirilen bu yeşiva, hareketi dar çerçeveden geniş çapta hizmet verecek bir ekole dönüştürmede ilk önemli adımlardan biri kabul edilmektedir.

Ezoterik öğretinin yayılmasının sistemli bir yapının içerisinde gerçekleşme imkânının yanında içeriden ve dışarıdan gelen tehditlerle de mücadele etme amacıyla kurulan bu eğitim merkezi, militarist söylemlere sahip olmuştur. Buralarda eğitim gören öğrenciler ve eğitimleri veren Tora âlimleri bu tehditlere karşı manevi sahada hizmet eden, mutlak itaati benimseyen, her an hazır ve nazır olan örnek bir asker topluluğu görülmüştür.²³³ Hatta rebbe savaşa giden kişinin eşine boşanma belgesi (*get*) bırakması gerektiği yönündeki Talmud pasajına²³⁴ atıfta bulunarak her öğrencinin eşinden yani mecazen dünyaya yönelik arzu ve ihtiraslarından tamamen vazgeçmek koşuluyla Mesih'in gelişini sağlayacak bu yürüyüşte istenilen bir nefer olmalarını vurgulamıştır. Silah çağrısında bulunmuş ve militarist söylemini daha da geliştirmiştir.²³⁵

---

²³² Loewenthal, **Communicating the Infinite**, s. 281; Naftali Loewenthal, "Habad Approaches to Contemplative Prayer, 1790-1920", **Hasidism Reappraised**, ed. Ada Rapoport-Albert, London: The Littman Library of Jewish Civilization, , 1996, s. 298-300; Brawer, s. 227-32.

²³³ Yosef Yitzchak Schneersohn, "**Sefer HaSichos 5700**", **böl. 1-Motzaei Shabbos Kodesh Vayakhel, 22 Adar I [5700/1940], to the Students of HaRav Zak's Yeshivah**, erişim 12 Ocak 2022, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3150431/jewish/Sefer-HaSichos-5700.htm; Schneersohn, "**Sefer HaSichos 5703**", **böl. 2-Shemini Atzeres, at the Daytime Seudah**, Erişim 10 Ocak 2022. https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/4433252/jewish/Sefer-HaSichos-5703.htm.

²³⁴ B.T. Shabbat 56a.

²³⁵ Yosef Yitzchak Schneersohn, "**Sefer HaSichos 5702**", **böl. Foreword**, erişim 12 Ocak 2022, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/4061903/jewish/Sefer-HaSichos-5702.htm.

Hareketin gelişmesine sebep olan etmenlerden biri gençlerin gücünden faydalanmalarıdır. Erken dönemlerden itibaren bu gücün farkında olan hareket R. Shalom öncesinde de sonrasında da bunu kullanmıştır. R. Shalom, dönemin devrimci ideolojilerinin ve hareketi ciddi sıkıntıya sokabilecek gençliğin gücünün farkındadır. Bu enerjinin sorun olmaktan çıkıp manevi canlanmanın potansiyel kaynağı olması için onlara belli sorumluluklar yüklemiş ve bu gücün hareketin lehine yönlendirilmesi için çabalamıştır. Hem Tomchei Temimim'in kurulması hem de bu militarist dil, gençliğin gücünün hareketin lehine kontrol altına alınmasının ve dünyanın Mesih'in gelişine hazırlanması manevi amacına yöneltilmesinin sonucu olarak düşünülmüştür.²³⁶

Hareket nezdindeki her bir göç farklı kapılar açmıştır. Habad'ın yayılmasında ve öğretinin yeni durumlara göre düzenlenmesinde bunu görebilmek mümkündür. 1. Dünya savaşının patlak vermesi ve Alman birliklerinin ilerlemesi karşısında alınan tedbir gereği Lubaviç'ten Rostov'a göç edilmek zorunda kalınmıştır. Harekete de ismini veren Lubaviç, dört rebbeye ve takipçilerine yüz iki yıl merkezlik yapmasıyla da önemli bir yerleşim yeri olmuştur.²³⁷ 1915 yılında Rostav'a nakledilen yeşiva, 1917 Bolşevik devrimiyle kapatılmış, 1921 yılında 6. rebbe Joseph Isaac'in liderliğinde Varşova'da ve daha sonra Otwock'ta yeniden kurulan bu kurumlarla Lubaviç yeşivalarının yeni merkezi Polonya olmuştur. Bu göç, hareketi yerele bağlılıktan kurtaran ve evrensel misyonun benimsenmesine imkân veren başka bir adım olmuştur.²³⁸

1.5.2.2. Yerelden Evrensele Bir Misyon Hareketi

Modernizasyon, şehirleşme süreci ve takip eden 1. Dünya Savaşı ülkelerin sınırlarının değişmesine, hasidlerin cemaatleriyle olan ilişkilerinin kopmasına ve rebbelerin kendilerini başka büyük şehirlerde bulmasına yol açmıştır. Ortaya çıktıkları kasabalara tutunmak bu travmayı atlatabilmenin bir yolu düşünülmüştür.²³⁹ Ger Hasidizm'i Varşova merkezli Polonya Yahudileriyle, Belz Hasidizm'i Galiçya

²³⁶ Brawer, **Resistance and Response to Change**, s. 203-7, 215-16.

²³⁷ Kaminetski, **Days in Chabad**, s. 40.

²³⁸ Mordechai Rubin, "From Lubavitch to Shanghai: The History of Tomchei Temimim in 11 Images - Revisiting the Formative Decades of the Famous Chabad Yeshivah 120 Years Since Its Establishment", erişim 10 Haziran 2019, <https://www.chabad.org/article.asp?aid=3771094>.

²³⁹ Morris M Faierstein, "Hasidism: The Last Decade in Research", **Modern Judaism** 11, sy 1, 1991, s. 112.

Yahudileriyle, Vişniz Hasidizm'i de Bukavina Yahudileriyle özdeşleşmiştir. Ancak bu durum yani hasidik mahfilleri bulunduğu coğrafi alanlarla sınırlı görme, öğretilerin yayılmasını donuklaştırdığı iddia edilmiştir.²⁴⁰

Birçok hasidik cemaatin kendi içine kapanmasına, kemikleşmesine ve yerelleşmesine sebep olan bu süreç Habad-Lubaviç'te tam tersi doğrultuda etkisini göstermiştir. Lubaviç merkezli anlayış 3. rebbenin oğulları ve R. Shalom ile dönüşüm yaşamıştır. Lubaviç rebbesi olmakla beraber burayı liderliğinin odağından çıkaran R. Shalom'un bu tutumu onu önceki rebbeleden belirgin şekilde farklılaştırmıştır. Lubaviç'ten Rostov'a zorunlu göç hareketin yerelle bağlarını kopartmış ancak aynı oranda dışarıya açılmasına olanak sağlamıştır.²⁴¹ Nitekim Yahudiliğin erken dönemlerinde tapınağın yıkılmasıyla mabet merkezli anlayışın yerini evrensel anlayışa bırakmasındaki gibi Lubaviç'ten Rostov'a taşınmanın da benzer bir süreçte kapı araladığını söylemek mümkündür.

R. Shalom'un liderlik tarzını farklılaştıran ve hareketi evrensel misyon gütmeye iten sebeplerden bir başkası da Siyonizm'in ortaya çıkışıdır. Yahudi sorununa seküler çözüm öneren ve Yahudilerin kurtuluşunu vadeden Siyonizm, Mesih'in gelişi, Mabet'in inşası, devletin kurulması ve tüm Yahudilerin Filistin'de toplanması şeklindeki geleneksel kurtuluş öğretisinin karşısına insani eylemlerle gerçekleşecek bir ülkü koymuştur.²⁴² Bu açıdan bakıldığında Siyonizm geleneksel Yahudiliğin getirmiş olduğu her şeyi tehdit eden ve Yahudileri bunlardan yoksun bırakmaya çalışan bir ideolojidir. R. Shalom, Siyonizm'i, Mesih'in gelişini beklemeyen, sürgünden çıkmayı hedefleyen ve bunu insani müdahalenin olduğu askeri veya siyasi yollarla yapmaya çalışan bir hareket şeklinde tanımlamıştır. Onun, hesaplanması yasak olan²⁴³ ve dualarla öne çekilmesine yani "sonun zorlanmasına" bile müsaadenin olmadığı süreci hızlandırmaya yönelik bir ideoloji olduğunu dile getirerek Siyonizm sebebiyle kurtuluşun erteleneceğini vurgulayan R. Shalom,²⁴⁴ siyonist hareketin ve

²⁴⁰ Friedman, Habad as Messianic Fundamentalism, s. 331.

²⁴¹ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 228.

²⁴² Salime Leyla Gürkan, **Yahudilik, İsam Yayınları, İstanbul: İsam Yayınları, 2008**, s. 62.

²⁴³ Shneur Zalman, **The Rambam's Mishneh Torah**, çev. Eliyahu Touger, Judges: The Laws of Kings and Their Wars 12:2, Erişim 10 Şubat 2022, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/682956/jewish/Mishneh-Torah.htm.

²⁴⁴ Friedman, Habad as Messianic Fundamentalism, s. 335.

her türlü insani eylemin eksik ve görünürde başarı gibi gözükken hususların da başarısızlığa mahkûm güdük girişimler olduğuna dikkat çekmiştir.²⁴⁵

Bireysel anlamda Filistin’de yaşamak faziletli ve gerekli bir tavır olarak teşvik edilmekle²⁴⁶ beraber kolektif şekilde yapılması dinen yasaklanmıştır. Buna göre Yahudiler Filistin’e toplu şekilde göç etmeyecek ve bu şekilde kendi inisiyatifleriyle Tanrı’nın elini zorlamayacak, sürgün boyunca hâkimiyetleri altında bulundukları milletlere isyan etmeyecek ve diğer milletler de onlara baskı yapmayacaklardır.²⁴⁷ Ancak Yahudi tarihine bakıldığında ekseriyeti dindarlar tarafından yapılan birçok göçün olduğu görülecektir. Nitekim hareketin kurucusu olan R. Zalman’ın liderliğinde, yine böyle toplu bir göçün etkisinin olduğu daha önce ifade edilmiştir. Öyleyse dindar olan bu kimselerin Filistin’e hareketini nasıl anlamak gerekmektedir. Böyle bir yasağı ihlal edip dindarlıklarına hâlel mi getirmişlerdir yoksa süreç onları istemese de bunu yapmaya mı zorlamıştır? Ne dindarlıklarına hâlel getirmişler ve bunu bir ihlal olarak düşünmüşler ne de buna zorlanmışlar. Çünkü Siyonist hareket ortaya çıkana kadar bu yasak kati bir hüküm algılanmamış ve onlar göçü, kurtarıcı süreci engellemekten ziyade uyaran bir işlev şeklinde görmüşlerdir. Dolayısıyla Siyonizm’in ortaya çıkışıyla birlikte göç, dindarlarla Siyonistleri birbirinden ayırt eden bir husus hâline dönüşmüştür. Siyonizm, dindar Yahudiler tarafından bugüne kadar değerli olan ne varsa hepsine meydan okuyan bir hareket görüldüğü için bu mesele, aslında gerçek tartışmayı engelleyen sis perdesi işlevi görmüştür.²⁴⁸

Hasidler açısından Filistin’e göç, bölgenin maneviyatından faydalanmak amacıyla yapılan bir eylemdir. Yani yasak olduğu ifade edilen hükümler tevil edilmiş ve göçün kişiler üzerinde olumlu etkiler bırakacağı umut edilmiştir. Siyonizm’in ortaya çıkışıyla birlikte ise iki tarafı birbirinden ayıran turnusol kâğıdı işlevi görmüştür. Artık Filistin’e toplu göç, Tanrı’nın ve Tora’nın egemenliğinden ayrılmak ve sürgün gerçeğinden uzaklaşmakla özdeşleştirilmiştir. Naftali Yosef Brawer, sürgün gerçeğine bu denli vurguya rağmen R. Shalom’un Siyonizm karşıtlığının temelinin yukarıda ifade edilen teolojik kabuller olmadığını iddia etmiştir. Brawer, daha ziyade

---

²⁴⁵ Brawer, **Resistance and Response to Change**, s. 103-7.

²⁴⁶ Zalman, **The Rambam’s Mishneh Torah**, Judges: The Laws of Kings and Their Wars 5:9, 11-12

²⁴⁷ B.T. Ketubot 111a.

²⁴⁸ Brawer, s. 88-90.

R. Shalom'un Siyonizm'den rahatsızlığını ve şüphe duymasını ön plana çıkartmış, Filistin'e göç meselesinin ise mücadelesinde ona yardımcı olan bir araç olduğunu vurgulamıştır. Bundan kaynaklı olarak biraz önce de dile getirildiği gibi asıl tartışmanın doğrudan Siyonizm'in kendisiyle yapıldığı ancak mücadelenin göç üzerinden sürdürüldüğü belirtilmiştir. Hareketin yeşivasında eğitim-öğretim faaliyetinde bulunan kimselerin cephenin önünde mücadele edecek hazır ve nazır bir nefer görülmesi de meselenin teolojik olmadığına kanıttır.²⁴⁹

R. Shalom'un Siyonizm'e eleştirisi haksız bulunmuştur. Her türlü yerleşime ve zirai sömürgeleştirmeye karşı çıkmasına rağmen seleflerinin Filistin'deki hasidleri desteklemesi ve kendisinin de benzer bir faaliyet içerisinde bulunması eleştiri konusu olmuş ve tutarsızlıkla suçlanmıştır. Desteğin, sömürgeleştirmeye değil Tanrı'nın arzusunu yerine getirmek maksadıyla kutsal topraklara gidip oranın maneviyatından faydalanan dindarlara verildiğini ifade eden R. Shalom, Hebron'daki yerleşimin bunun bir parçası olduğunu hatta Siyonizm'le uzaktan değil de yerinden mücadele edilmesi gerektiği düşüncesinden dolayı alternatif olarak bunun desteklendiğini belirtmiş ve tüm itirazlara karşı çıkmıştır. Siyonist öğretinin hareketin içine kadar sızdığını fark eden R. Shalom, yeşivadan çıkarılma, yardım ve desteklerin kesilmesi gibi çeşitli önlemler alarak bu tehdidi ortadan kaldırmaya çalışmıştır.²⁵⁰

Aslında görüldüğü üzere R. Shalom'un temel refleksini Siyonist projenin getirdiği şüphe ve endişe oluşturmaktadır. R. Shalom'un Siyonizm'e yönelik hemen hemen bütün karşıtlıklarında bunun izini görmek mümkündür. Genellikle karşıtlığın gerekçesi onlar tarafından yapılan eylem ve devamında gelen şüphe hissiyle ifade edilmiştir. Bu minvalde Siyonizm'in, Yahudi ruhunu zehirlediği düşünülmüş ve Habad-Lubaviç alternatif panzehir rolünde otantik bir Yahudilik anlayışı oluşturmaya çalışmıştır.²⁵¹ M. Friedman'ın, Siyonizm'in kurucu babası Theodor Herzl'in 1897'de Basel'de I. Siyonist kongreyi toplamasıyla hemen sonrasında "Tomchei Temimim" adlı yeşivanın kurulmasının arasındaki yakınlığa dikkat çekmesi bu açıdan önem arz

---

²⁴⁹ Brawer, **Resistance and Response to Change**, s. 140-43.

²⁵⁰ Brawer, s. 168-76.

²⁵¹ Aviezer Ravitzky, "The Contemporary Lubavitch Hasidic Movement", **Accounting for Fundamentalisms: The Dynamic Character of Movements**, ed. Martin E. Marty ve R. Scott Appleby Chicago: University of Chicago Press, 1994, s. 314.

etmektedir.²⁵² M. Friedman bu yakınlıktan kaynaklı, ikisi arasında bir ilişki görmüş olsa da yeşivanın kurulmasındaki asıl amacın Siyonizm'e alternatif değil Mitnagdim'e cevap vermek ve Yahudi kimliğinin muhafazası için mücadele etmek olduğu daha önce de ifade edilmişti.

Habad'ın Mesihî kurtuluş süreci açısından bu dönem önemli bir kırılmadır. R. Shalom'un seleflerinde kurtuluşa dair vurgunun bulunmadığı görülmektedir. Onlar genel kurtuluştan ziyade bireyin içsel kurtuluşuyla ilgilenmeyi tercih etmişler ve Mesih'in zamanının henüz gelmediğini ifade ederek girişimde bulunmamışlar.²⁵³ Siyonizm'in kurtuluş vaadi, 1. Dünya savaşının atmosferi ve ifade edilen tüm bu süreç ise R. Shalom'da kurtuluşun yakın olduğu düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla da yaşananlar R. Shalom'da Mesihî süreci hızlandırmaya yönelik umudu ortaya koymuş ve onun seleflerinden farklı tutum takınmasını zorunlu hâle getirmiştir. Bu farklılık onun Habad-Lubaviç'in misyonunu şekillendirmesine yol açmıştır. Buna göre mevcut çağ Mesih'in gelişini müjdelemektedir. Mesih'in gelişi Habad öğretisinin tüm Yahudiler arasında yayılmasına bağlıdır. Yani, evrensel Yahudi misyonunun ve temel hakikatin taşıyıcısı olmak, hareketin dünyadaki temel fonksiyonudur. Bu sürecin bir parçası olarak saygısızlığın artacağını ve Tanrı'nın düşmanlarının güçleneceğini ifade eden R. Shalom, biraz önce de belirtildiği gibi Habad-Lubaviç mensuplarının dünyaya huzur ve mutluluk getirecek kurtuluş sürecine liderlik edeceğine inanmıştır.²⁵⁴

R. Shalom, pasif bekleyiş döneminden ziyade Mesihî sürecin içerisinde olduklarını vurgulamış, yapılması gerekeni aktif katılım ve öğretilerin yayılması şeklinde belirtmiştir. Bundan dolayı Filistin'deki Yahudi yerleşimini Mesih'in gelişinin müjdesi gören Siyonist anlayışa itiraz edilmiş ve beklentinin gerçekleşmesinin sadece Habad öğretileriyle mümkün olacağı kabul edilmiştir. Bu durum pasif şekilde beklenilmesi gerektiği düşüncesine karşı çıkmasıyla da diğer anlayışlardan farklılığını ortaya koymuştur.²⁵⁵ Kısaca Habad-Lubaviç rebbesi, kurtuluşu getirebilecek yegâne unsurun hasidik öğreti olduğunun altını çizmiş, yerleşme vb. durumların bununla bir ilişkisinin olmadığını ve Siyonizm'in ortaya

---

²⁵² Friedman, Habad as Messianic Fundamentalism, s. 335.

²⁵³ Ravitzky, The Contemporary Lubavitch Hasidic Movement, s. 313.

²⁵⁴ Friedman, s. 335-36.

²⁵⁵ Friedman, s. 336.

koyduklarının alternatif olmakla beraber süfli bir öğretiden ibaret olduğunu ifade etmiştir.

Aynı anda birçok liderin ortaya çıkışı, harekete uzun yıllar merkezlik yapan Lubaviç'ten zorunlu göç, Siyonizm'in ortaya çıkışı ve dönemin getirdiği daha birçok husus Habad-Lubaviç'in evrenselleşmesinde ve misyonun daha geniş kitlelere ulaştırılmasında etkili olmuştur. Taşımacılıkta gerçekleşen yenilikler, posta ve telgraf gibi iletişim araçlarının ortaya çıkışı da diğer faktörlerdendir. Bu imkânları kullanan hareket liderleri çeşitli yerlere mektuplar yazmış ve ziyaretleri sıklaştırarak dünya çapında ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. 1904-5 yılındaki Rus-Japon Savaşı sırasında Yahudilere yönelik girişimler buna örnektir. Rus ordusundaki Yahudi askerlerin dini ve manevi ihtiyaçlarının güvence altına alınması için çabalanmış ve Yahudi liderlerin dikkati bu noktaya çekilmeye çalışmıştır. Rus yetkililerle irtibat kurmak suretiyle de Yahudi askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması için destek talep etmiştir.²⁵⁶

R. Shalom'un ilgisi sadece onlarla sınırlı kalmamış, Doğu Yahudilerinin bir parçası Kafkas-Dağ Yahudileriyle de bilhassa alakadar olmuş ve onlara bazı elçiler göndermiştir. Bu elçiler temel dini bilgileri, Tora'yı ve Tanrı'yı çocuklara öğretmek sonraki aşamada ise bu anlayışın devam edebilmesi için gerekli kurumsal yapıları kurmak ve uzman kişileri yetiştirmek amacıyla bu topraklara gitmişlerdir.²⁵⁷ Tüm bunlar R. Shalom ve sonraki dönemde oğlu R. Joseph Isaac eliyle girişilen faaliyetlerdir. Bu denli açılmaya yönelik faaliyetlerde bulunmasından kaynaklı olarak Hasidizm'in gelişiminde modern teknolojinin önemini kavrayan ilk hasidik liderler olduğu düşünülmüştür.²⁵⁸

Tarih, Habad-Lubaviç liderlerini farklı kararlar almaya sevk etmiştir. Verilen bu kararlar hareketin misyon öğretisinin sistematik hâle getirilmesi ve öğretilerin yayılması için daha fazla çaba verilmesi gerektiği inancına yol açmıştır. Bu inanca sebep olan etmen ise Mesih'in gelişi sürecine aktif şekilde katkıda bulunma

---

²⁵⁶ Eli Rubin, “**The Chinese Matzah Campaign of 1905**”, erişim 10 Haziran 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2174130/jewish/The-Chinese-Matzah-Campaign-of-1905.htm.

²⁵⁷ “**The Rebbe Rashab and the Mountain Jews**”, erişim 10 Haziran 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/109629/jewish/The-Rebbe-Rashab-and-the-Mountain-Jews.htm.

²⁵⁸ Friedman, Habad as Messianic Fundamentalism, s. 337.

gerekliliğidir. Süreç, Habad-Lubaviç'i sınırların ötesine geçirerek, dünya çapında misyon hedefi güden bir harekete dönüştürmüş ve R. Joseph Isaac ile birlikte bu hedefin gerçekleşmesi için çeşitli adımlar atılmıştır.

1.6. R. Joseph Isaac Schneersohn ve Hareketin Amerika'ya Taşınması

1.6.1. Hasidik Lider Olarak R. Joseph Isaac Schneersohn

R. Joseph Isaac Schneersohn, R. Shalom Dov Baer'in tek çocuğudur, 1880 yılında Lubaviç'te dünyaya gelmiştir ve küçük yaşlardan itibaren hareketin çalışmalarına dâhil edilmiştir. On beş yaşındayken babasının kişisel sekreteri olan ve ölümüne kadar onun sağ kolu olarak hizmet eden R. Isaac,²⁵⁹ 17 yaşındayken Habad-Nezhin lideri, 3. rebbe'nin oğlu Israel Noah'ın torunu Nehamah Dinah (1882-1971) ile evlenmiştir.²⁶⁰ Bir önceki başlıkta da belirtildiği gibi babası R. Shalom Dov Baer, yaşamış olduğu rahatsızlıktan dolayı uzun süreli bir yerde bulunamamıştır. Sürekli yurt dışında bulunması da işlerin çoğu zaman oğlu üzerinden yürütülmesine yol açmıştır. Babasının özel temsilcisi sıfatıyla birçok göreve ve delegasyona katılan R. Isaac'i gölge başkan şeklinde ifade etmek mümkündür. Habad-Lubaviç'in ilk yeşivasının kurulmasına ve bu kurumun sürekliliğinin sağlanmasına emek veren R. Isaac, yeşiva yöneticiliğinin (*menahel po'el*) yanında manevi rehberlik dâhil tüm işlerin sorumluluğunu da üstlenmiştir.²⁶¹ Vazifesi sadece yeşivayla sınırlı kalmayan R. Isaac, mezun olan öğrencilerin tek bir çatı altında buluşmasına da öncülük etmiş ve 1917 yılında *Agudat ha-Temimim* adlı yapıyı kurdurmuştur.²⁶²

R. Isaac'in tek çocuk olması babasının ölümü sonrası hareketin liderliğiyle ilgili rekabeti ortadan kaldırmıştır. Ancak hareket içinden bazı şahsiyetlerin önemsiz de olsa onun liderliğine engel teşkil ettiği düşünülebilir. Hiçbirinin R. Isaac kadar idari tecrübeye sahip olmaması ve onun hanedanının tek varisi olması bu noktada büyük bir avantaj görülmektedir. Hanedandan sadece 3. rebbenin iki torunu R. Shmaryahu Noah (ö. 1923) ve R. Isaac hayatta kalmıştır. Normal şartlarda R. Noah yaşı olmasından

---

²⁵⁹ Kaminetski, **Days in Chabad**, s. 216-17.

²⁶⁰ Kaminetski, s. 33.

²⁶¹ Brawer, **Resistance and Response to Change**, s. 248, 273-74, 282.

²⁶² Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 261.

kaynaklı adaylık için daha uygun biridir. Ancak oğlunun vefatından dolayı soyunu devam ettirecek kimseye sahip olmaması onun aleyhinedir. R. Isaac ise ona göre daha genç bir yaşa sahip olmakla idari ve manevi rehberliğin yanında enerji ve aktifliğiyle gerekli yetkinliğe ve etkinliğe sahip bir kişidir. R. Shmaryahu Noah'tan başka babasının önemli takipçilerinden biri olan R. Isaac Horowitz'in de kendisine rakip olabileceği öngörülmüştür. Ancak hanedanın içerisinde gelmemesi teamüllere aykırı bu durumun gerçekleşme ihtimalini devre dışı bırakmıştır. R. Isaac'ın hanedanın varisi olması, genç ve dinamik yapısının yanında babasının yokluğunda birçok idari ve manevi işte önderlik yapmasının da liderliğin kendisine doğru yönelmesinde etkili olduğu kabul edilmiştir.²⁶³

R. Shalom Dov Baer'in vefatı öncesi oğlunun liderliğinin kabulüne yönelik bazı girişimlerde bulunduğu görülmektedir. R. Shalom açık bir talimat vermemekle beraber yazdığı mektupta oğluna faaliyetlerine devam etmesi gerektiği hususunda tavsiyelerde bulunmuş ve R. Isaac'ın ancak bu şekilde kabul görebileceğini ifade etmiştir. Yani herhangi bir kimseye baskıda bulunmasa da liderliğin oğlu üzerinden sürmesini arzu etmiş ve bunun yolunu vazifelerinin ifasında göstermiştir.²⁶⁴ Genellikle evliliklerin altında da liderlikle ilgili durumların etkili olduğu kabul edilmiştir. Nitekim R. Isaac'ın evliliği, öncelikle onun hareketin liderliğini devam ettirmesine yönelik beklentinin gerçekleşmesi için yapılan stratejik bir hamle, sonrasında ise Habad'ı R. Isaac'ın liderliği altında birleştirmeye matuf bir girişim olarak düşünülmüştür.²⁶⁵ Aslında liderlik hususunda tek çocuk olması hasebiyle R. Isaac'e engel olacak kimse yoktur. Gerek hanedan içinden gerekse hanedan dışından isimleri zikredilen şahsiyetlerin lider kabul edilmelerinin ihtimal dâhilinde olmadığı görülmektedir. R. Shalom'un oğlu için girişimlerini ise ileride oluşabilecek risklere karşı şimdiden alınan önlemler ve Habad hanedanını Lubaviç altında birleştirmeye yönelik adımlar şeklinde yorumlamak gerekmektedir. Bunların zaten tek aday olan R. Isaac'ın liderliğinin gerçekleşmesinde ve onun yerinin sağlamaştırılmasında destek mahiyetinde etkili olduğunu söylemek mümkündür.

---

²⁶³ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 252-56.

²⁶⁴ Ehrlich, s. 258.

²⁶⁵ Heilman, **Who Will Lead Us?** s. 229.

Yeşivanın, öğrencilerin ve mezunların da hareketin genişlemesi ve onun liderliğinin kabul edilmesinde etkili olduğu söylenmektedir. Buradaki hayat, kişileri birlik ve beraberliğe yöneltirken aynı zamanda harekete karşı güçlü aidiyet hisleri oluşturmaktadır. Bu kitle başarının sağlanmasında hazır bir kitledir. Nitekim *Tomchei Temimim* ve mezunları tek bir çatı altında toplayan *Agudat ha-Temimim* bireylerin ve toplulukların Habad-Lubaviç mensubu olmalarında etkili olmuş aynı zamanda onların etrafında oluşan geniş ağ önce Sovyet Rusya'da, sonrasında Amerika'da R. Isaac'ın liderliğinin kabul görmesinde başat rol oynamıştır.²⁶⁶

R. Isaac'ın üslubunun da kitlelerin onu kabul etmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Halka yönelik bir tarz benimsemesi geniş kitlelerin arkasından gelmesine yol açmıştır. Ancak yöneticilik faaliyetleriyle ön plana çıkması ve ilmi birikimini ortaya koyamaması onu eleştirilerin odağı hâline getirmiştir. R. Isaac daha çok toplumsal, sosyal ve politik konularda aktif olmuş, hareketin ve Yahudilerin faydasına olacak şekilde eylemlerde bulunan bir liderlik sergilemiştir. İlerleyen satırlarda ifade edeceğimiz üzere Sovyet Rusya'daki birçok Yahudi liderin şartların dayanılmaz hâle gelmesi neticesinde bölgeden ayrılmasıyla oluşan boşluk ve devamında tutukluğuyla uluslararası üne kavuşması onun liderliği açısından önemli bir milat olmuştur. Bu durum R. Isaac'ın yönetim ve idari kabiliyetlerini ortaya koymasına fırsat vermiştir.²⁶⁷ Sovyet Rusya'nın binlerle ifade edilen Yahudi okulunu ve sinagogunu kapatması karşısında,²⁶⁸ R. Isaac'ın faaliyetleri daha önemli hâle gelmiştir. R. Isaac'ın Yahudi geleneğinin sürekliliğine yönelik katkıları, özellikle eğitim-öğretim faaliyetleri noktasında verdiği kararlar hem hareketin ve Yahudi anlayışının gelişmesine hem de otoritesinin kabulüne etki etmiştir. Yahudi geleneğinin olmazsa olmaz kurumlarından biri görülen heder ve yeşivaların muhafazasına öncelik veren R. Isaac, burada eğitim veren kişilerin haklarının savunulmasına da liderlik yapmıştır. Bir taraftan emir ve yasakların yanında ibadetlerin de özgürce yapılacağı iş

---

²⁶⁶ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 261; Brawer, **Resistance and Response to Change**, s. 261-62; 266.

²⁶⁷ Ehrlich, s. 258; 261.

²⁶⁸ Heilman, **Who Will Lead Us?** s. 231.

imkânlarının oluşturulması için Yahudiler cesaretlendirilmiş diğer yandan her türlü zorluğa sabır ve metanetle karşılık verilmesi tavsiye edilmiştir.²⁶⁹

R. Isaac, Yahudi kimliğinin inşasına yönelik tüm bu eylem ve faaliyetlerin sonucunda 1927 yılında Komünist partinin girişimleriyle tutuklanmıştır. Petersburg'daki Spalerno Hapishanesinde hapis cezasına çarptırılan R. Isaac hakkında idam kararına varılmıştır.²⁷⁰ R. Isaac daha önce de birçok kez tutuklanmasına rağmen²⁷¹ bu seferki uluslararası düzeyde dikkat çekmiştir. Muhtemel sebeplerden biri hareketin lideri olmasıdır. Liderin oğlu olmakla doğrudan lider olmak arasında fark olsa gerektir. Ayrıca oluşan liderlik boşluğunda geride kalan bir kişi olması ve neredeyse bölgedeki tüm Yahudilere hizmet etme güdüsüyle liderlik etmesinin de verilen bu cezada etkili olduğu söylenebilir. Nitekim diğerlerinin hapis cezası bunun ise idam kararı şeklinde çıkmasında onun Rus siyasetine karşı yürütmüş olduğu faaliyetlerin de etkisi şüphesizdir. Yürütmüş olduğu faaliyet bir taraftan onu idam sehпасına kadar götürmüşken diğer taraftan aynı faaliyetler neticesinde kurmuş olduğu ilişkiler onu bu cezadan kurtarmıştır. Uluslararası tanınırlığa sahip kişi ve kurumlar devreye girmiş, etki ve yetkilerini kullanarak R. Isaac'ın salıverilmesini sağlamıştır.²⁷²

Bu durum diğer rebbelerde olduğu gibi onun da Yahudi geleneği ve kimliğinin muhafazası için ölümü göze alan bir kahraman şeklinde algılanmasına yol açmış ve bu sayede uluslararası tanınırlığa ve saygınlığa sahip Yahudi bir lidere dönüşmüştür. Daha öncesinde sınırlı imkânlar altında faaliyetler düzenlemeye çalışan ve girişimlerinden eli boş dönen R. Isaac, salıverilmesinden sonra finansman ve destek noktasında daha az sıkıntı çekmiştir.²⁷³ I. Dünya savaşında Filistinli Yahudilere yardım yapmak amacıyla kurulan *Joint Distribution Committee* (Birleşik Dağıtım Komitesi) 1920'lerden itibaren Sovyet Yahudilerinin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Birçok Yahudi liderin 1922'de bölgeden ayrılmasıyla oluşan boşluk R.

---

²⁶⁹ Ehrlich, *Leadership in the Habad Movement*, s. 264.

²⁷⁰ “**The Rebbe Yosef Yitzchak: A Biographical Outline**”, erişim 03 Temmuz 2019, <https://www.chabad.org/article.asp?aid=2719465>.

²⁷¹ Nissan Mindel, “**Biography of Rabbi Yosef Yitzchak Schneersohn**” Erişim 03 Temmuz 2019. <https://www.chabad.org/article.asp?aid=157177>.

²⁷² Schneersohn, “**Likkutei Dibburim- 6 -**”, böl. 68.

²⁷³ Ehrlich, s. 262.

Isaac'ı Rusya'daki Rabbani Konseyin başına getirtmiş, uluslararası tanınırlığa sahip olmasıyla da yardım fonlarının onun tarafından dağıtılmasına imkân vermiştir.²⁷⁴

R. Isaac, Rabbani Konseyin yetki ve etkisini kullanarak bölgedeki Yahudi cemiyetlerini, komünizm ve zararlı ideolojiler karşısında Yahudi kimliğinin muhafazası altında birleştirmeyi başarmıştır. İyi bir yönetici ve politikacı olması, Yahudi gruplar arasında dengeleri gözeterek hasid olmayanların da haklarını savunmak için mücadele vermesi ve bunların sonucunda tutuklanması onun otoritesini kuvvetlendirmiştir. Başarılı eylemleri Rabbani Konseyde kendisine yönelik eleştirileri ortadan kaldırmıştır. Muhtemelen bu süreç olmasaydı R. Isaac ne bölgesel bir lider olmaktan öteye geçecek ne de düne kadar faaliyetlerine muhalefet ettiği bir yapının başına geçme imkânını bulacaktı. Böyle bir karizmadan kaynaklı olarak Litvanya'nın Riga şehrinde sürgünde olmasına rağmen işleri kolaylıkla yürütebilmiştir.²⁷⁵

R. Isaac'ın hayatı, babasının ortaya koyduğu ilke ve öğretilerin görünür hâle gelmesi için verdiği mücadeleyle geçmiştir. Devir aydınlanma, Yahudilerin sivil haklar elde etmesi (emansipasyon), Rus baskısı ve Siyonizm gibi birçok düşünce ve ülkünün Yahudi geleneksel hayatını tehdit ettiği, belli oranlarda da bunu başardığı bir dönemdir. Temellerin yıkıldığı Yahudi dünyasında çağın ihtiyaçları gözetilerek geleneksel Yahudiliğin yeni baştan inşası gerekmiştir. Habad-Lubaviç rebbelerinin kendini konumlandığı yer ve Yahudilerin asimilasyonuna karşı verilen mücadele, hareketi iç misyonerlik yapan bir cemaate dönüştürmüştür.²⁷⁶

İlerleyen satırlarda detaylıca açıklanacak olmakla birlikte Rus otoritelerin tavır ve faaliyetlerinin artık dayanılamayacak kadar ağırlaşması göçü zorunlu hâle getirmiştir. R. Isaac ve hasidlerin Amerika'ya göçü üç açıdan önem arz etmektedir. İlki hasidlerin Rusya'da yaşadıklarına bir son vermesi ve bunlardan kurtulmasıdır. İkincisi ideolojinin dönüştürülmesi açısından önemli bir dönüm noktası olmasıdır. Üçüncüsü ise hareket mensuplarının yeni bir dünyada yeni başlangıçlara kapı aralamasıdır. Nitekim R. Isaac, Amerikan topraklarına ayak basar basmaz hareketin

---

²⁷⁴ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 257; Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 77-78; Ayrıca Bkz: Schneersohn, "**Likkutei Dibburim- 6 -**", b6l. 62 (1-2) 63 (1).

²⁷⁵ Ehrlich, s. 257-62.

²⁷⁶ Friedman, **Habad as Messianic Fundamentalism**, s. 338.

geleceğine yön verecek ana kuruluşları oluşturmuştur. 5. rebbe Shalom Dov Baer tarafından temelleri atılan misyon ideolojisi, 6. rebbe Joseph Isaac'ın yapısal faaliyetleriyle kurumsal bazda somut ve görünür olmaya başlamıştır.

1.6.2. R. Joseph Isaac'ın Harekete Etkisi

1.6.2.1. Amerika'ya Göç ve R. Joseph Isaac'ın Liderliğinde Kurumsallaşma

Avrupa merkezli aydınlanma fikri, sekülerleşmeye yönelik eğilimler, ulusal ve sosyalist ülkeler ve Siyonist hareket geleneksel hayat tarzını sarstığı ve hasidlerin savunma pozisyonuna geçmelerine neden olduğu için yirminci yüzyıl genellikle Hasidizm'in duraklama eğilimine girdiği dönem kabul edilmektedir.²⁷⁷ 1881-1900 arası 760.000'den fazla Yahudi, Doğu Avrupa'dan, 1901-1914 arasında ise yaklaşık 1,6 milyon Yahudi, Rusya ve Galiçya'dan göç etmiştir.²⁷⁸ İmparatorlukları yıkan, yeni ülkelerin kurulmasına sebep olan I. Dünya savaşı ve takip eden ekonomik sıkıntılar hasidler ile liderleri arasındaki ilişkiyi akamete uğratmıştır.²⁷⁹ Çar II. Nikolay'ın (1868-1918) 1917 tarihinde tahttan ayrılmasıyla başarıya ulaşan Bolşevik Devrim de²⁸⁰ beklentileri karşılamamış, dini grup ve cemaatler baskı altına alınmıştır. 6059 olan sinagog sayısı baskılar neticesinde 1928 yılında 261'e kadar gerilemiştir.²⁸¹ 1929 yılında yayımlanan "Dini Kurumlarla İlgili Kararname" ile de Rusya'daki dini kurumlar bir nevi devlet tarafından fişlenmiştir.²⁸²

Habad-Lubaviç Rusya'da kalmaya, faaliyetlerini gizli sürdürmeye ve Yahudilere dayanma gücü ve mücadele azmi vermeye devam etmekle beraber yeni arayışlara da kapıyı kapatmamıştır.²⁸³ Filistin'e göç Yahudiler için bu ihtimallerden

---

²⁷⁷ Lloyd P. Gartner, "Hasidism", **Encyclopaedia Judaica**, ed. Fred Skolnik, Farmington Hills, Mich. Detroit: Thomson Gale; Macmillan Reference, 2007, 8:396.

²⁷⁸ Mark Kupovetsky, "Population and Migration: Population and Migration before World War I", erişim 28 Ağustos 2018, http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Population_and_Migration/Population_and_Migration_before_World_War_I.

²⁷⁹ Assaf, "Hasidism", http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Hasidism/Historical_Overview (erişim: 08.11.2018).

²⁸⁰ Dualı, **Çarlık Rusyasında Yahudiler**, s. 211-12.

²⁸¹ Şir Muhammed Dualı, "Rus Ortodoks Kilisesi'nin Siyasi Tarihi", **Milel ve Nihal Dergisi** X, sy 2 2013, s. 82.

²⁸² Şir Muhammed Dualı, "XX. Yüzyıl Rusyası Sosyo-Politik Yapısında Rus Ortodoks Kilisesi'nin Rolü", Doktora, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, 2012, s. 103.

²⁸³ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 333.

birisi olmuştur. Ancak, zaman zaman Osmanlı yönetimi Filistin'e yapılacak göçleri sınırlandırmış veya yasaklamıştır. Filistin'e toplu göç dinen kabul görmediği gibi ekonomik açıdan çok sınırlı imkânlarla sahip olan Filistin'dekiler genellikle maddi desteklerle hayatlarını devam ettirebilmiş ve tarımsal faaliyetlerle ilgilenmeye çalışmışlardır.²⁸⁴ Rusya'da yaşanan zulüm ve sıkıntılar karşısında kitlelerin öncelikli olarak müracaat ettiği bir başka adres ise hasidiler arasında olumsuz imaja sahip olan Amerika olmuştur. Ancak Amerika'nın tercihten çıkıp zorunluluk hâline gelmesiyle 1920'lerin sonunda Yahudi sayısı 4,5 milyona ulaşmış ve burası Yahudi dünyasının yeni merkezi olmaya başlamıştır.²⁸⁵

Doğu Avrupa'daki Yahudi varlığı Sovyet rejiminin baskılarından sonra ikinci bir darbe daha almıştır. Nazilerin yükselişi ve Yahudilere yönelik katliamlar (Holokost) Tanrı'nın varlığı ve dini inanç üzerinde zafiyet meydana getirmiştir.²⁸⁶ Soykırım dini inançlar kadar Yahudi varlığında da büyük bir yıkım bırakmış ve en büyük zararı hasid kitleye vermiştir. Hasidik liderlerin Siyonizm'i reddederek Filistin'e göçe karşı çıkması aynı zamanda takipçilerin Amerika'ya geçişine sıcak bakmaması bunun en büyük sebebi olarak ifade edilebilir. Dini amaçlarla Filistin'e yerleşen küçük dindar gruplar ve bir şekilde Amerika'ya göç etmiş olanlar hariç hasid varlığının neredeyse Holokost ile birlikte Doğu Avrupa'dan silindiği söylenebilir.²⁸⁷

Hasidik hareketin yeniden doğuşunda cemaatlerin, tsadiklerine olan bağlılığı ana etken kabul edilmektedir.²⁸⁸ Hayatta kalan liderlerin hem tüm olumsuzluklara karşın yıkılmayan, her şeye rağmen yaşamaya devam eden ve bunun için mücadele eden karizması hem de fikir ve inançlarını toplumsal hayatla bütünleştirmesi ve ihtiyaç duyulan yapıları oluşturmalarının ciddi etkileri olduğu düşünülmüştür.²⁸⁹ Bu süreçte yer

---

²⁸⁴ Dualı, **Çarlık Rusyasında Yahudiler**, s. 134; 143

²⁸⁵ Yusuf Besalel, **Yahudi tarihi**, Genişletilmiş. 2. bs, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2003, s. 94.

²⁸⁶ Assaf, "**Hasidism**", http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Hasidism/Historical_Overview (erişim: 08.11.2018).

²⁸⁷ Allan Nadler, "Eastern Europe, Practice of Judaism", **The Encyclopaedia of Judaism**, ed. Jacob Neusner, Alan J. Avery-Peck, ve William Scott Green, Leiden: E.J. Brill, 2000, 1:220.

²⁸⁸ Nehemia Polen, "Rebbetzins, Wonder-Children, and the Emergence of the Dynastic Principle in Hasidism", **The Shtetl: New Evaluations**, ed. Steven T Katz, New York: New York University Press, 2007, s. 53.

²⁸⁹ David Biale vd., "Postwar Phoenix: Hasidism after the Holocaust", **Hasidism: A New History**, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2017, s. 673.

ve coğrafyaya belli kutsallık atfedilmiş, geleneğe sadakat göstermek ve diğerlerinden kendilerini ayırt etmek için Holokost öncesi isimlere müracaat edilmiş ve çoğunluk tarafından yeni isimler alınması reddedilmiştir.²⁹⁰

Mücadele verenlerden biri de Habad-Lubaviç'in 6. rebbesi J. Isaac'dır. Her ne kadar kendisi göçe şiddetli şekilde karşı çıkmış olsa da şartlar onu buna mecbur etmiştir. R. Isaac, hareketin buradaki öncü şahsiyetlerinden biri olan R. Moshe B. Rivkin'e (1893-1977) Amerika'ya gelmeye karar verdiğini bildirmiş ve yolculuğun belli zorlukları olmakla beraber Tanrı'nın yardım ve inayetiyle bu zorlukların üstesinden gelmeyi ümit ettiğini belirtmiştir.²⁹¹

18 Eylül 1929'da New York'a ayak basan, Baltimore, Boston, Washington, Milwaukee, Chicago ve Detroit gibi birçok şehri ziyaret eden R. Isaac, Başkan Herbert Hoover tarafından da kabul edilmiştir. R. Isaac'ın, ziyaretlerinde iki hususa odaklandığı görülmektedir. İlki Rusya'daki Yahudilerin durumu hakkında bilgi vermek ve Amerikan Yahudilerinin dikkatini buraya çekebilmek, diğeri ise Amerika'da Yahudilerin kendi kimliklerini ortaya koyabilecekleri yeni bir merkez inşa etmektir. Rebbe, madden ve manen din kardeşlerine destek taleplerinin yanında Amerikan Yahudilerinin mevcut durumuna yönelik teşviklerde bulunmuş, Tora'ya bağlılığı ve Yahudi halkının liderleriyle birlikte çalışma beklentisini de ifade ederek ziyaretini sonlandırmıştır.²⁹²

Göç edenleri dini sınırlar içinde muhafaza edip onları toplamak, Rusya'da yaşananları dışarıdaki insanlara iletmenin yanında onların desteğini çekmek ve rebbeyi Amerika'ya yerleştirme ve şartları buna uygun hale getirmek için bir dizi kurumsal faaliyete girişilmiştir. Amerika'daki Habad mensuplarını bir araya getirmeye yönelik girişimlerin ilki 1924 yılında kurulan *Agudat Hasidim Anshei Chabad*'dır

---

²⁹⁰ David Biale vd., "America: Hasidism's Goldene Medinah", **Hasidism: A New History**, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2017, s. 683.

²⁹¹ Yosef Landa, "The Historic Visit by the Sixth Rebbe of Chabad to St. Louis - The Royal Welcome of May 4-13, 1930", erişim 03 Temmuz 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3715920/jewish/The-Historic-Visit-by-the-Sixth-Rebbe-of-Chabad-to-St-Louis.htm.

²⁹² Landa, "The Historic Visit by the Sixth Rebbe of Chabad to St. Louis", https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3715920/jewish/The-Historic-Visit-by-the-Sixth-Rebbe-of-Chabad-to-St-Louis.htm.

(ACHACH=Habad Hasidik Yahudiler Birliği). Daha sonraları ismi ve yapısı değişecek olan bu kuruluş Habad-Lubaviç'in dünyadaki, özellikle R. Isaac'in liderliği altındaki etkinliklerinin temel aracı olacaktır.²⁹³ Yeşivadan mezun olmuş öğrencileri tek bir çatı altında toplamayı amaçlayan *Agudat ha-Temimim* adlı yapı da hasidlerin Amerika'ya gelişinde ve işlerin yürütölmesinde kolaylıklar sağlamıştır. Diğer ölkelerdeki kardeşleriyle iletişimi dinamik tutup, harekete ve rebbeye finansal yönden yardımcı olmayı hedefleyen kuruluş hem hasidlerin Amerika'ya alışmalarında hem de kurdukları ilişkiler vasıtasıyla geniş bir ağ kurup hareketin nüfuzunun artmasında önemli işlev görmüştür. Prestijli birçok Habad hahamı belli makamları işgal ederek hasidik öğretinin yayılmasına ve R. Isaac daha Amerika'ya gelmeden liderliğinin pekiştirilmesine yardımcı olmuştur.²⁹⁴

R. Isaac'in gelişi ve 19 Mart 1940 yılında New York'a yerleşmesiyle birlikte atmosfer umut dolu ve canlı bir hâl almıştır.²⁹⁵ Amerika'da yapılan ilk icraatlardan biri Brooklyn'deki Crown Heights semtinde 770 East Parkway adresinde merkez inşası için girişimde bulunmaktadır.²⁹⁶ Bu andan itibaren Rusya'daki Lubaviç'in merkezi yerini, Crown Heights, 770 East Parkway almıştır. Burası AGUCH'un yanı sıra Ohelei Torah adlı yeşivaya ve daha birçok kuruluşa merkezlik yapacaktır. 770 East Parkway, Doğu Avrupa'da ortaya çıkmış, yaşanan sıkıntılar neticesinde Amerika'ya göç etmiş olan hareketin rebbesinin, Habad-Lubaviç'i ve dünya çapında faaliyetlerini yönettiği genel merkezi hâline gelmiştir.²⁹⁷

R. Isaac, New York'a geldikten 7 hafta sonra hareketin Mesihî vizyonuna yönelik rol üstlenecek *Machneh Israel* (MI) isimli oluşumu kurdurmuştur.²⁹⁸ Yahudiliğin güçlendirilmesine yönelik başka bir adım, daha geniş perspektiften hizmet sunacak olan *Merkos L'Inyonei Chinuch* (MLC) merkezinin oluşturulmasıdır. Yahudilere yönelik eğitim programlarına öncölük edecek bu kurumun başına

---

²⁹³ Detaylı bilgi için Bkz: 3.1. Agudas Chasidei Chabad (AGUCH)

²⁹⁴ Shneur Zalman Berger, "Uniting Chassidim in America", 2010, s. 10-15, http://www.beismoshiach.org/_pdf/727.pdf.

²⁹⁵ Mindel, "Biography of Rabbi Yosef Yitzchak Schneersohn" Erişim 03 Temmuz 2019. <https://www.chabad.org/article.asp?aid=157177>; Gartner, *Hasidism*, 8:397.

²⁹⁶ Kaminetski, *Days in Chabad*, s. 237-38.

²⁹⁷ Ehrlich, *The Messiah of Brooklyn*, s. 27.

²⁹⁸ Detaylı bilgi için Bkz: 3.3. Machneh Israel (MI)

sonrasında hareketin yedinci ve son lideri olacak R. Mendel Schneerson yönetici olarak getirilmiştir. Eğitimin her aşamasına kendisini adayan kurum birçok ülkeye farklı dillerde yazılmış kitap, broşür vb. materyal sağlamış ve birçok eğitim programı geliştirmiştir.²⁹⁹ Amerika’da kurulan diğer bir yapı ise *Kehot*’tur ve bugün dünyanın en büyük Yahudi yayın evlerinden biri olduğu iddia edilmektedir.³⁰⁰

Bu kurumların Habad-Lubaviç’in ve Yahudilerin içinde bulunduğu krizden çıkmalarında, eğitim öğretim faaliyetleri ve kurumsallaşmayla hasidik öğretilerin dünya sathında yayılmasına imkân vermesinde şüphesiz ki ciddi katkıları olmuştur. Aslında bu durum hareket rebbelerinin belirgin özelliklerinden birisidir. Her biri Yahudi haklarının savunulmasında önder olmuş, iyi ve sistemli bir idarecilik yaparak hareketi hem bugüne getirmiş hem de diğer hasidik ekollerden daha başarılı yapmıştır. Dikkat, hareketin yayılmasına imkân verecek ve öğretilerin yayılmasını kolaylaştıracak kurumlara verilmiştir. Özetle Habad-Lubaviç’i dünya çapında faaliyet yürüten bir harekete dönüştüren tüm bu yapılar R. Isaac’in en somut ve önemli başarısıdır.

R. Isaac’in Amerika’ya göçü, içerisinde birçok problemi barındırmaktadır. Öncelikli meselelerden biri onun statüsüdür. Hangi sıfatla anılacağı ve konumunun ne olacağı tartışılmıştır. Başlangıçta Chicago sinagogunun hahamı olarak görevlendirilmiş, sonrasında ise Papa’ya kıyasla dini hiyerarşinin başı veya üst düzey Yahudi bir lider şeklinde tanımlanarak bu problemin üstesinden gelinmeye çalışılmıştır.³⁰¹ Ailesinden geri kalanların akıbeti, onun çözmesi gereken bir başka problemidir. Amerika’ya gitmeye karar verdiği günden itibaren kızlarını, damatlarını ve ailelerini tekrardan bir araya getirmeye çabalamıştır. Bunu belli oranda başardığında ise başka bir problemle karşı karşıya kalmıştır. Zira Amerikalı yetkililer göçmenlerin ekonomik yük getirmemeleri için belli bir meslek sahibi olmalarını şart koşmuşlardır. En azından grubun bazılarının haham olarak bildirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Büyük damat bu özelliklere sahip bir kişi şeklinde tanımlansa da diğer

---

²⁹⁹ Gershon Greenberg, “Menahem Mendel Schneerson’s Response to the Holocaust”, **Modern Judaism** 34, sy 1, 01 Şubat 2014, s. 92.

³⁰⁰ Nissan Mindel, “**Rabbi Joseph Yitzchok Schneerson - (12 Tammuz, 5640 - 10 Shevat, 5710)**”, erişim 03 Temmuz 2019, <https://www.chabad.org/article.asp?aid=111934>.

³⁰¹ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 131-33; Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 51.

ikisi için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Çünkü Menachem Mendel Horenstein (ö. 1941) ve R. Mendel Schneerson seküler bir eğitim için mücadele eden ve hasidik yaşamdan uzak duran hayat tarzıyla tanınmışlardır. Dolayısıyla da iki küçük damadın durumları düşünüldüğünde bunun zor olduğu görülmektedir.³⁰² Rebbe'nin küçük kızı Shaina (1904-1941) ve damadı Menachem Mendel Horenstein Nazi zulmünde hayatlarını kaybettikleri için bu problemle yüz yüze gelememişlerdir.³⁰³ R. Mendel Schneerson'ın ise ileride detaylandırılacak olmakla birlikte mühendislik diplomasına sahip olmasıyla bu problemin üstesinden geldiğini söylemek mümkündür.³⁰⁴

R. Isaac'ın belki de çözmesi gereken en önemli sorun Amerika'ya yerleşmesini takipçilerine nasıl açıklayacağıdır. Çünkü 6. rebbe'nin Amerika'ya göçü hem yıllarca böyle bir girişimden hasidlerini uzak tutup baskı ve zulüm karşısında onlara sabrı tavsiye eden tavrıyla hem de göç edenlere yönelik olumsuz bakış açısıyla mukayese edildiğinde tam bir tezattır. Rebbe açısından kaçış, öğreti açısından paradoks olan bu durum öğretinin yeniden düzenlenmesini zorunlu hâle getirmiştir. Rebbe birçok söyleminde bu göçü kaçış ve kendi güvenliğine yönelik bir girişim veya öğretinin ihlali değil Habad-Lubaviç'in evrensel misyon fikrinde kurtuluşun gerçekleşmesi ve Mesihî geliş planında ilahi bir eylem şeklinde değerlendirmiştir.

Sürgün veya göç bir Yahudi gerçeği ve öğretilerin yayılmasının gereği görülmüştür: “Filistin topraklarından Babil'e, Babil'den İspanya'ya, Almanya'ya, Polonya'ya, Rusya'ya vb. Şimdi... Tora ABD'ye ulaştı... Tora'nın verilmediği dünyanın bir parçası...” Ortodokslar nezdinde “kötülüğün ve küfrün merkezi” (*treife medina*) ve “farklı bir yer” (*andersh*) şeklinde ifade edilmiş olan Amerika artık normal bir yerleşim merkezi ve öğretilerin yayılması gerektiği bir yer olarak görülmüştür. Hareket coğrafi mekânlar üzerinden değil Tora'nın nuruyla ilişkili bir tasnifleme yaparak doğuyu (üst) yarım kürede, batıyı ise (daha alt) yarım kürede tanımlamıştır.³⁰⁵ Yani manevi düzeyde bir mukayese yapılmış ve Tora'yla tanışan yerler “üst” henüz ona kavuşmayan yerler ise “alt” şeklinde tarif edilmiştir. Özetle ABD, Kuzey Yarım

³⁰² Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 131-33.

³⁰³ Kaminetski, **Days in Chabad**, s. 145.

³⁰⁴ Detaylı bilgi için Bkz: 1.7.1.1. Hayatı ve Eğitimi

³⁰⁵ Friedman, *Habad as Messianic Fundamentalism*, s. 340; 356.

kürede olmakla beraber Tora öğretileriyle yeni tanışacağı için alt yarıkürede ifade edilmiştir.

Hareketin kurucusu R. Zalman'ın Petersburg hapishanesinden kurtuluşu ezoterik öğretinin yayılmasının başlangıcını temsil etmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi Doğu Avrupa, Tora nuruyla daha erken tanıştığı için R. Zalman'ın faaliyetleri dünyanın doğu (üst) tarafındaki bir eylem olarak görülmüştür. Bundan dolayı da R. Isaac'ın Tora ile tanışmadığı düşünülen Amerika'ya (daha alt) gelmesi hareketin tarihindeki önemli bir dönüm noktası kabul edilmiştir.³⁰⁶ Yahudi ruhunun gittiği her yer, Tanrı'nın ilahi emrinin tecellisi görülmüş, kendilerinin buraya gelmedikleri aksine getirildikleri bilinciyle hareket edip Amerika'yı Tora ile yoğrulmuş topraklar hâline getirmeleri gerektiği fikri hâkim olmuştur. Yahudi hayatının harap olduğu Doğu Avrupa'dan Yahudileri bu topraklara taşıyarak yeni bir Tora merkezi kurma amacına matuf bu girişim hasidler için yeni bir altın çağ yaşama hedefidir.³⁰⁷ Bundan dolayı geleneklerine sadık bir hayat tarzını bu topraklarda sürdürmek ve sakalı uzatmak, “ben Yahudi'yim” diye haykırmak; Yahudi kıyafetini giymek ise “farklı olmaktan utanmıyorum” diyebilme anlamında imtihanı kazanma olarak yorumlanmıştır.³⁰⁸

Rusya'da her türlü sıkıntıya rağmen üst düzey liderlik gösteren R. Isaac, Habad-Lubaviç'i Yahudiliğin asimilasyonuna karşı mücadele eden misyoner karakterde bir harekete dönüştürmüştür. Onun kurduğu kurumlar, geliştirdiği ilişkiler ve Amerika'da ortaya koyduğu liderlik tarzı hem farklı bir tecrübeyi hem de dünya çapında şöhret ve başarıyı beraberinde getirmiştir. Amerika'yı Tora nuruyla tanıştırma hedefiyle harekete büyük bir ivme kazandıran R. Isaac aynı zamanda tüm Habad mensuplarını tek bir çatı altında toplamasıyla da önemli bir iş başarmıştır. 3. rebbe Menahem Mendel'in vefatından sonra oğullarının Lubaviç, Kapust, Liady, Nezhin,

---

³⁰⁶ “Sichos in English”, böl. 25-Shabbos Parshas Tetzaveh, Parshas Zachor, 9th Day of Adar, 5745 (1985); “Sichos in English”, böl. 42-Shabbos Parshas Korach, 5th Day of Tammuz, 5749 (1989), 5750 (1989).

³⁰⁷ Schneersohn, “Sefer HaSichos 5698”, böl. 13; Schneersohn, “Sefer HaSichos 5700”, böl. 1; 2-The First Day of Shavuot, at the Daytime Seudah [New York]---The Second Day of Shavuot, the Daytime Seudah [New York]; Schneersohn, “Sefer HaSichos 5703”, böl. 9.

³⁰⁸ Schneersohn, “Sefer HaSichos 5700”, böl. 2; Schneersohn, “Sefer HaSichos 5703”, böl. 4; Friedman, s. 340.

Ovruch gibi kasabalarda farklı cemaatler oluşturmalarıyla yayılan Habad hanedanlığı tekrardan onun liderliğinde bir araya gelmiştir. Yani R. Isaac, Lubaviç rebbesi sıfatını vurgulamadan tüm Habad ekollerine mensup bireylerin teveccühünü üzerinde toplamayı başararak bir ilke imza atmıştır.³⁰⁹

1.6.2.2. Misyon Öğretisi ve Mesihî Kurtuluş Düşüncesi

Amerika'ya göç misyon öğretisi üzerinde çeşitli değişikliklere sebep olmuştur. R. Shalom Dov Baer tarafından sistematik hâle getirilen hareketin misyon öğretisi, R. Isaac döneminde Amerika vurgusuyla geniş bir faaliyet alanına kapı aralamıştır. Burada yapılacakların Mesihî kurtuluş planında önemli bir eşiğin geçilmesine yol açacağını düşünen R. Isaac, bu hedefin gerçekleştirilmesi noktasında Ortodoks liderlerle beraber çalışma arzusunı dile getirmiş, beklentisi karşılanmadığında ise onlara çeşitli eleştiriler yöneltmiştir.

Amerikan Yahudilerinin içinde bulunduğu durumun ve Mesihî beklentilerin gecikmesinin sorumluluğunu Ortodoks liderlere yüklemiş, dindar eğitim noktasında gerekeni yapmadıkları için onları sorumsuzlukla itham etmiştir. R. Isaac üslubunu daha da sertleştirerek rabbani metinlerde cehennem azabına uğrayacak *raşa* (günahkâr) ve ebediyen orada kalacakları tanımlamak için kullanılan *minim* (heretik), *apikorsim* (sapkın) ve *kofrim* (inkârcılar) ifadelerini dönemin Yahudi din âlimleri ve önderleri için kullanmıştır. Çocuklar sadece ailelerinin değil aynı zamanda Yahudi topluluğunun en büyük hazinesi ve geleceği görüldüğünden dolayı çocukların bu insanların eline teslim edilmesini tam bir felaket olarak değerlendirmiştir. Kadın, erkek, genç, yaşlı, avam ve havas toplumun her kesimine yönelik uyarılarda bulunarak eğitim kurumlarının bu kişilerin ellerinden alınıp sorumluluğu yerine getirecek kimselere emanet edilmesi gerektiğini belirtmiştir.³¹⁰

R. Isaac “çocuklarımızı ve kendimizi tehlikeden korumalıyız,” “Şabat ve koşer kanunlarına dikkat etmeliyiz,” “erkekler tefilin takmalı ve kadınlar mikve'ye gitmeli, çocuklar din eğitimi almalıdır” diyerek bu tehdit ve tehlikelere karşı önlem almaya çağırmıştır. Ona göre kötü gidişatın sebebi Amerikan Yahudileri ve işlenilen

³⁰⁹ Ehrlich, *Leadership in the Habad Movement*, s. 280.

³¹⁰ Schneersohn, “Sefer HaSichos 5703”, böl. 27; Schneersohn, “Likkutei Dibburim- 5-”, böl. 55-56.

günahlardır. R. Isaac, Yahudilerin, zengin dini ve kültürel birikimini çocuklarına ve torunlarına aşılamamalarını asimilasyon karşısında büyük bir hata olarak değerlendirmiş ve kendilerini dindar addeden kişilerin bile yanlış yolda olduğunu ifade etmiştir.³¹¹

Amerikan Yahudilerinin içinde bulunduğu bu durum ve onun düzeltilmesine yönelik faaliyetler hareketin misyon öğretisinin merkezi pozisyonu hâline gelmiştir. Onların dinle alakalarının kalmaması, sekülerleşmenin ve özümsemenin potasında erimiş olmaları, kurtuluşun onların durumunun düzeltilmesine bağlı bir kader olduğu düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Yukarıdan itibaren anlatılanların tamamı R. Isaac'ın Amerikan Yahudilerinin durumundan memnun olmadığını ve her geçen gün durumun daha kötüye gittiğini göstermektedir. Kendilerine kimsenin yardım edemeyeceğini ve işlenen günahların kurtuluşa engel olduğunu ifade eden R. Isaac, büyük bir yıkım neticesinde veya bunun korkusuyla insanların tövbe edeceğine, sonrasında ise kurtuluşun geleceğine inanmıştır.³¹² Bu noktada Habad-Lubaviç alternatif yol olarak kurgulanmış ve “tövbe ne kadar erken yapılırsa, kurtuluş da o kadar erken gelir” (*L'altar l'huvah, l'tarh lgege*) sloganıyla kitleler tövbeye yönlendirilmiştir.³¹³

Gündelik olaylar ve Yahudilerin içerisinde bulunduğu durumlar Mesihî kurtuluş planı çerçevesinde izah edilmiştir. Çekilen acı ve ızdırap ilahi plan çerçevesinde düşünülmüş ve kurtuluşun ayak sesleri şeklinde yorumlanmıştır. Rabbani kaynaklar Mesih'in gelişinden önce doğum sancılarının olacağından bahsetmiştir.³¹⁴ Bu düşünce 5. rebbede olduğu gibi 6. rebbenin düşüncesinde de yer etmiş, acı ve ıstırapın Mesih'in gelişinin işareti olduğu algısı her geçen gün etkisini artırmıştır.³¹⁵ R. Isaac mevcut Yahudilerin “sürgünün son, kurtuluşun ilk nesli” (*dor aharon le'galut ve'dor rishon li'geulah*) olduğuna inanmıştır.³¹⁶ Bu yüzden “misafir için hazırlık yapmak zorundayız” diyerek yaklaşmakta olan geliş karşısında direktifler vermiştir.³¹⁷

---

³¹¹ Schneersohn, “**Sefer HaSichos 5701**”, böl. **The Second Day of Shavuot At the Daytime Seudah - Appendix**; Yosef Yitzchak Schneersohn, “**Sefer HaSichos 5705**”, böl. **Foreword**, erişim 12 Ocak 2022, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3153012/jewish/Sefer-HaSichos-5705.htm.

³¹² Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 145-46.

³¹³ Heilman, **Who Will Lead Us?** s. 236.

³¹⁴ B.T. Shabbath 118a; Pesachim 118a; Sanhedrin 98b

³¹⁵ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 143.

³¹⁶ Greenberg, **Menahem Mendel Schneersohn's Response to the Holocaust**, s. 113.

³¹⁷ Lazar, **Chabad Lubavitch**, s. 24.

Mesihî karşılamak amacıyla Tora yazılması talebi bunlardan birisidir.³¹⁸ 1942’de ortaya atılan bu fikir 7. rebbe Mendel Schneerson’ın teşvikleriyle 1970 yılında ancak nihayete ermiştir.³¹⁹

Yahudilerin gerek Rusya’da gerekse dünyanın çeşitli yerlerinde bulunduğu sürgün durumunun yanında geleneğe olan bağlılık ve sadakati zedeleyen her türlü etmen Mesihî kurtuluş planı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu durumu Rusya’da yaşanan baskı ve zulüm, Nazilerin yükselişi ve devamında yaşanan Holokost tecrübesi gibi acı ve ıstırapın yıkıcı etkilerine karşı durabilmenin ve hareketin her şeye rağmen sürekliliğini sağlayabilmesinin yegâne yolu şeklinde yorumlamak mümkündür. Bundan dolayı, hareketin lideri hem mevcut durumu izah ederek yaşanan sıkıntılara bir nebze olsun deva olmaya ve zihinlerde oluşan sorulara cevap vermeye çalışmış hem de hareketten ve inançtan muhtemel kopmaları önlemeye ve Habad-Lubaviç’i faaliyetleriyle bilinir ve tanınır bir hareket yapmaya çabalamıştır.

Rebbenin Amerika’daki hayatı ve mücadelesi çok uzun sürmemiştir. 1920 yılında başlayan liderlik hayatı 30 yıl sürmüş ve 28 Ocak 1950’de öldüğü açıklanmıştır.³²⁰ R. Isaac’in ölümü hareket tarihindeki önemli kavşaklardan biridir. Hasidlerin Mesih’in (*Moşiah*) geleceğine dair sağlam inançları onun ölümüyle ciddi yara almıştır.³²¹ Çünkü Rebbe sadece siyasi veya kurumsal lider değil, Tanrı ile birlik olma noktasında hasidlerine rehberlik eden, onları kutsayan ve Mesihî kurtuluşun yakın olduğu hatta bu dönemin içerisinde bulunulduğu gibi söylemlerin doruk noktasına ulaştığı bir zaman diliminde kurtuluş için yapılması gereken talimatları veren ve bunu gerçekleştireceğine inanılan bir şahsiyettir. Dolayısıyla da böyle bir şahsiyetin ölümü hareket mensuplarının bu gerçekle yüzleşmek zorunda kaldığı bir sorundur.³²² Erkek çocuğun yokluğu ve geride hayatta kalan sadece iki damadın olması babadan-oğula devredilen anlayışta liderliğin nasıl devam edeceği problemini ortaya çıkarmıştır. Rebbesiz devam etmek, görevli veya görevliler vasıtasıyla hareketin işleyişini devam ettirmek veya rebbe vasfına sahip olmamakla beraber aynı hak ve

³¹⁸ Schneersohn, “**Sefer HaSichos 5702**”, böl. 5.

³¹⁹ Kaminetski, **Days in Chabad**, s. 111.

³²⁰ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 29-30.

³²¹ Heilman ve Friedman, s. 35.

³²² Heilman, **Who Will Lead Us?** s. 236-37.

yetkilere sahip bir kimseyi atamak problemin çözümüne yönelik öneriler olarak gündeme gelmiştir.³²³

R. Isaac'ın damatlarına bakıldığında küçük damadı Menachem Mendel Horenstein'in II. Dünya savaşı atmosferinde hayatını kaybettiği, ortanca damadı R. Mendel Schneerson'un ise hareketten uzak bir hayat sürdüğü ifade edilmiştir. Geriye sadece sürekli onun yanında kalan büyük damadı R. Shmaryahu Gourary, (1897-1989) ve onun oğlu Barry lakaplı Shalom Dov Baer (1923-2005) kalmıştır. R. Isaac'ın sağ kolu olan ve tüm kamu etkinliklerinde onunla beraber olan R. Gourary hasidik çevrelerde tanınan ve kayınpederi tarafından derin anlayışa sahip, zeki ve entelektüel duruşuyla övülen bir şahsiyettir.³²⁴

R. Isaac'ın torunu Shalom Dov Baer muhtemelen tek olmasından da kaynaklı dedesinin göz bebeği gibi algılanmıştır. R. Isaac, Rus yetkililer tarafından tutuklandığında torununa “kardeşlerinin en büyüğü olarak büyüyüp, büyükbabasının üzerinde durduğu temelde durması” temennisiyle doğru yoldan ayrılmaması için hayır duada bulunmuştur.³²⁵ Hasidik gelenekte örtük şekilde selef rebbelerin kitaplarını toplayan veya onlara sahip olan kimselerin liderliğin güçlü adaylarından biri olduğu algısı mevcuttur. Bu vazifenin R. Isaac tarafından torunu Shalom Dov Baer'e tevdi edilmesi önemli bir başka husustur. Gerek dua gerekse de kitapların toplanması emri, yardımcılığını yapan torununun kendisinden sonra hareketin liderliğini alacağını ima eden sembolik bir anlama bürünmüştür. Yapılan duada geri gelememe endişesinden kaynaklı bir durum olsa da hareket mensupları ilk başta onu liderlikle ilişkilendirmiştir. Bu algıyı destekleyecek bir başka husus ise R. Gourary'nin olası liderliğidir. Nesebe dayalı olarak Shalom Dov Baer'in de hareketin gelecekteki lideri olacağını öngörmek uzak bir ihtimal olmasa gerektir. Ayrıca diğer damat R. Mendel Schneerson'un olası liderliğinde hareketin başka bir problemle karşı karşıya kalacağı düşünülebilirdi. Kendisinin çocuğunun olmaması hareketin sürekliliğini tehlikeye

---

³²³ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 282.

³²⁴ Kaminetski, **Days in Chabad**, s. 135; 191.

³²⁵ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 33; 80.

atabilir, ya da buna rağmen lider olur ve R. Shalom Dov Baer'den önce ölür. Bu durumda da R. Shalom Dov Baer'in liderliği tekrardan gündeme gelebilirdi.³²⁶

Tabii ki tüm bunlar birer çıkarım olmakla beraber her iki durumda da torun Shalom Dov Baer'in liderliğine kapı aralandığı görülmektedir. Ancak süreç bu çıkarımlardan ve beklentilerden çok farklı işlemiştir. Habad-Lubaviç yeni rebbeyle birlikte misyon öğretisi bağlamında dünya çapında hizmet eden bir harekete dönüşmüştür.

1.7. R. Menachem Mendel Schneerson³²⁷ ve Uluslararası Harekete Dönüşme

1.7.1. Hasidik Lider Olarak R. Menachem Mendel Schneerson

1.7.1.1. Hayatı ve Eğitimi

Hareketin 3. rebbesi Menahem Mendel'in oğlu Baruch Shalom'un soyundan gelen ünlü Kabalist, Talmud uzmanı R. Levi Isaac (1878-1944) tabi olduğu 5. rebbenin tavsiyesiyle Ukrayna'nın Nikolayev kasabasının baş hahamı R. Meir Shlomo Yanovsky'nin kızı Hannah (1879-1965) ile 1900 yılında evlenmiştir. Bu evlilikten 18 Nisan 1902 tarihinde R. Menachem Mendel Schneerson dünyaya gelmiştir. 1908 yılında Yekatrinoslav kasabasına haham atanana kadar kayınpederinin desteğiyle Talmud-Tora çalışmalarına devam eden R. Levi Isaac'in hasid kimliğiyle iş bulmada yaşadığı problem her gün üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Seküler eğitim diploması gerektiren bir iş için gerekli olan şartları taşımak amacıyla sonu gelmese de bazı faaliyetlere bile girişmiştir. Maskilim'den Mitnagdim'e ve Siyonistlere kadar yoğun bir grubu barındıran Yekatrinoslav kasabасыndaki hahamlık başvurusu yaşının küçüklüğü ve geleneğin takipçisi olduğu iddiasıyla şiddetli tepkiyle karşılanmıştır. Çeşitli girişimler olmuş ve nihayetinde 1909 yılında R. Levi Isaac, eşi ve çocuklarıyla Yekatrinoslav kasabasına yerleşmiştir.³²⁸ R. Levi Isaac, maişetini karşılayacağı bir iş

³²⁶ Bkz: Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 339-41.

³²⁷ R. Zalman'ın ilk ismine atıfla onun oğulları manasında Schneersohn soyadı ilk kez 3. Rebbe Menahem Mendel tarafından kullanılacak ve ondan sonra hanedan bu isimle anılmaya başlayacaktır. 7. Rebbe Menachem Mendel soyadında basit bir değişikliğe giderek Schneerson yazımını kullanmıştır. David Biale vd., "In The Empire of The Tsars: s. 298.

³²⁸ Chaim Miller, **Turning Judaism Outwards: A Biography of the Rebbe, Menachem Mendel Schneerson**, Kol Menachem, 2014, s. 6-9.

bulmuştur ancak gettoların yıkıldığı, geleneksel Yahudiliğin ciddi yaralar aldığı, toplumsal entegrasyonun arttığı, dini cemaat bilincinin giderek azaldığı ve farklı Yahudi kimliklerinin ortaya çıktığı zaman diliminde geldiği yer kozmopolit bir Yahudi merkezidir. Rebbe'nin çocukluğunun erken dönemi de böyle bir ortamda şekillenmiştir.³²⁹

Rebbe'nin ebeveynlerinin etrafındaki ve irtibatla olduğu kimselerde dönemin hâkim paradigmalarının etkileri görülmektedir. Ailelerin ve çocukların birbirlerinin evine çok rahat girip çıktığı yakınlık ortamında R. Mendel'in annesinin kuzeninin evinin duvarında bir tarafta Maimonides'in, diğer tarafta Rus devrimci Michael Bakunin'in resminin asılı olduğu anlatılmaktadır. Bu görüntü Tora'ya sadakat göstermekle beraber dünyevi modern ideolojilerden de geri kalamayan duruma işaret etmektedir.³³⁰ Ailenin yanında temel dini eğitimin alındığı yeşivada da benzer bir durumla karşılaşmaktadır. Yeşivanın Siyonist düşüncenin merkeze aldığı modern İbranice, dilbilgisi ve edebiyat eğitimi verdiği ve hahamının da Siyonizm taraftarı Mizrahi partisinin üyesi olduğu bilinmektedir.³³¹ Bu durum yerel yeşivanın, eğitimin ve eğitimci kadrosunun dönemin getirdiği şartların etkisi altına girdiğinin bir yansımasıdır ve etkinin boyutunu gözler önüne sermektedir.

İlk eğitimini hareket mensubu R. Zalman Wilenkin'den alan R. Mendel, Israel Eidelsohn, Hayim Nahman Bialik gibi sosyalist ve Siyonist kimlikleriyle bilinen kimselerden de özel ders almıştır. R. Levi Isaac muhtemelen oğlunun resmi heder eğitimi almasını istememiş, yakın bir arkadaşından bu konuda ricacı olmuştur. Yeşivanın içerisine kadar girmiş olan dönem anlayışlarından kaçma umuduyla olduğunu düşündüğümüz bu karara rağmen yukarıda ayrıca ismi geçen kişilerden de ders alması meselenin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Kendisinde bunun herhangi bir tesirinin olmadığı ifade edilse de kardeşi için aynı şeyi söylemek mümkün olmamıştır. Nitekim R. Mendel'in kardeşi Israel Aryeh Leib (1906-1952) bundan kaçamamış,

---

³²⁹ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 68; “**1902: The Rebbe's Childhood**”, erişim 02 Eylül 2019, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/62023/jewish/1902-The-Rebbs-Childhood.htm.

³³⁰ Miller, **Turning Judaism Outwards**, s. 10-11.

³³¹ Heilman ve Friedman, s. 70.

dönemin düşüncesinin etkisi altında kalmış ve başını hocaları Eidelsohn'un çektiği Siyonist gençlik örgütüne katılmıştır.³³²

R. Mendel'in modern düşünce yapısına sahip kimselerden ders alması hatta dindar bakış açısından R. Levi Isaac'in oğullarından birinin buna kurban gitmesi net olmayan bir duruma işaret etmektedir. Hasid kimliğiyle iş sahibi olmada yaşadığı sıkıntı ve olanaksızlığın üzerindeki baskısı belki de çocuklarının karakterinin belirlendiği erken dönemlerde onlarla istediği kadar ilgilenememesine sebep olmuştur. Ancak aynı kişilerden ders alan o günün şahitlerinden R. Isaac Goldshmidt'in oğlu Nachum (1905-1976) R. Levi Isaac'in, oğullarının eğitimiyle son derece alakadar olduğunu ifade etmiştir.³³³ Bu durumda, oğullarıyla ilgilenen bir babanın, çocuklarının niçin farklı profile sahip kişilerden ders almasına müsaade ettiği sorusu gündeme gelmektedir. Hasid kimliğinin yanında farklı bir eğitimin ve hayat tarzının gerekli olduğu yönünde kanaate sahip olduğu düşünülebilir veya durumun bilincinde olarak seküler hayata ve eğitime mesafeli de olsa ona kapı araladığı şeklinde de yorumlanabilir. Nitekim R. Levi Isaac, 5. rebbe tarafından dini bilgide mâhir, dünyevi meseleleri bilen ve anlayan bir kişi şeklinde betimlenmiştir. Bu bağlamda oğlunun da benzer Yahudi eğitimi almasından yana tavır aldığı, onu Lubaviç'teki yeşivaya göndermediği ve kendi gözetiminde tuttuğu kabul edilebilir.³³⁴

R. Mendel'in erken çocukluk yıllarına ait söylenilenler kısıtlıdır. Hareketin resmi internet sitesi chabad.org bile onun çok zeki ve dönemin hocalarıyla yarışacak bilgi seviyesine sahip olmasından fazlasını söylememektedir.³³⁵ Kanaatimizce resmi heder eğitimi almaması, hakkındaki bilgi ve belgeleri sınırlandırmıştır. Kitleleri ardından sürükleyen ilmi birikimini de kendi çalışmasıyla elde ettiği ifade edilmiştir. Odasına çekilerek tek başına çalıştığı anlatılan R. Mendel'in gözlerden uzak olan tavrının da hakkındaki bilgilerin azlığında etkili olduğu düşünülebilir. Kaynaklara olan ilgisi ve tek başına çalışma arzusu ilerleyen yaşlarda da devam etmiş ve gerek Avrupa gerekse Amerika'da sürekli kütüphanelerde Yahudi eserleriyle ilgilendiği

---

³³² Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 71-72.

³³³ Miller, **Turning Judaism Outwards**, s. 13.

³³⁴ Heilman ve Friedman, s. 72.

³³⁵ “**1915: Learning-A Timeline Biography of the Rebbe**”, erişim 10 Ocak 2022, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/62148/jewish/1915-Learning.htm.

görülmüştür. Astronomi, fizik ve matematik gibi ilim dallarına merakının olduğu ifade edilen R. Mendel Schneerson'ın Rusça, İtalyanca ve İngilizce gibi dillerle de meşgul olduğu rivayet edilmiştir.³³⁶

İlerleyen satırlarda detaylıca yer verileceği üzere 1928 yılında 6. rebbe Joseph Isaac'ın ikinci kızı Hayyah Mushka (1901-1988) ile evlenen R. Mendel, düğün sonrasında eğitim almak amacıyla eşiyle birlikte 1928-32 yılları arasında Berlin'de ve 1933-38 yılları arasında ise Paris'te bulunmuştur. Almanya'daki hayatının ilk iki yılında Berlin Üniversitesi'nde çalışmalar yapan R. Mendel'in sonrasında ne yaptığına dair net bir bilgi bulunamamıştır. Almanya'da geçirdiği süre içerisinde de herhangi bir bölümden mezun olmamıştır.³³⁷ Onun 1933 yılında *Ecole Speciale des Travaux Publics*'te (ESTP) Makine ve Elektrik Mühendisliği'ne, Kasım 1938'de ise Paris'in Sorbonne Üniversitesi'ne kayıt yaptırdığı kabul edilmiştir.³³⁸

Bilindiği kadarıyla R. Mendel, yeşivada öğrencilik yapmamış ve herhangi bir devlet kurumundan eğitim aldığına dair resmi belgeye de sahip olmamıştır. Öyleyse onun hahamlığı ve yukarıda da ifade edilen üniversite öğrenciliğine kabulü nasıl gerçekleşmiştir?

Kaynaklar R. Mendel'in 1928 yılında Almanya *Hildesheimer Rabbinical Seminary*'de öğrenci olduğunu varsaymaktadır. R. Mendel'in, Ortodoks rabbi yetiştirmek amacıyla 1873 yılında kurulan bu okulda yeterliliğini kanıtlamaya çalıştığı ve hahamlığını da buradan aldığı belirtilmiştir. Ancak hayatının bu dönemi ile ilgili anlatılanlar net değildir. Resmi öğrenci listelerinde isminin geçmediğini ifade eden ve onu görmediğini söyleyen kimselerin şahitliklerinin³³⁹ aksine onu gören ve dersleri dikkatli şekilde dinlediğini beyan eden kimseler de söz konusudur.³⁴⁰ Buradaki

---

³³⁶ Miller, **Turning Judaism Outwards**, s. 12-15 Ayrıca Bkz: 1.7.1.4. R. Isaac'ın Ölümü Sonrası Liderlik Tartışması

³³⁷ Shaul Shimon Deutsch, **Larger Than Life: The Life and Times of the Lubavitcher Rebbe Rabbi Menachem Mendel Schneerson**. 1. bs. New York: Chasidic Historical Productions, 1997, 2:91.

³³⁸ Eli Rubin, “**A Scholar in Paris: Signs of Things to Come-1935-1939**”, erişim 02 Eylül 2019, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2619806/jewish/A-Scholar-in-Paris-Signs-of-Things-to-Come.htm.

³³⁹ Deutsch, **Larger Than Life**, 2:77.

³⁴⁰ Dovid Zaklikowski, “**Details of the Rebbe's Rabbinical Ordination Authenticated**”, erişim 02 Ekim 2019, https://www.chabad.org/news/article_cdo/aid/2112908/jewish/Details-of-the-Rebbs-Rabbinical-Ordination-Authenticated.htm.

problemin temelinde R. Mendel'in mezuniyet diplomasının olmaması yatmaktadır. Derslere katılmaya özen gösterse de muhtemelen dinleyici statüsünde olduğundan dolayı ön tarafta değil genelde arka sıralarda bulunmayı tercih etmiş bundan dolayı da pek fazla kimsenin dikkatini çekmemiştir. Yani diploma sahibi olmaması resmi kabul almasını engellemiş, tam zamanlı öğrenci olmadığı için diğerleriyle doğrudan iletişim hâlinde de olmamıştır. Bu durum belki de bazı kimselerin onu görmesine bazılarının da onun varlığından habersiz olmasına yol açmıştır.³⁴¹ R. Mendel'in, hahamlık belgesini de yine buradan aldığı rivayet edilmiştir. Habad-Lubaviç kaynakları onun Hildesheimer'in başkanı Dr. Yechiel Yaakov Weinberg ile ilmi münakaşaya girdiğini ve imtihandan başarıyla geçerek hahamlık belgesini aldığını iddia etmektedir.³⁴² Bu anlatıya rağmen ispatlayabilecek resmi atama belgesinin bulunamaması rivayeti sorgulanır hâle getirmiştir.³⁴³

Almanya'dan sonra Fransa'da eğitimine devam eden R. Mendel'in diploması olmadığı için yaşadığı problem burada da karşısına çıkmıştır. Eğitim kurumlarında bulunduğu ve ders aldığına dair kayıtları sunmak suretiyle ancak ESTP'ye kayıt yaptırabildiği belirtilmiştir.³⁴⁴

Tüm bunlar R. Mendel'in dini eğitimiyle seküler eğitiminin iç içe geçtiğini göstermektedir. Resmi din eğitimi almaması seküler eğitim arzusunu ciddi sıkıntılarla karşı karşıya bırakmış, bunu gerçekleştirmek için din eğitimi veren okullara gitmek durumunda kalmıştır. Mesele her defasında resmi temel eğitim aldığını ispatlayacak mezuniyet belgesinde düğümlenmiştir. Yeşiva öğrencisi olduğuna ya da devlet kurumundan eğitim aldığına dair resmi belgesi olmayan R. Mendel'in üniversiteden kabul alması mümkün olmamış ve sadece dışarıdan katılımcı şeklinde girişine izin verilmiştir. Onun açısından trajik bir durumdur. Çünkü seküler eğitim arzusunun gerçekleşebilmesinin yolu yine resmi din eğitiminden veya eğitim aldığını ispatlayacak mezuniyet belgesinden geçmiştir. Ancak ifade edildiği gibi resmi öğrenci

---

³⁴¹ Bkz: Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 85.

³⁴² Dovid Zaklikowski, "**Details of the Rebbe's Rabbinical Ordination Authenticated**", https://www.chabad.org/news/article_cdo/aid/2112908/jewish/Details-of-the-Rebbs-Rabbinical-Ordination-Authenticated.htm.

³⁴³ Heilman ve Friedman, s. 87.

³⁴⁴ Heilman ve Friedman, s. 116.

olmasa da Hildesheimer'daki aldığı dersler onun önündeki bu engeli kaldırmış ve ESTP'ye kayıt yapmasına imkân tanımıştır. Bu da R. Mendel'in öğrencilik kabulü alamasa da sonraki süreç için burayı basamak olarak kullandığını göstermektedir.

R. Mendel, 1933 yılında giriş yaptığı okuldan 25 Mart 1938'de mühendislik diplomasını almaya hak kazanarak mezun olmuştur. Biraz önce de ifade edildiği gibi hareket kaynakları onun hahamlık belgesine sahip olduğunu ifade etse de o kendisini bu şekilde tanımlamamıştır. Nitekim kendisinin 1939 Paris telefon rehberinde "Schneerson (M) (Elektr. Mekan.)" şeklinde listelendiği görülmektedir.³⁴⁵

Mühendis olarak kayıtlara geçmesini ve hahamlığını destekleyecek evrakın yokluğunu onun rabbi unvanına sahip olmadığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Aslında bu durum hasidik hareketin en temel özelliklerinden birini ortaya çıkarmaktadır. Geleneğe göre tanrıyla irtibat halinde olabilmek için rabbi unvanına gerek yoktur. Bundan dolayıdır ki hasidik hareket rabbiliğe alternatif liderlik olarak rebbeliği koymuştur. R. Mendel örneğinde ise onun en az rabbi kadar bilgili olduğunu liderlik süreci göstermiştir. Hatta eğitimi ve karizmasıyla liderliğini ortaya koyan R. Mendel Schneerson, sadece hareket için değil yaşadığı dönem itibarıyla tüm dünya Yahudiliğinde etkin bir figür hâline gelmiştir. Bu durumda tek eksik resmi onayın olmamasıdır.

Mühendis olan R. Mendel'in, 1938 yılında Sorbonne Üniversitesine kayıt yaptırdığı kabul edilmektedir. Bu durumu nasıl yorumlamak gerekir. Bitmek bilmeyen eğitim arzusu mu yoksa bir zorunluluk mu? Onun arzusunun mühendis olarak çalışmak olduğu bilinmektedir. Ancak bu niyetin gerçekleşmemesine kalıcı ikametgâh ve vatandaşlık almada yaşanan güçlüğü eklenmesi muhtemelen onu buna mecbur bırakmıştır.³⁴⁶ Bunun haricinde R. Mendel'in Sorbonne'daki eğitimi ile ilgili de belirsizlik vardır. ESTP'de bulunduğu dair yazışma, belge ve şahitlikler olmakla beraber Sorbonne'da okuduğuna ve mezun olduğuna dair herhangi bir bilgi ve belge bulunamadığı ifade edilmiştir.³⁴⁷ Hareket kaynakları ise Sorbonne'daki öğrenci işleri dosyalarını dayanak göstererek onun matematik bölümünde analiz sahasında

³⁴⁵ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 122.

³⁴⁶ Heilman ve Friedman, s. 121; 25.

³⁴⁷ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 302.

çalışmayı tercih ettiğini ve 1938 yılında çıkan öğrenci ayaklanması dolayısıyla öğrenci evraklarının çoğunun yok olduğunu iddia etmiştir.³⁴⁸

R. Mendel'in eğitim hayatında yaşadığı sıkıntıların yanında içeriden de bazı problemli durumlarla karşı karşıya kaldığı söylenebilir. En önemli problemlerden biri dindar bir hareketin lideri olan kayınpederi 6. rebbe Isaac'in, onun almış olduğu seküler eğitimle ilgili ne düşündüğü, buna nasıl karşılık verdiği ve nasıl bir tutum takındığıdır? R. Isaac'in Avrupa merkezli aydınlanma anlayışına ve sekülerleşmeye karşı verdiği mücadele ortadadır. Geleneği ortadan kaldırma tehlikesiyle baş başa bırakan bu düşüncelerin Yahudi kimliğinin sürekliliği açısından önemli tehdit olduğu ve buna karşı önlemler alınmasının gerektiği bir atmosferde damadı R. Mendel'in doğrudan seküler eğitim alma amacıyla Almanya ve Fransa'da bulunması önemli bir çıkmazdır. Bunun üzerine R. Isaac'in damadının eğitim masrafları için maddi destekte bulunması da bir o kadar şaşırtıcıdır. Genel kabul damadın, onun arzu ve isteği dışında bir irade sergilemediğidir. Ancak görüldüğü kadarıyla R. Isaac'in buna onay verebilmesi pek ihtimal dâhilinde değildir. Zira liderlik sürecinde diğer damadı destekleyen Shaul Shimon Deutch de bu noktada görüş beyan etmiş ve R. Mendel'in, kayınpederinin iradesine karşı geldiğini iddia etmiştir.³⁴⁹

İddianın doğruluğunu veya yanlışlığını ortaya koyabilmek zordur. Ancak ortada belirgin bir durum vardır. Hareket kaynakları R. Mendel'in, Almanya ve Fransa'da bulunmasını temsilcilik vazifesiyle açıklamaya çalışmaktadır. Fakat onun seküler eğitim almak amacıyla oraya gittiği görülmektedir. Yukarıdaki görüşü destekler şekilde R. Isaac'in, mevcut durumdan hoşnut olmadığı ve desteğin mecburiyetten kaynaklı olduğu belirtilmektedir. Karşı çıktığı durumu desteklemeye iten sebebin ise damadı R. Mendel'i gözetim altında tutma arzusu olduğu beyan edilmektedir. R. Isaac'in bu şekilde bir tavır geliştirmek suretiyle onu manen desteklediği ve potansiyelini artırmaya çalıştığı ifade edilmiştir. Ona olan güveni dile getirmek suretiyle değişen şartlara uygun hareket edebilecek bir kişilik ortaya koymasında yardımcı olduğu şeklinde de yorumlar yapılmıştır. Tüm bunlar R. Isaac'in

---

³⁴⁸ “In the Halls of the Sorbonne”, Erişim 02 Ekim 2022, https://www.chabad.org/therebbe/livingtorah/player_cdo/aid/604930/jewish/In-the-Halls-of-the-Sorbonne.htm.

³⁴⁹ Deutsch, *Larger Than Life*, 2:74-81.

hoşnut olmadığı bir durumu reddetmemesine hatta onu desteklemesi problemine yönelik yapılan izah denemeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁵⁰

R. Isaac'ın, damadına yaklaşımının altında değişen şartlara uygun hareket edecek bir lider yetiştirme niyetinin veya kendisinden sonraki liderin o olacağı şeklinde bir beklentinin olup olmadığı net değildir. Yani göz ardı etmek zorunda kaldığı bu durumun arka planında kendisinden sonraki liderin yetiştirilme arzusu mu vardır? Aile ilişkilerine baktığımızda buna hamledilebilecek bazı işaretler söz konusudur. 5. rebbe Shalom'un, R. Mendel ve ailesiyle yakın ilişkileri mevcuttur. Hatta o doğduğunda çocuğun nasıl beslenmesi gerektiğine dair R. Shalom'un bazı direktifleri bile olmuştur. Ancak R. Mendel'in 20'li yaşlardayken ilk defa hareketin rebbesiyle karşılaşması ve onun R. Shalom yerine R. Isaac olması dikkat çekicidir. R. Mendel'in, R. Shalom ile görüşmek istemesine rağmen babası R. Levi Isaac'ın, sadece R. Isaac'e kendisini adayabilmesi için bu görüşmeye razı olmadığı rivayet edilmiştir.³⁵¹

Bunlar sanki evliliğin ardındaki gerçeğin R. Isaac sonrası, hareketin liderini belirlemeye yönelik eylemler olarak yorumlanabilir. Ancak evliliği kısmında değinilecek olanlarla böyle bir düşüncenin varlığı sorunlu hâle gelmektedir. Çünkü yukarıda işaret edilenin aksine R. Mendel, hareketin veliaht prensi gibi yetiştirilmemiştir. Aksine hasidik kaynaklarla meşgul olmasına rağmen görüldüğü üzere farklı bir hayatın peşinden gitmiştir.

1.7.1.2. Evliliği

R. Mendel Schneerson'ın eğitim hayatı gibi evliliği ile ilgili de bir dizi problem vardır. Evliliğe ne zaman karar verildiğinden düğün tarihinin zamanına ve eşi ile arasındaki evlilik öncesi münasebetten geleneğe aykırı şekilde yaşların ileri olmasına kadar birçok husus tartışılmıştır.

R. Mendel'in babası R. Levi Isaac'ın 5. rebbeyle sıkı ilişkisi olduğu, onun doğumuyla kendisini tebrik ettiği ve bu ziyaret esnasında -R. Mendel şartı olmaksızın-

---

³⁵⁰ Ehrlich, *Leadership in the Habad Movement*, s. 356.

³⁵¹ Miller, *Turning Judaism Outwards*, s. 5; 412.

çocuklarından biriyle olası nişanlanmadan bahsedilmiştir.³⁵² Bu da çok net olmasa da çiftin tanışarak ve görüşerek değil büyüklerin tavsiyesiyle bir araya geldiği izlenimini vermektedir. Onlar hakkında böyle bir düşüncenin olup olmadığı veya çiftin evlilik kararını ne zaman aldığı sorusuna verilecek cevap net değildir. R. Mendel, kendi beyanına göre 13 Kasım, düğünle ilgili haber yapan gazetelerin tarihlerine göre ise 27 Kasım 1928 tarihinde R. Joseph Isaac'ın ikinci kızı Hayyah Mushka (1901-1988) ile Varşova'da evlenmiştir.³⁵³ R. Mendel'in Hayyah Mushka ile ne zaman tanıştığı ve görüştüğü, R. Mendel'in anne ve babasının oğullarının düğününe neden katılamadıkları ve evlilikle ilgili tarihlerin niçin birbirine çok yakın olduğu gibi hususlar gündeme getirilmiştir. Bunlara yönelik çeşitli cevaplar verilmiş olsa da yorumdan öteye gitmeyen açıklamalar olarak görmek daha makuldür.³⁵⁴

Çiftin evlilik çağı Yahudi geleneklerine göre ileri bir yaştır.³⁵⁵ Diğer rebbelerle mukayese edildiğinde belirgin bir farklılık olduğu aşikârdır. Hatta R. Mendel, Hayyah Mushka'dan bir yaş küçük gözükmemektedir.³⁵⁶ İleriki yaşta evliliği, modern dönemin yansıması olarak düşünmek mümkündür. R. Isaac'ın büyük kızının evliliğinin de bunda etkili olduğu ifade edilebilir. Görücü usulü şeklinde tanımlayabileceğimiz bir evliliğin, diğer iki kız kardeş nezdinde sıcak karşılanmadığı, kendilerine uygun belirli kriterlere sahip bir kişiyle evlenmeyi düşünmelerinin Hayyah Mushka'nın ileriki yaşta evlenme sebeplerinden biri olduğu ileri sürülebilir.³⁵⁷

R. Isaac'ın erkek çocuğunun olmaması evlilikleri, hareketin liderliğine yönelik girişim ve damatları liderlik için seçilen müstakbel adaylar olarak algılamaya yol açmış olabilir. Bu evliliğin 5. rebbenin kendisinden sonra oğlunun liderliği için destek talebi görüldüğü veya hanedanın ondan sonraki liderliğinin belirlenmesi için atılmış stratejik bir adım olduğu iddia edilmiştir. R. Isaac, hanedanın tek varisidir ve kendisi

---

³⁵² Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 296.

³⁵³ Deutsch, **Larger Than Life**, 2:216.

³⁵⁴ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 91-92; Eli Rubin, “**First Meetings: Self-Sacrifice for Torah and Judaism - 1923**”, erişim 02 Eylül 2019, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2619515/jewish/First-Meetings-Self-Sacrifice-for-Torah-and-Judaism.htm.

³⁵⁵ David Biale vd., “**Hasidic Society**”, **Hasidism: A New History**, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2017, s. 752.

³⁵⁶ R. Deutch, R. Mendel'in kendi beyanlarını esas alarak onun 1902 yılında değil 1895 yılında doğduğunu iddia etmiştir. Deutsch, 2:216.

³⁵⁷ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 93.

babasının sağ kolu gibi faaliyet yürütmüştür. Buna rağmen kendi evliliği Habad'ın diğer kollarını bir çatı altında toplama girişimi olarak düşünülmüştür. Nezhin liderinin kızıyla evlenmesi bu girişimin tezahürüdür. Ancak Habad'ın bir kolunun liderinin kızıyla evlenmekle Habad-Lubaviç rebbesine bağlı bir hahamın oğlunun yani R. Mendel'in R. Isaac'ın kızıyla evlenmesinin getireceği ilişkiler yumağı ve destek pek tabii ki aynı olmayacaktır. Bundan dolayı evliliğin R. Isaac'ın liderliğine yönelik destek talebi görülmesi bizce zayıf bir ihtimaldir. Aksine Besht'in evliliğinin hasid kitleler nezdinde itibar kazanma olarak görülmesi gibi bu evlilik de R. Mendel'in hareketin seçkinleri arasına girmesinin bir yolu şeklinde algılanmıştır.³⁵⁸

R. Mendel Schneerson'ın nispeten dindar hayatı olmakla beraber hasidik hayat tarzını benimsemeyi düşünmediği Almanya ve Fransa'daki yaşamından görülmektedir. Bundan dolayı Habad-Lubaviç'in başına geçmeyi düşünmesi bize göre aklının ucundan bile geçmemiştir. R. Isaac'ın, onu veliaht prens gibi görmediği de aşikârdır. R. Mendel Amerika'ya geldiğinde bile vaktinin çoğunu kütüphanede geçirmiş ve genellikle yalnız kalmayı tercih etmiştir. Hareketin eğitim işleriyle sorumlu olduğu için gençlerle ilgilenmekten geri durmayan R. Mendel, kayınpederi vefat ettiğinde liderlikle ilgili duruma sıcak bakmamış ve gelişmeleri uzaktan takip etmiştir. Eşinin, hasidlerin özellikle de gençlerin destek ve teşvikleriyle liderliğe ikna edilmesi dikkate alındığında evliliğe bu kadar anlam yüklememek gerekmektedir. Ayrıca R. Isaac'ın ondan hariç iki kızı, dolayısıyla da iki damadı daha vardır. Hatta onlardan biri hareketin içinde doğrudan icracı görevler almakta ve kendisinden sonra işleri yürütebilecek oğula da sahip bulunmaktadır. Bu nedenle Habad-Lubaviç'in liderliğini tamamen R. Mendel'in evliliğine indirgemek makul gözükmemektedir.

1.7.1.3. Almanya-Fransa Yılları ve Hareketle İlişkisi

R. Mendel Schneerson ve eşi 1928 yılında düğün sonrası Berlin'e, Almanya'da Nazilerin yükselişi ve şartların gittikçe zorlaşması neticesinde de 1933 yılında Paris'e gitmişlerdir.³⁵⁹ İfade edildiği üzere R. Mendel'in bu ülkelere gitme sebebi seküler eğitimidir. Onun bu tutumunun çok belirgin olmasa da kayınpederi R. Isaac tarafından memnuniyetsizlikle karşılandığı buna rağmen ilişkinin kopmadığı ve R. Isaac'ın onu

³⁵⁸ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 297; 307-9; 313.

³⁵⁹ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 113.

belli oranda kontrol altında tuttuğu yorumları yapılmıştır. R. Mendel'in Almanya-Fransa'da bulunduğu süre içerisinde hasidik gelenekle ilişkisinin hangi boyutta olduğu sorusu en önemli problemidir. Yaşadığı muhit, irtibatla olduğu kimseler, hal ve tavrında geleneğe sadakatin yanında kayınpederi ve hareketle olan münasebet bu problemi çözebilmenin yollarından birisidir.

Berlin'de hasid olmayan çevrede yaşayan çift³⁶⁰ Paris'te de benzer bir çevreden yana tercihte bulunmuştur. Bu tercih çiftin kapalı toplum içerisinde hasidik bir hayat yaşama niyetinde olmadığını göstermektedir. Çünkü ev ve zaman seçimleri inisiyatifin doğrudan kendisinde olduğu eylemlerdir. Dolayısıyla farklı bir düşünce içerisinde olmuş olsaydılar Almanya veya Fransa'ya değil hareketin güçlü veya Ortodoksluğun hâkim olduğu bir yere gitmeleri gerekirdi. Almanya veya Fransa özelinde düşünüldüğünde de daha mutaassıp yerler söz konusu olabileceksen kozmopolit yerlerde ikamet edilmesi bunun bilinçli bir tercih olduğunu ortaya koymaktadır. Yani onun eğitiminin ve evlilikten sonraki hayatının Amerika'ya gidene kadar tamamen farklı perspektifte seyrettiğini söylemek mümkündür.

Kılık-kıyafet ve tavrında da bunun izleri görülebilir. Kipa yerine şapka takmış, düğününde bile modern kıyafetler giymiş ve sakalını kesmiştir. Özellikle sakal bırakmanın “ben bir Yahudi'yim” diye haykırmak ve hasid kimliğinin şeref ve aidiyet nişanesi algılandığı bir atmosferde onun geleneğin öngördüğü hayat tarzının dışına çıktığını gösteren bu tavır doğal olarak eleştirilere neden olmuştur. Ancak hareket kaynakları çeşitli tevil ve yorumlarla bu problemi aşmaya çalışmışlardır. Yorumlardan ilki R. Mendel'in bu konuda yalnız olmadığı onun gibi daha birçok kişinin aynı şekilde davranış sergilediği hususudur. Önde gelen kişiler dâhil birçok kimsenin Avrupa'da olmasından dolayı buna uymadıkları, yaptıklarının bu sebepten hoş görülebileceği veya göz ardı edilebileceği ileri sürülmüştür. Hatta görünüşte geleneğe aykırı gibi gözükken hareketlerinin ardında yatan gerçeğin manevi derecesini gizlemeye yönelik eylemler olduğu söylenmiştir. Ayrıca diğer rebbelerin birçok eyleminde olduğu gibi

---

³⁶⁰ Deutsch, **Larger Than Life**, 2:94.

kutsal kıvılcımların toplanmasına yardımcı olması için Batı'nın kültürel derinliklerine inmesi gerektiği düşüncesi onun misyonunun parçası olarak yorumlanmıştır.³⁶¹

R. Mendel'in eğitim-öğretim faaliyetleri için değil, hareket adına buralarda bulunduğu ve yukarıdakilerin aksine hasidik gelenek-görenek ve öğretilerine sadık kaldığı belirtilmiştir. Çeşitli yerlere temsilciler göndermek suretiyle Yahudilerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan R. Isaac, R. Shlomo Carlebach ve R. Zalman Schachter'i bu amaçla üniversitelere göndermiştir. Zamanın misyonu, hasidlerin dini ihtiyaçlarını karşılamak, özellikle de Pesah'ta matsa (mayasız ekmek) tedarik etmek ve çeşitli maddi yardımlar iletmekle sınırlıdır.³⁶² Bu kişiler gibi R. Mendel'in de temsilci sıfatıyla burada bulunduğu kabul edilmiştir. Ancak önceki başlıklarda da değinildiği gibi odakta eğitim bulunmaktadır ve görünüş R. Mendel'in geleneğin aksine hareket ettiğidir. Hareket kaynakları ise R. Joseph b. Soloveitchik dâhil birçok kimsenin şahitliğini göz önünde bulundurarak onun Tora, Talmud, Kabala ve hasidik metinleri incelediğini, oruç tuttuğunu, tallit ve tefilin giydiğini hatta kayınpederinin teşvikleriyle dindarlara yönelik bir uygulama olan kol ve başa tefilin uygulamasını icra ettiğini dile getirmiştir. Bu uygulamalar temkinle yaklaşılan R. Mendel'in hasidik inanca sadık kalan ve geleneğe uygun hayat sürdüren bir sima şeklinde yorumlanmasına yol açmıştır.³⁶³ Bazı zaman dilimlerinde kayınpederinin yanında olduğu bilinmekle birlikte hemen hemen önemli olan hiçbir Yahudi bayramında ve günlük ibadet ve ayinlerde Berlin'deki sinagoglarda bulunduğu dair kanıt bulunamaması hasidik geleneğe sadakatini sorgulanır hâle getirmiştir.³⁶⁴

R. Mendel'in Almanya-Fransa'daki hayatında, görüldüğü kadarıyla hareket ile arasında belirli bir mesafe vardır. Eylemleri, bundan uzak durmaya çalıştığını göstermektedir. Ancak R. Isaac, damadını tamamen yalnız başına bırakmamıştır. Kontrol altında tutmak ve hareketle ilişkisini sürdürmek için ona bazı görevler

---

³⁶¹ Bkz: Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 298; 301; 316; Ehrlich, **The Messiah of Brooklyn**, s. 37, 41; Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 114.

³⁶² Heilman ve Friedman, s. 88; 168-69.

³⁶³ Bkz:Eli Rubin, “**High Holidays in Riga:Self and Community-1929**”, erişim 02 Eylül 2019, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2619803/jewish/High-Holidays-in-Riga-Self-and-Community.htm. Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 316; Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 129.

³⁶⁴ Heilman ve Friedman, s. 88.

vermiştir. Berlin'deki kütüphaneyi kontrol etmesi, nadir el yazması kitap ve koleksiyonlara ulaşması ve onları kataloglamada yardımcı olması talebi bu vazifelerden biridir. Ayrıca hasidik öğretinin daha geniş kitlelere ulaştırılması ve hasidik geleneğe adanmış bir derginin R. Mendel tarafından çıkarılması için bazı teşviklerde bulunulduğu belirtilmiştir.³⁶⁵ Kaynaklar *Ha-Tamim* adlı gazete için verdiği emek ve faaliyeti bu görevin parçası şeklinde değerlendirse de üç kişilik editör ekibinin içerisinde yer almaması dikkat çekmiştir.³⁶⁶

R. Mendel, bir taraftan seküler eğitim alma hedefiyle bir hayatın peşinden giderken diğer taraftan kayınpederinin bunun gibi yönlendirme ve talepleriyle karşı karşıya kalmıştır. Yaşadığı bu çifte hayat onda ciddi sıkıntılara yol açmıştır. En önemli problemi ise derslere devam noktasında yaşamıştır. R. Isaac'ın talepleri, hasidik mahfilin işleri, bazı Yahudi kutsal günlerini kayınpederinin yanında geçirme ve Şabat uygulamasını kaçırmama niyeti derslerden geri kalmayı ve özellikle uygulamalı derslerde bazı eksiklikleri ortaya çıkarmıştır. Notlarının düzelmesi ve diploma sahibi olabilmesi için yaptığı devamsızlıklara çözüm bulması gereken R. Mendel, içinde bulunduğu durumu dilekçeyle belirtmiştir. Kendisine yönelik alternatif uygulamaların yapılmasını sağlayan bu dilekçe sayesinde R. Mendel eksikliklerini tamamlayabilmiş ve nihayetinde mezun olarak mühendis diploması almaya hak kazanmıştır.³⁶⁷

R. Mendel'in hayatı ikilemler üzerine kurulmuştur. Bir taraftan seküler eğitimle meşgul olup bununla ilgili iş sahibi olmayı hedeflerken diğer taraftan kayınpederinin teşvik ve uyarılarıyla geleneği takip etmeye çalıştığı görülmektedir. Muhtemelen içinde bulunduğu bu çifte hayat, ailesini memnun etme çabasının yansımasıdır. Onun üniversite öğrencisi olması hareketle ilişkisi sınırlı olan eşi Mushka'yı etkilemiş olabilir. Bundan kaynaklı olarak onun gönlünü yapmaya çalıştığı şeklinde yorumlanabilir. R. Isaac açısından ise her şeye rağmen onunla ilişkiyi sürdürme ve bu durumu hoş görme, gerekli bir tavır olarak görülebilir. Benzer durumu

---

³⁶⁵ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 105; Eli Rubin, “**Literary Spirit: The Significance of Chassidic Lore - 1933-1935**”, erişim 02 Eylül 2019, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2619805/jewish/Literary-Spirit-The-Significance-of-Chassidic-Lore.htm.

³⁶⁶ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 298; Heilman ve Friedman, s. 119.

³⁶⁷ Heilman ve Friedman, s. 117-21.

R. Mendel'in kendisi için de söylemek mümkündür. Çünkü onun sürekli iki seçenek arasında kalmasının altında bir taraftan hasidik mahfile girmeye istekli olma diğer taraftan yaşadığı hayattan vazgeçmeye henüz hazır olmamasının yattığı düşünülebilir. Yani istemediği halde kayınpederi gibi bazı hususları görmezden gelmek zorunda kalmış olabilir. Nihayetinde süreç ilk başlarda uzak kaldığı harekete yaklaşımaya, sonrasında babasına ve kayınpederine çeşitli sorular sorarak hasidik geleneği tanıma, anlama ve yorumlamaya götürmüştür.³⁶⁸

Peki, onu ilk başlarda uzak kaldığı harekete yaklaştıran sonrasında aktif şekilde hareketin faaliyetlerine katılmaya iten sebep veya sebepler nelerdir? 1937-38 yılları bu noktada önemli bir zaman dilimi olsa gerektir. Çünkü R. Mendel'in bu tarihlerde öncekine göre faaliyetlere daha aktif şekilde katılmaya başladığı görülmektedir. Kayınpederinin rahatsızlığı, bazı işlerde ona vekâlet etmek zorunda kalması ve Avrupa'daki hayatında çeşitli sıkıntılar yaşamasının buna etki ettiği ve oraya dair ümitlerinin azalmasına sebep olduğu düşünülmektedir. Samuel Heilman ve Menahem Friedman ise R. Mendel ve eşinin çocuksuz olmalarını bu yakınlaşmanın nedeni görmüştür. Bir rebbeye yakınlığın ilahi müdahaleyi etkileyebileceği ve nihayetinde çocukla müjdelenebileceği inancının kayınpederine ve harekete daha fazla yaklaşmasına sebep olduğu iddia edilmiştir. Bu ve bunun gibi sebeplerden dolayı R. Mendel Schneerson'ın, ilk dönemlerin aksine dindarlaşmaya, hareketi tanımaya ve anlamaya başladığı söylenmiştir.³⁶⁹

Asıl sebebin ne olduğu tam olarak bilinemese de şartların onu buraya zorladığı aşikârdır. Nitekim R. Mendel'in Avrupa macerası Nazi Almanya'sının 1940 yılındaki ilerleyişi ve Paris'in işgaliyle son bulmuştur. Fransa'dan Portekiz'e ve 23 Haziran 1941 yılında New York şehrinde nihayete eren bu yolculuk onun için başka bir hayatın kapılarını açmıştır.³⁷⁰ Mühendis diplomasına sahip olmasına rağmen mesleğini icra edememiştir. Yabancı bir ülkede göçmen statüsünde bulunması buna engel olmuştur. Hareket kaynakları onun orduda görev aldığını ifade etse de dışarıdan kaynaklar, kendisine verilen vazifenin iddia edildiği kadar mühim olmadığını belirtmiştir.³⁷¹

---

³⁶⁸ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 75; 104.

³⁶⁹ Heilman ve Friedman, s. 127-29.

³⁷⁰ Shalom, **Treasures from the Chabad Library**, s. 21.

³⁷¹ Heilman ve Friedman, s. 137.

Lider olana kadarki hayatı Avrupa'dakinin benzeri olmuş ve belli oranda mesafesini sürdürmüştür. Bu süreçte ise genelde yenice kurulmuş ve icra kurul başkanlığı kendisine tevdi edilmiş örgüt ve teşkilatlarla ilgilenmiştir. Ayrıca kendi köşesine çekilmek suretiyle kütüphanelerde Yahudi eserleriyle hemhal olmuş ve bu müktesebat Hayom Yom gibi bazı hasidik metinleri ortaya çıkartmıştır.³⁷²

Seküler eğitim alma çabasında verdiği bu mücadele ve süreç ilerleyen yıllarda doğal olarak bazı soru işaretlerini gündeme getirmiştir. Hasidik gelenek içinde ilk başlarda olumsuz bir durummuş gibi algılanan bu mesele, sonrasında kendisine yönelik ilgi ve alakanın oluşmasına, kayınpederinin vefatı sonrası ise liderlikte ibrenin kendisine dönmesine yol açmıştır.

1.7.1.4. R. Isaac'ın Ölümü Sonrası Liderlik Tartışmaları

R. Isaac'ın ölümü hareket mensupları arasında tam bir şok etkisi yaratmıştır. Kendilerini Mesihî kurtuluşa ulaştıracaklarını düşündükleri liderlerinin aralarından ayrılmasına ek olarak liderliği devam ettirebilecek erkek bir evladın bulunmaması hareketin devamını ve mensupların bağlılıklarını tehdit etmiştir. Geride kalan iki damattan ilki R. Gourary hareket içerisinde birçok görevde bulunmuş ikincisi olan R. Mendel Schneerson ise kendisine verilen vazifelerle ilgilenmenin dışında yalnız kalmayı tercih etmiştir. Erkek çocuğu olmayan R. Isaac'ın ölümü sonrası gözler bu iki damada dönmüştür. Karşılıklı liderlik mücadelesi yaşanmamış ve iki taraf doğrudan lider olma niyetiyle sahneye çıkmamıştır. Daha çok doğal akışında gerçekleşen, kabiliyet ve yeteneklerin ortaya çıktığı veya tarafların eksik ve kusurlarının doğrudan diğer tarafın lehine döndüğü bir atmosferde hareket mensuplarının karar vermesi üzerine kurulu bir süreç yaşandığını söylemek mümkündür.

R. Isaac'ın ölümü sonrası liderliğin ilk başlarda R. Gourary'nin hakkı olduğu düşünülmüştür. Tomchei Temimim'de yetişen, 1921 yılında rebbenin kızıyla evlenen ve o günden beri birçok görevde bulunan R. Gourary'nin³⁷³ en önemli vazifelerinden birini hareketin iki önemli kurumundaki başkanlık oluşturmuştur. Hareketin yönetim mekanizması olan ACHACH'ın Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği yönetim listesinde

³⁷² Hayom Yom Hakkında Bkz: Avraham Rosen, "Today Is the Day", erişim 21 Kasım 2021, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1902777/jewish/Today-is-the-Day.htm.

³⁷³ Kaminetski, **Days in Chabad**, s. 49-50.

R. Gourary 1. Başkan Yrd., R. Mendel ise Hayyim Zalman Kramer’le birlikte 2. Başkan Yrd. zikredilmiştir.³⁷⁴ MLC, Kehot Yayınevi ve MI gibi eğitim-öğretime ve hareketin sosyal faaliyetlerine yönelik yenice kurumlarına ise R. Mendel liderlik etmiş ve etkileri diğerlerine göre çok sınırlı olmuştur.³⁷⁵ Vazifelerden bir diğeri ise Şabat ibadeti sırasında Tora okuma ile ilgilidir. Bu sorumluluğun icrası için yedi kişi çağırılmıştır. Sıralama R. Gourary, R. Mendel ve en sonda R. Gourary’nin oğlu R. Shalom Dov Baer şeklindedir.³⁷⁶

Bu düzen o kişilere verilen saygıyla paralel olması hasebiyle önem arz etmekte ve R. Gourary’nin diğerlerinden daha saygın kabul edildiğini dışa vurmaktadır. R. Gourary’nin kayınpederine olan yakınlığı, tecrübesinin yanında R. Isaac’in eşinin kendisinden yana tavır alması hareketteki ağırlığını ortaya koymakta ve liderlikte önceliğine delil olmaktadır. Ayrıca R. Isaac’in hastalığında toplantılara başkanlık etmesi ve hareketin yönetici kurumlarında icracı kararlar almasıyla R. Gourary’nin, o daha hayattayken gölge başkan gibi hareket ettiğini göstermektedir.³⁷⁷

R. Gourary’nin, oğlunun olması R. Mendel’in ise çocuğunun olmaması sürece etki etmesi muhtemel önemli bir başka unsurdur. Zira R. Gourary seçilirse oğlu olmasından kaynaklı doğrudan sonraki kişinin de belirlendiği düşünülecektir. Ondan dolayı ölüm hadisesi gerçekleştiğinde gözler ilk başta ona çevrilmiştir. R. Mendel, kız çocuğuna sahip olsaydı damadı vasıtasıyla liderliğin sürdürülmesine imkân verebilirdi. Çocuksuz olması ise bu imkânı ortadan kaldırmıştır. Ancak R. Gourary’nin oğlunun buna layık olmadığı düşünüldüğünde durum aleyhine de dönüşebilirdi.³⁷⁸ Nitekim R. Shalom Dov Baer’in ileride de temas edilecek olan kitapların mülkiyeti ile ilgili davada almış olduğu pozisyon, yani rebbelerin kütüphanesindeki kitapların bazılarını satması, liderlik için uygun olmadığı şeklinde yorumlanacak ihtimali haklı çıkarmıştır.

R. Gourary ile R. Mendel’in geçmiş hayatları, mevcut durumları ve icra ettikleri vazifeler liderlik sürecine doğrudan etki eden unsurlar olmuştur. Liderlik hususunda R. Mendel üzerinde ortak uzlaşının oluşmasındaki en büyük etken şüphesiz

---

³⁷⁴ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 142.

³⁷⁵ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 398.

³⁷⁶ Ehrlich, s. 340.

³⁷⁷ Ehrlich, s. 344-46.

³⁷⁸ Ehrlich, s. 341.

ki R. Gourary'nin toplum nezdindeki konumudur. Biraz önce de ifade ettiğimiz gibi ibre R. Gourary'den yanadır. Ancak onun lehine olan hususlar aleyhte bir durumu ortaya çıkarmıştır. Sürekli kayınpederinin yakınında olması, göz önünde bulunması, idari mekanizmalarda görev alması, R. Isaac'ın sekreteri Feigin'in tavsiyelerini dinlememesi, devamında şikâyetlere konu olması³⁷⁹ ve aldığı kararlarla karşıt bir kitlenin oluşması eleştirilerin odağı hâline gelmesine ve bu süreçte yıpranmasına sebep olmuştur. Onu sevmeyen veya ona düşman olanlar potansiyel olarak R. Mendel'den yana tavır almışlardır.³⁸⁰

R. Isaac'ın ölümünü takip eden süreçte ortaya çıkan ve ona ait olduğu iddia edilen günlüklerin aynı şekilde ibrenin R. Gourary'den R. Mendel'e dönmesinde etkili olduğundan bahsedilmiştir. Günlüklerde R. Gourary'nin görgü ve nezaketten uzak kaba saba biri olduğuna dair bazı ifadelerin yer aldığı yorumları yapılmıştır. R. Mendel'in lehine R. Gourary'nin aleyhine ifadelerin yer aldığı iddia edilen bu günlükler, R. Gourary'nin itibarının zedelenmesinde ve liderlik sürecinin dışında kalmasında etkisinin olduğuna inanılmıştır. R. Isaac'ın uzun yıllar damadı R. Gourary ile birlikte olmasından kaynaklı hakikat boyutu olma ihtimali olan bu günlüklerin R. Mendel taraftarlarının ona yönelik propagandasının parçası olması da muhtemeldir. Habad-Lubaviç tarihinde tabu kabul edilen günlüklerin içeriğine dair pek fazla bilgi verilmemiştir.³⁸¹

R. Mendel'in liderliğinin kader olduğuna yönelik bir inanç da söz konusudur. Çünkü R. Mendel, 3. rebbe Menahem Mendel'in oğlu Baruch Shalom'un soyundan gelmektedir Baruch Shalom büyük oğul olması hasebiyle liderliğe hak sahibi olmuş ancak bunu kabul etmeyerek kardeşi R. Samuel'in liderliğini tanımıştır. Onun alçak gönüllü bu tutumu neticesinde liderliğin torunlarıyla geri geleceğine inanılmıştır. Dolayısıyla onun süreç neticesinde gerçekleşen liderliği meşruiyet zemininde başlangıçtan itibaren gerçekleşen bir durummuş gibi algılanmış ve atalarının yapmış olduğu fedakârlığın lütfu ve nimeti görülerek mitleştirilmiştir. Ancak elimizde bu kabulü doğrulayacak veri bulunmamaktadır. Lider olduktan sonra buna yönelik bazı

---

³⁷⁹ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 344-46.

³⁸⁰ Ehrlich, s. 400.

³⁸¹ Ehrlich, s. 346.

rivayetler ortaya atılmışsa da R. Mendel'in seçiminde bunların herhangi bir etkisi söz konusu olmamıştır. Eğer R. Mendel'in kaderinin rebbe olarak doğmak olduğu inancı baştan beri biliniyor olsaydı muhtemelen liderlikle ilgili belirsizlik söz konusu olmazdı. Bu inanış ifade edildiği gibi sonradan kurgulanan ve geriye dönük işletilen meşruiyet çabasından başka bir şey değildir.³⁸²

R. Mendel isminin üzerinde karar kılınmasında gençlerin katkısı da yadsınmamalıdır. Onun seküler eğitim alması ve modern görünümü, hasidik geleneğe sadakat gösteren kimselerce eleştirilmiştir. Ancak aynı oranda standartların dışında olması ve bilinmemezlik kitlelerde ilgi, alaka ve cazibe oluşturmuştur. Bu tarihi seyir ve tecrübe sanki liderliğin onun kaderindeki bir hususmuş gibi algılanmasına yol açmıştır. R. Mendel genellikle hasidik mahfilden uzak kalmış, kısmi oranda da olsa R. Isaac'ın verdiği eğitim faaliyetleri gibi vazifelerle ilgilenmiştir. Bu irtibat gençlerin kendisine yönelik ilgisini ortaya çıkarmıştır. Çünkü onlar için R. Gourary, geçmişin temsilcisidir. Savaş sonrası, dünyanın şartları değişmiş ve yeni dünyaya belli sınırlar çerçevesinde de olsa adaptasyon zorunluluğu gerekmiştir. R. Mendel ise aldığı eğitim, yaşadığı tecrübe, bulunduğu pozisyonlar itibariyle yeni dünyanın bilgisine vâkıf bir kişidir. Daha aşına ve kültürel birikimiyle meydan okuma kabiliyetine sahip olması açısından R. Mendel, geleceği temsil etmiştir.³⁸³

Gençler, hareket içerisinde her zaman aktif olmuşlardır. Bu dönemin genç aktivistleri de mektup, ses kayıtları vb. iletişim araçlarını kullanarak yaptıkları propaganda ve lobi faaliyetlerinin yanında, R. Mendel'in ikna edilmesinde ve hasidler tarafından kabul görmesinde liderlik sürecine ciddi destek olmuşlardır.³⁸⁴ Çünkü R. Mendel'in liderlik için herhangi bir mücadele içerisine girmediği ve tavırlarıyla da nötr durduğu söylenebilir. Rebbe kızı ve hanımı olan, ölümüne kadar da harekete mesafeli duran Hayyah Mushka bile³⁸⁵ babasının ölümünden sonra kocasını iknaya çalışmış ve

---

³⁸² Bkz: Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 300; 311.

³⁸³ Heilman, **Who Will Lead Us?** s. 241.

³⁸⁴ Ehrlich, s. 324; 335; 368; 356; 402.

³⁸⁵ Hayyah Mushka'nın hareketten uzak duran tavrıyla eşinin rebbeliğinde ve kütüphane meselesinde verdiği beyanatlara önemli bir şahitlik ortaya koyan tavrı arasında belirgin bir zıtlık söz konusudur. Hareket kaynakları onun uzak duran bu tavrını alçakgönüllülüğü ve mütavaziliği ile açıklamıştır. Buna göre kendisini ilgi odağı hâline getirmek ve karşısındaki kişileri rebbenin kızı ve eşi sıfatıyla sıkıntıya ve telaşeye sokmak istemediği ifade edilmiştir. Bundan dolayı halkın içine karışmaktan uzak durduğu ve kendisini "Bayan Schneerson" şeklinde takdim etmeyi tercih ettiği ortaya konulmuştur. **"17 Facts**

“eğer tekrar başlamazsan, babamın hayatının otuz yılı boşa gidecek” diyerek liderliği alması noktasında ısrar etmiştir.³⁸⁶ Başlangıçtaki puslu hava karşısında soğukkanlılığını koruyan ve selef rebbenin vefatından sadece üç gün sonra R. Mendel Schneerson’ı liderliği alma noktasında zorlayan bir başka kişi R. Isaac Dubov’dur. Selef rebbelerin ölümleriyle manevi hayatlarının bitmediğini buna rağmen hareketin liderlerinin çıkmaya devam ettiğini dile getiren R. Dubov liderliği alması hususunda onu zorlamıştır.³⁸⁷

R. Mendel, “tsadikin hayatı, maddi beden hayatı değildir, daha ziyade manevi hayattır (iman, korku ve sevgidir)”³⁸⁸ mistik ilkesine atıf yaparak R. Isaac’ın maddi olmasa da manen hâlâ hayatta olduğuna işaret etmiştir.³⁸⁹ Rebbe’nin manen yaşıyor olduğuna yönelik bu inanç liderliğe giden süreçte R. Mendel’in en önemli argümanı hâline gelmiştir. Selef rebbe’nin ölmediğini, sürüsünün başında olan çoban misali hâlâ görevde olduğunu ve onunla görüşme yeteneğine sahip yegâne kişi olduğunu iddia etmiştir. Kendisine gönderilen mektupları ona iletildiğini, ondan aldığı cevaplarla hareket ettiğini belirten R. Mendel, selefinin hâlâ görevde olduğunun altını çizerek eylemlerinin tamamını ona atfetmiş,³⁹⁰ lider değil ancak onun vekili olabileceğini (*memaleh mekomo*) vurgulayarak bu süreçte yapılması gerekenleri şu şekilde beyan etmiştir:

O, güçlü olmamızı istedi...”, işimizi yapalım, daha fazla coşku ve güçle çalışın, çünkü vakit bunu gerektirir...³⁹¹

About the Rebbetzin - Celebrating the Life and Legacy of Rebbetzin Chaya Mushka Schneerson”, erişim 13 Ocak 2022, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/4647899/jewish/17-Facts-About-the-Rebbetzin.htm.

³⁸⁶ Eli Rubin, “**The Rebbetzin: A Private Life of Public Service-1988**”, erişim 02 Eylül 2019, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2619823/jewish/The-Rebbetzin-A-Private-Life-of-Public-Service.htm.

³⁸⁷ Eli Rubin, “**The Seventh Generation: A Leader of Leaders-1950-1951**”, erişim 02 Eylül 2019, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2619812/jewish/The-Seventh-Generation-A-Leader-of-Leaders.htm.

³⁸⁸ Zalman, “**Tanya**”, **Igeret Hakodesh-27**.

³⁸⁹ Menachem Mendel Schneerson, **Likkutei Sichos in English-6**, çev. Eliyahu Touger, Brooklyn, N.Y: Vaad Lhafotzas Sichos, 1995, s. 164.

³⁹⁰ Bu inanç daha sonrasında kendisinin de Mesih olarak düşünülmesine hatta tanrısallaştırılmasına kapı açacaktır. Bkz: 2.4.2. Mesihlik Düşüncesi.

³⁹¹ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 374-76.

Sözlerime çok dikkat etmem gerekiyor, huzur içinde yatsın demiyorum, çünkü onun daha önce olduğu gibi burada olduğunu hissediyorum, fark yok, odamızda daha önce olduğu gibi bizi duyuyor toplanmamızı ve konuşmamızı istiyor...³⁹²

R. Isaac'ın ölümünü yanılısama olarak tanımlayan R. Mendel, imtihanında olduklarını belirtmiş, onun ölümü gibi gözükken bu durumun çelişki oluşturmadığını aksine Mesihî kurtuluş döneminin tamamlayıcı bir parçası olduğunu vurgulayarak kitleleri dinç ve diri tutmaya çalışmıştır.³⁹³

R. Mendel'in, önceki liderin ölmediği, hâlihazırda görevinin başında olduğu ve kendisinin onunla görüştüğü iddiası kabul edilebilir bir inanç gibi gözükmemektedir. Böyle bir inancın mensuplar nezdinde nasıl itibar gördüğü ve kabul edildiği hususu ise önem arz etmektedir. Zira hareket içerisinde aksi yönde bir ifadenin varlığı bilinmemektedir. Hareket kaynakları buna yönelik bir inancı doğrulamaktadır. Nitekim hareketin kurucusu R. Zalman'ı anlatırken tsadikin fiziksel ölümüyle mevcuttakinden daha iyi hizmet etme imkânına sahip olduğunu dile getirmiştik. Yani ölen rebbenin hizmet etme veya onun tarafından yönetilme fikrinin harekette yabancı olmayan bir düşünce olduğu ortadadır. Ayrıca 3. rebbe'nin ölümünden sonra en küçük oğlunun "Bilin ki, babam ölmedi ve kim tıpkı benim daha önce yaptığım gibi [ondan] bir istekte bulunmak isterse, bunu yapsın ve devam etsin" dediği rivayet edilmiştir.³⁹⁴ 6. rebbe Isaac'in de, babasının ölümü üzerine mezarına gittiği ve onunla görüşüp çeşitli cevaplar aldığı belirtilmiştir.³⁹⁵ Dolayısıyla R. Mendel'in herhangi bir itirazla karşılaşmamasının altında yatan temel sebep bunun gibi çeşitli örneklerin varlığıdır. Yani R. Mendel hiç bilinmeyen ve kabul edilemeyecek bir iddia ile ortaya çıkmamış, gelenekte zaten var olan bir olguyu tekrardan gündeme getirmek suretiyle meşruiyetini ortaya koymuş ve liderlik sürecinde bir adım öne geçmiştir.

R. Isaac, üstün vasıflara sahip Yahudi bir kahraman olarak nitelendirilmiştir. Ölümü yanılısama görülen R. Isaac, peygamber, neslin Musa'sı, kuşakların Nasi'si (başkan) hatta Mesih bile kabul edilmiştir.³⁹⁶ Bu denli uç kabullere rağmen bunlara bir itirazın geldiği bilinmemektedir. Çünkü benzer şekilde iddiaları meşru hale getirecek

³⁹² Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 387-388.

³⁹³ Friedman, **Habad as Messianic Fundamentalism**, s. 344.

³⁹⁴ Kaminetski, **Days in Chabad**, s. 156.

³⁹⁵ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 59.

³⁹⁶ Ehrlich, s. 84.

bir zemin söz konusudur. Elliot R. Wolfson, R. Mendel'in günlüklerini referans göstererek onun çok daha erken dönemlerde Mesih meselesine kafa yordüğünü, hatta Habad-Lubaviç mensuplarının, her bir rebbeyi nesillerindeki Musa gördüklerini iddia etmiştir.³⁹⁷ Nitekim “Her nesilde Musa’nın bir uzantısı vardır” pasajı³⁹⁸ hareketin kurucusu R. Zalman tarafından vurgulanmış ve Yahudi halkın dini inancı için hizmet eden Yahudi lideri ve bunun için gözünü dahi kırpmadan hayatını feda eden kişiler dönemin lideri ve Musa’sı olmakla müjdelenmiştir.³⁹⁹ Buna bağlı olarak gerek R. Mendel’in gerek hareket mensuplarının bu iddiaların kabulünde herhangi bir engelle karşılaşmadığı, onlara meşruiyet zemini oluşturduğu hatta hareketi olası bir dağılma sürecinden kurtardığı söylenebilir. R. Isaac’in vaazları Mesihî kurtuluşun yakınlığını merkeze almıştır. Böyle yoğun beklenti atmosferinde R. Isaac’in ölümü tam bir şok etkisi yaratmış ve hareket mensuplarını hayal kırıklığına uğratmıştır. Onun ölümünün reddi, bunun bir imtihan ve görülenin yanılsamadan ibaret olduğu, Mesihliğinin yanında geri geleceği kabulü, R. Mendel’in de onunla görüşmeye devam ettiği iddiası şüpheyi düşen bu kitlenin sadakatının tekrardan düzenlenmesinde önemli bir kırılmadır.⁴⁰⁰ Temel mesele hareketin sürekliliğini sağlayabilmektir ve R. Mendel’in sonradan söylediği gibi “anahtar kendisinin cebine konmuştur.”⁴⁰¹

R. Isaac ile olan bağlantısı kitlelerde coşku ve hayranlık oluşturan R. Mendel, verdiği vaazlarla geniş kalabalıkları etrafında toplamış, idari ve sosyal meselelerde en az R. Gourary kadar yetkinlik ortaya koymuştur.⁴⁰² R. Mendel’in Avrupa’daki günlerinde R. Isaac’in talimatıyla kütüphanelerdeki nadir Yahudi kitaplarını listelemekle görevlendirildiğini ifade etmiştik. Amerika’ya geldikten sonra kütüphanede vakit geçirmeye devam eden R. Mendel, arşive özellikle de menkıbe geleneğine yönelik bilgisini geliştirmiştir. R. Isaac’in ölümünden sonra seleflere dair hikâyeler temel gündemlerden biri hâline gelmiş ve onun bu bilgisi hasidik toplantılarda yeteneğini sunmasına imkân vermiştir. R. Gourary’nin de benzer bir

---

³⁹⁷ Elliot R. Wolfson, “Revealing and Re/veiling – Menahem Mendel Schneerson’s Messianic Secret”, **Kabbalah: Journal for the Study of Jewish Mystical Texts**, 26, 2012, s. 27.

³⁹⁸ Midrash, Genesis Rabba 56:7.

³⁹⁹ Shneur Zalman, “**Lessons in Tanya**”, çev. Yosef Wineberg, **böl. Likutei Amarim-44**, erişim 12 Ocak 2022, https://www.chabad.org/library/tanya/tanya_cdo/aid/6237/jewish/Lessons-in-Tanya.htm.

⁴⁰⁰ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 374.

⁴⁰¹ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 41.

⁴⁰² Ehrlich, s. 372.

yönteme başvurduğu ancak bunun başarısızlıkla sonuçlandığı ifade edilmiştir.⁴⁰³ R. Isaac'ın ölümü sonrası yapılan bu vaazlar kimin bu işe daha yatkın olduğunu anlama fırsatı vermiştir. Bir anlamda bu dönem, entelektüel bilginin, popülerliğin ve karizmanın vaazlar ve icraatlar üzerinden sergilendiği bir platforma dönüşmüştür.⁴⁰⁴

R. Mendel'in liderliğe yönelik bazı girişimleri olduğu iddiasının yanında bunu kabul etmemek için çok fazla direndiğine yönelik itirazlar da mevcuttur. Liderlik iddiasına kalkışmadığı, geri planda kaldığı, eşi dâhil birçok kimsenin bu vazifeyi alması için ondan ısrarcı olduğu yukarıda belirtilmiştir. Muhtemeldir ki R. Isaac döneminde giderek artış gösteren Mesih beklentisinin, ölümüyle birlikte inananlarda bıraktığı şok etkisinin bu şekildeki tavrında etkisi mevcuttur. Mesih olarak algılanan bir kişinin ölümüyle sarsılma sonrasında böyle ağır bir yükün altına girmek büyük sorumluluk gerektirmektedir. Kendisinin bu vazifeye layık olmadığını düşünme olasılığı veya bu hususta tevazu ve alçakgönüllülük göstermesi de kitleleri ona yönlendirmiş olabilir. Ya da oluşan belirsizlik atmosferinde kendisine yönelik kamu baskısını genişletme, destekçilerini ve kendi yeteneklerini sınama, liderliğe giden yolda önündeki engelleri ortadan kaldırma ve kurtarıcı gibi görünme sonucunda otoriteyi ortaya koymaya yönelik atılmış stratejik bir adım olarak da düşünülebilir.⁴⁰⁵

Aslında tüm bunlar her ne kadar gözlerin ilk başta çevrildiği kişi olsa da R. Gourary'nin beklentileri karşılayacak potansiyele sahip olmadığını göstermektedir. R. Gourary çok fazla ön planda olmanın getirdiği durumlardan kaynaklı karşıt bir kitlenin oluşmasına sebep olmuştur. Yaptığı hatalar, yanlış kararlar veya eleştirileri dikkate almamasının neticesinde hasidlerin kendisinden uzaklaştığı R. Gourary yalnızlığa itilmiştir. Bir bakıma kendi kendini liderlik yarışından saf dışı ettiğini söylemek de mümkündür. Ancak R. Mendel'in liderliğini sadece R. Gourary'nin yaptığı yanlışlara bağlamak ve bunun neticesinde gerçekleşen durummuş gibi algılamak da hatadır. Hiç şüphesiz R. Mendel'in kitlelerde bıraktığı cazibe, bilinmemezliğin getirdiği etki ve gençlerin onu geleceğin temsilcisi olarak görmesinin de liderlik sürecinde etkisi tartışmasızdır.

---

⁴⁰³ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 385; Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 57.

⁴⁰⁴ Heilman ve Friedman, s. 38.

⁴⁰⁵ Ehrlich, s. 376-81.

Nihayetinde R. Mendel, 17 Ocak 1951’de rebbeliği kabul etmiştir.⁴⁰⁶ R. Isaac’ın ölümünün birinci yıldönümü anma töreninde, iradesini beyan ettiğinin sembolik bir göstergesi olan konuşmasında kayınpederinin vazifesine devam ettiğinden ve Mesihî kurtuluş döneminin nihayete ermek üzere olduğundan bahsetmiştir. R. Mendel, Yahudi topluluğunun birbirini sevmesi ve Tanrı ile Tora’ya sadakat göstermesi ilkesini⁴⁰⁷ vurgulamış Yahudi sürgününe son verecek olan şeyin ancak bu birliktelikle mümkün olacağını dile getirmiştir:

...Olan şey (6. rebbenin ölümü) sadece maddi bakış açımızdandır. Bu, sâlih kurtarıcının gelmesinden önce gerçekleşen Mesih’in doğum sancılarında (imtihanlar-nisayan) fazlası değildir... Onun talimatlarını takip etme ve öğretilerini incelemek suretiyle kendisiyle olan ilişkimizi kuvvetlendirerek maddi anlamda rebbeyi tekrardan görme hakkını (çünkü biz kurtuluşun eşliğindeyiz) elde edeceğiz ve bu bizi kurtuluşa götüremeli.⁴⁰⁸

Üç sevgi – Tanrı-Tora ve Yahudi kardeşinin sevgisi - bir tanedir. Kişi aralarında ayırım yapamaz, çünkü onlar tek özlüdür. Bundan dolayı da her biri üçünün bünyesinde barındırır. Bu bizim “bildirimizdir.” Tanrı’yı seven ancak Tora’yı ve Yahudi kardeşini sevmeyen birini görürseniz, ona Tanrı sevgisinin eksik olduğunu söylemelisiniz. Sadece Yahudi kardeşini seven birini görürseniz, onun Tora ve Tanrı’yı sevmesi için çalışmalısınız... Üç sevgiyi bir araya getirdiğimizde, kefareti elde edeceğiz. Çünkü bu, son sürgünün birbirimizi kardeşçe sevmemekten kaynaklanması gibi kesindir ve hemen kefaret birisinin Yahudi kardeşine olan sevgisiyle sağlanacaktır.⁴⁰⁹

R. Mendel’in rebbeliği kabul etmesiyle R. Gourary ile arasındaki münasebetin seviyesi önem arz etmiştir. R. Gourary, onu kabul etmiş midir, vazifelerini sürdürmüş müdür veya tartışma ilerleyen yıllarda da devam etmiş midir gibi sorular sormak mümkündür. R. Mendel’in liderliğini kabul edip etmediği hususu tartışmalıdır. Ancak New York’taki Habad-Lubaviç merkezinde hayatını devam ettirmesi, rebbe gibi davranmaması ve bilgisini herhangi bir ortamda sergilememesi üstü kapalı da olsa R. Mendel’in liderliğinin kabulü şeklinde yorumlanabilir. R. Deutch, R. Gourary’nin onu kabul ettiğini ifade etmiş ama bunun zorunluluktan ileri geldiğini vurgulamıştır. Nitekim R. Gourary’nin 770 East Parkway’de rehin gibi tutulduğunu, iâşesinin ve

⁴⁰⁶ Friedman, Habad as Messianic Fundamentalism, s. 344.

⁴⁰⁷ Bkz: The Zohar, Aharei Mot 3:73a.

⁴⁰⁸ Lazar, **Chabad Lubavitch**, s. 31.

⁴⁰⁹ “1950: Leadership”, erişim 02 Eylül 2019, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/62169/jewish/1950-Leadership.htm.

toplumdaki varlığının rebbeye olan desteğine bağlı olduğunu, bundan dolayı onu kabul etmekten başka şansının olmadığını iddia etmiştir.⁴¹⁰

R. Gourary’i destekleyen veya onun başında olduğu kurumlar aşamalı şekilde işlevsiz hâle getirilmiş dolayısıyla R. Gourary’nin vazifelerini sürdürmesine imkân kalmamıştır. R. Gourary’nin başında olduğu yeşiva ve öğrenciler ikinci plana itilirken, rebbenin elçileri ve temsilcileri olan *şluhim-şluhot* öncelikli olmaya ve bu fikir her geçen gün daha önemli bir olgu hâline gelmeye başlamıştır.⁴¹¹

Onunla ilgili kurum, kuruluş ve görevlere son verilmiş, R. Gourary’nin kendi köşesine çekilmesi sağlanmıştır. Ancak bu tartışmalardan uzun yıllar sonra 1985’te yaşanan bir hadisede ismi tekrar ön plana çıkmış, davranışıyla R. Mendel’in yanında saf tutmuş ve bu tavır rebbeye sadakatının hâlâ devam ettiği şeklinde anlaşılmıştır. R. Mendel yaklaşık 35 yıl sonra R. Isaac’ın eşi ve oğluna karşı New York’taki Habad-Lubaviç kütüphanesinin mülkiyetinin kime ait olduğu ile ilgili mücadeleye girişmiştir.

Kütüphanenin sembolik değere sahip olduğu kabul edildiğinden tartışmanın altında yatan asıl sebebin güç ve iktidar makamının sahipliğiyle ilgili olduğu düşünülmüştür. Nitekim R. Mendel, “savaşın ‘kitaplar’ üzerine değil, daha ziyade iktidar makamı” üzerine olduğunu vurgulayarak bu gerçeğe dikkat çekmiştir. Tartışmalar R. Isaac’ın torunu ve R. Gourary’nin oğlu Shalom Dov Baer’in kütüphanedeki kitapları gizlice satmasının anlaşılmasıyla ortaya çıkmıştır. Kütüphane, hareketin yönetim merkezindeki binada bulunduğu için davanın tarafı AGUCH adlı yapı olmuştur. R. Gourary’nin eşi kitapların biyolojik mirasçının mülkiyetinde bulunduğunu bundan dolayı oğlunun onlar üzerinden hak sahip olduğunu ifade etmiştir. Açılan davaya, karşı dava açılarak miras hakkının yerine getirilmesi talep edilmiştir. R. Mendel kitapların hareketin ortak mülkiyetinde ve rebbenin mutlak yetkisinde olduğunu dile getirerek soyla ilgili tüm argümanları reddetmiş, kitapların asıl sahibinin hareket ve onun lideri olduğunu beyan etmiştir.⁴¹² Dava sürecinde R. Gourary, kitapların hareketin rebbesine ait olduğunun altını çizerek R. Mendel’in

---

⁴¹⁰ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 349; Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 54.

⁴¹¹ Detaylı bilgi için Bkz: 1.7.2.2. Misyon Öğretisi ve Elçiler Gönderilmesi, Üçüncü Bölüm: Önemli Kurumlar

⁴¹² Heilman ve Friedman, s. 55; 217.

yanında, oğlu ve eşinin ise karşısında yer almıştır.⁴¹³ Benzer bir tavır harekete ve faaliyetlerine mesafeli yaklaşan R. Mendel'in eşinden gelmiş o da kız kardeşine karşı çıkarak "sanırım onlar hasidlere aitti, çünkü babam da hasidlere aitti" ifadelerini kullanmak suretiyle mülkiyetin toplulukta kalması gerektiği görüşünü paylaşmıştır.⁴¹⁴

ABD Federal Mahkemesi hâkimi Charles P. Sifon, 6 Ocak 1987 tarihindeki duruşmada birçok kimseyi dinledikten sonra düşüncesini şu şekilde açıklamıştır:

Kütüphanenin, ölümü sırasında altıncı rebbe tarafından kişisel mülk tutulmadığı, ancak Habad hasidik dini cemaatinin yararına emanet edilmek üzere davacıya teslim edildiği sonucuna varılması kaçınılmazdır.

Yargıç Sifon, büyük bir kütüphanenin toplanması ve bulundurulmasının en azından 3. rebbeden beri yerine getirilen bir durum olduğunu ve R. Mendel Schneerson'ın da bu sıranın unsuru olduğu düşüncesini beyan etmiş ve kitapların hasidik topluluğun ortak mülkiyetinde olduğundan hareketle çıkarılan kitapların AGUCH kütüphanesine iadesine karar vermiştir.⁴¹⁵

R. Gourary'nin, eşi ve oğluna rağmen R. Mendel'in yanında saf tutması dikkate değerdir. Zira R. Gourary, 770 East Parkway'de kaldığından baskı ve korku altında olan birinin gelecek ve maişet endişesi neticesinde vermiş olduğu bir beyanat şeklinde algılanmıştır.⁴¹⁶ Ancak R. Gourary'nin ileri yaşıta olduğu ve bu saatten sonra kaybedeceği bir şey olmadığını düşündüğümüzde gerçekten ona sadakat göstermiş olabileceğini de dikkate almamız gerekir. Liderlik tartışmalarında ortaya çıkan ve R. Gourary'nin aleyhine bazı ifadelerin olduğu iddia edilen günlüklerin gün yüzüne çıkartılmaması ve içeriği hakkında herhangi bir bilginin paylaşılmamasını da R. Mendel'in ona yönelik saygısının işareti kabul edebiliriz.⁴¹⁷ Bu karşılıklı sadakatin karşılığı olsa gerek Gourary ailesinden sadece R. Gourary, *Ohel'in* (selef ve halef

---

⁴¹³ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 350.

⁴¹⁴ Rubin, "The Rebbetzin" Erişim 02 Eylül 2019. https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2619823/jewish/The-Rebbetzin-A-Private-Life-of-Public-Service.htm.

⁴¹⁵ Bkz: Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 55; Ari L. Goldman, "Judge Awards Rabbi's Library To Hasidic Unit", **The New York Times**, 07 Ocak 1987, New York, <https://www.nytimes.com/1987/01/07/nyregion/judge-awards-rabbi-s-library-to-hasidic-unit.html>.

⁴¹⁶ Bkz: Ehrlich, s. 350.

⁴¹⁷ Ehrlich, **The Messiah of Brooklyn**, s. 80.

rebbelelerin mezarı) hemen yanındaki Old Montefiore Mezarlığı'nın küçük Habad-Lubaviç bölümüne defnedilmiştir.⁴¹⁸

Rebbelik seçimine kadar açıktan bir liderlik mücadelesi olmasa da belli tarafların lider olarak görmek istedikleri kişiler üzerinden yürüttükleri bir süreçle karşı karşıya kaldığımızı söylemek mümkündür. R. Gourary'nin, lider kabul edilen R. Mendel'e yönelik ne açıktan bir beyanı ne de itirazı söz konusudur. Liderliği ele almanın getirdiği bir takım kararlar alınmış olsa da gözükten durum iki tarafın da birbirine karşı saygılı olmaya çalıştığıdır. R. Gourary, herhangi bir eyleme girişmeyip kendi halinde bir hayat yaşamaya çalışmış ancak sıkıntılı süreçte de R. Mendel'in yanında olmaktan geri durmamıştır. R. Mendel ise hayatının idamesinde ona yardımcı olmuş ve öldükten sonra Old Montefiore Mezarlığı'na defnedilmesini sağlayarak ona verdiği değeri göstermiştir.

R. Mendel'in, meşruiyetini selefiyle olan yakınlık üzerine kurduğunu belirtmiştik. Onun bu iddiasına sahip çıktığını ve hayatının sonuna kadar bu mezar alanından uzaklaşmadığını söylemek mümkündür. Zira 1941 yılında geldiği Amerika'dan annesini kendisiyle birlikte Brooklyn'de yaşaması için götürmek amacıyla 1947 yılında⁴¹⁹ Paris'e gitmesi hariç -ki o zaman henüz lider seçilmemişti- hiçbir şekilde çıkmamıştır.⁴²⁰ Mezar taşına bile "Isaac'in vekili Mendel yatıyor..." ifadelerini yazdırarak kendi liderliğinin R. Isaac'e bağlı olduğunu, onun hayatta olmaya devam ettiğini ve kendisinin onunla görüşme yeteneğine sahip olduğunu vurgulamıştır.⁴²¹

Mezar alanı ve kayınpederiyle kurulan irtibat R. Mendel'in liderliğinin odak noktasını oluşturmakla beraber başka etmenlerin de onu Amerika'da kalmaya sevk ettiği ifade edilebilir. Onun, bırakın ülkeyi şehrin dışına bile çıkmaması ilginçtir. Her şeyden önce R. Mendel meseleye dini perspektiften bakmış gözükmektedir. Diplomatik ilişkiler kurma gibi bir düşünceye sahip olmaması, aksine diplomatik misyona sahip kişilerin onu ziyarete gelmesi ve gerekli durumlarda temsilcileri

---

⁴¹⁸ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 54.

⁴¹⁹ Sue Fishkoff, **The Rebbe's Army: Inside the World of Chabad-Lubavitch**, New York, NY: Schocken Books, 2003, s. 72.

⁴²⁰ Heilman ve Friedman, s. 140.

⁴²¹ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 381.

vasıtasıyla dünyanın birçok yerine mesajını iletmesi R. Mendel'in siyasi tavırla hareket etmediğini ortaya koymaktadır. Amerika, hareketin yönetim merkezidir ve militarist söylemle her bir hasid ordudaki birer nefer, R. Mendel ise karargâhının başında duran ordu komutanıdır. Bu şekildeki bir algıdan dolayı Amerika dışına çıkmadığı söylenebilir.

Amerika'nın küresel güç olarak düşünülmesinin ve burada yapılacak faaliyetlerin tüm dünyayı etkileme ve yönlendirme kabiliyetine sahip olduğuna kanaat getirilmesinin de R. Mendel'in kararında etkili olduğu ifade edilmektedir. Mesih'in gelişinin doğrudan Amerika'da yapılacak etkinliklerle ilişkilendirilmesi burayı daha da merkezi bir hâle getirmiş ve doğrudan kader planındaki ilahi hedef olarak algılanmıştır. İsrail'e hiç gitmemiş olması da bu noktada dikkate değerdir. Mesih gelmeden İsrail'de bulunmanın geleneğe aykırı olduğu düşüncesinin onun üzerinde tesir ettiği ve bu şekilde bir yol izlemenin daha doğru bir tercih olduğu yorumu yapılmıştır. Özetle R. Mendel için Amerika hem R. Isaac ile ilişkisi ve burada yapılacak faaliyetlerin Mesih'in gelişine etkisiyle hem de küresel bir güç ve hareketin merkezi olmasıyla önem arz ettiğini söylemek mümkündür.⁴²²

1.7.2. R. Menachem Mendel Schneerson'ın Harekete Etkisi

R. Mendel Schneerson'ın lider olduktan sonra çözmesi gereken birçok problem vardır. Nitekim rebbeliği kabul ettiğinin işareti gösterilen ilk konuşmasında bunun izleri görülmektedir. Onun için öncelikli zorluk selef rebbenin vaat ettiği kurtuluş günü gelmeden önce ölmesiyle hasidik cemaatte oluşan şüphe ve hayal kırıklığının ortadan kaldırılmasıdır. R. Mendel'in en büyük hedefi tüm Yahudilerin birbirlerini sevmesiyle gerçekleşeceğine inandığı kurtuluştur. Amerika'nın hasidler için sığınak olması ve sonrasında burada icra edilecek eylemlerle kurtuluşun gerçekleşeceği yegâne yer hâline gelmesi onun çözmesi gereken bir problemdir. Bir bakıma hareketin ve Yahudilerin kaderi Amerika'da yapılacak eylemlere bağlanmıştır. Mesihî dönemin içinde olduğunu kabullenmekle beraber selefleri tarafından sahte Mesihçilik kabul

---

⁴²² Bkz: Biale vd. Postwar Phoenix, s. 682; Ayrıca Bkz: “**Leadership: The Historic Task of American Jewry**”, erişim 12 Ocak 2022, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/4422794/jewish/Leadership-The-Historic-Task-of-American-Jewry.htm.

edilen Siyonizm hareketinin İsrail devletini kurmasıyla oluşan şüphe onun cevap vermesi gereken bir başka sorundur.

Yeni rebbenin gündemindeki en önemli konu özetle halaha'ya, yani Tanrı'nın emirlerine bağlılığı kuvvetlendirmek ve onun önemini bildirmektir. Yahudilerin asimilasyonuna karşı dünya çapında mücadele gerekmektedir. Çünkü arzulanan ahlaki yaşamın gerçekleştirilmesiyle vaat edilen Mesihî kurtuluş ancak bu şekilde hızlandırılabilir. Aynı zamanda bu, hareketin en baştan itibaren misyon ve vizyonunu belirleyen, ilk rebbeden son rebbe kadar hepsinin gayret ettiği ve gerçekleştirmeye çalıştığı hedeftir. Tek fark önceki liderlerde buna yönelik vurgu söz konusu değildir. 5. rebbe zamanında Siyonizm ile birlikte Mesihî kurtuluş döneminden bahsedilmeye başlanmıştır. R. Mendel zamanında ise artık bu sürecin gerçekleşmesi gerektiğine dair ciddi bir beklenti ortaya çıkmıştır. Onun misyonunun beyanı çok açıktır: "Mesih'i getirmek." Yeni bir dünya kurma noktasında bu vazife onun ve bunu kabullenmeyi istemeseler de bu neslin kaçınılmaz kaderi olarak algılanmıştır.⁴²³

R. Mendel'in bir taraftan bu sorunlarla yüzleşip hareketi uzlaştırması diğer taraftan çağın şartlarına uygun şekilde yeni bir başlangıç yaparak hareketi canlandırması gerekmiştir. 1950'li ve 1960'lı yıllarda başlayan ve "gençlik kültürü" olarak adlandırılan süreç ona bu yeni başlangıcı yapma imkânı vermiştir. Artan sayıda gencin yaşlıların ortaya koyduğu ideolojilere, değerlere, yaşam tarzına ve otoriteye karşı isyan etmesi birçok kimsede şok etkisi yaratmıştır. R. Mendel ise bunu olumlu bir gelişme karşılamış ve altındaki sebebin manevi açlık ve susuzluk olduğunu dile getirmiştir. Bu nedenle "komşunu kendin gibi sev"⁴²⁴ emrine atıfla o kişiye gidilmesi, ihtiyacının ne olduğunun öğrenilmesi, Tora nuru ve emirlerin ifasıyla kendisindeki ilahi cevherin idrakine varmasına yardımcı olunması gerekli görülmüştür.⁴²⁵

Amerika'da çağdaş koşullarda yetişecek genç hasidlerle yaşlıların da kabul edebileceği uzlaşıyla hareket, Yahudi kimliğinin muhafazası için mücadele eden,

---

⁴²³ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 151.

⁴²⁴ Levililer 19:18

⁴²⁵ "1963: **Rebellion**", erişim 02 Eylül 2019, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/62172/jewish/1963-Rebellion.htm.

kurumsal yapılarını oluşturan ve Mesihi getirmeye çalışan misyoner bir harekete dönüştürülmüştür.

1.7.2.1. R. Mendel Schneerson'ın Liderliğinde Kurumsallaşma

R. Mendel Schneerson, yapılan her eylemin tanrısal düzlemdeki kozmik planın parçası olduğunu, eylemler vasıtasıyla ahlaki yaşamın dünyada tesis edilebileceğini, bu sayede nihai hedef olan Mesihî kurtuluşa bir adım daha yaklaşılabileceğini vurgulamış, öneminin idrak edilmesi ve sürecin hızlandırılması için birçok eğitim kurumunun kurulmasına öncülük etmiştir.

Fiziksel ve teolojik büyük travma yaratan Holokostla birlikte hareketin vaat ettiği kurtuluşu dünyevi planda gerçekleştiren İsrail Devleti, Yahudilerde ciddi bir çıkmaza yol açmıştır. Zihinlerdeki şüpheleri ortadan kaldırmak, tekrardan halaha'ya bağlılığı tesis etmek, mitsvaların öneminin altını çizmek, emirlerin icrası ve Tora'nın ilahi nuruyla kozmik barışın ve birliğin gerçekleşmesine yardımcı olmak ve Yahudileri tehdit eden asimilasyona karşı mücadelede katkı sunabilmek için eğitim programlarının açılması hedeflenmiştir.⁴²⁶ “Kiruv hareketi” olarak ifade edilen bu yaklaşımın bir parçasını da Habad-Lubaviç'in programları oluşturmuştur. Fiziksel, duygusal, ruhsal yakınlaştırma veya kardeşini kendin gibi seveceksin emrinin yerine getirilmesi anlamında kullanılan *kiruv* kelimesi *kiruv rechokim*'in bir kısaltmasıdır. “Uzaktakileri yakına getirmek” şeklinde ifade edilen bu kelimenin anlam dünyasına itiraz eden R. Mendel, hiçbir Yahudi'nin Yahudilikten uzak olmadığını savunmuş ve mananın yakın olanların daha da yakınlaştırılması şeklinde anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır.⁴²⁷

1950'li yıllarda Amerika'da başlayan dönüşüm rebbeyi bazı önlemler almaya zorlamıştır. Gençlerin ve kadınların ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için çeşitli örgütlerin kurulması talep edilmiştir. R. Mendel'in teşvikleriyle gençlere karşı yürütülen asimilasyon faaliyetleriyle mücadele edebilmek için 1950'de *Lubavitch Youth Organization* (LYO),⁴²⁸ toplumsal cinsiyet farkındalığının artış gösterdiği bir

⁴²⁶ Lazar, **Chabad Lubavitch**, s. 32-33.

⁴²⁷ Baruch S. Davidson, “What Is ‘Kiruv’?”, erişim 17 Mayıs 2020, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/676588/jewish/What-is-Kiruv.htm.

⁴²⁸ Lazar, s. 34.

çağda ihtiyaçları karşılamak, kadınları eğitmek, Yahudi geleneğine bağlılıklarını artırmak ve hareket nezdinde önemli olduklarını ortaya koymak için 1955'te *Lubavitch Women's Organization* (LWO) kurulmuştur. 1980'de ise çocuk örgütü olan *Tzivos Hashem*'in (Tanrı'nın Ordusu) kurulması talimatı verilmiştir.⁴²⁹

R. Mendel'in kadın-erkek hatta çocuklar dâhil yaş ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın her Yahudi'nin özel ve önemli, kurtuluşa da eylemlerinin karşılığı olduğuna vurgu yapması Habad-Lubaviç'i, diğer hasidik topluluklardan belirgin şekilde ayırmıştır. Kurtuluşun gerçekleşmesinde kadınlara verdiği değerin yanında çocuklara da benzer bir önem atfeden R. Mendel, kurtuluş hedefini gerçeğe dönüştürme ve kurumsal yapılarla örgütlenme amacıyla tüm dünyaya temsilciler göndermeye başlamıştır.

1.7.2.2. Misyon Öğretisi ve Elçiler Gönderilmesi

Hareketin misyonu Mesihî çağın gelişini sağlamak ve asimilasyona karşı Yahudi kimliğini temsil etmektir. R. Mendel Schneerson'ın başlıca gündeminin kayınpederi R. Isaac'ın ölümü sonrası hareketi bir arada tutmak ve görünmesinin an meselesi olduğuna inanılan Mesih'in gelişini hızlandırmak olduğunu dile getirmiştir. R. Isaac kurtuluşu Amerika'daki Yahudilerin eylemlerine bağlamıştır. R. Mendel de ise Mesihî döneme yönelik beklentinin doruk noktasına ulaşmasıyla beraber Yahudilere yönelik eylemlerde de ciddi anlamda artış söz konusu olmuştur. Kayınpederinin görüşüne sadık kalmasının ve bunu gerçekleştirmek için mücadele etmesinin R. Mendel'i diğerlerinden farklılaştırdığı görülmüştür.

Mesihî kurtuluş gibi büyük bir beklentinin karşılanması için çeşitli risklerin alınması gerektiği söylenebilir. Nitekim R. Mendel, sürgün kültürünün aşındırıcı ve baştan çıkarıcı olduğunu paylaşmış, tamamen uzak durmayı ise doğru bulmamıştır. Mesafe ve çizgileri koruyarak ilgilenmek suretiyle onun dönüştürülebileceğini umut etmiştir. Yahudilerin takındığı içe kapanık, savunmacı ve olaylara müdahale etmeyen anlayışı da eleştiren R. Mendel, onların inisiyatif alarak daha etkin olmaları gerektiğini ve böyle bir tavrı zamanında benimsemiş olsalardı her şeyin şu ankinden çok farklı

---

⁴²⁹ Detaylı bilgi için Bkz: Üçüncü Bölüm: Önemli Kurumlar

olabileceğini dile getirmiştir. Yapılması gerekeni ise geniş bir vizyona sahip olma, iyi bir eylem planı geliştirme, etkili ve soluksuz çalışma azmi olarak özetlemiştir.⁴³⁰

R. Isaac, Amerika'daki Yahudi Ortodoks liderleri gerekeni yapmamakla eleştirmiştir. R. Mendel de benzer bir tavır takınmakla beraber kayınpederinden farklı olarak beklentileri bir kenara bırakmış ve doğrudan onlara destek olacak yeni yöntemler belirlemiştir. En dikkate değer ve diğerlerinden farklı olanı “temsilci” gönderme fikridir. R. Isaac'ın çeşitli topluluklara elçiler gönderdiği, onların ihtiyaçlarıyla ilgilendiği bilinmektedir. Ancak R. Mendel sınırların ötesine geçerek hareketin faaliyet alanının merkezine bu olguyu yerleştirmiştir. Artık hasid sadece hareketin öğretilerine uyma anlamında dindar bir kişiyi değil, kurtuluş hakikatinin gerçekleştirilmesi için tüm gücüyle mücadele eden misyoneri temsil etmektedir. Zira R. Shalom Dov Ber döneminde “Davud evinin askerleri” şeklinde ifade edilen hasidler, R. Mendel ile onun ordusunun bir neferi ve bu misyonun gerçeğe dönüşmesi için çalışan misyoneri hâline gelmiştir.⁴³¹

Yeni döneme kapı aralamak ve kendisine yönelik eleştirileri ve itirazları ortadan kaldırmak için 1957 yılından itibaren “Üzerinde yattığın toprakları sana ve soyuna vereceğim. Yeryüzünün tozu kadar sayısız bir soya sahip olacaksın. Doğuya, batıya, kuzeye, güneye doğru yayılacaksınız. Yeryüzündeki bütün halklar sen ve soyun aracılığıyla kutsanacak”⁴³² şeklindeki Tora pasajına göndermelerde bulunmuştur. Yahudilerin geleceğinin temel ilgi ve endişelerinin kaynağı olduğunu ortaya koyan rebbe, R. Isaac'ın hapisten kurtulduğu ve gelenekte bayram gibi kutlanan 12 Tammuz'da yeni bir kampanya (30 Haziran 1958) başlatmıştır. R. Mendel'in bu yeni küresel misyonunun sloganı *Uforatzto* (her yere yayılacaksınız) kelimesi⁴³³ genç temsilcilerin marş gibi tekrar ettikleri bir şarkıya dönüşmüştür. Pasaj dünyanın her yerine dağılmanın gerekliliğini ortaya koymuştur. R. Mendel, sürgünle dünyanın dört bir yanına dağılmış Yahudileri bulmayı, değerlerinin farkına varmalarında onlara

⁴³⁰ Schochet, **Chassidic Dimensions**, s. 200-201.

⁴³¹ Friedman, *Habad as Messianic Fundamentalism*, s. 351.

⁴³² Tekvin 28:13-14.

⁴³³ “**Uforatzto**”, erişim 02 Eylül 2019, https://www.chabad.org/multimedia/music_cdo/aid/140675/jewish/Uforatzto.htm.

yardımcı olmayı ve Yahudiliğe geri getirmeyi temsilcilerin temel vazifesi olarak belirlemiştir.⁴³⁴

Her Yahudi, kendi mükemmelliğinden ve Yahudi kardeşlerinin ruhani gelişiminden sorumludur. Hangisi önceliklidir? Önceki rebbe, modern zamanlarda önce başkalarına öğretmenin aciliyetiyle ilgilenmemiz gerektiğini açıkça ortaya koydu. Böylece kendi mükemmelliğimiz ertelenebilir. Önce Bet ha-Mikdaş'ı inşa edin ve sonra sürgünleri toplayın. Daha genel bir hedefe de kapılmayın ve bireyi unutun. Her Yahudi'ye ulaşın ve onun hayatını aydınlatın.⁴³⁵

Yeni ve radikal olan temsilciler gönderme düşüncesinde R. Mendel, hareket stratejisi için oğlunu gönderen kral hikayesini metafor olarak kullanmıştır:

Bu, oğlunu “döndüğü zaman daha fazla keyif alması için” çok uzaklara gönderen bir kralın öyküsüydü. Ancak daha sonra kral, oğlunun geri dönmediğini ve kraliyet kökenlerini unuttuğunu keşfetti. “Kral ona bir mesaj gönderdi - ama o geri dönmeyi reddetti. Sonra bilge bir bakan, prensin nasıl geri döneceğine dair sırrı fark etti.” Dolayısıyla bu bakan “kıyafetlerini ve dilini, çocuğunki gibi değiştirdi. Kendi seviyesine göre yaklaşıp onu babasına geri getirdi.”⁴³⁶

R. Mendel, temsilcilerin Yahudi kardeşlerinden manen sorumlu olduklarını belirtmiş ve onlara nasıl yaklaşılması gerektiği hususunda tavsiyelerde bulunmuştur. Onları bulup getirme noktasında her bir hareket mensubunun gerekli donanıma sahip olması gerektiğine işaret etmiş ve uyumun yakalanıp karşı tarafın ikna edilmesinin önemine dikkat çekmiştir.

R. Mendel'e göre sürgün de misyonun bir parçası ve Yahudi gerçeğidir. Filistin topraklarında başlayan süreç daha sonrasında Babil, İspanya, Almanya, Polonya, Rusya ve şimdi de Amerika şeklinde devam etmiştir. İlahi bir ceza görülmesinin aksine liberal düşünceye sahip olanların, Yahudilerin dünyadaki gönderiliş misyonu kanaatine de yakın şekilde Habad-Lubaviç açısından sürgün, öğretinin tüm dünyada yayılmasına olanak tanıyan bir unsurdur. Rebbelerin yaptığı ziyaretler bile Mesihî sürecin parçası şeklinde değerlendirilmiş ve kurtuluşla birlikte sürgünün de sona ereceği kabul edilmiştir.⁴³⁷

⁴³⁴ Heilman ve Friedman, *The Rebbe*, s. 155-56; 159.

⁴³⁵ “*Sichos in English*”, böl. 33-Reach Out and Teach Every Jew: The Role of Shluchim.

⁴³⁶ Fishkoff, *The Rebbe's Army*, s. 11.

⁴³⁷ Friedman, *Habad as Messianic Fundamentalism*, s. 344-45.

R. Mendel'in sürgündeki Yahudileri bulma ve onlarla ilgilenme düşüncesinin hareket açısından yeni bir durum arz ettiği görülmektedir. 35. Amerikan Başkanı John F. Kennedy'nin barış gücü kampanyasının onda böyle bir düşüncenin şekillenip genişlemesinde ve benzer tarzda temsilcilerin gönderilebileceği fikrinin oluşmasında etkili olduğu iddia edilmiştir.⁴³⁸ Başkan Kennedy 1961 yılında dünyayı dolaşarak "Barış Gücü" kurma fikrinden bahsetmiştir. Bu görevin gönüllülük esasına dayalı olduğu, karşılıklı ilişkileri geliştirmek amacıyla yerleştirildikleri ülkenin insanları ile beraberce aynı zorlu koşullara göğüs germeleri gerektiği ifade edilmiştir. R. Mendel'in aşağıda ifade edilen sözlerinin zikredilen sistemin bir yansıması şeklinde karşılık bulduğu düşünülmüştür.

Bunun için hazinelerini kullanmadıysan seni rahatsız etmeli. Ve eğer acı çekmiyorsanız, o zaman Tanrı, Tora ve mitsvalara olan sevginiz eksiktir... Bir Yahudi'nin sevgisi daha önce hiç görmediğiniz bir Yahudi için geçerlidir.⁴³⁹

R. Mendel 1951 yılında liderliği kabul etmiş 1957 yılından itibaren diasporadaki Yahudilerle ilgilenmenin gerekliliğinden bahsetmeye başlamıştır. Başkan Kennedy'nin söz konusu düşüncesini ortaya attığı yıl ise görevinin hemen başı olan 1961'dir. Dolayısıyla Başkan Kennedy'nin böyle bir fikri ortaya atmadan önce R. Mendel'in buna yönelik vaazlar verdiği, kitleyi buna hazırladığı ve ilgili çalışmaları yaptığı görülmektedir. İddiayı doğru kabul etsek bile hayatının yaklaşık yarısını hasidik geleneğin dışındaki hayat tarzıyla geçirmesinden kaynaklı R. Mendel'in kişisel tecrübesinden yararlanma ihtimali de bulunmaktadır. Ayrıca R. Shalom Dov Baer ve R. Isaac'in her ne kadar faaliyet alanları sınırlı olsa da belli yerlere temsilciler gönderdiği unutulmamalıdır. Önceki rebbelerin temsilcilerinin, öğretilerin propagandacısı ve açıklayıcısı olduğu bir yerde yeni rebbenin temsilcileri belirgin şekilde farklılaşmıştır. Temsilcilerin yeni görevi kaybolmuş olanları bulmak ve gerekli iletişimi kurup onları kurtarmaktır.⁴⁴⁰

⁴³⁸ Fishkoff, **The Rebbe's Army**, s. 28.

⁴³⁹ Bkz: Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 158-59.

⁴⁴⁰ Heilman ve Friedman, s. 161-62.

1.7.2.3. Yahudi Kimliğinin Muhafazasına Yönelik Dini Faaliyetler

R. Mendel Schneerson, Habad-Lubaviç'in kurumsal yapısını kurmuş, temsilciler göndermek suretiyle hareketin dünya çapında faaliyet yürütmesine imkân sağlamıştır. Doğru bilgiye erişimin yanında ortaya konulan Yahudi kimliğinin de kitlelerde karşılık bulması için çeşitli faaliyetlere girişilmiştir. Bu faaliyetlerin ilk ayağı en ücra köşelerde bile Yahudi ritüellerinin icra edilmesine olanak sağlama gayretidir. Dini emir ve ritüellerin yürütülmesine yönelik dünya çapındaki bu kampanyayla dindarlardan ziyade daha geniş bir kitleye erişim hedeflenmiştir. Kapsayıcı ve kucaklayıcı tavır beraberinde tedrici bir yaklaşımı getirmiştir. Tüm Yahudi ritüellerinin icrası talep edilmemiş, belirli emirlerle sınırlandırma yoluna gidilmiştir. Şabat mumlarının yakılması, tefilin takılması, sadaka verilmesi, Yahudi yeme-içme kurallarının (*koşer*) gözetilmesi, mikvenin (ritüel banyo) kadınlar arasında yaygınlaştırılması ve Tora çalışmaları gibi gündelik hayata dair ritüellere odaklanılmıştır.⁴⁴¹

İki rebbenin mitsvalar vasıtasıyla Tanrı ile iletişim kurulabileceği düşüncesini kendisine referans alan R. Mendel, dindar olmayan kimseler için de bir şey yapılması gerektiğini vurgulamış ve mitsvanın iyi bir başlangıç olduğunu dile getirmiştir.⁴⁴² Bireyi özüne döndürmek ve yaratılış esnasında gerçekleşen kozmik kaos neticesinde dağılan kutsal kıvılcımları kaynağına geri döndürmek tüm eylemlerin ana gayesi olduğu için kişilerin tek bir emri yerine getirmesinin bile kurtuluş sürecine katkıda bulunacağını beyan eden R. Mendel, bu sayede “dünyayı değiştirme, arınma, tamir etme ve fethetmenin” gerçekleşeceğine inanmıştır.⁴⁴³

Seçilmiş olan bu emirlerin her birinin sembolik değere sahip olduğu ve sadece bireyi değil topluluğu da dönüştürebilecek öneme sahip olduğu ifade edilmiştir. Örneğin Şabat mumunu yakmak, Şabat olduğunu insanlara hatırlatmanın yoludur. Evin hanımının vazifesi olmakla beraber genç kızlardan bile bunun talep edilmesi

---

⁴⁴¹ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 170; “**The Rebbe’s 10-Point Mitzvah Campaign for Jewish Awareness and Observance - Impact**” erişim 19 Kasım 2019, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/62228/jewish/10-Point-Mitzvah-Campaign.htm..

⁴⁴² “**The Rebbe’s 10-Point Mitzvah Campaign**”,

⁴⁴³ Heilman ve Friedman, s. 167.

dindar bir ev hanımı olabilmelerine yönelik stratejidir. Bu sayede Şabat'ı gözetmeye yönelik şuur oluşacağına inanılmıştır. El ve başın bağlandığı tefilin ise duygu ve niyet birlikteliğini temsil etmektedir. Yahudi'nin her gün hatırlaması gereken belirli hasletleri bu şekilde unutmayacağı düşünülmüştür. Bahsi geçen emirlerden bazıları Habad-Lubaviç'in imzası olacak kadar onunla özdeşleşmiştir. Yahudi'nin doğrudan kimliğini ortaya koyduğu obje olan tefilin bunlardan biridir. R. Mendel bu sayede kimliğin kimseden utanmadan kamu önünde ortaya konulabilmesini hedeflemiştir.⁴⁴⁴

Genç Habad-Lubaviç erkekleri, Yahudileri tefilin takmak için ikna etmek amacıyla sokak ve caddelere, kadınlar da Şabat mumlarını dağıtmak üzere çeşitli toplum merkezlerine gönderilmiştir.⁴⁴⁵ Habad-Lubaviç gençleri Amerikalı erkeklere yönelttikleri “Yahudi misiniz?” sorusuna olumlu cevap aldıklarında “bugün tefilin takmak ister misiniz? Bu mitsvadır” diyerek onları ikna etmeye çalışmışlardır. Karşıdaki kadın ise Şabat'ın önemine dair ve o günde Yahudi kadına gerekli olan tüm bilgilerin içinde mahfuz olduğu broşür verilmiştir.⁴⁴⁶ Bu faaliyetin başlangıcı ve başarısının ilişkilendirildiği noktalar ilginçtir. 1967, 6 Gün savaşının arifesinde gündeme gelen tefilin takmaya yönelik teşvikin savaşa girecek askerler üzerinde mucizevi etkiler bırakacağı beklentisi oluşmuştur.⁴⁴⁷ Beraberinde gelen askeri başarının ardındaki gücün ise tefilin takma vb. emirlerin gözetilmesiyle ortaya çıkan ahlaki ve manevi uyanışa bağlı olduğu ifade edilmiştir. Sonrasında da hareket içinde savaşın İsrail devleti lehine sonuçlanmasında rebbenin başlattığı bu kampanyanın etkilerinin olduğuna kanaat getirilmiştir.⁴⁴⁸ Savaş zamanlarında askerleri yalnız bırakmayan Habad-Lubaviç mensupları 1982 Lübnan Savaşı sırasında da tefilin uygulaması ve faaliyetlerle onlara moral olmuş ve manevi destek sağlamıştır.⁴⁴⁹

---

⁴⁴⁴ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 183-85.

⁴⁴⁵ Eli Rubin, “**Lubavitch Women's Organization: Chassidic Feminism-1951-1953**”, erişim 02 Eylül 2019, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2619813/jewish/Lubavitch-Womens-Organization-Chassidic-Feminism.htm.

⁴⁴⁶ “**1974: The Mitzvah Tank**”, erişim 02 Eylül 2019, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/62178/jewish/1974-The-Mitzvah-Tank.htm.

⁴⁴⁷ Lazar, **Chabad Lubavitch**, s. 47.

⁴⁴⁸ Eli Rubin, “**Integrity and Peace: The Torah, the People and the Land-1967**”, erişim 02 Eylül 2019, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2619817/jewish/Integrity-and-Peace-The-Torah-the-People-and-the-Land.htm.

⁴⁴⁹ Eli Rubin, “**Menorahs and Mitzvah Tanks: Judaism in the Public Square- 1974**”, erişim 02 Eylül 2019, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2619819/jewish/Menorahs-and-Mitzvah-Tanks-Judaism-in-the-Public-Square.htm.

R. Mendel çalışmalarına devam etmiş ve manevi alanda mücadelesini sürdürmüştür. Teşvik ettiği faaliyetlerin başında Hanukiya Menorasının kamusal alanda yakılması gelmektedir. Hanukiya Menorasını Amerika’da zulmün değil demokratik özgürleşmenin sembolü gören rebbe, Hanuka’nın kutlanmasını ve kamu önünde görünmesini vurgulamıştır. Bundan ilham alan R. Abraham Shemtov, 1974’te ilk halka açık Hanukiya’yı Philadelphia Özgürlük Çanı önüne dikmiştir. Takip eden süreç birçok Habad-Lubaviç temsilcisinin bulundukları görev yerlerinde benzer şeyleri yapmasını salık vermiştir. 1979’da R. Shemtov, Amerikan Başkanı Jimmy Carter ile birlikte Beyaz Saray’ın bahçesinde Hanukiya’yı aydınlatmıştır. Aynısı yirmi yıl sonra Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından Moskova’da gerçekleştirilmiştir.⁴⁵⁰ 2000 yılında, Beyaz Saray’ın önünde, Hazine Bakan yardımcısı Stuart Eizenstat, Hanukiya’yı “Amerikan mirasımızın değerli parçası, çoğulculuk ve dini özgürlüğün sembolü” şeklinde tanımlamıştır.⁴⁵¹

R. Mendel’in sözleri ve eylemleri, faaliyetlere katkıda bulunması amaçlanan araçları ortaya çıkartmıştır. İlk olarak 1974’te yeşiva öğrencisi Sholom Duchman tarafından tasarlanan bu standart minibüs bir ahşap masa, iki ahşap bank, hasidik melodilerin çalındığı bir hoparlör ve mitsvaların önemine dair çeşitli posterlerin olduğu bir taşıttır.⁴⁵² Sinagoglara gelmeyen ve Yahudilik hakkında yeterli bilgi sahibi olmayan kimselerle doğrudan iletişim imkânının olduğu bu araçlar rebbe tarafından “asimilasyona karşı duran tanklar” olarak tanımlanmıştır.⁴⁵³

R. Mendel, 1980’lerden itibaren seder sofralarının geniş kalabalık eşliğinde kurulmasını teşvik etmiştir. Nepal-Katmandu’da küçük bir kalabalıkla başlayan, sonrasında dünyanın birçok ülkesine yayılan bu sofralarla milyonlara varan Yahudi ile

---

⁴⁵⁰ Fishkoff, **The Rebbe’s Army**, s. 12, 287-88; Menachem Posner, “**40 Years Later: How the Chanukah Menorah Made Its Way to the Public Sphere-Through the years and the courts, a small spark in Philadelphia now lights up the world-Chabad-Lubavitch News**”, erişim 26 Kasım 2019, https://www.chabad.org/news/article_cdo/aid/2778619/jewish/40-Years-Later-How-the-Chanukah-Menorah-Made-Its-Way-to-the-Public-Sphere.

⁴⁵¹ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 181.

⁴⁵² “**1974: The Mitzvah Tank**”, erişim 02 Eylül 2019, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/62178/jewish/1974-The-Mitzvah-Tank.htm.

⁴⁵³ Rubin, “**Menorahs and Mitzvah Tanks**”, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2619819/jewish/Menorahs-and-Mitzvah-Tanks-Judaism-in-the-Public-Square.htm.

iletişime geçilmiş ve onların ritüelleri yerine getirmelerine imkân sağlanmıştır.⁴⁵⁴ Faaliyetler arasında en dikkat çekici ve şaşkınlık yaratanı ise cinsel hayata dair dini kurallara dikkat edilmesi talebidir. Dindarlar arasında tabu olan bu konunun kamuoyu önünde paylaşılması ve dindar olmayan kadınlara çağrı yapılması kampanyanın ne kadar önemli ve büyük olduğunu göstermektedir. Kadınların gözetmesi gereken üç temel kuraldan biri olan bu emir mikve havuzlarıyla ilişkili bir husustur. Çünkü eşler arasındaki ilişkinin temeli burada yapılacak temizliğe dayanmaktadır. Dini kurallara ve temizliğe gösterilen bu hassasiyet neticesinde dünyanın birçok yerinde mikve inşaatları için kapsamlı girişimler başlatılmıştır.⁴⁵⁵

Rebbenin kitleleri ardından sürüklediği bu dönemdeki faaliyetlerinin bir başka örneğini hasidleriyle yaptığı toplantılar oluşturmuştur. Yehidut adı verilen bu toplantılar hasidik gelenekte standart bir uygulama olmakla beraber R. Mendel, uygulamayı güncelleştirmek durumunda kalmıştır. Artan sayı ve rahatsızlıklarından dolayı haftada iki veya üç kez hasidleriyle toplanmaktan vazgeçmek durumunda kalan⁴⁵⁶ R. Mendel 1986 yılında yeni bir uygulamaya kapı aralamıştır. Her pazar öğleden sonra ofisinin önünde duran rebbe, erkek, kadın, çocuk, yaşlı demeden kendisini ziyaret eden herkese hayır duası anlamında bir dolar vermiştir.⁴⁵⁷ R. Mendel, R. Zalman'ın yaşadığına benzer bir durumla karşı karşıya kalmış ve zamanın ve şartların el verdiği şekilde uygulamayı düzenlemiştir. Bu yeni uygulama sayesinde R. Mendel, daha az efor sarf edip artan kalabalığın üstesinden gelebilmiş, daha fazla etkileşime ve iletişime geçerek hasidleriyle ilgilenebilmiştir.

R. Mendel bu toplantılarda yardımseverliğe vurgu yapmış ve dolar dağıtma eylemini mitsva olan tsedaka (yardımseverlik) emriyle ilişkilendirmiştir. Hasidlerinin birbirlerine destek olmasını teşvik eden R. Mendel, yardımseverliği kurtuluşun anahtarlarından biri görmüştür. Çocuklara özellikle değinen rebbe, onlar tarafından

---

⁴⁵⁴ Fishkoff, **The Rebbe's Army**, s. 209-10.

⁴⁵⁵ Fishkoff, s. 149-53.

⁴⁵⁶ Edward Hoffman, **Despite All Odds: The Story of Lubavitch**, New York; London; Toronto: Simon and Schuster, 1991, s. 46.

⁴⁵⁷ Rubin, "Sunday Dollars" Erişim 02 Eylül 2019. https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2619822/jewish/Sunday-Dollars-Empowering-the-Individual.htm.

yapılan yardımsever eylemin kurtuluşun hızlanmasında öneme haiz olduklarını vurgulamıştır.⁴⁵⁸

Tüm bu eylemler Yahudi kimliğini kamusal alanda daha fazla görünür hâle getirmiş, hareketin ortaya koyduğu Yahudi anlayışının yayılmasına imkân vermiş ve Habad-Lubaviç'e giden yolda ilk adımı oluşturmuştur. İsrail devletinin kurulması ve topraklarını genişletmesiyle kaybedilen psikolojik üstünlüğü tekrardan kazanmaya yönelik faaliyetler olarak yorumlayabileceğimiz bu uygulamalarda hedef kitlenin laik hayat tarzını benimseyen kişiler olması da dikkate değer bir durumdur.

Habad-Lubaviç'in, Siyonizm ve İsrail devleti ile ilişkisinin boyutu yukarıda anlatılanlar üzerinden dikkat çekmektedir. Zira hareketin 5. ve 6. rebbeleri Siyonizm'in ortaya attığı her türlü öğretiyi reddetmiş, toplu göçü ve devlet kurulması gibi bir fikre de karşı çıkmıştır. Detayları ikinci bölümde işlenecek olmakla beraber R. Mendel öncekilerin yaptığı gibi hareketi Siyonizm'e karşı alternatif olarak kurgulamaya devam etmiş ve devletin kurulmasıyla benzer tavrını sürdürmüştür. Eylemlerini İsrail ordusunun eylem ve operasyonlarıyla karşılaştıran R. Mendel, Yahudi kızları ve kadınlarını Şabat mumlarını yakmaları için teşvik ettiği eylemleri *neshek* yani "cephane" diye isimlendirmiş,⁴⁵⁹ Yahudi askerleri ise *tzivos ha-šem* (Tanrı'nın Ordusu) ile yani hasidleriyle karşılaştırılmıştır. İsrail tanklarının karşısına mitsva tankları adını verdiği araçları yerleştirmiş ve temsilci gönderdiği hasidlerini de ayaklı birer sinagoga benzeterek Siyonizm'e ve İsrail devletinin eylemlerine karşı alternatif olarak sunmuştur.⁴⁶⁰

Önceki liderlerin benimsediği askeri ve militarist dilin rebbe tarafından da sürdürüldüğünü görmekteyiz. Ancak R. Mendel'in şahin kanat şeklinde ifade edebileceğimiz tavrı seleflerinden farklılık arz etmiştir. İsrail devleti Mesih gelmeden önce laikler eliyle kurulduğu için kabul edilmesi mümkün değildir. Fakat Mesih geldiğinde toprakların Yahudilerin elinde bulunması gerektiğinden dolayı belirli oranda desteklenmesi gerekebilir. Kazanılan zaferlerin maddi gücün yanında verilen manevi desteklerle gerçekleştiğini dile getiren R. Mendel, eylemlerin başarılı

⁴⁵⁸ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 22-23.

⁴⁵⁹ Deutsch, **Larger Than Life**, 2:133.

⁴⁶⁰ Biale vd. *Postwar Phoenix*, s. 696.

olduğuna kanaat getirmiştir.⁴⁶¹ Onun devletin askeri başarılarına yönelik yaklaşımının altında biraz da bu tavır yatmaktadır. Devlet kabul edilmez ancak faaliyetlere manevi destek sağlanarak, toprakların Yahudilerin elinde kalması sağlanmaya çalışılmıştır. Özetle R. Mendel’in, atalarının yolundan gittiğini, Habad-Lubaviç’i alternatif yapı olarak kurgulamaya çalıştığını ve İsrail devletinin ateş gücünün ardındaki başarısının kendi faaliyetleri olduğuna inandığı söylenebilir.

R. Mendel, Siyonizm’in ve devletin askeri başarılarına karşı hareketi yeniden kurgulamaya çalışmış, militarist bir dil benimsemiş ve mücadelesinin manevi alanda olduğunu belirtmiştir. Mesihî ağa işaret eden bir tavır takınan R. Mendel, kayınpederinin mezarı için Kudüs’teki kutsal dağın izdüşümü anlamında “siyon” kelimesini kullanmıştır. Sonraki yıllarda ise Habad-Lubaviç geleneği tarafından Crown Heights’teki bina, göksel Kudüs’le veya Mesih’in eviyle ve buraya yapılan ziyaretler de Filistin’e yapılan ziyaretlerle özdeşleştirilmiştir. Tüm bu militarist dil ve Mesihî ağa işaret eden isimlendirmelerin kullanılması R. Mendel’in söylemlerine Siyonist düşüncenin etki ettiğini göstermektedir.⁴⁶²

R. Mendel, Siyonist düşünce veya İsrail Devletinin başarılarından etkilenmiştir. Ancak onun eylemleri ve düşünceleri de siyasi mekanizmalara tesir etmiştir. İsrail’de askerlere destek vermenin yanında yer yer seçimlere müdahil olmuş ve hkmetin belirlenmesinde etkin rol oynamıştır. İsrail’deki siyasi tavrını nadiren açıklayan R. Mendel genellikle oy verme işlemine veya devlet işlerine müdahaleye sıcak bakmamış, fakat Amerika’da farklı bir pozisyon almıştır. O, burada Yahudilerin çıkarlarını gözetecek şekilde daha girişken ve doğrudan müdahale eden bir tavır takınmıştır. Amerika’daki dini okulların finansmanıyla ilgilenmiş ve devlet okullarındaki “sessizlik” ve “gönüllü dua” uygulaması gibi hususların yakın takipçisi olmuştur. Bu tutum ve tavır milat oluşturmuş, R. Mendel giderek Amerikan ve İsrail kamuoyunda gerek haberlerde gerekse afiş ve reklam panolarında dikkat çeken bir figür hâline gelmiştir. Aynı zamanda bu çaba diğer faaliyetlerinde olduğu gibi kendisine yönelik eleştiri ve itirazların ortaya çıkışına da zemin oluşturmuştur.⁴⁶³

⁴⁶¹ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 175.

⁴⁶² Ehrlich, **The Messiah of Brooklyn**, s. 117.

⁴⁶³ Detaylı bilgi için Bkz: 2.4. Habad-Lubaviç’e Yöneltilen Eleştiriler

1.7.2.4. Mesihî Çağın Başlaması için Çabası ve Kendisinin Mesihle Özdeşleştirilmesi

Mesihî çağa yönelik vurgu süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Hareketin erken dönemlerinde kişinin kurtuluşuna odaklanılmış, sürgün döneminin devam ettiği, Mesih için henüz çok erken olduğu belirtilmiş ve kurtarıcının ancak yaratılıştaki düşen 288 kutsallık kıvılcımının tekrardan yükseltilmesiyle geleceğine inanılmıştır.⁴⁶⁴ Mesih'in gelişi uzak gelecek olmakla birlikte zaman zaman rebbelerin kendilerini kurtarıcıyla özdeşleştirdikleri de vaki olmuştur. R. Menahem Mendel çalışma odasını "Mesih'in salonu", R. Shalom Dov Baer ise hasidlerini "Kral Davud'un askerleri" şeklinde nitelendirmiştir.⁴⁶⁵ Siyonizm'in ortaya çıkışı milattır. Liderlerin söylemleri değişmiş ve R. Shalom Dov Baer'le birlikte Mesihî sürecin başladığı ilan edilmiştir. R. Isaac ise Mesih'i karşılamak için elbiselerin giyilmesi ve düğmelerinin parlatılması gerektiği talimatını vermiştir. Mesihî kurtuluşa olan özlem ve sürekli vurgu R. Mendel Schneerson'da ise doruğa çıkmıştır. Rebbe'nin kendisini peygamber olarak gördüğü ve mucizeler gösterdiği iddia edilmiştir.⁴⁶⁶ R. Mendel, sürgün atmosferinde 202, son dönemde 86 kutsallık kıvılcımının yükseltildiğini vurgulamış ve sürecin tamamlandığını duyurmuştur.⁴⁶⁷ Süreç tamamlanmış ancak kurtarıcı gelmemiştir. Bu sefer de Mesih'in geldiği ancak gözden uzakta olduğu belirtilmiş ve vazifenin onun kendisini ifşa etmesine yardımcı olmak olduğunun altı çizilmiştir.⁴⁶⁸

Görüldüğü üzere R. Shalom Dov Baer'e kadar doğrudan Mesihî kurtuluştan bahsedilmemiştir. Sürgünün devam ettiği vurgulanmış ve bireysel eylemlerle düzenin inşası teşvik edilmiştir. Siyonizm ile birlikte Mesihî sürece girildiği ilan edilmiş ve her geçen gün bu beklenti daha da artmıştır. Hatta yeni dini hareketlerde gördüğümüz gibi belirli sayısal hesaplamalarla kurtuluşa yönelik tarihler bile verilmiştir. Yahudi takvimindeki 5748-49 (1988-89) Mesih'in ve özgürlüğün yılı, 5750 (1990) yılı ise

---

⁴⁶⁴ Shneur Zalman, "Torah Or & Likkutei Torah", böl. Torah Or-Bereishis:Vayeishev, erişim 18 Ocak 2022, <http://likkuteitorah.com/>.

⁴⁶⁵ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 115.

⁴⁶⁶ Simon Dein, "What Really Happens When Prophecy Fails: The Case of Lubavitch", **Sociology of Religion** 62, sy 3, 2001, s. 390.

⁴⁶⁷ Ravitzky, The Contemporary Lubavitch Hasidic Movement, s. 317; Jerome R. Mintz, **Hasidic People: A Place in the New World**, London, England: Harvard University Press, 1992, s. 352.

⁴⁶⁸ "Sichos in English", 33-33--Rosh Hashanah, 5747 (1986).

kurtuluş için takdir edilen zaman dilimi kabul edilmiştir.⁴⁶⁹ Kurtuluşun yakınlığına olan inancın yaygınlaşması ve duyulması için hesaplamaların yanında basın-yayın ve farklı iletişim imkânları da kullanılmıştır. Dünya çapında ilgi gören kampanyada “Mesihî İstiyoruz” sloganıyla birçok ilan verilmiştir. Büyük savaşlar ve benzeri birçok hadiseye Mesihî anlamlar yüklenmiş, Sovyetler birliğinin yıkılması, Körfez savaşı, İsrail’in girmiş olduğu savaşlar vb. birçok olay, gelişin birer habercisi görülmüştür. Beklenti o denli artmıştır ki Habad-Lubaviç, 1991 Haziran’ında New York Times’ta tam sayfa “Kurtuluş Zamanınız Geldi” başlığı ile haber bile yayınlamıştır.⁴⁷⁰

Acı ve ızdırap anlayışı önceki liderlerde Mesih’in gelişinin işareti görülmüştür. R. Mendel söylem değişikliğinde bulunarak kurtuluşun gelmesi için daha fazla ölümün gerekmediğini tam tersine görevini ifa eden Yahudi’nin kozmik dengeyi değiştirebileceğini vurgulamıştır. Acı ve ızdırap içinde Mesih’in geliş beklentisi yerini Yahudi uyanışına ve kimliğin muhafazası için mücadele etme çaba ve gayretine bırakmıştır.⁴⁷¹ Mesihî çağ anlayışını düşüncesinin merkezine yerleştiren R. Mendel, özellikle tövbeyi teşvik etmiş ve eli kulağında olan Mesih’in ifşasının gecikmesinin tek sebebinin Yahudilerin günahları olduğu sonucuna varmıştır. R. Mendel, kendi vazifesini yerine getirdiğinden bahsetmiş ve sürecin tamamen Yahudilerin elinde olduğunu dile getirmiştir:

Mesih hâlâ nasıl gelmez? Dünyamız hâlâ niçin kötülük ve acının hâkim olduğu bir yer? Kurtuluş neden bu akşam, yarın veya ertesi gün gelmesin? Siz Salih kurtarıcımızı hemen getirebileceğiniz her şeyi yapmalısınız! Sloganlar atmanız yeterli değil. Eylemlerinizi nihai kurtuluşu getirmek, Mesih’in ahenkli mükemmel dünyasını ortaya çıkarmak sizin elinizdedir.⁴⁷²

Mesih’in geliş bundan böyle uzak geleceğin rüyası değil kısa süre içerisinde açığa çıkacak bir hakikattir.

Tüm Yahudileri Mesih’in gelişini bilfiil gerçekleştirmeye motive etmek için daha ne yapabilirim? Yapabileceğimin tümü meseleyi size havale etmektir. Ben elimden geleni yapmış bulunmaktayım. Bundan sonra yapabileceğiniz her ne varsa yapmalısınız.⁴⁷³

⁴⁶⁹ Lazar, **Chabad Lubavitch**, s. 48-49.

⁴⁷⁰ Shafir, **Jewish Messianism Lubavitch Style**, s. 116.

⁴⁷¹ Heilman, **Who Will Lead Us?** s. 250-52.

⁴⁷² Lazar, s. 49.

⁴⁷³ Dein, **What Really Happens When Prophecy Fails**, s. 391.

Eğer dua etseydiniz ve gerçekleri haykırsaydınız, o zaman Mesih çoktan gelmiş olurdu.⁴⁷⁴

Mesihî kurtuluşa yönelik bu ilgi sonrasında R. Mendel'in şahsiyetine yönelik yüceltmeyi getirmiştir. Sürekli olarak *Yechi Adoneinu Moreinu VeRabeinu Melech HaMoshiach Le'Olam Voed*, (Efendimiz, Öğretmenimiz, Rabbi'miz, Kral Mesihimiz ebediyen çok yaşa) ifadelerini söyleyen hasidler,⁴⁷⁵ liderlerini zamanın en üstün şahsiyeti görmüş, hatta bu durum hareket içinde rebbenin Mesih olup olamayacağı tartışmasını ortaya çıkartmıştır. Her dönemde olası bir Mesih'in olduğu ve tsadikin de bu kişi olabileceği inancı yaygın hasidik anlayış olduğu için bu duruma hareket içerisinden tepki verilmediği görülmektedir.⁴⁷⁶ Aksine bu inanç dışarıya vurulmuş ve rebbenin iki sekreterinde şu sözlerle dile getirilmiştir. 1957'den beri rebbenin sekreteri olarak görev yapan R. Yehuda Krinsky "bu nesilde Mesih olmaya en uygun aday kimdir?" diye sorulsaydı, "hiç düşünmeden rebbe olabilir" diye cevap verirdim demiştir.⁴⁷⁷ Yakın zamanda vefat eden bir başka sekreteri R. Leib Groner ise "şahsen onun Mesih olduğunu hissediyorum, ama dışarı çıkıp ilan etmek mi? Bunu yapmamız gerektiğini düşünmüyorum" ifadelerini kullanmıştır.⁴⁷⁸

Rebbenin hemen yakınındaki iki önemli şahsiyetin bu sözleri hareketin tepe noktasındaki bakışı göstermesi açısından önem arz etmektedir. Zira bu ifadeler R. Mendel'in Mesih olabileceğine yönelik inancın sadece kitleler nezdinde değil üst düzey kişilerce de kabul gördüğünü göstermektedir. Aynı zamanda rebbe hayattayken bu beklentinin çok olası olduğu ancak ölümü durumunda bu ihtimalin ortadan kalkacağını da ima etmektedir. Ayrıca R. Mendel'in Mesih olma ihtimaline rağmen bu inancın ötesine geçip onu ilan etmenin şiddetli bir itirazla karşı karşıya kalabileceğini de işaret etmektedir.

Rebbenin iki sekreterinin bu ima ve işaretlerine rağmen R. Mendel'in Mesih olduğunun kamuoyuyla paylaşılması gerektiği hususunda hareket içerisinde baskı

---

⁴⁷⁴ Ravitzky, *The Contemporary Lubavitch Hasidic Movement*, s. 316.

⁴⁷⁵ Lazar, **Chabad Lubavitch**, s. 50.

⁴⁷⁶ Dein, s. 389-92.

⁴⁷⁷ Ari L. Goldman, "**Hasidic Group Expands Amid Debate on Future**", *The New York Times*, 05 Eylül 1988, blm. New York, <https://www.nytimes.com/1988/09/05/nyregion/hasidic-group-expands-amid-debate-on-future.html>.

⁴⁷⁸ Fishkoff, **The Rebbe's Army**, s. 266.

oluşturmuştur. R. Isaac'ın mezarını ziyareti esnasında R. Mendel'in geçirdiği felçten dolayı konuşamaması, başını R. Shmuel Butman'ın çektiği bu grubun niyetlerini açığa vurmaları için uygun ortamı sağlamıştır. “Kral Mesih” sloganının yazıldığı ve devamında “Hoş geldin Kral Mesih” yazılı pankartlar ortaya çıkarılmış, R. Mendel'in Mesih olarak duyurulmasını sağlayacak kıyafet, broşür vb. materyalin olduğu bir dükkân açılmıştır.⁴⁷⁹ Mesih geldiğinde onu selamlamak için hazır şekilde kalkabilsinler diye yataklarına kıyafetle giren bazı kişilerden bile bahsedilmiştir.⁴⁸⁰

Beklenti öyle bir noktaya ulaşmıştır ki R. Shmuel Butman'ın öncülüğünde bir grup R. Mendel'e taç giydirerek, halkın önünde onun Mesihliğini ilan etmek için girişimde bulunmuşlardır. Rebbe'nin veya yardımcılarının kabul etmemesi neticesinde bu organizasyon akamete uğramış ve geri adım atılmak zorunda kalınmıştır.⁴⁸¹ Rebbe'nin yaşamış olduğu rahatsızlıktan dolayı konuşamaması ve vücudunun belli bir bölümünün felce yakalanması verebileceği tepkileri sınırlandırmıştır. Muhtemelen böyle bir olayın yaşanmasına engel olan kişiler R. Mendel'den ziyade onun yardımcılarıdır. Nitekim rebbe'nin sekreteri R. Krinsky, R. Butman'ın tavrını dürüst bulmamış, onu tehlikeli, kutsala saygısız ve rebbe'nin durumunu sömürmeye kalkan bir kişi olmakla eleştirmiştir. R. Krinsky, hasidlerin şarkı söylemesi karşısında R. Mendel'in elini hareket ettirerek şarkıya tempo tutmasını, onun Mesihliği kabul ettiği şeklinde bir anlam yüklenmesinin de yine böyle bir ihmal ve sömürü olduğu değerlendirmesini eklemiştir.⁴⁸²

R. Mendel'in Mesih olabileceğine yönelik beklenti söz konusu olmuştur. Onun yanılmazlığına ve hasidlerine yalan söylemeyeceğine olan inancın yanında R. Isaac ile ilişki de beklentinin bu noktalara varmasında etkili olmuştur. Nitekim R. Mendel ondan bahsederken şimdiki zaman kipini kullanarak onun hâlâ yaşıyor olduğunu ifade etmiş, kutsal günlerde kutlama yaparken yalnız olmadığını, selef rebbeyle iletişim

---

⁴⁷⁹ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, 220.

⁴⁸⁰ Fishkoff, **The Rebbe's Army**, s. 265.

⁴⁸¹ Ari L. Goldman, “**Rebbe, but Not the Messiah, As Lubavitchers Compromise**”, The New York Times, 01 Şubat 1993, blm. New York, <https://www.nytimes.com/1993/02/01/nyregion/rebbe-but-not-the-messiah-as-lubavitchers-compromise.html>.

⁴⁸² Ari L. Goldman, “**Debate Splits Lubavitcher Hasidim; Showdown Nears on Whether Grand Rebbe Is the Messiah**”, The New York Times, 29 Ocak 1993, blm. New York, <https://www.nytimes.com/1993/01/29/nyregion/debate-splits-lubavitcher-hasidim-showdown-nears-whether-grand-rebbe-messiah.html>.

halinde olduğunu belirtmiştir. Selefinin hâlâ yaşadığı ve kendisinin onunla görüştüğü iddiası liderliğinin temel argümanlarından biri olmuş ve bunu rabbani kaynaklardan iktibaslarla meşru hâle getirmiştir. Liderliğe giden yolda önemli noktalardan biri olan bu husus ilerleyen süreçte R. Isaac'ın halefi olarak kendisine yönelik böyle bir kanaatin oluşmasına da yol açmıştır.⁴⁸³

R. Mendel'in lider olduğu günden itibaren kitlelerin kendisine yönelik bu kanaatlere karşı nasıl tutum takındığı önem arz etmektedir. O, kendisini Mesih olarak görmüş müdür, bu iddialara yanıt vermiş midir veya tepkisi ne şekilde gerçekleşmiştir? Kabul mü etmiştir, ret mi etmiştir yoksa sessiz mi kalmıştır? R. Mendel kurtuluşun yakın olduğunu, sürecin içinde bulunduklarını ifade etmiş ve sözlerini her defasında bir adım daha ileri götürmüştür. Kendi mesihliğine yönelik kamuoyu ile paylaşılan her türlü ilana tepki veren R. Mendel, 1952 yılında Avraham Pariz isimli hasidin bastığı posterin⁴⁸⁴ ve 1965 yılında başka bir hasidin dağıttığı mektubun toplanmasını ve merkeze gönderilmesini istemiştir. 1991'de kendisinin Mesih olduğuyla ilgili bir yazı hazırlayan *Kfar Chabad* dergisinin editörünü bundan men eden R. Mendel, İsraili kadın gazetecinin Mesih misiniz? sorusuna, “değilim” diyerek karşılık vermiştir. Mesih selamlaması yapan grup karşısında bazı zamanlarda sessiz kaldığı bazı zamanlarda açıkça kendilerini susturduğu veya odadan çıkması gerektiğini ifade ettiği iddia edilmiştir. R. Mendel'in net olmayan bu şekildeki farklı tavırlarının arkasında hareket içinde bir ayrışmaya sebep olmama düşüncesinin yattığı dile getirilmiştir. Genellikle bundan rahatsız olduğu şeklinde yorumlayabileceğimiz bu tavra ek olarak R. Mendel'in kendisi hakkında Mesihî iddialarda bulunan kimseleri kalbime bıçak saplıyorlar şeklinde eleştirdiği belirtilmiştir. Dolayısıyla her gün beklentiye ve heyecanı bir üst seviyeye çıkaran R. Mendel'in bu iddiayı kabul ettiğine yönelik hiçbir şeyin ağzından çıkmadığını söylemek mümkündür.⁴⁸⁵

---

⁴⁸³ Lazar, **Chabad Lubavitch**, s. 58-61.

⁴⁸⁴ Ehrlich, **The Messiah of Brooklyn**, s. 94.

⁴⁸⁵ Shafir, **Jewish Messianism Lubavitch Style**, s. 122; David Berger, “**Did the Rebbe Identify Himself as the Messiah, and What Do His Hasidim Believe Today?**”, Tablet Magazine, 21 Temmuz 2014, <https://www.tabletmag.com/jewish-news-and-politics/179435/berger-rebbe-messiah>; Fishkoff, **The Rebbe's Army**, s. 265.

R. Mendel'in hareket içerisindeki hemen hemen herkes tarafından muhtemel Mesih adayı olarak görüldüğü ifade edilmiştir. Bu beklentiye rağmen R. Mendel onların Mesihlik ilanı ile ilgili tüm girişimlerini sonuçsuz bırakmıştır. Gazetecinin sorusuna verdiği cevapta da kendisinin Mesih olduğunu düşüncesini reddetmiştir. Rebbe'nin girişimleri engellemesi ve gazetecinin sorusuna hayır şeklinde cevap vermesine rağmen topluluğu içerisinde bu kişileri caydırmaya yönelik açık ve net bir tavır almaması ilginçtir. Yapılan itirazlar genelde Mesih olmadığına değil kendisinin Mesih olarak ilan edilmesine karşı yapılmış gibi gözükmektedir. Dolayısıyla güçlü, karizmatik ve kitleleri ardından sürükleyen bir lider olarak R. Mendel'in bunu yapmaya muktedir olmasına rağmen yapmamasını dikkatle karşılamamız gerekmektedir. Açık ve seçik şekilde her toplantısında kendisinin Mesih olmadığını tekrar tekrar ifade etmesi mümkünken bundan uzak durması nasıl yorumlanmalıdır? Bu, onun Mesihliği kabul ettiği ancak duyurulmasından hoşnut olmadığı şeklinde düşünülebilir mi? Soruya verilebilecek cevap net değildir. Yaptığı itirazların, yer yer sessiz kalmasının ve aksini ifade etmemesinin kendi Mesihliğini kabul veya inkâr olup olmadığı sorusu üzerine odaklanmanın meselenin çözümünde yardımcı olabileceği kanaatindeyiz.

Ortada biraz daha net olan bir durum vardır ki R. Mendel, Mesihî beklentinin yakınlığıyla hareketi tek bir ülkü üzerinde birleştirmiş ve onlara motivasyon vermiştir. Onun bu iddialar karşısında açık şekilde karşı durmamasının ardındaki muhtemel sebep olarak bu birlikteliği göstermek mümkündür. Zira R. Isaac'ın ölümü sonrası hayal kırıklığına uğrayan bu kitle Mesihlikle tekrardan canlanmıştır. Onların bu birlikteliğini bozmamak veya hareketten kopmasına sebep olacak yeni bir hayal kırıklığıyla onları baş başa bırakmamak için böyle bir tepkiden uzak kaldığı düşünülebilir. Nitekim Mesihliğe yönelik beklentinin R. Mendel'in çocuksuz olma yani varisi olmama problemini ortadan kaldırmada da önemli bir boşluğu doldurduğu iddia edilmiştir. Bundan sonra rebbe'nin temsilcileri onun çocukları olmuş ve onlar Mesihî kurtuluşu getirmek için dünyanın birçok yerine gönderilmiştir.⁴⁸⁶

---

⁴⁸⁶ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 147.

R. Mendel'in eşinin 1988 yılındaki vefatı, onun mesihliğine inanmış kitlede şok etkisi yaratmıştır.⁴⁸⁷ 2 Mart 1992 Pazartesi günü öğleden sonra, R. Isaac'ın mezarında dua ederken rebbenin geçirdiğı felç, sağ tarafını işlevsiz hâle getirmiş ve onu konuşamaz duruma düşürmüştür.⁴⁸⁸ Önce hanımının vefatı sonrasında da kendisinin yaşadıkları, R. Isaac'te olduğu gibi benzer durumun yaşanıp yaşanmayacağını ve hayal kırıklığının tekrarlanıp tekrarlanmayacağını gündeme getirmiştir. Kehanetler ve kurtuluş öğretileri gerçekleşmediğinde hareketlerde ciddi buhran ve yıkımların ve çeşitli yaklaşımların ortaya çıktığı bilinmektedir. Hareket içerisinde de yeni duruma uyum sağlanmaya çalışılmış ve felcin hedeften sapma değil tam tersine sürecin parçası olduğu düşünülmüştür. Sonuçta tsadikin hasidlerinin ruhlarını kurtarmak için kötülük âlemine girmesi gerektiğı inancındaki gibi rebbenin bu rahatsızlığı da manevi düzlemdeki inişin fiziksel yansıması şeklinde görülmüş ve onun Mesihliğini ifşa etmeden önce yaşaması gereken zorlu bir süreç olarak yorumlanmıştır.⁴⁸⁹

Rebbe şu an gizlenme durumundadır... Rebbe'nin ruhu günahkârların ruhunu araştırmak için daha düşük âlemlere inmek zorundadır. O kendini Mesih olarak ifade etmeden önce bunu yapmalıdır... Rebbenin çektiğı acıdan tabi ki üzgünüz ancak kendisinin Mesih olarak zuhur etmesi için dönüşüm süreci yaşadığından dolayı da memnun olmalıyız.⁴⁹⁰

43 yıllık rebbeliğıyle harekette en uzun süre liderlik yapan ve hareketin bugünkü organizasyon kabiliyetine ulaşmasında karizmatik kişiliğıyle baskın rol oynayan R. Mendel 1994 Mart'ında tekrardan felç geçirmiş ve bir daha kendine gelememiştir. 12 Haziran 1994 yılında da hayatını kaybettiğı açıklanmıştır.⁴⁹¹

R. Mendel'in ölümü hareket içinde tam bir sessizliğe sebep olmuştur: R. Isaac vefat ettiğinde erkek çocuğı olmamasına rağmen damatlarından biri vasıtasıyla hareketin devamı sağlanmış, hâlâ hayatta olduğu ifade edilerek onun vekili ve talimatlarının ileticisi olduğu dile getirilmiş ve Mesihî kurtuluşun eli kulağında bir hakikat olduğu söylenilerek kitlelerin hareketle ilişkisi terkardan kuvvetlendirilmiştir.

⁴⁸⁷ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 223.

⁴⁸⁸ "The Rebbe: A Brief Biography", erişim 02 Eylül 2019, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/244372/jewish/The-Rebbe-A-Brief-Biography.htm.

⁴⁸⁹ Heilman ve Friedman, s. 239-40.

⁴⁹⁰ Dein, **What Really Happens When Prophecy Fails**, s. 395.

⁴⁹¹ Dein, s. 395-96.

Ancak şu an ortada ne varis vardır ne de gelmesi an meselesi olan gerçekleşmiş kurtuluş vaadi. Rebbenin fiziksel olarak artık var olmayışı nasıl yorumlanacaktır? Hasidlerin harekete olan sadakatinde bu durum nasıl etki bırakacaktır? Bunun gibi soruları çoğaltmak mümkün olmakla birlikte araştırma kapsamının dışında kaldığından dolayı bu kadarla yetinilmiştir. R. Mendel ardında dünya çapında örgütlenmiş bir hareket ve temsilciler topluluğu bırakmıştır. Hareket mensupları, R. Mendel'in R. Isaac için düşündüğüne benzer bir tavırla son liderin ölümüne de onun hâlâ aralarındaymış gibi yaklaşmışlardır.

1.8. Değerlendirme

Hasidizm'in alt kolu olarak Rusya'da ortaya çıkan daha sonrasında ise Amerika'ya göç eden Habad-Lubaviç, kurucusundan son liderine kadar incelemeye tabi tutulmuştur. Yaşanılan tarihi, siyasi, sosyal, kültürel ve dini dönüşümlerin hareketin liderleri üzerindeki yansımasının yanında her bir rebbenin harekete etkileri ve katkıları da ortaya konulmaya çalışılmıştır. Habad-Lubaviç'ın liderlik anlayışında, ezoterik öğretinin dışarıya yayılması prensibinde ve dünya çapında bir hareket olmasıyla diğer hasidik geleneklerden farklılaştığı grlmştir.

Hareketin tüm liderleri, yaratılışta ortaya çıkan kozmik kaosu aslına yani ilk düzene döndürebilme ve bu sayede kurtuluşu getirebilme hedefine odaklanmıştır. Bunu gerçekleştirmenin yegâne yolu ise Yahudi din eğitimine zen gösterme, Yahudi ritüellerine ve kurallarına riayet etmedir. Bu açıdan Habad-Lubaviç'teki liderlik anlayışında tsadik, teoride sadece hasidlere yol gösteren manevi rehberdir. Ancak hareket liderleri bununla yetinmemiş, rehberliğini idarecilik vazifesiyle de genişletmiştir. Diğer hareketlere nazaran daha organize ve kurumsal bir alt yapıya sahip olan Habad-Lubaviç, Yahudi Ortodoks dünyasındaki en aktif yapı hâline getirilmiştir. Her bir rebbenin yukarıda ifade edilen hedefi gerçekleştirme arzusu, Liozna düzenlemeleriyle başlayan kurumsal yapıya verilen önem, sonraki süreçte her bir rebbenin katkısı ve başarılı birer idareci olması bunun en büyük sebebi olarak belirtilmiştir. Ayrıca tüm rebbelerin zincir misali birbirlerine bağlı olma, her birinin öncekini kendine model alma, onun tarzını yeniden gözden geçirme ve günün şartlarına adapte etme çabası nedenlerden bir diğeri olarak zikredilmiştir.

Genel hatlarıyla tsadikin ne yapması gerektiği bilinmekle beraber özelde bunun nasıl yapılacağına dair belirgin bir görev tanımı olmamıştır. R. Zalman'da sadece manevi pozisyon işgal eden tsadikin R. Dov Baer'den itibaren maddi konularda da rehberlik ve girişimlerde bulunan lidere dönüşümü sonraki rebbeler tarafından devam ettirilen bir olgudur. Rusya'da Yahudi dini eğitimi başta olmak üzere tarımsal ve ekonomik alanlarda Yahudilere yönelik baskıyı azaltmak ve onların ihtiyacını karşılamak için siyasi-bürokratik mekanizmalardaki yetkililerle bir dizi görüşmede bulunulmuştur. Bu açıdan tipik ortaçağ *şadlanı*ndan⁴⁹² uzak, modern siyasi diplomasiyi kullanan müzakereci bir yaklaşım sergilenmiştir.⁴⁹³

Hareket liderinin sıradan meselelerle de ilgilenmesi hareketin kurucusunun ortaya koyduğu öğretilerden bir kopuşu göstermektedir. Ancak maddi ve manevi girişimlerin hepsi Habad-Lubaviç'in misyonunu gerçekleştirebilme ve Mesihî çağın gelişini müjdeleyebilme çabalarının bir tezahürü görüldüğünden bu kopuş hareket için olumsuz bir durum oluşturmamıştır. Aksine tüm bu süreç Habad-Lubaviç'in yerelliğini aşarak dünya çapında faaliyet gösteren misyoner bir hareket olmasına giden yolun kapısını aralamıştır.

Habad-Lubaviç'teki her bir liderin ifa ettiği görevin mahiyeti kadar önemli olan bir başka soru da onların bu görevi birbirlerinden nasıl devraldığıdır? Dubnow'a göre Hasidizm, başlangıçtan itibaren liderlik aktarımını nesebe bağlayan veya sevilen öğrenci ile devam ettiren bir hanedan hareketidir.⁴⁹⁴ Fakat Hasidizm'in ilk iki neslinde üstat ve öğrenci şeklinde aktarılan liderliğin on sekizinci yy. sonu on dokuzuncu yy. başında dönüşüm yaşadığı ancak üçüncü nesille birlikte babadan oğula doğru bir sürecin işlediği fark edilmiştir. Yani liderliğin nesebe bağlandığı üçüncü nesil erken dönem kabul edilen süreçten belirgin bir kopuşu temsil etmiştir. Besht ve *maggid* Dov Baer gibi iki önemli karizmatik kişilikle olan yakınlık hasidik liderliği manen kalıtsal

---

⁴⁹² Polonya'da Yahudilere tanınan imtiyazlar kapsamında, Yahudi ulusal meclisinin yöneticisi olarak hükümet yetkilileriyle görüşmeler sağlayıp Yahudi çıkarlarının savunulması için lobicilik faaliyeti yapan resmi görevli. Iwo Cyprian Pogonowski, **Jews in Poland: A Documentary History : The Rise of Jews as a Nation from Congressus Judaicus in Poland to the Knesset in Israel**, New York: Hippocrene Books, 1998, s. 77, 81.

⁴⁹³ David Assaf vd. "The State and Public Opinion", **Hasidism: A New History**, Princeton Oxford: Princeton University Press, 2017, s. 520-21.

⁴⁹⁴ David Assf vd., "Hasidism as a Modern Movement", **Hasidism: A New History**, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2017, s. 4.

hâle getirmiştir.⁴⁹⁵ R. Zalman da kendisini Besht'in manevi torunu, *maggid* Dov Baer'in doğrudan temsilcisi ve bu silsilenin üçüncü parçası görerek meşruiyetini sağlamaya çalışmıştır.⁴⁹⁶

Halef ve selef arasındaki yakınlık önemli olmakla beraber hareketteki liderin belirlenmesi için en az biyolojik bağ kadar önemli olan bir başka husus da onların ilmi yetkinlikleriyle kendilerini ispatlayabilmeleridir.⁴⁹⁷ Bunun en bariz göstergesini R. Dov Baer'in kendisini kanıtlamak için verdiği çabada, R. Menahem Mendel'in ikiye ayrılmış topluluğu tekrardan kolaylıkla toplamasında ve R. Samuel'in liderler arasında düşük bir profile sahip tasvirinde görmek mümkündür.

Nesep ve ilmi kabiliyetin ön planda olduğu liderlikte birbirinden farklı aktarımların olduğu görülmüştür. Babadan büyük oğula (R. Zalman'dan R. Dov Baer'e), dededen toruna (R. Zalman'dan R. Mendel'e) veya kayınpederden damada (R. Dov Baer'den R. Mendel'e) babadan küçük oğula (R. Mendel'den R. Samuel'e), babadan ortanca oğula (R. Samuel'den R. Shalom Dov Baer'e), babadan tek oğula (R. Shalom Dov Baer'den R. Isaac'e), ve son olarak kayınpederden genç damada (R. Isaac'ten R. Mendel Schneerson) şeklinde liderlik aktarımları söz konusu olmuştur. Bu yapıda liderlik için nesebin yanında damat olmak da önem arz etmiştir. Nitekim 3. lider R. Menahem Mendel ve son lider R. Menachem Mendel'de damatlar liderlik için seçilmiştir.⁴⁹⁸ Avrum Ehrlich, liderlik aktarımında ilk olarak oğulların, sonrasında ise torunların düşünüldüğüne dikkat çekmiştir. Ancak bu durumun ikinci neslin ötesine gitmediğini vurgulamıştır. Kapust ve Bobruisk gibi diğer Habad hanedanlarında ise liderliğin oğullardan ziyade kardeşler aracılığıyla aktarıldığını ifade eden yazar, R. Dov Baer'in liderliğiyle Lubaviç'te böyle bir ihtimalin önünün kesildiğini ifade etmiştir. Yani oğulun tercih edilmesiyle Habad-Lubaviç'te kardeşlerle ilgili bir tasfiyenin yaşanmış olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁹ Görüldüğü üzere herkesi kapsayan tek ve

---

⁴⁹⁵ Rapoport-Albert, **Hasidism after 1772**, s. 129, 136.

⁴⁹⁶ Foxbrunner, **Habad**, s. 1.

⁴⁹⁷ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 34.

⁴⁹⁸ Ehrlich, s. 282; 308.

⁴⁹⁹ Ehrlich, s. 194; 214; 223.

açık bir yapıdan söz edebilmek mümkün değildir. Her bir kişinin liderliği ve otoritesi farklı yapıların oluşmasına sebep olmuştur.⁵⁰⁰

Hareketin diğerlerinden ayırt edildiği hususlardan bir diğeri öğretinin yayılması düşüncesidir. Ezoterik öğretinin elit bir grubun dışına çıkartılma girişimi hareketi ortaya çıkartan temel unsurdur. Doğal olarak bu duruma şiddetle karşı çıkmıştır. Süreç bu tartışmaları geride bıraktırmış ve R. Dov Baer döneminde öğretiye muhatap olacak kişilerin kimler olacağı belirlenmeye çalışılmıştır. R. Menahem Mendel'de ise tartışmalar tamamen bitirilmiş ve ezoterik öğreti kurumsal bir yapıda müfredata bağlı öğretilmeye başlanmıştır. Bu zamana kadar sadece erkeklere has olan bu durum kadınlara doğru genişlemeyi devamında getirmiştir. R. Dov Baer zamanında bazı küçük girişimler olmakla beraber R. Isaac ve R. Menachem Mendel eliyle kadınlar faaliyetlere dâhil edilmiştir. Temelleri R. Zalman döneminde, pratiğe yansıyan kısmı ise R. Shalom'dan itibaren somutlaşan hareket öğretisinin, adaptasyon ruhu, risk alabilme becerisi ve karizmatik liderlikle birleşmesiyle Habad-Lubaviç'in, uluslararası aktivist bir harekete dönüşümü gerçekleşmiştir. Bu noktada en büyük başarı şüphesiz ki R. Menachem Mendel Schneerson'a aittir. Başarısındaki en büyük faktörü klasik Ortodoks ve hasidik doktrinleri günün şartlarına ve yöntemlerine uygun hâle getirerek yeni tarz ve vurgularla sunmasında aramak gerekmektedir. Zamanın atmosferini yakından takip etme ve onu kendi lehine kullanma yeteneği harekete ciddi ivme kazandırmıştır.

R. Menahem Mendel'den itibaren dış dünyayla ilgilenmeye yönelik bazı teşebbüsler söz konusu olmuştur. Süreç seküler dünyada yaşamış ve eğitim almış R. Menachem Mendel Schneerson'ın liderliğiyle son bulmuştur. R. Shalom ile başlayan modern dünyanın imkânlarından faydalanma süreci sonrakilere de emsal oluşturmıştır. R. Menachem Mendel Schneerson'da ise televizyon, radyo, internet vb. bütün teknolojik gelişmeler tanrısal işaret olarak hareketin yayılabilmesi için kullanılmıştır. Özetle her bir liderin yaptığı diğerine örneklik teşkil etmiş ve hareketteki liderlik anlayışı öncekilerin bıraktığı bu emsal üzerinden sürdürülmüştür.

---

⁵⁰⁰ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 113-15.

İKİNCİ BÖLÜM

HABAD-LUBAVİÇ HASİDİLİĞİ VE DİNİ MİSYONU

Yahudi kutsal metni “Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı”¹ pasajıyla başlar. Metnin üzerine inşa edilen genel kanaat dünyanın “ilk” (*reishit*) olan İsrail topluluğu ve Tora hatırına yaratıldığıdır. Midraş’ta başka hususlar zikredilse de yaratılışın sebebi Tora’nın İsrail topluluğu tarafından uygulanmasıyla ilişkilendirilir.² Nitekim “İsrail topluluğu Tora için, Tora da İsrail topluluğu içindir” sözü bu düşünceye işaret etmektedir. Dolayısıyla ilk yaratılanlar olarak İsrail topluluğunun üstün tutulmasının sebebi Tora’yı almaya dayandırılmaktadır. Buna göre İsrail topluluğu yaratılıştan kaynaklı sadece üstün tutulmamakta aynı zamanda diğerlerine karşı ezeli önceliğe sahip olduğu varsayılmaktadır.³ Tora’nın başlangıçta var olması ve onu almaya layık tek kavmin İsrail topluluğu olması kendilerine yönelik ayırım ve farklılık düşüncesinin oluşumuna ve dünyanın kendileri için yaratıldığı algısının oluşumuna izin vermektedir.⁴ Yahudilerin gerek içlerindeki tanrısal nüve gerekse indirilen Tanrı kelamı Tora ile Tanrı’ya ulaşabileceği kabul edilir. Tanah, “İnsanın ruhunun Tanrı’nın ışığı/mumu”⁵ olduğunu, Tanya da Yahudilerin “Tanrı’nın gerçek bir parçasına” sahip olduğunu belirtir.⁶

Tüm mahlûkatın İsrail topluluğu ve Tora hürmetine yaratıldığı anlayışı ve Yahudilerdeki kutsallığın açığa çıkarılmasının “seçilmiş halkın” en temel misyonu olduğu düşüncesi Habad-Lubaviç’in merkezi öğretisini oluşturmuştur. Hareket bu noktada kendisini denizdeki liman veya deniz feneri misali yıkılmaz bir kale ve bu misyonun gerçekleştirmesinde Yahudilere yol gösteren seçilmişler ordusu olarak görmüştür. Kutsallığın açığa çıkarılması misyonu, dünyayı ilahi varlık için daha iyi bir

---

¹ Tekvin 1:1

² Moşe Farsi, çev. **Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara**, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2019, Bereşit 1:1-2; Midrash Genesis Rabba 1:1-4.

³ Gürkan, **Yahudilik**, s. 89-91.

⁴ Midrash Deuteronomy Rabbah 8:7, Exodus Rabbah 1:1; 30:9; The Zohar, Midrash ha-Ne’elam 2:14a; Fischel Lachower ve Isaiah Tishby, ed., **The Wisdom of the Zohar: An Anthology of Texts**, çev. David Goldstein, Oxford Portland, Oregon: The Littman Library of Jewish Civilization, 2008, 1:133-134; Akt. Ravza Aydın, “Sefer ha-Zohar’da Tanrı, Âlem ve İnsan Anlayışı”, Doktora, Sakarya, Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021, s. 181.

⁵ Süleymanın Meselleri 20:27

⁶ Wineberg ve Kaploun, **Lessons in Tanya**, 1:47.

yer hâline getirmekle mümkün görülmüştür. Harekette önem arz eden hasidlerden biri olan M. Friedman, Yahudilerin benzersizliğine dikkat çekmiş ve onların yaratılıştan kaynaklı üstünlükleriyle tanrısallığı dünyaya getirecek ve burayı daha iyi bir yere dönüştürecek yegâne kişiler olduğunu vurgulamıştır.⁷

Yahudilere yüklenen misyonun gerçekleşmesinin kutsallığın açığa çıkarılması ve ezoterik öğretinin kitlelere ulaştırılmasıyla mümkün olacağına inanılmaktadır. Hareketin kurucusundan son liderine kadar tüm rebbeler hatta her bir Habad-Lubaviç mensubu Yahudi kardeşine karşı bu misyonla kendisini sorumlu hissetmiş ve nihai amacın gerçekleşmesi için çaba sarf etmiştir. Nihai amaç ise her bir Yahudi'nin kendi kurtuluşunu sağlaması yoluyla Tanrı'nın sürgününe son vermek ve kozmik kurtuluşa yol açabilmektir. Tora Yahudilere “semereli olmalarını ve çoğalmalarını”⁸ emreder. Hareket bu emre “bir başka Yahudi'yi kazanmak” manasında manevi bir anlam yüklemiştir.⁹ “Bir mitsvanın diğerine vesile olacağına,”¹⁰ bu sayede diğer emirlerin yapılmasına imkân sağlanacağını düşünen hareket mensupları, diğer Yahudileri Tora'ya ve içerdiği kurallara yaklaştırarak kulluk vazifelerini icra etmede onlara yardımcı olmayı kendilerine görev bilmiştir.

Habad-Lubaviç mensuplarını Tanrı'ya ve Yahudi kardeşlerine karşı sorumlu hissettiren, bu minvalde dini misyonla hareket etmelerine yol açan ve R. Zalman'ın öğretisini üzerine inşa ettiği 3 husus dikkat çekmektedir. Yahudiler uğruna yaratılışın gerçekleştirildiği topluluk olarak Tanrı katında üstünlüğe sahip olduklarına inanmışlardır. Bu değer ve üstünlüğün sebeplerinden biri yaratılıştan kaynaklı bedenlerinde hayvani ruhun yanında ilahi bir ruhu da barındırmış olmalarıdır. Habad literatüründe bu görüş, hayvani ve ilahi ruh olmak üzere “iki ruh doktrini” şeklinde isimlendirilmiştir. İleride detaylıca anlatılacak olmakla beraber temel mesele bedendeki, sönmeye yüz tutmuş, köz halindeki bu ilahi ruhun kıvılcımını tekrardan

---

⁷ Salime Leyla Gürkan, **The Jews as a Chosen People: Tradition and Transformation**, Milton Park, Abingdon: Routledge, 2009, s. 166.

⁸ Tekvin 9:7

⁹ Nissan Dovid Dubov, **To Love a Fellow Jew: The Mitzvah of Ahavas Yisrael in Chassidic Thought**, Brooklyn, N.Y: Sichos in English, 1999, s. 61.

¹⁰ B.T. Avoth 4.

canlandırabilmektir. Bu sayede kişi tekrardan rabbine dönecek ve varlık kaynağıyla bir olacaktır.

Hasidizm'in kurucusu kabul edilen Besht, kendi misyonunu da bu doğrultuda açıklamış ve Mesih ile yaşadığı yükseliş tecrübesinden bahsetmiştir. Besht, Mesih'le yaşadığını iddia ettiği müşahedede (vizyon) ona ne zaman geleceğini sorduğunda, "Senin pınarın/kaynağın (öğretilerin) yayıldığı ve tüm dünyada açığa çıktığı zaman" şeklinde cevap almıştır. Habad-Lubaviç bu noktadan hareketle Mesih'in gelişini kolaylaştırmak ve bunu yakın zamanda gerçekleştirmek için yoğun bir Mesihî propagandaya girişmiştir.

Tanrı, Tora ve İsrail topluluğu sevgisi bir bütündür. Tanrı'nın yanında Yahudi kardeşine yönelik vazife bağlamında "ahava Israel" kavramı bir başka önemli husustur. Mabet'in yıkılması ve devamında Yahudilerin sürgünü, birbirlerine yönelik sebepsiz kin ve nefrete bağlanmış, Yahudiler arasında birlik ve beraberlik sağlandığında yani "ahava Israel" öğretisi tam anlamıyla icra edildiğinde hem dünyevi hem de manevi hükümlerliliğin meydana geleceğine inanılmıştır. Mesih'in gelmesi için emir ve yasaklara hassasiyet gösterilmesi gerekmektedir. Yahudiler din kardeşine karşı sevgi, saygı ve hoşgörü içerisinde hareket ettiğinde ve diğer kuralları yerine getirdiğinde Mesihî dönemin kapısı aralanacak ve Mabet'in inşasına başlanacaktır. Aynı zamanda Tanrı'nın nihai niyeti olan kozmik kaosu ve sürgünü ifade eden içinde yaşadığımız evren daha ulvileştirilme ve yüceltilme vasıtasıyla O'nun tezahürü için uygun bir hâle getirilerek bu kaosa son verilmiş olacaktır.

Bu bölümde az evvel de ifade edildiği gibi R. Zalman'ın öğretisini inşa ettiği üç merkezi öge iki ruh anlayışı, Besht'in Mesih'le yaşadığı keşf hali ve ahava Israel kavramının hareketin misyonuna ne şekilde etki ettiği anlatılmaya çalışılacak ve hareket mensuplarının misyoner olmasına sebep olan dini etmenler bu 3 başlık altında ortaya konulacaktır.

Habad-Lubaviç'in Yahudilerin manevi sürekliliğini sağlayabilmek ve devamında kurtuluş çağını getirebilmek için verdiği bu mücadele ve yaklaşım stratejileri hemen hemen her topluluktan Yahudi lideri rahatsız etmiş ve onlar tarafından eleştiri konusu yapılmıştır. Bu eleştiriler bazen yapılan şeyin kutsallığını

ihlal olarak değerlendirildiği için teolojik, bazen de diğer Yahudi grupların çıkar ve güç ilişkisine zarar verdiği için politiktir. Habad-Lubaviç, kutsala yönelik tavrı ve Mesihlik inancının yanında Siyonist düşünce ve İsrail Devleti'ne bakışıyla da bir dizi eleştiriyle karşı karşıya kalmıştır. Mensupların misyoner olmasına sebep olan dini etmenlerin 3 başlık altında inceleneceği bu bölümde ayrıca Habad-Lubaviç'in mücadelesini verdiği değerlere ve eylemlere yönelik eleştiriler konu edilecektir.

2.1. Manevi Bir Hayatın Rasyonel¹¹ Analizi: İki Ruh Anlayışı

2.1.1. İlahi ve Hayvani Ruh

R. Zalman'ın iki ruh öğretisinin temel noktası, Yahudi bireyin ne kadar üstün yaratıldığının idrakine varmasında kendisine yardımcı olmaktır. Bundan dolayıdır ki hareketin temel eseri Tanya daha ilk sayfalarında Yahudilerin hayvani (*nefeş ha-behamit*) ve ilahi (*nefeş ha-elohit*) olmak üzere iki ruha sahip olduklarıyla söze başlar. Bu ikisi arasındaki mücadeleyi kişinin Tanrı katındaki üstünlüğünün bir işareti gören R. Zalman, ilahi ruhun kötü arzuları boyunduruk altına alması, dürtü ve tutkuların esiri olmaktan kurtarılması ve onun potansiyelinin kutsal ve yüce amaçlara yönlendirilmesinde mücadelenin başarıyla neticelendirilmesi hususunu uzun uzun tartışır.

Tanrı ve insan arasındaki ilişkinin en önemli unsurunu ruh oluşturmaktadır. Ancak Kabala geleneğine veya Zohar gibi mistik metinlere kadar ruh kavramı Yahudilikte önemli bir yer teşkil etmemiştir. Ruh ve onun bedendeki durumu, ölümden sonraki hâli ve ahiret inancı hakkında onun varlığına dair açıklamalarla yetinilmiş mahiyeti konusuna ise değinilmemiştir.¹²

---

¹¹ Habad'ın rasyonellik vurgusunu Batı'da aydınlanmayla ortaya çıkan ve akli önceleyen rasyonellikle karıştırmamak gerek. Batı'daki anlamıyla rasyonellik, bilginin kaynağının ve kişinin rehberinin akıl olduğunu ifade etmekle kurucu ilke olarak Tanrı'yı bulunduğu merkezden alarak yerine akli oturtmaktadır. Dini ve ahlaki değerler yine bu akıl süzgecinden geçirilerek bir eleştiriye tabi tutulmaktadır. Habad'da ise rasyonellik bir açıdan eleştiri değil tam tersine hakikatin bulunmasında bir araç, tefekkür vasıtasıyla dini ve ahlaki değerlerin güçlenmesine vesile olan bir unsurdur. Hayvani ruhun ayartmalarına karşı ilahi ruhun yardımıyla kişinin iyi ve hayırlı olana yönelmesine sebep olan melekedir. Diğer taraftan ise hurafe ve mitolojik öğelerin içine batmakla eleştirilen hasidik öğretinin daha makul bir hale getirilmesi, duygular üzerinde aklın ve tefekkürün hâkimiyet altına alınması, ezoterik öğretinin muhatap kitlenin anlayabileceği bir formata sokulması ve nihayetinde öğretinin Mitnagdim veya Ortodoks anlayışa yaklaştırılmasıdır.

¹² İsmail Taşpınar, **Duvarın Öteki Yüzü: Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik'te Ahiret İnancı** İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003, s. 144.

II. Mabet dönemi Yahudi literatüründen olan Ölü Deniz yazmalarında R. Zalman'ın iki ruh öğretisine benzer bir ruh doktrini görmek mümkündür. Toplum/Cemaat Kuralları olarak bilinen yazmada iyi-kötü veya aydınlık-karanlık metaforunu¹³ andıran iki ruh yönergesinde “doğruluk-hakikat” ve “adaletsizlik” ruhundan bahsedilmiştir. Buna göre, doğruluğun çocukları ışıktan, adaletsizliğin çocukları ise karanlıktan neşet etmiştir. Işık prensinin rehberliğinde doğruluğun çocukları ile adaletsizliğin çocuklarını yönlendiren Karanlık prensi arasında sürekli mücadele söz konusudur. Buna “Savaş” isimli yazmalar dâhil birçok bölümde rastlanmıştır. Ancak bütün yetenek ve potansiyeli vermesi, her iki ruhu yaratması ve her ikisinin de Tanrı'nın emri altında olmasına rağmen İsrail Tanrısı bu mücadelede seçilmişler ordusu olan Yahudi gruptan veya doğruluğun oğullarından taraf olmuştur.¹⁴ Yahudiler ile dönemin kötücül güçleri Yunan, Roma ve Asur milletlerinin sembolik ifadeleri şeklinde de yorumlanan bu ikili ayrım ruhun yapısına odaklanan II. Mabet dönemi yazımında merkezi bir yer edinmiştir.¹⁵

Ölü Deniz yazmalarında iyi ve kötü şeklinde iki katmanlı ruh anlayışı ortaya konulurken Midraş'ta temelde bu iki katman referans alınmakla beraber beş farklı şekilde isimlendirme söz konusudur. Birazdan detayına girilecek olan bu isimlendirmeler *nefeş*, *ruah*, *neşama*, *haya* ve *yehida* şeklindedir.¹⁶

Yahudi mistik geleneğinde ise aynı terminolojiyi temel alan bitkisel, hayvansal ve ruhsal¹⁷ olmak üzere üç katmanlı anlayış dikkatlere sunulmaktadır. Bu ayrımın

---

¹³ İyi-Kötü veya Aydınlık-Karanlık şeklindeki metaforları Mecusilik, Sâbiilik ve Maniheizm gibi geleneklerde de görmek mümkündür. Buna göre bir tarafta ışık veya nur diğer tarafta ise karanlık âlem olarak ifade edilen iki farklı alan söz konusudur. Bu iki âlem, iki Tanrı veya kral tarafından yönetilmektedir. Her biri mutlak hâkimiyetini sağlamak için emrindeki kuvvetlerle diğerine karşı sürekli mücadele etmektedir. Benzer özelliklere sahip olan bu Tanrılar Sâbiilik'te Işık Kralı (Malka d Nhura) ve Karanlık Kralı (Malka d Hşuka), Mecusilik'te Ahura Mazda ve Angra Mainyu veya Ehrimen, Maniheizm'de ise iyi Tanrı için Işıkların Babası, Hakikat Kralı, Zurvan ve kötü Tanrı için de Şeytan, İblis, Karanlık Prens gibi isimlendirmelerle anılmaktadır. Detaylı Bilgi İçin Bkz: Şinasi Gündüz, **Son Gnostikler Sâbiiler: İnanç Esasları ve İbadetleri**, Ankara: Vadi Yayınları, 1995; Mehmet Alıcı, **İşğin Elçisi Mani ve Gnostik Düşüncesi**, İstanbul : Divan Kitap, 2018; Mehmet Alıcı, **Kadım İran'da Din**, İstanbul: MiletNihal Yay. 2021

¹⁴ Géza Vermès, ed. **The Complete Dead Sea Scrolls in English**, Rev. Ed, London: Penguin Books, 2004), s. 74; 101-3; 165.

¹⁵ Halil Temiztürk, “Ölüdeniz El Yazmaları ve Yahudi Literatüründeki Yeri” Yüksek Lisans, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2012, s. 27.

¹⁶ Midrash, Genesis Rabba 14:9.

¹⁷ The Zohar, Midrash ha-Ne'lam 6d.

ruhla ilişkisi belirsizdir. Tek bir ruhun üç farklı yetisi mi *-nefeş* (hayati), *ruah* (manevi) ve *neşama* (zihni)- veya üç farklı varlık mı olduğu hususunda netlik yoktur, iki şekilde de algılandığını söylemek mümkündür.¹⁸ Bu üçlü ayrımında ortaçağ felsefesinin veya ölümden sonra ruhun üç ayrı alana dağılması ve oradaki durumlarıyla ilgili düşüncesiyle Nahmanides'in, Zohar üzerinde etkili olduğu düşünülmüştür.¹⁹

Zohar'da bunların ruhun farklı yetileri olmadığı, her üçünün *nefeş* içinde bil kuvve var olduğu ve dindarlık mertebesi arttığında ruhun daha üst mertebelere ulaşabileceği bildirilmiştir. Yani *nefeş* insanlığın ortak özelliği kabul edilmiştir. Kişi akli melekelerini yerinde kullandıkça ve dini hassasiyetlerinin gereğini yerine getirdikçe sonraki aşamalar olan *ruah* ve *neşama* mertebelerinin ruhsal olarak uyanacağına inanılmıştır.²⁰

Bu ruh seviyeleri makrokozmoz olan âlemin mikrokozmozdaki bir görüntüsüdür. Yani onlar sadece sefiralar aracılığıyla yayılan değil aynı zamanda onlar vasıtasıyla tekrardan en yüksek mertebelere ulaşma gücüne sahip olunan tanrısal zincirlerdir. Çünkü farklı özlere sahip olan ruhun bu üç seviyesine sefiralar kaynaklık etmiştir. Buna göre *nefeş*in, sefirot düzeninin sonu olan ve maddi âlemle irtibatı sağlayan *malkut* sefirasından, *ruah*ın *tiferetten* ve ruhun en üst mertebesi olan *neşamanın* da *bina* sefirasından neşet ettiği kabul edilmiştir.²¹ Sırasıyla daha yüksek bilinci ifade eden bu ruh seviyelerinde bedene can veren, onun insani yetileri elde etmesine imkân tanıyan, aynı zamanda da günaha meyyal olan ruh, *nefeştir*. Bir üst merteye kişinin zararlı olan hususlardan uzak durmasına yardımcı olan manevi ve ahlaki niteliklere sahip iyi ve kötünün merkezi *ruahtır*. Sonuncusu ise kişinin nefesine hâkim olmasına olanak sağlayan, zihni unsura sahip en yüksek aşamadır. Ölümle birlikte semavi âleme ve kaynağına geri dönen mistik bilinçteki bu ilahi kıvılcım, *neşama* 'dır. Bu üç unsur ruhun temel seviyeleri kabul edilmiştir.²²

¹⁸ Bkz: The Zohar, Va-Yiggash 1:206a.

¹⁹ Gershom Scholem, "Eschatolog-in Kabbalah", **Encyclopaedia Judaica**, ed. Fred Skolnik, Farmington Hills, Mich. Detroit: Thomson Gale; Macmillan Reference, 2007, 6:500-1.

²⁰ Taşpınar, **Duvarın Öteki Yüzü**, s. 237; Gershom Scholem, "Kabbalah", **Encyclopaedia Judaica**, ed. Fred Skolnik, Farmington Hills, Mich. Detroit: Thomson Gale ; Macmillan Reference, 2007, 11:652.

²¹ The Zohar, Va-Yiggash 1:206a; Ayrıca Bkz: Aydın, **Sefer ha-Zohar'da Tanrı, Âlem ve İnsan Anlayışı** s. 155; 158.

²² The Zohar, Noah 1:62a; Lekh Lekha 1:83b; Aharei Mot 3:70b; Sitrei Torah 1:81a-b.

Ruhun üst mertebesi ifade edilen *neşama*, tanrının ve evrenin sırlarına vâkıf olunmasını sağlamanın yanında Tora'nın derinliklerine de nüfuz eden bilinç düzeyi olarak tanımlanmıştır.²³ Bu bilincin ruhtaki izdüşümü olan ilahi akıl, sırlara vâkıf olmasına olanak sağladığından dolayı *bina* sefirasının kıvılcımı olarak kavranmıştır.²⁴ Midraş'ta kendisine yer bulan ancak Zohar'da geçmeyen ve Kabalistler tarafından bahsedilen diğer iki isimlendirme ise ilahi bilgeliğin yayılan ruhu *haya* ve aşkın birlik anlamında *yehida* seviyeleridir. Bunlar ruhun yükselebildiği en yüksek sezgisel mertebelerdir. Kişinin fiziksel benliğinden sıyrılması ve Tanrı'da bir olması seçilmiş birkaç kişinin özelliği görülmüştür.²⁵

Zohar'ın üçlü ayrımı R. Zalman'ın ifadelerinde de yerini bulmuştur. Zohar geleneğini devam ettiren R. Zalman, *nefeş*, *ruah* ve *neşama*'yı ruhun kendi içindeki mertebeleri olarak algılamış, üçünün Yüce Hikmet'ten (*hohma ilaah*) türediğini belirtmiş, Tanya özelinde ise ne anlama geldiğine değinmemiştir. R. Zalman, üçlü tasnifi açıklamış öğretisini ise ikili ayrım üzerine kurmuştur. Vurgunun iki ruh doktrini temelinde kurgulanmasında Hayyim Vital'in etkisi olduğu kabul edilmiştir.²⁶

Buna göre iki alan vardır: Biri kutsal (*sitra de-keduşa*) diğeri ise karanlık alandır. *Sitra ahra* veya *kelipot* (kabuk) olarak ifade edilen karanlık/kötülük alan iki kısma ayrılır: İlki, içinde küçük bir miktar da olsa iyilik barındıran *kelipot nogah* diğeri ise buna göre daha alt seviye olan ve tamamen saf kötülüğü tanımlayan *şaloş kelipot hatmayot* yani üç *kelipot*tur. Bir bakıma *kelipot nogah* ilahi âlem ile kötülük arasında ara kategoridir ve *kelipot nohag*taki bu potansiyel her iki tarafa çevrilebilir. Saf kötülük olan *şaloş kelipot hatmayot* ise herhangi bir iyilik parıltısı barındırmadığı için dönüştürülmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla buradan neşet eden bir şeyin iyi olması mümkün değildir. İsrail topluluğu haricindeki tüm ulusların, dinen helal olmayan canlıların ve yasak olan bazı bitkilerin, kaynağını bu saf kötülük alanından aldığı, tam tersine Yahudilere hayatîyet sağlayan ve onlar için helal olan her türlü hayvan ve bitkinin de kaynağını *kelipot nogah* 'tan aldığı kabul edilmektedir.²⁷

²³ The Zohar, Va-Yiggash 1:206a; Va-Yhi 1:226b; Terumah 2:141b.

²⁴ Scholem, **Major Trends**, s. 240-41.

²⁵ Midrash, Genesis Rabba 14:9; Scholem, "Kabbalah", 11:654.

²⁶ Zalman, "Tanya", **Likutei Amarim-1-2**.

²⁷ Zalman, "Tanya", **Likutei Amarim-6-7**.

Kutsal alan ve karanlık alan ayrımı ruhun evrenselliğini veya Yahudi olanlar ile olmayanlar arasında farklılık ortaya koyan bir ruh kategorisini ortaya çıkartmıştır. Hayyim Vital, bu ayrımı dayanak göstererek ilahi (*nefeş ha-elohut*) ve fiziksel ruh (*nefeş ha-tiv'it*) şeklinde ikili bir tasnif yapmıştır. Bu durum da Yahudi ruhlarının ilahi ruh veya *neşama*, diğerlerinin de hayvani, doğal veya hayati ruh olan *nefeş-nefeş hayya* ile özdeşleştirilmesine sebep olmuştur.²⁸

Ruhun ilahi ve hayvani şeklindeki bu ayrımının iki ayrı kategori mi yoksa ruhun içerisindeki merteye mi olduğu net değildir. Zohar, bunu ruhun kendi içerisindeki mertebeleri ve onun dindarlıkla paralel seyreden alçalış ve yükselişi tarif etmiştir. Ancak Habad düşüncesinde -en azından R. Zalman ve Tanya özelinde- birazdan da ifade edileceği üzere Yahudi olmayanların ilahi ruha sahip olamamaları, Yahudilere has bir durumu ve ilelebet sürecek ontolojik farklılığı ortaya koymaktadır. Bundan dolayı ilahi ve hayvani ayrımının iki ayrı kategoride değerlendirilmesi daha uygun gözükmektedir. Buna göre tüm insanlık ortak bir *nefeş*'e sahiptir. Çünkü bu, kişiye hayat veren temel ruh mertebesidir. Sadece Yahudiler üst düzey merteye olan *neşama*'ya erişmektedir. Görüldüğü üzere Yahudiler ve diğerleri şeklinde belirgin bir farklılık söz konusudur. Bu ayrım Yahudiler hariç tüm insanlığın maddi düzeyde kalan ve manevi atmosfere ulaşamayan bir hayatı yaşadıklarını kabul etmektedir. İlahi ve hayvani şeklindeki ayrımın ilahi ruha verdiği bu önemle hareket, ruh öğretisine farklı bir boyut kazandırmıştır.

İki farklı kategori olarak düşündüğümüz bu ruh doktrinin ilki olan hayvani ruh, kişiye maddi hayat veren onu dünya âlemine bağlı olmaya zorlayan, vücuttaki kan aracılığıyla içindeki tanrısal karakteri gizleyen, onu türlü olumsuz eyleme sevk eden ve kaynağını kutsal olmayan taraf, *kelipot nogah*'tan alan maddi benliktir.²⁹ İlahi ruh ise Yahudi bedeninde somutlaşan “Tanrı’nın gerçek parçası”³⁰ veya O’nun saf yönü olarak maneviyatın kaynağıdır. Âdem’in yaratılmasındaki “onun burnuna hayat nefesini üfledi”³¹ pasajı buna delildir. Zohar’a göre insanın ilk yaratılışı ruh varlık, kendisine üflenilen ruhun ise *neşama* olduğuna kanaat getirilmiştir. Bedene girişle

²⁸ Gürkan, *The Jews as a Chosen People*, s. 43; 164.

²⁹ Zalman, “Tanya”, *Likutei Amarim-1-2*.

³⁰ Eyüp 31:2

³¹ Tekvin 2:7

birlikte *nefeş-nefeş hayya* ve *ruahın* cismani varlığa eşlik ettiği belirtilmiştir. Yani varlık âleminde kendisini var eden ruh *neşama* olarak ifade edilirken cismani âlemdede bedene canlılık veren unsurun *nefeş* olduğu ortaya konulmuştur. Yahudiler ve diğerleri şeklindeki ayrımının bir başka yansıması *neşama* mertebesinde görülmektedir. Zohar’a göre Tora’nın öğretilerine riayet edenlerin bu mertebeye tekrardan erişebilecekleri vurgulanmıştır. Bu, Yahudiliğin gereklerine göre hareket etmeyen kimselerin *nefeş hayya* mertebesini aşamayacakları anlamına da gelmektedir.³²

R. Zalman’ın ortaya koyduğu bu iki ruh anlayışı devamında bazı sorunları getirmektedir. Yahudi olmayanların tamamen farklı yaratılışa sahip olduklarını ifade eden bu görüşün kabul edilmesi durumunda ilk insan çiftinden başka bir çiftin daha olup olmadığı veya diğerlerinin nasıl çoğaldığı sorusu gündeme gelmektedir. Ayrıca daha sonrasında Yahudiliğe geçen kimselerin durumunun nasıl değerlendirilmesi gerektiği de bir başka sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yahudilerin atalarından aldıkları miras ve diğerlerinden farklı bir misyonla görevlendirilmelerinden dolayı kendilerini seçilmiş halk kabul ettikleri bilinmektedir. Ancak ilahi ve ilahi olmayan ayrımına dayanan bu öğreti Yahudiler hariç tüm ulusların tamamen kötü veya karanlık taraftan neşet ettiği ve Yahudilerin diğerlerinden üstün ve farklı oldukları anlayışını ortaya çıkartmıştır. Tanrısal nüvenin yokluğuyla saf kötü addedilen diğer uluslar Yahudilerin hizmetkârı rolünde olurken yaptıkları eylemler ilahi niyetten yoksun, değersiz veya kendi bencil duygularının eseri görülmüştür.³³

Yahudi olmayanlar tamamen benlikleriyle hareket ettikleri ve ilahi ruha sahip olmadıkları için tanrı ile herhangi bir birliktelik sağlayamayacakları düşünülmüştür. Yahudi olmayanların Yahudilerin ulaşabildiği mertebelere erişememesi vurgusuna rağmen Zohar’a göre en azından Tora ile meşgul olan kimselerin *neşama* mertebesine erişebileceği yukarıda ifade edilmiştir. Habad’a göre ise bu, ontolojik düzeydeki bir ayrımdır ve cismani alanda herhangi bir değişiklik durumu söz konusu değildir. Zohar özelinde ise emir ve yasaklara uyarak bu seviyeye çıkılabileceği dolayısıyla dünyevi alanda karşılığının olabileceği kabul görmüş gibi durmaktadır. Burada Yahudiler

³² The Zohar, Midrash ha-Ne’lam, Be-Reshit, 10c-d; Ayrıca Bkz: Aydın, **Sefer ha-Zohar’da Tanrı, Âlem ve İnsan Anlayışı**, s. 155-56; 163-65.

³³ B.T. Bava Batra 10b.

ontolojik olarak farklı yaratılışa sahip gösterilmektedir. Bu da seçilmişliğin bedenin değil kutsal ve ilahi potansiyele sahip olan ruhun karakteri olduğunu vurgulamaktadır. Başka bir ifadeyle Yahudiler “Tanrı tarafından sonradan seçilmemiş baştan beri seçilmiş insanlar olarak yaratılmıştır.” Dolayısıyla bir Yahudi’nin ne yaparsa yapsın bu tabiattan kurtulamayacağı varsayılmıştır.³⁴

Bu görüşler harekete has değildir ve kendilerine mistik kaynaklarda yer bulmuştur. Habad-Lubaviç meşruiyetini de bu kaynaklardan almıştır. Yahudilerin daha ilk başta yaratılışa farklı statüde yaratılması ve diğerlerinin Yahudilerin ulaşabilecekleri bu mertebeye erişme potansiyelinden yoksun var edilmesi düşüncesine rağmen yine aynı mistik kaynaklarda Yahudi olmayanların da Yahudiler gibi hayırlı faaliyetlerde bulunabilecekleri ve ilahi ruha ulaşabilecekleri belirtilmiştir.³⁵ Nitekim Habad-Lubaviç’in son rebbesi Mendel Schneerson 1983 yılından itibaren Nuh kanunlarının Yahudi olmayanlara ulaştırılması talimatında bulunmuş ve Mesih’in gelişinde diğer ulusların veya din mensuplarının da katkılarının olduğunu ilan etmiştir.³⁶ Tanya “diğer uluslar” şeklinde genelleyici ve mutlak ifade kullanırken herhangi bir istisnada bulunmamıştır.³⁷ Yahudi olmayanlara yönelik genel tutum yukarıda ifade edilmiştir. Fakat açılan bu kapıyla Habad-Lubaviç öğretisi diğer dini gruplardan ayrılmış ve hâkim öğretiden farklılaşmıştır. Bazı Yahudi kaynakları referans gösterilerek ötekine yönelik daha çoğulcu bir tutum takınılmakla beraber Tanya’nın kendi iç kurgusunda buna çözüm önerilmemiştir. İfade edildiği gibi hareketin ötekine bakışındaki bu iki farklı anlayış görünüşte çoğulcu tarafa meylin olduğunu gösterse de zımnen dışlayıcı tavrın baskın olduğunu söylemek mümkündür.

İslam dininde tüm insanlığın Âdem (as.) ile başladığı ve üflenilen ilahi nefhanın, insanoğlunun yaratılışının başlangıcını oluşturduğu düşüncesi vardır.

---

³⁴ Gürkan, **The Jews as a Chosen People**, s. 160; 164-65; **Sichos In English, “I Will Choose the King”**, böl. 1, erişim 21 Ocak 2022, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2328515/jewish/I-Will-Choose-the-King.htm.

³⁵ Gershom Scholem, **On the Mystical Shape of the Godhead: Basic Concepts in the Kabbalah**, New York: Schocken, 1997, s. 239.

³⁶ Bkz: Giriş-2. Dipnot.

³⁷ Hareket mensuplarının Tanya üzerine yaptığı bir çalışmada buna yönelik bir ayrıntı dikkat çekmektedir. O, dünya ulusları arasında ara kategori olarak ifade ettiğimiz kelipot nogah’tan neşet edenlerin de olduğunun unutulmaması gerektiğini belirtmiştir. Bunların dünya milletlerinin dindarları oldukları ve yaptıkları eylemlerin hayırsever ve halisane duygularla gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Wineberg ve Kaploun, **Lessons in Tanya**, 1:46.

Yahudi anlayışıyla benzerlik olmakla beraber insanlık içerisinde Habad'daki gibi herhangi bir ayırım söz konusu değildir. Dolayısıyla Habad'ın bu düşüncesinden hareketle Yahudi olmayanların nasıl bir ruha sahip olduğu ve onların Âdem (as.) değilse kimden neşet ettiği sorusu akla gelmektedir. İfade edildiği gibi Habad tüm insanlıkta hayat verme gücü olan ortak bir *nefeş* olduğundan bahsetmekte ve Yahudiler'de de buna ek olarak tanrıdan gelen ikinci bir ruhun olduğunu bunun da ilahi kaynaklı olduğunu belirtmektedir. Yani Habad'a göre Âdem'den itibaren tüm insanlığın maddi yönü itibariyle aynı şekilde yaratıldığını ancak manevi yön olan ilahi ruhun sadece Yahudilere has kılındığını görmek mümkündür. Bu da Habad'ın Yahudi seçilmişlik düşüncesini diğer Yahudi gruplarına ve ırkçı söylemlere göre çok daha ileri düzeye taşıyarak farklı bir pencere açtığını göstermektedir.

Dışarıdan birinin Yahudiliğe ihtida etmek istemesinde ortaya çıkan durum bir başka problemlili alanı teşkil etmektedir. Tanrı'nın kudreti bağlamında değerlendirilen bu sorunun açıkçası çok da zor bir mesele olmadığına kanaat getirilmiştir. Tanrı'nın ruhu yaratması onun için ne kadar kolay bir hadise ise mühtedi olan kişinin ruhunun ilahi ruhla değiştirilmesi de onun için o kadar kolay olarak düşünülmüştür. Ayrıca kaynaklarda mühtedi olacak kişinin ruhunun başlangıçta Yahudi var edildiği bundan dolayı kendisinden “dönen bir mühtedi” şeklinde bahsedildiği, hatta mühtedi olmadan önce bile mühtedi kabul edildiği rivayet edilmiştir.³⁸ Rivayetler manevi alandaki hadiselerden bahsetse de ihtida edecek kişinin Yahudiliğe dönüşümünün şartlara uygun olması gerektiği yani dünyevi olarak yapılması gerekenler olduğu hatırlatılmıştır.³⁹ Nitekim ilerleyen paragraflarda beden ve ruh arasında öncelik ve önemin dünyevi plan nezdinde bedene ve hayvani ruha verildiğinden bahsedilmektedir. Mühtedinin Yahudilik bağlantısının manevi alanda olan bir durum olduğu rivayet ve açıklamalarına rağmen geçişin dünyevi şartlara bağlanmasını da bunun bir örneği zikretmek mümkündür.

---

³⁸ DovBer Pinson, **Reincarnation and Judaism: The Journey of the Soul**, Northvale, N.J: J. Aronson, 1999, s. 61.

³⁹ “Sichos in English”, böl. 24-What is a Jew?

İlahi ruha sahip olan Yahudi, Tanrı nurunun dünyaya akışını sağlayan, dünyayı kurtaran veya sürdürmekle eş değer görülen bir kişi olarak algılanmıştır.⁴⁰ Yahudilerin amacı kozmik düzeni onarmak ve yeryüzünü daha ulvileştirmekle onu Tanrı'nın tezahürüne uygun hâle getirmek iken yaratılışın amacı ifade edildiği gibi Yahudilerdir. Temel amacın gerçekleştirilmesi vazifesinde tüm evren Yahudi'ye hizmet etmek amacıyla meydana getirilmiştir. Çağdaş bir Lubaviç hahamı M. Friedman'ın "Bir Yahudi'nin dünyaya bir şeyler yapmak, bir şey gerçekleştirmek, tanrısallığı dünyevi koşullara getirmek için gönderilen ilahi varlık olduğunu"⁴¹ ifade eden sözleri Yahudilerin yaratılış amacının hareket içindeki yansımasıdır. Yahudi bireye atfedilen bu özelliklerin yanında Tanrı ile kopmaz bağa sahip olduğuna da inanılmıştır. Her türlü davranışa ve işlenilen günaha rağmen bu irtibatın sürekliliğine kanaat getirilmiştir. Çünkü Tanrı ve Yahudiler arasındaki ilişki dini gereklilikten değil tanrısal nüveye sahiplikten yani doğal bir yapıdan kaynaklıdır. Bundan dolayı ibadet etmek gibi bir zorunluluk ve bağlantının kopması gibi bir durum söz konusu edilmemiştir.⁴² Yapılması gereken tek şey Tanrı ve Yahudiler arasındaki bu kopmaz bağın idrakine varmada Yahudi din kardeşine yardımcı olmak ve mümkün mertebe bu ilişkinin gücünü kuvvetlendirmektir. Bu noktada iki hususa dikkat çekilmiştir. İlki Yahudi bireyin tanrısal olanı tanımasının ve hissetmesinin gerekliliği, diğeri ise tanrısal karaktere sahip olan ruhun asli kaynağına dönmeye yönelik arzu içerisinde olduğunun farkındalığıdır. Dolayısıyla Yahudi bireyde bulunan ilahi ruhun asıl kaynağından uzak kalması veya ondan kurtulması imkân dâhilinde değildir.⁴³

Odak nokta, "*hohma*" kavramıdır. Çünkü o ruhun diğer özelliklerine hayat veren niteliktir ve bu sayede *eyn sof* her bireyde yaşamaktadır. Farklı tasniflemeler olmakla beraber *hohmayla* başlayan sefiralar Tanrı'nın manevi âlemdeki sonsuz ve kavranamayan varlığı *eyn sof* ile maddi âlemle bağlantısını sağlayan araçlardır. Dolayısıyla varlık âleminin yaratılış süreci onun vasıtasıyla başlamakta yani yaratılışı

---

⁴⁰ Katz, "Lessons in Torah Or and Likutay Torah", böl. Torah Or-Every Day a New Torah Experience-1.

⁴¹ Gürkan, *The Jews as a Chosen People*, s. 166.

⁴² Menahem Mendel Schneerson, *Derech Mitzvosecha: A Mystical Perspective on the Commandments*, çev. R. Eliyahu Touger, Brooklyn, N.Y. Sichos in English, 2007, 2:V-VII.

⁴³ Menachem Mendel Schneerson, *Likkutei Sichos in English-8*, çev. Eliyahu Touger, Brooklyn, N.Y. Vaad Lhafotzas Sichos, 1997, s. 84-85; Schneerson, "Hayom Yom", böl. Tamuz 25.

meydana getiren sefiraların kökü ve kaynağı onda bulunmaktadır. İnsan bedenindeki ruh bu sefiraların tanrısal yansımasını oluşturduğu için *eyn sof*'un izini taşımaktadır. Yani alt ve üst âlemler arasında yaratılış açısından benzerlik bulunmakta ve her iki âlemin birbirini etkileme potansiyeli bulunmaktadır.⁴⁴ Üst âlemin alt taraftaki yansıması ve *eyn sof*'un izi olan ilahi nüvenin varlığını ortaya koymak, onu vurgulamak ve devamında bu nurun tekrardan canlandırılması için çabalamak Habad-Lubaviç misyonunun temel parçasıdır.⁴⁵ Çünkü ancak bu şekilde ilahi iradede değişiklik ve kozmik düzende onarıma yönelik tadilatta bulunulabilir. Yahudiler barındırdıkları ilahi nüveyle kozmik düzende değişikliğe sebep olma potansiyeline sahip tek varlık olarak kendilerini görmektedir.⁴⁶ Tanrı tezahür etmek ve anlaşılacak için maneviyatı maddi bir şekle dönüştürür. İsrail topluluğu ise biraz önce ifade edilen potansiyel bağlamında ilahi ruhun hayvani ruha rehberlik etmesi sayesinde maddiyatı manevi hâle dönüştürür. Bu şekilde *tikun* denilen kozmik onarım sürecine hizmet edilmiş olur.⁴⁷

Ruhun mahiyeti üzerine detaylı bir tartışmanın en azından Tanya özelinde mevcut olmadığı görülmektedir. Ruh kendi özünde tanımlanamaz, bölünemez ve kendisini ancak sefiralara karşılık gelen on meleke ile ortaya koyabilir.⁴⁸ Dolayısıyla amaç onun mahiyetinden ziyade varlığını ortaya koymak ve nefis tezkiyesi olarak ifade edeceğimiz şekilde iki ruh arasındaki mücadeleye dikkat çekmektir. Nitekim Habad-Lubaviç bütün felsefesini ilahi ruhun bu dinamikliğinin gerçekleştirilmesine ve hayvani ruhun potansiyelinin kutsala yönlendirilmesine odaklamıştır.

Habad-Lubaviç perspektifinden hayat, bu iki ruh arasındaki sürekli mücadele hâlidir. Hareketin temel metninde de bunu görmek mümkündür. Tanya 6. bölümden itibaren hayvani ruhu tartışmaya başlamış ve ilahi ruhun yapısındaki meleke ve özelliklerin birebir onda da olduğunu ifade etmiştir. Aradaki tek fark hayvani ruhun neşet ettiği yerin *kelipot nogah* olmasıdır. Buna rağmen hayvani ruha kötülüğün

---

⁴⁴ Detaylı Bilgi İçin Bkz: Aydın, **Sefer ha-Zohar'da Tanrı, Âlem ve İnsan Anlayışı**, s. 88-89; 91; 95-102; 143; 149.

⁴⁵ Loewenthal, **Communicating the Infinite**, s. 54-57.

⁴⁶ Schneerson, **Derech Mitzvosecha**, 2:267; 295; 304; 307.

⁴⁷ Schneerson, **"Hayom Yom"**, böl. Elul 27; Tevet 27; Adar II 29.

⁴⁸ Wineberg ve Kaploun, **Lessons in Tanya**, 3:64.

sembolü şeklinde bakmak doğru değildir. Benlikteki tutku ve güdülerini temsil eden hayvani ruh, iyi veya kötü her iki tarafa da yönlendirilebilir. Hayvani ruh bir bedene büründüğü için fiziksel ihtiyaçlarla kendini belli eder ve bu ihtiyaç karşılanmadığı müddetçe gücünü bunu gerçekleştirmek için sarf eder. Şehevi arzulardan tutun gündelik ihtiyaçların karşılanmasına kadar tüm arzu ve istekler ilahi ruhun çabasıyla doğal ve meşru yollarla karşılanmaya çalışılır. Ancak sadece iyi olana değil bu ihtiyacın ardındaki hakikate de odaklanılması gerekmektedir. Aksi halde benlik duygusuyla sadece bedenin ihtiyaçları karşılanmış olur. Amaç insandaki bu potansiyeli ilahi ruhun yardımıyla hayra veya iyiye yönlendirmek ve onu ilahi hakikat neticesinde yükseltmektir.

Hayvani ruhtaki bu potansiyelin şerre veya kötüye meyiletmesine yol açan etmen onun *yetzer ha-ra*'ya (kötü yaratılış) sahip olmasıdır. Hayvani ruh, *yetzer ha-ra*'nın etkisiyle kötü istek veya arzuya yönlendiğinde ilahi ruhtaki *yetzer tova*'yla (iyi yaratılış) mücadele içerisine girecektir.⁴⁹ Mücadele iki taraftan birinin diğerini mağlup etmesine sebep olacaktır. Habad'ın ortaya koyduğu bu yol, bir bakıma İslam tasavvufunda seyr-i sülûk olarak isimlendirilen ve nefsin tezkiyesinden bahseden sürecin benzeridir.⁵⁰ Bu noktada kötü addedilen şeylerin yaratılış veya gönderiliş amacı nedir sorusu sorulabilir? Bir meyvenin dışındaki kabuğun meyvenin özünü veya kendisini saklaması gibi kötü addedilen şeyler de tanrısallığın gizlenmesine yardımcı olan hususlar olarak hizmet etmektedir. Yahudilerin Tanrı'ya karşı sorumluluk bilinci ve şuuru elde etmelerinde, iyi ve kötü arasında özgür seçim yapmalarında uygun ortamın var olması onun varlık sebebi olarak ifade edilmiştir.⁵¹

Hayvani ruh ile ilgili bir başka husus ise zımnen ifade etmiş olsak da onun *yetzer ha-ra*'yla ilişkisidir. Hayvani ruh ve *yetzer ha-ra* kavramları birbirinin yerine kullanılmakla beraber şöyle bir nüans söz konusudur. Hayvani ruh iyi, kötü veya nötr, yani her üç potansiyele sahip olmakla beraber *yetzer ha-ra* tamamen kötüdür ve kişinin

⁴⁹ Zalman, “**Tanya**”, **Likutei Amarim-6;8**.

⁵⁰ Bu bölümde ele alacağımız bireyin inisiyasyon sürecine dair konular daha çok tasavvuf ilminin alanına girmektedir. Dolayısıyla da zaman zaman bu ilmin terminolojisi kullanılacaktır. Ancak Yahudi mistik geleneğinden bahsettiğimizi, dilin yazımla ilgili getirmiş olduğu sınırlılıktan dolayı yer yer böyle bir kullanıma gitmek zorunda olduğumuzu ve konuştuğumuz hususun İslam tasavvufu değil Yahudi mistik geleneği olduğunu zihinde tutmanın önem arz ettiğine dikkat edilmelidir.

⁵¹ Wineberg ve Kaploun, **Lessons in Tanya**, 1:98; 295-96.

kötülük yapma eğiliminin kaynağıdır. Onun teşvik ve ayartmaları ile hayvani ruh yasak olan bir eylemle ihtiyacını karşılayabilir. Yapılması gereken ve istenilen şey ise *yetzer ha-ra* 'nın gücünü etkisizleştirmek veya görmezden gelmek suretiyle hayvani ruhtaki potansiyeli yeniden şekillendirerek onu hayra yönlendirebilmektir.⁵²

Hareketin temel felsefelerinden biri ezoterik öğretinin izah edilebilir olmasıdır. R. Zalman yöntemini anlaşılabilirlik üzerine kurmuş ve öğretinin ancak bu şekilde yayılabileceğini belirtmiştir. Bundan dolayı en zor meseleleri bile anlaşılır somut örneklerle açıklamaya çalışmıştır. İlahi ruhun varlığı meselesinde de 1648'deki Kazak isyanında Tanrı yolunda hayatlarını feda edenlerin somut varlığına vurgu yapmış ve fedakârlık temasına değinmiştir.⁵³ Bu hadise Yahudilerin zihinlerinde sıcaklığını hâlâ koruyan bir husus kabul edildiği için somut örnekten yola çıkan R. Zalman, hayatını feda eden kişinin bunu bilgidan kaynaklı değil tamamen içgüdüsel tepkiyle yaptığını belirtmiştir. Buna atıf yapmasındaki temel amaç görüldüğü üzere Yahudilerdeki tanrısal nura işaret etmektir. Tanrı'yı inkâr gibi çok uç noktayla karşı karşıya kaldığında her bir Yahudi'nin inkâra düşmektense ölmeyi yeğlemesinin altında yatan asıl sebebin bu olduğunu ifade eden R. Zalman bu durumun manevi seviyeyle de ilgisinin olmadığını dile getirmiştir.

Birbirine zıt gibi gözüken ve sürekli mücadele içerisinde olan her iki ruh aslında birbirine muhtaçtır yani özünde birlikte çalışmak zorundadır. Şöyle ki ilahi ruh misyonunu icra etme, hayvani ruh ise var olma açısından bir diğerine muhtaçtır. İlahi nüveye sahip olan ruh, misyonunu gerçekleştirmek yani inşinin amacını icra etmek için gücünü ve hayatietini hayvani ruhtan alan bedene ihtiyaç duymaktadır. İlahi yoğunluğa sahip olan ruh mevcut düzen içerisinde varlığını ortaya koymak için giysiye ihtiyaç duyar ki bunun adı bedendir. Özetle bedene atfedilen önem tanrısal öze aracı olmasından dolayıdır. Bedene inişten sonra nefis ve dürtülerle mücadelede belli emir ve yasaklara riayet edilmesi gerekir. Sadece dua gibi manevi ibadetle irtibat kurulursa Tanrı ile ilişki sınırlı kalacaktır. Daha geniş birlikteliğin meydana gelmesi için manevi ibadetin yanına bedeni ibadetin de eklenmesi gerekir. Beden devreye girdiğinde çok

---

⁵² Malkie Janowski, "Is There a Difference between the 'Evil Inclination' and the 'Animal Soul'?", erişim 05 Mayıs 2021, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/924915/jewish/Evil-Inclination-vs-Animal-Soul.htm.

⁵³ Zalman, "Tanya", *Likutei Amarim-18-19*.

daha kapsamlı ve yüce bir irtibat hâsıl olacaktır. Bu da bedene, yani hayvani ruha ihtiyacın vazgeçilmezliğini göstermektedir. Ancak hayvani ruhun varlığı geçicidir ve ilahi ruha olan ihtiyaç bu noktada ortaya çıkmaktadır. O potansiyelini iyi veya kötü dürtülerinin peşinden sürükleyebilir. Yönelimi kötüye olursa sadece anlık zevklerle karşılaşır ve nihayetinde varlığı son bulur. Tam tersine ilahi ruhun yardımıyla yönelimi iyiye olursa, kendisini dönüştürmek suretiyle mevcutta asla elde edemeyeceği lütuflara mazhar olur. Aslında bu durum hayvani ruha dünyada verilmiş fırsat olarak düşünülebilir. Zira Tanrı'nın planını yerine getirmesi, onun sonsuz mazhariyetlere vâkıf olması için yeterli görünmektedir.⁵⁴

Ruh zaten ilahi lütuflara mazharken niçin bedenın içerisine girmek, bir nevi sürgün edilmek ve sürekli mücadele haliyle tetikte olmak zorunda bırakılmıştır? Kaynaklar ruhun, yaratıldığı ilk günden beri bedene girmesinin kaderinde yazılı olduğunu, vazifesinin ise hayvani ruhu evcilleştirme ve dönüşümü sağlama olduğunu rivayet etmiştir. Hükümdarın, oğlunu yetişmesi ve öğrenmesi için saraydan çıkarması gibi ruhun da bu ilahi lütuflardan ayrı kalması ve bir dizi imtihana tabi tutulması gerekmiştir. Kaderi olan dünya hayatında emirleri yerine getirmek suretiyle ruh ancak tekâmülünü sağlayabilecektir.⁵⁵

Habad'ın temel aldığı bu Lurianik Kabala yorumu ve düşünüş doktrini ile gnostik gelenek arasında benzerlikler bulunmakla beraber belirgin farklılıklar olduğu da görülmektedir. Gnostik gelenekte dünyanın yaratılışında düşen ruhlardan bahsedilir ve onların beden içerisinde sürgünde oldukları ve kaynaklarına ulaşmak için özlem duydukları belirtilmiştir. Gnostik gelenekte “düşen” bu ruhlara Habad literatüründe “inen” olarak ifade edilmiştir. Gnostik gelenekteki, bedenın içinde hapsolan ve sürgüne uğrayan ruh anlayışının aksine Habad'da ruh, girdiği bedeni ve hayvani ruhu dönüştürmeye ve yükseltmeye çalışan bir işleve sahiptir. Dolayısıyla Habad'da ruh düşmemiş ve sürgüne uğramamıştır. Kişinin mücadelesinde ve ruhunun yükselmeye

---

⁵⁴ Yanki Tauber, “**What Is a Soul (Neshamah)?**”, erişim 05 Mayıs 2021, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3194/jewish/What-Is-a-Soul-Neshamah.htm; Faitel Levin, “**The Human / Body and Soul**”, erişim 05 Mayıs 2021, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/294300/jewish/The-Human-Body-and-Soul.htm.

⁵⁵ Katz, “**Lessons in Torah Or and Likutay Torah**”, böl. **Likutay Torah-Offering Ourselves to Hashem-1**; Zalman, “**Torah Or & Likkutei Torah**”, böl. **Likkutei Torah-Vayikra:Behar**; John Robert Abelson, **Jewish Mysticism**, London: G. Bell and sons LTD. 1913, s. 156-58; 161-63.

yönelik arzusunun Tanrı’da fena bulmasını sağlamada ona yardımcı olmak inişin temel hedefidir. Arzu edilen şey bu olmasına rağmen ruhun dünyadaki misyonu, bedende kalmayı zorunlu hâle getirir ve bu durum Tanrı’ya yönelik arzuya belli oranda engel olur. Yani Habad’a göre kulluğun zirvesine ancak bedenle birlikte ulaşmak mümkündür.⁵⁶

Özetle gnostik gelenekte düşüşün sonunda sadece kurtuluş özlemi ve çabası varken Habad’da “yükselmek amacıyla iniş” (*yerida letzoreh aliya*) mottosuyla hareket edilerek hayvani ruh da dönüştürülmeye çalışılmaktadır. İlaveten yükselişe beraber iniş yapılan dünyanın ulvileştirilmesi ve sonrasında tanrısallığa uygun bir tecelli alanının oluşturulmasıyla dünyanın doğasını değiştirmek de bir başka önemli sebep zikredilmektedir. Bu da amacın aşağıyı yükseltmek olduğunu ortaya koymaktadır.⁵⁷

Aslında yapılan her bir uygulama ilahi olanla dünyevi olanı birleştirme teşebbüsüdür ve ilahi ruh, Tanrı’nın varlığının bu âlemdeki tecellisidir. R. Zalman’ın ifadesiyle “tüm Tora’nın temeli, ruhu beden üzerinde yükseltmek, tüm dünyaların kaynağına ulaşmak ve ayrıca *eyn sof*’un nurunu İsrail toplumuna indirmektir.”⁵⁸ Tanrısallık önceliğe sahipmiş gibi gözükmekle beraber hayvani ruha ve bedene önem atfedildiğini söylemek mümkündür. Görmezden gelmek veya çeşitli riyazet uygulamaları gibi ağır süreçlerle hayvani ruhu boyunduruk altına almak tercih edilen bir uygulama değildir. Aksine onunla ilişki kurup dönüşümünü sağlamak temel hedeftir. Yahudi bireyin sorumluluğu olan dünyayı ulvileştirerek tanrının tecelli alanı hâline gelmesini sağlayabilmek ancak bu iki ruhun uyumlu birlikteliğiyle mümkündür.

2.1.2. Hareketin Rasyonel Yönü

Kabalistik geleneğin odağında olan sefirot anlayışı, Tanrı, evren ve yaratılış arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik bir düşünce sistemidir. R. Zalman, ilahi ruhu merkezine aldığı öğretisinde bu doktrinden faydalanmıştır. Geleneğe göre on sefirot iki alt kategoriye ayrılmıştır: Sefiraların ilk üçü olan “*hohma*” (hikmet-kavramsal

⁵⁶ Zalman, “**Tanya**”, **Likutei Amarim**-35.

⁵⁷ Bkz: Zalman, “**Tanya**”, **Likutei Amarim**-37; Faitel Levin, “**The Human / Body and Soul**”, erişim 05 Mayıs 2021, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/294300/jewish/The-Human-Body-and-Soul.htm.

⁵⁸ Zalman, “**Tanya**”, **Likutei Amarim**-32.

yeti), “*bina*” (anlayış-anlama yeteneği) ve “*daat*” (bilgi-yoğunlaşma ve içselleştirme) diğer yedisinin menşei olması hasebiyle “kaynak” olarak isimlendirilmiştir. Diğerleri⁵⁹ ise duygusal niteliklerin ifadesi olarak hayvani ve ilahi ruhta iki yönlü hareket ettikleri için “çift” olarak adlandırılmıştır. Ruhun alt kategoriye ayrılmasında bu sefirot düzeni model oluşturmıştır. *Hohma bina* ve *daat*’ın diğerlerine kaynaklık teşkil etmesi gibi ruh da akl-ı selim/zihni kavrayış (*sehel*) ve duygusal özellikler (*middot*) şeklinde iki alt kategoriye ayrılmıştır.⁶⁰

R. Zalman, fiziki hakikatin ardındaki tanrısal hakikati anlamada, kalpte uzun süreli ve sağlıklı duygular gerçekleştirilmede yol gösterici ışık olarak *hohma*, *bina* ve *daat* kavramlarını temel alan bir sistem geliştirmiştir. R. Zalman’a göre ilki olan *hohma*, ani bir aydınlanma neticesinde ortaya çıkan, henüz gizli ve herhangi bir anlama sürecinden geçmemiş fikrin ilk parıltısı ve nüvesidir. Bu, uzunluk, genişlik ve derinlik algılarının olmadığı nokta mesabesidir. Ortada olan ve farkına varılan tek şey o noktanın sezgisidir. Onun var olduğunun bilinmesi özelliklerinin ortaya konulmasını gerektirmiştir. Bu da devamında *bina* ve *daat* süreçlerini getirmektedir.

Bina, anlama süzgecinden geçmeyen ilk nüvenin form ve anlama bürünmesi ve artık düşünülebilir olmasıdır. Yani potansiyel halde olan ilk farkındalık eğilimi kapsam ve ayrıntıları gibi tüm varlığıyla kendisini ifşa etmekte ve nihayetinde fikir tüm açıklığıyla ortaya çıkmaktadır. Artık, nokta uzunluk, genişlik ve derinlik gibi tüm özellikleriyle tezahür eden fikir, varlığıyla bilişsel olarak kavranmaktadır.

Daat ise form ve anlama bürünen fikrin fiiliyata dökülerek aktif niyet hâline geldiği, zihnin fikre bağlandığı yani eylemin gerçekleştiği süreçtir. Tabi ki sadece bilme eylemi değil aynı zamanda o bilgidен hareketle kişide oluşan etki ve tepki süreci de *daat* kapsamındadır. *Hohma* ve *bina* süreci yani tanrısal azametın zihinsel tefekkürü tek başına yeterli değildir. Bilginin gerçekleşebilmesi yani aşk (*ahava*) ve korku (*yir’a*) hislerinin uyandırılabilmesi için zihnin bu tasavvurları kavraması, sonrasında onlara bağlanması gereklidir. Zihin, Tanrı’nın büyüklüğü karşısında kendi benliğinin

⁵⁹ *Hesed* (nezaket), *gevurah* (şiddet), *tiferet* (güzellik), *netzah* (dayanıklılık), *hod* (ihtişam), *yesod* (temel) ve *malkut* (krallık)

⁶⁰ Zalman, “*Tanya*”, *Likutei Amarim*-3.

hiçliğini idrak ettiği zaman onun Yüce Varlığı karşısında huşu duyar ve kalpteki özlemden dolayı Sonsuz olana aşkla bağlanır.

Bu üç kavram görüldüğü üzere kendi içinde hiyerarşiye sahiptir. *Hohma* aklın ve kavrayışın kaynağı olması hasebiyle diğerlerine rehberlik yapmaktadır. Bir önceki bölümde R. Zalman'ın vurgulamaya çalıştığı temel husus tam olarak burasıdır. O, ruha ve diğer özelliklerine hayat verenin, ilahi ruhun Tanrı'ya bağlanmasına ve *eyn sof*'un her bireyde yaşamasına izin veren niteliğin *hohma* olduğunu belirtmektedir. *Bina* ise kavrayışın ortaya konulması ve devamında duyguların bir yere yönlendirilmesi hususunda *hohma* ile birlikte *daat*'a etki etmektedir.⁶¹

Habad kaynaklarından bir örnekle ifade etmek gerekirse sigaranın herhangi bir semptomla ilişkili olduğunun farkına varmak *hohma*, araştırma sürecinden sonra sigaranın sağlığa zararlı olduğunu bilmek *bina*, bunun sonucunda sigarayı bırakmak ise *daat* olarak ifade edilmiştir. Bu saatten sonra sigara içmek akli başında olan kişinin yapabileceği bir şey değildir. Bu bilgiye rağmen hâlâ sigara içmeye devam edilmesi *daat* sürecinin işlemediğinin göstergesidir.⁶² Bu sayede soyut ve anlaşılmasız bir mesele, somut karşılığı olan bir vakıanın kullanılmasıyla herkesin anlayacağı seviyeye indirgenmektedir. Ayrıca *hohma* ve *bina* süreçlerini *daat*'ın takip etmek zorunda olduğu görülmektedir. Kişiyi meşru olana yönlendiren, yasak olandan sakındıran ve bu duyguların oluşmasına imkân veren motive edici güç *daat* olduğu için sürecin devam etmemesi boş ve anlamsız bir düşünceyi ortaya çıkartmaktadır. Nihayetinde tasarı veya ilham olarak *hohma*, ikna veya tefekkür olarak *bina*, amel olarak *daat* kavramlarına yapılan vurgudan dolayı baş harflerinin kısaltması olan “HaBaD,” hareketin ismi olarak kullanılmaktadır.

İlahi ruhun hayvani ruhla mücadelesinden başarıyla çıkabilmesini, hakikatin kavranmasına ve hayata aktarılmasına bağlayan R. Zalman, kurtuluşun Yahudi bireyin Tanrı ve âlemle olan ilişkisini bilmesiyle ancak mümkün olacağını vurgulamaktadır. Sonsuz varlık olan Tanrı ile idraki sınırlı olan insan arasındaki irtibat ve temasın nasıl

---

⁶¹ Zalman, “Tanya”, *Likutei Amarim*-18.

⁶² Robert Kremnizer, “Chochmah, Binah and Daas (Do You Still Smoke?) The Grid of Chabad”, erişim 06 Mayıs 2021, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/80899/jewish/Chochmah-Binah-and-Daas.htm.

olacağı, mücadelenin ne şekilde kazanılacağı gibi sorular aynı zamanda yaratılışın amacını ortaya koymaktadır. İnsanın (Yahudi) Tanrı ile ilişkisinin ortaya konulması için öncelikle Tanrı'nın âlemle olan ilişkisinin incelenmesi gerekmektedir. Ancak Tanrı ile âlem arasındaki ilişkinin anlamı ortaya çıkartılırsa insanın Tanrı ile nasıl temasa geçebileceği anlaşılabilecektir. Özetle sonsuz olanın tezahürü, sınırlı ve sonlu olanın yaratılmasına bağlanmakta ve kulluk, somut eylemler aracılığıyla gerçekleşmektedir.

2.1.3. Dini Hayatın Temeli: Kulluk Bilinci

2.1.3.1. Tanrı-Âlem İlişkisi

Tanrı, âlem ve insan arasındaki münasebet, yaratılışın amacının bilinmesiyle ancak mümkündür. Sınırsız ve mutlak olan Tanrı'nın, yaratılışı itibariyle sınırlı zihinsel kapasiteye sahip olan insan tarafından bilinmesi ve bu arzusunun yerine getirilmesi mümkün değildir. Bunun için Tanrı'nın kendisini tezahür ettirmesi gerekmiştir. Nitekim Yahudi mistik literatüründe buna dair çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Zohar, yaratılışı Tanrı'nın tanınması,⁶³ *Etz Hayim* adlı eser ise Tanrı'nın, güç ve eylemlerinin kusursuzluğunu ve mükemmelliğini ortaya çıkarma arzusu olarak ifade etmiştir.⁶⁴

Düşüncelerin belli kalıba girmesi ve iletişim hâline geçilmesi için onların harf, kelime ve cümle kalıplarına sokulması gerektiği gibi Tanrı'nın nurunun da belli oranda sınırlandırılması gerekmiştir. Bu, ancak Tanrı'nın diğerlerine yer açması, kendine doğru çekilmesi ve oluşan boşlukla beraber yaratılış sürecinin başlamasıyla gerçekleşebilmiştir. Tanrı'nın, âlemlerin var olabilmesi için nurunu kısıtlaması sürecine *zimzum* (içine çekilme) denmiştir. Bu sonsuz ışığın/nurun da ilahi tezahüre izin veren şekilde sınırlandırılması veya gizlenmesi yani kalıplara sokulması gerekmiştir. Kozmik planda bu yapılara sefira denilmektedir. Kaplar (*kelim*) ve nur/ışık (*orot*) olmak üzere iki bileşene sahip olan ve nuru taşıyan her bir sefira, nurun ancak bu şekilde âlemlerde tezahür edebildiği tanrısal araçlardır. Tanrı'nın nurunu

---

⁶³ The Zohar, Haqdamat Sefer ha-Zohar 1:2a-Terumah 2:155a

⁶⁴ Nissan Dovid Dubov, “**The Key to Kabbalah - Discovering Jewish Mysticism**”, böl. **The Purpose of Creation**, erişim 22 Ocak 2022, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/361868/jewish/The-Key-to-Kabbalah.htm.

sınırlaması ve kendisini içine çekmesiyle boşluk/karanlık/kaos (*tohu*) oluşmuş ve *kav* denilen ışık/nur demetleri bu boşlukta yansımış⁶⁵ ve yukarıdan aşağı, aşağıdan yukarı merdiven misali ilerlemiştir. Her bir sefiranın içindeki kaplarda *eyn sof*'un nuru, içinde bulunduğumuz âlem yaratılana kadar sınırlanarak devam etmiştir.⁶⁶

Tanrı'nın mutlak gücünü ve nurunu tanımlayan *or eyn sof*'un gizlenmesine ve devamında yaratılışa imkân veren ilahi nurun aşağıya doğru inerken aşamalı olarak ilerlediği bu şemaya da *seder hiştalşelut* (manevi âlemin maddi âleme iniş düzeni) denmiştir.⁶⁷ Ancak yaratılış süreci Tanrı'nın uzaklaşması veya ayrılması şeklinde düşünülmemelidir. Anlamaya yönelik bir düşünce olmanın yanında yoğunlaşma ve nüfuz etmeyle gizlenme süreci şeklinde algılamak daha makuldür. Bu sürecin sonucunda her bir sefira yapısı en dıştan merkeze doğru katman katman gelmek suretiyle ilk planda *atzilut* (yayılma, sudur, tecelli) sonrasında *beriah*, (yaratılış) *yetzira* (madde, biçimlenme) ve nihayetinde yaşadığımız evren *assiya* (eylem) meydana getirilmiştir. Başlangıçta ifade edilen *hohma*, *bina* ve *daat* sürecindeki gibi *atzilut* âlemi de henüz herhangi bir oluşumun yaratılmadığı, sadece sonsuzluk nurunun olduğu ve içinde potansiyeli barındıran *zimzum*dan sonraki ilk âlemdir. Yaratılışa dair ilk dışavurumun gerçekleştiği, potansiyelin açığa çıktığı ve ilahi kutsallıktan farklı olarak melekler ve ruhlar gibi varlıkların yaratıldığı ikinci âlem *beriah*'dır. Fikrin maddi plana aktarıldığı ve fiili yaratıcı akışın gerçekleştiği *yetzira* ise üçüncü âlemdir. Yaratılışın fiiliyata aktarıldığı ve kendisini tamamen bağımsız biçimde gösterdiği *assiya* ise dördüncü âlemdir.

Bu dört âlem tanrısal varlığın çeşitli sınırlamalar vasıtasıyla gizlendiği bir süreçtir. İlk başta tamamen kutsallığın olduğu bir âlem algısı varken *assiya* ile beraber neredeyse tanrısalığın yok kabul edilecek kadar gizlendiği bir âlem tasavvur edilmiştir. Ancak Kabbalacılara göre bu süreçten önce kaos dünyası denilen bir âlemin var olduğu, kapların kırılması (*şevirat ha-kelim*) ve ilahi nurun dağılmasıyla bu âlemin

⁶⁵ Gnostik gelenekte meleklerin boşluğa bakmaları ve alt âlemlerin oluşması süreciyle buradaki yaratılış süreci arasında benzerlik dikkat çekicidir.

⁶⁶ Dubov, "The Key to Kabbalah - Discovering Jewish Mysticism", böl. Tzimtzum-The Sefirot, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/361868/jewish/The-Key-to-Kabbalah.htm; Pinson, **Reincarnation and Judaism**, 35.

⁶⁷ Schneersohn, "Likkutei Dibburim- 5-", böl. 39 (1).

yok olduğu ifade edilmiştir. Yerine ise yeni ıslah âlemi (*tikun*) olarak tasarlanan yukarıdaki dört âlem meydana getirilmiştir. Amaç sadece gizlenmek yoluyla âleme yer açıp var oluşa imkân vermek değil aynı zamanda yaratılış esnasında gerçekleşen kozmik kaosu tersine çevirmek için alt âlemlerde Tanrı'nın tezahürüne daha uygun bir yer oluşturmaktır. Yani “inişin aslında çıkış” veya dünyanın daha ulvi bir yer hâline getirilmesi için olduğunu söylemek mümkündür. Literatürde buna dünyanın tamiri veya restorasyonu (*tikun olam*) denmiştir.⁶⁸

Başlangıçtaki *eyn sof*'un nuru dünyaların ihata edemeyeceği kadar yoğun, kapsayıcı ve aşkın bir ışıktır (*sovev sol almin*), *zimzum*dan sonra ise *eyn sof*'un nurunun sınırlandırılması, ihata edilmesi ve içkin hale gelmesiyle (*memale kol almin*) Tanrı yeryüzünde *Şehina* ismiyle tezahür etmiştir.⁶⁹ Tanrı'nın aşkınlığı ve içkinliği olan bu iki taraf yaratılıştan kaynaklı ayrılığa maruz kalmıştır. Dolayısıyla amaç sadece yeryüzünü daha uygun bir yer hâline getirmek değil aynı zamanda bu ayrılığa son vermek; aşkınlığın ve içkinliğin tekrardan birleşmesini (*yihud*)⁷⁰ sağlamaktır.⁷¹

Hareketin kurucusu R. Zalman yaratılışı “Tanrı alt âlemlerde kendisine bir mesken yeri istedi”⁷² rabbani pasajını referans göstermek suretiyle açıklamaya çalışmıştır.⁷³ Literatürde *dira betachtonim* olarak ifade edilen bu husus Tanrı'nın insanlar arasındaki bulunma arzusu anlamında kullanılmaktadır. İlahi varlığı “evde” kılmak ve dünyayı “Tanrı için mesken olan” bir yer hâline getirmek yani mevcut dünyada *eyn sof*'u ifade etmek ve varlığını tezahür ettirmek yaratılışın amacı olarak belirtilmiştir.⁷⁴

---

⁶⁸ Dubov, “The Key to Kabbalah - Discovering Jewish Mysticism”, böl. The Four Worlds, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/361868/jewish/The-Key-to-Kabbalah.htm; Gürkan, **Yahudilik**, s. 128.

⁶⁹ Menachem Mendel Schneerson, **Anticipating the Redemption: Maamarim of the Lubavitcher Rebbe Rabbi Menachem M. Schneerson Concerning the Era of Redemption**, çev. Rabbi Eliyahu Touger, Brooklyn, N.Y: Sichos in English, 1997, s. 5; Zalman, “Tanya”, **Likutei Amarim-41;52**.

⁷⁰ İslam düşüncesindeki *vahdet* kavramıyla benzerlik arz ettiği ifade edilir. Ancak Yahudi mistik geleneğinde yaratılış sürecinde gerçekleşen kaosla ayrılığa düşen *Şehina*'nın birliğini ifade etme anlamında *yihud* ile Allah'ın birliğini tanımlayan vahdet kavramının çok farklı manaları ihtiva ettiğine dikkat edilmelidir.

⁷¹ Dubov, “The Key to Kabbalah - Discovering Jewish Mysticism”, böl. Tzimtzum, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/361868/jewish/The-Key-to-Kabbalah.htm.

⁷² Bkz: Midrash, Genesis Rabba 3:9.

⁷³ Zalman, “Tanya”, **Likutei Amarim 33;36**; Bkz: Midrash, Genesis Rabba 3:9.

⁷⁴ Eli Rubin, “Communicating the Ineffable: Cosmic Manifestations of the Chasidic Innovation”, erişim 03 Mayıs 2019, <https://www.chabad.org/article.asp?aid=1793366>.

R. Zalman ayrıca tüm varoluşun *eyn sof*’un bir ifadesi olduğunu belirtmiş, yukarıdaki ifade edilen *zimzum* sürecinin literal anlaşılmasına karşı çıkmış ve bu süreci epistemolojik bir kabul olarak görmüştür. Tanrı haricinde hiçbir hakikatin olmadığını vurgulayan R. Zalman *zimzum* sürecini tanrısal nurun insan idrakinden gizlenmesiyle veya perdelenmesiyle tanımlamıştır. Çünkü Tanrı’dan yoksun hiçbir nesne ve mekân yoktur. Aynı şekilde ondan yoksun bir nesne ve mekânın var olması da mümkün görülmemiştir. Tanrı olmadan âlemler var olamaz ancak Tanrı âlemler olmadan da varlığını sürdürmeye muktedirdir. Buna göre her şeyde ilahi varlığın eşitliğini varsaymak aslında her şeyin onun karşısında yok hükmünde olduğuna inanmak demektir. Onun varlığında herhangi bir değişiklik de kabul edilmemiştir. Dolayısıyla Tanrı’nın maddi âleminden çekildiği gibi bir düşünce söz konusu değildir. Olan tek şey bunun insan idrakine gizlenmesi ve sanki gerçekten bu şekilde olmuş gibi bir durumun ortaya çıkmasıdır. Nitekim hedef varlıkların ardındaki tanrısal gücü gizlemek ve onların bağımsız varlıklar olarak ortaya çıkmasını sağlamaktır. Bu anlayışa göre âlemlerin ona bağımlı olması da Tanrı ve diğerleri şeklinde iki farklı alanın varlığını imkânsız hâle getirmektedir.⁷⁵

Mitnagdim yaratılış için Tanrı’nın içine çekilmesini zahiri anlamına göre algılamış ve gerçekten Tanrı’nın geri çekilmesiyle boşluğun oluştuğuna ve âlemlerin bununla var edildiğine inanmıştır. Bu anlayış farklılığı Mitnagdim açısından kabul edilen kutsal ve kutsal olmayan alan ayrımının Habad tarafından inkârı anlamına gelmiştir. Gelenekçi hahamlar ve Mitnagdim hasidik geleneği bu görüşlerinden dolayı sapkınlıkla suçlamışlardır.⁷⁶

Habad için Tanrı’nın birliği, her şeyin ikamesinin onunla imkân bulması ve zatında hiçbir değişikliğin olmayacağı inancı Tanrı’nın içkinliği bağlamında önemli hususlardır. Hasidik gelenek, “Rabbin Tanrı olduğu” ve “O’ndan başkası olmadığı”⁷⁷ şeklindeki pasaja iki ayrı anlam yüklemiştir. İlkine göre diğer varlıkların varlığı yalanlanmış, diğerinde ise Tanrı’nın dışında olmasına rağmen, O’nunla birlikte ve

---

⁷⁵ Bkz: Zalman, “Tanya”, *Shaar Hayichud Vехаemuna*; Elior, *The Paradoxical Ascent to God*, s. 79-91.

⁷⁶ Detaylı bilgi için Bkz: Kurt, *Fundamentalist Yahudiler*, s. 249-60.

⁷⁷ Tesniye 4:35; 39

O'nun bir ifadesi olarak başka varlıkların var olamayacağına vurgu yapılmıştır.⁷⁸ R. Zalman yukarıdaki ifadeye benzer şekilde yaklaşmış, vurgusunu ise literal okuma üzerinden gerçekleştirmiştir. Buna göre “Rabbin Tanrı olduğu” ve “O’ndan başkası olmadığı” pasajındaki “başka kimse yok” bölümünü “kendisinden başka bir şey yok” diye yorumlamıştır. Yani onun vurgusu Tanrı’nın diğer varlıklarla olan ilişkisine değil tam tersine var olan tek şeyin Tanrı olduğu üzerine olmuştur. Bırakın diğer tanrıların varlığını Tanrı’dan başka hiçbir hakiki gerçekliğin olmadığı iddia edilmiştir. “Bütün dünya onun ihtişamıyla kuşatılmıştır”⁷⁹ pasajı ve bunun kavranmasının insanın görevi olduğunun belirtilmesi,⁸⁰ her şeyin ilahi varlık ve ilahi varlığın her şey olduğu anlayışının oluşmasına imkân vermiştir.⁸¹ Bu düşünce Habad geleneğinde “All is One” (her şey Tanrı’dır) şeklinde ifade edilmiştir.⁸²

Habad’ın bu akozmik yaklaşımının açıklaması tüm mevcudatın, varlığını Tanrı’ya borçlu olması ve onun varlığı ve gücü olmaksızın var olmasının imkân dâhilinde olmaması şeklindedir. Bedene, kalıba, giysiye veya perdelenmeye ihtiyacı olan kutsallığın farkında olunması Habad akozmik düşüncesinin ardındaki hakikat kabul edilmektedir. Bu da en iyi ifadeyle her şeyin Tanrı-da olması anlamında pan-enteist bir görüşü ortaya koymaktadır. Yani tanrısal olan, âlemle karşılaştırıldığında onun üstündedir ve çok daha geniş kapsamlıdır ama aynı zamanda her şey Tanrı’da, Tanrı da diğer veçheleriyle âlemde içkin sayılmaktadır. Her şeyin Tanrı sayıldığı panteizmden bu açıdan ayrılmaktadır.⁸³ Tanrı’nın her şeyde içkin, her şeyin de Tanrı’da olması ilahi sırrına mazhar olabilecek tek topluluğun Yahudiler olduğu iddia edilmiştir. Ruh köklerinin bir olması ve Tanrı’dan bir nüve barındırması hasebiyle Yahudiler arasında herhangi bir farklılık da söz konusu edilmemiştir. Hareketin kendini konumlandığı yer bu hakikatin idrakine varılmasında Yahudi din kardeşine rehberlik etmektir.

---

⁷⁸ “**Sichos in English**”, böl. 33-Night of Simchas Torah, 5747 (1986).

⁷⁹ İşaya 6:3

⁸⁰ Tesniye 4:39

⁸¹ Joseph Isaac Schneersohn, **Some Aspects of Chabad Chassidism**, Brooklyn, N.Y: Machne Israel, 1974, s. 28-29.

⁸² Mayse, *The Sacred Writ of Hasidism*, s. 135.

⁸³ Bkz: Mehmet S. Aydın, **Din felsefesi**, 10. bs. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2002, s. 198-206.

Her hangi bir malzeme ustanın elinden çıktıktan sonra onunla olan ilişkisi ortadan kalkar. Ancak Habad’a göre Tanrı ve âlem arasındaki ilişkide bu mümkün görülmemiştir. Habad’ın Tanrı-âlem arasındaki ilişkiye bakışını bir deizm eleştirisi şeklinde yorumlamak da mümkündür. Çünkü Tanrı’nın gücü ve her an yaratması bir anlık bu âlemden kaldırılsa tüm yaratılışın hiçliğe döneceği kabul edilmiştir. R. Zalman varlığın mevcudiyetinin devamını Tanrı’nın gücünün sürekliliğine bağlamıştır. Meseleyi izah edebilmek için güneş, kalkan ve güneş ışını metaforlarını kullanan R. Zalman, güneşin sıcaklığına canlılar tarafından güç yetirilmesi için belli oranda perdelenmesi gerektiğini vurgulamış ve benzeri durumun Tanrı ile âlem arasındaki ilişkide yaşandığını belirtmiştir. Güneş ışınının güneşin yansıması olmakla beraber ondan ayrı olamayacağı ve onun mevcudiyeti içinde kaybolması gibi âlemin de Tanrı’nın yansıması ve onun içinde kaybolan bir husus olduğu iddia edilmiştir.⁸⁴

Tüm varoluşun, varlığını ve hayatını sürdürmesinin Tanrı’ya bağlı olduğu ve onun önünde tüm mevcudatın bir hiç olduğu inancı, görülen âlemdeki bu çokluğun yanılsamadan ibaret olduğu ve bunun ardında olanın aşkınlığı ve içkinliği ile sadece tek bir Tanrı olduğu hakikati, iyi-kötü veya aydınlık-karanlık gibi iki ayrı alanı ortadan kaldırmıştır. Tanrı’nın ilahi iradesine bir kısıtlama getirmesiyle meydana gelen karanlık tarafın varlığının zorunluluğu dile getirilmiştir. Çünkü insanlar iyi ve kötü arasında bir tercih yapmak ve özgür iradeleriyle yaptıkları bu tercihlerin karşılığını görmek zorundadır. Tüm bunların dünyevi planda olan gerçekler olduğuna dikkat etmek gerekmektedir. Hakikatte ise kötülük, gizlenmiş ilahi kıvılcımlardır ve iki karşıtı değil tek bir hakikati temsil etmektedir. Tercihlerin sonuçlarıyla karşı karşıya gelme hikmetinden dolayı dünyada kötülük var olmalıdır ve o bir bakıma ışığın bir derecesi veya ışığın olmama hâlidir. Yani dünyevi alanda mutlak kötülük yok demektir ve onun varlığı bu açıdan işlevsel bir zorunluluktur.⁸⁵

İfade edildiği gibi iyi ve kötü şeklinde bir ayrımın nihai anlamda reddi ve olan her şeyin Tanrı’nın farklı şekillerdeki tezahürlerinden ibaret olması, karanlık alan dâhil yaratılan her şeyin ilahi plan neticesinde hareket eden ona bağlı birer varlık olduğunu

⁸⁴ Detaylı bilgi için Bkz: Kurt, **Fundamentalist Yahudiler**, s. 260-64

⁸⁵ Zalman, “Tanya”, *Shaar Hayichud Vehoemuna-4*; Katz, çev., “Lessons in Torah Or and Likutay Torah”, böl. *Likutay Torah-The Battle of the Two Souls*.

ima etmektedir.⁸⁶ Hatta karanlık alan dâhil yaratılan her şeyin Tanrı ile varlık bulabilmesi hasebiyle özünde iyi olduğu bile söylenilebilir. Çünkü Tanrı katında “karanlığın, ışık” olduğu belirtilmiştir.⁸⁷ Bundan dolayı bedene girmemiş hayvani ruhun ve onun kaynağı olan kötücül alanın, Tanrı’nın izin verdiği ölçülerin dışına çıkması mümkün değildir. Ancak ruhun bedene girmesi suretiyle ortaya çıkan potansiyel, *sitra ahra* kabul edilen kötülük alandan çok daha sefil ve zelil görülmüştür.⁸⁸

Kötücül alan, içerisinde potansiyel olmakla beraber onu eyleme dönüştürecek bedene sahip değildir. Yani pasiftir. Bedene sahip olma ve sonrasında bunu eyleme dökme hâli yani aktifleşme doğal olarak ilkinde göre çok daha kötü bir durumu ortaya çıkartmaktadır. Dolayısıyla meşru olmayan arzu ve isteklerin boyunduruk altına alınması ve ilahi plan çerçevesinde hayra yönlendirilmesi gerekmektedir. Günaha meyletmeye veya dua vb. gibi ritüellerle Tanrı’ya yaklaşma esnasında zihne gelen kötü düşüncelere de bu bağlamda pesimist perspektiften bakılmaz. Aksine ona yönelik arzunun ilahi irade neticesinde gerçekleşen tezahür olduğunun altı çizilmekte, arzu ve düşüncenin ise ardındaki ilahi hakikate yönlendirilmesi tavsiye edilmektedir.⁸⁹

Habad teosofisi ve ibadetinin temel diyalektiği aynı anda hem yokluğa (*ayin*) hem de varlığa (*yeş*) özlem duyan kutsallıktır. Kutsalın bu ikili yapısı yaratılış sürecini, sınırsızdan sınırlıya ve vahdetten kesrete geçişi temsil etmektedir. “*Yeş’ten ayin’e, ayin’den yeş’e dönüşü yaratılışının amacı*” olarak nitelendiren R. Zalman’a göre bu süreç dünyaya kutsallığı getirmeyi hedeflemektedir.⁹⁰ Nitekim Tanrı alt âlemlerde bulunmayı arzulamış ancak arzu ve ihtiraslara ket vurulamaması sonucu işlenilen günahlar buna mâni olmuştur. R. Mendel Schneerson, kayınpederinin birinci vefat yıldönümündeki *Basi Legani* adlı konuşmasında buna değinmiş ve her çağda işlenilen günahın *Şehina*’nın sürgününe yol açtığını ifade etmiş, söylediği hususların yapılmasıyla sürgünün nihayete ereceğini ve kurtuluşun geleceğini belirtmiştir.⁹¹

⁸⁶ Wineberg ve Kaploun, **Lessons in Tanya**, 1:98.

⁸⁷ Zalman, “**Selections From Torah Or and Likkutei Torah**”, böl. **Ner Mitzvah: Chanukah-1**.

⁸⁸ Wineberg ve Kaploun, **Lessons in Tanya**, 1:313-14.

⁸⁹ Zalman, “**Tanya**”, **Likutei Amarim-28**.

⁹⁰ Elior, **The Paradoxical Ascent to God**, s. 25-26.

⁹¹ Bkz: Joseph Isaac Schneersohn ve Menachem Mendel Schneerson, **Basi Legani**, ed. Uri Kaploun, çev. Rabbi Ellyahu Touger ve Rabbi Sholom B. Wineberg, Brooklyn, N.Y: Kehot, 1990. İlerleyen

Konuşmasında “Bahçeme geldim, kız kardeşim, gelinim”⁹² pasajının altını çizen R. Mendel, bunu mistik yaklaşımla Tanrı ve Yahudiler arasındaki süregelen birliği ifade etmek için metafor olarak kullanmıştır. Bu pasajın Mabet’in inşa edildiği zamana atıfta bulunduğu ve *Şehina*’nın bahçeye girdiği yani Mabet vasıtasıyla hâlihazırda varlığını bu dünyada ifşa edebildiği vurgulanmıştır. “Bahçeden” kastın gelin ve damadın ruhani birlikteliğini sağlayan “gelin odası” ya da başka bir ifadeyle Tanrı ve Yahudiler arasındaki birliğin öz şekilde açığa çıkabildiği yer manasında anlaşılması gerektiği ifade edilmiştir. Özetle Tanrı ve Yahudiler birlik içerisindeydi ve bu birliğin nişanesi olarak *Şehina* bu dünyada kendisini ifşa edebiliyordu. Ancak bu birlik ortadan kalkmış, dolayısıyla Yahudiler ve Tanrı da sürgüne uğramış kabul edilmiştir. Yahudilerin veya *Şehina*’nın sürgününün bir diğerine etki ettiği düşünülmüş ve birinin sürgününün bitmesiyle diğerinin ayrılığının son bulacağı vurgulanmıştır.

Yahudi kutsal metinlerinden alıntı yapmak suretiyle başlangıçta *Şehina*’nın bu alt dünyada belirgin olduğu ancak Âdemle başlayan süreçte bilgi ağacına yönelik yasağın ihlalinin en önemli aşamayı oluşturduğu dile getirilmiştir. Çünkü bu ihlal neticesinde *Şehina* dünyevi âlemden göksel âleme çekilmek zorunda kalmıştır.⁹³ Dünyada işlenen ilk günahla Kabil’in eylemi ve Enoh’un günahı ve devam eden süreçte Nuh neslinin günahkârlığının ve benzerlerinin, bu çekilmenin diğer aşamaları olmakla beraber ilk günah kadar etkili olmadığı anlatılmıştır. Ancak İbrahim’den İshak’a ondan da Musa peygamberde nihayete eren 7 tsadik dönemiyle Tanrı’nın manevi uzaklaşma süreci durdurulmuş ve dünyada tekrardan *Şehina*’nın tezahürü gerçekleştirilmiştir.⁹⁴ İlk günahın *Şehina*’nın dünyadan çekilmesine sebep olması gibi Musa peygamberin Sina vahyi ve Toplanma çadırı da⁹⁵ *Şehina*’nın tekrardan dünyaya dönmesine ve iki âlem arasındaki kopukluğun tekrardan birleşmesine sebep olduğu ileri sürülmüştür.⁹⁶ Siyonun yıkılması ise birliği dağıtmış ve Tanrı, aşağıda Yahudiler

---

satılar konuşmanın önemli kesitlerini barındırmaktadır ve okuyucuya kolaylık olması hasebiyle ana kaynaklar tarafımızdan eklenmiştir.

⁹² Neşideler Neşidesi 5:1

⁹³ The Zohar, Haqdamat Sefer ha-Zohar 1:8a; 12a-12b; 14a Be-Reshit 1:35b-36a; 51a.

⁹⁴ Midrash, Genesis Rabba 19:7.

⁹⁵ Bkz: The Zohar, Be-Reshit 1:36b; 37a; 52a; 54a, Hayyey Sara 1:122b; B.T. Shabbat 145b-146a.

⁹⁶ Bu pasajın özellikle vurgulandığı düşünülmektedir. Çünkü diğer hususlarda olduğu gibi hareket sürekli geleneğe atıfta bulunmakta ve onu günümüzdeki olaylarla ilişkilendirmektedir. *Şehina*’nın

tekrardan Mabet'e girene kadar kendisinin de girmeyeceğine dair ahdetmiştir. Yani yeryüzündeki Mabet inşa edilene kadar Tanrı semavi Mabet'e girmekten kendisini men etmiştir.⁹⁷

Günahın ayrılık ve sürgüne yol açtığı görüldüğü gibi iyi eylemlerin de yerini birliğe ve kurtuluşa bırakacağı düşünülmüştür. Dolayısıyla öncelikle dua ve tefekkürle Tanrı ile ruhen, Tora ve emirler vasıtasıyla bedenlen birlik kurarak O'nda fena bulabilmek suretiyle kendi sürgününe, sonrasında dünyaya kutsallığı tamamen çekmek suretiyle Tanrı'nın sürgününe son verebilmek temel hedef olarak belirlenmiştir. Tanrı ve Yahudi arasındaki bu bağ ve sürgüne son verip birlikte olma arzusu, "Bana sığınak/Mabet yapacaklar ve ben onların 'içinde' yaşayacağım"⁹⁸ pasajında ifadesini bulmuştur. Bu durum ilk olarak Tanrı, fiziksel bir mekân mı istiyor sorusunu akla getirmektedir. Buradaki "içinde" ifadesinin Allah'ın mümin kulunun kalbine sığması örneğindeki gibi Yahudi kalbi manasında kullanıldığına dikkat edilmelidir. Çünkü Tanrı, Yahudi kalbinin kendi Mabet'i olmasını arzulamaktadır.⁹⁹

Bu husus Habad tarafından somut ve soyutun, maddiyatın ve maneviyatın buluştuğu bir köprü şeklinde açıklanmaktadır. Tanrı Yahudi'nin kendisiyle iletişime geçebilme yollarından bazılarını tefilin, tallit takma, sadaka verme, kurban vb. gibi maddi ibadetlere bağlamıştır. Günlük aktivitelerini yaparken de aynı bilinçle hareket etmesini istemiştir. Yani yemek yediğinde, yattığında, dinlendiğinde, çalıştığında vs. şeylerde her an Tanrı'nın akılda tutulmasını ve anılmasını talep etmiştir. Bu şekilde maddi olan hususlarda da ritüellerdekine benzer bir husus ortaya çıkacak ve maddi alan da manevi mertebeye çıkartılmış olacaktır. Tanrı için sığınak/Mabet yapmak veya Tanrı'yı evde kılmaktan kasıt da varlığının gizlendiği bu dünyada onun tanrısallığını tanınır ve bilinir hâle getirmektir. Bu iki alanın birbirine yaklaştırılması, maddi

---

sürgününün durdurulması ve birliğine yönelik yeniden adım atılmasındaki 7 tsadik R. Zalman'dan R. Mendel Schneerson'a kadar olan hareket liderleriyle ilişkilendirilmiştir. Bundan dolayı son rebbe Mendel Schneerson bu nesildeki yeniden doğan Musa figürü olarak algılanmıştır. Wolfson, "**Revealing and Re/veiling**", s. 26.

⁹⁷ The Zohar, Haqdamat Sefer ha-Zohar 1:1b; Akt. Aydın, **Sefer ha-Zohar'da Tanrı, Âlem ve İnsan Anlayışı**, s. 129-30.

⁹⁸ Çıkış 25:8

⁹⁹ B.T. Sanhedrin 106b.

eylemlerin manevi atmosfere yükseltme çabası yukarıda ifade edilen dira betachtonim'in yani yaratılışın gayesidir.

Bir Yahudi'nin, arzu ve ihtiraslarının kurbanı olmaması ve bu potansiyelin Tanrı'nın arzusu doğrultusunda gerçekleştirilmesi, içindeki karanlığın aydınlığa dönüştürülmesine ve bu sayede kötülük âleminin karanlığının bastırılmasıyla çok daha üstün bir ışık formunun açığa çıkmasına sebep olduğu ileri sürülmüştür. Bu da O'nun kutsallığının dünyaya çekilmesine, görkeminin tüm dünyalara yükselmesine ve Tanrı'nın alt âlemlerde "onların içinde" olmayı istediği arzusunun gerçekleşmesine imkân sağladığı dile getirilmiştir. Yani alt âlemlerde olan karanlığın ışığa dönüştürülmesi ve daha üst düzey bir ışığın ortaya çıkarılmasıyla ilk günahattan önceki düzen hatta çok daha üst düzey bir hâl hedeflenmektedir.¹⁰⁰ Her ne kadar bu anlayış soyut ve manevi bir durum şeklinde açıklanmış olsa da düzenin ilk hâline dönebilmesi için maddi unsurlara ihtiyaç duyulmuştur. Şöyle ki tanrısallığın tezahür ettiği iki alan olan Toplanma Çadırı (*mişkan*)¹⁰¹ ve Mabet, O'nun yeryüzünde evde oluşunu simgelemektedir. Dolayısıyla kutsal metin çalışmaları, emir ve yasakları yerine getirme, günlük aktiviteleri tanrısallıkla gerçekleştirme ve Mabet'i inşa etme tanrısallığı alt âlemlerde yeniden tezahür ettirecek ve yaratılışın amacının gerçekleşmesine imkân verecektir.¹⁰²

Özetlemek gerekirse İsrail topluluğu, eylemleri neticesinde Tanrı'nın iradesini etkileme ve kozmik alanda değişikliğe sebep olma gücüne sahipmiş gibi görülmüş ve bundan dolayı "bir bakıma yaratıcılık özelliğine" kavuşmuş bireyler kabul edilmiştir. Rabbani ve mistik kaynaklarda bu bakış açısına sahip birçok rivayet bulmak mümkündür. Bu literatüre göre insan (Yahudi) *yeş'ten ayin'e*, varlıktan yokluğa ve hiçliğe dönüştürebilir olarak görülmüştür. Şabat'ın öncesinde Tanrı'nın yaratılış sürecini okuma ve ilan etme, yaratma esnasında Tanrı'ya müştereklik,¹⁰³ tsadiklerin

¹⁰⁰ Schneersohn ve Schneerson, **Basi Legani**, s. 1-7; 44-48; 85-86; 90-92; 98-99.

¹⁰¹ Mişkan, Tanrı'nın geçici konutu, Mabet ise Tanrı için kalıcı bir mahaldir. Çünkü Mezmurlar (132:14), "sonsuz dek yaşayacağım yer budur, burada kalacağım, çünkü bunu kendim istedim" ifadelerini kullanmıştır. Yani Mabet olduğu müddetçe Tanrı kendisini ifşa edebilmektedir. Katz, çev., "**Lessons in Torah Or and Likutei Torah**", böl. **Torah Or-Merging Selflessness and Growth-1**.

¹⁰² Bkz: Zalman, "**Torah Or & Likkutei Torah**", böl. **Torah Or-Sh'mos; P'kudei**; Dubov, "**The Key to Kabbalah - Discovering Jewish Mysticism**", böl. **The Purpose of Creation**, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/361868/jewish/The-Key-to-Kabbalah.htm.

¹⁰³ B.T. Shabbat 119b.

işi ve başarıları, yaratıcının başarılarından bile daha büyük¹⁰⁴ kabul edilmiştir.¹⁰⁵ Tora'yı okuyanların da bu mertebeye erişebilecekleri belirtilmiştir. Tüm bunlar Yahudi mistik kaynaklarında Tanrı ile Yahudiler arasındaki ilişkinin derinliğini ve onların merkezi unsur olduklarını ortaya koymaktadır.¹⁰⁶ Bunun sebebi kişiye verilmiş olan *neşama*'dır. İnsanoğlunun bütün unsurlarla mündemiç şekilde yaratılması ise bir başka etkidir. Bundan dolayı tüm mevcudat Yahudi bireyin hizmetine sunulmuştur.¹⁰⁷

Habad öğretisinde buna benzer çokça rivayetin olduğu tahmin edilmekle beraber sadece birinde R. Mendel bunu “Tanrı, insanın yaratılışa onun ortağı ve bu vaadin gerçekleşmesinde pay sahibi olmasını istedi” şeklinde ifade etmiştir.¹⁰⁸ Yahudilerin bu denli yüksek potansiyele sahip olmasının ardındaki güç, üst dünyalardan görevli olarak aşağı inen ilahi ruhtur. Tanrı ile kurulabilecek en derin bağlantı yine yeryüzündedir ve yapacağı eylemleri de hayvani ruhu kontrol altına almasıyla gerçekleştirecektir. Sonuç olarak yukarıda zikredilen rivayetler bakış açısının gelişmesinde zemini oluşturacak ve yeryüzündeki faaliyetler ilahi ruhun geldiğinden daha yüksek seviyelere ulaşmasına imkân verecektir.¹⁰⁹

Tsadik ile *baal teşuva-benoni* arasındaki ilişkide de benzer bir durum görmek mümkündür. En üst düzey olan *bittul*'a ve tsadikliğe herkesin erişemeyeceği ifade edilmiştir. En üst düzey tsadiklik olmasına rağmen *baal teşuva*'nın (tövbekâr) yapmış olduğu eylemler onunkilerden daha üstün kabul edilmiştir. Çünkü ilkinde kötüye olan meyil ortadan kaldırılmış ve iyiliğe yönelik tavır onun normal melekesi hâline getirilmiştir. Yani tanrısal olarak bu lütfâ sahiptir. Ancak diğerinde mücadele devam etmektedir ve belli süreçlerden geçerek yani çaba göstererek bu duruma gelme hedefi söz konusudur. Dolayısıyla kendisinde kötülüğe meyiletme potansiyeli olanla olmayanın durumu bir görülmemiştir. Bundan dolayı emek veren ve birçok şeyi

---

¹⁰⁴ B.T. Ketubot 5a.

¹⁰⁵ Pinson, **Reincarnation and Judaism**, s. 52-53.

¹⁰⁶ The Zohar, Haqdamat Sefer ha-Zohar 1:5a; Akt. Aydın, **Sefer ha-Zohar'da Tanrı, Âlem ve İnsan Anlayışı**, s. 178-79.

¹⁰⁷ The Zohar, Midrash ha-Ne'elam, Be-Reshit 6d; 10a; 16c; Akt Aydın, s.165; 173-74.

¹⁰⁸ “**Sichos in English**”, böl. 50-Open Your Eyes and See, 5752(1991).

¹⁰⁹ Katz, “**Lessons in Torah Or and Likutay Torah**”, böl. **Likutay Torah-Bringing the Infinite into the Finite**.

arkasında bırakıp yeni hayata kapı aralayan kimsenin eylemlerinin daha üstün olduğu iddia edilmiştir.¹¹⁰

Her şeye gücü yeten yaratıcıyla hayatı ona bağlı olan varlığın durumu kıyas bile kabul etmemektedir. Ancak rivayetler Yahudiler ile Tanrı arasında merkezi bir ilişkiye vurgu yapmaktadır. Yaratılışın hikmeti, mahiyeti ve Tanrı harici her şeyin hakikati üzerine tefekkür kişide idrak ve cezbe hâline, Tanrı'ya karşı sevgi, saygı ve korku hissinin oluşmasına yol açacak, sonrasında ise mistik irtibat sağlanacaktır. Bu bağlanma kişiyi aksiyona yani eylem ve amele yönlendirecektir.¹¹¹ Bu hakikatin tefekkür edilmesiyle neticelenen sonuç Tanrı'nın onlar üzerindeki etkisi görülmektedir. Aynı şekilde insan aktivitelerinin de Tanrı üzerinde benzer etkilere sebep olabileceği ortaya konmaktadır. Onların eylemlerine kutsiyet atfedilmekte ve Tanrı'nın iradesini etkilemekle birlikte kozmik dengeyi değiştirebilecekleri de belirtilmektedir. Muhtemelen bu durum karanlık tarafın gücünün ortadan kaldırılmasının yanında ruhi ve bedeni birlikteliklerinin sonucuyla yeni bir âlemin baştan yaratılmasında yani dünyanın ıslahı sürecinde başat rolü oynadığı iddia edilen İsrail topluluğunun yüceltilmesinin bir dışavurumudur.¹¹² Kişinin duysal ve bilişsel süreçlerle kendini arındırması ve kozmik değişimin önemli bir unsuru olan bu birliktelik birbirini besleyen ve teşvik eden bütünün iki parçasıdır. Tanrı ile Yahudi arasındaki münasebet ruhi ve bedeni olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Fiziksel hakikatin ardındaki ilahi hakikat perdelenmiş ve bunun idrak edilmesine yönelik bilincin ortaya çıkartılması kulluğun gereği görülmüştür.

2.1.3.2. Tanrı-İnsan ilişkisi

2.1.3.2.1. Ruhi İbadet

İlahi varlığın her şeye temel teşkil etmesi ve kutsalın her an her yerde olduğunun kabulü ve bu noktada ilahi varlığa nasıl hizmet edileceği veya bağlanılacağı

---

¹¹⁰ Wineberg ve Kaploun, **Lessons in Tanya**, 1:364.

¹¹¹ Bkz: Katz, “**Lessons in Torah Or and Likutay Torah**”, böl. **Torah Or-Giving our Half to Hashem-1/ Likutay Torah-Transforming the Bad Name into the Good Name**.

¹¹² Zohar bağlamında insanlık özelinde Yahudilere atfedilen bu kutsiyete ve onların dünyada yüklenmiş oldukları misyona yönelik detaylı bilgi için Bkz: Aydın, **Sefer ha-Zohar'da Tanrı, Âlem ve İnsan Anlayışı**, s.143-47.

(*devekut*) düşüncesi Besht'in odak noktası olmuştur.¹¹³ Tanrı ile ilişkide ticaret, zanaat, yeme-içme ve hatta cinsi münasebeti bile dini eylem statüsüne koyan Besht, sadece Tora ile ilgilenmeyi mümkün yol gören genel kabulün aksine bir düşünce ortaya koymuştur.¹¹⁴ Dünyevi alana atfedilen kutsiyet ve hasidin niyetiyle gerçekleştirilen fiillerin mukaddes bir eyleme dönüşmesi düşüncesi Hasidizm'in karakteristik özelliklerinden birini oluşturmuş ve her Yahudi'nin kolayca erişebileceği popüler bir dini vect formunu ortaya çıkarmıştır.¹¹⁵

Besht, dini Tanrı ile sürekli iletişim hali, dini merasimleri ise O'na bağlanmanın bir aracı görmüştür. Gerçek bir hasidi her hal ve şartta Tanrı ile irtibat hâlinde olmayı başaran kişi şeklinde algılayan Besht, duygu ve neşeyi ön plana çıkartan görüşüyle yeni bir dindarlık anlayışı ortaya koymuştur. Rabbani kitlenin tekelinde olan kurtuluş anlayışına itiraz eden düşüncesiyle¹¹⁶ Besht'in büyük bir devrime imza attığını söylemek mümkündür. R. Zalman'ın ortaya koymuş olduğu anlayış ise hasidik gelenekteki kırılmayı temsil etmektedir. Duygu ve neşeye odaklanan Besht'in aksine R. Zalman, zihne vurgu yapmış ve kalpteki coşkuyu (*hitlahavut*) güçlü tutabilecek bir etmen olarak zihni görmüştür. Vurgudaki bu paradigma değişikliğiyle Habad, diğer hasidik geleneklerden belirgin şekilde farklılaşmıştır. Zira Besht'in takipçisi *maggid* Dov Baer'in diğer öğrencileri, coşkuyu ve heyecanı vurgulamışlardır. R. Zalman ise dua öncesinde ve sırasında bu coşkuyu kendiliğinden doğurabilecek olan tefekküre (*hitbonenut*) vurgu yaparak kalp ve akıl arasında oluşan boşluğa köprü kurmaya çalışmıştır.¹¹⁷

R. Zalman, öncelikle kişide Tanrı sevgisi ve korkusunun nasıl oluşturulacağı üzerinde durmuş, sonrasında ise bu yöntemin kimler tarafından uygulanacağını belirlemiş, nihayetinde ise olası engellerden bahsederek çözüm önerilerini dile

---

¹¹³ Uriel Gellman, vd., "From Circle to Court: The Maggid of Mezritsh and Hasidism's First Opponents", **Hasidism: A New History**, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2017.s. 80-81.

¹¹⁴ Moshe Rosman, Jewish Culture in the Polish-Lithuanian Commonwealth", **Cultures of the Jews: A New History**, ed. David Biale, New York: Schocken Books, 2006.s. 562-63.

¹¹⁵ Nadler, "Eastern Europe", 1:219.

¹¹⁶ Sharon, **İsrail Ulusunun Tarihi**, s. 210-11.

¹¹⁷ "What Is Chabad?", https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1600970/jewish/What-Is-Chabad.htm.

getirmiştir. Bu sayede kişide sadece anlık duygu ve neşe değil bunun nasıl sürekli hâle getirileceği ile ilgili bir yol haritası ortaya koymuştur.

Bu yöntemin ilk adımı kişide Tanrı'ya yönelik duyguların oluşumunu göstermektir. Nitekim “Tanrı sözü size çok yakındır; (uymanız için) ağzınızda ve yüreğinizdedir”¹¹⁸ pasajını kendisine başlangıç noktası alan R. Zalman, nihai hedef olan emir ve nehiylerin yerine getirilmesi için gerekli olan Tanrı sevgisi ve korkusunun bu minvalde çok basit olduğunu ifade etmiştir. Tanya, kaynağı itibariyle iki sevgiden bahsetmiştir. İlki Tanrı'nın azametinin *hohma*, *bina* ve *daat* yetileriyle kalpte oluşturmuş olduğu “zihni sevgi” (*tevuna*), diğeri ise Tanrı'nın nüvesi olan ilahi ruhun herhangi bir zihni eyleme tabi tutulmadan her Yahudi'de var olduğunun idrakiyle oluşan “içsel sevgidir.” Tanya'ya göre Yahudi'de içkin olan bu tanrısal nüve dinin inkârı gibi bir durumla karşı karşıya kaldığında doğal olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü tanrısal ruh, özüyle her daim birlikte olmayı arzulamakta ve içten içe ona kavuşma özlemiyle yanmaktadır. Ruh, onu bu bağdan ve özlemden kopartacak her türlü eylemden sakınmak istemekte ve ondan ayrılmaktan korkmaktadır. Bundan dolayı içsel sevgi veya Tanrı'dan ayrılma korkusu olarak tarif edilen bu duygunun inkâr gibi bir durumun olmasına izin vermeyeceği düşünülmektedir. İçsel sevgiden farklı olan zihni sevgi ise düşünme yetileriyle ortaya çıkmaktadır. O, kişiyi fedakârlıkta bulunmaya ve hayatından vazgeçmeye sevk edecek kadar içkin ve güçlü bir ruh hali değildir. Dolayısıyla Yahudi'de içkin olan Tanrı sevgisi imtihanla karşı karşıya kalmadığı müddetçe açığa çıkmayacak, zihni sevgi ise düşünme yetileriyle kişide kulluk vazifesine yönelik şuur oluşturacaktır.¹¹⁹

Özetle, R. Zalman, iki alternatif yol önermektedir: Normalde olması gerektiği şekliyle Tanrı'nın azametine yoğunlaşmanın (*kavana*), Tanrı'ya yönelik sevgi ve korkuyu; bu sevgi ve korkunun da kişiyi emir ve nehiylerin icrasına yönlendirmesi beklenmektedir. Bu odaklanmanın gereğince yapılamadığı durumlar içinse alternatif önerilmekte ve bahsedilen tanrısal nüvenin, atalarından miras kalan içkinliğin uyandırılması tavsiye edilmektedir. Bu sayede her bir Yahudi'nin Tanrı sevgisine ve

---

¹¹⁸ Tesniye 30:14

¹¹⁹ Zalman, “Tanya”, *Likutei Amarim-16; 18-19*.

devamında ona bağlanmasına imkân sağlanacak bir yöntem, ulaşılabilir hâle getirilmeye çalışılmıştır.

Uygulamanın önemli bir adımını muhataplar oluşturmaktadır. Bu noktada R. Zalman'ın hedef kitlesinin ve kim için mücadele ettiğinin açıklığa kavuşturulması önem arz etmektedir. R. Zalman, hayvani ve ilahi ruh arasındaki mücadele kapsamında insanı beş farklı katmanda değerlendirmiştir: Tsadiklerin bazısının şerre meyiletme ihtimali kalmamıştır ve günah işleyemezler, bazıları ise tsadik olmakla beraber zaman zaman günaha düşebilirler. Günahkâr da ikiye ayrılmıştır: İlki buna tamamen bulaşmış ve içinden çıkamayacağı bir bataklığa saplanmıştır, diğeri ise gaflet içerisinde olduğu için genellikle arzu ve isteklerinin kurbanı olmuştur. Günaha düşen veya iyi eylemlerde bulunan yani erdemleri ve kusurları kendi içinde dengeli olup kemâl seviyesine erişmemiş kimseye ise *benoni* denmiştir.¹²⁰

Yahudi geleneğinde sâlih (*tsadik*) veya günahkâr (*raşa*) kadar merkezi bir yer işgal etmeyen *benoni* R. Zalman'ın odak noktasını oluşturmuştur. Bu kelimeyi yeniden tanımlayan R. Zalman'a göre *benoni* artık erdemleri ve kusurları dengede olan değil¹²¹ günah işleme kabiliyetine sahip olduğu için sürekli mücadele içerisinde olan ve bu mücadelesinde kendisine yardım ve rehberlik edilmesi gereken kişidir. R. Zalman'ın hedef kitlesi manevi yetkinliğe ulaşmış kimseler değil arzu ve istekleriyle mücadele edenlerdir. O, günahkâr statüsünden çıkması ve mücadele etmesi için *benoniye* fırsat sunmuştur. Yani bireyin hayat tarzını ve manevi gelişimini biçimlendirme, ona rehberlik yapma ve en iyiye ulaşmada onu destekleme R. Zalman'ın temel hedefidir ve Tanya'nın ana konusudur.

Tsadik yukarıda da ifade edildiği gibi üst düzey manevi merteye görülmüş, hatta vehbîlik statüsüyle kişinin kendi çabasıyla ulaşamayacağı bir pozisyona çıkartılmıştır. Yani vect esnasında meydana gelen coşku ve Tanrı ile bir olabilme (*devekut*) tsadiklerde sürekli. *Benoni* ise kesbî bir statü olduğu için sürekli mücadele durumu söz konusudur ve birlik sadece *Şema* ve *Amida* dualarının okunduğu süre ile sınırlıdır. Duanın bitiminde insani irade uyanmakta ve kötülükle mücadele kaldığı

¹²⁰ Zalman, “**Tanya**”, **Likutei Amarim-10**.

¹²¹ B.T. Rosh Hashana 16b; Kiddushin 39b.

yerden devam etmektedir. Görüldüğü üzere ikisi arasındaki temel farklılık birlik ve kötülükle mücadele durumunda yatmaktadır. Bu durum ikisinin farklı yapılara sahip olduğunu açık şekilde vurgulamaktadır.¹²² Bundan dolayı R. Zalman ruhsal kazanımlarını ulaşılabilecek en mükemmele çıkartma ihtimali olan *benoni*'yi kendisine hedef kitle seçmiştir. *Benonin* mücadele neticesinde ortaya çıkardığı kötülüktan sakınma ve iyiliğe meyletme, Tanrı katında çok daha önemli bir eylem görülmüş ve bu merteye tsadikin ulaşamayacağı seviye kabul edilmiştir.¹²³ Kısaca *benoni*'nin asıl görevi, *sitra ahra*'nın etkisini bastırmak ve *kelipot nogah*'taki kötülüğün üstesinden gelmek suretiyle tsadikin bile ulaşamayacağı maneviyatı meydana getirebilmektir.¹²⁴ R. Zalman, *benoni*'nin yapabileceklerinin çok daha ileri düzey olduğunu göstermiş, kişinin yerini bilmesi ve bulunduğru konumun dışına çıkmaya çalışmaması hususunda uyarıda bulunmuştur. Bu uyarıya uymayan kimseleri de elindekinin kıymetini ve bulunduğru yeri bilmeyen aptallar olarak nitelendirmiştir.¹²⁵

R. Zalman, Tanrı'ya yönelik sevgi, korku ve huşu gibi duygulara nasıl ulaşılacağından ve olası engellerin ve çözüm önerilerinin neler olduğundan bahsetmiştir. Neşe, Tanrı'ya ibadetin vazgeçilmez unsurudur. Keder, üzüntü, tembellik, umursamazlık, depresyon hali ve kötü düşünceler ise engeldir ve yapılması gerekenler detaylıca belirtilmiştir. Öncelikle yapılan işten Tanrı'nın razı olduğunu bilerek kulluk bilinciyle hareket edilmesi tavsiye edilmiş ve bunun kişide neşenin ortaya çıkışına sebep olacağı dile getirilmiştir. Üzüntü ve keder gibi kötü duyguların önüne geçmek için de kişi Tanrı'nın razı olacağı eylemlere yönlendirilmiştir.¹²⁶ Hayatın içerisinde olan acının ve maddi kaygının kişiyi Tanrı'ya ibadetten uzaklaştırmaması gerektiği, Tanrı'nın her an her yerde var olduğru bilinciyle, olanın ardındaki hakikatin görülebilmesi ve ona sığınılması bir bakıma Tanrı'dan razı olunması tavsiye edilmiştir.¹²⁷

---

¹²² Zalman, "Tanya", *Likutei Amarim*-12-14.

¹²³ Wineberg ve Kaploun, *Lessons in Tanya*, 1:364.

¹²⁴ Etkeş, *Rabbi Shneur Zalman of Liady*, s. 103.

¹²⁵ Bkz: "Tanya", *Likutei Amarim*-13; 28.

¹²⁶ Bkz: Zalman, "Tanya", *Likutei Amarim*-33.

¹²⁷ Bkz: Zalman, "Tanya", *Likutei Amarim*-26.

Tanrı'yı sevmek kişiyi iyi olanı yapmaya sevk edecektir. Ancak sevgi kadar önemli olan diğer bir husus Tanrı'dan huşu duymak yani O'ndan korkmaktır. Bu sayede kişi kötü olanı yapma hususunda kendine engel oluşturacaktır. R. Zalman, Yahudi'nin Tanrı'ya ibadetini, babasına sevgiyle hizmet eden oğul ve efendisine karşı korkuyla hizmet eden kölenin hizmeti şeklinde sevgi ve korkunun birleşimi olarak ifade etmiştir. Kuşun iki kanadı misali sevgi ve korku ilahi hizmet için vazgeçilmez unsurlardır. Kanatlardan birinin eksikliğinde yapılan eylemin Tanrı katına yükselmesinde problem olacağı dile getirilmiştir.¹²⁸

Akla gelen kötü düşünceler karşısında ise üzülmemek tavsiye edilmiştir. Çünkü bu düşünceler eyleme dökülmediği ve ondan uzak durulduğu sürece problem teşkil etmeyecektir. İbadet esnasında akla gelmesi durumunda da tanrısal hakikatin gereği olarak yaklaşılmaya salık verilmektedir. Her iki durum da *sitra ahra* 'nın etkisini azaltmaktadır. Ayrıca ibadet esnasında zihne gelen böyle bir arzu ve düşüncenin kişinin doğru yolda olduğunun alameti olarak anlaşılması gerektiği de vurgulanmaktadır. Çünkü bu düşünceler ibadet vasıtasıyla baskı altına alınan ve sıkıştırılan hayvani ruhun tepkisi şeklinde düşünülecektir. Arzu edilen şeyin Tanrı'nın iradesiyle gerçekleşmesinden hareketle bu arzunun normal olduğu kişiye hatırlatılmıştır. Bu tarz düşüncelerin kaynağının hayvani içgüdü olduğu, bundan dolayı da ibadeti ifsat edecek bir durumun söz konusu olmadığı vurgulanmıştır. Yani onun akla gelmesi de, ondan uzaklaşılması da kişi için olumsuz değil aksine olumlu gelişmelerdir.¹²⁹

Tanrı'nın razı olacağı işlerle meşguliyetin yanında üzüntü ve keder gibi Tanrı'ya yönelik sevgiyi veya ondan huşu duymayı engelleyecek her türlü duygudan uzak kalmaya yani Tanrı'dan razı olmaya çalışmak, kişinin emir ve yasaklara riayet etmeye ve kutsala bağlanmasını sağlamaya yönelik hazırlık aşaması kabul edilmiştir. Bu hazırlığın bir başka aşaması kısmen değinmiş olduğumuz ilahi birliği tefekkür etme düşüncesidir. Yaratılışın gerçekliği sorunu gündeme alınmakta, varlığın sonsuzlukta kaybolduğu ve sonsuzluğun varlıkta ifade edildiği ikiz bir tema işlenmektedir. Var olan şeyin sadece Tanrı olduğunu vurgulayan üst birlik (*yihud ha-elyon*) ve var

¹²⁸ Bkz: Zalman, "Tanya", *Likutei Amarim*-41.

¹²⁹ Bkz: Zalman, "Tanya", *Likutei Amarim*-28.

olanların Tanrı önünde batıl olduğunu vurgulayan alt birlik (*yihud ha-tahton*) R. Zalman'ın sisteminde merkezi yer teşkil eden duaya hazırlık ve ilahi birliği tefekkür etme düşüncesinin temelidir.¹³⁰

Üst birlik, manevi ibadetin odağıdır. O, varoluş perdesine nüfuz eden, tüm mevcudatın inkâr edildiği, maddenin ve benliğin ortadan kalktığı ilahi arzuyla tam bir mistik birlik hâlidir. Alt birlik ise maddi dünyanın doğrudan Tanrı'nın tezahürü olduğu kabulü, ilahi arzunun ibadete temel bir anlam vermesi, Tora ve emirler aracılığıyla fiziksel dünyaya kutsallığın akışıdır. Ruhun maddi benliğini aşarak asıl kaynağına koşma arzusu yani soyutlanma ve *yeş*'in *ayin*'e dönüştürülmesi *ratso* diye isimlendirilirken, ruhun bedendeki vazifesini yerine getirmek için geri dönmesi yani somutlaşma ve *ayin*'den *yeş*'e doğru dönüşüm ise *şov* şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Yani üst birlik perspektifinden bakıldığında tüm mevcudat geçersiz kılınmış ve hakikat, vahdette bir kılınmıştır. Alt birlik perspektifinden bakıldığında ise mevcudat ayrı birer varlık addedilmiş ve hakikatin kesret şeklinde tezahür ettiği kabul edilmiştir.¹³¹

Tanrı'ya yaklaşma ve O'ndan uzaklaşma, *ayin*'den *yeş*'e *yeş*'ten *ayin*'e dönüşüm yani yaratılış ve *zimzum* süreci tanrısal nurun idrak edilebilmesinin yegâne kaynağıdır. Hakikati kesret şeklinde tezahür ettiren bu süreç tanrısal hakikatin algılanamama endişesini de ortadan kaldırmaktadır. Habad idealini toplumun daha geniş kesimlerine iletme çabası yoğunlaştıkça bu usul de genişletilmiş ve tefekkür neticesinde coşan hissiyatı Tanrı'ya karşı sorumluluğa (Tora-Talmud çalışması ve mitsvalar) yönlendirerek daha temkinli ve sürekli içsel coşku tarzı oluşturulmaya çalışılmıştır.¹³² Bu noktada düşünce ve konuşmanın Tora-Talmud çalışmasına ve tefekkürüne, eylemlerin de emirlere tabi kılınmaya çalışıldığına dikkat edilmelidir.¹³³

---

¹³⁰ Zalman, "Tanya", Shaar Hayichud Vехаemuna-2; Katz, çev., "Lessons in Torah Or and Likutay Torah", böl. Torah Or-Merging Selflessness and Growth-1; Zalman, "Torah Or & Likkutei Torah", böl. Likkutei Torah-D'varim:VaEschanan.

¹³¹ Bkz: Elior, *The Paradoxical Ascent to God*, s. 28; Loewenthal, *Habad Approaches to Contemplative Prayer, 1790-1920*, s. 289.

¹³² Rubin, "Toil of the Mind and Heart", https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2853849/jewish/Toil-of-the-Mind-and-Heart.htm.

¹³³ Loewenthal, *Communicating the Infinite*, s. 54.

2.1.3.2.2. Bedenî İbadet

Genel rabbani görüş, Tanrı ile iletişimin yegâne yolunu Tora-Talmud çalışmasında görmüştür. Hasidik gelenek ise bunu mümkün yollardan biri kabul ederek iletişimin kapsamını genişletmiştir. Tora, Tanrı'nın iradesi ve bilgeliğinin yansıması ve tezahürüdür. Ruhun dünyada kendisini ortaya koyabilmesi beden denilen giysinin varlığını zorunlu hâle getirdiği gibi *Şehina* da kendisini tezahür ettirebilmek için giysiye ihtiyaç duymuştur. *Şehina*'nın nuru ve kendisini ortaya koyabileceği giysi de Tora şeklinde ortaya çıkmıştır.¹³⁴

Mutlak varlığın hikmetinin tezahürü Tora ile ilişki doğal olarak üst âlemlerle bağlantının bir yolu kabul edilmiştir. Çünkü yukarıda da ifade edildiği gibi âlemlerin bölünmez bir ilişki içerisinde olduğu görülmüştür. Dolayısıyla başlangıç ve bitişin veya alt ve üstün sürekli bağlantı hâlinde olduğu bir durumda bitişle veya altla irtibat kurabilen bir kişinin doğrudan başlangıçla veya üstle de ilişki kurabildiği varsayılmıştır. Âlemlerin yaratılışına rehberlik eden, bir bakıma Tanrı'nın akli şeklinde ifade edilen Tora bu açıdan Tanrı'nın kendisiyle birdir ve onunla irtibatla olan bir Yahudi, Tanrı'nın kendisiyle birlik sağlamış kabul edilmektedir. Ruhi ibadet kısmında temas ettiğimiz “Tanrı sözü size çok yakındır” pasajının bir başka yansıması Tora'nın ve emirlerin icrasında yani bedenî ibadette görülmektedir. Bu pasaj insanın ifade biçimlerini ortaya koymakta ve düşüncenin kalple, konuşmanın ağızla ve eylemlerin uygulama aracılığıyla yerine getirildiğine işaret etmektedir.¹³⁵

Tora, Tanrı'nın hikmeti ve onun ilahi arzusu, mitsvalar ise “Kralın uzuvları” şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca Tora, sonsuz varlık ile insan arasındaki irtibatı ve teması sağlayan hem üzerinde düşünülmesi gereken bir metin hem de icra edilmesi gereken emirler manzumesidir.¹³⁶ Tora metni ve emirlerin ifası ilahi nurla birlik olma fırsatını bu dünyaya indirmenin bir yoludur.¹³⁷ Hasidiler tarafından “*metsaveha*” (sana emrediyorum) kelimesi “bağlantı” anlamına gelen “*tsavsa*” terimiyle ilgili görülmüş ve bu sayede Tanrı'nın zatının dünyaya yaklaştırıldığı ve kişiyi karanlık âlemin

¹³⁴ Zalman, “Tanya”, *Likutei Amarim*-52.

¹³⁵ Zalman, “Lessons in Tanya”, böl. *Likutei Amarim*-35.

¹³⁶ Zalman, “Tanya”, *Likutei Amarim*-4.

¹³⁷ Zalman, “Torah Or & Likkutei Torah”, böl. *Torah Or-Bereishis:Chayei Sarah*.

etkisinden arındırdığı kabul edilmiştir.¹³⁸ Görüldüğü gibi bu yaklaşım Tora'nın neden çalışılması gerektiği anlayışını değiştirmektedir. Çünkü o, artık anlaşılması gereken bir metin vurgusuyla değil Tanrı ile birlik olmanın yolu olmasıyla dikkate alınmaktadır.¹³⁹

Tanrı ile irtibat kurabilmenin yanında emirlerin ifa edilmesiyle varlıkların iyileşmesine yardımcı olunduğuna inanılmıştır. Yani Tanrı *yeş* ve *ayin* süreci denilen eylemleriyle kullarına kendisiyle irtibat kurma lütfunda bulunmuş ancak bu manevi birliğin varlığını maddi eylemlere bağlamıştır. Ruh bu bağı kurabilmek için üç yardımcı kuvvetin desteğini almıştır. Düşünce, konuşma ve eylem gücü sayesinde ruh üst âlemlerle bu ilişkiyi kavrayabilir ve kendisini anlamlı hâle getirebilir. İcra edilen bir metin açısından Tora'ya bakıldığında *tefilin*, *tsitsit*, *koşer* yiyecekler, temizlik kuralları gibi birçok emrin maddi nesneler vasıtasıyla gerçekleştiği görülmektedir. Hatta din kardeşini sevmek ve ona yardım etme gibi emirlerin ardında bile maddiyatla ilişkili hususların olduğu fark edilmektedir. Ayrıca mitsva ve sadaka (*tsedaka*) arasında ilişki kurulmuş ve her bir emir, etkisi itibarıyla yardıma muhtaç olan kimseler için verilen hediyelerle karşılaştırılmıştır. İyiliğin ve yardımseverliğin eşlik etmediği Tora bilgisinin kişiye tanrısal katkısının olamayacağı vurgulanmıştır.¹⁴⁰ Sadece muhtaç olanlara maddi yardım değil aynı zamanda İslam'daki gibi tebessüm bile sadaka kapsamında değerlendirildiğinden konunun daha geniş bir çerçevede ele alındığına dikkat etmek gerekmektedir. Ayrıca ilahi lütfu çekebilmek ve Yahudilerin kurtuluşunu sağlayabilmek karşılıksız hayırseverlik faaliyetiyle ilişkili ifade edilmiştir. Özetle sadakaya sadece ilahi lütufla alakalı değil aynı zamanda üstü kapalı bir Mesihî kurtuluş süreci olarak da önem atfedilmiştir.¹⁴¹

Rabbani gelenekte mitsva ve Tora arasında ayrıma gidildiği görülmektedir. Mitsvalar ilahi birliği sağlamada ışıyla Yahudi'yi sarıp bir bakıma giysi veya beden

---

¹³⁸ Shneur Zalman, "Selections From Torah Or and Likkutei Torah: Festivals", böl. BaChodesh HaShelishi: Shavuot-3.

¹³⁹ Foxbrunner, *Habad*, s. 200.

¹⁴⁰ Zalman, "Tanya", *Likkutei Amarim 4; Igeret Hakodesh-4-5*; Ariel Mayse, "The Sacred Writ of Hasidism: The Tanya and the Spiritual Vision of R. Shneur Zalman of Liady", *Books of the People: Revisiting Classic Works of Jewish Thought*, ed. W. Halpern Stuart, t.y. s. 142-43.

¹⁴¹ Zalman, "Tanya", *Igeret Hakodesh-10*; Shneur Zalman, "Selections From Torah Or and Likkutei Torah: Festivals", böl. Ani LeDodi VeDodi Li: The Month of Elul-3.

üzerinden bir organ olarak algılanırken; Tora, bilgeliğiyle onun doğrudan içine nüfuz eden, daha derin bağ kuran, bir bakıma ruhun besini veya bedenın iç organları düşünölmektedir. Yani emir ve yasaklar kabukla ve yüzeyle ilgili bir hususken Tora doğrudan içle ve daha derinle ilgili görölmüşür. Ayrıca mitsvalar ile mukayese edilmiş ve tüm emirlerin Tora çalışmasına eşit olduğu belirtilerek onun üstünlüğü ortaya konulmuştur.¹⁴² Yukarıda da ifade edildiği üzere emirlerin icrası kabuk ve maddiyatla ilişkili bir husus olduğu ve ilahi nurla birlik olma fırsatını dünyaya indirme yolu olması hasebiyle mantıken daha üstmüş gibi görünmektedir. Çünkü manevi ve ilahi olanla irtibata geçebilmenin tek yolu maddi hususlardan geçmektedir. Ancak Tora, Habad literatürüne göre de daha derin ve emirlerin bulunduğu kaynak olmasının yanında ruhun besini ve onda bıraktığı etkiyle de mitsvalara göre daha üstün bir durumda kabul edilmiştir.¹⁴³

Tora'nın mitsvalara nazaran daha yüksek boyutta kabul edilmesinin bir başka göstergesi hedeflenen mistik birliktir. Emir ve yasaklara riayet eden kişinin beden ve ruh birliğini sağladığı ve Tanrı'nın iradesinin taşıyıcısı olduğu düşünölmektedir. Buna rağmen kişinin varlığı ile Tanrı'nın varlığı hâlâ ayrı durumda görölmektedir. Ancak Tora ile kusursuz birlikteliğin öz bilinci yok edeceği ve Tanrı'da beka bulmaya yardımcı olacağı ileri sürölmektedir. Tam bir birlik Tanrı'nın tek olduğunu değil aynı zamanda O'ndan başka hiçbir varlığın olmadığını ve varlık kabul edilenlerin hayatlarının da onun varlığına bağlı olduğunu iddia eden akozmik teolojinin yansımasıdır. Bundan dolayı bu mertebeye ulaşan kişinin söylediği Tora sözleri "Tanrı'nın sözleri" kabul edilmiştir.¹⁴⁴ Bu duruma bir kez ulaşıldığında ruhun tek arzusu O'na bağlanmak ve O'nda kalmak olmaktadır. R. Zalman'dan nakille bu seviye kişiye¹⁴⁵ "hiçbir şey istemiyorum. Sen'in Gan Eden'ini (cennet) istemiyorum.

---

¹⁴² B.T. Shabbat 127a; Pe'ah 1.

¹⁴³ Zalman, "Tanya", *Likutei Amarim*-37.

¹⁴⁴ Zalman, "Selections From Torah Or and Likkutei Torah", böl. Ki Bayom HaZeh: Yom Kippur-3.

¹⁴⁵ Zalman, böl. Ner Mitzvah: Chanukah-3.

Dünyanın gelmesini istemiyorum. Yalnız Sen, başka hiçbir şey istemiyorum” ifadelerini dedirtmektedir.¹⁴⁶

Emirlere uymanın Tanrı ile birlik sağladığı gibi aksinin yani günahın da Tanrı ile ayrılığa sebep olduğu kabul edilir.¹⁴⁷ Emir ve yasaklarıyla 613 emrin her biri Tanrı ile kurulan bağıdır. İşlenilen her bir günah bu bağlardan birinin kopmasına ve bağın zayıflamasına yol açan bir unsurdur.¹⁴⁸ Günahı, tanrısallığa zarar veren güç şeklinde tanımlayan R. Zalman, ruhun tanrısallık nüve barındırdığını, emirlerin icrasıyla maddi âleme ilahi nur akışı gerçekleştiğini, günah işlenmesiyle de mevcut potansiyel enerjinin Tanrı’nın dünyadaki varlığının gizlenmesine sebep olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁹ R. Zalman kişinin Tanrı ile arasına set çeken, onu hakikatleri görmekten men eden bu durumu “gaflet” (*spirit of folly*) olarak tanımlamıştır. O, tanrısallık nüveye sahip olmasından dolayı hiçbir Yahudi’nin kasten Tanrı ile ayrılığa düşmeyeceğini, ayrılığın kişinin böyle bir gaflete sürüklenmesi neticesinde gerçekleşeceğini ve bu durumda onun günaha meyledeceğini ifade etmiştir. Fakat Tanrı’nın inkârı gibi bir durumla karşı karşıya kaldığında kişide hayatından vazgeçme pahasına güçlü bir karşı duruşa yol açacağını ve gafletin onun üzerinde herhangi bir etkisinin olamayacağını da dile getirmiştir.¹⁵⁰ Oğlu ve halefi R. Dov Baer de “gâfil kimdir” diye sormak suretiyle Tanrı ile arasına set koyan kişiyi “kendisine verilen şeyi kaybeden” şeklinde tanımlayarak benzer bir yaklaşım ortaya koymuştur.¹⁵¹

Tanrı ile bağlantıyı anlık olarak kopartan günah, kişinin daha fazla rabbine dönmesine ve ona olan özleminin çok daha fazla artmasına sebep olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında da günah Tanrı’ya yönelmede katalizör işlevi görebilir. Çünkü rabbani gelenekte, *teşuvanın* kişinin tüm günahlarını sileceği ve onları erdeme dönüştüreceği,¹⁵² bu dünyadaki bir saat pişmanlık ve hayırlı amelin gelecek dünya

---

¹⁴⁶ Yunus Emre’nin Cennet Cennet dedikleri birkaç köşkle birkaç huri, İsteyene ver sen anı, bana seni gerek seni sözleriyle burada ifade edilenler arasındaki benzerlik Tanrı aşkının bir yansıması olarak dikkat çekicidir

¹⁴⁷ İşaya 59:2

¹⁴⁸ Zalman, “Tanya”, *Likutei Amarim-24*; 51.

¹⁴⁹ Zalman, “Tanya”, *Igeret Hateshuva-3*; Mayse, *The Sacred Writ of Hasidism*, s. 140-42.

¹⁵⁰ Zalman, “Tanya”, *Likutei Amarim-14*; 25.

¹⁵¹ Zalman, “*Selections From Torah Or and Likkutei Torah*”, böl. Ani LeDodi VeDodi Li: *The Month of Elul-2*.

¹⁵² B.T. Yoma 86b.

hayatının tamamından daha iyi olacağı¹⁵³ belirtilmiştir. Ayrıca İsrail topluluğunun ancak *teşuva* aracılığıyla kurtarılacağı vurgulanmıştır.¹⁵⁴ Buradan hareketle Habad literatürü tövbeye, tövbekâra ve onun eylemlerine önem atfetmiştir. Tövbenin kozmik kurtuluş için önemli bir unsur olmasının göstergesi ve günahından tövbe eden *baal teşuva*’nın tsadiklere nazaran daha yüce sayılmasının altında da verilen bu önem yatmaktadır.¹⁵⁵ Dünyevi kurtuluş için önem arz ettiği düşünülen tövbe, Maimonides’e göre Yahudilerin sürgününe son verecek önemli etmenlerden biridir.¹⁵⁶ *Teşuvan*’ın bu denli vurgulanması mitsvalarla mukayesesini gündeme getirmiştir. Bunun neticesinde tövbenin mitsvalardan daha üstün bir kulluk vazifesi olduğu belirtilmiştir. Çünkü tövbeyle birlikte mitsvaların daha ulvi bir seviyeye çıkartılacağı, tanrısallığın daha fazla yeryüzüne çekileceği ve bu sayede karanlık âlemin daha fazla tanrısallığa teşvik edileceği düşünülmüştür.¹⁵⁷

Bu noktada kişiyi emirleri icraya yönlendiren saikin ne olduğu tartışılmıştır. Çünkü Yahudi rabbiler “bilgelik olmadığı yerde (Tanrı) korkusu da yoktur; (Tanrı) korkusunun olmadığı yerde bilgelik de yoktur” diye ifade etmişlerdir.¹⁵⁸ Yani Tanrı’dan korkulması emir ve nehiylerin ifa edilmesine ve sonrasında oluşan duyguya bağlanmıştır. Öte yandan “Tanrı korkusunun olmadığı yerde bilgelik yoktur” demek suretiyle de kişinin emirler noktasında yetkinliğe ve şuura kavuşabilmesinin temeli O’ndan korkmasına bağlanmıştır. Habad’ın başta ifade etmeye çalıştığımız vurgusu da buraya işaret etmektedir. Yani tefekkür etmek suretiyle kişide ilk başta bu korkuyu oluşturabilmektir. Hareket kaynakları yukarıdaki ifadeden hareketle Tanrı korkusunun iki türü olduğunu dile getirmiştir. Korkunun temel alınmasını dile getiren ikinci cümle yani “*yir’a tataah*” daha düşük bir korku düzeyini tanımlarken bilgeliliği önceleyen ilk cümle yani “*yir’a ilah*” ise daha yüksek bir düzeyi ortaya koymaktadır. Bu da Habad’ın öğretisi düşünüldüğünde onların öncelikle daha düşük bir korku düzeyiyle hareket

---

¹⁵³ B.T. Avot 4.

¹⁵⁴ B.T. Sanhedrin 97b.

¹⁵⁵ Shneur Zalman, “**Selections From Torah Or and Likkutei Torah: Festivals**”, böl. Chayav Inish: **Purim-3**; Ayrıca Bkz: B.T. Berakhot 34b.

¹⁵⁶ “**Sichos in English**”, böl. **29-Motzaei Shabbos Mikeitz, 8th Night of Chanukah, 5746 (1985)**, erişim 21 Kasım 2021, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2468546/jewish/Sichos-in-English.htm; Zalman, **The Rambam’s Mishneh Torah**, Knowledge-The Laws of Teshuvah 7: 5.

¹⁵⁷ Dov Ber Schneersohn, **Flames: A Chasidic Discourse from Gates of Radiance**, çev. Naftali Loewenthal, Chasidic Heritage Series, Brooklyn, N.Y: Kehot Publication Society, 2004, s. 104-6.

¹⁵⁸ B.T. Avoth 3.

ettiğini, buradan hareketle daha yüksek bir korku ve bilgelik seviyesini hedeflediğini göstermektedir.¹⁵⁹

Amaç, Hasidizm'in temel karakteristiği olan *devekut* inancıdır. Besht'te esrik mistik bir duayla *devekuta* ulaşılırken R. Zalman'da bu, Yahudi ibadetinin genel normatif kalıplarına yönlendirilmiştir. Ancak yapılan eylemin değer kazanması ve karşılık bulması niyete ve yoğunlaşmaya bağlanmıştır. Yani dua öncesi konsantrasyon ve samimi niyet anlamında *kavana* olmaksızın hiçbir ibadetin anlam kazanamayacağı ve hedef olan *devekuta* ulaşamayacağı ifade edilmiştir. İbadetin bir değer kazanamamasının yanında Tanrı'nın rızasından uzak şekilde niyetsiz yapılan bir eylemin dünyaya karanlığı getireceği ve yaratılışın amacına ters bir durumu ortaya çıkaracağı uyarısı yapılmış ve Mitnagdim'in tavrı eleştirilmiştir.¹⁶⁰ Ayrıca mitsvayı ruhsal coşku ve bağlılıkla yerine getiren bir kimsenin onu hatalı yapsa bile Tanrı tarafından kabul edileceği, Tora'yı düzgün bir şekilde okumasa bile tutku ve şevkinden dolayı Tora'nın bătınına vâkıf olabilmesinin hatalı görülmediği dile getirilmiştir.¹⁶¹ Tüm bunlar hem dua öncesinde yapılan yoğunlaşmaya hem de niyetsiz ibadetin beyhudeliğine dikkat çekmekte ve samimi bir niyetle yapıldığında dua, Tora-Talmud çalışması ve emirlerin gözetilmesinin *devekuta* yol açan bir yol olduğunu göstermektedir.

Habad, hasidik geleneğin duayı öncelemesine karşılık Tora'yı vurgulayarak nispeten bir denge kurmaya çalışmıştır. Hem tefekküre dalan dua tarzında hem de bir metin olarak okuma ve emirleri ifa etme hususunda Tora'nın üzerinde durması onu diğer hasidik geleneklerden ayırmış ve Mitnagdim ile nispi bir uzlaşmaya götürmüştür. Özetle R. Zalman'a göre tefekkür kişiyi Tanrı'yı sevmeye ve korkmaya emrine bu da kişiyi eylemlere yönlendirmektedir. Bu da sevmenin veya emirlere yönlendirmenin bir başka vechesi olan din kardeşini sevmeye emrini yerine getirmede kişiye yardımcı olmaktadır.

---

¹⁵⁹ Zalman, "Tanya", *Likutei Amarim*-43.

¹⁶⁰ Menachem Mendel Schneerson, *Likkutei Sichos in English*-9, çev. Eliyahu Touger, Brooklyn, N.Y.: Vaad Lhafotzas Sichos, 1997, s. 66-68; Zalman, "Tanya", *Likutei Amarim*-4-5; Ayrıca Bkz: Etkes, *Rabbi Shneur Zalman of Liady*, s. 101, 125.

¹⁶¹ Kurt, *Fundamentalist Yahudiler*, s. 212-14.

2.2. Yahudi'nin Din Kardeşine Karşı Vazifesi: Ahava Israel

Öğretisi

Habad, mistik kaynaklardan hareketle Tanrı, Tora ve İsrail topluluğunun bir olduğu düşüncesine¹⁶² vurgu yapmıştır. İlahi nüveye sahip olduğu iddia edilen Yahudiler, diğer insanlardan ontolojik boyutta farklı kabul edilmiş ve bu farklılık Tanrı'nın yeryüzündeki ilahi kelamı olan Tora vasıtasıyla kutsalla irtibat kurmalarına imkân tanımıştır. Tanrı, Tora ve İsrail topluluğunun hepsinin aynı özde birleşmesi dolaylı olarak Tanrı'nın sevilmesi veya sevilmemesi durumunu gündeme getirmektedir. Bu da din kardeşine yönelik sevgisi olmayanın Tanrı veya Tora sevgisinin de söz konusu olamayacağını ima etmektedir. Bir Yahudi'nin amacı Tanrı sevgisine ulaşmak olduğundan bunun mümkün yollarından biri olan Yahudi din kardeşinin sevilmesi hedef olarak belirlenmiştir.¹⁶³

Tora, “öç almayacaksın. Halkından birine kin beslemeyeceksin. Komşunu kendin gibi seveceksin. Rab benim”¹⁶⁴ ve “Tanrı'nız Rabbi bütün yüreğinizle, bütün canınızla, bütün gücünüzle seveceksiniz”¹⁶⁵ der. R. Hillel'in tüm Tora'yı kendisine öğretmesini isteyen birine yapılmasını istemediğin bir şeyi başkasına yapma, bu Tora'nın tamamıdır, geri sana kalanı ise yorumdur şeklinde cevap verdiği rivayet edilmiştir.¹⁶⁶ Benzer şekilde R. Akiva'nın, “kardeşini kendin gibi sev” emrinin Tora'nın büyük bir prensibi olduğu vurgusuna rağmen öğrencilerinin bu nitelikten yoksun oldukları ve birbirlerine saygı duymadıkları belirtilmiştir.¹⁶⁷

Yahudi kardeşliğini veya birliğini ifade edebilmek için çeşitli örnekler verilmektedir. Bunlardan biri Tora harfleri ile Yahudi ruhları arasındaki ilişkidir. Tora'nın 600 bin¹⁶⁸ harf içerdiğinden hareketle her bir harfin bir ruhla ilişkilendirilmesi ve nasıl ki bir harfin eksikliği tüm Tora'yı kusurlu hâle getirirse bir

¹⁶² Bkz: The Zohar, Emor 93b; Va-Yiqra 21a.

¹⁶³ Dubov, **To Love a Fellow Jew**, s. 13-15.

¹⁶⁴ Levililer 19:18

¹⁶⁵ Tesniye 6:5

¹⁶⁶ B.T. Shabbat 31a.

¹⁶⁷ Dubov, s. 41-42.

¹⁶⁸ 600 bin rakamına Çıkış 12:37'de “İsrailliler kadın ve çocukların dışında altı yüz bin kadar erkekle yaya olarak Ramses'ten Sukkot'a doğru yola çıktılar” şeklinde değinilmekte ve bu rakamın Mısır'dan çıkan İsrailli erkeklerin sayısı olduğu vurgulanmaktadır.

ruhun yokluğunun da İsrail toplumunun birliğini, dolayısıyla Tanrı, Tora ve İsrail'in bir bütün olduğu düşüncesini kusurlu hâle getireceği vurgulanmıştır. Bir başka örnekte ise Yahudi toplumu bedenle kıyaslanmaktadır. Buna göre bedenin tüm uzuvları belli görevleri yerine getirmektedir. İcra ettikleri bu görevler her ne kadar birbirlerinden ayrı olsa da sağlıklı bir bünye için her biri diğerine destek olmaktadır. Seviye farklılıklarına rağmen kaynağı itibarıyla her biri eşit kabul edilmektedir. Örnekteki gibi özdeki bu ortaklık birbirlerine destek vererek çalışmayı zorunlu hâle getirmiştir. Ayrıca karşılıklı ihtiyaçla uyum içerisinde çalışan vücudun her hangi bir yerindeki azanın hissettiği rahatsızlık nasıl ki tüm vücudu etkisi altına almakta, aynı şekilde tüm İsrail toplumu her bir Yahudi ferdinin çektiği acı ve sıkıntıyı hissetmektedir. Bununla Yahudi toplumunun görünürde ayırık bireylerden oluşmakla beraber aslında kolektif bir yapı ortaya koyması gerektiğine ve bir Yahudi'nin sorumluluğunun diğerini de kapsadığına dikkat çekilmiştir.¹⁶⁹

Kardeşlik ve birlik temalarının bir başka yansıması tüm Yahudilerin Habad hasidi olduğuna yönelik iddiadır. Nitekim son rebbenin yardımcılığını yapmış Hayyim Mordechai Hodakov dünyada kaç Lubaviçli olduğu sorusuna dünyada kaç Yahudi var? şeklinde cevap vermiştir.¹⁷⁰ R. Sandler de benzer bir söylemde bulunarak tüm Yahudilerin Lubaviç hasidi olduğunu söylemiştir. R. Sandler, her bir Yahudi'nin bir Lubaviç mensubu olduğunun altını çizerek hareketin faaliyetlerini ifade etmek için kullanılan İngilizce "outreach" kelimesi yerine "inreach" kelimesinin kullanılması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁷¹ Yani her bir Yahudi doğrudan hareketle ilişkili ve iltisaklı kabul edilmiş dolayısıyla yapılan faaliyetler dışarıdan ziyade içeriye yönelik bir eylem olarak görülmüştür. Bu bağ "Yahudiler olarak hepimiz biriz ve tek bir ruhsal bedeniz" ve "rebbe beyindir ve beyin vücudun herhangi bir yerinde meydana gelen her duyguyu hissetmektedir. O, Yahudi halkının ruhsal enerjisini veren kalp atışıdır..." şeklinde açıklanmıştır. Her bir Yahudi'nin rebbenin ruhuyla bağlantılı olduğunu dile getiren bu görüşe göre ilişkinin herhangi bir Yahudi tarafından reddi doğrudan kendi varlığını ve

¹⁶⁹ Bkz: Zalman, "Tanya", **Likutei Amarim-32; 37**; Nissan Dovid Dubov, **To Love a Fellow Jew**, s. 19-24.

¹⁷⁰ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 161.

¹⁷¹ Elise Berman, "Voices of Outreach: The Construction of Identity and Maintenance of Social Ties Among Chabad-Lubavitch Emissaries", **Journal for the Scientific Study of Religion** 48, sy 1, Mart 2009, s. 80.

Yahudiliğini inkârla eşdeğer kabul edilmiştir.¹⁷² Bunun, devamında şöyle bir ayrımı getirdiği söylenebilir: Fiili olarak Habad hasidi olanlar ve bunun idrakinde olmayıp potansiyel olarak Habad hasidi olmayı bekleyenler.

Bu örneklerden hareketle ruh birlikteliğinden dolayı her bir Yahudi ferdine ulaşmak ve kendisindeki bu cevherin idrakine varmasında ona yardımcı olmak bir Yahudi'nin temel vazifelerinden biridir. Tüm bu açıklamalar, ahava Israel'in hasidik hayat tarzının temeli, dünyaya ilahi ışığı çeken emirlerin hülasesi ve bu fiziki dünyanın ardındaki hakikate erişebilmenin anahtarı olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁷³

“Sevme” emri Tora'nın temelindeki düşünce kabul edilmekle beraber insanın egosuyla mücadele ettiği süreçte ciddi bir meydan okumadır. R. Zalman, bu buyruğa dikkat çekerek duaya geçmeden önce böyle bir niyete sahip olmanın duanın kabulünde veya Tanrı sevgisinin elde edilmesinde başlangıç olduğunu vurgulamıştır.¹⁷⁴ Hatta bu emrin üzerinde o kadar durulmuştur ki kişinin diğerini hor ve hakir görmesi, kendi benliğine yönelik kibir duygusunun oluşması, putperest bir düşünce görülmüştür.¹⁷⁵ Burada birebir karşılıklı tanıma ve onun üzerinden çatışılan bir durumun söz konusu edilmediğine dikkat etmek gerekmektedir. Herhangi birinin Tanrı katındaki değerinin kişi tarafından bilinemeyeceği aşikâr iken¹⁷⁶ egosunun ağır basmasından kaynaklı sebepsiz bir nefret ortaya çıkacaktır. Diğerinin sevincine üzülecek, üzüntüsüne ise sevinecek olan bu kişi onun hiçbir duygusunu paylaşamayacaktır.

Tahammülsüzlükten veya diğerinin varlığından rahatsız olma, onu kendisine rakip görme, kendini diğerinden azade kılma, benmerkezci şekilde diğerine yaklaşma, birlik ve beraberliği bozacaktır. Nitekim sürgünün birlik ve beraberliği bozan bu sebepsiz nefret yüzünden olduğu rivayet edilmiştir. Bu anlayışa göre tövbe ve ıslah faaliyetleri gerçekleştiği için ilk mabet ve sürgün kısa sürmüş; kin ve nefret tohumları

---

¹⁷² Fishkoff, **The Rebbe's Army**, s. 76; Ravitzky, **The Contemporary Lubavitch Hasidic Movement**, s. 310-11.

¹⁷³ Tanya'nın 32. Bölümü doğrudan bu konuya hasredilmiştir. Onun ilk baskılarında 32. Bölümün olmadığı, İbranice “**lev**” (kalp) kelimesinin sayısal değerinin 32 olduğu iddiasından hareketle ahava Israel'in Tanya'nın, dolayısıyla hasidik hayatın kalbi olduğuna inanılmıştır. Dubov, **To Love a Fellow Jew**, s. 28.

¹⁷⁴ Schneerson, “**Hayom Yom**”, böl. **Tamuz 2**.

¹⁷⁵ Zalman, “**Tanya**”, **Likutei Amarim-22**; Menachem Mendel Schneerson, “**Hayom Yom**”, böl. **Tamuz 2**.

¹⁷⁶ Zalman, “**Tanya**”, **Likutei Amarim-32**.

devam ettiği ve şekilcilikten öteye gidilmediği için ikinci mabet yıkılmış ve sürgün hâlâ devam etmiştir. Öte yandan günahların açık ve gizli şekilde işlenmesi sürgünün süresiyle ilişkilendirilmiştir. Buna göre açık şekilde işlenen günahlar sürgünün sonunun tahmin edilmesine, günahların içsel boyuta yani kalplere atfedilmesiyle ise sonun bilinmemesine yol açtığı belirtilmiştir. Sebepsiz nefretten kurtulmak ve sürgünü nihayete erdirmek için Tanrı'nın aşkınlığı, içkinliği ve insanlığın hatta tüm mevcudatın onun huzurunda bir hiç olduğu düşüncesinin idrakiyle alçakgönüllülükle ve neşe içinde rabbe hizmet edilmesi tavsiye edilmiştir. Sebebin ortadan kalkması, sonucun varlığını da değiştirecektir. Yani, sebepsiz nefretin sürgüne yol açması gibi bir bakıma sebepsiz sevginin de birliğe yol açacağına inanılmıştır. Bu hem dünyevi hem de kişisel Mabet'in yeniden inşa edilmesine imkân verecektir.¹⁷⁷

Yeniden inşa döneminde Yahudiler arasındaki bağları tekrardan kuracak olan Yahudi'ye yakışır tavır şu şekilde ifade edilmiştir: Rabbiler 4 tür insan karakterine vurgu yapmış¹⁷⁸ ve gerçek bir hasidin “benimki senin, seninki de senin” şeklinde sloganlaştırılan diğerkâm kişiliğe sahip olduğunu belirtmişlerdir.¹⁷⁹ R. Zalman, görevlerini “dünyayı aydınlatmak” şeklinde tanımlamıştır.¹⁸⁰ R. Shalom Dov Baer de hasidi, bu doğrultuda hareket edip Yahudi kardeşini kendisine tercih eden ve fedakârlıkta bulunup diğerlerinin kurtuluşu için kendi rahatından ve çıkarlarından vazgeçen kişi şeklinde tanımlamıştır. Yani ortada tek bir niyet vardır o da Tanrı'nın rızasına nail olmak ve onun kullarına müşfik davranmaktır. Bir sohbetinde ise hasidi, elindeki ateş vasıtasıyla sokak lambasını aydınlatan kişiye benzeten R. Shalom, onun tüm lambaları aydınlatmakla görevli olduğunu ortaya koyarak hasidin temel görev ve hedefinin diğerlerine mesajı iletme olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca bu kişinin, ateşin kendisine ait olmadığını bildiğini, bundan dolayı bunun bilinciyle nazik ve

---

¹⁷⁷ Shalom Dov Baer Schneersohn, **On Ahavas Yisrael: A Chassidic Discourse**, ed. Uri Kaploun, 2nd ed. Brooklyn, N.Y: Kehot Publication Society, 1996, s. 4; 7-9; 17-18; 76-77.

¹⁷⁸ Talmud bu dört insan karakterini şu şekilde tanımlamıştır: İlki “benimki benim, seninki senin” diyen biridir. Bu sıradan bir kişidir ve bazıları bunun Sodom halkının karakteri olduğunu söylemiştir. “Benimki senin, seninki benim” diyen kimseler eğitimsiz kişiler kabul edilmiştir. “Benimki senin, seninki de senin” diyen kimseler dindar, “benimki benim, seninki de benim” şeklinde yaklaşıma sahip olan insanlar ise kötü insanlar şeklinde belirtilmiştir. B.T. Avoth 5.

¹⁷⁹ Schneersohn, “Sefer HaSichos 5701”, böl. **Shabbos Parshas Vayishlach At the Daytime Seudah**.

¹⁸⁰ Schneersohn, “Sefer HaSichos 5705”, böl. **The First Day of Shavuot At the Seudah**.

şefkatli şekilde hareket ederek diğerlerinin fener olmasına yani bilinçlenmesine ve aydınlanmasına yardımcı olması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁸¹

Yaratılanlar sevimli ve onlar Tora'ya yaklaştırılmalıdır. Birinin diğerine verebileceği en üst şeyin yeni bir hayat olduğundan hareketle “verimli olun ve çoğalın”¹⁸² emri anlam genişlemesine tabi tutulmuş ve Yahudilerin Tora ve emirlere yaklaştırılması manevi anlamda yeni bir hayat şeklinde yorumlanmıştır.¹⁸³ Bu şekilde dışa yönelik tavrı doğru bulmayıp korunaklı bölgelerinde kalmayı tercih eden ultra-Ortodoks gruplar, gerekli desteği vermedikleri için;¹⁸⁴ modern bir hayatı benimseyen, dış dünyanın etkilerine karşı kendilerini açık hâle getiren ve asimilasyon tehdidi karşısında gerekli çabayı göstermeyen Ortodokslar ise bu noktada çok fazla aşırıya kaçtıkları için eleştirilmiştir. Hedef, diğerlerinin görmezden geldiği “terkedilmiş lambaları” aydınlatmak için “tüm engelleri ve sınırları” aşmaktır.¹⁸⁵ Muhatap kitle ise gerek yaşam tarzıyla gerekse seçimleriyle bataklığa saplanmış ve “kayıp nesil” olarak adlandırılan gençliktir.¹⁸⁶

Her gün taze sütün ayağınıza geldiği ve günde iki kez düş alabileceğiniz Brooklyn’de, koşer süt ve ekmek sıkıntısı yoktur, burada kalabilir ve Tanrı’ya hizmet edebilirsiniz. Kulak verin! Şimdiye kadar ruhsal olarak gelişmemiş “harap bir toprak” var. Orada herhangi bir şeyden yoksun olduklarını bile bilmeyen Yahudiler var. Emek vermeden elde ettiğiniz, Tora ve ilahi emirler doğrultusunda yetiştirilmiş olma ayrıcalığına sahipsiniz.¹⁸⁷

Yahudi mirasının varisleri olan yalnız kalmış bu insanlar kendilerine ulaşılmayı diğerlerinin üzerine manen zorunlu hâle getirmiştir.¹⁸⁸ Besht’in bu insanlara karşı özel ilgi duyduğu ve siz “Tanrı’nız Rabbin çocuklarısınız”¹⁸⁹ pasajına atıfla, kişi babayı sevdiğinde çocukları da sever dediği rivayet edilmiştir. Bu sevgi ve ilgi hiç tanımadığı, görmediği, cinsiyet, yaş vb. bir ayrım yapılmaksızın her bir Yahudi’ye karşı tam bir adanmışlık ve fedakârlıkla hareket edilmesi gerektiği şeklinde

---

¹⁸¹ Schneersohn, “Sefer HaSichos 5701”, böl. Shabbos Parshas Korach, Gimmel Tammuz At the Daytime Seudah, Schochet, Chassidic Dimensions, s. 196-97.

¹⁸² Tekvin 9:7

¹⁸³ Dubov, *To Love a Fellow Jew*, s. 61.

¹⁸⁴ Heilman ve Friedman, *The Rebbe*, s. 160.

¹⁸⁵ Heilman ve Friedman, s. 157.

¹⁸⁶ Fishkoff, *The Rebbe’s Army*, s. 224.

¹⁸⁷ Biale vd. Postwar Phoenix, s. 697.

¹⁸⁸ Dubov, *To Love a Fellow Jew*, s. 1-13.

¹⁸⁹ Tesniye 14:1

anlaşılmıştır.¹⁹⁰ Her durumda kardeşine sahip çıkmak bu ilgi ve alakanın bir başka şeklidir. “Çıplak gördüğünüzü giydirin”¹⁹¹ pasajından alıntı yapan 6. rebbe Joseph Isaac, bunu Yahudi emir ve yasaklarından mahrum kalmış kimseye karşı alınacak tavır şeklinde yorumlamış ve kişinin içinde bulunduğu derdiyle hemhal olarak bunun çözümü için her türlü çaba sarf edilmesini “sevin” emrinin gereği görmüştür.¹⁹²

Diğerleriyle iletişimde dikkat edilmesi gereken bazı prensipler belirlenmiştir: Muhatabın, kişiden farkının olmadığından hareketle küçümsenmemesinin gerektiği, gereği gibi yaklaşılsa muhakkak surette muhatapta değişikliğin hâsıl olabileceği, dışarıda kendi durumundan bihaber olan insanların her bir hasid tarafından görülmesinin, duyulmasının ve onlara gidilmesinin elzem olduğu belirtilmiştir. Gidilen yolun yanlışlığı görüldüğü halde kardeşini uyarmamanın, yapılanı görmezden gelmenin hasid için suç teşkil edeceği, uyarmanın ise karşısındakini kırmak veya kınamak amaçlı değil alçakgönüllülükle ve kardeşçe yaklaşmak suretiyle doğru yola erişmesinde yardımcı olma amaçlı olduğu belirtilmiştir.¹⁹³

Kişinin böyle bir vazifeden kaçmasının mümkün olmadığı, her bir Yahudi’nin kişisel yetenekleri ölçüsünde bu misyonla sorumlu olduğu ve Tanrı’nın onları böyle bir görevle vazifelendirmesinin muhatapları için değil kendileri için değer olduğu bilinciyle hareket etmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü her bir Yahudi Tanrı katında kıymetlidir. Birinin, Yahudi kardeşine karşı böyle bir çaba içine girmesi Tanrı’nın ona yönelik ayrıcalığı şeklinde değerlendirilmiştir. Tüm bunlara rağmen muhatapta gerekli dönüşümün sağlanamaması üzerine de çeşitli yorumlar yapılmıştır: Öncelikle olumsuz da olsa tepki varsa, muhatap ile iletişime geçilebildiği kabul edilmiştir. Hiçbir tepki yoksa kişinin kendisinin sevgi, şefkat ve dostluk içerisinde, halisane ve samimi niyetle muhatabının yüreğinde karşılık bulamadığı vurgulanmış, yani sorunun karşıda değil kendisinde olduğu bilinciyle tekrar tekrar girişimde bulunması gerektiği belirtilmiştir.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Schneerson, “Hayom Yom”, böl. Kislev 15; 3 Adar I; Menachem Av 18; 24.

¹⁹¹ İşaya 58:7

¹⁹² Schneersohn, “Likkutei Dibburim- 5-”, böl. 42.

¹⁹³ Bkz: Schneerson, “Hayom Yom”, böl. Iyar 26, 41st day of the omer.

¹⁹⁴ Dubov, *To Love a Fellow Jew*, s. 63-66.

Özetle Yahudi kardeşine karşı “sevin” emrinin yerine getirilmesi için her türlü yolun denenmesi, yılmadan usanmadan tekrar tekrar o kapının aşındırılması, hatta olumsuz cevap alındığında sorunun kişiden kaynaklı olduğunun belirtilmesi ve yeni yöntemler belirlenmek suretiyle muhatapla yeniden irtibat kurulmaya çalışılması Habad-Lubaviç hasidlerine tavsiye edilen temel öğütlerdir.

Ruh birliği kapsamında *ahava Israel* öğretisi iki noktaya odaklanmıştır: İlkinde Yahudi kardeşinde bulunan tanrısal nüveye dikkat çekilmiştir. Bundan kaynaklı ona saygı duyma, sevgi besleme ve kardeşine karşı sorumluluk bilincine sahip olma arzu edilen temel hususları oluşturmuştur. Diğerinde ise kardeşinde bulunanla kendisinde bulunanın aynı nüve olduğuna dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla karşısındakini sevmekle aslında kendini sevmenin ve doğal olarak toplumun tüm kesimlerinin bir olduğunu ortaya koymak bu emrin temel hedefidir. Bu kapsayıcı ve şümüllü tutum insanlar arasında coğrafi uzaklık, laik-dindar gibi manevi farklılık, toplumun avam ve havassı vb. bütün hiyerarşileri, farklılıkları ve Yahudiliği tanımlayan her türlü sıfatı ortadan kaldırmaktadır.¹⁹⁵ Yahudilik anlayışına yönelik bu vurgu, kişinin dünyanın bir başka yerinde olmasının, günahkâr, âlim veya cahil olmasının hiçbir etkisini bırakmaz. Habad literatürü Yahudiler ile yapılan ahdin sürekliliği vurgusuyla yukarıda değinilen tüm ayrım ve farklılıklara itiraz eder. Nitekim gelenek, Yahudi’nin verdiği sözden vazgeçebileceğini, isyan edebileceğini, günahkâr olabileceğini ama bunların hiçbirinin onların Yahudiliklerine hâlel getirmeyeceğini çünkü yapılan ahdin geri dönülemez olduğunu belirtmek suretiyle¹⁹⁶ tüm ayrım ve farklılıkları ortadan kaldıran bu görüşün temel referansını oluşturur.

Yahudilerde olan ilahi nüvenin onlarda içkin olduğu düşünüldüğünde bunun ebedi bir anlaşma olduğu zaten belirgindir. Bu noktada önemli olan tek şey Yahudi’deki ilahi nüveden hareketle herkesin Tanrı önünde eşit olduğuna dikkat kesilmektir. Nitekim R. Mendel, Tora ve emirlerin icrası noktasında dindar-laik gibi bir ayrım yapmaksızın her bir Yahudi’nin eşit oranda sorumlu olduğuna dikkat edilmesi gerektiğinin altını çizerek yukarıdaki görüşe işaret etmiştir: “Neslimize

---

¹⁹⁵ Ravitzky, *The Contemporary Lubavitch Hasidic Movement*, s. 311; Fishkoff, *The Rebbe’s Army*, s. 23.

¹⁹⁶ B.T. Sanhedrin 44a.

mensup her bir Yahudi, kurtuluşun yeşereceği zemini hazırlamanın parçasıdır. Bu nesil sürgünün son, kurtuluşun ilk üyeleridir.”¹⁹⁷ Ancak, bu kaybolmuş ruhların geri gelmesi için tedrici, anlayışlı ve sevecen bir metodun güdülmesi gerektiğini de vurgulamıştır.¹⁹⁸

Bu noktada amaç doğrudan kitleleri birer Lubaviç mensubu yapmak değil Yahudilerde bulunan ilahi potansiyeli açığa çıkarmak ve bu sayede kurtuluşun gelmesine aktif katkı sunmak olarak belirlenmiştir. Asimilasyona karşı açılan bu savaşta hareket, ilgilendiği, temas kurduğu ve geleneklere uygun bir hayat tarzını benimsemesine yardımcı olabildiği her Yahudi’yi kendileriyle temas kurulmadığında sonu hüsrarla bitecek bir sonuçtan kurtarılan kazazede anlamında “önlenmiş olası bir kaza” olarak ifade etmiştir.¹⁹⁹ R. Mendel bir vaazında Yakup’un on iki oğlundan biri olan Dan ve kabilesinden bahsetmiştir. Yolculuklar esnasında onların kafilenin en arkasında geldiklerini ve kabilelerden birinin bir şey kaybetmesi durumunda onların bunu bulacaklarını ve yerine getireceklerini ifade etmiştir.²⁰⁰ Muhtemeldir ki bu örneği vermesinin altında, Habad-Lubaviç ile Dan kabilesinin vazifesi arasında özdeşlik kurma isteği yatmaktadır. Manen Yahudi’nin kaybolmasıyla onun bulunup iade edilmesi gerekliliği Dan kabilesinin şahsında bugün Habad-Lubaviç’in sorumluluğundadır. O gün Dan kabilesi birlikteliği sağlama görevini nasıl icra ettiyse bugün de aynı vazife hareketin ve hasidlerin omuzlarındadır şeklinde bir çıkarım yapmak mümkündür.

Îsar duygusuyla hareket etmek ve karşısındakini en az kendini sevdiği kadar sevmek bu sorumluluğun bir sonucudur ve bunun temel sebebi yukarıda ifade edilen ruh birlikteliğidir.²⁰¹ Bu sorumluluğun yansımaları birçok alanda görülebilir. R. Kazen’le yapılan bir görüşmede harekete ait web sitelerin amacının bu sorumluluk olduğuna dikkat çekilmiş ve dünyanın karanlık içinde bulunduğuna işaret edilerek

---

¹⁹⁷ Biale vd. Hasidic Society, s. 765.

¹⁹⁸ Schochet, **Chassidic Dimensions**, s. 204-5.

¹⁹⁹ Louise Ellen Tallen, “**A Return and a Beginning: Baalot Teshuvah Within Lubavitch Chasidism**” Doktora, University of California, 1997, s. 52.

²⁰⁰ “**Sichos in English**”, böl. 13-Acharon Shel Pesach, 22nd Day of Nissan, 5742 (1982).

²⁰¹ Schneersohn, “**Likkutei Dibburim- 5-**”, böl. 39.

doğru bir Yahudilik mesajının verilmesiyle aydınlığa kavuşulacağı vurgulanmıştır.²⁰² Kfar Habad dergisinin eski editörlerinden R. Halperin ise “bizim nesilde Musa’nın inanç meşalesini aydınlatma sorumluluğu bizim üzerimize düşmüştür” diyerek yine hasidlerin sorumluluklarına dikkat çekmiştir.²⁰³ Nitekim R. Mendel’in 1986’da “her Habad evi Yahudi evi ve her Yahudi evi Habad evi olmaya layık bir yer olacaktır” sözünü de bu merkezi pozisyonun yansıması şeklinde görmek mümkündür.²⁰⁴

Yahudilerin ilahi ruha sahip olmaları, kardeşlerinin ise bunun idrakinde olmaları gerektiği düşüncesi Habad-Lubaviç hasidlerini böyle bir sorumlulukla vazifelendirmiştir. Birbirlerini sevmelerinin yanında diğer Yahudi kardeşleriyle iletişime geçmeyi sağlayan üçüncü bir unsur ise hasidik hareketin kurucusu kabul edilen Israel b. Eliezer’in, Mesihle yaşadığı manevi tecrübede sorduğu soruya verilen cevaptır.

2.3. Besht’in Öğretilerinin Mesihî Misyonu

Hasidizm’de Mesihî unsurun varlığı meselesi ciddi bir tartışma konusudur. Buna rağmen Mesih’in gelişi ve kurtuluşun Besht’in öğretilerinin yayılmasının sonucunda gerçekleşeceğine yönelik bir kabul söz konusudur. Besht’in, kayınbiraderine yazdığı ve ruhunun yükselişinden bahsettiği *Iggeret ha-Kodesh* isimli mektup bu açıdan önemli bir metindir. Hasidizm’in manifestosu kabul edilen bu metin Habad’ın, öğretilerin “dışarıya” yayılması düşüncesine temel teşkil etmektedir. Bu durumun tüm hasidlerce kabul edildiği düşünülmekle beraber hepsinde aynı etkiye sahip olmadığını görmek mümkündür. Diğerlerinden farklı olarak Habad-Lubaviç’in dışarıya daha açık bir toplum yapısı arz etmesi ve kendisini misyonla vazifeli görmesinde bu kabulün etkili olduğu düşünülmektedir. Bu da hasidik hareketin mensuplarına Mesihî bir misyon yüklemiştir.²⁰⁵

---

²⁰² Oren Golan ve Nurit Stadler, “Building the Sacred Community Online: The Dual Use of the Internet by Chabad”, **Media, Culture & Society** 38, 2016, s. 8.

²⁰³ Ravitzky, *The Contemporary Lubavitch Hasidic Movement*, s. 311.

²⁰⁴ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 173.

²⁰⁵ Mektubun çeşitli versiyonlarının olduğuna, metinler arasında bazı farklılıkların açığa çıktığına ve otantikliği meselesinin araştırmacılar arasında tartışıldığına dikkat etmek gerekmektedir. Metnin hepsinden ziyade yukarıda ifade edilen odak nokta üzerinden hareket edileceğinden dolayı yapılan tartışmalar çalışmanın kapsamı dışında değerlendirilmektedir. Mektubun tam metni ve üzerindeki tartışmalar için Bkz: Etkes, **Besht**, s. 79-87; 272-88; Rosman, **Founder of Hasidism**, s. 99-113.

Mektup yaşanan yükseliş tecrübesine değinmekle beraber, biz 1747 yılının Roş ha-Şana'sında manevi coşkunlukla göksel âleme çıkan Besht'in Mesih'e ne zaman gelecek ve İsrail toplumunu kurtaracaksın sorusuna verdiği cevaba odaklanmaktayız. Kısa versiyonunda “Senin pınarın/kaynağın (öğretilerin) (*ma'ayanot*) tüm dünyada açığa çıktığı zaman (*hutsah*)” şeklinde bir cevap bulunmaktadır. Daha geniş versiyonunda ise aşağıdaki şekilde bir cevap yer almaktadır:

Bunu şununla bileceksiniz: Doktrininiz dünya çapında bilindiğinde ve açıklandığında, size öğrettiğim şey kendi kaynaklarınızdan dışarıya taşacak. Benim sana öğrettiklerim ve kavradıklarınla onlar da sizin gibi *yihud* (ilahi benlikle bütünleşme) ve yükselişler yapmaya muktedir olacaklar. Ve o zaman tüm kabuklar (kötülüğün güçleri) yok olacak ve kurtuluş saati gelecektir.²⁰⁶

Verilen bu cevap hasidik hareketin misyonunu en net ortaya koyan ifadeler kabul edilmiştir. Hatta dönemin mevcut hasidik kitlesi için planlanmış bir program olarak bile görülmüştür.²⁰⁷

Bu metin ve ilgili pasaj tüm hasidik çevrelerce muteber kabul edilse de neden aynı oranda karşılık bulmadığı sorusu cevaplanmayı bekleyen bir problem olarak durmaktadır. Çalışma kapsamını aşacağından dolayı bu probleme Habad-Lubaviç sınırları içerisinde odaklanılmaya çalışılmıştır. Bu pasajın hareket açısından baştan beri mi yoksa belirli bir süreden sonra mı önem arz etmeye başladığı sorusu cevaplanması gereken ilk soru gibi gözükmektedir. Naftali Loewenthal, hareket metinlerinde bu pasajdan ilk olarak 5. rebbe zamanında bahsedildiğini, 6. rebbede biraz daha yoğunlaşmakla beraber 7. rebbede doruk noktasına ulaşıldığını dile getirmektedir.²⁰⁸

Hareketin 5. rebbesi, Besht'in bu öğretileri ortaya koymasına rağmen gerekli yayılmanın onun döneminde gerçekleştirilemediğini ifade etmiş, R. Zalman'ın Petersburg'daki hapis hayatından kurtuluşu olan Kislev ayının 19'unun²⁰⁹ öğretilerin

²⁰⁶ Immanuel Etkes, **Besht**, s. 275-76.

²⁰⁷ Loewenthal, **The Manuscript in Chabad: Joining Souls?**, s. 77.

²⁰⁸ Bkz: Naftali Loewenthal, “The Baal Shem Tov's Iggeret Ha-Kodesh and Contemporary HaBaD ‘Outreach’”, **Let the Old Make Way for the New: Studies in the Social and Cultural History of Eastern European Jewry Presented to Immanuel Etkes**, ed. David Assaf ve Ada Rapoport-Albert, c. 1 Jerusalem: The Zalman Shazar Center for Jewish History, 2009.

²⁰⁹ Petersburg'daki hapis hayatının önemi üzerine Bkz: 1.1.2.4. Sözlü Öğreti

yayılması bağlamında tetikleyici görev gördüğünü ve kaynakların yayılmasında önemli bir tarih olduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla rebbe, hareketin yayılmacı politikasının meşruiyetini Besht'in öğretilerine dayandırmış ve hareket tarzının Besht'in öğretilerinin devamı olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca kaynakların yayılmasıyla Mesih'in geleceği düşüncesinin hareketin tarihinde erken dönemlere kadar takip edilebileceğine dikkat çekmiştir.²¹⁰

Besht'in Mesihle manevi tecrübesine değinilen ve odaklandığımız ifadelere temas eden hareketin tarihindeki bir başka önemli olay 6. rebbenin 1929 yılındaki Amerika ziyaretinde yaptığı konuşmadır. Konuşma Ortodoks Yahudiler nezdinde kötülüğün ve küfrün merkezi kabul edilen Amerika'da yapılmıştır. Amerika'daki Yahudilerin Rusya'daki Yahudilerin durumundan haberdar olması ve onlara destek olması noktasında yardım talep eden R. Isaac, Yahudi kimliğinin sürekliliğinde ortak çalışma kültürünün oluşturulması ve Amerikan Yahudilerinin içinde bulunduğu manevi durumun iyileştirilmesi hususunda tavsiyelerini iletmiştir.²¹¹

7. rebbenin liderliğiyle birlikte Besht'in bu mektubuna ve ilgili pasaja vurgu doruk noktasına ulaşmıştır. Liderliği boyunca "kaynakların yayılması" prensibinin temel hareket motivasyonu olduğunu söylemek mümkündür. Gerek selef rebbe Joseph Isaac'in eliyle kurulan kurumlar gerekse son rebbe Mendel Schneerson'ın karizmatik liderliğinde şekillenen Habad-Lubaviç'in yeni dönem misyon stratejilerinin arka planında bunun olduğu görülmektedir.

Hareketin erken dönem tarihinde potansiyele sahip olmasına rağmen bu düşünce ancak 5. rebbe Shalom döneminden itibaren bahsedilmeye ve sonraki liderler vasıtasıyla vurgulanmaya başlanmıştır. Bu düşüncenin vurgulanmasının hareket tarihinde ne gibi etkilere yol açtığı sorusu cevap verilmesi gereken bir başka meseledir. Kaynakların yayılması hareketin dışarıya yönelik bir faaliyet içerisine girilmesi demektir. Doğal olarak ilk akla gelen husus öğretilerin muhatabı yani dışarıda olanların kim olduğu sorusudur?

---

²¹⁰ Menachem Mendel Schneerson, **Proceeding Together: The Earliest Talks of the Lubavitcher Rebbe, Rabbi Menachem M. Schneerson**, çev. Uri Kaploun, Brooklyn, NY: Sichos in English, 1999, 3:147-49.

²¹¹ Loewenthal, The Baal Shem Tov's Iggeret Ha-Kodesh and Contemporary HaBaD 'Outreach', s. 81.

Hasidizm'in erken dönemlerinde her şeye rağmen ezoterik öğretinin belli kesimden öteye gitmediği görülmektedir. Hareketin kurucusu R. Zalman ve halefi R. Dov Baer döneminde ise öğretinin muhatapları olan kişilerle ilgili kademeli bir ilerleyiş görmek mümkündür. Bu dönem muhatapları daha çok batini bilgiye vâkıf olan yüce şahsiyetlerden/ariflerden oluşmuştur. Bu çevrenin dışına çıkma girişimlerinde ezoterik öğretinin muhataplarının kimler olacağı hususu tartışmalara yol açmıştır. Hareketin misyon öğretisini şekillendiren R. Shalom zamanında muhatap kitle daha çok hasidik öğretilerle ilgilenen ve yeşivalarda eğitim gören talebeler olmuştur. Yani erken dönemin aksine muhatap kitle batini bilgilere sahip olmayan ve bu manevi seviyeye erişememiş insanlardır.²¹²

R. Shalom zamanında sadece hasidik öğretilerle ilgilenenler “dışarıda” düşünülürken, R. Isaac döneminde ise Habad'ın Amerika'daki 3. neslinin yani torunlar ve hasid olmayan Ortodoks Yahudilerin bu ifadenin kapsamına girdiğini görmek mümkündür. R. Isaac'ın Amerika'ya yerleşimine kadar gerek yazılı gerekse sözlü ifadeleri, yeşiva öğrencilerine “hasid ateşinde yanmayan” kimseleri de dâhil etmek suretiyle şekle değil, öze önem vermek gerektiğini dile getirmesi, asimilasyona karşı mücadelede ve Mesih'in gelişi sürecinde onlardan ciddi katkılar talep etmesi “dışarıda” olanların kimler olduğu sorusuna cevap bulmada yardımcı olmaktadır. İfade edildiği gibi Amerika'ya göçle birlikte buradaki Yahudilerin ve faaliyetlerinin Mesih'in gelişinde neredeyse temel role sahip bireyler görülmesi, dolayısıyla küfrün değil kutsalın hâkim olması gereken bir merkez olarak kabulü Amerika'ya bakışın değiştiğini göstermektedir. Artık Yahudi kimliğinin açık şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Çünkü sakal, kıyafet ve dışarıdan gözlemlenen diğer unsurlar hasid olarak yaşamının nişanesidir.

Bu anlayışın devamında R. Isaac, “havayı temizleme” şeklinde bir fikir ortaya atmıştır. Kişinin kendini arındırması, sürgünün etkisini üzerinden atması, Tora'yı gereği şekilde çalışması ve emirlerini samimi şekilde yerine getirmesiyle önce kişinin kendisinin düzeleceği, sonrasında dünyanın daha saf, havanın daha temiz bir yer hâline geleceği vurgulanmıştır. Bu şekilde davranmak suretiyle taşın bile, üzerine basanın bir

---

²¹² Loewenthal, The Baal Shem Tov's Iggeret Ha-Kodesh and Contemporary HaBaD 'Outreach', s. 71-73.

Yahudi olduğunu anlayacağına dikkat çekilmiştir.²¹³ Tora'nın sözleriyle meşgul olup onları tekrarlayanlar için taşların bile hüsnü niyetle karşılık vereceği düşüncesinin karşısında bunu yapmayanlar için taşların “aptal, sen kim oluyorsun da benim üstüme basacaksın” diye haykırarak mukabelede bulunacakları belirtilmiştir.²¹⁴ Yani bir Yahudi'nin, hayatının her saniyesini Tanrı'yı düşünerek ve O'nun rızasını gözeterek sürdürmesi kurtuluşun daha da gecikmemesi adına temel hedeftir.

Bu bağlamda ulaşılması gereken ve “dışarıda” kabul edilen kişilerde kapsam genişlemesi yaşanmıştır. Öncelikle kadınlara yönelik yeşivalar kurulmuş sonrasında hasid olmayan Ortodokslara yönelik bir çerçeve çizilmiştir. R. Mendel Schneerson döneminde ise şartların değiştiğinden hareketle mevcuttaki dindar olmayanların da kapsama alınması gerektiği belirtilmiş ve onlara yönelik faaliyet teşvik edilmiştir. R. Zalman'ın, heretikleri ve ateistleri öğretilerin tebliğ edilmemesi gereken kişiler kapsamında değerlendirdiğinin²¹⁵ bilindiği bir durumda R. Mendel'in bu tavrı muhalefetmiş gibi gözükmemektedir. Bu bağlamda R. Mendel, Amerikan Yahudilerini Talmud'da annesinden, babasından ve geleneğinden erken yaşta kaçırılan çocuğu tanımlamak için kullanılan *tinok şenişba*²¹⁶ ile özdeşleştirmiştir. Dindar bir hayat sürmeyen Yahudilerin, bulundukları toplumun veya doğdukları ailenin etkisiyle ya da bilinçli bir süreçten geçmeden bu noktaya vardıklarını vurgulayan R. Mendel, bundan dolayı bu kişilerin R. Zalman'ın yasağı kapsamında değerlendirilmesinin yanlış olduğuna dikkat çekmiştir.²¹⁷ Onların Yahudilikle ilk defa tanışacaklarından hareketle onlara yönelik olumsuz söylemin muhatabı olmamaları için hasidler özellikle uyarılmış ve bu kimselere yönelik kapsayıcı ve kucaklayıcı bir dil benimsenmeye çalışılmıştır.²¹⁸ Yani yapılan şey R. Zalman'ın öğretisinden geri dönüş veya hükmün ilgası değil sadece o hükmün kapsamında sınırlamaya gitmektir. Bundan dolayı R. Mendel Schneerson'ın bu tavrını ona muhalefetmiş gibi görmemek gerekmektedir.

---

²¹³ Loewenthal, s. 79-84.

²¹⁴ Schneerson, “**Hayom Yom**”, böl. 7 Adar I.

²¹⁵ Zalman, “**Tanya**”, **Likutei Amarim**-32.

²¹⁶ Bkz: B.T. Shabbat 68b; Shavuot 5a.

²¹⁷ Loewenthal, The Baal Shem Tov's Iggeret Ha-Kodesh and Contemporary HaBaD 'Outreach', s. 95-96.

²¹⁸ Dubov, **To Love a Fellow Jew**, s. 77-100.

Bir başka kapsam genişlemesinin de misyonun icra edileceği mekân ve yer noktasında yaşandığını söylemek mümkündür. Sinagog, bet midraş vb. kutsal mekân içerisinde yapılan ritüellerin dükkânlara, sokaklara, arabalara taşığı, kısaca sınırların dışına çıkıldığı görülmektedir. Tefilin taktırma, mitsvaların önemine dair broşürler dağıtma, hanuka kutlamalarını kamusal alanda yapma, seder sofralarını geniş kalabalıklarla birlikte kurma vb. faaliyetler bu bağlamda düşünülecek uygulamalardır. Yahudilerin bulunduğu her yerde hizmet etme parolasıyla yola çıkan hareket, Mesih'in gelişi sürecinde Tora ve mitsva vurgusuyla kaynakların yayılması prensibine katkı vermeye çalışmıştır.

R. Mendel'in, seleflerinden farklı bakış açısına sahip olduğu bir başka husus yukarıda zikredilen 19 Kislev kutlamalarıdır. 1950 yılı kutlamaları için gönderdiği telgrafta kaynakların yayılması prensibine değinen R. Mendel, dünyadaki hasidlerin tüm Yahudi kardeşlerine ulaşmalarını tavsiye etmiştir:

Hasidik kardeşlerimizden 19 Kislev'deki toplantıya ve beşinci hanuka ışığına katılmalarını rica ediyorum. Hasidik kardeşliğe mensup olmayan kişileri de dâhil etmek ve Hasidizm'in su kaynaklarının yaygın şekilde yayılmasını organize etmek için çaba gösterilmelidir.²¹⁹

Şimdiye kadar bu tarih R. Zalman'ın hapisten kurtulması bağlamında bir bakıma Hasidizm'in yeni yılı olarak kutlanılmıştır. R. Mendel ile birlikte kutlamanın gerçek sebebi kaynakların dışarıya doğru yayılması bağlamında başlangıç olarak değerlendirilmiştir. Önceki dönemlerde acı ve ızdıraptan hareketle Mesih'in ayak sesleri veya onun gelişinin sancısı şeklinde düşünülen Mesihî gerilim bu dönemle birlikte yerini kaynakların yayılması prensibine bırakmıştır. Tüm bunlar Mesihî beklentinin, misyon öğretisinin ve kaynakların yayılması düşüncesinin R. Mendel liderliği zamanında bazı vurgusal değişikliklerle birlikte ciddi bir ivme kazandığını göstermektedir.²²⁰

---

²¹⁹ “Proceeding Together - The Earliest Talks of the Rebbe After the Passing of the Previous Rebbe in 1950”, böl. 3-A Request for Yud-Tes Kislev, erişim 22 Ocak 2022, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/96080/jewish/Proceeding-Together.htm.

²²⁰ Bkz: Loewenthal, The Baal Shem Tov's Iggeret Ha-Kodesh and Contemporary HaBaD 'Outreach', s. 91-93.

2.4. Habad-Lubaviç'e Yöneltilen Eleştiriler

2.4.1. Dini Eylemleri

R. Mendel Schneerson'ın 60'lı yılların sonunda başlattığı kampanya, harekete büyük bir ivme kazandırmanın yanında tenkitleri de beraberinde getirmiştir. En belirgin şekilde tefilin ve hanuka menorası gibi iki dini obje üzerinden tezahür eden bu eleştiriler Ortodoks ve Reformist olmak üzere iki farklı kesimden gelmiştir.

Tanrı ve Yahudiler arasındaki bağın işareti kabul edilen tefilin,²²¹ aynı zamanda karşı tarafa korku salacak bir objedir.²²² R. Mendel “Dünyanın bütün ulusları, Tanrı'nın adının sizin üzerinizde olduğunu görecekler ve senden korkacaklar”²²³ pasajından hareketle tefilin takmanın bütün Yahudileri koruyucu bir eylem olduğunu vurgulamış,²²⁴ hatta 1967'deki Arap-İsrail savaşındaki bazı Yahudilere manevi bir koruyucu olarak tefilin takmalarını teşvik etmiştir.²²⁵ R. Mendel bir kez bile tefilin takan kimsenin farklı bir Yahudi bilincine sahip olacağına inanmıştır. Çünkü “Bir emir başka bir emri getirecek”²²⁶ ve diğerleri için başlangıç görülecektir.²²⁷ Bu başlangıçtan dolayı en fazla teşvik edilen ritüelin tefilin olduğunu söylemek mümkündür. Habad-Lubaviç'in internet sayfasında görüleceği üzere yolda, denizde, uçakta vb. birçok yerde tefilin takılmıştır.²²⁸ R. Mendel tefilin takmayı, kişi için başlangıç, onu gören kimse için ise ondan etkilenebilecek potansiyele sahip bir ritüel olarak görmüştür. Nitekim batı duvarında tefilin takan bir kimseyi gören dünyanın bir başka yerindeki Yahudi'nin onunla aynı duyguları paylaşacağını ve kendisinde onu yapmak için arzusunun oluşacağını umut etmiştir.²²⁹

---

²²¹ Bkz: Çıkış 13:9

²²² Bkz: B.T. Berakot 6a.

²²³ Tesniye 28:10

²²⁴ Yossy Goldman, “**Spiritual Security**”, erişim 25 Kasım 2019, <https://www.chabad.org/article.asp?aid=312368>.

²²⁵ **The Six-Day War and Tefillin**, erişim 25 Kasım 2019, https://www.chabad.org/multimedia/media_cdo/aid/397220/jewish/The-Six-Day-War-and-Tefillin.htm.

²²⁶ B.T. Avot 4.

²²⁷ Mintz, **Hasidic People**, s. 46.

²²⁸ Bkz: Mordechai Lightstone, “**32 Amazing Tefillin Moments That Will Fill You With Jewish Pride**”, erişim 25 Kasım 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3688370/jewish/32-Amazing-Tefillin-Moments-That-Will-Fill-You-With-Jewish-Pride.htm.

²²⁹ Benzion Rader, “**Why Tefillin?**”, erişim 25 Kasım 2019, <https://www.chabad.org/article.asp?aid=274108>.

Talmud, mitsvaların dikkat ve huşu gerektiren eylemler olduğundan bahsetmiştir.²³⁰ Şulhan Aruh ise tefilin takmak için fiziksel temizliğin gerekli olduğunu, kişinin belirli engelleri varsa muaf tutulabileceğini belirtmiştir. Tefilin takma ile ilgili kurallar karşısında biraz esnek davranan hareket, 13 yaşına girdikten sonra tefilin takılması gerektiği kuralına ise sıkı sıkıya bağlı kalmıştır.²³¹ Yukarıda ifade ettiğimiz üzere tefilin takmak kutsallığının yanında kişiler için başlangıç kabul edilmiştir. Yaş şartına bu denli riayet ise Tanrı ve temizlik konusunda bilince sahip olma ve ona saygı göstermenin zorunluluğu olarak görülmüştür.²³²

Habad-Lubaviç örneğinde fiziksel temizliğin ve bu ritüeli icra etmek için gerekli olan huşu ve yoğunlaşmanın sokak ortasında veya farklı yerlerde ne kadar gerçekleşeceği meselesi bir sorundur. Çünkü her yerde ve herkese tefilin giydirmek bu mitsvanın kutsallığının ihlali şeklinde değerlendirilmiş ve yapılan herhangi bir faaliyetin diğer tefilini veya kutsal bir eylemi iptal edeceği düşünülmüştür.²³³ Menahem Friedman da benzer bir düşünceyle Habad-Lubaviç'in Yahudi kimliğine yabancılaşmış kimselerde bu farkındalığı ve bilinci oluşturmak için kutsalın kamu önünde ihlal edilmesine yönelik risk aldığını iddia etmiştir.²³⁴

Habad-Lubaviç'in, kutsala tekabül eden meselelerde bütüncül yaklaşım benimsediği ve kişilere ulaşabilmek için kutsalın ihlali gibi bir duruma razı olmadığı ifade edilmiş, R. Mendel'in bir temsilciyi uyarması buna örnek gösterilmiştir. Karşısındaki kişiye ilgili emri icra ettirmeyi kendine hedef belirlemiş bir temsilcinin sonuç bazlı yaklaşımı eleştirilmiş ve görünürde kişinin Yahudiliğe yaklaşmış olabileceği ancak hakikatte uzaklaştığı vurgulanmıştır. Çıkan bir yangına suya benzer olan benzinle müdahale etmenin getireceği yıkım örnek gösterilerek uygun yol ve yöntemlerle ancak doğru neticeler alınabileceğinin ve bu şekilde yapılan bir eylemin

---

²³⁰ Bkz: B.T. Shabbat 118b.

²³¹ Bkz: Shneur Zalman, "Shulchan Aruch Harav - The Alter Rebbe's Shulchan Aruch - Code of Jewish Law", böl. Time for Wearing Tefillin 37:2-3-Who is Obligated to Wear Tefillin and Who is Not 38:1, erişim 15 Şubat 2022, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3127874/jewish/Shulchan-Aruch-Harav.htm.

²³² Yehuda Shurpin, "Why Don't Women Wear Tefillin?", erişim 25 Kasım 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2475996/jewish/Why-Dont-Women-Wear-Tefillin.htm.

²³³ Fishkoff, *The Rebbe's Army*, s. 49.

²³⁴ Friedman, *Habad as Messianic Fundamentalism*, s. 350.

hayırla neticelenmeyeceğinin altı çizilmiştir. Nitekim Tora'yı onlara değil, "onları Tora'ya yaklaştıran"²³⁵ pasajındaki rabbani geleneğe sadakat gösterilerek bireyin emirleri yerine getirmesi için herhangi bir yumuşama, lakaytlık veya taviz şiddetli şekilde men edilmiştir.²³⁶

Tanya'nın radyo aracılığıyla haftalık sohbetler şeklinde kitlelerle buluşturulması, kutsalın ihlali düşünülen bir başka husustur. Ocak 1960'tan itibaren yirmi yıl boyunca devam edecek bir radyo programı sunulmaya başlanmıştır. R. Joseph Wineberg tarafından sunulan ve R. Mendel tarafından desteklenen programda haftalık Tanya dersleri yapılmıştır. Satmar hasidleri ise radyonun böyle kutsal şeyler için kullanılması fikrini sapkınlık kabul etmişlerdir.²³⁷ Radyonun bir araç, mesajın ise daha önemli olduğunu vurgulayan R. Mendel "bizi Tanrı'dan ayıran fiziksel ya da manevi bir şey yok. Ayıran şey sadece günahdır"²³⁸ pasajına atıfta bulunarak mesajın tanrısal bir mesaj ve kutsal amaçlar dairesinde olması durumunda tuşa basılması gerektiğini dile getirmiş, her türlü eleştiri ve itiraza karşı çıkmıştır.²³⁹

Ritüeller ve dini kurallar üzerinden Habad-Lubaviç'e yönlendirilen ikinci eleştiri maneviyatı ve kurtuluşu simgeleyen hanuka menorasının kamusal alanda aydınlatılmasıdır. Rebbenin teşvikleriyle başlayan ve yaygınlaşmasıyla kamuoyunun dikkatini çeken hanuka menora aydınlatmaları Amerika'da hukuki bir hak arayışına dönüşmüştür. 1982'de Pensilvanya eyaletindeki Allegheny County'de, 1986'da Kaliforniya'daki eğlence dünyasının meşhurlarının yaşadığı Beverly Hills'de ve daha değişik birçok yerde görülmeye başlayan menoralar bir dizi davaya sebep olmuştur. Bu davalar, dini uygulamaların kişisel alanda kalması gerektiği düşüncesiyle Reformist kanat tarafından açılmıştır. Temeldeki iddia hareketin bu kampanyasının anayasanın dini gruplara tanıdığı sınırları ihlal ettiğidir.²⁴⁰

---

²³⁵ B.T. Avoth 1.

²³⁶ Dubov, **To Love a Fellow Jew**, s. 68-69.

²³⁷ Ravitzky, *The Contemporary Lubavitch Hasidic Movement*, s. 307.

²³⁸ Zalman, "**Tanya**", **Igeret HaKodesh-4**.

²³⁹ "**One Jewish Website, 37 Million Visitors-Chabad.Org's Impact**", erişim 02 Eylül 2019, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2439248/jewish/One-Jewish-Website-37-Million-Visitors.htm.

²⁴⁰ Fishkoff, **The Rebbe's Army**, s. 289.

Azınlık bir topluluk olan Yahudilerin bu denli göz önünde bulunmasıyla kendilerine yönelik pejoratif eylemlere maruz kalabileceği korkusu bunun ardındaki sebep olabilir. Nitekim herhangi bir dini azınlığın haklarını korumanın en iyi yolunun devlet mülkiyetinde hiçbir dini objenin veya simgenin bulunmamasını sağlamak olduğunu dile getiren *Anti-Defamation League*’in (ADL) hukuk işleri sorumlusu Steve Freeman’ın²⁴¹ ve azınlık haklarını korumanın bu tarz dini objelerin yasaklanmasıyla ancak mümkün olacağını dile getiren *American Jewish Committee* (AJC) üyesi Carol Plotkin’in²⁴² sözleri kendilerine yönelik oluşabilecek olumsuz eylemlerden çekindiklerinin bir itirafıdır.

Hanuka menoralarının Noel ağacı ve Hristiyan simgelerinin yanında sergilenmesi, çizilen sınırların ihlali şeklinde değerlendirilmiş, *Union for Reform Judaism* (URJ) üyesi Marla Feldman da buna temas ederek Noel ağacının yanına yerleştirilen bir hanuka menorasının ikisi arasında ilişki olduğu gibi yanlış bir anlamayı ortaya çıkartabileceğinden mahzurlu olduğunu söylemiştir.²⁴³ Öte yandan bazı Hristiyan aktivistlerin İsa’nın doğumunu simgeleyen ikonları kamusal alana sokmak için çeşitli girişimlerinde de menoranın sergilenmesi meşru gerekçe olarak kullanılmıştır.²⁴⁴

Hareketin önde gelenleri meseleye saygı ve hoşgörü çerçevesinde yaklaşmış ve Noel gösterilerine ses çıkarmayan Yahudi örgütlerini samimi olmamakla suçlamıştır.²⁴⁵ Ayrıca R. Mendel, menora ışıklarının tüm insanlara aydınlık yarınlar için ilham verdiğini, demokrasi, özgürlük ve dini çoğulculuğun simgesi olduğunu ve azınlık olan bir topluluğa Yahudi olduklarını hissettirdiğini ifade etmiştir. Menora

---

²⁴¹ “**Menorah Lighting in Public: a Divisive Constitutional Issue**”, Jewish Telegraphic Agency (blog), 1988, <https://www.jta.org/1988/12/08/archive/menorah-lighting-in-public-a-divisive-constitutional-issue>.

²⁴² Mathis Chazanov, “**Lawsuit Seeks Removal of Hanukkah Menorah**”, Los Angeles Times, 12 Aralık 1990, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1990-12-12-me-5839-story.html>.

²⁴³ “**Spreading like Wildfire, but Public Menorah Lightings still Controversial**”, CrownHeights.info - Chabad News, Crown Heights News, Lubavitch News, erişim 26 Kasım 2019, <http://crownheights.info/shlichus/3908/spreading-like-wildfire-but-public-menorah-lightings-still-controversial/>.

²⁴⁴ Nathaniel Popper, “**Hanukkah Menorahs Light Path for Nativity Displays**”, The Forward, erişim 26 Kasım 2019, <https://forward.com/news/1790/hanukkah-menorahs-light-path-for-nativity-displays/>.

²⁴⁵ Chazanov, “**Lawsuit Seeks Removal of Hanukkah Menorah**”.

yakılması törenine ABD Başkanı Jimmy Carter'ın şahsen katılmasını delil gösteren R. Mendel bunun yasallığını konuşmaya gerek olmadığını dile getirmiştir.²⁴⁶

Tüm bu süreç Habad-Lubaviç'in Reform ve Muhafazakâr kanat dâhil birçok Yahudi örgütüyle karşı karşıya gelmesine ve hukuk zemininde mücadele etmesine sebep olmuştur. Nitekim *American Civil Liberties Union (ACLU)*, 1986 yılında Pittsburgh'ta kurulan menorayı ve İsa'nın doğumunu simgeleyen ikonografileri dava etmiştir.²⁴⁷ 1988 yılında ise AJC, "*The Year of the Menorah*" ismiyle 28 sayfalık rapor hazırlayarak kampanyayı ve dava sürecini eleştirmiştir. Kongre üyesi Marc Stern raporda, daha önce ifade ettiğimiz çekinceyi de dile getirerek kampanyanın Yahudi çıkarlarını baltaladığını, toplumun çeşitli kesimlerinde gerginliklere sebep olduğunu ve Hristiyan ikonlarının sergilenmesinde onlara öncülük yaptığını ifade etmiştir. Ayrıca anayasal sınırların Yahudi topluluğu için temel öneme sahip olduğu, bu noktada uzlaşma olmadığı şeklindeki düşüncenin sıkıntılara sebep olacağı dile getirilmiştir. Ancak Noel törenlerinde Hristiyanlığa ait dini objelerle karşılaşan Yahudi çocukların kampanya sayesinde bir nebze olsun maruz kaldıkları bu durumun dengelenmiş olacağı da itiraf edilmiştir.²⁴⁸

Bir dizi dava sürecinden sonra 1989 yılında hâkimlerin ekseriyeti İsa ikonografilerinin dini sembol olduğunu bundan dolayı devletin kuruluş ilkelerinin ihlali anlamına geleceğini ifade etmiştir. Noel ağacının seküler bir sembol olması gibi menoranın da -içinde dini bir boyut olmakla beraber- yakılması için kendisine tahsis edilen özel fiziksel ortamı göz önüne alındığında seküler bir bayramın sembolü olduğuna karar verilmiş ve kaldırılması yönündeki talepler reddedilmiştir.²⁴⁹ Habad-Lubaviç menora davasını kazanmış ve onların bulunduğu yerde sergilenme hakkını elde etmiştir. Ancak bu karar harekete yönelik tenkitleri sonlandırmamıştır. Yahudi

---

²⁴⁶ Posner, "**40 Years Later: How the Chanukah Menorah Made Its Way to the Public Sphere - Through the years and the courts, a small spark in Philadelphia now lights up the world - Chabad-Lubavitch News**", https://www.chabad.org/news/article_cdo/aid/2778619/jewish/40-Years-Later-How-the-Chanukah-Menorah-Made-Its-Way-to-the-Public-Sphere.

²⁴⁷ "**County of Allegheny v. ACLU, 492 U.S. 573 (1989)**", Justia Law, erişim 26 Kasım 2019, <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/492/573/>.

²⁴⁸ David Anderson, "**American Jewish Congress Decries Menorah Displays**", Sun-Sentinel.com, erişim 26 Kasım 2019, <https://www.sun-sentinel.com/news/fl-xpm-1987-06-19-8702230135-story.html>.

²⁴⁹ "**County of Allegheny v. ACLU, 492 U.S. 573 (1989)**".

örgütleri bu sefer de dini sembol olan menoranın laikleşmesine ses çıkarmayan Habad-Lubaviç'i eleştiri yağmuruna tutmuştur.²⁵⁰

Özetle Habad-Lubaviç'in yaptığı kampanya ve icraatların dışarıya yönelik bir odağa sahip olduğunu ve kamuoyu önünde paylaştığı uygulamaların Ortodokslar kadar Reformistleri de rahatsız ettiğini görmek mümkündür. Her iki taraf belirli ihlallerin olduğu hususunda müttefiklerdir. Ortodokslar dini bir perspektiften meseleye yaklaşp gözetilmesi gereken kuralların icra edilmediği ve kutsalın ihlal edildiği endişesini dile getirmiştir. Reformistler ise anayasal sınırların ihlal edildiği endişesiyle meseleye yaklaşmış ve bunun azınlık bir topluluk olan Yahudileri toplum nezdinde hedef hâline getireceğine ve onlara yönelik olumsuz bakış açısının oluşmasına sebep olacağına dikkati çekmiştir.

Görüldüğü üzere Yahudi toplumunun hem dindarları hem de reform yanlıları Habad-Lubaviç'in faaliyetlerinden hoşnutsuzluklarını beyan etmiştir. Ancak bu eleştirileri ve uyarıları yapanların aynı zamanda hareketin etkinliklerini destekledikleri iddiasında bulunulmuştur. İddia sahibi Prof. Jack Wertheimer'in bu savı iki durumun aynı anda olması gibi çok açık bir çelişkiyi içerisinde barındırmaktadır. Odağına Yahudi Ortodoks "outreach" (dışa açılma) faaliyetlerini alan Prof. Wertheimer, gerek tüm dünyada örgütlü temsilcileriyle gerekse yürütülen eğitim programlarıyla Habad-Lubaviç'in Yahudi dünyasında büyük bir boşluğu doldurduğunu ve bunun hareketin desteklenmesine yol açan önemli bir unsur olduğunu iddia etmektedir. Ona göre Yahudi dünyasında fiilen bu faaliyetlerle ilgilenenlerin sayısının tahminen 5000-7000 civarında olduğu bir durumda Habad-Lubaviç'in yaklaşık 5000 kişilik temsilciler ağına sahip olması ve uluslararası Yahudi eğitim programlarının önemli tedarikçilerinden biri olarak yürütücülüğü üstlenmesi dikkat edilmesi gereken iki husustur. Temsilcilerin önemli kısmının çeşitli yerlerde hareketin birer vekili ve geri kalanının dini emir ve ritüellerin icrasından eğitim faaliyetlerinin sürdürülmesine kadar bir dizi faaliyette yardımcı olan destek ve teknik ekip olduğunu ifade eden Prof. Wertheimer, *Jewish Learning Institute* (JLI) eliyle yürütülen ve dünyanın neresine gidilirse gidilsin aynı müfredatın ve dersin işlendiği, bireylerin çocukluklarından

---

²⁵⁰ Fishkoff, *The Rebbe's Army*, s. 290-94.

yetişkinliklerine kadar hiç ara vermeksizin devam ettiği eğitim sistemindeki önemli bir boşluğun yine hareket tarafından doldurulduğunu belirtmiştir.²⁵¹

Habad-Lubaviç'in doldurduğu boşluğu ve bu geniş ağı ortaya koyan bir başka şahsiyet David Berger isimli Amerikalı Yahudi yazardır. O, dünyadaki bu eğitim sisteminin veya ritüeller icra eden sinagog hahamlarının çoğunluğunun Habad-Lubaviç hasidi olduğunu iddia etmiştir.²⁵² Azalan cemaat sayısı ve ihtiyaçların karşılanamamasının bu durumu ortaya çıkartan önemli bir etken olduğu düşünülmüştür. Bu problemin üstesinden gelmek için kontrolün Habad-Lubaviç rabbilerine bırakılmasının ilk akla gelen teklif olduğu belirtilmiştir. Çünkü nerede bir Yahudi varsa hareket mensuplarının orada olacağı kabul edilmiş ve faaliyetlerin onlar eliyle sürdürülmesi istenmiştir.²⁵³ Habad-Lubaviç'in mensuplarına olan bu bağımlılığı açık ve mevcut bir tehlike gören Berger,²⁵⁴ okullar, sinagoglar ve her türlü programıyla bütün bir Yahudi topluluğunun tehdit altında olduğunu ileri sürmüştür.²⁵⁵

Görüntüde Yahudi dünyasının giderek bu Habad-Lubaviç kitlesine ve onların faaliyetlerine muhtaç hâle geliyor olmasının altında yatan bir başka gerçeği Muhafazakâr Yahudilik Birleşik Sinagogu eski başkan yardımcısı R. Jerome Epstein, şu ifadelerinde dile getirmiştir. Ona göre “kendi faaliyetlerine maddi-manevi destek sağlayabilmenin yolu Habad-Lubaviç hareketinin başarısıyla paraleldir.”²⁵⁶ Bu ve bunun gibi yukarıdaki birçok husus Yahudi dünyasının giderek artan şekilde Yahudi kimliklerinin sürekliliğini sağlayabilmek için Sue Fishkoff'un “Rebbe'nin Ordusu” olarak ifade ettiği bu Habad-Lubaviç kitlesine diğer Yahudi grupların neden destek verdiği iddiasını anlamada önemli tespitler sunmaktadır.

---

²⁵¹ Jack Wertheimer, “**The Outreach Revolution**”, Commentary, 2013, <https://www.commentarymagazine.com/articles/the-outreach-revolution/>.

²⁵² David Berger, **The Rebbe, the Messiah, and the Scandal of Orthodox Indifference: With a New Introduction**, London, United States: The Littman Library of Jewish Civilization, 2008, s. 117-18.

²⁵³ Zev Eleff, “The Orthodox Rabbinate and Its Chabad Revolution”, **Looking Forward: Jewish Leadership & The Future of American Jewry**, ed. Ira Bedzow ve Mark Goldfeder, ACSV Publications, 2015, s. 39.

²⁵⁴ Jack Wertheimer, “**Why the Lubavitch Movement Thrives in the Absence of a Living Rebbe**”, Jewish Action, Haziran 2014, <https://jewishaction.com/jewish-world/lubavitch-movement-thrives-absence-living-rebbe/>.

²⁵⁵ Abraham Socher, “**The Chabad Paradox**”, Jewish Review of Books, Şubat 2013, <https://jewishreviewofbooks.com/articles/233/the-chabad-paradox/>.

²⁵⁶ Fishkoff, **The Rebbe's Army**, s. 126.

Bir grubun diğer bir grubun başarısı için temennide bulunması ilginç bir düşünce tarzıdır. Muhafazakâr Yahudilerin, Yahudi bireyleri ritüellere katılıma teşvik etmeye çalışması bu düşüncenin arka planındaki gerçek gibi durmaktadır. Çünkü katılımının her geçen gün azaldığı bir atmosferde sürekliliği sağlayabilmek için böyle bir teşvikin yapılması gerekmektedir. Bundan dolayı hareketin başarısı diğer grupların ihtiyaçlarının karşılanması ve sürekliliklerinin korunması adına avantaj sağlamaktadır. Tüm bunlar Prof. Wertheimer'in Habad-Lubaviç'i eleştirenlerin aynı zamanda onu destekleyen kimseler olduğu iddiasını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Pek tabii ki diğer grupların kendi sürekliliklerini koruma adına verdikleri düşünülen bu desteğin aynı zamanda kendi mensuplarının Habad-Lubaviç'e dâhil olmaları gibi bir durumla karşı karşıya bırakacağına da dikkat edilmelidir.

Temsilci gönderme fikri ve buna bağlı olarak bu kişilerin faaliyetleri eleştiri konusu yapılan diğer hususlardandır. Yahudileri kurtarma adına dindar olmayan insanların arasına temsilci göndererek onları dönüştürebileceğine yönelik inanç, yeni ve radikal bir düşüncedir²⁵⁷ ve R. Mendel'in bu fikrine hareket içerisinden de temkinle yaklaşmıştır. Çünkü hasidlerin asimile olacaklarına yönelik bir kanaat söz konusudur. Diğer dini gruplar gibi kendilerini tecrit etmemeleri, seküler dünyayla bu kadar içli dışlı ilişki tarzı geliştirmeleri Ortodoks değerlerden ve dini pratiklere dikkatten uzaklaşılacağı endişesine sebep olmuştur.²⁵⁸

Misyon düşüncesi vurgulanmakla beraber temsilcilerin, faaliyetlerini sürdürebilmek için finansal konulara bağlı olması, bunun neticesinde geliştirdikleri yaklaşım tarzı tenkit edilen bir başka husustur. Temsilcilerin parasal konulara girmesi ve bunu öncelikleri haline getirmiş gibi davranmaları eleştirilmiştir. Bu durum Habad'ın temel hedefi olan Yahudilerin kurtuluş sürecindeki rehberlik inancından bir sapma ve hem bağış yapan hem de safiyane bir inançla harekete mensup olmuş hasidlerin hayalleriyle oynanma şeklinde düşünülmüş, temsilcileri ise her şeyden azade olarak zengin kişiler etrafında dolaşan bir grup olduğu düşüncesiyle karşı karşıya bırakmıştır.²⁵⁹

---

²⁵⁷ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 159.

²⁵⁸ Ehrlich, **The Messiah of Brooklyn**, s. 175-78.

²⁵⁹ Ehrlich, s. 134-36.

Yahudilere yönelik misyon anlayışına sahip olmakla beraber Yahudiliğin asgari şartlarda kabulünün istenmesi eleştirilen bir başka husustur. Reformistlerin belli ritüel ve uygulamalara özen gösterdikleri ve bunları belli aidat tarzı ücretlerle icra ettikleri bilinmektedir. İlerleyen satırlarda değinileceği gibi asimilasyonun olduğu, ritüel ve uygulamalara katılan kişilerin sayısının her geçen gün azaldığı bir atmosferde Reformist hareket ciddi bir gelecek kaygısı yaşamaktadır. Böyle bir durumda Reformistler asgari beklentiler içinde olunmasını, Ortodokslar ise iletişime geçilen kişilerin Ortodoks olmalarına yönelik hiçbir şey yapılmamasını tenkit etmiştir. Yani şöyle bir mesaj verildiği ifade edilmiştir: “Seni seveceğiz, ama hiçbir şey istemeyeceğiz.” Bu düşüncenin parçası olarak Habad-Lubaviç sadece Yahudi emir ve ritüellerinin icrasında yardımcı olan bir hizmet örgütü veya sosyal faaliyetleriyle kendilerine gelir elde eden yerel toplulukları ve kurumları zayıflatan indirim mağazası olmakla eleştirilmiştir.²⁶⁰ Yahudi öğretilerinin ciddiyetini suiistimal etmekle de suçlanan Habad-Lubaviç’e ait dini mekânlar, çocuklar sinagog veya eğitim merkezi gibi ciddi mekânlara götürülmek istenmediğinde gidilen bir yer şeklinde lanse edilmiştir.²⁶¹

Hareket temsilcileriyle yaptığı görüşmeler neticesinde Prof. Wertheimer bu eleştirilere konu olan ifadelerin bazılarının kabul edilebilir olduğunu ortaya koymuştur. Birazdan verilecek bu yanıtları aynı zamanda Habad-Lubaviç’e yöneltilen eleştirilere cevap şeklinde de yorumlamak mümkündür. Zira genelde harekete yöneltilen en büyük eleştirilerden biri onların Yahudi hayat tarzlarına müdahale ettiği ve kendi düşüncelerini kitlelere empoze etmeye çalıştığıdır. Verilen cevaplardan ortaya çıkan ana hususlar şu şekildedir: Temsilciler sonuçlardan bağımsız olarak vazifelerinin Yahudileri sevmek ve onlara küçük ama önemli bir başlangıç kabul ettikleri bir şans vererek mitsva yapmaları için ikna etmek olduğunu ifade ederler. Aynı minvalde kendilerinin tohumu ektiklerini ama ne gibi neticelere etki ettiklerini bilmediklerini ortaya koyarlar.²⁶² URJ’nin eski lideri R. Eric H. Yoffie, 2007 yılında

---

²⁶⁰ Rabbi Eric H. Yoffie, “Chabad’s Dangerous Message of Love Without Commitment”, Haaretz, 21 Nisan 2013, <https://www.haaretz.com/opinion/.premium-eric-yoffie-chabad-s-dangerous-message-1.5239032>; Fishkoff, *The Rebbe’s Army*, s. 127.

²⁶¹ Eleff, *The Orthodox Rabbinate and Its Chabad Revolution*, s. 40.

²⁶² Wertheimer, “The Outreach Revolution”, <https://www.commentarymagazine.com/articles/the-outreach-revolution/>.

yayınladığı bir makalede temsilcilerin gösterdiği fedakârlık, özveri ve vazife şuurunun gıpta edilmesi gereken bir özellik olduğunu belirtmiş, temsilcilerin erkek çocukların bar mitsvasının yapılması için herhangi bir hazırlığa gerek görmemesini ve ailelerinden çocukları için belli taahhütler almamasını ise eleştirmiştir.²⁶³

Aslında bu ifadeler Habad-Lubaviç temsilcilerinin hiçbir şey yapmadıklarını veya belli şeyleri istemekten öteye gitmediklerini değil önceliklerini ve vurgularını ifade etmektedir. Onlar için altı çizilmesi gereken husus başlangıçtır. Çünkü daha önce de ifade edildiği gibi bir mitsva başka mitsvaları getirecek ve başlangıç nice kapıların açılmasına sebep olacaktır. Dolayısıyla hareket temsilcilerinin sonuçtan ziyade başlangıca odaklandıkları ve onunla ilgilendikleri söylenebilir. Bu manada diğer Yahudi gruplarıyla gerginlik yaşamasının ana sebebini herhangi bir yükümlülükle sorumlu tutmamaktan ziyade Habad-Lubaviç'in bürokratik ve hiyerarşik unsurları ortadan kaldırmasında ve icra ettikleri hizmetleri tamamen ücretsiz yapmasında görmek mümkündür.

İfade edildiği gibi Reformist hareket ciddi bir gelecek kaygısı yaşamaktadır. Çünkü Reform Yahudiliği içinde bar mitsva ve bat mitsvası yapılan gençlerin yaklaşık %80'inin ilerleyen yaşlarda sinagogla hiçbir ilişkilerinin kalmayacağı yönündeki tahmin,²⁶⁴ hareketin sürekliliğini tehdit etmektedir. Modern dünyada anlam ifade etmeyen ayin ve ritüelleri tekrardan gözden geçirmeyi tercih eden ve gelenekle bağını koparan Reform Yahudiliği için bu durum paradoks olmakla beraber daha fazla mitsva yapılmasının teşvik edilmesi R. Yoffie'nin liderliğinin alamet-i farikası olmuştur. Yeni fikirlere değil eski fikirlere ihtiyaç olduğunu ifade ederek geleneğe bağlılık üzerinden hayatta kalma mücadelesi vermiştir. Daha az kurumsal planlama ve daha fazla metin ve gelenek; daha az stratejik düşünme ve daha çok mitsva; daha az demografik veri ve daha fazla Şabat diyerek sayısal ve finansal açıdan durağan hâle gelmiş harekete tekrardan can vermeye çalışmıştır.²⁶⁵

---

²⁶³ Rabbi Eric H. Yoffie, “**The Good and Bad of Chabad**”, CrownHeights.info - Chabad News, Crown Heights News, Lubavitch News, erişim 27 Kasım 2019, <http://crownheights.info/general/7370/reform-reflections-the-good-and-bad-of-chabad/>.

²⁶⁴ Jonathan D. Sarna, “**Rabbi Yoffie's Legacy: 'old Ideas' for Reform Judaism**”, Haaretz, 18 Haziran 2010, <https://www.haaretz.com/1.5136060>.

²⁶⁵ Sarna, “**Rabbi Yoffie's Legacy: 'old Ideas' for Reform Judaism**”.

R. Yoffie, Habad-Lubaviç'in yaptığı uygulamalarla kişilerdeki cemaat bilincini zayıflattığı ve herhangi bir ücret almamasının kişileri isteksizliğe sevk ettiği eleştirisinde bulunmuştur. Bunun reformist hareketin can damarlarından birinin kesilmesi anlamına geldiği çok belirgindir. Ayrıca bu durumun Yahudiliğin ciddiyetten uzak ve standartları düşük bir dinmiş gibi algılanmasına yol açacağından endişe duymuştur. Çünkü Yahudilik ciddi bir çaba gerektirmeyen ufak çalışma ve hazırlık aşamasıyla sürdürülebilecek bir dini gelenek şeklinde görülebilir kaygısı oluşmuştur. Bunun da cemaatlerin iç işleyişini tehlikeye soktuğu için eleştirilmesi gerektiği iddia edilmiştir.²⁶⁶ Habad-Lubaviç mensupları bunu standartları düşürme veya önemsizleştirme şeklinde düşünmemiş, çocukların Yahudi birey olarak nasıl yaşaması gerektiğini kendilerine hedef koymuşlardır. Öte yandan Habad-Lubaviç, R. Yoffie'nin takındığı tutumda samimiyetsiz davrandığı iddiasıyla karşı eleştiride bulunmuştur. O, tek derdinin finansal sıkıntı çekmemek için tedbirler almak olduğuyla itham edilmiş ve sanki reşit olan çocuğun bu durumunun toplantıyla kutlanmasının zorunlulukmuş gibi lanse edilmesinin sahtekârlık olduğu suçlamasıyla karşı karşıya kalmıştır. Hareket mensupları, ergenlik çağına gelmiş çocuklar üzerinden haraç alındığını ve onların bu noktada birer piyon olarak kullanıldığını iddia ederek karşı cevap vermiştir.²⁶⁷

Özetle hareket bir mitsvanın icra edilmesine büyük değer vermiştir. Bu başlangıç sayesinde hem bireysel ve toplumsal hem de kozmik anlamda dönüşüm yaşanacağına inanmıştır. Bundan dolayı R. Mendel, kişilerin kendi haklarını kullanmaları öncesinde belli şart ve koşulların karşılanması gerektiği düşüncesini reddetmiş, kayıp bir eşyanın sahibine verilmesi gerektiğinde onunla herhangi bir pazarlık yapılmayacağını örnek göstererek bunun ahlaki sorumluluk olduğunun altını çizmiştir.²⁶⁸ Yani hiçbir talep ve sorumlulukta bulunmamaları eleştirisinin doğruluğu kabul edilmektedir. Ancak Habad-Lubaviç'in bir kusuru veya zayıflığı olarak

---

²⁶⁶ Yoffie, "The Good and Bad of Chabad", <http://crownheights.info/general/7370/reform-reflections-the-good-and-bad-of-chabad/>.

²⁶⁷ Chana Silberstein, "Chabad On The Bar/Bat Mitzvah: It's Your Jewish Birthright", erişim 27 Kasım 2019, <http://lubavitch.com/news/article/2020824/Chabad-On-The-Bar-Bat-Mitzvah-Its-Your-Jewish-Birthright.html>.

²⁶⁸ Baila Olidort, "Chabad Replies: Reform Judaism's Shallow Message of Payment Without Commitment", *Haaretz*, 25 Nisan 2013, <https://www.haaretz.com/opinion/.premium-baila-olidort-chabad-fights-back-1.5239681>.

eleştirilen bu husus, seküler addedilen bu kitleyle iletişime geçebilmesinin en temel sebebi ve onun en büyük başarısıdır denilebilir.

2.4.2. Mesihlik Düşüncesi

R. Zalman tarafından oluşturulan Habad öğretisinin merkezinde Tanrı'nın aşkınlığı ve içkinliği ilkesi vardır. Uzun yıllar bu merkezi öğreti hareketin temel meşguliyet alanını oluşturmuştur. Ancak R. Shalom'un liderliği dönemi farklı tartışmalara gebe olmuştur. Dönemin milliyetçi akımlarının Yahudilikteki yansıması olan Siyonizm'in ortaya çıkışı hareketin bu merkezi öğretiden kopuşuna yol açmıştır. O andan itibaren kendisini Siyonizm'e karşı alternatif olarak kurmaya ve Mesih'in gelişine yönelik beklentilerin olduğu Mesihçi fikirler geliştirmeye başlamıştır. Holokost'un ortaya çıkışı ve Mesihçi retoriğin cevap olarak kullanılmasıyla Mesih beklentisine yönelik kesinlik hareketin temel odağı hâline gelmiştir.

R. Mendel Schneerson, rebbe olmayı kabul ettiği andan itibaren kendisini sorumlu tuttuğu temel mesele bu odaktır. İlk söylemlerinde içinde bulunduğu neslin temel vazifesinin Mesih'in gelişi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kurtuluşun her an gerçekleşebilecek bir durum olduğunu yoğun şekilde vurgulamıştır. Mesih'in yaşayan bir insan olması gerektiği geleneksel kabulünün yanında her dönemde olası bir Mesih olduğu ve tsadikin bu kişi olabileceği hasidik inancı rebbenin Mesih olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmıştır.²⁶⁹ Çocuğunun ve kendisinden sonra adayın mevcut olmaması bu beklentiyi karşılayabilecek kişinin R. Mendel olabileceği inancını güçlendirmiştir.²⁷⁰

Rebbeye yönelik saygı hareket içinden olduğu kadar dönemin birçok önemli şahsiyeti tarafından da dile getirilmiştir. Onun şiddetli muhaliflerinden biri olan Degel HaTorah partisinin de kurucusu olan Litvanyalı Haredi lider R. Eleazar Shach, onun mesihliğine yönelik iddialara şiddetli şekilde karşı çıkmakla beraber mücadelesinin kişilerle değil yolun yanlışlığıyla ilgili olduğunu belirtmiş ve hastalandığında onun iyileşmesi için dua ettiğini söylemiştir.²⁷¹ Hareket içindeki Mesihçi inanca ciddi

²⁶⁹ Dein, **What Really Happens When Prophecy Fails**, s. 389.

²⁷⁰ Ehrlich, **The Messiah of Brooklyn**, s. 229.

²⁷¹ R. Shlomo Lorincz, "HaRav Shach's Battle Against False Messianism", Dei'ah veDibur - Information & Insight, erişim 05 Haziran 2020, <http://chareidi.org/archives5766/eikev/olubvlornczekv66.htm>.

eleştiriyi yönelten ancak ona ve harekete olan saygısını ve hayranlığını dile getirmekten çekinmeyen David Berger de, Bar-Kohba istisnası dışında Yahudilik içinde ciddi bir Mesih adayı olmadığını ifade etmiş ancak Mesih kampanyasının bu inanca yönelik farkındalık oluşturmada olumlu etkilere sahip olduğunu itiraf etmekten de geri kalmamıştır.²⁷²

R. Mendel'in 1994 yılındaki ölümü Mesihlik beklentisine sahip kişiler arasında çeşitli tartışmalara kapı aralamıştır. O hayattayken onun beklenen Mesih olup olmayacağına veya bunun halkla paylaşılıp paylaşılmayacağına yönelik tartışmalar söz konusu iken onun vefatıyla birlikte ölümünün gerçekliği ve bu durumun onun mesihliğine yönelik etkisi gibi hususlar tartışma konusu olmuştur. Bu da Habad-Lubaviç'in sahte bir Mesihî inanç oluşturup Yahudi geleneğini ihlal etmesi suçlamasıyla eleştirilmesine sebep olmuştur. R. Mendel'in ölümü sonrasında gerçekleşenleri Mesihî kriterlerin hükmünün kalmaması, sınırların ortadan kalkması ve Mesih'in ölüp, daha sonrasında tekrardan dirilip Mesihî görevini tamamlayacağı beklentisinin meşru hâle getirileceği endişesiyle ifade eden Berger, *The Rebbe, the Messiah, and the Scandal of Orthodox Indifference* adlı kitabında şiddetli şekilde tenkitlerini sıralamıştır.

Berger'in eleştirilerini temelde 5 başlık altında toplamak mümkündür. Ona göre Yahudi bir liderin başlamış olduğu misyonunu, ölmesi sonucu yarıda bırakması ve sonrasında tekrardan Mesih olarak geri gelmesi Yahudi inancının ihlali şeklinde değerlendirilmiştir. Bu durumun Yahudilik ve Hristiyanlık arasındaki sınırları ortadan kaldıracağı iddiasıyla dinin geleceğinin tehdit altında olduğunu vurgulamıştır. Böyle bir inanca karşı muhalefet edilmemesi ve Ortodoks kitlenin sessiz kalması onun yönelttiği eleştirilerden bir diğeridir. İnancın ihlal edildiği düşüncesine rağmen bu kimselerin hâlâ Ortodoks bireyler olarak düşünülmesine de itiraz eden Berger, hareket içerisinden buna karşı durmayanları liderlerinin hatırasına sahip çıkmamakla suçlamıştır. Son olarak bu kimselerin sadece hareketi değil tüm Yahudi inancını tehlikeyle karşı karşıya bıraktığı iddiasıyla bulundukları görevlerden azledilmesi gerektiğini belirtmiştir.

---

²⁷² Berger, *The Rebbe, the Messiah*, s. XV, 22, 50, 75.

Berger ilk eleştirisini R. Mendel'in ölümünden sonra tekrardan geri geleceği inancına ve bu düşünceye sahip kişilerin var olduğu üzerine yapmıştır. Berger, rebbenin Mesih olduğu düşüncesinin Hristiyan motifleriyle bezenmiş bir inanç olduğunu ve böyle bir iddianın yüzyıllardır kabul görmediğini iddia etmiştir. Önemli Yahudi şahsiyetlerin eserlerini kendisine dayanak alan yazar, İsa'nın Mesihliğinin kabul edilmemesinin temel sebebinin kurtuluş misyonunun gereklerini karşılayamaması ve bunu gerçekleştirmeden ölmesi olduğunu vurgulamıştır.²⁷³ Hatta güçlü bir Mesih figürü ifade edilen Bar-Kohba'nın ölümüyle birlikte mesihliğine yönelik tartışmanın kalmamasını²⁷⁴ bu inancın reddine delil sunmuştur. Aslında Berger reddedilmiş bir görüş olmasına rağmen Davud oğlu Mesih'in ölümünden önceki kanaatine sahip olduğunu paylaşmakta, itirazını ise şu noktaya yapmaktadır: Mesih olduğu söylenen kişi faaliyetlere giriştikten sonra ölüm, defin vb. müdahalelerle faaliyetlerine ara veremez. Yani başladığı gibi misyonunu sürdürmeli ve nihayete erdirerek kurtuluşu getirmelidir. Yazarın bu noktadaki temel itirazını süreklilik ve misyonun tamamlanması vurgusu oluşturmaktadır.²⁷⁵

Berger, yaptığı bazı araştırmalar üzerinden İsrail'deki çoğu yeşivanın ve Amerika'daki Crown Heights'taki birçok kurumun R. Mendel'in Mesih olarak geri geleceğine inandığı kanaatini paylaşmıştır. Bunu yaparken İbranice "yehi" (çok yaşa) kelimesiyle başlayan ve rebbeyi gördüklerinde sürekli tekrar ettikleri "Çok Yaşa Efendimiz, Öğretmenimiz ve Hahamımız, Kral Mesih, sonsuza dek," sloganıyla süslenmiş bir kipayı kendisine dayanak almıştır.²⁷⁶ Ayrıca 1997 yılından itibaren başlayan kamuoyuna yönelik kararların ve ilanların kendisine somut kanıtlar verdiğine temas etmiştir: 1997 yılında 6 Habad-Lubaviç hahamı R. Mendel'in peygamberliğine ve mesihliğine yönelik bir karar yayınlamışlardır.²⁷⁷ 1998'de 70'e yükselen bu rakam 2000 yılında 150 kişilik listeye ulaşmıştır.²⁷⁸ Bilinen kimselerin veya daha temkinli

²⁷³ Berger, *The Rebbe, the Messiah*, s. 1-2; 151-58.

²⁷⁴ Bkz: Zalman, *The Rambam's Mishneh Torah*, Judges: The Laws of Kings and Their Wars 11:3

²⁷⁵ Bkz: Berger, s. XX, 41-43.

²⁷⁶ Berger, "Did the Rebbe Identify Himself as the Messiah, and What Do His Hasidim Believe Today?"; Berger, *The Rebbe, the Messiah*, s. 87-88, 117-27, 131-32.

²⁷⁷ Berger, *The Rebbe, the Messiah*, s. 55-57.

²⁷⁸ Metin ve İmzalayanların Listesi için Bkz: "The Rabbinical Legislation Affirming the Messianic Sovereignty of His Majesty King Moshiach Rabbi M. M. Shnaiorson the Lubavitch'er Rebbe May He Live for Ever-Halachic Ruling", erişim 05 Aralık 2019, <http://psakdin.net/en/>.

olanların bu kısmi listede olmadığını düşünen Berger, bundan dolayı kapsamlı analiz yapamamakla beraber imzalayanların²⁷⁹ hareket içinde baş haham, haham ve eğitimci gibi üst düzey kadrolarda olmasını tehlike görmüştür. Belirli bir oran vermemesine rağmen yazar, Habad-Lubaviç içinde bu inancın yaygın olduğunu ve eğitim kurumları aracılığıyla yayılmaya devam ettiğini vurgulamıştır.²⁸⁰

Hareketin din adamlarının dünyanın çeşitli ülkelerinde önemli pozisyonları işgal etmesini ve bunun üzerinden bu inanca sahip kişilerin Ortodoks dünya üzerinde etkin ve yetkin olmasını delil gösteren Berger, bu kitleye karşı ciddi muhalefet yürütülmesi gerektiğini ifade ederek eleştirilerini sürdürmüştür. Mevcut kitlenin bulundukları konum itibarıyla Yahudiliği, dönüşüme tabi tuttukları gibi uç bir iddiada bulunan yazar, tüm Ortodoks Yahudilerin 1993'e kadar bağlı oldukları dinden tamamen farklı bir dine inandıkları kanaatini paylaşmıştır.²⁸¹ Berger, görüldüğü gibi kimin hangi inanca sahip olduğunu tespit etmenin imkânsızlığını ve her Habad-Lubaviç hasidinin Mesihçi olmadığı gerçeğini göz ardı etmiştir. Ayrıca iddiaları nesnel bir zemine oturmamıştır. Çünkü belirttiği gibi bir durum söz konusu olsaydı Ortodoks Yahudilik içinde ciddi bir bölünmenin yaşanması veya R. Mendel'in Mesih olduğu ve tekrardan geri döneceği inancını aniden benimseyen Habad-Lubaviç olmayan bir Ortodoks'un en azından istatistiksel olarak var olması beklenirdi. Tüm bunlar onu afakiliği ile bir düşün peşinden koşan hayalci biri göstermiştir.²⁸²

David Berger'e yönelik tenkitler bununla sınırlı kalmamış ve Amerikalı Muhafazakâr televizyon programcısı Dennis Prager, yıllardır kendileriyle ilişki içinde olduğu hareket mensuplarını göz önünde bulundurarak kendisinin Berger'in iddialarını kanıtlayabilecek bir ipucuna sahip olmadığını ifade etmiştir. Mesih'in kim olduğu endişesini bir tarafa bırakıp Yahudilere Yahudiliklerini öğrettikleri ve elçilerini bunu öğretmek için gönderdiklerinden dolayı onlara teşekkür edilmesi gerektiğini belirtmek suretiyle onu eleştirmiştir. Gazeteci Sue Fishkoff ise Berger'in iddialarını

---

²⁷⁹ Berger, *The Rebbe, the Messiah*, s. 121.

²⁸⁰ Berger, "Did the Rebbe Identify Himself as the Messiah, and What Do His Hasidim Believe Today?"

²⁸¹ Berger, *The Rebbe, the Messiah*, s. 3; 117-18.

²⁸² David Singer, "The Rebbe, the Messiah, and the Heresy Hunter", First Things, 2003, <https://www.firstthings.com/article/2003/05/the-rebbe-the-messiah-and-the-heresy-hunter>.

belli oranda destekler mahiyette Habad-Lubaviç içerisinde ses getiren Mesihçi bir grubun varlığını kabul etmiştir. Ancak bunun herkesin Mesihçi olması anlamına gelmediğinin altını çizen Fishkoff, kurumun merkezi olan Crown Heights'taki liderlikten, bu inanca sahip kimselerle evliliğin engellenmesi ve onların temsilci olarak görevlendirilmemesine kadar bir dizi alanda ciddi eleştiri ve mücadele verildiğine de dikkat çekmiştir.²⁸³

Hareket içinden hiçbir resmi ağız bu inancın doğruluğuna dair doğrudan bir şey söylememiştir. Tam tersine rebbenin sekreteri R. Yehuda Krinsky Mesihçi kanadın hareket adına konuşmadığını, yapılanların harekete zarar verdiğini, dışarıya yönelik iletişim hamlelerini baltaladığını ve rebbenin bu şekildeki tanıtımının korkunç ve sorumsuzca olduğunu beyan etmiştir. R. Krinsky, bunların hiçbirinin hareketin resmi görüşü olmadığını ifade etmiş ve insanların ne düşündüğünü kontrol edebilmenin imkânsızlığının altını çizmiştir.²⁸⁴ Bu inanç doğrudan inkâr edilmiş midir diye sorduğumuzda ise netliğin olmadığı görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi önemli olan husus rebbenin Mesih olarak ilan edilmemesidir. Zira R. Mendel hayattayken birçok üst düzey yetkilinin onun Mesih olabileceği kanaatini paylaştığını biliyoruz. Ancak vefatıyla birlikte böyle bir düşüncenin paylaşılmasının hareketinin çıkarlarına ters düştüğü inancı hâkim olmuştur. Bundan dolayı R. Zalman Shmotkin, R. Krinsky gibi lider kadrolarından bazıları bu eylemlere karşı yaptırımlarda bulunmuştur. Yasal süreçleri devreye sokarak bu kişilerin reklam, ilan, duyuru vb. eylemlerinin önü alınmaya çalışılmıştır. Bu kişiler neden uzaklaştırılmamıştır diye sorduğumuzda ise bunun hareketin kendi yolu olmadığı ifade edilerek yöntemlerinin insanları sevmek ve onları uyarmak olduğuna dikkat çekilmiştir.²⁸⁵

Berger'in üçüncü eleştirisi Ortodoks dünyasına olmuştur. O, dindar Yahudilerin şiddetli tepkisini alması gereken bu duruma sessizliğini şaşkınlıkla karşılamış, bu tavrı ise umursamazlık ve kayıtsızlık olarak tanımlamıştır. Berger,

---

²⁸³ Fishkoff, *The Rebbe's Army*, s. 271-72; 275-76.

²⁸⁴ Debra Nussbaum Cohen, "mashiach Madness' Reaches Frenzy As Lubavitch 'Anoint' the Rebbe", Jewish Telegraphic Agency, 28 Ocak 1993, <https://www.jta.org/1993/01/28/archive/mashiach-madness-reaches-frenzy-as-lubavitch-anoint-the-rebbe>.

²⁸⁵ Fishkoff, s. 274-76.

Yahudiliğin temellerinden biri olan Mesih inancının bu ilgisizlik karşısında ciddi tehdit altında kaldığını, ölüm sancısı çektiğini veya yok olmanın eşiğinde olduğunu belirtmiştir. Nitekim kitabının son bölümüne “*epitaph*” (mezar taşı yazısı) ismini vererek de bu gerçeği vurgulamaya çalışmıştır.²⁸⁶ Kitap, bu vurgunun dışında rabbani yetkilileri ve kuruluşları ikna etme çabasının da bir işaretidir. Çünkü Berger, rebbenin şiddetli eleştirmeni R. Shach ve münferit birkaç kişi dışında hiçbir sesin yükselmediğini ifade etmiştir.²⁸⁷ *The Council of Torah Sages (CTS)* gibi kurumlar konuya değinmekten uzak durmuş ve Berger beklediği desteği bir türlü bulamamıştır. Davud oğlu Mesih’in misyonunu tamamlamadan öleceği, defnedileceği ve tekrardan dirilip misyonunu tamamlayacağı iddiasının Yahudilikte yeri olmadığını ve hiçbir zaman olmayacağını ilan eden *Rabbinical Council of America*’dan (RCA) ise Berger’e kısmi destek gelmiştir.²⁸⁸ Berger, R. Immanuel Schochet gibi hareket mensupları veya R. Aaron Soloveichik gibi son rebbeyle yakın olan isimlerin de bu karar doğrultusunda görüş beyan ettiklerini ancak bu görüşü savunanlara yönelik kınama veya girişimin olmadığını ifade etmiştir. Tam tersine Mesihçilerin inançlarında çelişki olmadığı ve bu kişilerin birer sapkın olarak yaftalanmaması gerektiği vurgulanmaya çalışılmıştır.²⁸⁹

Berger’in eleştirdiği konuların dördüncüsü ise bu kitlenin hâlâ Ortodoks kişiler olarak anılmasıdır. Dikkati buraya çekmeye çalışan Berger, bu durumu Yahudiliğin geleceği açısından tehlikeli görmüştür. Çünkü bu durum ona göre hem hareketin meşruiyetine hâlel getirecek ve böyle bir inancın doğru kabul edildiği gibi yanlış bir algının ortaya çıkışına sebep olacak hem de Hristiyanlık ve Yahudilik arasındaki temel ayrımı ortadan kaldıracaktır. Erkenden müdahale edilmesi gerektiği çağrısında bulunan Berger geç kalındığında ciddi bir problemle karşı karşıya kalacakları konusunda uyarıda bulunmuştur.²⁹⁰ Nitekim evanjelik vaiz Jerry Falwell’in İsrail Devletinin kuruluşunu İsa Mesih’in ikinci gelişinin en büyük kanıtı görmesi²⁹¹ ve Hristiyan misyonerlerin R. Mendel’in Mesih olduğuna yönelik inancı sömürüsü ve

²⁸⁶ Berger, *The Rebbe, the Messiah*, s. 149.

²⁸⁷ Berger, s. 85, 105.

²⁸⁸ Berger, s. 65-69; 76-80.

²⁸⁹ Berger, s. XIII, XVIII.

²⁹⁰ Berger, s. XV, XVIII, 55, 91.

²⁹¹ Rabkin, *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, s. 230-31.

onların bu inancın iyi olduğunu ancak İsa Mesih'e yönlendirilmesi gerektiğinin altını çizen “doğru fikir, yanlış adam”²⁹² afişleri asmaları Berger'in bu endişelerini daha da haklı hâle getirdiği söylenebilir.

Berger, R. Mendel'in ölümünden sonra Mesih olarak geri geleceğine inananların varlığına rağmen gerek içeriden gerekse dışarıdan kolektif bir itirazın gelmemesini eleştirilerinin haklılığı şeklinde yorumlamıştır. Bunca eleştiriyle Berger'i bir bakıma hayatının son yıllarını Mesih'in kim olduğundan ziyade kim olmadığını ispatlamaya adanmış bir kişi olarak tanımlayabilmek mümkündür. Berger, bir taraftan bu düşünceye sahip kişileri eleştirmiş diğer taraftan da buna karşı çıkmayan kişileri liderlerinin hatırasına saygı duymamakla eleştirmiştir. Bu inanca sahip kişilerin yanlış inanışlarının sonucunda son dönem önemli Yahudi liderlerden birinin hatırasının zedeleneceğini bundan dolayı kendisinin sahte Mesih şeklinde hatırlanacağını belirten Berger, R. Mendel'in Mesih olmadığını ortaya koyarak onun saygınlığını muhafaza etmeye çalışmıştır.²⁹³ Böyle bir düşünceyi gerçek yapanların harekete mensup olanlar olduğuna dikkat çeken Berger, R. Mendel'in öğretilerinin doğru şekilde yorumlanması gerektiği uyarısında bulunmuş ve bu inanca sahip olan ya da yayılmasına müsaade eden herkesi bundan sorumlu tutmuştur. Ayrıca meselenin bu sürece gelmesinde selefının vefatından itibaren R. Mendel'in önceki kısımlarda da ifade edilmeye çalışılan takındığı tavır ve tutumun da etkili olduğunu eleştirilerine eklemiştir.²⁹⁴

Berger, son eleştirisinde ise bu düşünceye sahip kimselerin Yahudiliğin geleceğini ciddi şekilde tehdit ettiğini iddia etmiş ve üslubunu sertleştirerek bu kimselerin bir an önce görevlerinden alınması gerektiğini belirtmiştir. Berger, rebbenin çağdaşı R. Eleazar Shach'ın onu Mesihî iddialara sahip “sahte Mesih” (*Moşiah şeker*) ve “heretik” olarak ilan etmesine²⁹⁵ ve genellikle ona atfedilen “Yahudiliğe en yakın dinin Habad olduğu”²⁹⁶ sözüne temas etmiş ancak kendisi böyle bir suçlamadan geri durmakla beraber bunu kullananlara yönelik kınamada da

²⁹² Yosef Dan Jan, “The Rebbe's Second Coming”, Haaretz, 04 Ocak 2002, <https://www.haaretz.com/life/books/1.5475493>.

²⁹³ Berger, *The Rebbe, the Messiah*, s. XV, XVII, 12, 30-32, 35; “David Berger-Response to David Singer”, erişim 05 Aralık 2019, <https://www.orthodoxytoday.org/articles2/BergerSingerResponse.php>.

²⁹⁴ Berger, s. 40.

²⁹⁵ Dein, *What Really Happens When Prophecy Fails*, s. 392.

²⁹⁶ Berger, s. 7.

bulunmamıştır. Berger, çağrıldığı bir konferansta Yahudilik için tehdit nedir sorusuna sekülerlik, sapkın hareketler gibi dışarıdan bir unsurla değil içeriden bir grup olan Lubaviç Mesihçileriyle cevap vermiştir.²⁹⁷

Berger, Ortodoks Yahudi kabul edilen bu kişilerin görevlerine devam etmeleri durumunda karşılaşılabilecek muhtemel tehlikeleri şu şekilde sıralamıştır: Öncelikle bu inanca sahip kişilerin dini liderlik pozisyonlarına atanmasının Yahudiliğin temel değerlerinden birini baltalayacağını, onlara meşruiyet kazandıracağını ve maddi kaynak oluşturacağını, sonrasında ise bu kişilerin kestiklerinin, yazdıklarının, evlilik ve boşanma durumu gibi takip ettikleri birçok dini ritüelin sıkıntılı hâl alacağını dile getirmiştir.²⁹⁸ R. Shach'ın takipçilerinin de Lubaviç *shohet* (kasap) tarafından kesilen etleri yemekten uzak durduklarına temas eden Berger,²⁹⁹ Ortodoks şeklinde görülen bu kimselere yardımcı olanların yanılğı içinde olduğunun ortaya konulmasının altını çizmiştir. Parasal kaynakların dikkatli şekilde harcanması gerektiğini vurgulayan yazar, bu inançla mücadele etmek için maddi yardımların kurutulması gerektiği teklifinde de bulunmuştur.³⁰⁰ David Singer, onun bu tutumunu “sapkınlık avcısı” İspanyol engizisyonu lideri Tomás de Torquemada'ya ve talep edileni tam bir “cadı avına” benzetmiştir.³⁰¹

Görüldüğü üzere David Berger hem harekete hem de Ortodoks dünyasına bir dizi eleştiri yöneltmiştir. Ancak bu eleştirilerinde beklediği etkiyi görememiştir. Berger'in kendisi de diğer birçok Yahudi gibi Mesih'in geleceğine dair inancı paylaşmıştır. Ama Mesih olduğu düşünülen kişi vazifesini yerine getirmeden öldüğünde bu inancın ortadan kalkması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü ölümden dönüp vazifesine kaldığı yerden devam etmesi üzerine kurulu bir inancın dinen reddedildiğini ve Hristiyanlık ile olan sınırları ortadan kaldırdığını vurgulamıştır.

Bu noktada dikkat edilmesi gereken iki husus vardır: İlki hareketten diğeri ise dışarıdan gelen tepkilerdir. Hareket mensuplarını R. Mendel'in Mesihliğini kabul edip

---

²⁹⁷ Berger, **The Rebbe, the Messiah** s. 89; 145.

²⁹⁸ Berger, s. 30-31; 144-48.

²⁹⁹ Berger, s. 7.

³⁰⁰ Berger, s. 26.

³⁰¹ Singer, “**The Rebbe, the Messiah, and the Heresy Hunter**”, <https://www.firstthings.com/article/2003/05/the-rebbe-the-messiah-and-the-heresy-hunter>.

ölümüyle beraber bunun hakkında konuşmanın fayda vermeyeceğini düşünenler ve onu Mesih olarak ilan edenler şeklinde ikiye ayırmak mümkündür: Hareketin tepe noktasındaki kişilerin ifadelerine bakıldığında rebbenin Mesih olmaya en uygun kişi olduğunu dile getirdikleri görülecektir. Bunu sesli şekilde ilan etmelerinin artık kimseye faydasının olmayacağını ifade etmeleri ise onları diğer gruptan ayıran en önemli özelliktir. Sayıları tespit edilemese de ses getiren bir grup olduğu ortada olan R. Mendel'in Mesihliğine inanan diğer toplulukta onun ölümünü reddeden ya da onu tanrı gören uç noktalarda insanlar bulunmaktadır. Yukarıda da değinildiği üzere R. Mendel'in ve hareket yöneticilerinin bu kişilere yönelik tavrı önemlidir. R. Mendel'in kendisinin Mesihliği ile ilgili sözleri açık ve net değildir. Ancak açık ve net olan bir husus vardır ki R. Mendel karizmatik kişiliği, gücü ve kudretiyle bu meseleyi nihayete erdirebilirdi. Böyle bir itirazı dile getirmemesi dikkat edilmesi gereken bir husustur. Öğreti, Yahudilerin kardeş olduğunu vurgulamakta ve birliğin sağlanmasına yönelik birçok faaliyeti teşvik etmektedir. Yetkililer de buradan hareketle keskin, ötekileştirici ve uzaklaştırıcı üsluptan kaçınmışlardır. Bu da farklı görüş beyan eden bu kimselerin hareketin dışarısına çıkarılmasının önündeki en büyük engellerden birini oluşturmuştur. Verdikleri tepkiler ise daha çok görüşlerin kamuoyuyla paylaşılmaması gerektiği yönünde yoğunlaşmıştır. Yani yetkililer inkâr edip aksini ispat etmektense görüşlere yönelik ret politikası yürütmüş ve belli kısıtlamalara ve itirazlara gitmesine rağmen bu tartışmanın önünü alamamışlardır.

Berger'in dışarıdan gelmesi gerektiğini umduğu tepkilerde ve eleştirilerde neden yalnız kaldığı üzerine de muhtemel bazı yorumlar yapılabilir. Geleneksel Mesih inancının daha öncesinde zaten yara alması muhtemel sebeplerden biri olarak ileri sürülmüştür. Aydınlanmanın etkisiyle entegrasyon sürecinde Muhafazakâr ve Reform Yahudiliği tarafından kişisel bir Mesih inancı zaten bırakılmıştır. Bu sürecin devamında Siyonizm, İsrail Devletinin kuruluşu ve kutsal addedilen toprakların Yahudilerin eline geçmesi dindarlarda da bazı tesirlere yol açmıştır. Bunu Mesih sürecinin parçası gören dindar Siyonistler, pasif bekleyişte ve ilahi kurtuluşu önceleyen Ortodoks ideolojide bozulmaya sebep olmuştur. Bu dejenerasyonun kitlelerde tepkisizliğe veya tepkinin dozajının azalmasına neden olduğu

düşünülebilir.³⁰² Bakış açılarından dolayı birçok tepkiye maruz kalmış olan Habad-Lubaviç'in birçok Haredi tarafından baştan reddedildiği bundan dolayı sonrasına dair çok ciddi tepki verilmemesinin normal olduğu şeklinde yorumlar da yapılabilir.³⁰³ Kültür, coğrafya ve anlayış farklılığını bir diğer sebep görmek mümkündür. Yahudilik, Amerika'da Hristiyanlıkla nispi mücadele içindeyken bazı Yahudileri kendisine çekme potansiyeline sahip olabilir. Ancak Doğu Avrupa'da geçmişten gelen karşılıklı kin ve nefret söz konusu olduğu için çekim gücü sıfırdır. Amerika'daki Yahudi liderlerinin çoğunun Doğu Avrupalı olduğu ve buradan göç ettiği düşünüldüğünde onların zihninde R. Mendel'in ikinci kez gelişin anlamsızlığı ve İsa'nın gelişiyile benzeştirilmesinin hiçbir karşılığının olmadığı kabul edilebilir.³⁰⁴

R. Mendel'in Mesih olduğunu kabul eden bu grubun düşüncelerinin dini hayattaki etkisi başka bir önemli husustur. Zira aksi yöndeki kaynakların mevcudiyeti iddiası, yanlış anlaşılmalara ve bu kişilerin dini hayatlarında eksikliğin olmadığı düşüncesi kitlelerin Berger'i desteklememesinde etkili olan diğer hususlar olabilir. Hareketin resmi web sitesi chabad.org'un yöneticisi R. Zalman Shmotkin, geleneksel kaynaklarda bir tsadikin öldükten sonra tekrardan dirilip Mesih olma ihtimalini barındırdığı kayıtların var olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca R. Mendel'in Mesihliğini inkâr edememelerini gaybi bilgiye dayandırmakta ve "Çıkıp rebbe ya da Musa ya da Kral Davud'un Mesih olmayacağını söyleyemeyiz çünkü basitçe biz Tanrı değiliz. Sadece O bilir" demek suretiyle inkârdan kaçınmanın altındaki gerçeği itiraf etmektedir. "Moşiah" kelimesinin kullanımına da dikkat çeken R. Shmotkin, bundan kastın tsadikin kurtarıcı ruhu olduğunu beyan etmekte ancak bunun inananlar tarafından beklenen Mesihle özdeşleştirildiğini ve yanlış anlaşıldığını ifade etmektedir.³⁰⁵ Berger'in eleştirilerinde yalnız kalmasına sebep olan diğer bir husus ise Mesihçi görüşlerin sapkınlık olduğuna dair bağlayıcı bir metnin yokluğu, dini hukukun getirdiği sınırlarda herhangi bir ihlalin söz konusu olmaması ve bu inancın onların

---

³⁰² Allan Nadler, "A Historian's Polemic Against 'The Madness of False Messianism'", The Forward, 01 Haziran 2010, <https://forward.com/articles/128454/a-historians-polemic-against-the-madness-of-false/>.

³⁰³ Jan, "The Rebbe's Second Coming" <https://www.haaretz.com/life/books/1.5475493>.

³⁰⁴ Zalman I. Posner, "The Splintering of Chabad", Jewish Action, 2002, <https://jewishaction.com/letters/13648/>.

³⁰⁵ Fishkoff, *The Rebbe's Army*, s. 268.

hayatında emir ve yasakların uygulanması noktasında bir kusura veya gevşemeye yol açmamasıdır.³⁰⁶

Daha önce de ifade edildiği üzere Habad-Lubaviç, Ortodoks eğitim sisteminin başat unsurlarından birini oluşturmakta ve dünyanın birçok yerindeki Yahudi dini ritüellerinin icra edilmesinde önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Onun sahte Mesihçilik olduğu veya kişilik kültü üzerinden putperest inanç oluşturduğu suçlaması da Ortodoks eğitim sisteminin itibarsızlaştırılması anlamına gelecektir ki bu suçlama Ortodoks dünyasını ciddi bir tehditle baş başa bırakacaktır. Ayrıca dini ihtiyaçların giderilmesinde temel tedarikçi olan bir grubun reddi hem onlara karşı nankörlük hem de kendi sonlarını hazırlamak anlamına geleceğinden genellikle böyle bir sonuçla yüzleşmek yerine hizmetlerine ihtiyaç duydukları ve iyi şeyler yaptıklarına inandıkları bu insanların inançlarını göz ardı etme veya reddetme politikası güttükleri de düşünülebilir.³⁰⁷

Meseleye tam tersi noktadan bakan yaklaşımlar da mevcuttur. Zira onlar Mesihçi kanadın varlığının Mesihî inancın sürekliliği açısından önemli olduğunu iddia etmişlerdir. Her türlü sapkınlık vurgusuna rağmen onların varlığından ziyade yokluğunun daha tehlikeli bir durum arz ettiği belirtilmiş ve Mesih'e yönelik umudun hâlâ devam eden canlı bir örneği oldukları vurgulanmıştır.³⁰⁸ Diğer taraftan Mesih beklentilerinin yükseltilmesi çok tehlikeli bir oyun olarak ifade edilmiş ve umudun, devamında beklentileri teşvik ettiği ancak çeşitli sebeplerden dolayı bu beklentiler azalırsa veya karşılanamazsa bundan sadece hareketin değil tüm Yahudiliğin ciddi zararlar görebileceği belirtilmiştir.³⁰⁹

2.4.3. Siyonizm ve İsrail Devleti

Siyonist ideoloji ve İsrail Devleti'nin kuruluşunun Ortodoks teoloji üzerinde etkiler bıraktığından bahsetmiş ve kurtuluşun mucizevi olduğu iddiasını ve devlet fikrinin doğrudan kendisinin reddedilmesinin de başlangıçta genel Ortodoks kabulü olduğunu ifade etmiştik. Haskala ideolojisi, Tora'nın yanına seküler çalışmaları ilave

³⁰⁶ Jan, "The Rebbe's Second Coming" <https://www.haaretz.com/life/books/1.5475493>.

³⁰⁷ Berger, *The Rebbe, the Messiah*, s. 137-38; Fishkoff, *The Rebbe's Army*, s. 261.

³⁰⁸ Singer, "The Rebbe, the Messiah, and the Heresy Hunter", <https://www.firstthings.com/article/2003/05/the-rebbe-the-messiah-and-the-heresy-hunter>.

³⁰⁹ Fishkoff, *The Rebbe's Army*, s. 264.

ederken, Siyonizm her şeyi ortadan kaldırıp yerine milliyetçiliği koymuştur. Yahudi olmayı emir ve yasakları yerine getirmekle değil Siyonist olmakla tanımlamaları Siyonizm'in Haskala ideolojisinden daha fazla zarar verdiğinin göstergesi kabul edilmiştir.³¹⁰

R. Shalom, Siyonizm'i dine yaklaştırmaktan ziyade uzaklaştıran bir ideoloji olarak tanımlamış ve tövbeye yönelik eğilimi ortadan kaldırdığı için dinden uzaklaşmış kimselerin dönebilmesinin önündeki büyük bir engel görmüştür.³¹¹ R. Isaac döneminde de devam ettirilen bu karşıtlık R. Mendel'de de geleneğe ve tanrısal plana meydan okuma şeklinde yorumlanmıştır. Siyonistlerin ortaya koyduğunu iddia ettikleri sahte kurtuluşun asıl mucizevi kurtuluşun gerçekleşmesine engel olduğu, hem kurtuluşu hem de sürgünü uzattığı ifade edilmiştir.³¹² Hatta devletin kurulmasıyla bir başka sürgün yaşandığından bahseden R. Mendel, bunun tehlikeli bir durumu ortaya çıkardığını belirtmiştir. Tora kanunlarına karşı gelinerek bir günah işlendiğini, kutsalın alenen ihlal edildiğini, toprakların laikler eliyle bir nevi işgale uğradığını, Siyon ve Kudüs'ün kendilerinin olmadığını belirtmek suretiyle de devletin kuruluşuna karşı çıkmıştır.³¹³ Özetle Ortodoks Yahudilerin laikler eliyle muhasara altına alınması ve onlar tarafından yönetilmesi onları daha fazla sıkıntıya sokan ikinci bir sürgün olarak değerlendirilmiştir.³¹⁴

Siyonizm karşıtı olan bir kişinin durumunu İsrail devleti için kullandığı kelimelerden anlamak mümkündür. Zira bakış açısına göre değişmekle beraber İsrail devleti için “Şeytani Devlet'ten” “Kutsal Devlet'e” kadar çeşitli isimlendirmelerde bulunulmuştur.³¹⁵ Genellikle geleneksel ifadelere müracaat edilmiş ve İsrail toprakları için (*eretz Israel*) ya da Kutsal Toprak (*eretz ha-kodeş*) tabirleri kullanılmıştır.³¹⁶ R. Mendel de Siyonist devlet olduğu vurgusuyla diğer ultra-Ortodoks rabbiler gibi “İsrail Devleti” yerine “İsrail toprakları” (*eretz Israel*) demeyi tercih etmiştir.³¹⁷ Ayrıca

---

³¹⁰ Brawer, **Resistance and Response to Change**, s. 145-46.

³¹¹ Rabkin, **Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı**, s. 93.

³¹² Aviezer Ravitzky, **Messianism, Zionism and Jewish Religious Radicalism**, Chicago: The University of Chicago Press, 1996, s. 147.

³¹³ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 198.

³¹⁴ Rabkin, s. 245.

³¹⁵ Ravitzky, s. 7.

³¹⁶ Rabkin, s. 238.

³¹⁷ David Biale, vd., “The State of Israel: Haven in Zion”, **Hasidism: A New History**, Princeton Oxford: Princeton University Press, 2017, s. 734.

hükümet anlamına gelen “*memşala*” yerine yönetim diye ifade edilen ve daha aşağı bir ifade olan “*hanhala*”yı kullanarak devlete yönelik tutumunu ortaya koymuştur.³¹⁸

Başlangıçtaki genel Ortodoks tutum devleti reddetmek, onun varlığının kurtuluşla bir ilişkisinin olmadığını kesin şekilde ortaya koymak ve Yahudilere saldıran Arapları Tanrı’nın ilahi gazabının işareti kabul etmek üzerinedir. Ancak savaşların kazanılması neticesinde vaat edilen toprakların elde edilmesi, ilahi müdahale ve onay olarak görülmüş, bunun neticesinde giderek artan dindar bir Siyonist kitle tarafından devlet, benimsenmeye başlanmıştır. R. Mendel ise dindar Siyonistlerin toprakların elde edilmesi ve devletin kurulmasını Mesihî çağın başlangıcıyla ilişkilendirme düşüncelerini reddetmiş, bunun doğrudan Mesih’in gelişiyi irtibatlı bir gerçek olduğunu ortaya koymuştur.³¹⁹ Dindar Siyonistler, devleti Mesihî çağın başlangıcı, kurtuluş müjdesi ve açan çiçekler olarak değerlendirmiş, bundan dolayı hareketi anti-siyonist tutum takınmak ve devletin kuruluşunu kurtuluşun başlangıcı kabul etmemekle eleştirmiştir.³²⁰

Hareket liderleri, karışıklığını retorik planda da olsa sürdürmeye çalışmış ancak sahte Mesih olarak adlandırdıkları Siyonizm ve kurulan İsrail Devleti gerçeğiyle belli oranda yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Bu yüzleşmeye rağmen mevcut kazanımlar Siyonizm veya İsrail Devletiyle değil Habad-Lubaviç’in faaliyetleri ve çabasıyla ilişkilendirilmiştir.³²¹ Zamanla İsraili politikacı ve askeri uzmanlarla ilişkiler geliştirilmiş ve R. Mendel bu kimseler tarafından ziyaret edilmiştir. Bu görüşmelerin hepsi onun konutunda gerçekleşmiş ve R. Mendel hiçbir zaman ne İsrail’e seyahat etmiş ne de üst düzey İsraili bir yetkili ile görüşmek için bulunduğu yere gitmiştir. Bu tavır onun tipik karşıt durumu sürdürdüğünü göstermektedir. Bu görüşme ve ilişkilerde de devletin egemenlik sembollerine yönelik ne kabul ne de ret, tamamen nötr bir tutum takınmıştır. Bunda da muhtemelen topraklara atfedilen önem ya da hareketin İsrail’deki faaliyetlerinin engellenme çekincesinin böyle bir tavır almasında etkili olduğu düşünülmüştür.³²²

³¹⁸ Rabkin, **Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı**, s. 238.

³¹⁹ Ehrlich, **The Messiah of Brooklyn**, s. 116.

³²⁰ Rabkin, s. 187.

³²¹ Heilman ve Friedman, **The Rebbe**, s. 188.

³²² Biale, vd., **The State of Israel: Haven in Zion**, s. 734; Fishkoff, **The Rebbe’s Army**, s. 69.

Gerçeklerle yüzleşme zorunda kalmaları ile hak ve imtiyazlardan faydalanma arasında kalan Habad-Lubaviç mensuplarının faaliyetleri doğal olarak devamında tepkileri getirmiştir. Faaliyetlerin devamı için verilen çaba ve Yahudilerin topraklar üzerinde bulunmasının önemli olduğuna yönelik kabul, hareket mensuplarını ister istemez devletle belli oranlarda işbirliğine sevk etmiştir.

Bu işbirliğinin en önemlilerden biri normalde karşı oldukları devlete belirli bir süre de olsa askerlik hizmetinde bulunmalarıdır. Devlet, kurulma aşamasında genel Haredi toplumunun yeşiva öğrencilerine askerlik muafiyeti getirmiştir. O dönem sayıları 400 gibi az bir rakama tekabül eden bu öğrencilerin günümüzde de imtiyazlarının devamı için verilen mücadele karşısında Habad-Lubaviç'in aldığı pozisyon eleştiri konusu olmuştur. Çünkü Harediler için bu muafiyet, topluma entegrasyonun getirdiği etkilerden korunabilmek için önemli bir kalkandır. Hareket mensuplarının takındıkları tavır ise dindar kitleyi dış etkilere doğrudan açık hâle getirmiş, modern toplumla ilişkilerin asgari düzeyde seyretmesi gerektiği ilkesini ve geleneksel hayat tarzlarına uyma prensibini ihlal etmiştir.³²³ Satmar hasidileri, Siyonizm'i şeytanın birer maşası görmüş,³²⁴ devleti de Mesih gelmeden önce kurulduğu için gayri meşru ilan etmiştir. “Mesih gelmeden önce, dinsiz devlet yok olacak ve başka yol da olmayacak” demek suretiyle devletin varlığını kurtuluşun önündeki engel gören Satmar hasidileri, devletle girişilen bu işbirliğinden ve takındığı tutumdan dolayı Habad-Lubaviç'i şiddetli şekilde eleştirmiştir.³²⁵

R. Mendel, genelde politik münakaşalardan uzak duran bir tutum takınmakla beraber 3 tartışmada İsrail siyasetine doğrudan müdahil olmuştur. İsrail kurulduğunda Geri Dönüş Yasasına göre kimlerin Yahudi olacağının belirlenmesi, Araplarla mücadelede topraklarla ilgili karar alınması ve siyasi bir tartışmanın tarafı olmasında almış olduğu karar ve faaliyetler eleştiri konusu olmuştur.

Devlet kurulduğunda dünyanın her yerindeki Yahudiler birer vatandaş kabul edilmiştir. Geri Dönüş Yasasına göre “nine veya dedelerinden biri Yahudi olanlar, dine

---

³²³ Biale, vd., s. 712.

³²⁴ Allan Nadler, “**Satmar Hasidic Dynasty**” Erişim 09 Mayıs 2020. https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Satmar_Hasidic_Dynasty.

³²⁵ Rabkin, **Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı**, s. 248; 295.

ihtida etmiş kimseler ve başka bir dine müntesip olmayanlar İsrail vatandaşı şeklinde tanımlanmıştır.³²⁶ Yasada bazı değişiklikler öngören Ortodoksların teklifleri ve dine ihtidanın Ortodoks rabbiler eliyle yürütülmesi gerektiği kararı ve ısrarı tartışmaları beraberinde getirmiştir.³²⁷ Ortodoksların bu tavrı hem İsrail siyasetinde krize yol açmış hem de kimin Yahudi olacağını belirlemede Ortodoks tekelini kırmak isteyen Reform ve Muhafazakâr Yahudilerle Ortodoksları karşı karşıya getirmiştir. R. Mendel dine ihtidanın Ortodoks rabbiler eliyle gerçekleştirilmesinin zorunlu olduğunu şart koşarak tarafını netleştirmiştir. Kimin Yahudi olduğunu belirlemek bu noktada kritik bir öneme sahiptir. Zira hareketin ortaya çıktığı andan itibaren temel hedeflerinden birini bu oluşturmaktadır. Yahudi kimliğinin uyanışına sebep olmak devamında kurtuluşu getirmek anlamına geleceği için bunun belirlenmesi son derece önemlidir.³²⁸

R. Mendel'in müdahil olduğu ikinci konu Araplarla yapılması planlanan barış antlaşmalarında aldığı kararlardır. Topraklara yönelik yapılan her türlü aliya ve yerleşim sürgün kabul edilmiş ve Mesih gelmediği sürece dünyanın neresinde olursa olsunlar sürgünün devam ettiği ortaya konulmuştur.³²⁹ Devlet resmen kabul edilmemekle beraber bu toprakların, Mesih geldiğinde Yahudilerin elinde bulunması gerektiğine inanılmıştır.³³⁰ Bu tavır Kfar Habad dergisinin eski editörlerinden R. Halperin tarafından Siyonizm'e ve milliyetçiliğe karşı tam muhalefet ve Rabbin vermiş olduğu toprakların bir santimini teslim etmeye karşı sıkı bir karşıtlık" şeklinde açıklanmıştır.³³¹ Böyle bir durumda laik devlet ise bu toprakların koruyucusu görülmüştür. Bundan dolayı barış karşılığında toprak gibi sözlere veya topraklar üzerinde herhangi bir imtiyaza şiddetle karşı çıkılarak tartışmada şahin bir tavır sergilenmiş ve bu durum birçok Yahudi liderle münakaşaya sebep olmuştur.³³² Ger, Vişniz ve Belz gibi hasidik mahfillerin rebbeleri ve Haredi R. Eleazar Shach gibi birçok Ortodoks lider, toprakların iadesi hususunda R. Mendel'e göre daha esnek bir

³²⁶ "The Law of Return 5710 (1950)", erişim 09 Haziran 2020, <https://knesset.gov.il/laws/special/eng/return.htm>.

³²⁷ "Who Is A Jew?", erişim 09 Haziran 2020, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/who-is-a-jew>.

³²⁸ Gellman, vd., Lithuania, White Russia, and The Land of Israel, s. 133.

³²⁹ Ravitzky, **Messianism, Zionism**, s. 147.

³³⁰ Friedman, Habad as Messianic Fundamentalism, s. 352-53.

³³¹ Ravitzky, The Contemporary Lubavitch Hasidic Movement, s. 318.

³³² Biale, vd., **The State of Israel: Haven in Zion**, s. 733.

tavır alarak bölgesel imtiyazlar verilebileceğini ifade etmiştir.³³³ R. Mendel aynı toprakların elde tutulması için savaşın açık destekçisi olmuş,³³⁴ Satmar rebbe Teitalbaum ise verilen yeminin ihlali anlamına gelecek her türlü başkaldırıyı ve savaşı yasak kabul etmiş ve Yahudi kanının döküleceği endişesiyle de savaşa itiraz etmiştir.³³⁵ Bu endişeye rağmen R. Mendel'in duruşu, barış yanlıları açısından bu toprakları bir kez bile ziyaret etmemiş bir kimsenin ikiyüzlü ve riyakâr açıklamaları şeklinde kabul edilmiştir.³³⁶

R. Mendel, son olarak ultra-Ortodoks Yahudilerin yıllarca Knesset'teki temsilciğini yapan Agudat Israel partisi içindeki bir tartışmanın tarafı olmuştur. Bu durum genellikle çatışmalardan kaçınmak için seçimlere katılmaktan uzak duran Habad-Lubaviç'in bir istisnada bulunmasına sebep olmuştur. Haredilerin önemli temsilcisi ve daha önce ifade ettiğimiz üzere R. Mendel'i sahte Mesih ve hareketi heretik olmakla suçlayan R. Eleazar Shach, parti içinde ayrılmaya sebep olmuş ve 1988 seçimlerine kendi kurduğu Degel ha-Tora partisi ile girmiştir.³³⁷ Önceki seçimde 4 sandalye elde etmiş olan Agudat Israel, R. Mendel Schneerson'ın teşvikleriyle bu seçimde 5 sandalye kazanmıştır. R. Eleazar Shach'ın kurduğu parti de 2 sandalye almak suretiyle toplamda 7 sandalyelik başarıya imza atılmıştır. Bu seçim, hareketin toplum nezdindeki karşılığını ve pazarlık gücünü göstermesinin yanında R. Mendel'in popülerliğinin de somut göstergesi olmuştur.³³⁸

Hareketin Siyonizm eleştirisi her şeye rağmen ideolojik boyutta kalmış ve Knesset'te temsil edilmemiştir. İsrail'in iç siyasetine doğrudan müdahil olmaması da bu manada bir karşıtlık olarak görülebilir. Hareket devletin varlığını tamamen kabul etmemiş ancak imtiyazların elden gitmemesi veya yukarıda da ifade edilen hususlarda Yahudilerin lehine bir kararın verilebilmesi için devlet ile iş birliğine gitmiştir.

---

³³³ Biale, vd. **The State of Israel: Haven in Zion**, s. 713.

³³⁴ Rabkin, **Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı**, s. 238.

³³⁵ Rabkin, s. 240.

³³⁶ Ehrlich, **The Messiah of Brooklyn**, s. 106.

³³⁷ Bu olay, her ne kadar ilk dönemin tartışmaları artık söz konusu olmasa da Hasidizm-Mitnagdim mücadelesinin köklerde yer ettiğinin, güçlü ve karizmatik bireyler var oldukça bu mücadelenin ortaya çıkma potansiyeline sahip olduğunun günümüzdeki bir yansıması olarak yorumlanabilir.

³³⁸ Biale, vd., **The State of Israel: Haven in Zion**, s. 714.

Dolayısıyla kazanımların elden gitmemesi ve faaliyetlerin Yahudilerin lehine sürdürülebilmesi için ara bir yol bulunmaya çalışıldığı söylenebilir.

2. 6. Değerlendirme

Habad öğretisine göre kâinatın yaratılışı Tora ve İsrail halkının fazileti üzerine gerçekleşmiştir. Bundan kaynaklı Tanrı, Tora ve İsrail'in bir bütün olduğu düşünülmüştür. Bu birliktelikten kaynaklı olarak mumun alevi gibi ruhun, kaynağına doğru yükselme iştiafında olduğundan bahsedilmiştir. Ancak arzu ve isteklerin bedendeki vücut bulmuş hâli olan hayvani ruh, güdü ve isteklerini bedensel eylemleriyle gerçekleştirmek suretiyle ruhun kaynağına yönelik bu iştiafını engellemeye çalışır. İlahi ruhun kaynağına yönelik bu susuzluk ve özlem gerçekleştiğinde ruhun bedendeki faaliyeti son bulur. Benliğin yokluğu (*bittul*) olarak tanımlayabileceğimiz bu süreç ruh açısından doğası gereği arzulanan bir durumdur. Ancak Tanrı'nın, ruhu yeryüzüne gönderme amacının beden içinde kalmak suretiyle dünyada emirleri icra etmek, dünyayı ulvileştirmek, kutsalı aşağı çekmek ve yaratılış esnasındaki kaosu restore etmek suretiyle Tanrı için daha uygun bir yer hâline getirmek olduğu düşünüldüğünde ruhun benlikten sıyrılması, bu misyona engel teşkil etmektedir.

Ruhun bedene inmesi ve onda kalmasının gerekliliği “iniş çıkış içindir” düsturunda kendisini göstermektedir. Çünkü amaç bedeni hapishane görüp ondan kurtulmak değil, onu ruh için potansiyel bir araç görüp, birlikte çalışmak suretiyle hem onu dönüştürmek hem de kurtuluşuna ve daha fazla ulvileşmesine yardımcı olabilmektir. Bu misyonun gerçekleşmesinde tsadik, iki karşıt güç (ilahi ve hayvani ruh) arasında devam eden mücadelede ilahi nüvenin idrakine varmasında haside rehberlik yapmakla görevlidir. Her bir Yahudi'de bulunan bu ilahi nüveye vurgu yapması Habad-Lubaviç'i diğer hasidik geleneklerden ayıran hususlardan biridir. Çünkü doğal yetilerin bu idrak neticesinde tanrısal eylemlere dönüştürülmesi beklenmektedir. R. Zalman, bunu “hasidik öğretinin bütün niyeti, kişinin niteliklerinin doğasını değiştirmektir” şeklinde açıklamaktadır. Yani sıradan eylemler, halis ve samimi duygularla ifa edildiğinde Tanrı katında anlamlı birer eyleme dönüşecek ve hem kişinin kurtuluşuna hem de kozmik restorasyona neden olacaktır. Yani Yahudiler fiillerini tanrısal eylemlere dönüştürme kabiliyetiyle düzenin tekrar temininde ve

evrenin inşasında ve imarında seçilmiş tek millet olarak önemli bir rol oynayacaktır. Bununla beraber inşa ve imar faaliyetinde asıl niyetin varlığı ortaya konulmaktadır: O da mitsvaların ifa edilmesi, yani eylem/amel düşüncesidir.

Bu düşüncenin bir yansımasının ve kurtuluşu gerçekleştirecek olan hususların en önemlisinin *ahava Israel* olduğu belirtilir. Çünkü yeryüzüne dağılan Yahudilerin tekrardan bir araya getirilmesinin Tanrı'nın Yahudilerle olan ayrılığını da sonlandıracağı kabul edilir. Yahudi halkı kendi arasında birlik oluşturduğu zaman Tanrı'nın yeryüzündeki tecellisi *Şehina* da onlarla beraber olacaktır. Yani Tanrı'nın sürgününe dolayısıyla kendi sürgünlerine son verebilmenin yolu, unutulmuş, kendi hâllerine bırakılmış ve kendi hâllerinin farkında bile olamamış bu nesle ulaşmak, onların maddi-manevi açlıklarını dindirmektir. Bundan dolayı kişilere bulundukları konum ve seviye üzerinden değil başlı başına Yahudi olmalarından dolayı değer verilmiş her birine aynı gözle bakılmış ve eşitlikçi bir yaklaşım sergilenmeye çalışılmıştır. Kurtuluş yolunda her bir Yahudi'ye önem atfedilmiş ve kurtuluşun gerçekleşebilmesi için her birine ulaşmanın gerekliliği ortaya konmuştur.

Hareketin kendisini konumlandığı bu merkezi pozisyon kendi grubu dışındakilere yönelik üç katmanlı misyonu zorunlu kılmıştır: Ortodoks olmakla beraber kendi grubu dışında kalanları harekete dâhil etmek, dindar bir hayattan uzak kalan Yahudileri Ortodoks bir hayat tarzına dâhil edebilmek -ki bu hareket için belirlenen en önemli misyondur- ve sonuncusu -çalışmamızın kapsamı dışında kalan- diğer uluslara veya Yahudi olmayanlara (Nuhiler) yönelik tavidir.³³⁹

Habad tüm Yahudilerin ilahi ruha sahip olmakla bedeni andırdığından hareketle Yahudi bireyin önüne gelebilecek her türlü tanımlamayı reddetmiş ve tüm Yahudilerin kendi içindeki birliğini ilan etmiştir. Bu durum her ne kadar kendi içinde eşitlikçi ve kucaklayıcı bir tavır görülse de Yahudiler haricindeki diğer insanların bu ruha sahip olmadıklarını iddia etmeleriyle dışlayıcı bir tutuma işaret etmektedir. Bu tutum Yahudileri varoluşsal açıdan daha değerli görerek insanlar arasında ontolojik farklılıklar öngörmüştür. Ancak erken dönemlerdeki bu dışlayıcı tavır ruh öğretisinde farklılık olmamakla beraber R. Mendel Schneerson liderliğinde Yahudiler haricindeki

---

³³⁹ Ravitzky, The Contemporary Lubavitch Hasidic Movement, s. 310.

diğer insanlara mesajın ulaştırılması ve onların eylemlerinin Tanrı katında değere sahip olduğu düşüncesine dönüşerek öğreti bir nebze yumuşatılmıştır.

Hasidi, Yahudi kardeşine karşı diğerkâm olan ve onların huzuru için kendi rahatından vazgeçen şeklinde tanımlayan hareket liderleri bunu öğretinin geniş kitlelere yayılması gerektiği prensibinin yansıması görmüşlerdir. Diğerine yardımcı olabilmenin yolu ona gitmek, yani kendi alanının dışına çıkmakla ancak mümkündür. Kadın, erkek, yaşlı, çocuk, genç toplumun her kesimine yönelik eğitim ve sosyal aktiviteler, kurulan Habad-Lubaviç evleri, emirlerin icrasına yönelik tavsiye ve ısrarlar, rebbelerin yazı ve vaazlarının tekrar tekrar yayınlanması ve basılması vb. süreçler dışarıya açılma prensibinin somut örnekleridir. Hareketin eğitim kolu olan Merkos L'inyonei Chinuch'un yönetici müdürü R. Moshe Kotlarsky "Amacımız, Yahudiliği her yerde, her Yahudi için çekici ve uygun hâle getirerek erişilebilir kılmaktır" sözleriyle bu prensibin hedefini net şekilde ortaya koymaktadır.³⁴⁰

Diğerleri için bu denli erişilebilirlik ve onlara fener olabilme çabası kutsalın ihlal edildiği şeklindeki eleştirilere sebep olmuştur. İfade edildiği gibi bu, Yahudi kimliğine yabancılaşmış kimselerde farkındalığı ve bilinci oluşturmak için alınan bir risk olarak görülmüştür. Meselenin iki tarafa bakan yönü olmakla beraber dini ritüellerin ve bunların kutsallığına yönelik vurgunun daha ağır bastığı ifade edilebilir. Nitekim R. Zalman'la beraber emir ve yasaklara yapılan vurgunun yanında her bir rebbenin Yahudi uygulamalarına verdiği önemin neredeyse zımnen öğretiyi yayma düşüncesinin yansıması veya Mesihî sürecin gelişine yardımcı olacak eylemler şeklinde görülmesi buna bir işarettir. R. Isaac'ın Amerika'ya gelmesiyle oradaki Yahudi grup ve liderlerine yönelik sert eleştirilerinin ardında Yahudi uygulamalarına yönelik verilen tavizler olduğu düşüncesi de başka bir kanıttır.

Habad'ın kendisini ilahi hakikatin taşıyıcısı görmesi diğerlerine yönelik misyon anlayışını ortaya çıkartmıştır. Hareket kendisi dışındakilere, Ortodokslara, dindar olmayan Yahudilere ve ötekilere karşı takındığı tutumla diğer Yahudi gruplarından ayrılmıştır. Bir Habad-Lubaviç yöneticisi, Ortodoks dünyasında dindar

---

³⁴⁰ "Student Summer Visitation Program", erişim 10 Aralık 2021, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/705977/jewish/Visitation-Programs.htm.

olmayanlara nasıl davranılacağı ile ilgili sorun olduğuna temas ederek bazı grupların Tanrı'nın mesajının bekçiliğini yaptıkları uyarısında bulunmuştur.³⁴¹ Kurtuluş düşüncesi ve Mesih'in gelişi kapsamında dışarının sınırları dindar olmayan Yahudilerle ilgilenmenin ötesinde Yahudi olmayanları da kapsayacak kadar genişletilmiştir. R. Zalman'ın Petersburg'daki hapishaneden kurtuluşunun veya ezoterik öğretileri yaymaya başlamasının miladı kabul edilen Yud-Tes Kislev günü bu açıdan önemlidir. Levi Isaac'e yazdığı mektupta R. Zalman, bugünün Yahudiler açısından önemli olduğu kadar "ülkenin memurları ve halkları", yani Yahudi olmayanlar tarafından da önemli görüldüğünü ve kabul edildiğini vurgulamıştır. R. Zalman'ın bu vurgusuna ek olarak nuhilik statüsünün ve onların amellerinin kurtuluş yolunda etkili olduğu düşüncesi hareketi diğerleriyle iletişime geçmeye teşvik etmiştir.³⁴²

Diğerlerine yönelik bakış açısı hareketi mevcut şartlara diğerlerinden daha fazla adapte olmaya zorlamıştır veya bu adaptasyon Habad-Lubaviç'i diğerlerine göre daha açık ve kapsayıcı bir gruba dönüştürmüştür. Hareketin bu modern dönem stratejisi doğal olarak tüm dini grupların eleştirisiyle karşılık bulmuştur. Hareket yaptığı kampanya ve icraatlarla dışarıya yönelik odağa sahip olmuş ve kamuoyu önünde paylaştığı uygulamalarla da iki zıt kanadı rahatsız etmiştir. Ortodokslar dini perspektiften meseleye yaklaşım gözetilmesi gereken kuralların icra edilmediği ve kutsalın ihlal edildiği endişesini dile getirmiştir. Reformistler ise anayasal sınırların ihlal edildiği endişesiyle meseleye yaklaşmış ve bunun azınlık bir topluluk olan Yahudileri toplum nezdinde hedef hâline getireceğine ve onlara yönelik olumsuz bakış açısının oluşmasına sebep olacağına dikkat çekmiştir.

Siyonizm ve İsrail Devleti söz konusu olduğunda hareket liderlerinin Filistin'le ilişkisinin, baştan beri var olduğu görülmektedir. R. Zalman, Filistin'e göç eden hasidleri maddi yardımlarla desteklemiş, oğlu ve halefi R. Dov Baer'le bu uygulama devam etmiştir. Tipik Ortodoks görüşe rağmen Hebron'a yerleşim Siyonizm'in ortaya çıkışıyla kendisini ona alternatif olarak konumlandırmaya yönelik yaklaşım tarzı şeklinde yorumlanmıştır. Devleti kabul etmeyen ancak ilişkilerini sürdürmeye devam

---

³⁴¹ Fishkoff, *The Rebbe's Army*, s. 55.

³⁴² "Sichos in English", bölüm. 16-19th Day of Kislev, 5743 (1982).

eden hareket mensupları Mesih geldiğinde bu toprakların Yahudilerin elinde bulunması gerektiğinden hareketle bu topraklarda en ufak tavize sert bir dille karşı çıkmışlardır. Dini Siyonistler tarafından Siyonizm'e ve devlete, kurtuluşun nişanesi ve Mesih'in gelişinin işareti olarak bakmamaları, harediler tarafından da devletle yürüttükleri ilişki tarzı sebebiyle eleştiriye maruz kalmışlardır. Öte yandan dindar ve laik Yahudiler arasında yürütmüş olduğu ikili esnek tavır bu aracı pozisyonunun daha ne kadar sürdürülebileceği ve onlar tarafından daha ne kadar kabul edilebileceği sorusunu da gündeme getirmiştir. Hem dindarlar hem de laik Yahudiler arasındaki bu tavır hareketi her geçen gün biraz daha zorlayacak bir olgu olarak karşımızda durmaktadır.

Habad-Lubaviç'e yöneltilen eleştiriye sebep olan bir diğer etmen hareketin Mesihlik düşüncesidir. Mesih'in geleceğine yönelik inanç Yahudilikte önemli bir ilkedir. Maimonides, Mesih'in gelişine her bir Yahudi'nin kâmil şekilde inanmasını zorunlu görmüş aksi durumun Tora'yı inkâr etmek anlamına geleceğini ifade etmiştir.³⁴³ Ancak bunun ne zaman ve kim tarafından gerçekleştirileceği hususu belirsiz bir geleceğe bırakılmıştır. Mesih beklentisinin sadece Habad-Lubaviç'te olmadığı ifade edilmekle beraber hasidik hareketler içinde liderini Mesih kabul etme inancının onlara özgü olduğu iddia edilmiştir.³⁴⁴

Mesihî kurtuluşa yönelik bu ilgi ilk önce R. Isaac'ın şahsiyetini yüceltmış, daha sonrasında ise hareketin son lideri R. Mendel Schneerson'ın Mesih olarak görülmesine yol açmıştır. Mesih fikri hareketin itici gücü olmuş, hareketle bütünleşen seyir izlemiş ama bir paradoksu da beraberinde getirmiştir. Hareketin ilerlemesine sebep olan düşünce bugün onun Yahudi sapkınlığı oluşturup oluşturmadığı konusunda tartışma başlatmış ve bu, geleneksel Yahudilikte önemli tartışmalardan biri hâline gelmiştir.

---

³⁴³ Zalman, **The Rambam's Mishneh Torah**, Judges: The Laws of Kings and Their Wars 11:1

³⁴⁴ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 114.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖNEMLİ KURUMLAR

Önceki bölümlerde anlatılmış olan Habad'ın temel öğretileri somut şekilde örgüt ve kuruluşlar eliyle gerçekleştirilen eylemlere dönüştürülmüştür. Gündemin yakından takip edilmesi suretiyle dönemin dönüşümlerinden uzak kalmamak, kriz ve çıkmazlara karşı çözüm önerileri ortaya koymak için aktif ve dinamik bir yapı inşa edilmeye çalışılmıştır. Yahudi askerlere, mahkûmlara, yetim ve öksüzlere, ilaç bağımlılarına, afetlere ve terör saldırılarına maruz kalanlara ihtiyaç duyduklarının temini hususunda, doğumun ilk gününden ömrün son anına kadar her türlü teknolojik gelişme kullanılarak eğitim seferberliği düzenlenmesi çabasında vb. birçok faaliyette bireysel ve merkezi organizasyonlar oluşturulmuştur. Binleri aşkın kuruluşa ev sahipliği yapan Habad-Lubaviç, Yahudi toplumuna yönelik faaliyetleriyle Ortodoksluk içerisindeki en aktif dışa dönük harekettir.

Habad-Lubaviç, *Agudas Chasidei Chabad*, *Merkos L'Inyonei Chinuch* ve *Machneh Israel* adlı örgütleriyle tüm bu kurum ve kuruluşlara merkezlik etmektedir. Bu kuruluşların merkezleri, son iki rebbenin resmi konutu olan 770 Parkway'in etrafında kümelenmiştir. Web sayfasındaki bilgilere göre hareketin 5.000 civarında temsilci aileyle 100'den fazla ülkede 3.500 kurumla faaliyet gösterdiği ifade edilmiştir.¹ İlerleyen sayfalarda bu kuruluşlardan ön plana çıkanlar amaç ve faaliyetleri çerçevesinde ele alınacaktır.

3.1. Agudas Chasidei Chabad (AGUCH)

Hareketin merkezi Rusya'dayken çeşitli eğitim kurumları tesis edilmiştir. Ancak Rusya'da yaşanan zulüm ve sıkıntılar yeni arayışlara kapı aralamış ve Amerika kitlelerin öncelikli müracaat ettiği adres hâline gelmiştir. Orada varlığını ortaya koymak, göç edenleri dini sınırlar içinde muhafaza edip onları bir çatı altında

---

¹ “Facts and Statistics”, erişim 08 Aralık 2021, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2346206/jewish/Facts-and-Statistics.htm.

toplamak, Rusya’da yaşananları dışarıdaki insanlara iletme ve onların desteğini çekmek amacıyla Amerika’da bir dizi kurumsal faaliyete girişilmiştir.

Amerika’daki Habad mensuplarını bir araya getirmeye yönelik girişimlerden ilki 1924 yılında kurulan *ACHACH* (Habad Hasidik Yahudiler Birliği) olmuştur. 1952 yılına kadar hizmet eden bu birlik yerini *AGUCH* (Habad Hasidim Birliği)’ne bırakmıştır.² Aslında *AGUCH*’ın kuruluşu 1940 yılı olmakla beraber gayri resmi faaliyetleri 1930’lara kadar gitmektedir.³ *AGUCH*’ın ana işlevi adından da anlaşıldığı üzere tüm Habad hasidlerini ve kuruluşlarını tek bir çatı altına toplamaktır. Bundan dolayı merkezi şemsiye örgüttür. Dini dernekler yasasına bağlı olan bu birlik, ilgili merkezlerin inşa ve imarını ve hasidik geleneğin yaşatılmasını kuruluş amaçları olarak benimsemiştir. Birliğin yaptığı ilk faaliyetlerden biri hareketin merkezi sinagogu, *AGUCH*’ın genel merkezi ve R. Isaac’ın oturacağı resmi konutun yani 770 Parkway’in satın alınması olmuştur.⁴

AGUCH ve sonraki bölümlerde zikredilecek olan *Merkos* ve *Machneh Israel* adlı örgütlerin ilk başkanı R. Isaac’ın bizzat kendisidir. Damadı R. Mendel Schneerson ise yönetim veya icra kurul başkanlığıyla görevlendirilmiştir. Kayınpederi R. Isaac’ın vefatı sonrasında ise tüm bu kurumlar R. Mendel’in başkanlığı altında toplanmıştır. Bu bize R. Mendel’in, hareketin manevi liderliğinin yanında idarenin liderliğini de ele aldığını göstermektedir.

R. Mendel, eşinin vefatından sonra hareketin temel kurumlarının yeniden inşasına girişmiştir. Bu amaçla 1988 yılında *AGUCH* hahamlar kurulu, R. Mendel’in direktifleri üzerine toplanmış ve hareketin yekpare şekilde çalışması için gerekli iletişim ve organizein kurulması talimatı verilmiştir. Bu süre zarfında kurumların isim hakları korunmakla beraber yapısı ve tüzükleri yeniden gözden geçirilmiştir.

---

² R. Gourary tarafından kontrol edilen *ACHACH*, R. Mendel Schneerson’ın rebbe olmasından hemen sonra 1952 yılında faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır. Bunun sebebi R. Gourary’den yana tavır almaları olarak yorumlanmıştır. Onun tarafından yürütülen diğer kurumlar da benzer süreci yaşamış ve aşamalı olarak işlevsiz hâle getirilmiştir. Bu da bütün kurumları tek bir çatı altında toplama girişiminin sebebinin ondan yana tavır alanlara karşı atılmış bir adım olduğunu düşündürmüştür. Bkz: Ehrlich, *Leadership in the Habad Movement*, s. 340; 397.

³ Ehrlich, s. 272.

⁴ “*Agudas Chasidei Chabad of United States v. Congregation Lubavitch, Inc.*, 67 Misc. 3d 1214 | *Casetext Search + Citator*”, erişim 08 Aralık 2021, <https://casetext.com/case/agudas-chasidei-chabad-of-united-states-v-congregation-lubavitch-inc>.

Rebbenin aldığı karar gereğince AGUCH hahamlar kurulunun üye sayısı 20 olarak belirlenmiştir. Kendisini AGUCH, Merkos ve Machneh Israel adlı örgütlerin başkanı şeklinde tanımlamaya devam eden. R. Mendel, yardımcılarında R. Hayyim Mordechai Hodakov'u AGUCH'ın başkan yardımcılığına, R. Nissan Mindel'i saymanlığa ve R. Yehuda Krinsky'i de sekreterliğe atamıştır. Sonraları AGUCH'ın yönetim kurulu başkanı olarak Amerika'nın en önemli temsilcisi ve Amerika'da Habad-Lubaviç'in yayılmasında ciddi katkıları olan R. Abraham Shemtov atanmıştır. İlk isimlerin atanması doğrudan R. Mendel tarafından, R. Abraham Shemtov'un AGUCH'ın kurul başkanlığına atanması ise rebbenin bir el yazısı notuna dayandırılmıştır. Bunun diğerine göre ikinci dereceden bir kaynak olduğunu söylemek mümkündür. Ancak ne R. Krinsky ne de R. Shemtov rebbeyle aynı merkezi otoriteye sahip olmuştur. Rebbenin yokluğu ve onun otoritesini taşıyabilme potansiyelinin imkânsızlığı böyle bir durumun muhtemel sebebidir. R. Krinsky ve R. Shemtov, bugüne kadar hareketteki yönetici konumlarını korumuşlardır. Onlar rebbenin vefatı sonrası hareketin ciddi şekilde zayıflayacağı düşüncesine meydan okur vaziyette onun otoritesine sahip olamasalar da hareketi bir arada tutmuş ve tam tersine daha da genişlemesine yardımcı olmuşlardır. Bundan dolayı bugün hareketteki en önemli ve güçlü şahsiyetler olduğu muhakkaktır.⁵

Daha öncesinde herkesin AGUCH'ın birer üyesi olduğu ifade edilmiştir. Ancak kurulun 20 kişiyle sınırlandırılması kararı, rebbenin öngörüsü şeklinde değerlendirilmiştir. Çünkü eski düzenin devamı sonraki tartışmalar düşünüldüğünde hareketin ciddi bir sıkıntıyla karşı karşıya kalma ihtimali olarak algılanmıştır. R. Mendel'in aldığı bu karar belki de eşinin vefatı sonrasında onda oluşan hissiyatın dışa yansımadır. Muhtemelen kendisinin ölümünden önce hareketin strateji ve politikasının güvenilir kişilerin elinde belirlenmesi gerektiğini düşünmüş ve böyle bir karara imza atmak suretiyle geçiş döneminin mümkün mertebe sorunsuz olması için zemin oluşturmaya çalışmıştır.

Hahamlar kurulu gücünü ve otoritesini R. Mendel'in bu takdir yetkisinden almıştır. Ancak o günden bu güne geçen 32 yıl bu kurulun değişmesini zorunlu

---

⁵ Fishkoff, **The Rebbe's Army**, s. 262.

kılmıştır. Çünkü kurulu oluşturan rebbe ve ilgili üyelerin birçoğu hayatlarını kaybetmiştir. Böyle bir durumda kurulun nasıl işlev göreceği sorusu gündeme gelmiştir. Rebbe tarafından oluşturulan ilgili kararda üyelerden birinin ölümü sonrasında kurul üyelerinin yeni aday seçme ve atama hakkına sahip oldukları belirtilmek suretiyle kurulun sürekliliğinin garanti altına alınması yaşanabilecek bu problemi ortadan kaldırmıştır. Nitekim bugünkü kurula bakıldığında R. Mendel tarafından oluşturulan listeden sadece 8 kişi görevine devam etmektedir. Bu, rebbenin vefatı sonrasında kurulun, kendilerine verilen yetkiye dayanarak 12 yeni atama gerçekleştirdiğini göstermektedir. Kurulun üyelerinin hepsinin erkek ve rabbi olduğuna, seçimlerin 20 üye arasında gerçekleştiğine ve bu sınırlı elit kitlenin kararıyla atamaların karara varıldığına dikkat edilmelidir. Bu da muhtemelen rebbenin kendisinden sonrasını düşünerek aldığı kararın kasıtlı bir yansımasıdır.⁶

R. Mendel'in felciyle yetkinin devredilmesi, karar mekanizmasında farklı anlayışlara ve merkezi otoritenin kaybindan kaynaklı kaos ortamına sebep olmuştur. Hangi doktorun daha iyi olduğu veya rebbenin yokluğunda neyin iyi neyin kötü olduğuna karar vermenin imkânsızlığı ciddi kriz çıkartmıştır. Onun ölümü ise hareketin merkez yönetiminin dinamiklerini değiştirmiştir. Ona yakın olanlar, bu ilişkiyle paralel şekilde statüsünü artırmıştır.⁷ Merkezi yönetim rebbenin yokluğuna rağmen bir şekilde faaliyetlerini yürütmüş ancak alt kitle, rebbenin yokluğunda her geçen gün biraz daha fazla bağımsızlık kazanmıştır. Bu da hareketin gelecek yönetiminin yüksek düzeyde merkezileşmeyle beraber âdemi merkezizetçi yapıya doğru evrildiği bir anlayışa kapı aralamıştır.⁸

Gerek R. Mendel hayattayken gerekse vefatı sonrası yaşanan tartışmalar, bugün Habad-Lubaviç'in liderliği hususunda, daha kurumsal yapıya dolayısıyla AGUCH'ı daha fazla ön plana çıkartan bir duruma yol açmıştır. Daha önce de ifade edilmiş olan dava neticesinde kitapların mülkiyeti AGUCH'a verilmiştir. Alınan bu

---

⁶ Rebbe tarafından oluşturulan AGUCH Haham Kurulu ve mevcut hali için Bkz: **“The ‘Gabboim’ Are Challenging the Rebbe and the Rebbe’s Signature!!”**, CrownHeights.info - Chabad News, Crown Heights News, Lubavitch News, erişim 08 Şubat 2022, <https://crownheights.info/chabad-news/7896/the-gabboim-are-challenging-the-rebbe-and-the-rebbes-signature/>; **“Leadership”**, erişim 08 Şubat 2022, <http://agudaschassideichabad.com/acc/index.php/leadership>.

⁷ Fishkoff, **The Rebbe’s Army**, s. 20; 242.

⁸ Fishkoff, s. 15; 317-21.

karar hareketin liderliğinin kişiden örgütlü bir topluluk tarafından yönetilmesine geçişte sembolik anlamı vardır ve bu açıdan önemli bir kırılmadır. Kitaplara sahip olmak liderlik pozisyonunda önemli bir yer teşkil ettiği için örgütün hareketin liderliği hususunda elinin güçlü olduğu kabul edilebilir.⁹ Bunun yanında 1990 yılında AGUCH’ın yapısının yeniden dizayn edilmesi ve hareketin politikasını belirleyecek kurulun bizzat rebbe tarafından oluşturulması kurumsal yapıya geçişte önemli parametrelerden birini oluşturmuştur.

Habad-Lubaviç eğitim ve sosyal faaliyetleriyle daha fazla bilindiği için AGUCH arka planda kalmıştır. Çünkü AGUCH hareketin yönetim merkezidir ve iç işleriyle ilgilenmektedir. Bundan dolayı açık erişimde kendisi hakkında diğer kurumlar kadar malumat edinilememiştir. Ancak hareketin politikalarına yön vermesiyle önde gelen karar mekanizmasını oluşturmuştur.

3.2. Merkos L’Inyonei Chinuch (Merkos)

Merkos L’Inyonei Chinuch Habad-Lubaviç’in eğitim ile ilgili faaliyetlerini yürütmek üzere 1942 yılında R. Isaac tarafından kurulmuştur. Tüzük metnine göre R. Isaac başkan, R. Mendel icra komitesi başkanı, R. Nissan Mindel sekreter ve R. Hayyim Mordechai Hodakov da sayman belirlenmiştir. AGUCH’ın eylemi gibi Merkos’un da ilk faaliyetlerinden biri kendisine bir yer satın almaktır. Verilen çabanın ardından 770’e bitişik olan 784 ve 788 numaralı iki evin alınmasıyla Merkos’un merkezi, bitişikteki 788 numaralı bina olmuştur.¹⁰

R. Mendel’in, eşinin vefatı sonrası yapmış olduğu düzenlemelerde Merkos da bulunmaktadır. Benzer şekilde onun isim hakkı da korunmuş ancak işlevi ve yönetici kurulları sonrası düşünüldüğü içindir ki daha kurumsal hâle getirilmeye çalışılmıştır. Yani rebbe, sonrasının yönetici kurullarını bizzat kendi elleriyle seçmiş ve görevlendirmiştir. Sebeplerden biri olmakla beraber bundan dolayıdır ki rebbenin yokluğuna rağmen hareket merkezi idare olarak çok büyük bir yıkımla karşı karşıya

---

⁹ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 52; 75.

¹⁰ “**Agudas Chasidei Chabad of United States v. Congregation Lubavitch, Inc.**, 67 Misc. 3d 1214 | **Casetext Search + Citator**” erişim 08 Aralık 2021, <https://casetext.com/case/agudas-chasidei-chabad-of-united-states-v-congregation-lubavitch-inc>.

kalmamıştır. Rebbe'nin yapmış olduğu bu hamleler ölümünden sonra hareketin gidişatının sekteye uğramaması noktasında önemli kilometre taşlarını oluşturmuştur.

Kayınpederinin vefatı sonrası diğer kurumlar gibi Merkos'un başkanlığını da devralan R. Mendel'in yapmış olduğu düzenlemelerde yönetici kadro olarak kimleri belirlediği tespit edilememiştir. Ancak hareket bugün AGUCH'ın da sekreteri olan R. Yehuda Krinsky tarafından yönetilmektedir. Kurul başkan yardımcılığı ise R. Moshe Kotlarsky tarafından sürdürülmektedir. R. Kotlarsky aynı zamanda Habad-Lubaviç temsilcilerinin uluslararası konferansının ve kolejlerde her geçen gün hızla büyüyen Chabad on Campus International adlı kuruluşun yöneticisidir. Tüm dünyadaki eğitim merkezlerinin kurulmasından gerekli fonlamaların temin edilmesine, merkezlere atanacak kişilerin belirlenmesine ve daha başka birçok sorumluluğa sahip R. Kotlarsky bunca vazifeye bir bakıma hareketin reklam yüzüdür. Geniş temsilciler ağına ve devasa bütçelere liderlik etmesiyle bir imparatorluğu yönettiği de söylenebilir.¹¹

Merkos, mesafe fark etmeksizin ve geçmişine takılmaksızın ihtiyaç içerisinde olan tüm Yahudi bireyleri kendisine hedef kitlesi belirlemiştir. Özellikle Yahudi çocuklarla ve gençlerle ilgilenmek, onların geleneklere uygun hayat sürdürebilmesini ve Yahudi olarak misyonlarını yerine getirebilmesini sağlamak kendileri için temel amaçtır. Eğitim faaliyetleri bu bireylere ulaşmanın anahtarı görülmüştür. Bu minvalde Şabat kutlamasının önemi vurgulanmış, özellikle kız çocuklarına yönelik eğitim anlayışıyla diğer Ortodoks hareketlerden farklılık ortaya konmuş, eğitici eğitimleri ve çeşitli dergi faaliyetleriyle daha donanımlı eğitim imkânı sunulmaya çalışılmıştır.

Habad-Lubaviç'in dünya çapındaki bu faaliyetlerinin koordinasyonunun sağlanması Merkos eliyle gerçekleştirilmiştir. Merkos'un hareket içerisindeki önemli görülen merkezi kurumlarına temas edilmesi planlanmaktadır. Bugün dünyadaki tüm temsilcileri denetlemekten tutun, bu temsilcilerin yıllık toplantılarının organizasyonuna, basım-yayın faaliyetleri için kurulan Kehot yayınevinden modern teknolojiyle birlikte faaliyete geçen internet sayfasına ve kendi medya organına kadar

---

¹¹ “**Lessons in Leadership**”, The Forward, erişim 09 Şubat 2022, <https://forward.com/forward-50-2008/>.

Merkos, binleri aşkın merkeze başkanlık etmesiyle geniş bir eğitim ağına sahip bulunmaktadır.

3.2.1. Kehot Publication Society

Hareketin basım-yayın faaliyetlerini yürüten *Kehot Publication Society* ve *Merkos Publications*, R. Isaac tarafından 1942 yılında kurulmuş ve sonrasında onun teklifleriyle Merkos'un çatısı altına alınmıştır. Kehot Yayınevi hem başlangıç seviyesindeki kişilere hem de kendilerini geliştirmek isteyenlere hitap etmek suretiyle genellikle ihtiyaç odaklı bir yayın politikası takip etmiştir. Kehot yayınevinin internet sayfasındaki verilerden hareketle geniş bir yayın kataloğuna sahip olduğu görülmektedir. Merkos'un eğitim politikasının materyalleri bu yayınevi eliyle gerçekleştirilmiştir. Buna göre klasik Yahudi dini ve hukuki metinler, liturjik eserler, Besht'ten son rebbeye kadar hasidik liderlerin söylemleri, mektupları, tarihleri ve biyografileri, hasidik felsefe, mistik öğretiler, hikâye ve roman tarzı metinler, çocuk, yetişkin, kadın veya erkek ayrımına gitmeksizin yayınlanmıştır. Bunları da sadece İbranice değil İngilizce, Yidişçe, Rusça, İspanyolca, Fransızca, Almanca vb. dillerde basmıştır. Bu yayınları referans alan Kehot kendisini hasidik literatürünün en büyük yayıncısı olarak tanımlamıştır.¹²

Habad-Lubaviç, ifade edildiği gibi neredeyse her eylemi kurtuluş sürecinin parçası görmüş, kitap basımlarını da bu doğrultuda sürdürmüştür. 1848 yılında neşredilen *Likkutei Torah* isimli kitap Mesih'in gelişi ile ilgili kehanetlerden bahsetmiştir. Hareketin 4. rebbesi Samuel henüz çocukken babasına Mesih'in gelişinin gecikmesiyle ilgili yakındığı bunun üzerine babasının Mesih'in gelişinin bir göstergesi olarak 1848'de neşredilen kitabı işaret ettiği rivayet edilmiştir.¹³ R. Shalom Dov Baer'in Mesih'in gelişiyile kitabın neşredilmesi arasındaki kurduğu ilişkiye yönelik vurgusu basım-yayın faaliyetlerinin öğretinin yayılması prensibinin parçası olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

¹² “-store.kehotonline.com”, erişim 08 Aralık 2021, <https://store.kehotonline.com/Aboutus.asp>; “Catalog”, Kehot, erişim 08 Aralık 2021, <https://www.kehot.org/catalog>.

¹³ Don Seeman, “Publishing Godliness: The Lubavitcher Rebbe's Other Revolution”, *Jewish Review of Books*, 16 Temmuz 2014, <https://jewishreviewofbooks.com/articles/1085/publishing-godliness-the-lubavitcher-rebbes-other-revolution/>.

R. Mendel'in 1994'te vefat etmesinden sonra faaliyetlerine ciddi ivme kazandıran Kehot, onun mektuplarını, konuşmalarını ve vaazlarını yazıya geçirmek ve yayınlamak için seferberliğe girmiştir. Rebbe'nin Yidişçe konuşması, alınan kayıtların ve notların ciddi emek sonucunda İbraniceye ve İngilizceye çevrilmeye çalışılması bu dönemin en önemli faaliyetlerini oluşturmuştur.¹⁴

3.2.2. The National Campus Office

Kendisi üniversite eğitimi almış olmasına rağmen Amerika'daki üniversite kampüslerinin Yahudi hayat tarzı üzerinde zararlı etkilere sahip olduğuna inanan ama kimseyi bundan men etmeyen R. Mendel Schneerson,¹⁵ hem doğru bir Yahudilik anlayışının sunulması ve hedeflere daha erken ulaşılması hem de üniversitelerdeki kampüs ortamının gençler üzerindeki olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması için 1970'lerden itibaren Habad evleri projesini faaliyete geçirmiştir. Merkos, her iki rebbe'nin niyeti olan üniversite ve kolej öğrencileriyle iletişime geçme fikrini merkezler kurmak ve bunları koordine etmek suretiyle gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Los Angeles'ta 1969 yılında ilk Habad kampüs evi, 1972'de Berkeley'de ikinci, San Diego'da da üçüncü bir Habad kampüs evi kurulmuştur.¹⁶

Habad-Lubaviç'in hareket merkezinin New York olmakla beraber ilk evlerin ülkenin öteki yakası olan Kaliforniya'da kurulması önem arz etmektedir. Habad evlerinin genel mantığı ifade edileceği üzere dini çekim merkezi olmayan yerlerde Yahudi dini hayatını yaşamakta zorlanan bireylerin bu hizmetleri almasına yardımcı olmaktır. Amerika'daki Yahudi nüfusunun büyük çoğunluğu New York ve Kaliforniya merkezlidir.¹⁷ Amerika'ya gelen hasidlerin büyük çoğunluğu New York'a yerleştiği için bu hizmetleri buralarda alabilmek kolaydır. Ancak Kaliforniya'da Yahudiler yoğun bir nüfusa sahip olmakla beraber seküler hayat egemendir. Bunun yanında Amerika'nın sinema endüstrisi Hollywood'un da burada olması bir başka önemli etkidir. Tüm bunlar buralardaki Yahudilerin hizmet alımlarında sıkıntı

¹⁴ Fishkoff, *The Rebbe's Army*, s. 279-84.

¹⁵ Fishkoff, s. 27, 172.

¹⁶ Fishkoff, s. 94-95.

¹⁷ Bkz: "2018_All_Maps_Us_Jewish_Population_(AJYB,_Sheskin,_Dashefsky)_DataBank.pdf", erişim 17 Şubat 2022, [https://www.jewishdatabank.org/content/upload/bjdb/2018_ALL_MAPS_US_Jewish_Population_\(AJYB,_Sheskin,_Dashefsky\)_DataBank.pdf](https://www.jewishdatabank.org/content/upload/bjdb/2018_ALL_MAPS_US_Jewish_Population_(AJYB,_Sheskin,_Dashefsky)_DataBank.pdf).

yaşamalarına sebep olmuştur. Muhtemelen kurulan ilk Habad evlerinin ülkenin öteki yakasında kurulmasına sebep olan unsur oradaki Yahudilere bu hizmetleri ulaştırabilme niyetidir.

Öte yandan 1960'lı yılların başında hissedilen ve 1970'li yılların başında iyice etkisini gösteren Hippi gençlik akımının da bunda etkisinin olduğu düşünülmektedir. Çünkü hippie akımının yoğun şekilde faaliyet yürüttüğü yerlerden birisi yine Kaliforniya eyaletidir.¹⁸ R. Mendel ile birlikte hareket, gençlik isyanlarını ve bu tarz akımları lehine kullanmaya çalışmıştır. Gündem yakından takip edilmek suretiyle dönemin gençliğinin dinamikliği ve içlerindeki isyankâr ateşi belli oranda kontrol altına alarak kriz ortamı fırsata çevrilmeye çalışılmıştır. Kurulan ilk evlerin hippilerin de yoğun olduğu Kaliforniya'da olması ve ilgili görevlilerin muhataplarından birini de bu isyankâr gençliğin oluşturması tesadüften fazlası olsa gerektir.¹⁹

Yahudi uygulamaları aile yapısı gerektirdiğinden dolayı Habad evleri de karı-koca ve çocuklardan oluşan temsilciler ailesi etrafında dönmektedir. Yahudi öğrenciler açısından kendilerini evde hissettikleri bir aile ortamı oluşturduğu düşünülürken temsilciler açısından da bu öğrencilere daha rahat yaklaşabilecekleri ve onlarla iletişime geçebilecekleri bir yaşam alanı vaat edilmektedir. Genellikle kolejlere yakın kurulan bu evler sadece bir yaşam alanı değildir. Her türlü rehberliğe ihtiyaç duyan gençlerin ihtiyaçlarının karşılandığı bir ibadet, eğitim ve manevi rahatlama merkezidir. Aynı zamanda dini ritüeller için gerekli olan araçların temin edilebildiği bir alandır. Bu evler aynı anda hem bir yaşam alanı, sinagog gibi ibadet mekânı, çeşitli çalışma gruplarının oluşturulduğu ders ortamı hem de koşer ürünlerin ve dini araç-gerecin temin edildiği atölyelerdir. Bu açıdan çok yönlü bir işlev görmüştür. Merkos, özellikle genç kitleyle iletişimi evden uzakta bir ev konseptiyle kurulan bu merkezler vasıtasıyla gerçekleştirmeye çabalamıştır. Bir Lubaviç temsilcisi “emzirdiğim zamanlar hariç bebeğimi hiç tutmuyorum, tüm zaman öğrencilerin kollarında sürekli uyuyor” ifadeleriyle çocukların bu iletişimde kullanılan en önemli yollardan biri olduğunu ifade etmiştir. Koşer yiyeceklere yöneltmek için daha ucuz yemek fiyatları sunmaları,

¹⁸ Bkz: Alicja Zelazko, “**Hippie**”, erişim 17 Şubat 2022, <https://www.britannica.com/topic/hippie>.

¹⁹ Bkz: Fishkoff, **The Rebbe's Army**, s. 94-95; “**5 Surprising Answers From the Rebbe**”, erişim 17 Şubat 2022, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/3769098/jewish/5-Surprising-Answers-From-the-Rebbe.htm.

gençlerin alkole olan düşkünlüklerini arkadaşlık ve dostluk atmosferinde dini bir rehberlik sunmak suretiyle azaltmaya çalışmaları bu yolda kullanılan stratejilerden bazılarıdır.²⁰

Merkos'un genç kitleye yönelik kampüs faaliyetlerinin bir başka yönü hareketin kendi eğitici ve yönetici kadrolarını yetiştirmek için giriştiği faaliyetlerdir. Bunlardan biri *Rohr Scholars* olarak bilinen girişimdir. Buna göre ABD'deki kolejlerden seçilen öğrenciler yaz tatillerinde Kudüs'te belli bir süre eğitime tabi tutulmaktadır. Eğitim sonunda deneyimlerinden faydalanılmak suretiyle Merkos'un kampüs faaliyetlerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Hareketin önemli finansörlerinden biri George Rohr, kampüs temsilcilerinin bu eylemlerini Amerikan Yahudilerinin geleceğiyle eşdeğer görmüş ve başka kişi ve kurumlar olmakla beraber Merkos eliyle Habad-Lubaviç'in, Yahudi öğrencilerin ihtiyaçlarıyla ilgilenen tek Yahudi gücü olduğunu iddia etmiştir. Bu tanınma ve çabanın toplum ve finansal desteği getireceğinden hareketle, kampüs temsilcilerini daha fazla çalışmaya teşvik etmiştir.²¹

Rohr'un bu teşviklerinin yanında genel bir tespit olarak kampüs faaliyetlerinin ilk yıllarındaki üniversite gençliği ile günümüzdeki gençliğin ihtiyaç ve sorunlarının ciddi oranda farklılaştığı görülmektedir. Erken dönemlerde üniversite gençliği ile iletişime geçmenin ve onların ilgilerini çekmenin daha kolay olduğu ifade edilmiştir. Bu dönemde ise öğrencilerle ortak paydada buluşabilmenin çok daha zor olduğu bundan dolayı temsilcilerin o günlere göre daha fazla çabalamaları gerektiği tespiti yapılmıştır.²²

Merkos tüm bu faaliyetlerini Yahudi öğrenci kimliğinin kampüs hayatındaki canlılığını sürdürmek amacıyla gerçekleştirmektedir. Merkez son yıllardaki

---

²⁰ Heilman ve Friedman, *The Rebbe*, s. 172-73; Fishkoff, *The Rebbe's Army*, s. 94-96; Mintz, *Hasidic People*, s. 92.

²¹ "Chabad-Lubavitch National Campus Conference", Chabad Lubavitch World Headquarters, 29 Haziran 2004, <https://www.lubavitch.com/chabad-lubavitch-national-campus-conference/>.

²² Fishkoff, s. 97.

faaliyetlerini ise Yahudi karşıtlığına bir yanıt üzerine yoğunlaştırmakta ve bunu devlet savunuculuğunu içine alacak şekilde genişletmektedir.²³

Merkezin haham kurulundaki yöneticilerden biri olan R. Menachem Schmidt, kampüsleri “insanların hayatının başladığı, Amerikan Yahudi kültürünün oluştuğu yer” şeklinde tanımlamaktadır. Bu da merkezlerin ve buralara yönelik hizmetin Habad-Lubaviç nezdinde ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.²⁴ Kurulun bir başka yöneticisi R. Yossy Gordon, hareketin faaliyetlerinin doldurduğu boşluğu “her kökenden ve mensubiyetten Yahudiler için kampüs yaşamının dokusuna dokunan bir temel hâline geldi” ifadeleriyle belirtmekte ve kolej ve kampüsün öğrencinin hayatındaki önemli geçiş evrelerinden biri olduğunu vurgulamak suretiyle yapmış oldukları faaliyetlerin Yahudi kimliğinin oluşumunda ve gelişiminde önemli bir yer teşkil ettiğine dikkat çekmektedir.²⁵

Merkos’un kolej ve kampüslerdeki bir ayağı olan Campus Office bugün itibariyle içerisinde kadınların da yönetici pozisyonunda görevli olduğu geniş bir ağa sahiptir ve 22 ülkede 700’den fazla üniversitede öğrencilere hizmet vermektedir.²⁶

3.2.3. Jewish Educational Media (JEM)

Habad-Lubaviç’i diğer Ortodoks Yahudilerden ayıran en önemli hususlardan biri teknolojik araçlara verdiği önemdir. Erken dönemlerden itibaren dönemin teknolojisini kullanan Habad-Lubaviç, 1980 yılında R. Mendel’in vaazlarını canlı yayınlamaya girişmiş ve bu amaçla Merkos’un bir alt kuruluşu *JEM*’i kurmuştur. Birçok dilde yapılan yayınlarla JEM, bugün için hareketin medya arşivini oluşturmaktadır. Videoların yayınlanması ve izlenmesiyle JEM’in faaliyetleri son rebbe Mendel Schneerson’ın hatırasını ve mesajını canlı tutmuştur. Hatta onun vefatından sonra bile hâlâ onlara liderlik yapmaya devam ettiği şeklinde anlaşılmasına bile yol açmıştır. R. Zalman kendisinden sonrası için nasıl Tanya’yı rehber bıraktıysa

---

²³ Sam Sokol, “Chabad Expands Campus Presence in Bid to Combat Anti-Semitism”, The Jerusalem Post | JPost.com, erişim 09 Şubat 2022, <https://www.jpost.com/diaspora/chabad-expands-campus-presence-in-bid-to-combat-anti-semitism-413394>.

²⁴ Fishkoff, *The Rebbe’s Army*, s. 94.

²⁵ Sokol, “Chabad Expands Campus Presence in Bid to Combat Anti-Semitism”.

²⁶ Bkz: “The National Campus Office”, Chabad Lubavitch World Headquarters, erişim 09 Şubat 2022, <https://www.lubavitch.com/headquarters/merkos-linyonei-chinuch/the-national-campus-office/>; “About”, Chabad On Campus, erişim 09 Şubat 2022, <https://chabadoncampus.org/about/>.

hasidik cemaatte rebbenin yokluğunu ve rehberliğini onun video kayıtlarıyla doldurmaya çalışmıştır. Bu, hareketin birlikteliğini ve sürekliliğini sağlarken liderinin vefatına rağmen nasıl oluyor da hâlâ gelişmeye devam ediyor sorusuna biraz olsun cevap verme imkânını ortaya koymuştur. Çeşitli alanlarda istihdam edilen ve yaklaşık 50 kişilik ekiple faaliyet yürüten JEM'in yönetici direktörü R. Elkanah Shmotkin, en büyük hayalinin R. Mendel'in videolu biyografisini oluşturmak olduğunu ifade etmiştir. 2004 yılında, *The Living Archive Restoration Project* ile bu hayal biraz olsun gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.²⁷

3.2.4. Shluchim Office

1970 yıllarından itibaren üniversite gençliğine yönelik faaliyetler kapsamında gönderilmeye başlayan ilk temsilcilerden bugüne birçok kişi görev almıştır. Bir yere gönderilmek üzere kendisine vazife verildiğinde temsilcinin ilk olarak ilgili toplumun Yahudi önderleriyle iletişime geçmesi ve faaliyetlerini mevcut düzeni bozmayacak şekilde yürütmesi tavsiye edilmiştir. Genellikle birbirinden bağımsız şekilde yürütülen bu süreç rebbenin teşvikleriyle 1986 yılında *Shluchim Office*'nin kurulmasıyla merkezi yapıya büründürülmüştür. Böylece Merkos, ihtiyaçlar neticesinde görevli personelin istihdamı ve elçilerin atanması için kaynak merkezinden bölgesel bazda yaşanan sorunların üstesinden gelinmesine varana kadar yapılan tüm görüşmeleri bu kuruluş vasıtasıyla yürütmeye başlamıştır.

Merkos'un kuruluşu olan merkezin en önemli görev sahalarından birini ilgili temsilcilerin sahada kullanacakları menora, şofar, matsa vb. dini materyallerin temini ve gönderilmesi olmuştur. Bu çalışmanın önemli bir ayağını da Yahudi tarihi ve geleneği hakkında fikir veren mobil tanıtım otobüsü oluşturmuştur. On bin dolarlık bütçe karşılığında şehre gelen tanıtım aracı, temsilcileri bu tarz şeyleri tek tek oluşturmak için çabalamaktan kurtarmış, bunun yanında kişilerin doğrudan asıl işlerine yoğunlaşmasına imkân vermiştir. Ayrıca bu bütçenin karşılanabilmesi için yerel Yahudi kaynaklarıyla sıkı bir iletişime girmesine olanak sağlamıştır.

---

²⁷ Fishkoff, *The Rebbe's Army*, s. 286; "About Us", Jewish Educational Media (blog), 23 Mayıs 2019, <https://jemcentral.org/about-us-2/>.

Merkos bu kuruluş aracılığıyla tüm temsilcileri bir araya getirmektedir. Toplantı kasım ve şubat ayı olmak üzere yılda iki defa gerçekleştirilmektedir. Bu toplantılar ortak tema üzerinde görüş alışverişine, tecrübelerin aktarılmasına ve katılımcılara moral ve motivasyon sağlamaya fırsat vermiştir.²⁸ Şüphesiz ki düzenli yapılan bu toplantılar hareketin küresel düzeydeki gücünü göstermektedir. Rebbenin teşvikleriyle 1987 yılından itibaren yapılan toplantılar vefatından sonra kesintiye uğramamış son zamanlar da koronavirüs tedbirleri kapsamında çevrimiçi platforma dönüştürülmüştür. 2019 yılında yaklaşık 6 bin temsilcinin katılımıyla gerçekleştirilen yüz yüze yapılan en son toplantıda tüm olumsuzluklara rağmen yeni 100 temsilci çiftin bu ofisin saflarına katıldığı vurgulanmak suretiyle büyümenin hâlâ devam ettiğine işaret edilmiştir.²⁹

Bir grup temsilci tarafından kurulan *Shluchim Exchange* de temsilcileri bir araya getirmeye ve onlar arasında etkili ve kolay iletişim ağı kurmayı hedefleyen bir başka kuruluştur. Kişilerin herhangi bir konuda fikir alışverişinde bulundukları, mevcut tecrübelerin çok değerli olduğu ve kimsenin bir şeye en baştan başlamak zorunda olmadığı çevrimiçi ağ kurulmuş, bu sayede vakit ve emek israfından kurtulmaya ve dinamik bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu sosyal ağ veya forum daha sonrasında geliştirilmek suretiyle, takipçilerine daha geniş imkânlar sunan farklı bir ara yüze kavuşarak shluchimexchange.com'a dönüştürülmüştür.³⁰

Merkos, tüm bu alt kuruluşlarıyla gerek temsilcilerin ve hedef kitlenin ihtiyaçlarının karşılanmasında gerekse tüm bunların daha hızlı ve kolay şekilde koordine edilmesinde kitlelere kurumsal destek sunmuştur.

---

²⁸ Fishkoff, *The Rebbe's Army*, s. 113-15.

²⁹ Aharon Loschak, "**Despite Pandemic, More Than 100 New Emissaries Join the Ranks of Chabad**", erişim 08 Aralık 2021, https://www.chabad.org/news/article_cdo/aid/4938766/jewish/Despite-Pandemic-More-Than-100-New-Emissaries-Join-the-Ranks-of-Chabad.htm; Aharon Loschak, "**From Every Corner of the Globe, Chabad Rabbis Highlight Jewish Resilience**", erişim 08 Aralık 2021, https://www.chabad.org/news/article_cdo/aid/4941326/jewish/From-Every-Corner-of-the-Globe-Chabad-Rabbis-Highlight-Jewish-Resilience.htm.

³⁰ "**The Shluchim Exchange**", Chabad Lubavitch World Headquarters, erişim 08 Aralık 2021, <https://www.lubavitch.com/headquarters/merkos-linyonei-chinuch/the-shluchim-exchange/>.

3.2.5. Web Sitesi: chabad.org

Hareketin Mesihî kurtuluşu getirme ve yerel sınırları aşma çabasının yanında dış dünyayla etkileşimlerinden biri de modernizasyon ve sanayileşmeyle birlikte gelen teknolojik ilerlemelerdir. R. Mendel'in almış olduğu eğitimin ve yaşantısının işaretlerini hayatının her evresinde görmek mümkündür. Onun hasidik dünyanın dışına çıkışı ve yaşadığı tecrübe, onda bilimsel ve teknolojik gelişmelere karşı merak uyandırmıştır. Bu gelişmelerin ve yeniliklerin Tanrı'nın izniyle gerçekleşen eylemler olduğu düşüncesinden hareketle onlarda tanrısal işaretler görmüştür.³¹ R. Mendel Yahudiliğin evrensel bakışa sahip olduğunu, kendilerinin de tutucu ve yeniliklere kapalı değil tam tersine tüm gelişmelerin bu medeniyet ve din havzası içerisinde olduğuna inanan kimseler olduğunu ifade etmiştir.³²

Öğretinin yayılması için rebbenin teşvik ve önerileriyle bir dizi eylem gerçekleştirilmiştir. Mesajın 1960'larda radyoyla ulaştırılmasıyla başlayan süreç 1970'lerde telefonla sürdürülmüştür. 1980'lerden itibaren de uydu ve kablolu TV yoluyla hasidik toplantılar dünyadaki tüm Habad-Lubaviç merkezlerine aynı anda iletmeye başlanmıştır. Bu sayede toplantılara katılamayanların da onu duymasına ve görmesine imkân tanınırken; bunların kayıt altına alınması ve dağıtılmasıyla R. Mendel, hasidik bir şahsiyet olarak daha popüler hâle getirilmiştir. Tüm bu çabalar, internet teknolojisinin ortaya çıkmasıyla yerini <https://www.chabad.org> adresinde yayınlanan internet sayfasına bırakmıştır. İnternet teknolojisine adapte olan hareket 1988'de R. Joseph I. Kazen ile birlikte ilk hazırlık çalışmalarına başlamış ve Habad-Lubaviç'in ilk web sitesi 1993'te chabad.org adresinde erişime açılmıştır.³³ Habad-Lubaviç'in iletişim teknolojilerine yönelik bu entegrasyonu hareketin kendi içinde günaha kapı aralayan kirli bir durum şeklinde çeşitli endişe ve şüphelere yol açmış olsa da misyonun parçası olarak öğretinin dışarıya yayılması hususunda elverişli bir araç görülmüştür.³⁴

³¹ Hoffman, **Despite All Odds**, s. 23.

³² Schochet, **Chassidic Dimensions**, s. 206.

³³ “**One Jewish Website, 37 Million Visitors - Chabad.Org's Impact**”, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2439248/jewish/One-Jewish-Website-37-Million-Visitors.htm.

³⁴ Golan ve Stadler, **Building the Sacred Community Online**, s. 6.

Merkos, web sitesi aracılığıyla klasik Yahudi metinlerinden bazılarını, günlük Tanya derslerini, temel hasidik metinleri, Habad eserlerini ve mistik kaynakları kullanıcıların hizmetine sunmaktadır. Site, Habad-Lubaviç'e dair haberlere, dergilere, ritüeller ve emirler hakkında kılavuz bilgilere, tarihi dokümanlara, rebbelerin hayat hikâyelerine ve 8 Aralık 2021 verilerine göre 4.685 web sayfasına kaynaklık teşkil etmektedir.³⁵ R. Kazen ile yapılan görüşmede Merkos'un eğitim politikasına uygun şekilde web sitelerinin hem gentile hem de laik-seküler hayat tarzı yaşayan Yahudi kimliğinden uzaklaşmış kimselere hizmet ettiğini ve yanlış yolda olduğunu düşündükleri insanlara bu sayede tövbe etme ve geri dönme imkânını verdiklerini ifade etmiştir. Ayrıca dünyanın günah bataklığı içinde olduğunu ve bundan kurtuluşun hareketin ortaya koyduğu dünya görüşüyle ancak mümkün olabileceğini de dile getirmiştir.³⁶ Merkos, internet aracılığıyla dünyanın her yerine Tanrı'nın mesajı olan Tora'yı ve hasidik öğretileri iletmektedir. Amaç, sembolik olarak dünyadaki her yerin ve herkesin bu öğretilere erişimi olduğunu göstererek onları bir araya getirebilmek ve bir ülkü üzerinde birleştirebilmektir.³⁷ Chabad.org'un yöneticisi R. Zalman Shmotkin, "Amacımız sabit mekanın getireceği korku ya da tehditlerden azade olarak insanların bir rabbiden danışmanlık almasını sağlamak ya da felsefi sorunlarını çözmeye çalışmaktır" ifadesiyle öncülüğünü yaptıklarını iddia ettikleri Yahudi kimliğinin tanıtımında doğru bilgiye erişim imkânı sunmaktadır. Ayrıca herhangi bir ayrım söz konusu olmaksızın kitlelerin ihtiyaçlarının hoşgörülü şekilde karşılanmasında, bu kimliğin asimilasyonuna karşı kitlelerin zinde tutulmasında ve kendi dünya görüşlerinin tüm dünyada bilinmesinde olanak sağlanmaktadır. Samuel Heilman, bu tarz sitelerin, kişileri dindarlık düzeylerine çekip çekmeyeceğini sorgulamakla beraber, onlar üzerinde etkiye sahip olabileceği tespitinde bulunmuştur. Heilman, Yahudilikten uzaklaşmış kimselerin internet yoluyla Yahudilikle karşılaşma ihtimalinin yüksek ve Amerikan Yahudileri arasında buna yönelik hızlı talebin olduğunu ifadelerine eklemiştir.³⁸

³⁵ "chabad.org Competitive Analysis, Marketing Mix and Traffic-Alexa", erişim 08 Aralık 2021, <https://www.alexam.com/siteinfo/chabad.org>.

³⁶ Golan ve Stadler, *Building the Sacred Community Online*, s. 8.

³⁷ Heilman ve Friedman, *The Rebbe*, s. 193.

³⁸ "ask a Rabbi' - on the Web: Online Rabbis Offer Answers", Jewish Telegraphic Agency (blog), 11 Eylül 2006, <https://www.jta.org/archive/ask-a-rabbi-on-the-web-online-rabbis-offer-answers>.

Web sitesinin kullanıcı istatistiklerine baktığımızda karşımıza şu sonuçlar çıkmaktadır: Chabad.org web sitesinden³⁹ alınan veriye göre 25. yılında 236 ülkeden 37 milyon kişinin siteyi ziyaret ettiği, site üzerinde 1.342 yerel topluluk web sayfasının bulunduğu ve geçmiş on yıl içerisinde 745 bine yakın soruya cevap verildiği belirtilmiştir.⁴⁰ 8 Aralık 2021 alexa.com.'un verilerine göre chabad.org, küresel ölçekte 11.509. site sıralamasına sahiptir. Amerika'da 3.909. İsrail'de ise 263. sıralamasıyla en fazla tıklanılan siteler arasında yer almıştır.⁴¹ Son bir yıl içinde ise 43 milyondan fazla kişinin siteden hizmet aldığı ve 500 bine yakın kişinin belirli aralıklarla hareket hakkında bilgi almak için abonelik yaptırdığı vurgulanmıştır. Bunun yanında 100 bini aşkın sayfa sayısının yanında binlerce ses ve video kaydına, dünyanın herhangi bir yerindeki Habad-Lubaviç merkezine, herhangi bir yerdeki Yahudi için din ile ilgili materyallere ve Yahudi bayramları hakkında geniş bir literatüre kolaylıkla erişim imkânı, chabad.org sitesinin metinden ziyade geniş bir platform, sanal bir cemaat ve geniş bir kütüphane algılanmasına sebep olmuştur.⁴² Bundan dolayı chabad.org adlı web sitesi Merkos'un Yahudi dünyasını hedef alan politikasını da aşan şekilde diğer din mensupları için zengin veri kaynağı sunmakta ve araştırmacılar için bilgi hazinesi işlevini görmektedir.

3.2.6. Rohr Jewish Learning Institute (JLI) ve Jewish Learning Network (JNET)

Merkos, kendisini Yahudi toplumunun tümüne hizmet eden bir hareketin eğitim kolu şeklinde konumlandırmıştır. Bunun parçası olarak Yahudi mirası ve geleneğini daha yakından takip edip anlamaya çalışmak isteyen genç ve yetişkin Yahudilere yönelik belirli eğitim faaliyetlerine girişilmiştir. *JLI*'nin Yahudi tarihi, geleneği ve fikirleri hakkındaki tüm bir yıla yayılan eğitim müfredatı ve sıkı

³⁹ İlgili sitenin veri analiz bulguları için Bkz: Mehmet Haberli, **Sanal Din & Tarihsel, Kuramsal ve Pratik Boyutlarıyla İnternet ve Din**, Açılım Kitap, 2014, s. 134-45.

⁴⁰ “One Jewish Website, 37 Million Visitors - Chabad.Org's Impact”, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2439248/jewish/One-Jewish-Website-37-Million-Visitors.htm.

⁴¹ “chabad.org Competitive Analysis, Marketing Mix and Traffic-Alexa”.

⁴² “Our Impact”, erişim 08 Aralık 2021, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/36217/jewish/Our-Impact.htm; “Chabad.Org”, Chabad Lubavitch World Headquarters, erişim 08 Aralık 2021, <https://www.lubavitch.com/headquarters/merkos-linyonei-chinuch/chabad-org/>.

disipliniyle benzerlerinden ayırt edildiği düşünülmüştür.⁴³ 1998’de kurulan enstitünün doldurmuş olduğu en önemli boşluk küresel ölçekte akredite olan eğitim müfredatına sağlamış olduğu paydaşıktır.⁴⁴ Çocuklardan yetişkinlere kadınlardan erkeklere tüm topluma hitap eden, çevrimiçi ve yüz yüze eğitimleriyle önemli simaları bir araya getirip videolarını yayınlayan Tora ve Talmud gibi klasik metinlerin okunması ve üzerinde düşünülmesine imkân veren çalışmalarıyla geniş program ağına sahip gözükmektedir. Yayın kurulu başkanlığı R. Israel Rice tarafından sürdürülen JLI, bugün 400’den fazla ülkede 962 toplulukta 190 kurs ve 362 bin katılımcıyla faaliyet yürüttüğünü ifade etmektedir.⁴⁵

Hareketin kendisini konumlandığı merkezi duruşun bir yansıması 2006 yılında kurulan *Jewish Learning Network (JNET)* isimli kuruluştur. Kâr amacı gütmeyen ve diğer kuruluşlar gibi bağışlarla faaliyetlerini sürdüren JNET, R. Mendel’in “kişi, bulunduğu yer ve koşullar ne olursa olsun, Tora çalışması için zaman belirlemek üzere her bir Yahudi’yi etkilemek için mümkün olduğunca ve hatta daha fazla çaba göstermelidir” tavsiyesini kendilerine düstur edinmiştir. Yahudilik konusunda hassasiyete sahip olmak isteyen ve bunun için çabalayan bu kişileri telefon vb. teknolojik imkânları kullanmak suretiyle iletişim hâlinde tutmayı hedefleyen Merkos’un alt kuruluşu JNET, iki tarafı birbiriyle eşleştirerek arzulu Yahudi gençlere ve yetişkinlere gündelik hayatlarından biraz olsun uzaklaşma imkânı sunmaktadır. Süreç, başvuran kimsenin gündelik çalışma süresi ve ihtiyaçlarının belirlenmesi ve buna uygun özellikte çalışma sağlayacak kişilerin ilgili kişiyle irtibat kurması ve belirli aralıklarla eğitimin uygun gidip gitmediğinin tespit edilmesi şeklinde işler. Bu da hedef kitle ve ihtiyaç odaklı hareket edildiğini ortaya koymaktadır.⁴⁶

3.3. Machneh Israel (MI)

Amerika’daki Habad mensuplarını bir araya getirme ve onlara hizmet etme anlayışının bir başka parçasını R. Isaac’in, New York’a geldikten 7 hafta sonra

⁴³ “**The Jewish Learning Institute**”, Chabad Lubavitch World Headquarters, erişim 08 Aralık 2021, <https://www.lubavitch.com/headquarters/merkos-linyonei-chinuch/the-jewish-learning-institute/>.

⁴⁴ Wertheimer, “**The Outreach Revolution**”, <https://www.commentarymagazine.com/articles/the-outreach-revolution/>.

⁴⁵ “**The Rohr Jewish Learning Institute: Real Learning for Real Life.**”, erişim 08 Aralık 2021, <https://www.myjli.com/>.

⁴⁶ “**About | The Jewish Learning Network**”, JNet, erişim 08 Aralık 2021, <https://www.jnet.org/about>.

kurduğu ve damadı R. Mendel'i yönetim kurul başkanı belirlediği “*Machneh Israel*” hareketi oluşturmuştur. Merkezine eğitimi ve çocukları alan Merkos'un aksine Machneh Israel, odağına Mesihî vizyonu yerleştirmiş, hedef kitlesini de yetişkin bireylerden seçmiştir.⁴⁷ Hem R. Isaac hem de R. Mendel birçok kez “ne kadar çabuk tövbe edilirse, o kadar çabuk kurtuluş gelir” ifadeleriyle sözlerini ve mektuplarını bitirmiş ve Mesihî süreci vurgulamışlardır.⁴⁸ Hareketin faaliyetlerinin aylık yayınlanan *ha-Keri'ah ve-ha-Kedushah* dergisinde açıklandığı ifade edilir. Dergi vasıtasıyla hareket, Avrupa'daki Yahudilerin fiziki, Amerika'dakileri ise manevi kurtuluşlarına odaklanmıştır.⁴⁹

Derginin kurtuluşun çok yakın olduğundan hareketle kısa bir süre için yayınlanmasının planlandığı açıklanmıştır. Nitekim 1942 yılı sürgünün son kurtuluşun başlangıç yılı kabul edilmiştir. Dergi ya R. Isaac'ın sağlık durumundan ya da Mesih'in gelişinin yakın olduğu inancından dolayı 1940-45 yılları arasında kısa süre faaliyette bulunmuş ve toplam 61 sayı yayınlamıştır. Kurumun mensupları kendilerinin *hurban*'dan (Holokosttan) korunan güvenli dini bir bölge (*Goşen*),⁵⁰ *hurbanı* dini faaliyetlerle sonlandıracak ve kurtuluşu getirecek özel ve seçkin bir yol şeklinde tanımlamışlardır. Amaçları, kurtuluşun yakın olduğunu, sürgünün günahlardan kaynaklandığını, tövbe etmemenin bunu daha da kötüye götürdüğünü ifade etmek ve Tora ve mitsvalar vasıtasıyla Yahudiliğin güçlendirilmesine yönelik eylem ve girişimlerde bulunmaktadır. Sürgün ise artıkların arıtılması ve özünün çıkartılması için gerekli olan bir eritme potası düşünülmüştür.⁵¹

MI'nin ilkeleri R. Isaac tarafından belirlenmiştir. Buna göre acı ve cezalandırma Mesihî sürecin en temel işaretidir. Çekilen çilenin doğum sancılarına işaret ettiği belirtilmiş ve Tanrı'dan uzaklaştığı ifade edilen Amerikan Yahudilerinin bir an önce

---

⁴⁷Menachem Mendel Schneerson, çev: R. Eliyahu Touger, “**I Will Write It In Their Hearts**”, böl. 1-**The need for involvement in Machne Israel and Merkos L'Inyonei Chinuch**, erişim 02 Şubat 2022, https://www.chabad.org/therebbe/letters/default_cdo/aid/2371548/jewish/I-Will-Write-It-In-Their-Hearts.htm.

⁴⁸ Ehrlich, **Leadership in the Habad Movement**, s. 116.

⁴⁹ Rachel Elior, “The Lubavitch Messianic Resurgence: The Historical and Mystical Background 1939-1996”, **Toward the Millennium: Messianic Expectations from the Bible to Waco**, ed. Peter Scaphaffer ve Mark Cohen, Lieden, Netherlands: Brill, 1998, s. 389-90.

⁵⁰ Çıkış 9:26. “Ancak İsrail oğullarının bulunduğu Goşen diyarına dolu yağmadı.”

⁵¹ Gershon Greenberg, “Redemption after Holocaust According to Mahane Israel. Lubavitch 1940-1945”, **Modern Judaism** 12, sy 1, 1992, s. 61-62; 74; 76.

tercihte bulunması talep edilmiştir. Çünkü her türlü çağrıya rağmen tövbe etmemekte ısrar eden kimselerin şiddetli şekilde cezalandırılmaları gerektiğine ve kurtuluşun ancak bundan sonra geleceğine dikkat çekilmiştir.⁵² Geleneksel anlayıştaki tanrısal misyonun gerçekleştirilmesi için seçilmiş temsilci düşünülen Nebukadnezzar örneğindeki gibi⁵³ Hitler'in de *teşuvanın* gerçekleşebilmesi için seçilen elçi olduğuna kanaat getirilmiştir.⁵⁴ Yani ya acı çekme ya da tövbe yoluyla kurtuluşa erme arasında sıkışmış bir tarih düzlemi oluşturulmuştur: Özetle ölüm ya da dindarlık arasında seçim yapılması istenmiştir.⁵⁵

R. Mendel'in liderliğiyle birlikte Habad-Lubaviç politikasında bazı değişikliklere gidilmiştir. En belirgin farklılık R. Isaac'in bu sert üslubundan dönüştür. Artık kurtuluş için acı ve sıkıntı merkezli anlayış terkedilmiştir. Yahudi kitlelerin eylemlere girişmesinin beklenmeyeceği belirtilmiş ve tam tersine kucaklayıcı bir dil benimsenerek kitlelerle yakın iletişim imkânı kurulmaya çalışılmıştır. Rebbe'nin bu politika farklılığının başka bir yansıması ifade edildiği gibi kurum yapısında gidilen bir dizi değişikliktir. Merkos'ta yaşanan süreç benzer şekilde MI'de de yaşanmıştır. Kayınpederinin vefatı sonrası başkanlık vazifesini üzerine almış olan R. Mendel, kuruluşun yönetici kadrolarında değişikliğe gitmekle beraber bunların da kim olduğu tespit edilememiştir. Ancak hareket bugün Merkos'un da yönetim kurulu başkanı R. Yehuda Krinsky tarafından yönetilmektedir.

Machneh Israel'in faaliyetlerinin yürütülebilmesi, R. Isaac'in vefatı sonrası yaşanan mali krizlerin ortadan kaldırılabilmesi ve faaliyetlerin akamete uğramadan daha da geliştirilebilmesi amacıyla 1984 yılında son rebbe'nin teşvikleriyle kurulan *Machneh Israel Development Fund* da (MIDF) (Machneh İsrail Kalkınma Fonu)

---

⁵² Sözlü gelenekte yıkıcı görülen hadiselerin hayırlı bir sebebe mebni olduğuna dair bir inanç söz konusudur. Acı, üzüntü ve çile, temizleyici bir etken görülmüştür. Katz, "**Lessons in Torah Or and Likutay Torah**", böl. **Torah Or-Elevation from Refining Materialism-1**.

⁵³ Bkz: Ali Osman Kurt, "Yahudi Kaynaklarında Kral Tipolojileri: Nebukadnezzar ve Koreş Örneği", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 10, sy 2, 15 Aralık 2006, s. 417-36.

⁵⁴ Greenberg, **Menahem Mendel Schneersohn's Response to the Holocaust**, s. 89.

⁵⁵ Greenberg, **Redemption after Holocaust**, s. 65.

Yahudi hayırseverleri bir araya getirerek finansal kaynak temininde önemli miktarda destek sunmuştur.⁵⁶

Habad-Lubaviç'in kitlelerle iletişim kurması, onların Tanrı'nın emir ve yasaklarına uygun hayat yaşaması ve kurtuluşun hızlı şekilde gelmesi bu kurumun sosyal yardım çabalarıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Hayırsever faaliyetlere öncülük etmekten kadın ve çocukların faydalı eylemlere teşvik edilmesine kadar birçok kuruluş Machneh Israel'in koordinasyonunda hizmet vermektedir.

3.3.1. Colel Chabad

1777 yılında Rusya'dan Filistin topraklarına göç eden hasidleri desteklemek amacıyla hareketin kurucusu R. Zalman tarafından 1788 yılında kurulduğu iddia edilen *colel chabad*, bu özelliğiyle en eski Yahudi hayır kurumlarından biri kabul edilir. Kurumun temel misyonu bir taraftan ihtiyaç sahibi Yahudilerin ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmak diğer taraftan da Yahudileri hayri hizmetlere teşvik etmek suretiyle hayırsever faaliyetlere öncülük etmektir. Colel chabad, Machneh Israel'den daha eski bir tarihe sahip olmanın yanında kuruluşun dışarıya bakan sosyal yardım faaliyetlerinin en önemli ayağını oluşturmaktadır. Bugün R. Sholom Duchman tarafından yönetilen Colel chabad, aş evleri, ihtiyaç sahibi ailelere kumanya desteği, tıbbi bakım ve yardım faaliyeti, dulların, öksüz ve yetimlerin iâşe ve ibatesi, her türlü rehabilitasyon imkânı olmak üzere yardıma muhtaç tüm Yahudilere hizmet eden bir perspektife sahip görünmektedir.⁵⁷

Farklılığından dolayı özellikle vurgulanmasında fayda görülen bir diğer faaliyet mahkûmlara yönelik programlardır. Cezaevlerindeki mahkûmların suçlarının cezasını çekerken ceza kanununda reform paketi önermek suretiyle yeniden eğitim, rehabilitasyon ve dini öğretilerle mahkûmların ıslah edilmesi için çaba gösterilmiştir. Hapishaneye girip çıkan birçok kimsenin tahliyelerinden kısa süre sonra tekrar suç işledikleri, hapishanelerin suçluları sadece belli süre toplumdan uzak tuttuğu düşünüldüğünde bu çabanın daha iyi anlaşılabilceği ifade edilmiştir. Durumlarına

---

⁵⁶ “**Machne Israel Development Fund**”, Chabad Lubavitch World Headquarters, erişim 02 Şubat 2022, <https://www.lubavitch.com/headquarters/machne-israel/machne-israel-development-fund/>.

⁵⁷ “**Colel Chabad**”, Chabad Lubavitch World Headquarters, erişim 10 Aralık 2021, <https://www.lubavitch.com/headquarters/machne-israel/colel-chabad/>.

bakılmaksızın hayatın her kesiminden Yahudi'ye eşit şekilde davranmayı görev edinen Habad-Lubaviç mensupları, ceza sistemindeki hedefin asıl amacına ulaşmasının, kişinin yaptıkları üzerine düşünmesi, hayatlarında yeni bir sayfa açmaları ve onların topluma kazandırılmalarıyla ancak mümkün olacağını bunun için de dini öğretilerin tebliğinin vazgeçilmez olduğunu vurgulamıştır. Hapishane ortamının getirdiği sıkıntı, yalnızlık ve pişmanlık hissiyatı bu propagandanın karşılık bulmasının en önemli sebepleri görülmüştür.⁵⁸

Tüm bu faaliyetler büyük çapta fonları gerektirmiştir. İfade edildiği gibi R. Zalman'ın bağımsız lider olarak ortaya çıkmasında maddi yardımlarla ilgilenmesinin etkisi gibi bugün de hareketin eylemlerinin dünya çapında yayılabilmesi yine aynı maddi yardımlar sayesinde sağlanmıştır. Aralarında Lev Leviev, George Rohr, Hayyim Fink, Dudi Hager, Motti Zisser, Jacky Ben-Zaken, Gennady Bogoliubov gibi şahsiyetlerin olduğu geniş bir ağ harekete katılmadan MI'in bir alt kuruluşu olan colel chabad'a milyonlarca dolar destek sunmuştur. Kendilerine bunu yaptıran gücün hareketin insanların yaşamlarına dokunmasındaki üstün yetenek karşısında kayıtsız kalamama hissi olduğunu ifade etmişlerdir.⁵⁹

3.3.2. Lubavitch Women's Organization (LWO)

Hasidizm'in erken döneminde hasidler rebbelerini ziyaret için gittiklerinde arkada eş ve çocuklarını bırakmış ve bu da aile bütünlüğünde sıkıntılara yol açmıştır.⁶⁰ Bu durum hasidik gelenekte sadece erkeklerin değerli ve önemli olduğuna veya rebbe ve hasid arasındaki ilişkide erkeklerin egemen olduğuna dair bir algının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunun neticesinde kadınların birer "*hasidot*" değil sadece

---

⁵⁸ Sholom B. Lipskar, "**Incarceration As a Modality of Punishment and Rehabilitation - A Torah Perspective**", erişim 02 Şubat 2022, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1125719/jewish/Incarceration-As-a-Modality-of-Punishment-and-Rehabilitation.htm; Sholom B. Lipskar, "**Prisoners, Families and Torah**", erişim 02 Şubat 2022, https://www.chabad.org/kabbalah/article_cdo/aid/380554/jewish/Prisoners-Families-and-Torah.htm; Miriam Metzinger, "**When Someone You Love Goes to Jail**", erişim 02 Şubat 2022, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/926301/jewish/When-Someone-You-Love-Goes-to-Jail.htm.

⁵⁹ William Lobdell, "**Judaism's Thriving Concern**", Los Angeles Times, 22 Haziran 2004, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2004-jun-22-me-chabad22-story.html>; Yair Ettinger, "**World Wide Web**", erişim 10 Aralık 2021, <https://www.haaretz.com/1.5148823>.

⁶⁰ Hundert, **Jews in Poland-Lithuania**, s. 202.

hasidlerin eş ve çocukları olarak değerlendirildiği görülmüştür.⁶¹ Bu bağlamda Nehemia Polen Encyclopaedia Judaica'nın “*Hasidism*” maddesindeki hasidik hanedanların şeceresine dikkat çekmektedir. Şecerede Besht'ten günümüze kadar gelen hasidik hanedanların liderler silsilesi bulunmaktadır. Ancak Besht'in kızı hariç hiçbir kadının ismi bu silsilede gözükmemektedir. Polen, hiçbir kadının isminin yer almamasını göz ardı edilme veya önemsizleştirilme algısının bir sonucu görmektedir.⁶²

Bu açıdan bakıldığında R. Mendel Schneerson'ın kadın-erkek hatta ileride de temas edeceğimiz üzere çocuklar dâhil yaş ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın her bir Yahudi'nin özel ve önemli olduğuna ve Machneh Israel'in ilkeleri doğrultusunda kurtuluşa eylemlerinin payı olduğuna vurgu yapması hareketi diğer hasidik ekollerden belirgin şekilde ayırmıştır.

R. Mendel Schneerson toplumsal cinsiyetçiliğin artış gösterdiği bir çağda ihtiyaçları karşılayabilmek, kadınları eğitmek, bilgilendirmek, Yahudi geleneğine bağlılıklarını artırmak ve onların hareket için önemli olduğunu ortaya koyabilmek⁶³ için yürütücülüğünü kadınların yaptığı *Lubavitch Women's Organization*'u 1955 yılında kurduştur. Hareket N'shei Chabad olarak da bilinmektedir. R. Mendel, organizasyonun her toplantısında kadınların toplumdaki rolünün önemine temas etmiş ve öncelikle aile içerisinde yapmaları gereken vazifeleri bildirmiştir. Şabat'ın başlangıcından itibaren yapmaları gereken sorumlulukları ortaya koymuş, aile düzeninin sağlıklı ilerleyebilmesi için gerekli olan kadınların özel durumlarına dair emirlerin bilinmesi gerektiği talimatını vermiştir. Bu emirlerin icrasıyla diğerlerine kapı aralanabileceği umudunu içinde barındıran rebbe, kadınların kurtuluştaki paylarını hatırlatarak Mesih'in gelişi sürecine katkı sunmaya çalışmıştır. Ayrıca feminizm gibi akımların kadınları tasallut altına alarak onları küçülttüklerini ifade eden R. Mendel, özgürleşmelerinin yollarının erkekleri taklit ederek değil tanrı tarafından kendilerine verilmiş olan kurtuluş anahtarlarıyla ancak mümkün olduğunu

---

⁶¹ Uri'el Gellman, vd., “Institutions”, **Hasidism: A New History**, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2017, s. 250-53; Biale vd. **Hasidic Society**, s. 743-44.

⁶² Polen, Rebbetzins, Wonder-Children, s. 56.

⁶³ Rubin, “**Lubavitch Women's Organization**”
https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2619813/jewish/Lubavitch-Womens-Organization-Chassidic-Feminism.htm.

belirtmiştir.⁶⁴ Onların gerek birer elçi gerekse Habad evleri vasıtasıyla emirlerin icrasında önemli rol oynadığına dikkat çekmiştir. Toplumu ve bireyi biçimlendirenlerin, yaşamın karakterini şekillendirenlerin birer anne olarak kadınlar olduğunu, bundan dolayı sorumluluklarının erkeklere göre çok daha fazla olduğunu ifade eden R. Mendel onların hem toplumda hem de ailede daha aktif şekilde görünmeleri gerektiğini ilan etmiştir:

İsrail toplumunun kızları İsrail'in evini inşa ediyor... Ya evin temeli olacaklar ya da Tanrı korusun evin kökünü kazıyacaklar, eğitimlerine bağlı.⁶⁵

3.3.3. Taharas Hamishpacha International

Yahudi kimliğinin muhafazasına yönelik faaliyetlerin bir parçası olarak 1970'li yıllarda belli dini ritüellere dikkat çeken R. Mendel 1974 yılından itibaren cinsel hayatın kontrol altına alınması noktasında çağrıda bulunmuştur. 1975 yılında kurulan *Taharas Hamishpacha International*, Machneh Israel'in temel ilkesi olan kurtuluşu getirme öğretisinde; Yahudi aile hayatının dine uygun şekilde sürdürülmesi, aile kutsallığının korunması, manevi temizlik için gerekli olan mikvelerin inşası için gerekli hassasiyetin oluşmasında çeşitli eğitim kaynaklarıyla küresel farkındalık oluşturmaya çalışmıştır.⁶⁶

3.3.4. Tzivos Hashem

Kurtuluşun gerçekleşmesinde kadınlara verilen bu değerin yanında çocuklara da benzer bir önem atfedilmiştir. Onları Yahudi kimliğinin ve sürekliliğinin garantörü gören R. Mendel, yaratılıştan gelen özellikler çerçevesinde çocukları yetiştirmek, çeşitli tehlikelere karşı onları muhafaza etmek, fiziki ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, 1980'de çocuk örgütü olan “*Tzivos Hashem*”in (Tanrı'nın Ordusu) kurulması talimatını vermiştir. Öncelikli hedeflerinden biri olan çocuklar vasıtasıyla hem akranlarını hem de ailelerini dönüştürmeyi amaçlayan rebbe, birçok

⁶⁴ Lazar, **Chabad Lubavitch**, s. 42; 52; Biale vd. **Hasidic Society**, s. 744-45.

⁶⁵ Rubin, “**Lubavitch Women's Organization**”
https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2619813/jewish/Lubavitch-Womens-Organization-Chassidic-Feminism.htm.

⁶⁶ “**Mivtza Taharas Hamishpocho International**”, Chabad Lubavitch World Headquarters, erişim 10 Aralık 2021, <https://www.lubavitch.com/headquarters/machne-israel/mivtza-taharas-hamishpocho-international/>.

girişimde bulunarak özel çocuk toplantıları gerçekleştirmiştir.⁶⁷ Çocukların yaş ve durumları gözetilerek, modern eğitim imkânları da kullanılarak çocuklarla iletişim halinde olmaya çalışılan harekette, onların Yahudi değerlerine ve geleneklerine sadık olabilmeleri ve ergenliğe adım atarken dine uygun şekilde bu süreci atlatabilmeleri planlanmıştır.⁶⁸ Kuruluşun isminden de anlaşılacağı üzere militarist bir dil kullanılmıştır. Askeri terminolojiyle her bir çocuk, kuruluşun faaliyetlerine er olarak katılır sonrasında yaptıkları işlerle aldıkları puanlar, rütbesinin artmasına ve nihayetinde komutan seviyesine yükselmesine sebep olur.⁶⁹ Onların yapmış oldukları tiyatroya benzer faaliyetler de bu sürecin parçasıdır. Savaş ve şeytani güçlere karşı kazanılan zaferin ve kutlamaların sahnelenmesi İsrail Savunma Kuvvetleri (IDF) askerlerinin eylemleriyle benzerlik arz etmiştir.⁷⁰

Askeri jargonun bu denli sık kullanılması verilen mücadelenin manevi alanda olduğunu göstermiştir. Ayrıca çocukların kurtuluştaki payını toprakları elde etmek için savaşanların verdiği mücadeleden daha üstün gören rebbe, bu ordunun Mesih'in gelişini mümkün kılma yeteneğine haiz olduğunu ifade etmiştir.⁷¹ Ayrıca Amerika'daki din-devlet ilişkisine dair meselelerde hâlâ tartışmalara konu olan okul gününün başlangıcında öğrencilerin dua etmesine fırsat veren "sessizlik" ve "gönüllü dua" uygulamasından⁷² yana olan R. Mendel, çocukların bu anda nasıl dua etmeleri gerektiğini sorgulamalarıyla ebeveynlerini düşünmeye sevk edeceklerini ve devamında belki de hem kendilerinin hem de ebeveynlerinin geleneksel değerlere sahip dindar bir Yahudi olmalarına yardımcı olacağına inanmıştır.⁷³

---

⁶⁷ Eli Rubin, "Birth and Upbringing: Childlike Vision-1902", erişim 02 Eylül 2019, https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2619399/jewish/Birth-and-Upbringing-Childlike-Vision.htm; "Sichos in English", böl. 5-Lag BaOmer, Address to the Parade, 18th Day of Iyar, 5740 (1980).

⁶⁸ "Tzivot Hashem", Chabad Lubavitch World Headquarters, erişim 10 Aralık 2021, <https://www.lubavitch.com/headquarters/machne-israel/tzivot-hashem/>.

⁶⁹ Fishkoff, *The Rebbe's Army*, s. 240.

⁷⁰ Yoram Bilu, *With Us More Than Ever: Making the Absent Rebbe Present in Messianic Chabad*, Stanford, California: Stanford University Press, 2020, s. 40.

⁷¹ Heilman ve Friedman, *The Rebbe*, s. 212.

⁷² Bkz: Devlet okullarında din H. Şule Albayrak, *ABD'de Din-Devlet İlişkileri*, İz Yayıncılık, 2018, s. 234-42.

⁷³ Rubin, "Sunday Dollars" https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2619822/jewish/Sunday-Dollars-Empowering-the-Individual.htm.

3.4. Değerlendirme

Habad-Lubaviç'i diğer Yahudi geleneklerden ayıran en temel husus Yahudilere yönelik dini misyon çabasıdır. Kurum ve kuruluşlar bunu yerine getirebilmenin bir yolu düşünülür ve elçiler marifetiyle dünya çapında örgütlenecek bir ağ stratejisi ortaya konulur.

Hareketler çoğu zaman merkezi bir binanın inşasıyla faaliyetlerini yürütmeye başlar ve sonrasında da bu merkez etrafında konumlanan diğer kuruluşlar vasıtasıyla faaliyetlerini genişletir.⁷⁴ Habad-Lubaviç örneğinde düşünüldüğünde hasidlerin Amerika'ya göçüyle birlikte yapılan ilk iş, Brooklyn'deki Crown Heights, 770 East Parkway adresindeki konutun satın alınmasıdır. Hem yönetim merkezi hem de R. Isaac'ın resmi konutu olarak misyon yürütecek bu yer, Habad-Lubaviç'in uluslararası harekete dönüşümünde başat rol oynamıştır. R. Isaac'ın, AGUCH, Merkos ve MI eliyle Holokost sonrası hareketi tekrar inşa etmek için attığı tohumlar, halefi R. Mendel marifetiyle meyvelerini vermiş ve Habad-Lubaviç dünyanın 100'den fazla ülkesinde Yahudilere yönelik faaliyet yürüten bir harekete dönüşmüştür.

Bu kurum ve kuruluşlar hem hareketin öğretilerinin hayata geçirilmesinde hem de müntesipleri teşvik etmede önemli rol oynamıştır. Öğretileri doğrudan uygulanabilir şekilde toplumun geniş kesimine sunmak tabanda başarılı olunduğunun da bir göstergesidir.⁷⁵ Din hizmetleri, dini ritüellerin ifası ve dini öğelerin temininde sinagog veya eğitim kurumu gibi faaliyet gösteren Habad evleri aynı zamanda sosyal hayata yönelik her türlü yardım ve rehabilitasyon programlarıyla geniş yelpazede fonksiyon icra etmiştir. Küresel çaptaki eğitim sisteminin tedarikçileri olmalarıyla Yahudi Ortodoks eğitiminin en önemli parçalarından birini oluşturan Habad-Lubaviç çocuktan yaşlılara, kadından erkeklere, evsiz barksız kimselerden, öksüz yetimlere, ilaç bağımlılarından hapisshanedeki mahkûmlara kadar sıkı bir iletişim imkânıyla hem hareketin etkinliğini artırmış hem de finans kaynaklarının temininde geniş bir alanda hâkimiyet sağlamıştır.

---

⁷⁴ Nancy J. Davis, ve Robert V. Robinson, **Dinsel Hareketler ve Sosyal Refah: Mısır, İsrail, İtalya ve ABD** -, çev. Hasan Şen ve Balım Sultan Yetgin, 1. bs. İletişim Yayınları, 2015, s. 69.

⁷⁵ Davis ve Robinson, s. 30.

Anlaşıldığı üzere hareket cemaat içi bir faaliyetten ziyade dışarıya açık bir strateji izlemiş ve genel Yahudi toplumuna hizmeti kendisine şiar edinmiştir. Nitekim 70. yaşına basması nedeniyle R. Mendel'in artık emekli olması gerektiğine yönelik bazı teklifler yapıldığında rebbe cevap olarak bir sonraki yıl 71 yeni teşkilatın kurulması talimatını vermiştir.⁷⁶ Başarıyı ya da etki alanını ölçecek somut bir veriye sahip olmamakla beraber, hareketin her geçen gün daha fazla yayılmayı esas alan politika izlemesi, kurum ve kuruluşlarıyla bunu gerçekleştirmeye yönelik çaba içerisinde olması, başarısı için olmasa bile toplum nezdindeki görünürlüğünde dikkate değer bir olgudur. Bu anlayış rebbenin ölümüne rağmen hız kesmemiş kuruluş ve inşaa faaliyetleri artarak devam etmiştir. R. Mendel'in vefatından sonra 1994-2002 arasında 610 evli çift temsilci olarak yeni yerlerinde göreve başlamıştır. Bu süre içerisinde 450 yeni tesis açılmış, toplam 705 yeni kurum veya kuruluş harekete kazandırılmıştır.⁷⁷

Tüm bu faaliyetler Mesih'in gelişi ve kurtuluş öğretisine odaklanmaktadır. Mesih'in gelişi için, öğretilerin ve Yahudilerin yayılması, Amerika'nın ilahi misyon gereği yeni bir Tora kalesi hâline getirilmesi ve bu sayede onun diğer ülkelerden farklı olmadığının ortaya konulması gerekmektedir. Bu anlayışın en somut görüntüsü bu kurum ve kuruluşlardır. Habad-Lubaviç için Amerika, başlangıçta istenilmeyen toprak parçasıyken mecburiyet karşısında gerçekleşen göçle hareketin gelişimi için birçok imkâna kapı aralamıştır. Bu da Amerika'ya göçün kaçış ve sürgün mahallinden ziyade diğerlerine geniş şekilde ulaşma imkânının olduğu büyük bir fırsat olarak görülmesine yol açmıştır. Bundan sonrasında Amerika, ilahi iradenin Habad-Lubaviç'e göstermiş olduğu bir hedeftir. Bu hedef doğrultusunda Amerika'nın olanaklarından faydalanan Habad-Lubaviç, uluslararası faaliyet yürüten bir harekete dönüşmüştür. Bu dönüşümdeki en önemli payı da açıklamaya çalıştığımız üzere dünyanın 100'den fazla ülkesine giden temsilciler eliyle bu kurumlar oluşturmuştur.

---

⁷⁶ “**The Rebbe’s Thoughts on Retirement**”, erişim 03 Şubat 2022, <https://www.chabad.org/article.asp?aid=62177>.

⁷⁷ Fishkoff, **The Rebbe’s Army**, s. 12.

SONUÇ

18. yüzyılda günümüz Polonya-Ukrayna'sında ortaya çıkan, çeşitli tsadik aileleri vasıtasıyla gelişimini sürdüren hasidik hareketin önemli ekollerinden biri olan Habad-Lubaviç'i ele alan bu çalışma onun ortaya çıkmasına ve dünya çapında faaliyet yürütmesine sebep olan etmenleri, misyoner karakterinin ardındaki içeriden ve dışarıdan sürece etki eden tarihi, dini ve sosyal unsurları ve modern dünyanın krizlerine ve çıkmazlarına karşı çözüm önerilerini ortaya çıkarmayı hedeflemiştir.

Hareketin kurucusu R. Zalman, Besht'in ortaya koyduğu anlayışla rabbani geleneği bir potada mezcetmiştir. Onun bu kesişim noktası ve yöntemi İbranice *hohma*, *bina* ve *daat* kelimelerinin bir kısaltması olan HaBaD şeklinde harekete isim olarak verilmiştir. Hareketin Yahudilerin asimilasyonunda ve dünyanın ıslahı sürecinde verdiği mücadelenin yanında ezoterik-bâtını bilginin kitlelere erişimine olanak sağlaması onu belirgin şekilde diğer Yahudi mezhep ve dini gruplarından ayırmıştır. Bu açıdan toplumun avam ve havas olarak ifade edilebilecek iki kesimi arasında köprü olmaya çalışmıştır. İdrak ettiği hakikatin kitlelere ulaştırılmasıyla kendisini sorumlu hissetmesi bireyin (Yahudi) -hatta Nuhilerin- varlığına, ahlaki ve ruhi gelişiminin yanında eylemlerine de değer atfettirmiştir. Oluşan farklılık ve belirgin tavır hareketin, kurtuluş sürecinde kendisini merkeze aldığı ve Yahudi seçilmişliğinin içinde seçilmiş bir topluluk olarak rol oynadığı bu misyonu ortaya çıkartmıştır. Merkezin dışında kalan diğer Yahudilere de ulaşılması gerektiği düşüncesi öncelikli hedef hâline getirilmiştir. Tüm bu süreç onu diğer hasidik gruplar gibi yerele bağlı hareket olmaktan kurtarmış ve öğretinin (*ma'ayanot*) yayılabilmesi için dünya çapında faaliyet yürüten bir hareketin ortaya çıkışına sebep olmuştur. Bu bağlamda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Habad'a göre tek bir hakikat vardır. O da her şeyin Tanrı'da ve Tanrı'nın her şeyde olduğu akozmik veya pan-enteist görüştür. Yaratılış süreci Habad'a göre ilahi hakikatin ifşasının yanında aynı oranda kendisini gizlemesinin bir sonucudur. Bundan dolayı bireyler nezdinde ayrılık olarak algılanan tüm mevcudat aslında Tanrı katında tam bir birliğe ve yokluğa sahiptir. Nihai olarak Tanrı'nın tek hakikat olduğu

düşüncesinde, vahdetten kesrete veya kesretten vahdete gidebilmeyi algılamak ve bu hakikatin Yahudiler tarafından idrak edilmesi için çabalamak misyon düşüncesinin temel önceliğidir. Bunun idrakine varan bireyin emir ve yasaklara yönlendiren dua ile tekrardan yaratıcısıyla mistik birliğe ulaşacağı öngörülmektedir. Benliğin ortadan kaldırılmasıyla ortaya çıkan hakikat, ilahi benlikle bütünleşmeyi (*yihud*) ve onda kalabilmeyi (*bittul*) sağlayacaktır. Bu da Habad-Lubaviç mensuplarının misyon sürecinde bir Yahudi'den beklentisini oluşturmaktadır.

Genel Yahudi düşüncesi Yahudilerin, sürgünü bitirecek, kurtuluşu getirecek ve yaratılışın tekâmülünü tamamlayacak yegâne varlıklar olduğunu vurgular. Habad öğretisi de bu bağlamda bir Yahudi'yi sadece Yahudi olarak görmüştür. Mezhep ve etnik köken gibi ayrımların yanında bir Yahudi'nin önüne gelebilecek tüm sıfatlar ve tanımlamaları reddetmiş, kurtuluş yolunda hepsine aynı değeri vererek eşitlikçi bir yaklaşım sergilemiş ve tanrısal unsura ev sahipliği yaptığı için her bir Yahudi'ye ulaşmanın önemini vurgulamıştır. İlahi nüveye yönelik bu vurgu neticesinde Habad, bireyi Yahudi ve diğeri şeklinde algılamıştır. Yahudilerin ilahi nüveye sahip olması Tanrı ile mistik birliğe sadece Yahudilerin erişebileceği anlayışına yol açmış ve diğerleriyle arasına aşılamaz ontolojik engeller koymuştur. Yahudiler, metafiziksel alanda seçilmiş varlıklar olarak yaratılmış ve Yahudilerin eşsizliğini ortaya koyan bu düşünce, seçilmişliği daha ileri boyuta taşımıştır.

Şehina'nın sürgünü ve yaratılış esnasında yarım kalan sürecin, Yahudiler eliyle son bulacağına inanılan rabbani görüşle, Tora çalışmaya ek olarak dua ve tefekkürü ve emirleri icra etmenin yanında gündelik eylemleri de bu sürecin başarılmasında etkili bir unsur olarak vurgulayan hasidik geleneği bir potada birleştiren R. Zalman'ın öğretisi özetle seçilmiş olan Yahudilerin icraatlarının kozmik âlemleri ikmal ve ıslah edeceğini (*tikun olam*) ifade etmektedir. Öğretinin gayesi dünyanın ıslahıdır ancak bunun yolu kişinin ıslahından geçmektedir. Bu da hayvani ruha (*nefeş ha-bahamit*) karşı ilahi ruh (*nefeş ha-elohit*) vasıtasıyla mücadele etmek, duygusal niteliklerinin doğasını çevirmek, olumsuz potansiyelini hayra ve tanrısal alana yönlendirmekle mümkündür. Yani sıradan eylemlerin samimi niyetle icra edilmesi neticesinde tanrısal eylemlere dönüşeceğine bunun da kişinin kurtuluşuna ve kozmik restorasyona sebep olacağına inanılmaktadır. Çünkü Yahudilerde bulunan ilahi nüveye Tanrı kaynaklık

etmekte ve Tanrı, Tora ve İsrail bir bütün olarak düşünülmektedir. Bu birliğin idrak edilmesi ve sağlanması rehberliğin önemli bir işlevidir ve bireylerin kurtuluşuyla tanrısallığın da kurtarılmasına imkân vermek misyon düşüncesinin ardında yatan en temel gerçektir.

Yahudilerdeki ilahi ruhların kaynak itibariyle Tanrı olmasından dolayı bu ruhlar bir veya kardeş olarak ifade edilmiş ve bunun tesis edilmesi kurtuluş için zorunlu görülmüştür. Çünkü kozmik inşanın gerçekleşebilmesi Tanrı-İsrail ve Tora'nın bütünlüğünün sürekliliğine ve bunun Yahudiler tarafından eyleme dökülmesine bağlanmıştır. Dolayısıyla Yahudiler kardeş olabilirse ve kardeşini sevmeye emrini (*ahava Israel*) gereği gibi yerine getirebilirse mabet yeniden inşa edilecek, *Şehina*'nın sürgünü son bulacak ve Mesihî kurtuluş süreci başlayacaktır.

Tüm bunlar Habad-Lubaviç'in mistik ve rabbani geleneği kendisine temel aldığını göstermektedir. Bunları mezcetmesi iki geleneği Habad-Lubaviç'in şahsında birleştirmiştir. Bu sayede ezoterik öğretinin rabbani öğretinin esaslarıyla kurgulandığı yeni bir anlayış ortaya konmuş ve dünya çapında faaliyet yürüten bir hareketin temelleri atılmıştır. Başlangıçta ayrılıkçı olmakla suçlanan hasidik hareket, Habad-Lubaviç liderlerinin ortaya koyduğu bu yeni bakış açısıyla rabbani geleneğe yaklaştırılmış ve geleneğin dışına çıkma tehdidinden uzaklaştırılmıştır. Kozmik kurtuluştaki emir ve yasaklara riayet etmeye yönelik vurgu, hareketi bu sınırlar içerisinde tutmuş, tüm Yahudileri değerli hissettiren bu bakış açısıyla hareket küresel ölçekte yayılmış ve kitleler nezdinde ilgi ve alaka görmüştür.

Temel vazifenin rehberlik olduğu Habad-Lubaviç geleneğinde başlangıçta bu hakikatin anlatılmasında sözlü beyan esas alınmış ve birebir tsadikin varlığı üzerinden faaliyetler sürdürülmüştür. R. Zalman tsadikin doğaüstü güçlerinden ziyade rehberlik vazifesini vurgulamış ve ihtiyacın karşılanamadığı görüldüğünde tsadikin kişisel rehberliğinden kopuş gerçekleşmiştir. Liozna düzenlemeleriyle başlayan bu süreçte müntesiplerden belli kural ve sorumluluklara uymaları talep edilmiş ve Tanya, Hasidizm'de kişisel rehberlikten metnin rehberliğine geçişte sözlü geleneğe alternatif olarak kurgulanmıştır. Liozna düzenlemeleri ve Tanya'nın rehberliğinin vurgulanması dünya çapında faaliyet yürütmedeki önemli kırılmalardan ve Habad-Lubaviç'in

hasidik gelenek içerisindeki nadir bir hareket görülmesindeki başat unsurlardan birini oluşturmuştur.

Tanrı-Tora ve İsrail birliğinin idrak edilmesinin yanında hasidik öğretinin yayılması gerektiği düşüncesi de kurtuluş sürecinin gerçekleşmesinde ve hareketin kitlelerle buluşmasında önemli bir unsurdur. Zira Besht'in Mesih ile yaşamış olduğu vizyon, kendisinin ve kurtuluşun gelişini doğrudan öğretinin daha geniş kesimlere ulaştırılmasına bağlamış ve suya atılan bir taşın etkisinin halka halka yayılması gibi hareket de kademeli olarak mistik birliğin sağlanmasında ve ezoterik öğretinin kitlelerle buluşturulmasında çeşitli yöntemler geliştirerek bu sürecin gerçekleşmesine katkıda bulunmaya çalışmıştır. Aslında bu öğreti görüldüğü gibi yerinde kalmayı değil açılmayı ve dinamik kalmayı öğütlemektedir bu da Habad-Lubaviç mensuplarını dışarıya yönelik faaliyette bulunmaya zorlamış ve bu pozisyon iki katmanlı iç misyonu ortaya çıkarmıştır: Kendisi dışında kalan Ortodokslar ve dindar bir hayattan uzak kalan Yahudiler bu faaliyetlerin muhatapları hâline gelmiştir.

Bu düşünce doğal olarak kitlenin sürekli genişlemesine sebep olmuştur. Halkanın ilk parçası *benoni* şeklinde tanımlanan bireylerdir. Bu kitle Tora çalışmalarına katılan, kabalacı dile aşina olan ve ezoterik bilgiyi hazmetme yeteneğini uhdesinde barındıran bir topluluktur. Bu durum elit bir kitlenin tekelinde olan ezoterik-bâtını öğretinin kitlelere yayılma mücadelesinde önemli bir kırılma noktasıdır. R. Zalman ile başlayan bu açılım politikası oğlu ve halefi tarafından da sürdürülmüştür. R. Dov Baer zamanında Beyaz Rusya Yahudilerinin âlim sınıfı misyon faaliyetinin ikinci parçasını oluşturmuştur. R. Shalom döneminde ise öğreti hem hasidlere sistematik şekilde sunulmaya başlanmış ve daha önceki dönemlerde yaşanan sıkıntılara bir son verilmiş hem de hasid olmayanların da muhatap alındığı bir sürece geçilmiştir. Tomchei Temimim adlı yeşivanın kurulmasıyla öğretinin yayılması belirli bir müfredata bağlanarak sistemleştirilmiş ve diğer Yahudi gruplarıyla iletişime geçilerek onlara da dini hizmet verilmek suretiyle bir başka önemli kırılmaya öncülük edilmiştir. R. Isaac erkek ve kadınlar arasında eğitim noktasında fark olmadığını dile getirmiş ve Habad-Lubaviç'i kadınlar eliyle mücadele eden aktivist bir harekete dönüştürmeye çalışmıştır. Onun öncülüğünde Achos ha-Temimim adlı yeşivaların kurulmasıyla kadınlar da öğretinin muhatabı hâline getirilmiştir. Diğer Yahudi

geleneklerine göre kadınların daha fazla ön plana çıkarılması ve ezoterik-bâtını öğretiyi onların erişimine açması Habad-Lubaviç'i Ortodoks Yahudilerden farklılaştırmıştır. R. Mendel Schneerson öncülüğünde ise Ortodoks olmayanlar da mesajın muhatabı yapılmıştır. Günümüzdeki Yahudilerin bilgisizlikten ve içerisinde yetiştiği ortamdan kaynaklı böyle oldukları bundan dolayı bilinçli şekilde dinden uzaklaşanlarla arasının ayrılması gerektiğine dikkat çekilmiş ve bu kişilerin Yahudi ortamda büyümedikleri için her hangi olumsuz bir söylemin muhatabı olamayacağı söylenmiştir. Bu durum Habad-Lubaviç'in Yahudilere karşı ne denli kucaklayıcı bir tavrı esas aldığı ve misyon düşüncesinin getirmiş olduğu yayılmacı politikanın ne denli geniş bir sahayı kapsadığını göstermektedir.

Hareketin misyon düşüncesinin kitlelerle buluşturulması ve kendi varlığının sürekli hâle getirilmesinde R. Dov Baer kilit bir pozisyona sahiptir. R. Aaron ve R. Dov Baer arasındaki mücadelede liderliğin R. Zalman'ın oğlunda kalması hareketi olası bir dağılmadan kurtarmış ve nihayetinde son rebbe Mendel Schneerson'a kadar devam eden bir hanedan hareketine dönüşmesinde önemli rol oynamıştır. R. Menahem Mendel'in vefatından sonra oğullarının büyük çoğunluğunun bağımsız liderler olarak ortaya çıkması da hareketin evrenselleşmesinde önemli bir adımdır. Genellikle hasidik gruplar, isimlerini aldıkları coğrafyalarla sınırlı kalmıştır. Hareket ise Beyaz Rusya'nın Liozna ve Liady kasabalarında temellerini atmış, Rusların teşvikleriyle Lubaviç'e yerleşerek gelişimini sürdürmüştür. O güne kadar da Lubaviç, ideolojik coğrafi odak kabul edilmiştir. Birçok mekânın merkez kabul edilmesiyle hareket yerele bağlı olmaktan kurtarılmış ve bu süreç 1. Dünya savaşının ortaya çıkışıyla mecburi olarak Lubaviç'ten Rostov kasabasına geçişle daha da ilerlemiştir. Bu da hareket nezdinde yerele bağlı olmaksızın ana merkezden kopuş sürecini yine de yerelin etkisini üzerinde sürdürecektir. Sonrasında Amerika'ya göçle Crown Heights'te nihai karargâhını bulan hareketin bu anlamda geniş bir hinterlanda sahip olması ve sürekli netameli bölgelerde bulunması onların birleştirici ve geliştirici bir ideolojiyi benimsemelerine yol açmıştır.

Habad-Lubaviç'in bu güçlü misyon vurgusunun her dönemde aynı olmadığı ve kitleleri Mesihî kurtuluş sürecine yönlendirmedeki vurgusunun da zaman içerisinde dönüşüm yaşadığı görülmektedir. Erken dönemde yer yer belli referanslar verilse de

somut bir Mesihî kurtuluş eğilimine girilmemiştir. Daha çok kişinin kendi kurtuluş sürecine odaklanılmıştır. Doğal olarak Tora, Talmud ve Tanya gibi Yahudi eğitiminin kurtarıcılığına ve rehberliğine vurgu yapılmıştır. Bu noktada Siyonizm dönüm noktasıdır. R. Shalom'un, seleflerinden farklı tutum takınmasına sebep olan bu durum hareketin misyon öğretisinin sistematik hâle getirilmesine ve Siyonizm'e karşı dengelenmesine sebep olmuştur. Bu andan itibaren içinde bulunulan dönem Mesihî sürecin parçası, çekilen acı ve ızdırıp, gelmekte olan Mesih'in doğum sancısı (*hevlei Maşiah*) ve onun müjdecisi görülmüştür. Yıkımın felaket boyutuna dönüştüğü bir dönemin kurtuluşa anahtar olacağına ve bireylerin manevi arınmasının Mesihî süreci getireceğine inanılmıştır. Felaket, karamsarlık ve yıkım düşüncesi ilerleyen süreçte yerini müjdeye bırakmış ve Mesih'in gelişi için acı ve ızdıraba gerek kalmadığı emir ve yasakların ifası ve tövbe ile bunun neticelendirilebileceği belirtilmiştir. Süreç, yapılması gereken her şeyin yapıldığı ve nihayetinde Mesih'in geldiğini ilan ettirmiş ancak onun kendisini ifşa etmesinin beklendiği ifade edilmiştir.

Hareket tarihindeki bir başka önemli dönüm noktası Sovyet Rusya'dan Amerika'ya göçtür. Hareket tarihinde göç, sadece bir yerden bir yere geçiş olmamıştır. Her bir değişim, harekette karşılık bulmuş ve önemli bir başka dönüşümün kapısını açmıştır. Liozna'da başlayan süreçte her bir yer değişikliği hareketin yerelle bağını kopartmış veya en azından onu yerele bağlı olmaktan kurtarmıştır. Amerika ise nihayetinde küreselleşmesinin ve öğretinin ciddi şekilde dönüşmesinin yolunu açmıştır. Çünkü başlangıçta Amerika küfür ülkesi (*treife medina*) olarak algılanmış, sürecin sonunda ise burası Tora'nın inşa edileceği ve maneviyatın başkenti olarak görüleceği bir anlayışa evrilmiştir. Mesih'in gelişi aşamasındaki en büyük girişim kabul edilen bu göç, ilahi iradenin kendilerine göstermiş olduğu hedef görülmüştür. Petersburg hapsinin ezoterik-bâtını ilkenin yayılmasında tetikleyici bir görev görmesi gibi Amerika'ya göç de hareketin, önde gelen gruplardan biri olmasına imkân vermiştir. Mesih'in gelişinde Amerika'da icra edilecek eylemler doğrudan ilişkili şekilde yorumlanmaya başlanmış, gidilen yerler kaçış ve sürgün mahallinden ziyade diğerlerine geniş şekilde ulaşma imkânının olduğu büyük bir fırsat görülmüş ve Amerika kurtuluş sürecinde şeytani güçlere karşı verilen mücadelenin bir alanı olarak algılanmıştır.

Amerika'ya göçle beraber hareket mensuplarının gelenek ve öğreti paralelinde yeni şartlara adaptasyonu zarureti, problemlerin çözülmesi ve ihtiyaçların karşılanmasına yönelik bir dizi yeni kuruluşu ortaya çıkartmıştır. Amerika'da yeni bir teşkilatlanma içine giren Habad-Lubaviç'in oluşum ve kuruluşları hareketin varlığının birer garantörü olmuş ve hareketin daha geniş kitlelere ulaşma stratejisinin görünür kısmı bu teşkilatlı yapılar eliyle gerçekleştirilmiştir. Özellikle eğitim ve misyona odaklanan kurumlar Yahudi kimliğinin dinamik tutulmasında ve bilincin oluşturulmasında önemli rol oynamıştır. Hareketin Rusya'dan Amerika'ya taşınmasıyla yeniden inşa sürecinde iki dönemden söz edilebilir. İlki R. Isaac dönemidir. Bu süre zarfında Agudas Chasidei Chabad (AGUCH), Merkos L'Inyonei Chinuch ve Machneh Israel eliyle temel kurumlar oluşturulmuştur. İkincisi ise halefi R. Mendel dönemidir. Bu süre zarfında ise atılan tohumlar meyvelerini vermiş ve Habad-Lubaviç dünyanın 100'den fazla ülkesinde Yahudilere yönelik faaliyet yürüten misyoner bir harekete dönüşmüştür. AGUCH, Habad-Lubaviç'in dünyadaki etkinliklerinin temel yönetim aracı, Machneh Israel, sosyal yardım organı, Merkos ise eğitim programlarına öncülük eden kurumları olmuştur. Şüphesiz ki kurumların bu denli etki yaratmasındaki en büyük sebeplerden biri mesajın ulaştırılmasında birinci derece öneme sahip olan temsilcilerdir. R. Mendel Schneerson'ın harekete, belki de Yahudi hayatına en büyük etkisi elçiler göndermesidir. Elçilerin mesajın iletilmesi çabasında hareketin son yarım yüzyılına damga vurduğunu söylemek mümkündür.

Mesajın iletilmesi hususunda yayın faaliyetlerine verilen önem ve öncelik Habad-Lubaviç'i belirgin şekilde diğerlerinden ayırmıştır. Sözlü geleneğin hâkim olduğu hasidik gelenekte kaleme alınan veya yayınlanan her bir esere Mesihî kurtuluş sürecinin ve öğretiyi yayma prensibinin parçası olarak bakan hareket belirgin bir sıçrama yapmıştır. Hareketin gerek kurumsal yapıya gerekse eğitim ve yayın faaliyetlerine bu denli önem vermesine sebep olan temeldeki unsur ise liderlerin iyi birer yönetici olmaları, güncel olayları yakından takip etmeleri ve bunları hareket lehine kullanabilme yetenekleridir. Geniş çaplı bu kurumsallaşma faaliyetlerinde diğer grupların tecrübelerinden ve günün getirmiş olduğu teknolojik yeniliklerden de faydalanılmaya çalışılmıştır. Hasidik gelenekte modernite ve teknolojik gelişmelere kötü gözle bakıldığı ve yasak olarak kabul edildiği bir ortamda Habad-Lubaviç

liderleri posta-telgraf gibi iletişim araçlarını ortaya çıktıkları ilk andan itibaren kullanmaya çalışmışlardır. Aynı şekilde günümüzdeki internet, tv, video vb. modern gelişmelere de ilk adapte olan hasidik grup olmuştur. Teknolojik aygıtlar son Rebbe Mendel Schneerson'ın ölümünden sonra onun yokluğuna katlanmada ve hayattaymış gibi bir imajın oluşmasında da önemli amillerden birini oluşturmuştur. Hasidik hareketin dış dünyaya kapalı tavrının aksine Habad-Lubaviç'te belli sınırlar içerisinde açık bir tutum takınılmış, seküler bir dünyada yaşayan ve eğitim alan bir kişinin liderliğiyle son bulmasıyla da hasidik hareket içinde belirgin bir farklılık ortaya konmuştur.

Şüphesiz ki hiçbir çalışma tam değildir. Çalışma alanımızdan kaynaklı belli bir kapsam takip edilmiş, bundan dolayı bazı hususlara işaret edilmiş bazıları da sonraki araştırmacıların dikkatine sunulmuştur. Mesela Habad ve Lubaviç kelimelerinin harekete isim olduğunu ancak Habad'ı daha çok İsraililerin, Lubaviç'i ise Amerikan merkezli hasidlerin kullandığına değinmiştik. Farklı tavır takınılmasında coğrafyanın etkili olduğu düşünülmektedir. Bundan dolayı coğrafya veya grup bazlı sosyolojik çalışmaların yapılmasıyla hareketin yekpare bir yapı olup olmadığı ortaya konulabilir. Ayrıca 1994 yılından beri Habad-Lubaviç, lidersiz olmasından dolayı ölü bir hasidik hareket olarak kabul edilen Breslav Hasidizmi'nin tecrübesini yaşamaktadır. Lidersiz bir hasidik topluluğun varlığını nasıl sürdürebildiği hatta tüm sosyolojik açıklamalara meydan okurcasına bu başarıyı nasıl sağlayabildiği veya iki hasidik grubun tecrübelerinin bir mukayesesi hareketin geleceği açısından önemli çıkarımlar sunabilir. Rebbenin ölümüne rağmen Mesih olarak döneceği beklentisi son dönemin önemli zorluklarından biridir. Şia vb. hareketlerin beklenen mehdi-Mesih düşünceleriyle benzerlik teşkil etmesi yapılacak sonraki çalışmalar için bir hareket noktası olabilir. Ölümü sonrası hareketin sosyolojisi ve bu farklı düşüncenin harekette bir bölünmeye sebep olup olmadığı gibi meseleler de üzerinde durulabilecek konulardandır.

Habad-Lubaviç hareketi dediğimizde hareketin kurucu babası R. Zalman'la başlayan 3. Rebbe Menahem Mendel'in oğlu R. Samuel Schneersohn ile devam eden Schneersohn hanedanının ortaya koyduğu gelenek kastedildiğine dikkat edilmelidir. Bundan dolayı da Habad'ın 3. rebbesinin diğer çocuklarının liderliğiyle ortaya çıkan

geleneğin kendi içindeki benzerlik, farklılık vb. ilişkisinin boyutu çalışılabilecek diğer konulardandır.

Hareketin iktisadi, ilmi ve fikri hayatının yanında faaliyet yürüttükleri ülkelerdeki devlet ve parti politikalarındaki nüfuzu meselesi dikkate değerdir. Rabbani gelenekteki Yahudi tanımına katı bağlılığa rağmen diğer Yahudi gruplarının yer yer tepkilerine maruz kalmaları yer yer de övgü, teşvik ve destekleriyle karşılanmaları birbirleri arasında nasıl bir ilişki olduğunu sordurmaktadır. Reformist ve Muhafazakâr Yahudilerin Habad-Lubaviç’le ilişkisinin yanında kendisine en sert muhalefeti yürüten Satmar hareketiyle siyonist ülkeye, devlete, kutsal olarak kabul edilen Filistin topraklarına, içerisinde yaşayan Filistinlilere ve modernizm ile beraber gelen yeniliklere bakışının detaylı incelemeleri de alana katkı sunabilecek çalışmalardır.

Hareket görüldüğü gibi iç misyoner karakteriyle eşsizdir. Bundan dolayı bireylerin bu tarz gruplara yönelmesinin altında hangi psikolojik motivasyonların yattığının ve harekete dâhil olanların gelişen grup bilinciyle beraber nasıl bir dönüşüm yaşadığının incelenebilmesi hareketin stratejisinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir. Dinamik bir hareket olarak Habad-Lubaviç’in karşı karşıya kaldığı meselelerde geliştirmiş olduğu hareket mekanizması onu nereye kadar taşıyabilecektir. Yürütmüş olduğu bu ilişki düzeyi birçok sorunun çözümünde kapılar aralıyor olabilir. Ancak her geçen gün sınırları daha da zorlayan bu duruma rağmen hareket Ortodoks sınırlar içinde kalmayı nasıl başaracaktır. Elçilik müessesesinin ve dışarıdan harekete katılanların her geçen gün daha da ivme kazanması sınırları zorlayan bir başka husus olarak zikredilebilir. Hareketin elçiler ordusu şeklinde bir oluşuma doğru ilerlemesi onların sayısının nereye kadar genişleyebileceği sorusunu düşündürmektedir. Doğduğu andan itibaren hareketin içerisinde olanlarla tövbe edip harekete katılanlar (*baal teşuva*) arasındaki kültürlenme ve anlayış farklılığında içerisi ve dışarısı şeklinde bir ayrımı getirmektedir. Bunun yanında elçilerin rebbeyi görüp görmemelerinin onlarda bıraktığı hissiyatın da aynı olmaması gibi hususlar belli çizgileri belirsizleştirmektedir. Bunun karşısına hareketin entelektüel boyutunun ne olduğunun konumlandırılması önemli bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Çünkü hareketin başarısı kabul edebileceğimiz husus onun aynı zamanda entelektüel olarak gerilemesine sebep olmaktadır. R. Zalman’dan itibaren atılan her bir adım halkanın

genişlemesine imkân verirken hareketin temel karakteri olan hususların da zayıflamasına olanak vermektedir. Nitekim son rebbe Mendel Schneerson döneminde âlimlik vasfının değil de elçilik makamının ön plana çıkması ve diğerinin ikincil plana itilmesi artık varoluşsal sorunlar yerine Yahudilerin gündelik eylemlerinin icracısı olmakla eşdeğer görölmesine yol açmakta ve hareketin geleceği açısından endişe edilen hususlardan biri olarak zikredilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abelson, John Robert: **Jewish Mysticism**, London, G. Bell and sons Ltd. 1913.
- Adam, Baki: “Yahudiliğin Misyonerlik Anlayışı”, **Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri**, ed. Ömer Faruk Harman, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004.
- Albayrak, H. Şule: **ABD’de Din-Devlet İlişkileri**, İz Yayıncılık, 2018.
- Alıcı, Mehmet: **İşığın Elçisi Mani ve Gnostik Düşüncesi**, İstanbul, Divan Kitap, 2018.
- : **Kadîm İran’da Din**, İstanbul, MiletNihal Yay. 2021.
- Assaf, David: “Hasidism in the Museum: The Social History Perspective”, **New Directions in the History of the Jews in the Polish Lands**, ed. Antony Polonsky, Hanna Wegrzynek, ve Andrzej Zbikowski. Boston:[Warsaw, Poland]: Academic Studies Press; Polin Museum of the History of Polish Jews, 2018.
- Assaf, David, Gadi Sagiv, ve Marcin Wodzinski: “The Crisis of Modernity”, **Hasidism: A New History**, Princeton Oxford: Princeton University Press, 2017.
- : “The State and Public Opinion”, **Hasidism: A New History**, Princeton Oxford: Princeton University Press, 2017.
- : “America: Hasidism’s Goldene Medinah”. **Hasidism: A New History**, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2017.
- : “Hasidism as a Modern Movement”. **Hasidism: A New History**, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2017.
- Aydin, Mehmet S: **Din felsefesi**. 10.bs. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2002.
- Aydın, Ravza: “Sefer ha-Zohar’da Tanrı, Âlem ve İnsan Anlayışı”, Doktora, Sakarya, Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021,
- Ben-Amos, Dan: **In Praise of Baal Shem Tov (Shivhei Ha-Besht: the Earliest Collection of Legends About the Founder of Hasidism)**, Northvale NJ, United States: Jason Aronson, Inc. 1976.
- Berger, David: **The Rebbe, the Messiah, and the Scandal of Orthodox Indifference: With a New Introduction**, London, United States: The

- Littman Library of Jewish Civilization, 2008.
- Berman, Elise: “Voices of Outreach: The Construction of Identity and Maintenance of Social Ties Among Chabad-Lubavitch Emissaries”, **Journal for the Scientific Study of Religion** 48, sy 1, Mart 2009
- Besalel, Yusuf: **Yahudi tarihi**, 2. bs. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2003.
- Biale, David, Binyamin Bra'un, ve Samuel C. Heilman: “The State of Israel: Haven in Zion”, **Hasidism: A New History**, Princeton Oxford: Princeton University Press, 2017.
- : “Hasidic Society”, **Hasidism: A New History**. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2017.
- : “In The Empire of The Tsars: Russia”, **Hasidism: A New History**, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2017.
- : “Postwar Phoenix: Hasidism after the Holocaust”, **Hasidism: A New History**, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2017.
- Bilu, Yoram: **With Us More Than Ever: Making the Absent Rebbe Present in Messianic Chabad**, Stanford, California: Stanford University Press, 2020.
- Bilu, Yoram, ve Zvi Mark: “Between Tsaddiq and Messiah-A Comparative Analysis of Chabad and Breslav Hasidic Groups”, **After Spirituality: Studies in Mystical Traditions**, ed. Jonathan Garb ve Philip Wexler. New York: Peter Lang Inc. International Academic Publishers, 2012.
- Birnbaum, Philip: “Hasidim”, **Encyclopedia of Jewish Concepts**, New York: Hebrew Publishing Company, 1979.
- Brawer, Nafthali Yosef: “Resistance and Response to Change: The Leadership of Rabbi Shalom Dovber Schneersohn (1860-1920)”, Doktora, University of London, University College London, United Kingdom, 2004.
- Çağrııcı, Mustafa: “Sıddık”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.
- Davis, Nancy J. ve Robert V. Robinson: **Dinsel Hareketler ve Sosyal Refah: Mısır, İsrail, İtalya ve ABD**, çev. Hasan Şen ve Balım Sultan Yetgin. 1. bs. İletişim Yayınları, 2015.

- Dein, Simon: “What Really Happens When Prophecy Fails: The Case of Lubavitch”. **Sociology of Religion** 62, sy 3, 2001, 383-401.
- Deutsch, Shaul
Shimon: **Larger Than Life: The Life and Times of the Lubavitcher Rebbe Rabbi Menachem Mendel Schneerson**. 1. bs. New York: Chasidic Historical Productions, 1997.
- Dualı, Şir
Muhammed: **Çarlık Rusyasında Yahudiler**, Divan Kitap, 2016.
- : “Rus Ortodoks Kilisesi’nin Siyasi Tarihi”, **Milel ve Nihal Dergisi** X, sy 2, 2013, 63-94.
- : **“XX. Yüzyıl Rusyası Sosyo-Politik Yapısında Rus Ortodoks Kilisesi’nin Rolü”** Doktora, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, 2012.
- Dubnow, Simon: **History of the Jews in Russia and Poland, from the Earliest Times Until the Present Day**. çev. Israel Friedlaender, Jewish Publication Society of America, 1916.
- Dubov, Nissan Dovid: **To Love a Fellow Jew: The Mitzvah of Ahavas Yisrael in Chassidic Thought**, Brooklyn, N.Y: Sichos in English, 1999.
- Ehrlich, M. Avrum: **Leadership in the Habad Movement: A Critical Evaluation of HaBaD Leadership, History and Succession**, New Jersey: Jason Aronson Publishers, 2000.
- : **The Messiah of Brooklyn: Understanding Lubavitch Hasidism Past And Present**, New Jersey: Ktav Publishing House, 2004.
- Eleff, Zev: “The Orthodox Rabbinate and Its Chabad Revolution”, **Looking Forward: Jewish Leadership & The Future of American Jewry**, ed. Ira Bedzow ve Mark Goldfeder, ACSV Publications, 2015.
- Elior, Rachel: “The Lubavitch Messianic Resurgence: The Historical and Mystical Background 1939-1996”, **Toward the Millennium: Messianic Expectations from the Bible to Waco**, ed. Peter Scahaffer ve Mark Cohen, 383-408. Lieden, Netherlands: Brill, 1998.
- : **The Paradoxical Ascent to God: The Kabbalistic Theosophy of Habad Hasidism**, State University of New York Press, 1993.
- Epstein, I. : **Babil Talmudu**, Soncino Press Ltd, 1961.

- Etkes, Immanuel: **Besht: Magician, Mystic, and Leader**, Lebanon, United States: Brandeis University Press, 2012.
- : **Rabbi Shneur Zalman of Liady: the origins of Chabad Hasidism**, Çev. Jeffrey M. Green. Waltham, Massachusetts: Brandeis University Press, 2015.
- : **The Gaon of Vilna: The Man and His Image**, Çev. Jeffrey Green, Berkeley, United States: University of California Press, 2002.
- Ettinger, Shmuel: “The Hasidic Movement-Reality and Ideals”, **Essential Papers on Hasidism: Origins to Present**, ed. Gershon David Hundert, New York: New York University Press, 1991.
- Faierstein, Morris M. : “Hasidism: The Last Decade in Research”, **Modern Judaism**, 11, sy 1, 1991, 111-24.
- Farsi, Moşe: çev. **Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara**, 5 c. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2019.
- Fishkoff, Sue: **The Rebbe’s Army: Inside the World of Chabad-Lubavitch**, New York, NY: Schocken Books, 2003.
- Foxbrunner, Roman A. : **Habad: The Hasidism of R. Shneur Zalman of Lyady**, Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1993.
- Freedman, H, ve Maurice Simon: **Midrash Rabbah**, London: Soncino Press, 1961.
- Friedman, Menachem: “Habad as Messianic Fundamentalism: From Local Particularism to Universal Jewish Mission”, **Accounting for Fundamentalisms: the dynamic character of movements**, ed. Martin E. Marty ve R. Scott Appleby, Chicago: The University of Chicago, 1994.
- Gartner, Lloyd P. : “Hasidism”, **Encyclopaedia Judaica**, ed. Fred Skolnik, Farmington Hills, Mich. Detroit: Thomson Gale; Macmillan Reference USA, 2007.
- : **History of the Jews in Modern Times**, Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Gellman, Uriel, Moshe Rosman ve Gadi Sagiv: “Lithuania, White Russia, and The Land of Israel”, **Hasidism: A New History**, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2017.

- : “Institutions”, **Hasidism: A New History**, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2017.
- : “From Circle to Court: The Maggid of Mezritsh and Hasidism’s First Opponents”, **Hasidism: A New History**, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2017.
- : “Hasidism’s Birthplace”, **Hasidism: A New History**, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2017.
- Golan, Oren ve Nurit Stadler: “Building the Sacred Community Online: The Dual Use of the Internet by Chabad”, **Media, Culture & Society** 38, 2016.
- Goldschmidt, Henry: “Religion, Reductionism, and the Godly Soul: Lubavitch Hasidic Jewishness and the Limits of Classificatory Thought”, **Journal of the American Academy of Religion** 77, sy 3, 2009, 547-72.
- Green, Arthur: “The Zaddiq as Axis Mundi in Later Judaism”, **Journal of the American Academy of Religion** XLV, sy 3, 1977, 327-47.
- Greenberg, Gershon: “Menahem Mendel Schneerson’s Response to the Holocaust”, **Modern Judaism** 34, sy 1, 01 Şubat 2014, 86-122.
- : “Redemption after Holocaust According to Mahane Israel. Lubavitch 1940-1945”, **Modern Judaism** 12, sy 1, 1992, 61-84.
- Gündüz, Şinasi: **Son Gnostikler Sâbîler: İnanç Esasları ve İbadetleri**, Ankara: Vadi Yayınları, 1995.
- Gürkan, Salime Leyla: **The Jews as a Chosen People: Tradition and Transformation**, Milton Park, Abingdon: Routledge, 2009.
- : **Yahudilik**, İsam Yayınları, İstanbul: İsam Yayınları, 2008.
- Haberli, Mehmet: **Sanal Din & Tarihsel, Kuramsal ve Pratik Boyutlarıyla İnternet ve Din**, Açılım Kitap, 2014.
- Haumann, Heiko: **A History of East European Jews**, Budapest; New York: Central European University Press, 2002.
- Heilman, Samuel C. : **Defenders of the Faith: Inside Ultra-Orthodox Jewry**, New York: Schocken Books, 1992.
- : **Who Will Lead Us?: The Story of Five Hasidic Dynasties in America**, California,

- Heilman, Samuel C.
ve Menachem
Friedman:
- Hoffman, Edward:
- Hundert, Gershon
David:
- Jacobs, Louis:
- Kaminetski, Yosef
Yitshak:
- Kurat, Akdes Nimet:
- Kurt, Ali Osman:
- :
- Lachower, Fischel, ve
Isaiah Tishby, ed.:
- Lazar, Daphne:
- Lederhendler, Eli:
- Liebes, Esther
(Zweig) :
- United States: University of California Press, 2017.
- The Rebbe: The Life and Afterlife of Menachem Mendel Schneerson**, 4. bs. Princeton-Oxford: Princeton University Press, 2012.
- Despite All Odds: The Story of Lubavitch**, New York; London; Toronto: Simon and Schuster, 1991
- Jews in Poland-Lithuania in the Eighteenth Century A Genealogy of Modernity**, Berkeley; Los Angeles: University of California Press, 2004.
- Hasidic Prayer**, Cary, United States: Littman Library of Jewish Civilization, 1984.
- Days in Chabad: Historic Events in the Dynasty of Chabad-Lubavitch**, çev. Yosef Cohen, Brooklyn, N.Y: Kehot Publication Society, 2002.
- Rusya Tarihi: Başlangıcından 1917'ye Kadar**, 2. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.
- Fundamentalist Yahudiler**, Eskiyei Yayınları, 2016.
- “Yahudi Kaynaklarında Kral Tipolojileri: Nebukadnezzar ve Koreş Örneği”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 10, sy 2, 15 Aralık 2006, 417-36.
- The Wisdom of the Zohar: An Anthology of Texts**, çev. David Goldstein. 3 c. Oxford Portland, Oregon: The Littman Library of Jewish Civilization, 2008.
- “Chabad Lubavitch: The Centrality of the Rebbe in the Movement During His Lifetime and After His Death,”** Yüksek Lisans, National Library of Canada, Bibliotheque nationale du Canada, 2000.
- The Road to Modern Jewish Politics: Political Tradition and Political Reconstruction in the Jewish Community of Tsarist Russia**, New York: Oxford University Press, 1989.
- “Elimelech of Lyzhansk”, **Encyclopaedia Judaica**, ed. Fred Skolnik, Farmington Hills,

- Loewenthal, Naftali: Mich. Detroit: Thomson Gale; Macmillan Reference USA, 2007.
- : **Communicating the Infinite: The Emergence of the Habad School.** Chicago: Univ. of Chicago Pr, 1990.
- : “Habad Approaches to Contemplative Prayer, 1790-1920”, **Hasidism Reappraised**, ed. Ada Rapoport-Albert, London: Littman Library of Jewish Civilization, 1996.
- : “The Baal Shem Tov’s Iggeret Ha-Kodesh and Contemporary HaBaD ‘Outreach’”, **Let the Old Make Way for the New: Studies in the Social and Cultural History of Eastern European Jewry Presented to Immanuel Etkes**, ed. David Assaf ve Ada Rapoport-Albert, c. 1. Jerusalem: The Zalman Shazar Center for Jewish History, 2009.
- : “The Manuscript in Chabad: Joining Souls?”, **Representing Jewish Thought: Proceedings of the 2015 Institute of Jewish Studies Conference Held in Honour of Professor Ada Rapoport-Albert**, ed. Agata Paluch, Brill, 2021.
- Matt, Daniel Chanan, Nathan Wolski, ve Joel Hecker: **The Zohar.** 12 c. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2004.
- Mayse, Ariel: “The Sacred Writ of Hasidism: The Tanya and the Spiritual Vision of R. Shneur Zalman of Liady”, **Books of the People: Revisiting Classic Works of Jewish Thought**, ed. W. Halpern Stuart, t.y.
- Miller, Chaim: **Turning Judaism Outwards: A Biography of the Rebbe, Menachem Mendel Schneerson**, Kol Menachem, 2014.
- Mintz, Jerome R. : **Hasidic People: A Place in the New World**, London, England: Harvard University Press, 1992.
- Nadler, Allan: “Eastern Europe, Practice of Judaism”, **The Encyclopaedia of Judaism**, ed. Jacob Neusner, Alan J. Avery-Peck, ve William Scott Green, Leiden: E.J. Brill, 2000.
- Pinson, DovBer: **Reincarnation and Judaism: The Journey of the Soul**, Northvale, N.J: J. Aronson, 1999.
- Pogonowski, Iwo Cyprian: **Jews in Poland: A Documentary History : The Rise of Jews as a Nation from**

- Congressus Judaicus in Poland to the Knesset in Israel**, New York: Hippocrene Books, 1998.
- Polen, Nehemia: “Charismatic Leader, Charismatic Bo7ok: Rabbi Shneur Zalman’s Tanya and His Leadership”, **Rabbinic and Lay Communal Authority**, ed. Suzanne Last Stone. KTAV Publishing House, Inc. 2006.
- : “Rebbetzins, Wonder-Children, and the Emergence of the Dynastic Principle in Hasidism”, **The Shtetl: New Evaluations**, ed. Steven T Katz, New York: New York University Press, 2007.
- Rabkin, Yakov M. : **Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı**, çev. Şahika Tokel, İletişim Yayınları, 2014.
- Rapoport-Albert, Ada: “Hagiography with Footnotes: Edifying Tales and the Writing of History in Hasidism”, **History and Theory** 27, sy 4, 1988
- : “Hasidism after 1772: Structural Continuity and Change”, **Hasidism Reappraised**, ed. Ada Rapoport-Albert. London: Littman Library of Jewish Civilization, 1996.
- Ravitzky, Aviezer: **Messianism, Zionism and Jewish Religious Radicalism**, Chicago: The University of Chicago Press, 1996.
- : “The Contemporary Lubavitch Hasidic Movement”, **Accounting for Fundamentalisms: The Dynamic Character of Movements**, ed. Martin E. Marty ve R. Scott Appleby, Chicago: University of Chicago Press, 1994.
- Rosenthal, Herman, ve Simon M. Dubnow: “Hasidim-Hasidism”, **The Jewish Encyclopedia**, ed. Isidore Singer, New York-London: Funk and Wagnalls, 1904.
- Rosman, Moshe: **Founder of Hasidism: A Quest for the Historical Ba’al Shem Tov**, London, United States: Littman Library of Jewish Civilization, 2013.
- : “Jewish Culture in the Polish-Lithuanian Commonwealth”, **Cultures of the Jews: A New History**, ed. David Biale, New York: Schocken Books, 2006.
- Rubin, Eli: **“Rabbi Shmuel Schneersohn of Lubavitch and the False Twilight of Habad Hasidism, 1866-1882”**, Krakow, 2018.

Rubinstein, Avraham:

Schneersohn, Dov
Ber:

Schneersohn, Joseph
Isaac:

—————:

Schneersohn, Joseph
Isaac ve Schneerson,
Menachem Mendel:
Schneersohn,
Menahem Mendel:

Schneersohn, Shalom
Dov Baer:

Schneerson,
Menachem Mendel:

—————:

—————:

—————:

—————:

Schochet, J.
Immanuel:

“Hasidism”, **Encyclopaedia Judaica**, ed. Fred Skolnik, Farmington Hills, Mich. Detroit: Thomson Gale; Macmillan Reference USA, 2007.

Flames: A Chasidic Discourse from Gates of Radiance, çev. Naftali Loewenthal, Chasidic Heritage Series. Brooklyn, N.Y: Kehot Publication Society, 2004.

Lubavitcher Rabbi’s Memoirs, çev. Nissan Mindel, Brooklyn, N.Y.: Otzar Hachasidim, 2012.

Some Aspects of Chabad Chassidism, Brooklyn, N.Y: Machne Israel, 1974.

Basi Legani, ed. Uri Kaploun, çev. Rabbi Ellyahu Touger ve Rabbi Sholom B. Wlneberg, Brooklyn, N.Y: Kehot, 1990.

Derech Mitzvosecha: A Mystical Perspective on the Commandments, çev. R. Eliyahu Touger. 2 c. Brooklyn, N.Y.: Sichos in English, 2007.

On Ahavas Yisrael: A Chassidic Discourse, ed. Uri Kaploun. 2. Bs. Brooklyn, N.Y: Kehot Publication Society, 1996.

Anticipating the Redemption: Maamarim of the Lubavitcher Rebbe Rabbi Menachem M. Schneerson Concerning the Era of Redemption, çev. Rabbi Eliyahu Touger, 2 c. Brooklyn, N.Y: Sichos in English, 1997.

Likkutei Sichos in English-6. çev. Eliyahu Touger. 10 c. Brooklyn, N.Y: Vaad Lhafotzas Sichos, 1995.

Likkutei Sichos in English-8. çev. Eliyahu Touger. 10 c. Brooklyn, N.Y: Vaad Lhafotzas Sichos, 1997.

Likkutei Sichos in English-9. çev. Eliyahu Touger. 10 c. Brooklyn, N.Y: Vaad Lhafotzas Sichos, 1997.

Proceeding Together: The Earliest Talks of the Lubavitcher Rebbe, Rabbi Menachem M. Schneerson, çev. Uri Kaploun, 3 c. Brooklyn, NY: Sichos in English, 1999.

Chassidic Dimensions: Themes in Chassidic Thought and Practice. New York: Kehot Publication Society, 1995.

- Scholem, Gershom: “Eschatolog-in Kabbalah”, **Encyclopaedia Judaica**, ed. Fred Skolnik. Farmington Hills, Mich. Detroit: Thomson Gale; Macmillan Reference USA, 2007.
- : “Kabbalah”, **Encyclopaedia Judaica**, ed. Fred Skolnik, Farmington Hills, Mich. Detroit: Thomson Gale; Macmillan Reference USA, 2007.
- : **On the Mystical Shape of the Godhead: Basic Concepts in the Kabbalah**, New York: Schocken, 1997.
- : **Major Trends in Jewish Mysticism**, New York : Schocken Books, 1946.
- : **Origins of the Kabbalah**, ed. R. J. Zwi Werblowsky, çev. Allan Arkush. 1. Bs. Princeton, N.J: Princeton Univ. Pr., 1987.
- Shafir, William: “Jewish Messianism Lubavitch Style: An Interim Report”, ed. World Jewish Congress, **Jewish Journal of Sociology** 35, sy 2, t.y. 115-28.
- Shalom, Dovber
Levine: **Treasures from the Chabad Library: Rare Volumes, Manuscripts, Letters, Documents, Sacred Objects, Marriage Contracts, Portraits & Photographs**, Library of Agudas Chasidei Chabad-Ohel Yosef Yitzchok-Lubavitch 770 Eastern Parkway, Brooklyn, New York: Kehot Publication Society, 2009.
- Sharon, Moshe
Sevilla: **İsrail Ulusunun Tarihi**, Yeruşalayim, 1981.
- Tallen, Louise Ellen: **“A Return and a Beginning: Baalot Teshuvah Within Lubavitch Chasidism”**, Doktora, University of California, 1997.
- Taşpınar, İsmail: **Duvarın Öteki Yüzü: Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik’te Ahiret İnancı**, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003.
- Temiztürk, Halil: **“Ölüdeniz El Yazmaları ve Yahudi Literatüründeki Yeri”**, Yüksek Lisans, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2012.
- Vermès, Géza, ed.: **The Complete Dead Sea Scrolls in English**. Rev. ed. London: Penguin Books, 2004.
- Weiss, Joseph: **Studies in East European Jewish Mysticism and Hasidism**, ed. David Goldstein, London: Littman Library of Jewish Civilization, 1997.
- Wineberg, Yosef, ve
Uri Kaploun, ed. : **Lessons in Tanya: the Tanya of R. Shneur Zalman of Liadi**, çev. Levy Wineberg ve

Wodzinski, Marcin ve
Waldemar Spallek:
Wolfson, Elliot R. :

Yohanan M.,
Petrovsky-Shtern:

Sholom B. Wineberg. 5 c. Brooklyn, N.Y:
Kehot, 1999.

Historical Atlas of Hasidism, Princeton,
NJ: Princeton University Press, 2018.

“Revealing and Re/veiling-Menahem
Mendel Schneerson’s Messianic Secret”,
**Kabbalah: Journal for the Study of Jewish
Mystical Texts**, 26, 2012.

“**Jews in the Russian Army: Through the
Military Towards Modernity (1827–
1914)**”, Doktora, Brandeis University, 2001.

İnternet Kaynakları

- : “5 Surprising Answers From the Rebbe” Erişim
17 Şubat 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/3769098/jewish/5-Surprising-Answers-From-the-Rebbe.htm.
- : “14 Facts About Rabbi Schneur Zalman of
Liadi-The Alter Rebbe” Erişim 05 Ocak 2022.
(Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/4992846/jewish/14-Facts-About-Rabbi-Schneur-Zalman-of-Liadi-The-Alter-Rebbe.htm.
- : “15 Historical Facts About Rabbi DovBer of
Lubavitch”. Erişim 05 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/4943196/jewish/15-Historical-Facts-About-Rabbi-DovBer-of-Lubavitch.htm.
- : “17 Facts About the Rebbetzin-Celebrating the
Life and Legacy of Rebbetzin Chaya Mushka
Schneerson” Erişim 13 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/4647899/jewish/17-Facts-About-the-Rebbetzin.htm.
- : “19th-Century Documents Uncover Origins of
the Rebbe’s Hereditary Honor” Erişim 04 Ocak
2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/news/article_cdo/aid/2529070/jewish/19th-Century-Documents-Uncover-Origins-of-the-Rebbs-Hereditary-Honor.htm.
- : “1902: The Rebbe’s Childhood” Erişim 02
Eylül 2019. (Çevrimiçi)

- https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/a/id/62023/jewish/1902-The-Rebbes-Childhood.htm.
- : “1915: Learning-A Timeline Biography of the Rebbe” Erişim 10 Ocak 2022. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/a/id/62148/jewish/1915-Learning.htm.
- : “1950: Leadership” Erişim 02 Eylül 2019. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/a/id/62169/jewish/1950-Leadership.htm.
- : “1963: Rebellion” Erişim 02 Eylül 2019. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/a/id/62172/jewish/1963-Rebellion.htm.
- : “1974: The Mitzvah Tank” Erişim 02 Eylül 2019. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/a/id/62178/jewish/1974-The-Mitzvah-Tank.htm.
- : “1983: The Rebbe’s Message to Mankind” Erişim 03 Haziran 2020. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/a/id/62180/jewish/1983-The-Rebbes-Message-to-Mankind.htm.
- : “2018_All_Maps_Us_Jewish_Population_(AJ_YB,_Sheskin,_Dashefsky)_DataBank.pdf” Erişim 17 şubat 2022. (Çevrimiçi) [https://www.jewishdatabank.org/content/upload/bjdb/2018_ALL_MAPS_US_Jewish_Population_\(AJYB,_Sheskin,_Dashefsky\)_DataBank.pdf](https://www.jewishdatabank.org/content/upload/bjdb/2018_ALL_MAPS_US_Jewish_Population_(AJYB,_Sheskin,_Dashefsky)_DataBank.pdf).
- : “A Basic Timeline of Rabbi Shmuel’s Life” Erişim 28 Mayıs 2019. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/878638/jewish/A-Basic-Timeline-of-Rabbi-Shmuels-Life.htm.
- : Chabad On Campus. “About” Erişim 09 şubat 2022. (Çevrimiçi) <https://chabadoncampus.org/about/>.
- : JNet. “About|The Jewish Learning Network”. Erişim 08 Aralık 2021. (Çevrimiçi) <https://www.jnet.org/about>.
- : Jewish Educational Media. “About Us”, 23 Mayıs 2019. (Çevrimiçi) <https://jemcentral.org/about-us-2/>.
- : “Agudas Chasidei Chabad of United States v. Congregation Lubavitch, Inc. 67 Misc. 3d

- 1214|Casetext Search + Citator”. Erişim 08 Aralık 2021. (Çevrimiçi) <https://casetext.com/case/agudas-chasidei-chabad-of-united-states-v-congregation-lubavitch-inc>.
- Anderson, David: **“American Jewish Congress Decries Menorah Displays”** Erişim 26 Kasım 2019. (Çevrimiçi) <https://www.sun-sentinel.com/news/fl-xpm-1987-06-19-8702230135-story.html>.
- : Jewish Telegraphic Agency. “ask a Rabbi’ - on the Web: Online Rabbis Offer Answers”, 11 Eylül 2006. (Çevrimiçi) <https://www.jta.org/archive/ask-a-rabbi-on-the-web-online-rabbis-offer-answers>.
- Assaf, David: **“Hasidism: Historical Overview”** Erişim 08 Kasım 2018. http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Hasidism/Historical_Overview.
- B. Lipskar, Sholom: **“Incarceration As a Modality of Punishment and Rehabilitation-A Torah Perspective”** Erişim 02 Şubat 2022. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1125719/jewish/Incarceration-As-a-Modality-of-Punishment-and-Rehabilitation.htm.
- : **“Prisoners, Families and Torah”**. Erişim 02 Şubat 2022. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/kabbalah/article_cdo/aid/380554/jewish/Prisoners-Families-and-Torah.htm.
- Berger, David: “Did the Rebbe Identify Himself as the Messiah, and What Do His Hasidim Believe Today?” **Tablet Magazine**, 21 Temmuz 2014. (Çevrimiçi) <https://www.tabletmag.com/jewish-news-and-politics/179435/berger-rebbe-messiah>.
- Berger, Shneur Zalman: **“Uniting Chassidim in America”**, t.y. http://www.beismoshiach.org/_pdf/727.pdf.
- : **“Biographic Chronology”**. Erişim 27 Mayıs 2019. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/847159/jewish/Biographic-Chronology.htm.
- : **“Biography of Rabbi Sholom Dovber Schneersohn, the Rebbe Rashab”** Erişim 31 Mayıs 2019. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid

- /110470/jewish/Biography-of-Rabbi-Sholom-Dovber-Schneerson-the-Rebbe-Rashab.htm.
- : **Kehot “Catalog”** Erişim 08 Aralık 2021. (Çevrimiçi) <https://www.kehov.org/catalog>.
- : Chabad Lubavitch World Headquarters, **“Chabad-Lubavitch National Campus Conference”**, 29 Haziran 2004. (Çevrimiçi) <https://www.lubavitch.com/chabad-lubavitch-national-campus-conference/>.
- : Chabad Lubavitch World Headquarters, **“Chabad.Org”**. Erişim 08 Aralık 2021. (Çevrimiçi) <https://www.lubavitch.com/headquarters/merk-os-linyonei-chinuch/chabad-org/>.
- : **“chabad.org Competitive Analysis, Marketing Mix and Traffic-Alexa”** Erişim 08 Aralık 2021. (Çevrimiçi) <https://www.alexa.com/siteinfo/chabad.org>.
- Chazanov, Mathis: **“Lawsuit Seeks Removal of Hanukkah Menorah”**, **Los Angeles Times**, 12 Aralık 1990. (Çevrimiçi) <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1990-12-12-me-5839-story.html>.
- Cohen, Debra
Nussbaum: **“‘mashiach Madness’ Reaches Frenzy As Lubavitch ‘Anoint’ the Rebbe”**, **Jewish Telegraphic Agency**, 28 Ocak 1993. (Çevrimiçi) <https://www.jta.org/1993/01/28/archive/mashiach-madness-reaches-frenzy-as-lubavitch-anoint-the-rebbe>.
- : Chabad Lubavitch World Headquarters. **“Colel Chabad”** Erişim 10 Aralık 2021. (Çevrimiçi) <https://www.lubavitch.com/headquarters/mach-ne-israel/colel-chabad/>.
- Cotlar, Yisroel: **“What Is the Tanya About?”** Erişim 03 Mayıs 2019. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/library/tanya/tanya_cdo/aid/530074/jewish/What-Is-the-Tanya-About.htm.
- : Justia Law, **“County of Allegheny v. ACLU, 492 U.S. 573 (1989)”**. Erişim 26 Kasım 2019. (Çevrimiçi) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/492/573/>.
- : **“David Berger-Response to David Singer”** Erişim 05 Aralık 2019. (Çevrimiçi)

- Davidson, Baruch S: <https://www.orthodoxytoday.org/articles2/BergerSingerResponse.php>.
“What Is ‘Kiruv’?” Erişim 17 Mayıs 2020. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/676588/jewish/What-is-Kiruv.htm.
- Dubov, Nissan Dovid: “The Key to Kabbalah-Discovering Jewish Mysticism” Erişim 22 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/361868/jewish/The-Key-to-Kabbalah.htm.
- Etkes, Immanuel: “Haskalah” Erişim 19 Kasım 2018.
<http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Haskalah>.
- : “Shneur Zalman of Liady”. Erişim 21 Nisan 2019.
http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Shneur_Zalman_of_Liady.
- Ettinger, Yair: “World Wide Web” Erişim 10 Aralık 2021. (Çevrimiçi)
<https://www.haaretz.com/1.5148823>.
- : “Facts and Statistics” Erişim 08 Aralık 2021. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2346206/jewish/Facts-and-Statistics.htm.
- Goldman, Ari L.: “Debate Splits Lubavitcher Hasidim Showdown Nears on Whether Grand Rebbe Is the Messiah”. **The New York Times**, 29 Ocak 1993, New York. (Çevrimiçi)
<https://www.nytimes.com/1993/01/29/nyregion/debate-splits-lubavitcher-hasidim-showdown-nears-whether-grand-rebbe-messiah.html>.
- : “Hasidic Group Expands Amid Debate on Future”, **The New York Times**, 05 Eylül 1988, New York. (Çevrimiçi)
<https://www.nytimes.com/1988/09/05/nyregion/hasidic-group-expands-amid-debate-on-future.html>.
- : “Judge Awards Rabbi’s Library To Hasidic Unit”, **The New York Times**, 07 Ocak 1987, New York. (Çevrimiçi)
<https://www.nytimes.com/1987/01/07/nyregion/judge-awards-rabbi-s-library-to-hasidic-unit.html>.
- : “Rebbe, but Not the Messiah, As Lubavitchers Compromise”, **The New York Times**, 01 Şubat 1993, New York. (Çevrimiçi)
<https://www.nytimes.com/1993/02/01/nyregion>

- /rebbe-but-not-the-messiah-as-lubavitchers-compromise.html.
Goldman, Yossy: “Spiritual Security” Erişim 25 Kasım 2019. (Çevrimiçi)
<https://www.chabad.org/article.asp?aid=312368>.
- Gur, Haviv Rettig: **“Two Centuries After the Death of Its Founder, Chabad Launches Year-Long Celebration with Reissue of His Works”**. Erişim 10 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
<https://www.timesofisrael.com/two-centuries-after-the-death-of-its-founder-chabad-launches-year-long-celebration-with-reissue-of-his-works/>.
- Haran, Raya: **“Menahem Mendel of Vitebsk”** Erişim 02 Mayıs 2019.
http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Menahem_Mendel_of_Vitebsk.
- : **“In the Halls of the Sorbonne”**, Erişim 02 Ekim 2022,
https://www.chabad.org/therebbe/livingtorah/player_cdo/aid/604930/jewish/In-the-Halls-of-the-Sorbonne.htm.
- Jacobs, Louis: **“Aharon Ben Mosheh ha-Levi Horowitz”** Erişim 11 Mayıs 2019.
http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Aharon_Ben_Mosheh_ha-Levi_Horowitz.
- Jan, Yosef Dan: **“The Rebbe’s Second Coming”**, **Haaretz**, 04 Ocak 2002. (Çevrimiçi)
<https://www.haaretz.com/life/books/1.5475493>.
- Janowski, Malkie: **“Is There a Difference between the ‘Evil Inclination’ and the ‘Animal Soul’?”** Erişim 05 Mayıs 2021. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/924915/jewish/Evil-Inclination-vs-Animal-Soul.htm.
- Katz, Rabbi Avraham: çev. “Lessons in Torah Or and Likutay Torah” Erişim 18 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
<https://www.learnchassidus.com/lessons>.
- Kremnizer, Robert: **“Chochmah, Binah and Daas (Do You Still Smoke?) The Grid of Chabad”**. Erişim 06 Mayıs 2021. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/80899/jewish/Chochmah-Binah-and-Daas.htm.

- Kupovetsky, Mark: **“Population and Migration: Population and Migration before World War I”** Erişim 28 Ağustos 2018. http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Population_and_Migration/Population_and_Migration_before_World_War_I.
- Landa, Yosef: **“The Historic Visit by the Sixth Rebbe of Chabad to St. Louis - The Royal Welcome of May 4-13, 1930”** Erişim 03 Temmuz 2019. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3715920/jewish/The-Historic-Visit-by-the-Sixth-Rebbe-of-Chabad-to-St-Louis.htm.
- Lazar, Daphne: **“Leadership”** Erişim 08 Şubat 2022. <http://agudaschassideichabad.com/acc/index.php/leadership>.
- : **“Leadership: The Historic Task of American Jewry”** Erişim 12 Ocak 2022. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/4422794/jewish/Leadership-The-Historic-Task-of-American-Jewry.htm.
- : **“Lessons in Leadership”** Erişim 09 Şubat 2022. (Çevrimiçi) <https://forward.com/forward-50-2008/>.
- Levin, Faitel: **“The Human / Body and Soul”** Erişim 05 Mayıs 2021. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/294300/jewish/The-Human-Body-and-Soul.htm.
- Lightstone, Mordechai: **“32 Amazing Tefillin Moments That Will Fill You With Jewish Pride”**. Erişim 25 Kasım 2019. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3688370/jewish/32-Amazing-Tefillin-Moments-That-Will-Fill-You-With-Jewish-Pride.htm.
- Lobdell, William: **“Judaism’s Thriving Concern”**, Los Angeles Times, 22 Haziran 2004. (Çevrimiçi) <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2004-jun-22-me-chabad22-story.html>.
- Loewenthal, Naftali: **“Lubavitch Hasidism”** Erişim 14 Mayıs 2019. http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Lubavitch_Hasidism.
- Lorincz, R. Shlomo: **“HaRav Shach’s Battle Against False Messianism”** Erişim 05 Haziran 2020. <http://chareidi.org/archives5766/eikev/olubvlornczekv66.htm>.

Loschak, Aharon:

“Despite Pandemic, More Than 100 New Emissaries Join the Ranks of Chabad” Erişim 08 Aralık 2021. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/news/article_cdo/aid/4938766/jewish/Despite-Pandemic-More-Than-100-New-Emissaries-Join-the-Ranks-of-Chabad.htm.

_____:

“From Every Corner of the Globe, Chabad Rabbis Highlight Jewish Resilience” Erişim 08 Aralık 2021. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/news/article_cdo/aid/4941326/jewish/From-Every-Corner-of-the-Globe-Chabad-Rabbis-Highlight-Jewish-Resilience.htm.

:

“Machne Israel Development Fund”. Erişim 02 Şubat 2022. (Çevrimiçi) <https://www.lubavitch.com/headquarters/machne-israel/machne-israel-development-fund/>.

:

“Menorah Lighting in Public: a Divisive Constitutional Issue”, (Çevrimiçi) <https://www.jta.org/1988/12/08/archive/menorah-lighting-in-public-a-divisive-constitutional-issue>.

Metzinger, Miriam:

“When Someone You Love Goes to Jail” Erişim 02 Şubat 2022. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/926301/jewish/When-Someone-You-Love-Goes-to-Jail.htm.

Mindel, Nissan:

“A Brief Biography” Erişim 11 Nisan 2019. (Çevrimiçi) <https://www.chabad.org/article.asp?aid=112334>.

_____:

“Biography of Rabbi Yosef Yitzchak Schneersohn” Erişim 03 Temmuz 2019. (Çevrimiçi) <https://www.chabad.org/article.asp?aid=157177>.

_____:

“Rabbi Joseph Yitzchok Schneerson - (12 Tammuz, 5640 - 10 Shevat, 5710)” Erişim 03 Temmuz 2019. (Çevrimiçi) <https://www.chabad.org/article.asp?aid=111934>.

_____:

“What Is the Tanya? - An Introduction to the Book, Its Sources and Its Composition” Erişim 26 Nisan 2019. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/library/tanya/tanya_cdo/aid/2031161/jewish/What-is-the-Tanya.htm.

- : **“Mivtza Taharas Hamishpocho International”** Erişim 10 Aralık 2021. (Çevrimiçi)
<https://www.lubavitch.com/headquarters/mach-ne-israel/mivtza-taharas-hamishpocho-international/>.
- : **“Mysticism Demystified: The Development of the Chabad Genre of Chasidic Teachings”**, (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2080138/jewish/Mysticism-Demystified.
- Nadler, Allan: **“A Historian’s Polemic Against ‘The Madness of False Messianism’**, 01 Haziran 2010. (Çevrimiçi)
<https://forward.com/articles/128454/a-historians-polemic-against-the-madness-of-false/>.
- : **“Satmar Hasidic Dynasty”** Erişim 09 Mayıs 2020. (Çevrimiçi)
https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Satmar_Hasidic_Dynasty.
- Olidort, Baila: **“Chabad Replies: Reform Judaism’s Shallow Message of Payment Without Commitment”**. **Haaretz**, 25 Nisan 2013. (Çevrimiçi)
<https://www.haaretz.com/opinion/.premium-baila-olidort-chabad-fights-back-1.5239681>.
- : **“One Jewish Website, 37 Million Visitors - Chabad.Org’s Impact”** Erişim 02 Eylül 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2439248/jewish/One-Jewish-Website-37-Million-Visitors.htm.
- : **“Our Impact”**. Erişim 08 Aralık 2021. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/36217/jewish/Our-Impact.htm.
- Popper, Nathaniel: **“Hanukkah Menorahs Light Path for Nativity Displays”** Erişim 26 Kasım 2019. (Çevrimiçi)
<https://forward.com/news/1790/hanukkah-menorahs-light-path-for-nativity-displays/>.
- Posner, Menachem: **“40 Years Later: How the Chanukah Menorah Made Its Way to the Public Sphere - Through the years and the courts, a small spark in Philadelphia now lights up the world - Chabad-Lubavitch News”** Erişim 26 Kasım 2019. (Çevrimiçi)

- https://www.chabad.org/news/article_cdo/aid/2778619/jewish/40-Years-Later-How-the-Chanukah-Menorah-Made-Its-Way-to-the-Public-Sphere.
- Posner, Zalman I. :
: “**The Splintering of Chabad**”, (Çevrimiçi) https://jewishaction.com/letters/13648/.
: “Proceeding Together - The Earliest Talks of the Rebbe After the Passing of the Previous Rebbe in 1950”. Erişim 22 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/96080/jewish/Proceeding-Together.htm.
: “**Rabbi Dov Ber Schneuri-(5534-5588/1773-1827)**” Erişim 10 Mayıs 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/112320/jewish/Rabbi-Dov-Ber-Schneuri.htm.
: “**Rabbi DovBer, the ‘Mitteler Rebbe’ (1773-1827)-A Brief Biography of the Second Chabad Rebbe**” Erişim 06 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/110442/jewish/The-Mitteler-Rebbe.htm.
: “**Rabbi Shmuel of Lubavitch-The ‘Rebbe Maharash’**” Erişim 27 Mayıs 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/626953/jewish/Rabbi-Shmuel-of-Lubavitch.htm.
- Rader, Benzion: “**Why Tefillin?**” Erişim 25 Kasım 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/article.asp?aid=274108.
- Rubin, Eli: “**A Scholar in Paris: Signs of Things to Come-1935-1939**”. Erişim 02 Eylül 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2619806/jewish/A-Scholar-in-Paris-Signs-of-Things-to-Come.htm.
- : “**Birth and Upbringing: Childlike Vision-1902**”, Erişim 02 Eylül 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2619399/jewish/Birth-and-Upbringing-Childlike-Vision.htm.
- : “**Communicating the Ineffable: Cosmic Manifestations of the Chasidic Innovation**” Erişim 03 Mayıs 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/article.asp?aid=1793366.

- : **“First Meetings: Self-Sacrifice for Torah and Judaism-1923”** Erişim 02 Eylöl 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/a id/2619515/jewish/First-Meetings-Self-Sacrifice-for-Torah-and-Judaism.htm.
- : **“High Holidays in Riga: Self and Community-1929”** Erişim 02 Eylöl 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/a id/2619803/jewish/High-Holidays-in-Riga-Self-and-Community.htm.
- : **“Integrity and Peace: The Torah, the People and the Land-1967”** Erişim 02 Eylöl 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/a id/2619817/jewish/Integrity-and-Peace-The-Torah-the-People-and-the-Land.htm.
- : **“Literary Spirit: The Significance of Chassidic Lore-1933-1935”** Erişim 02 Eylöl 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/a id/2619805/jewish/Literary-Spirit-The-Significance-of-Chassidic-Lore.htm.
- : **“Living with the Times: Rabbi Schneur Zalman of Liadi’s Oral Teachings-Jewish History”** Erişim 26 Nisan 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid /2087776/jewish/Living-with-the-Times-Rabbi-Schneur-Zalman-of-Liadis-Oral-Teachings.
- : **“Lubavitch Women’s Organization: Chassidic Feminism-1951-1953”** Erişim 02 Eylöl 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/a id/2619813/jewish/Lubavitch-Womens-Organization-Chassidic-Feminism.htm.
- : **“Menorahs and Mitzvah Tanks: Judaism in the Public Square-1974”** Erişim 02 Eylöl 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/a id/2619819/jewish/Menorahs-and-Mitzvah-Tanks-Judaism-in-the-Public-Square.htm.
- : **“Sunday Dollars: Empowering the Individual-1986”**, Erişim 02 Eylöl 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/a

- id/2619822/jewish/Sunday-Dollars-Empowering-the-Individual.htm.
- : **“The Chabad Shtetl Schedrin- Working the Earth, Looking to Heaven”** Erişim 22 Mayıs 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2529074/jewish/The-Chabad-Shtetl-Schedrin.htm.
- : **“The Chinese Matzah Campaign of 1905”**, Erişim 10 Haziran 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2174130/jewish/The-Chinese-Matzah-Campaign-of-1905.htm.
- : **“The Rebbetzin: A Private Life of Public Service-1988”**, Erişim 02 Eylül 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2619823/jewish/The-Rebbetzin-A-Private-Life-of-Public-Service.htm.
- : **“The Seventh Generation: A Leader of Leaders-1950-1951”** Erişim 02 Eylül 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2619812/jewish/The-Seventh-Generation-A-Leader-of-Leaders.htm.
- : **“Toil of the Mind and Heart-Diachronic Perspectives on the Leadership and Oral Teachings of Rabbi Schneur Zalman of Liadi”** Erişim 11 Nisan 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2853849/jewish/Toil-of-the-Mind-and-Heart.htm.
- Rubin, Mordechai: **“From Lubavitch to Shanghai: The History of Tomchei Temimim in 11 Images - Revisiting the Formative Decades of the Famous Chabad Yeshivah 120 Years Since Its Establishment”**, Erişim 10 Haziran 2019. (Çevrimiçi)
<https://www.chabad.org/article.asp?aid=3771094>.
- : **“Timeline - The Life and Times of the Tzemach Tzedek (1789-1866)”**. Erişim 20 Mayıs 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3285481/jewish/Timeline.htm.
- Sarna, Jonathan D. : **“Rabbi Yoffie’s Legacy: ‘old Ideas’ for Reform Judaism”**, **Haaretz**, 18 Haziran 2010.

- Schneerson, Yosef Yitzchak: (Çevrimiçi)
<https://www.haaretz.com/1.5136060>.
“**Likkutei Dibburim- 5-**” Erişim 10 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2718142/jewish/Likkutei-Dibburim-Volume-5.htm.
- : “**Likkutei Dibburim- 6 -**” Erişim 10 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2719178/jewish/Likkutei-Dibburim-Volume-6.htm.
- : “**Sefer HaSichos 5698**” Erişim 12 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/4062993/jewish/Sefer-HaSichos-5698.htm.
- : “**Sefer HaSichos 5700**” Erişim 12 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3150431/jewish/Sefer-HaSichos-5700.htm.
- : “**Sefer HaSichos 5701**”. Erişim 10 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3375856/jewish/Sefer-HaSichos-5701.htm.
- : “**Sefer HaSichos 5702**”. Erişim 12 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/4061903/jewish/Sefer-HaSichos-5702.htm.
- : “**Sefer HaSichos 5703**”. Erişim 10 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/4433252/jewish/Sefer-HaSichos-5703.htm.
- : “**Sefer HaSichos 5705**”. Erişim 12 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3153012/jewish/Sefer-HaSichos-5705.htm.
- Schneerson, Menachem Mendel: “**Biographical Information Concerning Alter Rebbe’s Father; Yechidus; Whether It Is Valuable to Write the Tanya by Hand - Letter No. 343:**” Erişim 08 Aralık 2021. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/therebbe/letters/default_cdo/aid/2281929/jewish/Biographical-information-concerning-Alter-Rebbes-father-yechidus-whether-it-is-valuable-to-write-the-Tanya-by-hand.htm.

- : “**Hayom Yom**”. Erişim 10 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2618427/jewish/Hayom-Yom.htm.
- : “**I Will Write It In Their Hearts**” çev. Eliyahu Touger, Erişim 02 Şubat 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/therebbe/letters/default_cdo/aid/2371548/jewish/I-Will-Write-It-In-Their-Hearts.htm.
- Seeman, Don: “**Publishing Godliness: The Lubavitcher Rebbe’s Other Revolution**”, 16 Temmuz 2014 (Çevrimiçi)
<https://jewishreviewofbooks.com/articles/1085/publishing-godliness-the-lubavitcher-rebbes-other-revolution/>.
- Shlomo, Yosef Zevin: “**Systematization, Explanation and Arbitration: Rabbi Schneur Zalman of Liadi’s Unique Legislative Style**”, çev. Eli Rubin, Erişim 11 Nisan 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2087395/jewish/Systematization-Explanation-and-Arbitration-Rabbi-Schneur-Zalman-of-Liadis-Unique-Legislative-Style.htm.
- : “**Shtetlinks: Scadryn (Shchedrin), Belarus**”, Erişim 04 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
<https://kehilalinks.jewishgen.org/Scadryn/>.
- Shurpin, Yehuda: “**9 Jewish Works Written in Prison or Confinement**” Erişim 12 Mayıs 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/4228642/jewish/9-Jewish-Works-Written-in-Prison-or-Confinement.htm.
- : “**Why Don’t Women Wear Tefillin?**” Erişim 25 Kasım 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2475996/jewish/Why-Dont-Women-Wear-Tefillin.htm.
- Sichos In English: “**I Will Choose the King**” Erişim 21 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2328515/jewish/I-Will-Choose-the-King.htm.
- : “**Sichos in English**” Erişim 21 Kasım 2021. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/2468546/jewish/Sichos-in-English.htm.

- Silberstein, Chana: **“Chabad On The Bar/Bat Mitzvah: It’s Your Jewish Birthright”** Erişim 27 Kasım 2019. <http://lubavitch.com/news/article/2020824/Chabad-On-The-Bar-Bat-Mitzvah-Its-Your-Jewish-Birthright.html>.
- Singer, David: **“The Rebbe, the Messiah, and the Heresy Hunter”**, 2003, (Çevrimiçi) <https://www.firstthings.com/article/2003/05/the-rebbe-the-messiah-and-the-heresy-hunter>.
- Socher, Abraham: **“The Chabad Paradox”** (Çevrimiçi) <https://jewishreviewofbooks.com/articles/233/the-chabad-paradox/>.
- Sokol, Sam: **“Chabad Expands Campus Presence in Bid to Combat Anti-Semitism”**, **The Jerusalem Post** | JPost.com. Erişim 09 Şubat 2022. (Çevrimiçi) <https://www.jpost.com/diaspora/chabad-expands-campus-presence-in-bid-to-combat-anti-semitism-413394>.
- : **“Spreading like Wildfire, but Public Menorah Lightings still Controversial”** Erişim 26 Kasım 2019. <http://crownheights.info/shlichus/3908/spreading-like-wildfire-but-public-menorah-lightings-still-controversial/>.
- : **“store.kehotonline”** Erişim 08 Aralık 2021. (Çevrimiçi) <https://store.kehotonline.com/Aboutus.asp>.
- : **“Student Summer Visitation Program”** Erişim 10 Aralık 2021. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/705977/jewish/Visitation-Programs.htm.
- Tauber, Yanki: **“Is Judaism a Theocracy?”** Erişim 29 Nisan 2019. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2184/jewish/Is-Judaism-a-Theocracy.htm.
- : **“What Is a Soul (Neshamah)?”** Erişim 05 Mayıs 2021. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3194/jewish/What-Is-a-Soul-Neshamah.htm.
- : **“The 7 Noahide Laws: Universal Morality”**. Erişim 15 Ocak 2022. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/62221/jewish/The-7-Noahide-Laws-Universal-Morality.htm.
- : **“The ‘Gabboim’ Are Challenging the Rebbe and the Rebbe’s Signature!!”** Erişim 08 Şubat 2022. (Çevrimiçi)

- <https://crownheights.info/chabad-news/7896/the-gabboim-are-challenging-the-rebbe-and-the-rebbes-signature/>.
- : “**The Jewish Learning Institute**” Erişim 08 Aralık 2021. (Çevrimiçi) <https://www.lubavitch.com/headquarters/merk-os-linyonei-chinuch/the-jewish-learning-institute/>.
- : “**The Law of Return 5710 (1950)**” Erişim 09 Haziran 2020. (Çevrimiçi) <https://knesset.gov.il/laws/special/eng/return.htm>.
- : “**The National Campus Office**” Erişim 09 Şubat 2022. (Çevrimiçi) <https://www.lubavitch.com/headquarters/merk-os-linyonei-chinuch/the-national-campus-office/>.
- : “**The Rabbinical Legislation Affirming the Messianic Sovereignty of His Mjesty King Moshiach Rabbi M. M. Shnaiorson the Lubavitch’er Rebbe May He Live for Ever-Halachic Ruling**” Erişim 05 Aralık 2019. <http://psakdin.net/en/>.
- : “**The Rebbe: A Brief Biography**”, Erişim 02 Eylül 2019. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/244372/jewish/The-Rebbe-A-Brief-Biography.htm.
- : “**The Rebbe Rashab and the Mountain Jews**”, Erişim 10 Haziran 2019. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/109629/jewish/The-Rebbe-Rashab-and-the-Mountain-Jews.htm.
- : “**The Rebbe Yosef Yitzchak: A Biographical Outline**”, Erişim 03 Temmuz 2019. (Çevrimiçi) <https://www.chabad.org/article.asp?aid=2719465>.
- : “**The Rebbe’s 10-Point Mitzvah Campaign for Jewish Awareness and Observance-Impact**”. Erişim 19 Kasım 2019. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/therebbe/article_cdo/aid/62228/jewish/10-Point-Mitzvah-Campaign.htm.
- : “**The Rebbe’s Thoughts on Retirement**”. Erişim 03 Şubat 2022. (Çevrimiçi) <https://www.chabad.org/article.asp?aid=62177>.

- : **“The Rohr Jewish Learning Institute-Real Learning for Real Life”** Erişim 08 Aralık 2021. (Çevrimiçi) <https://www.myjli.com/>.
- : **“The Shluchim Exchange”**. Erişim 08 Aralık 2021. (Çevrimiçi) <https://www.lubavitch.com/headquarters/merk-os-linyonei-chinuch/the-shluchim-exchange/>.
- : **The Six-Day War and Tefillin**. Erişim 25 Kasım 2019. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/multimedia/media_cdo/aid/397220/jewish/The-Six-Day-War-and-Tefillin.htm.
- : **“The Zemach Zedek and the Haskalah Movement”** Erişim 20 Mayıs 2019. <http://www.jewish-history.com/Chabad/haskalah1.html>.
- : **“The Zemach Zedek and the Haskalah Movement”** Erişim 22 Mayıs 2019. <http://www.jewish-history.com/Chabad/haskalah2.html>.
- : **“The Zemach Zedek and the Haskalah Movement”** Erişim 22 Mayıs 2019. <http://www.jewish-history.com/Chabad/haskalah3.html>.
- : **“Tzivot Hashem”** Erişim 10 Aralık 2021. (Çevrimiçi) <https://www.lubavitch.com/headquarters/mach-ne-israel/tzivot-hashem/>.
- : **“Uforatzto”** Erişim 02 Eylül 2019. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/multimedia/music_cdo/aid/140675/jewish/Uforatzto.htm.
- Wertheimer, Jack: **“The Outreach Revolution”**, (Çevrimiçi) <https://www.commentarymagazine.com/articles/the-outreach-revolution/>.
- : **“Why the Lubavitch Movement Thrives in the Absence of a Living Rebbe”**, (Çevrimiçi) <https://jewishaction.com/jewish-world/lubavitch-movement-thrives-absence-living-rebbe/>.
- : **“What Is Chabad? - Do-It-Yourself Judaism”** Erişim 21 Nisan 2019. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1600970/jewish/What-Is-Chabad.htm.
- : **“What Is Yud Tes Kislev?”** Erişim 11 Nisan 2019. (Çevrimiçi) https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3875115/jewish/What-Is-Yud-Tes-Kislev.htm.

- : “**Who Is A Jew?**” Erişim 09 Haziran 2020. (Çevrimiçi)
<https://www.jewishvirtuallibrary.org/who-is-a-jew>.
- : “**Why Do I Need a Spiritual Mentor?**” Erişim 07 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1777641/jewish/Why-Do-I-Need-a-Spiritual-Mentor.htm.
- Yoffie, Rabbi Eric H. : “Chabad’s Dangerous Message of Love Without Commitment”, **Haaretz**, 21 Nisan 2013. (Çevrimiçi)
<https://www.haaretz.com/opinion/.premium-eric-yoffie-chabad-s-dangerous-message-1.5239032>.
- : “**The Good and Bad of Chabad**” Erişim 27 Kasım 2019.
<http://crownheights.info/general/7370/reform-reflections-the-good-and-bad-of-chabad/>.
- Zalikowski, Dovid: “**Details of the Rebbe’s Rabbinical Ordination Authenticated**” Erişim 02 Ekim 2019. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/news/article_cdo/aid/2112908/jewish/Details-of-the-Rebbs-Rabbinical-Ordination-Authenticated.htm.
- Zalman, Shneur: “**Lessons in Tanya**”. çev. Yosef Wineberg, Erişim 12 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/tanya/tanya_cdo/aid/6237/jewish/Lessons-in-Tanya.htm.
- : “**The Rambam’s Mishneh Torah**” çev. Eliyahu Touger, Erişim 10 Şubat 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/682956/jewish/Mishneh-Torah.htm.
- : “**Torah Or & Likkutei Torah**”. Erişim 18 Ocak 2022. <http://likkuteitorah.com/>.
- : “**Selections From Torah Or and Likkutei Torah: Festivals**” Erişim 10 Ocak 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/2841700/jewish/Selections-From-Torah-Or-and-Likkutei-Torah-Festivals.htm.
- : “**Shulchan Aruch Harav-The Alter Rebbe’s Shulchan Aruch-Code of Jewish Law**” Erişim 15 Şubat 2022. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3127874/jewish/Shulchan-Aruch-Harav.htm.

———:

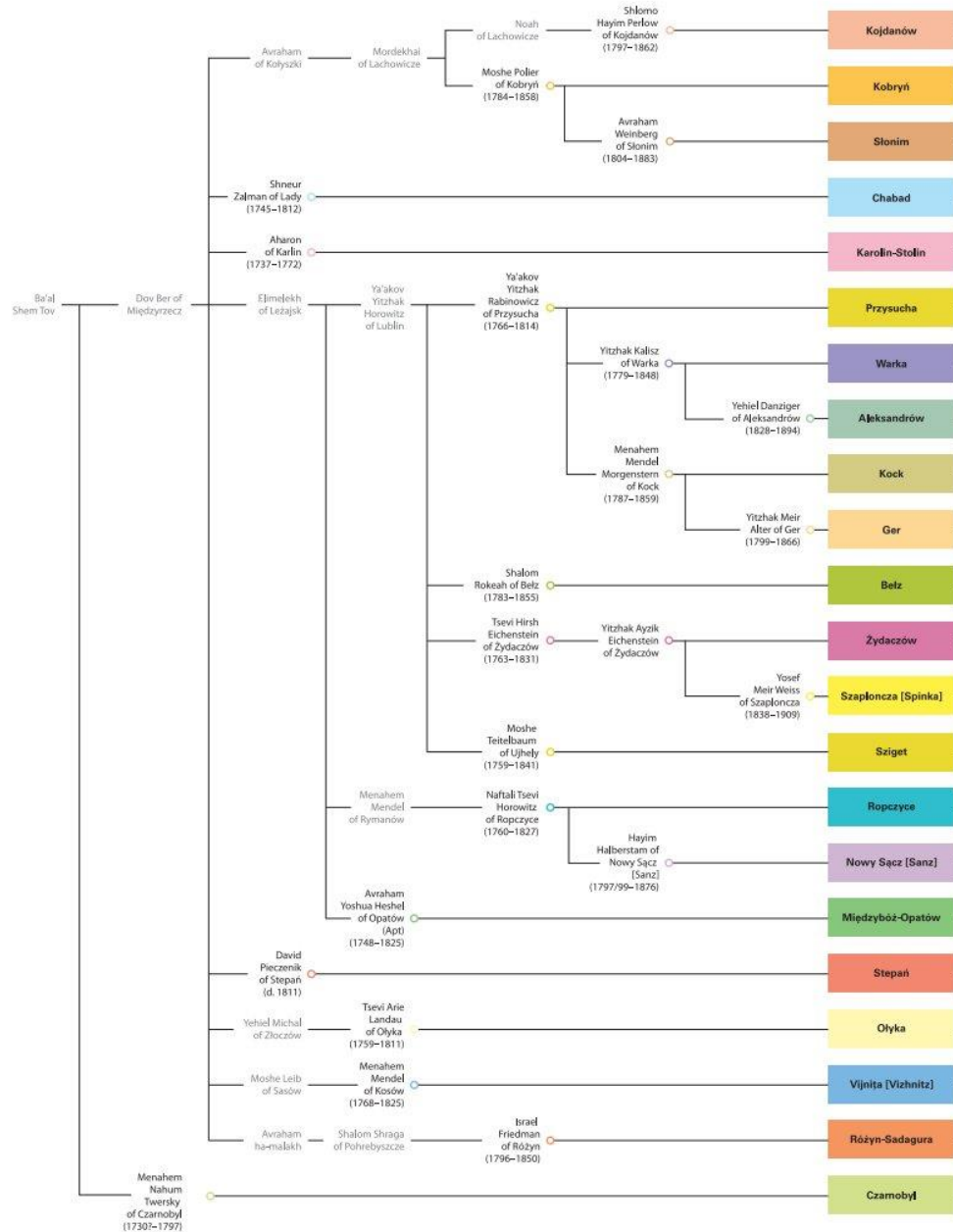
Zelazko, Alicja:

“**Tanya**”. Erişim 21 Kasım 2021. (Çevrimiçi)
https://www.chabad.org/library/tanya/tanya_cd_o/aid/1028862/jewish/Tanya.htm.

“**Hippie**”. Erişim 17 Şubat 2022. (Çevrimiçi)
<https://www.britannica.com/topic/hippie>.

EKLER

3.1.1. Development of the major dynasties

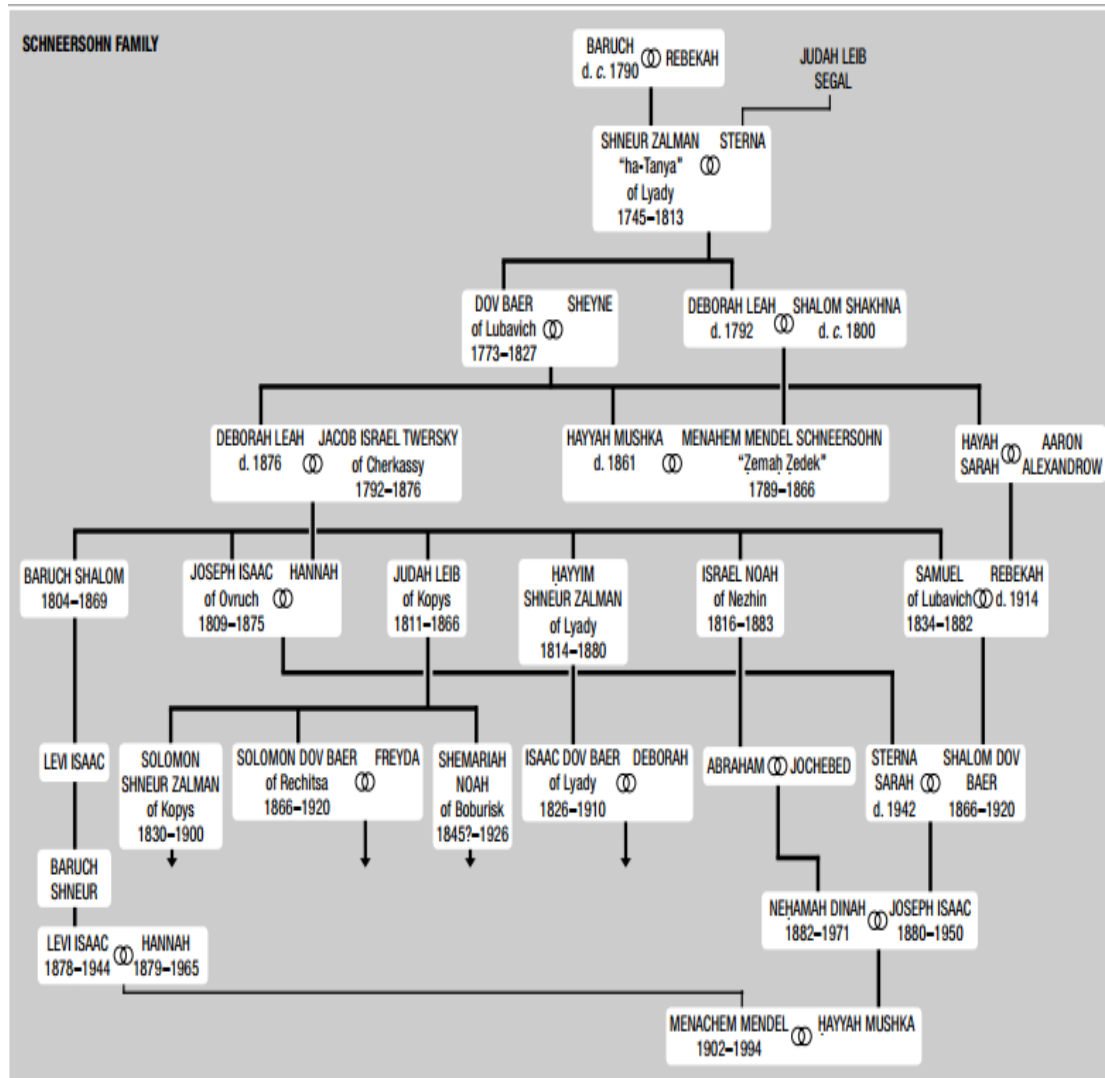

Ek- 1: Önemli hasidik hanedanların gelişimi (Wodzinski, Marcin ve Waldemar Spallek: Historical Atlas of Hasidism, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2018, s. 64)

Main centers of Hasidism in Europe. Alternative names in Yiddish, Polish, Russian, and German are given in parentheses.

Ek- 2: Avrupa'daki önemli hasidik merkezler (Avraham Rubinstein, "Hasidism", Encyclopaedia Judaica, ed. Fred Skolnik, Farmington Hills, Mich. Detroit: Thomson Gale; Macmillan Reference USA, 2007, 8:394)

Ek- 3: Schneersohn Hanedanı (Jonathan Mark, “Schneersohn, Menachem Mendel”, Encyclopaedia Judaica, ed. Fred Skolnik, Farmington Hills, Mich. Detroit: Thomson Gale; Macmillan Reference USA, 2007, 18:148)

1. R. Shneur Zalman (RaSHaZ) (Alter Rebbe)

Doğum: 1745

Ölüm: 1812

Öldüğü Yaş: 67 yaş

Liderlik süresi:23 yıl

2. R. Dov Baer Schneuri (Mitteler Rebbe)

Doğum: 1773

Ölüm: 1827

Öldüğü Yaş: 54 yaş

Liderlik süresi:14 yıl

3. R. Menahem Mendel Schneersohn (Tzemach Tzedek) (*Zemah Zedek*)

Doğum: 1789

Ölüm: 1866

Öldüğü Yaş: 77 yaş

Liderlik süresi:33 yıl

4. R. Samuel Schneersohn (Maharash)

Doğum: 1834

Ölüm: 1882

Öldüğü Yaş: 48 yaş

Liderlik süresi:16 yıl

5. R. Shalom Dov Baer Schneersohn (RaSHaB)

Doğum: 1860

Ölüm: 1920

Öldüğü Yaş: 60 yaş

Liderlik süresi:27 yıl

6. R. Joseph Isaac Schneersohn (RaYYaZ)

Doğum: 1880

Ölüm: 1950

Öldüğü Yaş: 70 yaş

Liderlik süresi:30 yıl

7. R. Menachem Mendel Schneerson (RaMaSH)

Doğum: 1902

Ölüm: 1994

Öldüğü Yaş: 92 yaş

Liderlik süresi:43 yıl

Ek- 4: Hareketin Liderlerinin Doğum-Ölüm ve Liderlik Süreleri

TABLE 8.3.2. Centers of Hasidic settlement, 2016

Country	Town or neighborhood	Number of households	Share in world Hasidic population	Largest groups in the locality
USA	New York City	33,991	26%	Satmar* 42%; Chabad* 9%; Bobov* 5%
Israel	Jerusalem	16,292	12.6%	Bratslav 13%; Ger* 12%; Belz* 9%
USA	Borough Park, Brooklyn	15,845	12.3%	Satmar 28%; Bobov* 11%; Belz 8%
USA	Williamsburg, Brooklyn	14,484	11.2%	Satmar* 62%; Vizhnitz Monsey 3%; Sanz 2%
Israel	Bnei Brak	12,272	9.5%	Ger 19%; Vizhnitz Bnei Brak (Israel)* 15%; Satmar 7%
USA	Monsey, NY	5,412	4.2%	Satmar 28%; Vizhnitz Monsey* 23%; Belz 7%
USA	Kiryas Joel, NY	5,289	4.1%	Satmar* 87%; Toledot Aharon 2%
Israel	Ashdod	4,929	3.8%	Ger 45%; Belz 23%; Vizhnitz Bnei Brak 7%
UK	London	4,848	3.8%	Satmar 30%; Belz 10%; Ger 8%
Israel	Bet Shemesh	4,752	3.7%	Ger 18%; Bratslav 10%; Belz 8%
West Bank	Betar Illit	4,245	3.3%	Boyan 15%; Karlin-Stolin 12%; Chabad 10%
USA	Crown Heights, Brooklyn	3,134	2.4%	Chabad* 90%
Canada	Montreal	2,019	1.6%	Satmar 23%; Belz 20%; Chabad 20%
Belgium	Antwerp	1,775	1.4%	Belz 22%; Satmar 18%; Vizhnitz Bnei Brak 8%
Israel	Haifa	1,696	1.3%	Seret-Vizhnitz* 34%; Ger 20%; Belz 8%
USA	Spring Valley, NY	1,608	1.2%	Satmar 41%; Vizhnitz Monsey 8%; Chabad 6%
Israel	El'ad	1,599	1.2%	Vizhnitz Bnei Brak 24%; Chabad 11%; Sanz 8%
USA	New Square, NY	1,541	1.2%	Skvira* 86%; Satmar 1%; Vizhnitz Monsey 1%
West Bank	Modi'in Illit	1,503	1.2%	Karlin-Stolin 23%; Vizhnitz Bnei Brak 17%; Bratslav 5%
Israel	Netania (Kiryat Sanz)	1,314	1%	Sanz* 60%; Bratslav 10%; Chabad 10%
Israel	Kfar Chabad	1,306	1%	Chabad 90%
Israel	Safed	1,131	0.9%	Chabad 38%; Bratslav 30%; Sanz 5%
Israel	Rehovot	1,059	0.8%	Chabad 38%; Kretchnit* 31%; Bratslav 8%
USA	Lakewood, NJ	997	0.8%	Ger 11%; Satmar 11%; Skvira 11%
Israel	Kiryat Gat	991	0.8%	Ger 34%; Belz 14%; Slonim Weisse 10%
Israel	Arad	978	0.8%	Ger 86%; Chabad 2%
USA	Los Angeles, CA	954	0.7%	Chabad 75%; Ger 3%; Satmar 2%
Israel	Tel Aviv	861	0.7%	Ger 36%; Bratslav 20%; Vasloi 16%
Canada	Toronto	786	0.6%	Chabad 53%; Bobov 11%; Ger 5%
Australia	Melbourne	728	0.6%	Chabad 65%; Belz 6%; Satmar 6%
UK	Manchester	618	0.5%	Satmar 20%; Belz 18%; Chabad 18%
Israel	Petah Tikva	616	0.5%	Ger 21%; Chabad 18%; Bratslav 13%
Israel	Kiryat Malakhi	586	0.5%	Chabad 88%; Bratslav 2%
USA	Miami, FL	558	0.4%	Chabad 85%; Satmar 2%; Vizhnitz Monsey 1%
Canada	Boisbriand, Quebec	517	0.4%	Tosh* 48%; Satmar 35%; Vizhnitz Monsey 2%
France	Paris	357	0.3%	Chabad 89%
Israel	Yavne'el	336	0.3%	Bratslav 90%; Chabad 1%

Ek- 5: Dünya'daki hasidik yerleşim yerleri (Wodzinski, Marcin ve Waldemar Spallek: Historical Atlas of Hasidism, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2018, s. 194)

South Africa	Johannesburg	329	0.3%	Chabad 90%
Israel	Hatsor ha-Gelilit	309	0.2%	Ger 82%; Chabad 1%
USA	Chicago	270	0.2%	Chabad 75%; Ger 7%; Boyan 2%
USA	Brooklyn (other)	268	0.2%	Chabad 29%; Satmar 26%; Ger 9%
USA	Pittsburgh	267	0.2%	Chabad 90%
Australia	Sydney	264	0.2%	Chabad 89%
Israel	Lod	249	0.2%	Chabad 80%; Bratslav 9%
Israel	Bat Yam (Kiryat Bobov)	228	0.2%	Bratslav 38%; Bobov 23%; Chabad 7%
Israel	Nazareth Illit	220	0.2%	Chabad 89%; Bratslav 1%
West Bank	Givat Ze'ev	219	0.2%	Karlin-Stolin 61%; Belz 18%; Erloi 1%
West Bank	Immanuel	212	0.2%	Slonim Weisse 35%; Bratslav 29%; Chabad 13%
Switzerland	Zurich	206	0.2%	Ger 33%; Belz 18%; Vizhnitz Bnei Brak 11%
Israel	Tiberias	202	0.2%	Karlin-Stolin 53%; Bratslav 18%; Chabad 9%
Israel	Beer Sheva	199	0.2%	Chabad 51%; Bratslav 38%
Israel	Rishon LeZion	190	0.1%	Bratslav 45%; Chabad 31%; Vasloi 1%
Israel	Migdal ha-Emek	188	0.1%	Chabad 71%; Bratslav 12%; Lelov 4%
USA	Queens, NY	187	0.1%	Chabad 26%; Satmar 16%; Ger 13%
Israel	Holon	187	0.1%	Bratslav 65%; Chabad 17%; Nadvorna 2%
USA	Detroit, MI (Oak Park)	186	0.1%	Chabad 87%; Satmar 1%
Israel	Kiryat Ata	178	0.1%	Chabad 58%; Ger 5%; Sanz 3%
Israel	Ashkelon	156	0.1%	Chabad 75%; Bratslav 14%
Austria	Vienna	152	0.1%	Satmar 22%; Belz 18%; Vizhnitz Bnei Brak 13%
Israel	Ramat Gan	141	0.1%	Bratslav 42%; Ger 16%; Chabad 10%
Brazil	Sao Paulo	123	123	Chabad 43%; Satmar 15%; Vizhnitz Monsey 16%
Israel	Afula	120	0.1%	Vizhnitz Bnei Brak 51%; Chabad 28%; Lelov 2%
USA	Manhattan, NY	118	0.1%	Chabad 30%; Boyan 11%; Satmar 10%
Israel	Komemlut	107	0.1%	Slonim Weisse 25%; Vizhnitz Bnei Brak 13%; Belz 11%
USA	Union City, NJ	100	0.1%	Sanz 83%; Vizhnitz-Monsey 3%; Pupa 2%
Argentina	Buenos Aires	88	0.1%	Chabad 65%; Satmar 25%
USA	Kiamasha Lake, NY	88	0.1%	Vizhnitz-Monsey 84%; Rachmistrivke 6%
USA	Airmont, NY	84	0.1%	Satmar 39%; Sanz 18%; Skvira 8%
Israel	Kfar Saba	83	0.1%	Bratslav 60%; Chabad 20%; Ger 4%
Israel	Netivot	80	0.1%	Bratslav 65%; Chabad 21%; Ashlag 2%
Israel	Herzliya	79	0.1%	Chabad 48%; Bratslav 35%; Vasloi 3%
West Bank	Kokhav Ya'akov	79	0.1%	Bratslav 51%; Chabad 16%; Seret-Vizhnitz 15%
USA	Mt. Kisco, NY	71	0.1%	Satmar 66%; Duschinsky 8%; Skvira 4%
USA	Baltimore, MD	71	0.1%	Chabad 73%; Bobov 3%; Skvira 3%
	Other	4,984	3.9%	Chabad 52%; Bratslav 20%; Satmar 4%
TOTAL		129,213	100%	Satmar 20%; Chabad 13%; Ger 9%

*—asterisk indicates the seat of the tsadik of the group.

Ek- 5: Dünya'daki hasidik yerleşim yerleri(Wodzinski, Marcin ve Waldemar Spallek: Historical Atlas of Hasidism, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2018, s. 195)

TABLE 8.5. Centers of Chabad-Lubavitch by country, 1999–2016

Country	% of world Jewish population (2015)	No. of centers in 1999	% of centers in 1999	No. of centers in 2016	% of centers in 2016	Increase between 1999–2016
USA	39.8%	361	45.8%	1,016	43.1%	181%
Israel and the West Bank	43.5%	183	23.2%	528	22.4%	189%
France	3.3%	34	4.3%	155	6.6%	356%
Canada	2.7%	37	4.7%	108	4.6%	192%
Russia	1.3%	18	2.3%	84	3.6%	367%
Australia	0.8%	23	2.9%	58	2.5%	152%
UK	2%	29	3.7%	53	2.3%	83%
Ukraine	0.4%	11	1.4%	52	2.2%	373%
Argentina	1.3%	14	1.8%	42	1.8%	200%
Brazil	0.7%	16	2%	37	1.6%	131%
South Africa	0.5%	8	1%	19	0.8%	138%
Germany	0.8%	6	0.8%	19	0.8%	217%
Italy	0.2%	0	0%	17	0.7%	
China	0%	2	0.3%	13	0.6%	550%
Netherlands	0.2%	6	0.8%	13	0.6%	117%
Austria	0.1%	3	0.4%	11	0.5%	267%
Thailand	0%	1	0.1%	7	0.3%	600%
Switzerland	0.1%	4	0.5%	7	0.3%	75%
Belarus	0.1%	0	0%	6	0.3%	
Uzbekistan	0%	2	0.3%	5	0.2%	150%
Mexico	0.3%	0	0%	5	0.2%	
Belgium	0.2%	4	0.5%	5	0.2%	25%
Hungary	0.3%	1	0.1%	5	0.2%	400%
Morocco	0%	2	0.3%	5	0.2%	150%
India	0%	0	0%	4	0.2%	
Spain	0.1%	1	0.1%	4	0.2%	300%
Azerbaijan	0.1%	0	0%	3	0.1%	
Kazakhstan	0%	1	0.1%	3	0.1%	200%
Cyprus	0%	0	0%	3	0.1%	
Colombia	0%	2	0.3%	3	0.1%	50%
Sweden	0.1%	2	0.3%	3	0.1%	50%
Japan	0%	0	0%	2	0.1%	
Nepal	0%	0	0%	2	0.1%	
Vietnam	0%	0	0%	2	0.1%	
Turkey	0.1%	0	0%	2	0.1%	
Chile	0.1%	1	0.1%	2	0.1%	100%
Peru	0%	1	0.1%	2	0.1%	100%
Venezuela	0.1%	2	0.3%	2	0.1%	0%
Bulgaria	0%	0	0%	2	0.1%	
Greece	0%	0	0%	2	0.1%	
Poland	0%	0	0%	2	0.1%	
Slovakia	0%	1	0.1%	2	0.1%	100%
Other	0.7%	12	1.5%	40	1.7%	233%
TOTAL		788		2,355		199%

Ek-6: Habad-Lubaviç merkez sayıları (Wodzinski, Marcin ve Waldemar Spallek: Historical Atlas of Hasidism, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2018, s. 215)

ÖZGEÇMİŞ

2002 yılında Küçükköy İHL'sinden, 2006 yılında ise İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2010 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Dinler Tarihi Anabilim dalında, Prof. Dr. Ali ERBAŞ'ın danışmanlığında “*Yahudilik'te ve İslam'da Arz-ı Mev'ud anlayışı*” başlıklı tezini savunarak yüksek lisansını bitirdi. 2007-2014 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığında İmam-Hatip olarak görev yaptı. 2014 yılından itibaren de Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda çalışmakta olup evli ve üç çocuk babasıdır.